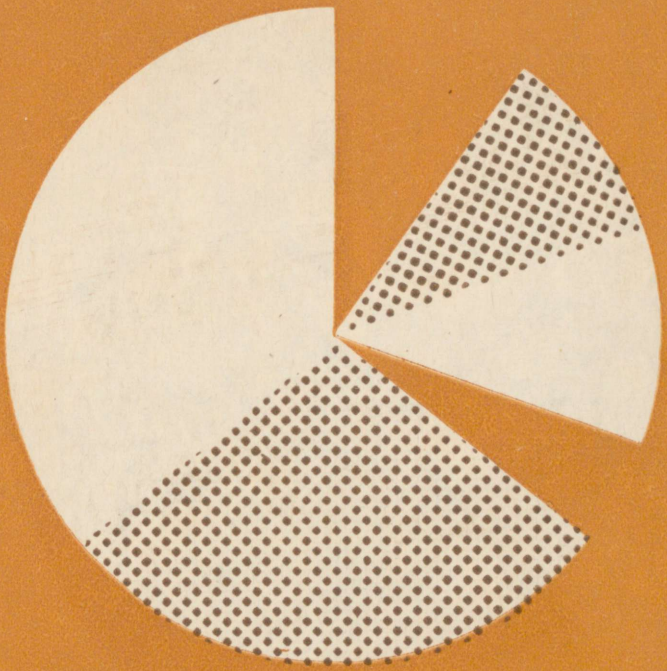
A. ARTEMJEVA V. MAKSAKOVSKI S. RAKOVSKI I. SMIDOVITŠ M. SOLOVJOVA

Välisriikide majandus-geograafia

A-29874

A. ARTEMJEVA · V. MAKSAKOVSKI · S. RAKOVSKI
I. SMIDOVITŠ · M. SOLOVJOVA

VÄLISRIIKIDE MAJANDUSGEOGRAAFIA

ÕPIK KESKKOOLILE

6. trükk

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1969

33T
V96

Originaali tiitel:

А. Г. Артемьева, В. П. Максаковский, С. Н. Раковский,
И. Н. Смидович, М. Г. Соловьева

Экономическая география зарубежных стран

Учебник для средней школы
Издание 6-е
Под редакцией В. П. Максаковского
Утвержден Министерством просвещения РСФСР
Издательство «Просвещение»
Москва 1969

Vene keelest tõlkinud A. Marksoo, U. Polisinski, V. Tarmisto

Kunstiliselt kujundanud T. Aru

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

6—6

SISSEJUHATUS.

Käesolev õpik käsitleb nii sotsialistlike kui ka kapitalistlike välisriikide majandusgeograafiat.

Majandusgeograafia, iseloomustades majandust ja rahvastiku elu eri maades, aitab sügavamalt mõista nende arenemise kaasaegset etappi, konkreetselt ette kujutada maailma väljaspool meie kodumaa piire.

Igal maal on omad majanduse ja rahvastiku struktuuri ning paiknemise iseärasused. Need iseärasused on tingitud antud maa kogu ajaloolisest arenemiskäigust, nendest ühiskondlikest tingimustest, mis olid sellel maal valitsevaks tema ajaloo eri etappidel. Seetõttu, et mõista majanduse kaasaegset olukorda, on vaja hästi meeles pidada seda, mida õppisite ja õpite a j a l o o tundides.

Suurt mõju avaldavad majandusele ka looduslikud tingimused. Loodusrikkused (erinevate looduslike vööndite esinemine, kliimaatilised tingimused, mis võimaldavad kasvatada mitmesuguseid põllumajanduslikke kultuure, suured maavarade ressursid) soodustavad majanduse arenemist; maavarade puudumine, põllumajandusele rasked kliimaatilised tingimused, väheviljakad mullad, vastupidi, pidurdavad majanduse arenemist. Looduslike tingimuste mõju avaldub ka majanduse, eriti põllumajanduse spetsialiseerumises. Osata looduslikke tingimusi nende majandusliku kasutamise seisukohalt õigesti hinnata on majandusgeograafia üks tähtsamaid ülesandeid. Et seda osata, on vaja tunda f ü ü s i l i s t g e o g r a a f i a t, mida õppisite eelnevates klassides.

Kaasaja teadus on kindlustanud niisuguse tehnilise progressi, mis tõstab paljukordselt tööviljakust ja suurendab kõigi majandusharude toodangu mahtu. Koos sellega muudab uus tehnika tootmise tehnoloogiat, võtab kasutusele uusi tooraineid, loob võimaluse niisuguste maade kasutamiseks, mida alles hiljaaegu peeti vähekõlblikeks. Kõik see muudab ka majandusgeograafiat. Mitmesuguste majandusharude tehnoloogia probleeme aitavad mõista teadmised, mis te saite b i o l o o g i a, k e e m i a, f ü ü s i k a ja m a t e m a a t i k a tundides.

Lõpuks, majandusgeograafia tegeleb a r v u l i s t e n ä i t a j a t e analüüsiga ja mitmesuguste majanduslike arvestustega, millest

lihtsamaid tuleb teil tundma õppida. Paljud ülesanded õpikus nõuavad teilt tööd statistiliste tabelitega, mis leiduvad raamatu lisas. Ülesannetes on näidatud number, mille järgi leiate vajaliku tabeli ja saate hakata tegema arvutusi, koostama graafikuid ja kaart-diagramme.

Uurige tähelepanelikult k a a r t e; täites ülesandeid, mis kaasnevad iga kaardiga, õpite lugema majanduskaarte, samuti nagu varem õppisite lugema füüsilisi kaarte. Ilma kaardilugemise oskuseta pole võimalik majandusgeograafiat õppida.

Õppetöö käigus kohtate u u s i t e r m i n e i d ja tundmatuid mõisteid. Need leiate õpiku lõpust oskussõnade seletusest. Termini esmakordsel esinemisel õpikus on selle juurde märgitud tärnike.

MAAILMA POLIITILINE KAART.

Kaasaja maailma poliitilise kaardi kujunemine.

Kaasaja maailma poliitiline kaart ei kujunenud korraga. Sellel protsessil on pikk ajalugu, mis kajastab inimühiskonna arenemise ajalugu.

Paljude sajandite kestel, pidevalt muutudes, kajastas maailma poliitiline kaart riikide tekkimist ja lagunemist, nende piiride muutumist, uute maade avastamist ning asustamist. Feodaalkorrale oli eriti iseloomulik riiklik killustatus. Kapitalismi perioodil hakkasid tekkima suurriigid, koloniaalsed vallutused viisid aga tohutute koloniaalimpeeriumide loomiseni. XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses teravnes kõige tugevamate imperialistlike riikide vaheline võitlus maailma ümberjagamise pärast. Esimesel kohal koloniaalvalduste suuruselt oli Suurbritannia, haarates 33,5 milj. ruutkilomeetri suuruse territooriumi, kus elas ligi 400 milj. inimest, mis moodustas $^1/_4$ kogu maailma pindalast ja rahvastikust. Suurbritannia valdused ületasid 109-kordselt metropoli territooriumi suuruse. Samal ajal kujunesid välja Prantsusmaa, Saksamaa, Portugali, Hollandi, Belgia, Itaalia ja Ameerika Ühendriikide koloniaalimpeeriumid. Suurriikidevahelised vastuolud viisid Esimese maailmasõjani — sõjani maailma ümberjagamise pärast. Selle tagajärjeks oli maailma poliitilise kaardi põhjalik muutumine.

Kuni 1917. a. oktoobrini kajastasid kõik muudatused, mis toimusid maailma poliitilisel kaardil, peamiste imperialistlike riikide jõudude vahekorra muutumist. *Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon pani aluse uutele, põhjalikele muutustele maailma poliitilisel kaardil.* Kaardile ilmus esimene sotsialistlik riik — Nõukogude Liit. Seega kajastus poliitilisel kaardil maailma lõhenemine kaheks süsteemiks — sotsialistlikuks ja kapitalistlikuks — ning kapitalismi üldkriisi algus. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni mõjul tugevnes revolutsiooniline liikumine kapitalistlikes riikides, rahvuslik vabastusliikumine kolooniates * ja sõltuvates maades. 1921. a. võitis rahvarevolutsioon Mongoolias. Ent kuni Teise maailmasõjani jäid kõik ülejäänud maailma riigid kapitalistlikeks. Kolooniates ja poolkolooniates * elas peaaegu 1,5 miljardit inimest — üle $^2/_3$ maakera elanikkonnast.

Teine maailmasõda viis kapitalismi üldkriisi uuele teravnemisele.

Maailma poliitilisel kaardil kajastus eelkõige meie ajastu peamine iseärasus — sotsialismi muutumine maailmasüsteemiks.

Saksa fašismi ja jaapani militarismi purustamine Teises maailmasõjas, tänu peamiselt Nõukogude Liidule, lõi soodsad tingimused kapitalistide ja mõisnike võimu kukutamiseks reas Euroopa ning Aasia maades. Sotsialismi teele asusid NSV Liidu ja Mongoolia järel Albaania, Bulgaaria, Ungari, Saksa Demokraatliku Vabariigi, Vietnami Demokraatliku Vabariigi, Hiina, Korea Rahvademokraatliku Vabariigi, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia rahvad. 1959. a. võitis revolutsioon Kuubas ja Kuuba astus peatselt sotsialistliku arenemise teele.

Tohutuid muutusi maailma poliitilisel kaardil kutsus samuti esile sõjajärgsel perioodil toimunud imperialismi koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine — ajalooliselt tähtsuselt teine suur sündmus peale sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemise. Suhteliselt lühikese aja jooksul pühiti maailma poliitiliselt kaardilt koloniaalimpeeriumid, mida kolonisaatorid olid sajandeid kokku klopsinud.

Minevikus kõige suuremast — Briti koloniaalimpeeriumist jäid järele vaid väikesed «killud»; 1966. aastal tuli Suurbritannial likvideerida isegi asumaade ministeerium. Peaaegu midagi ei jäänud järele ka endistest Prantsusmaa, Hispaania, Hollandi ja Ameerika Ühendriikide koloniaalvaldustest. Belgia, Itaalia ja Jaapan jäid ilma kõigist oma asumaadest. 1967. aastaks hõlmasid koloniaalvaldused üldse 4% maakera pindalast ja nende elanikkond moodustas vaid 1% maakera rahvastikust. Peaaegu kogu Aasia ja Aafrika on juba heitnud endalt koloniaalorjuse. Kolonialismi lõplik likvideerimine on lähema tuleviku küsimus. Iga aastaga muutub maailma poliitiline kaart, kajastades sotsialismi ja demokraatia jõudude võitmatu kasvu protsessi, kapitalismi hävimise protsessi.

Kaasaja maailma poliitilisel kaardil on ligi 200 riiki. Umbes $^2/_3$ riikide üldarvust on poliitiliselt sõltumatud, ülejäänute hulgas on valdavas enamuses väikesed saared ja teised territooriumid, mis on veel sõltuvuses imperialistlikest riikidest. Kõigi nende maade vahel esineb suuri erinevusi poliitilise korra ja riikliku korralduse vormides. Kuid nende seas võib eraldada kahte peamist riikide gruppi — sotsialistlikud ja mittesotsialistlikud.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tuletage meelde uusaja kursusest Suurbritannia ja teiste suuremate koloniaalimpeeriumide kujunemise peamisi etappe.
2. Kasutades tabelit 3 kandke kontuurkaardile maad, mis saavutasid poliitilise sõltumatuse pärast Teist maailmasõda, ühtlasi märkige selle saavutamise aeg. Tehke järeldus, millisel kapitalismi üldkriisi etapil toimus see protsess kõige aktiivsemalt Aasias ja millisel etapil Aafrikas.

Sotsialistlikud riigid.

Sotsialistlikud riigid moodustavad sotsialistliku maailmasüsteemi, kuhu kuulub 14 riiki territooriumi suurusega kokku üle 35 milj. km² ja rahvastikuga üle 1,2 miljardi. Euroopas ja Aasias moodustavad sotsialistlikud riigid ühtse territooriumi, mis laiub Balti ja Aadria merest kuni Beringi väinani ning Lõuna-Hiina mereni. Euroopas ja Aasias kuulub sotsialistlikele riikidele $^2/_3$ territooriumist ja ligi $^1/_2$ rahvastikust. Läänepoolkeral asub Ameerika esimene sotsialistlik riik — Kuuba, mis vaatamata oma geograafilise asendi kaugusele on tihedalt seotud ülejäänud sotsialistlike riikidega.

Pärast Teist maailmasõda viidi kõikides sotsialistlikes maades läbi põhjalikud sotsiaal-majanduslikud ümberkorraldused. Agraarreformidega likvideeriti mõisnike klass; tööstuse, transpordi, kaubanduse ja pankade natsionaliseerimisega hävitati kapitalistide klass; loodi uus riigiaparaat. Rahvamajandus hakkas arenema plaanipäraselt.

50-ndate aastate lõpuks saavutas sotsialistlik ühiskonnakord otsustava võidu kogu sotsialismisüsteemi mastaabis. Nõukogude Liit astus kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise perioodi. Enamikus rajatagustes sotsialismimaades rajati nii linnas kui ka maal sotsialismi alusmüür ja algas üleminek sotsialistliku ühiskonna laiahaardelisele ehitamisele.

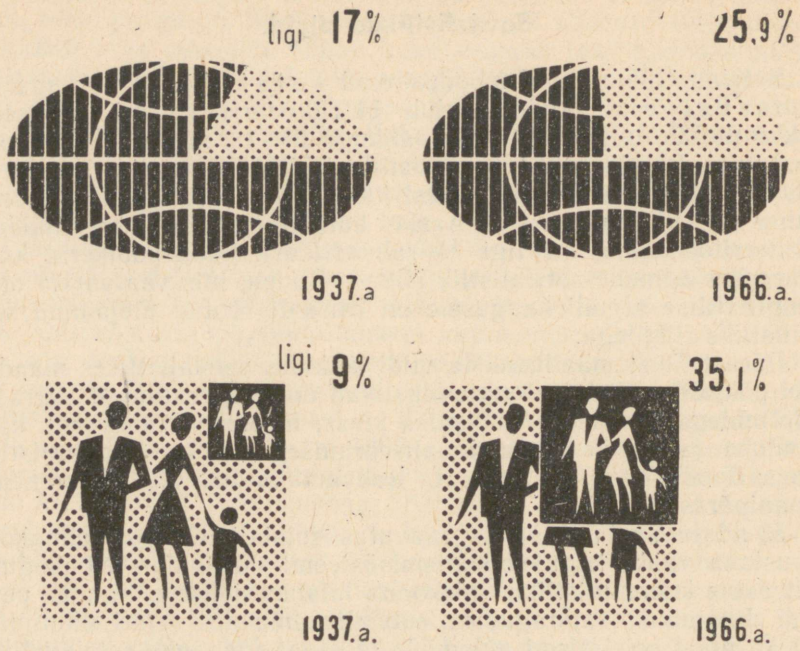
Küsimusi ja ülesandeid.

Maailma poliitilise kaardi järgi atlases õppige tundma sotsialistliku maailmasüsteemi maade geograafilist asendit.

Mittesotsialistlikud riigid.

Praegu on maailma poliitilisel kaardil ülekaal veel mittesotsialistlikel riikidel (74% territooriumist ja 65% maakera elanikkonnast). Kuid nad on väga erinevad ja neid võib jagada mitmesse gruppi ja alagruppi.

Esimese grupi moodustavad peamised imperialistlikud riigid — Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Saksa Föderatiivne Vabariik (SFV), Prantsusmaa, Jaapan, Itaalia. Peamistele imperialistlikele riikidele kuulub kõigest 8% territooriumist ja 16% maakera elanikkonnast, nende osatähtsus mittesotsialistlike maade majanduses on aga tunduvalt suurem. Majandust ja poliitikat hoiavad neis maades enda käes suurmonopolid. Imperialistlike riikide üldise agressiivse poliitilise kursiga on tihedalt seotud nende riikide majanduse militariseerimine; sõjalised kulutused neelavad suure osa nende riigieelarvest. Eriti käib see Ameerika Ühendriikide kohta, kuhu pärast Teist maailmasõda kandus Euroopast üle imperialismi majanduslik, seejärel poliitiline ja sõja-

Selle graafiku arvud näitavad sotsialismimaade osatähtsuse suurenemist maakera territooriumis ja rahvastikus pärast sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemist.

line keskus. Ameerika imperialism muutus maailma reaktsiooni peamiseks kantsiks. Ta püüab allutada oma valitsuse alla teisi kapitalistlikke riike, kasutades sellel eesmärgil agressiivsete sõjaliste blokkide, nagu NATO *, CENTO *, SEATO * jt. kokkuklopsimise poliitikat.

Teise riikide gruppi kuulub küllaltki suur arv väiksemaid kapitalistlikke riike. Siia kuuluvad kõigepealt ülejäänud (välja arvatud Suurbritannia, SFV, Prantsusmaa ja Itaalia) Euroopa kapitalistlikud maad, samuti mitmed teised riigid. Enamik väiksemaid kapitalistlikke riike kuulub peamiste imperialistlike riikide (esmajärjekorras Ameerika Ühendriikide) poolt loodud sõjalistesse blokkidesse ja majanduslikesse liitudesse ning on poliitiliselt ja majanduslikult neist tugevasti sõltuvad. Sõjalistesse blokkidesse ei kuulu niisugused Euroopa riigid, nagu Soome, Rootsi, Šveits ja Austria, kes ajavad neutraliteedipoliitikat.

Kolmanda grupi moodustavad säilinud koloniaalvalduused, kus imperialistid püüavad relva jõul säilitada häbiväärset koloniaalset korda. Kuid asumaades laieneb rahvahulkade võitlus välismaiste orjastajate vastu. Iga aastaga asumaade arv väheneb.

Neljas, kõige arvukam grupp tekkis alles pärast Teist maailmasõda koloniaalsüsteemi likvideerimise tagajärjel. Need on endised asumaad ja poolkolooniad, mis suhteliselt hiljuti saavutasid poliitilise iseseisvuse. Seepärast nimetatakse neid tavaliselt noorteks rahvusriikideks ehk vabanenud maadeks. Enamik vabanenud maid ei kuulu imperialistlike riikide agressiivsetesse sõjalistesse blokkidesse ja toetavad neutraliteedipoliitikat.

Vabanenud maadele avanevad mitmesugused teed edasiseks arenemiseks. Mõned neist läksid kapitalistlikku teed. Peale selle osa noori rahvusriike — ÜAV, Alžeeria, Ginea, Kongo (Brazzaville), Birma — arenevad edukalt mittekapitalistlikul teel, mis viib sotsialismile. Samale teele on asunud Tansaania. Viimastel aastatel tehakse neis maades tähtsaid sotsiaalseid ümberkorraldusi: kihutatakse välja välismaised monopolid, feodaalidelt võetakse ära mõisad ja kapitalistidelt tööstusettevõtted. Majanduses kasvab riiklik sektor, viiakse ellu industrialiseerimispoliitikat. Nende maade eeskuju kutsub esile laialdast vastukaja neis vabanenud maades, kes seisavad veel valiku ees, millist edasist sotsiaal-majanduslikku arenemisteed valida.

Iga aastaga kasvab noorte rahvusriikide poliitiline osatähtsus rahvusvahelisel areenil. Nüüd pole enam võimalik ühtki maailma probleemi lahendada ilma nende osavõtuta.

Käesoleva ajastu ajaloolise arenemissuuna määrajaks on sotsialistlik süsteem, jõud, mis võitlevad imperialismi vastu, ühiskonna sotsialistliku ümberkorraldamise eest.

Küsimusi ja ülesandeid.

Leidke maailma poliitilisel kaardil atlases imperialistlikud riigid ja vabanenud maad, mis on asunud mittekapitalistliku arenemise teele.

MAAILMA RAHVASTIK.

Rahvaarv ja rahvastiku loomulik juurdekasv.

Peamiseks allikaks rahvaarvu kohta on loendused, mida enamikus maailma maades viiakse läbi suhteliselt regulaarselt. Kuid mitmetes maades (Etioopias, Afganistanis, Saudi Araabias) pole loendusi kunagi olnud ja nende rahvaarvu üle otsustatakse kaudsete hinnangute ja arvutuste järgi. Riikides läbiviidavate loenduste ja hinnangute alusel arvutatakse maailma rahvastiku üldarv, mis 1969. aastaks ületas juba 3,5 miljardit. Maakera rahvastik suureneb loomuliku juurdekasvu arvel, s. o. sündimus ületab suremuse. Kuid selle juurdekasvu tempo ajaloo mitmesugustel perioodidel on olnud erinev.

Inimühiskonna arenemise koidikul, kui inimese sõltuvus looduslikust keskkonnast oli erakordselt suur, kasvas maakera rahvastik väga aeglaselt: selle kahekordistumiseks oli vaja 2000—2500 aastat. Rahvastiku juurdekasvu aeglane

tempo oli iseloomulik samuti orjanduslikule ja feodaalsele ajastule, kui rahvaarvu kahekordistumine toimus mitmesaja aasta jooksul. Seejuures oli sündimus kõikides maades väga kõrge, kuid loomulik juurdekasv (suure suremuse tõttu) — väike. Sageli leidis aset isegi rahvastiku loomuliku juurdekasvu vähenemine. Järsk murrang toimus alles XVIII—XIX sajandil, esialgu Euroopas, seejärel ka teistes maailmajagudes.

XX saj. toimub kiire, seejuures järjest kiirenev maailma rahvastiku juurdekasv: alates 1900. a. kuni 60-ndate aastate keskpaigani suurenes rahvaarv 2-kordseks. Praegu moodustab maakera rahvastiku aasta keskmine juurdekasv umbes 2%, absoluutarvudes vastavalt 70 milj. inimest. Järelikult, iga ööpäeva kestel suureneb meie planeedi elanikkond 200 000 inimese võrra, mis on võrdne elanike arvuga Orjolis, Vladimiris või Tšitas. Teadlased on välja arvestanud, et kui rahvaarvu kasvutempo püsib praegusel tasemel, siis lähema 35 aasta jooksul kahekordistub rahvaarv uuesti ja 2000. aastaks ületab maailma rahvaarv 6 miljardit inimest. Kuid maakera eri osades on rahvastiku juurdekasvu tempo ja ulatus ebaühtlane.

Euroopa ja Põhja-Ameerika kapitalistlikes maades võis märgata suurimat rahvastiku juurdekasvu tempot XIX saj. See on seletatav tööstusliku revolutsiooni, majanduse ja kultuuri kiire arenemise ning tervishoiu saavutustega. Sel perioodil vähenes järsult suremus, mis kõrge sündimuse puhul kindlustas märkimisväärse loomuliku juurdekasvu. Kuid üleminekul imperialismile hakkas Euroopa ja Põhja-Ameerika maades sündimus langema. See on seletatav sotsiaal-majanduslike põhjustega. On vaja arvestada otsest seost sündimuse vähenemise ja linnarahvastiku kasvu vahel (linnades on harilikult sündimus märgatavalt madalam kui maal). Käesoleval ajal on selle rühma kapitalistlikele maadele iseloomulik kõrgemast madalam ja keskmine sündimus, madal suremus ja kõrgemast madalam või keskmine loomulik juurdekasv.

Hoopis teistsugune on olukord Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades, kus viimastel aastakümnetel, eriti aga pärast Teist maailmasõda, suureneb rahvastiku kasvutempo kiiresti. Enamikule neist maadest on iseloomulikud sündimuse kõrged näitajad. Viimasel ajal on paljudes neis, tänu arstiabi paranemisele, läinud korda järsult vähendada suremust, eriti minevikus ulatuslikult levinud epideemiate (katk, koolera, rõuged, kollane palavik) likvideerimise arvel. Niisugused maad peaaegu ei erinegi enam suremuse tasemelt Euroopa ja Põhja-Ameerika riikidest, kuid sündimuse tasemelt on nad neist kaugel ees. Seepärast on loomulik juurdekasv käesoleval ajal siin kõige suurem. Kuid mitmetes hiljuti vabanenud maades ja asumaades (eriti Aafrikas) on suremus eeskätt laste vanusegruppides ikka veel väga suur, kuigi loomulik juurdekasv on seejuures küllaltki märkimisväärne. Rahvastiku aasta keskmine juurdekasv Ladina-Ameerikas on rohkem kui 3 korda, aga Aafrikas ja Aasias 2,5—3 korda

kõrgem kui Euroopas. *Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maad avaldavad maailma rahvaarvu üldisele suurenemisele kõige olulisemat mõju.* Nende maade osatähtsus maailma rahvastikus pidevalt kasvab.

Sotsialistlikes riikides, kus pole tööpuudust ja kus elanike materiaalne heaolu pidevalt paraneb, on suremus madalam kui enamikus kapitalistlikes maades. Linnarahvastiku suurenemise tulemusena, kultuuritaseme tõusuga ja naiste kaasatõmbamisega ühiskondlikule tööle sündimuse näitajad enamikus sotsialistlikes maades, kaasa arvatud NSV Liit, järk-järgult vähenevad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 1 järgi jälgige maakera üksikute piirkondade osatähtsuse muutusi kogu maakera rahvastikus. Kuidas need muutused on seotud rahvastiku kasvutempo erinevustega?
2. Kasutades tabelit 4, esitage kõige iseloomulikumad näited maade kohta tekstis esinevate loomuliku juurdekasvu erinevuste illustreerimiseks. Milliseid rahvastiku loomuliku juurdekasvu näitajaid võib nimetada kõrgeteks, milliseid keskmisteks ja madalateks?
3. Rahvastiku absoluutne aasta keskmine juurdekasv Indias ületab 10 milj. inimest. Võrrelge neid arve üksikute Euroopa maade rahvaarvuga (tabel 2 järgi).

Rahvastiku kasv ja looduslikud ressursid.

Maakera rahvastiku tormiline kasv või nagu seda tihti nimetatakse «demograafiline * plahvatus», kutsub esile palju keerulisi probleeme. *Tähtsaim nendest on kindlustada suurenevat rahvastikku toidu- ja toorainetega.* Selleks et kindlustada ühe inimese vajadusi leiva, liha, villase ja puuvillase riide, naha ning jalanõude järele, on vaja teatud hulk maad. Kuid põllumajanduseks sobivad maa-alad on üldiselt piiratud ja igal juhul nende juurdekasv on tunduvalt aeglasem kui rahvastiku juurdekasv. Põllumajanduslike alade suurus maakera ühe elaniku kohta järk-järgult väheneb. Kõigest sellest teevad paljud kodanlikud teadlased ebaõige järelduse, nagu ähvardaks inimkonda ülerahvastumise oht. Nad põhjendavad ülerahvastumist faktiga, et juba praegu ligi $^2/_3$ inimestest maailmas kas kannatab pideva alatoitluse all või lihtsalt nälgib.

Tegelikult aga maakera tervikuna ei ähvarda ülerahvastumise oht, toiduainete, energia- ja tooraineallikate puudus. Toiduainete ja elanikkonnale kõige vajaliku juurdekasv on ületanud ja ületab rahvastiku kasvu. Ka edaspidi võib toiduainete tootmise tempo kiirendamise ülesannet lahendada kahte moodi — kas ülesharitud pindala laiendamisega või põllumajanduse intensiivistamisega * juba ülesharitud maadel.

Käesoleval ajal moodustab kogu maakera põllumaa pindala 1,4 miljardit ha (ligi $^1/_{10}$ maismaa asustatud pindalast), kuna niitude ja karjamaade pindala on alla $^1/_5$ asustatud maismaa pindalast. Järelikult on põllumajanduslike maade

laiendamiseks suuri reserve. Peale selle kasutab inimkond veel väga vähe maailmamere toiduainete varusid. Teisest küljest võimaldab kaasaja põllumajandusteadus järsult suurendada toiduainete tootmist juba ülesharitud maadelt. On välja arvestatud, et isegi põllumajanduse praeguse tehnilise taseme juures on maakera suuteline toitma palju rohkem inimesi, kui neid on meie planeedil 2000. aastal. Aga kui kõikjal maailmas harimiseks kõlblikku maad saaks kasutada niisama intensiivselt kui näiteks Hollandis, siis ilma igasuguse külvipinna laiendamiseta võiks varustada toiduainetega kümneid miljardeid inimesi. Mida enam suureneb mulla viljakus ja põllumajanduslike kultuuride saagikus, mida enam suureneb loomakasvatuse produktiivsus, samuti taimse ning loomse tooraine asendamine kunstlike materjalidega, seda kiiremini väheneb selle maa suurus, mis on vajalik ühe inimese vajaduste rahuldamiseks. Geograafia etendab suurt osa põllumajanduslike maade laiendamise ja nende looduslike tingimuste ümberkujundamise teaduslike plaanide väljatöötamisel.

Töötajate vaesus ja nälg kapitalistlikes maades on seletatav mitte toiduainete ja elatusvahendite vähesusega, vaid nende ebaühtlase jaotamisega kodanlikus ühiskonnas.

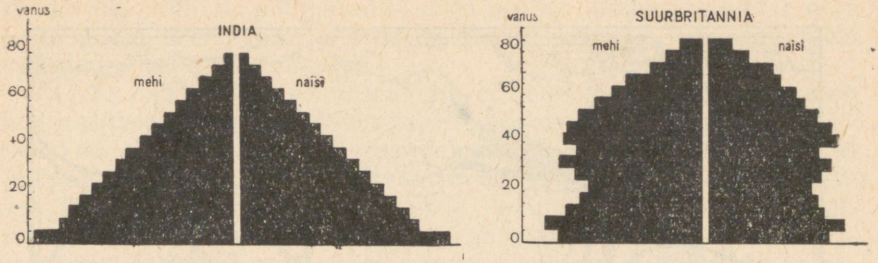
Kõige halvemini on varustatud toiduainetega need maakera rajoonid, kus rahvastiku suure kontsentratsiooniga kaasneb madal majanduslik arenemistase. Enamikus mittesotsialistlikes Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades on toiduainete kalorsus palju madalam keskmisest meditsiinilisest normist (2700 kalorit päevas), sellele lisaks on toiduratsiooni struktuur väga ühekülgne. Nende maade arvele tuleb 80% kogu maakera rahvastiku juurdekasvust, kuid samal ajal on nende põllumajandus madalal tasemel: külvipinna, niitude ja karjamaade laiendamine on aeglane. Seega, *kasvav ülerahvastus nendes maades on nende üldise majandusliku mahajäämuse tagajärjeks.* Järkjärgulist loomuliku juurdekasvu aeglustumist ja põllumajandusliku toodangu suurenemist Aasias, Aafrikas ning Ladina-Ameerikas võib saavutada vaid majanduse ja kultuuri arendamise, kirjaoskamatuse, nälja ning viletsuse likvideerimise teel.

Rahvastiku sooline ja vanuseline struktuur.

Rahvastiku vanuseline struktuur kujuneb sündimuse ja suremuse, migratsiooni * ning sõdade mõjul.

Enamikus Euroopa ja Põhja-Ameerika kapitalistlikes maades, mis paistavad silma mõõduka või mitte kõrge sündimuse ning madala suremuse ja vastavalt sellele madala loomuliku juurdekasvu poolest, on kuni 15-aastaste laste osatähtsus suhteliselt väike ($^1/_4$). Samal ajal on keskmine eluiga nendes maades kõrge (65—70 aastat), mis suurendab vanemaealiste vanusegrupi osatähtsust. Need näitajad kajastavad hästi briti, prantsuse ja rea teiste rahvuste nn. «vananemise» protsessi. Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades, kus rahvastiku loomulik juurdekasv on aga tunduvalt suurem, kuid keskmine eluiga enamasti ei ületa 40—45 aastat, on rahvastiku vanuseline struktuur teistsugune. Seda iseloomustab nooremate vanusegruppide väga suur (ligi $^2/_5$) ja vanemaealiste vanusegruppide väike osatähtsus.

Meeste arv maailma rahvastikus on veidi suurem naiste arvust, kuid erinevates maades ja maailmajagudes on see vahekord erinev. Enamikus Euroopa maades ja NSV Liidus on mehi tunduvalt vähem kui naisi. See on seletatav

Võrrelge Suurbritannia ja India soolist ja vanuselist püramiidi. Kus on suurem vanemate, kus nooremate aastakäikude osatähtsus?

eelkõige kahe maailmasõja tagajärgedega, mis põhjustasid eriti suuri kaotusi meeste osas. Mõningat naiste arvu ülekaalu võib täheldada ka Ameerikas. Aasia maades aga, vastupidi, on mehi rohkem kui naisi. Naise õigusetu olukord ühiskonnas ja perekonnas, varased abielud (sageli 12—15-aastaselt) ning suur laste arv (keskmiselt 6—8 last perekonna kohta) on põhjuseks, et kõikjal Aasia maades on naiste keskmine eluiga lühem kui meestel.

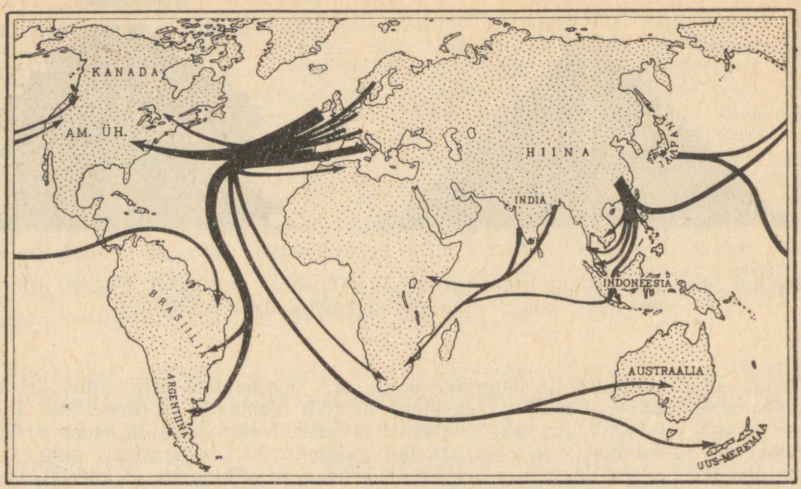
Migratsioon.

Kontinentide ja maade asustamisele ja sealse rahvastiku struktuuri kujunemisele on avaldanud suurt mõju inimeste massiline ümberpaiknemine (migratsioon).

Välismigratsioon, s. o. inimeste ümberpaiknemine maade ja kontinentide vahel on esinenud inimkonna kogu ajaloo kestel. On küllaldane, kui meenutada suurt rahvaste rändamise epohhi või suurte geograafiliste avastuste ja maade koloniseerimise perioodi Uues Maailmas. Kuid eriti suure ulatuse võttis see kapitalismi ajal. Migratsiooni põhjused võivad olla mitmesugused: majanduslikud (töö ja teenistuse otsimine), poliitilised (poliitilised emigrandid fašistlikult Saksamaalt, frankistlikust Hispaaniast), religioossed jt. Välismigratsioon jaguneb veel vabatahtlikuks ja sunniviisiliseks (näiteks neegerorjade väljavedu Aafrikast ja Ameerikast XVI—XVIII sajandil, elanikkonna vedu Saksamaale tööle maadest, mis langesid ajutiselt fašistliku okupatsiooni alla Teise maailmasõja aastail).

Peamiseks emigratsiooni * koldeks on olnud viimaste sajandite jooksul Euroopa. Ainult XIX sajandist kuni meie ajani on Euroopast lahkunud ligi 70 milj. inimest. Peamine emigrantide vool suundus ookeani taha, peamiselt Ameerika maadesse, mis köitsid Euroopast väljarändajaid oma vabade maadega ja tööjõu suure vajadusega. Emigratsioon Suurbritanniast suundus ka Austraaliasse, Uus-Meremaale, Lõuna-Aafrikasse.

Imperialismi koloniaalsüsteemi kokkuvarisemine ja kümnete sõltumatute riikide tekkimine muutis põhjalikult migratsiooni tra-

Kaardil on näidatud rahvastiku välismigratsiooni põhisuunad perioodil XIX sajandi lõpust kuni Teise maailmasõja alguseni. Tehke kindlaks, millistes maades oli ülekaalus emigratsioon ja millistes immigratsioon *.

ditsioonilist iseloomu endiste asumaade ning metropolide vahel. 50-ndate aastate lõpul ja 60-ndate aastate algul võttis massilise iseloomu eurooplaste tagasipöördumine Euroopasse endistest asumaadest (Alžeeria, Indoneesia jt.). Selle kõrval euroopa kodanluse huvi ekspluateerida maksimaalselt odavat tööjõudu põhjustas seda, et suurenes inimeste juurdevool teistelt kontinentidelt Euroopasse. Käesoleval ajal immigratsioon Lääne-Euroopasse isegi mõnevõrra ületab emigratsiooni.

Samaaegselt suurenes järsult rahvastiku Euroopa-sisese ümberpaiknemise ulatus. Suurem osa euroopa emigrante selle asemel, et sõita ookeani taha, otsivad praegu tööd naabermaades. See käib eelkõige väljarändajate kohta Hispaaniast, Portugalist, Kreekast, Itaaliast, Iirimaalt. Nende maade valitsevad ringkonnad toetavad emigratsiooni kui tööpuuduse vähendamise ja välisvaluuta varude täiendamise vahendit. Igal aastal suunduvad kümned ja sajad tuhanded inimesed, peamiselt mittekvalifitseeritud töölised, neist maadest hooajalisele või alalisele tööle SFV-sse, Prantsusmaale, Šveitsi, Suurbritanniasse, Belgiasse, kes vastupidi, on huvitatud odava tööjõu sisseveost.

Kuigi väiksemas ulatuses, jätkub immigratsioon Ameerika Ühendriikidesse, Kanadasse, Austraaliasse, Uus-Meremaale, Ladina-Ameerikasse. Emigratsiooni oluliseks rajooniks on Kagu-Aasia.

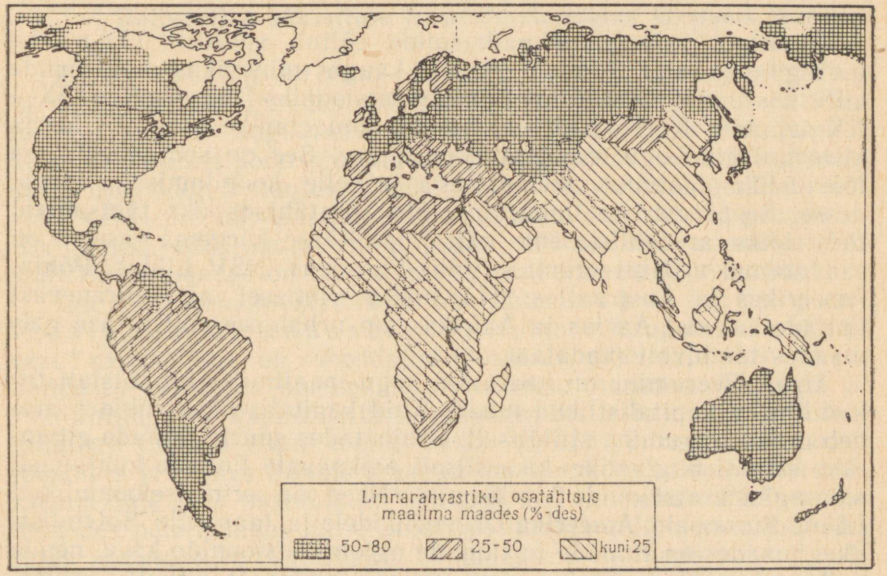
S i s e m i g r a t s i o o n on rahvastiku ümberjaotumine üksikute maade piires. Avaldamata mõju ühe või teise maa rahvastiku

üldarvule, võib ta põhjustada selle olulist ümberjaotumist maa enda piires. Peamiseks sisemigratsiooni vormiks on rahvastiku valgumine maalt linnadesse.

Sotsialistlikes maades erineb rahvastiku migratsioon kvalitatiivselt migratsioonist kapitalistlikes maades. Välismigratsioon ei ole sotsialistlikele maadele üldse iseloomulik; neis asetleidnud rahvastiku märkimisväärne ümberjaotumine toimus seoses Teise maailmasõja tagajärgede likvideerimisega. Sisemigratsioon kujutab endast suurelt osalt rahvastiku plaanipärast ümberjaotumist linna ja maa vahel, samuti üksikute piirkondade vahel.

Rahvastiku paiknemine. Linnad.

Kogu maakera ulatuses paikneb rahvastik äärmiselt ebaühtlaselt. Kontinentide, looduslike vööndite ja eri maade vahel, samuti maade endi piirides on suuri erinevusi nii rahvaarvus kui ka rahvastiku tiheduses.* On välja arvestatud, et maakera kõige enam asustatud piirkondadesse, mis hõlmavad vaid 7% maismaast, on koondunud ligi 70% maakera rahvastikust. Olulist mõju aval-

Linnades elab 1/3 kogu maakera rahvastikust. Linnarahvastiku osatähtsus on Euroopas 50%, Aasias — 22%, Aafrikas — 19%, Põhja-Ameerikas — 64%, Lõuna-Ameerikas — 44%, Austraalias ja Okeaanias — 72%. Kaardil on näidatud linnarahvastiku osatähtsus maailma maade järgi.

davad rahvastiku paiknemisele looduslikud tingimused. Rahvastiku kaasaegse, ajalooliselt väljakujunenud paiknemise põhjuseks maakeral on olnud suurel määral tema osade varajasem või hilisem asustamine.

Suuremal osal maismaast on suhteliselt väike rahvastiku tihedus — kuni 10 inimest 1 km²-l. Kõige laialdasemad suure rahvastiku tihedusega territooriumid asuvad Ida- ja Lõuna-Aasias, Euroopas ning Põhja-Ameerika idaosas. Nad on kujunenud eri aegadel ja erinevad üksteisest teravalt nii linna- kui maarahvastiku osatähtsuse poolest. Iidsed, suure rahvastiku tihedusega paigad kujunesid Jangtse, Xijiangi, Gangese ja Brahmaputra jõgede orgudes, Jaava saarel ja mujal, samuti Aafrikas Niiluse jõe orus. Väga suur rahvastiku tihedus, 1000—1500 inimest 1 km²-l, on siin põhjustatud ajalooliselt kujunenud majandustüübist. Siin on levinud intensiivne (töömahukas) niisutuspõllundus, kusjuures domineerib riisikasvatus. Kõikides nendes rajoonides on ülekaalus maarahvastik.

Tihedalt asustatud rajoonid Euroopas ja Põhja-Ameerikas formeerusid juba põhiliselt kapitalismi perioodil. Kõige tihedama rahvastikuga Euroopa maades tuleb 200—300 inimest 1 km²-le, kuna peamistes tööstusrajoonides on see 500—1000 ja rohkem inimest 1 km²-l. Euroopas ja Põhja-Ameerikas, erinevalt Aasiast, on suurem rahvastiku tihedus tingitud mitte maa-, vaid linnaelanikkonnast.

Maailma rahvastiku paiknemine sõltub suuresti linnade geograafiast. Linnad tekkisid kauges minevikus, kuid nende kiire kasv, mida nimetatakse urbanisatsiooniks *, algas alles XIX—XX sajandil. Käesoleval ajal kasvab linnaelanike arv kaks korda kiiremini kui kogu maakera elanike arv. See on seotud eelkõige tööstusliku tootmise arenemisega ja selle koondumisega linnadesse. Seepärast on linnarahvastiku osatähtsus üks tähtsamaid tööstusliku arenemistaseme näitajaid. Kõige kõrgema taseme on saavutanud urbaniseerumine Välis-Euroopas, NSV Liidus, Põhja-Ameerikas ja Austraalias. Hoolimata viimasel ajal kiirenevast linnade kasvust Aasias ja Aafrikas, on urbaniseerumise tase neis maades tunduvalt madalam.

Urbaniseerumine on haaranud kogu maailma — nii sotsialistlikud kui ka kapitalistlikud maad. Kuid kapitalistlikes riikides areneb urbaniseerumine stiihiliselt, põhjustades suurte linnade-gigantide, samuti hiiglaslike kaootiliselt paiknevate linnade kuhjumist, s.o. aglomeratsioonide * tekkimist. Need on eriti iseloomulikud Lääne-Euroopale, Ameerika Ühendriikidele ja Jaapanile. Sotsialistlikes maades on linnade ja linnade aglomeratsioonide kasv, nende paiknemine, planeerimine ning väljaehitamine teadlikult reguleeritav protsess.

Linna mõiste ei ole ühesugune kõigis maailma maades. Ühtedes maades loetakse linnadeks asulad elanike arvuga üle 1000 (Kanada), teistes — üle 2000 (Prantsusmaa, SFV, Itaalia), 2500 — (Ameerika Ühendriigid, Mehhiko), 5000 —

(Suurbritannia, Belgia, India, Pakistan), 10000 — (Šveits) ja isegi 30 000 — (Jaapan). Kuid niisugune kvantitatiivne lähenemine linnade määratlemisel on ebapiisav. Peale elanike arvu on vaja arvestada ka nende tegevusalasid, kuna linnadele on iseloomulik rahvastiku rakendatus tööstuses, transpordis, kaubanduses, administratiiv- ja kultuuriasutustes, teiste sõnadega — mitte põllumajanduses. Suuruse järgi (elanike arvu järgi) jagatakse linnu väikesteks (kuni 20 000 elanikku), keskmisteks (20 000—100 000) ja suurteks (üle 100 000). Suurte linnade hulgas eristatakse veel miljonilinnu (elanike arvuga üle 1 miljoni), mille arv kasvab samuti väga kiiresti. Käesoleval ajal on maakeral üle 80 miljonilinna; kui aga võtta arvesse ka ees- ja satelliitlinnad, siis ulatub miljonilinnade arv üle 100.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 1 järgi õppige tundma rahvastiku tiheduse erinevusi maakera suuremate osade vahel.
2. Kirjutage tabelist 2 vihikusse maailma maad rahvastiku tihedusega üle 200 inimese 1 km²-l. Jaotage need maailmajagude vahel.
3. Määrake maailma rahvastiku tiheduse kaardi järgi atlases maad, millele on iseloomulikud eriti teravad kontrastid territooriumi asustatuses. Millega seda seletada?
4. Kasutades tabelit 6, eraldage miljonilinnade asukohad riikide ja maailmajagude kaupa. Atlase kaartide järgi määrake kindlaks, millised neist linnadest asuvad merede ja ookeanide ning millised suurte laevatatavate jõgede või kanalite ääres.

Rahvastiku klassiline ja professionaalne koosseis.

Rahvastiku klassiline koosseis on kapitalistlikes ja sotsialistlikes maades põhimõtteliselt erinev. Kapitalistlikes maades jaguneb kogu rahvastik vastandlikeks (antagonistlikeks) klassideks; ühelt poolt proletariaat ja talurahvas — töötavad klassid, teiselt poolt kodanlus ja mõisnikud — ekspluataatorlikud klassid. Peale selle võib eristada mitmesuguseid sotsiaalseid gruppe — teenistujad, ametnikud, vaimulikkond, käsitöölised ja muud. Sotsialistlikes maades on ekspluataatorlikud klassid likvideeritud.

Iga maa iseloomustamiseks on tähtis rahvastiku professionaalne koosseis, mis näitab, missugune osa aktiivsest * rahvastikust on rakendatud tööstuses, põllumajanduses, kaubanduses ja teistes ühiskondliku tootmise harudes. Euroopa ja Põhja-Ameerika kapitalistlikele maadele on iseloomulik põllumajanduses töötava elanikkonna väike (5—20%) osatähtsus ning tööstuses ja teistes linnale omastes ühiskondliku tootmise harudes rakendatute suur osatähtsus. Viimasel ajal on hakanud vähenema mõnedes neis maades mitte ainult põllumajanduses, vaid ka tööstuses rakendatute osatähtsus. Samaaegselt suureneb rakendatute arv riigiaparaadis (kaasa arvatud armee, politsei), finantsorganites ja samuti mitmesugustes teenindusharudes. Aafrika ja Aasia maades moodustab rahvastik, kes saab peamise sissetuleku põllumajandusest, veel 70—75%, Ladina-Ameerikas — 60%. Suured muutused toimuvad sotsialistlike maade rahvastiku professionaal-

ses koosseisus. Industrialiseerimise ja tööstuse edasise arendamise poliitika tõttu suureneb tööstuses rakendatud rahvastiku osatähtsus.

Rahvuslik (etniline*) ja religioosne koosseis.

Maakera rahvastik koosneb suurest hulgast ajalooliselt kujunenud etnilistest moodustistest: rahvastest, rahvusgruppidest ja suguharudest, kes erinevad üksteisest keele, kultuuri ja kommete poolest. Euroopa, Ameerika ja rea Aasia maade rahvad kujunesid kapitalismi perioodil kodanlikeks rahvusteks. Samal ajal pidurdasid imperialistlikud riigid kunstlikult rahvuste kujunemist oma asumaades, säilitades seal arvukaid laialipillatud rahvusgruppe ja suguharusid. Nüüd toimub sõltumatule arenemisteele asunud Aasia ja Aafrika maades suguharude ühinemine suurteks rahvusgruppideks, need omakorda ühinevad rahvusteks.

Maakera rahvaste üldarv ulatub ligi 2 000-ni, kuid rõhuv enamus neist rahvastest on äärmiselt väikesearvulised. Üle 40 suure rahva, igaüks üle 10 miljoni elaniku, moodustavad $^3/_4$ kogu inimkonnast. Kuna iga etnilise moodustise üheks peamiseks elemendiks on keel, siis klassifitseeritakse rahvaid tavaliselt keeleprintsiibist lähtudes. Kõik maailma keeled on ühendatud sugulaskeelte järgi keelkondadesse, mis omakorda jagunevad rühmadesse, kuhu kuuluvad üksikud keeled.

Rahvastikugeograafiale on tähtis ka maailma rahvastiku religioosne koosseis, kuna kapitalistlikes maades avaldab religioon suurt reaktsioonilist mõju inimeste ühiskondlikule elule ja olustikule. Kõige enam levinud religioonideks on ristiusk, islam, hinduism ja budhism.

Ristiusk, millel on kolm haru (katoliiklus, protestantlus ja õigeusk), on ülekaalus Euroopas, Ameerikas ja Austraalias. Islam ehk muhameedlus valitseb Põhja-Aafrikas, Edela- ja Kagu-Aasias. Hinduism ja budhism on levinud Lõuna- ja Ida-Aasias. Enamiku majanduslikult ja kultuuriliselt eriti mahajäänud Aafrika ja Lõuna-Ameerika põliselanike religioossed vaated on seotud esivanemate kultuse ja animismiga *.

Sotsialistlikes maades, kus kirik on lahutatud riigist ja kool kirikust, on religiooni osa väike.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Maailma rahvaste kaardi järgi atlases õppige tundma rahvaste klassifikatsiooni keelkondade ja keelterühmade järgi.
2. Tabeli 8 järgi õppige tundma maailma suurimate rahvaste arvulist koosseisu.
3. Maailmajagude geograafia kursusest tuletage meelde, millisteks suurteks rassideks jaguneb inimkond ja kus need rassid levivad.

MAAILMAMAJANDUS.

Maailmamajanduse kahe süsteemi tekkimine.

Orjandusliku ja feodaalse korra ajal, kui üksikute maade ja maailmajagude majanduslik arenemistase oli madal ning majanduslikud sidemed nende vahel nõrgad, puudus ühtne maailmamajandus. Tõsi küll, selle kujunemine algas juba feodalismi ajal, eriti pärast suuri geograafilisi avastusi, kuid lõplikult kujunes see välja XIX sajandi lõpuks ja XX sajandi alguseks, mil kapitalism oli võitnud enamikus maades.

Tööstuse, transpordi ja rahvusvahelise kaubanduse arenemine saavutas niisuguse taseme, mille puhul kõik maailma maad osutusid omavahel majanduslikult seotuks ja muutusid otsekui ühtse kapitalistliku maailmamajanduse süsteemi lülideks.

Kuid kapitalismi jagamatu valitsemine maailmamajanduses kestis suhteliselt lühikest aega. Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja maailma lõhenemist kaheks süsteemiks lakkas kapitalistlik majandus olemast kogu maailma hõlmav: tema mõjupiirkonnast langes välja maailma suurim riik — Nõukogude Liit. Pärast Teist maailmasõda ahenes kapitalismi mõjupiirkond veelgi. Sotsialistliku maailmasüsteemi riikide tekkimisega kujunes maailmamajanduse uus vorm — majanduse sotsialistlik maailmasüsteem.

Käesoleval ajal eksisteerivad põhimõtteliselt kaks erinevat maailmamajanduse süsteemi: sotsialistlik ja kapitalistlik. Kuid nad ei ole teineteisest isoleeritud. Nende kahe süsteemi vahel on mitmekülgsed ja viimasel ajal järjest laienevad majanduslikud sidemed. *Mõlemad süsteemid koos moodustavad maailmamajanduse.*

Majanduse sotsialistlik maailmasüsteem.

Sotsialistlikud maad moodustavad majanduse sotsialistliku maailmasüsteemi. Nendes maades toimivad sotsialismi majandusseadused. Nad kasutavad laialdaselt sotsialistliku korra eeliseid — tootmisvahendite ja -riistade üldrahvalikku omandit, majanduse plaanipärast arendamist, konkurentsi, kriiside ja tööpuuduse puudumist. Suurt osa etendab nende maade vaheline majanduslik koostöö ja vastastikune abistamine. Eriti tihedat majanduslikku koostööd arendatakse maade vahel, kes kuuluvad Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogusse (VMAN), mis moodustati 1949. a. Selle liikmeteks on Nõukogude Liit, Poola, SDV, Tšehhoslovakkia, Ungari, Rumeenia, Bulgaaria, Mongoolia Rahvavabariik ja Albaania (viimastel aastatel ta VMAN-i tegevusest osa ei võta). 1964. aastast võtab VMAN-i mitmete organite tööst osa Jugoslaavia.

Sotsialistliku majanduse eelised loovad soodsad tingimused rahvamajanduse kõigi harude kiireks kasvuks. Kiire arenemistempo muutus sotsialistliku maailmasüsteemi arenemise üheks peamiseks seaduspärasuseks. Eriti kiiretempoliselt kasvab sotsialistlikes maades tööstuslik tootmine: 1967. a. kasvas see rohkem kui 10 korda võrreldes sõjaeelsega.

Tänu kiirele arenemistempole saavutas sotsialistlik maailmasüsteem tervikuna majanduse kõrge arenemistaseme, mis väljendub nii toodangu üldmahus kui ka toodangu hulgas ühe elaniku kohta. VMAN-i liikmesriikides ületas tööstusliku toodangu maht ühe elaniku kohta maailma keskmise taseme 3 korda. Kuid see ei tähenda, nagu oleksid kõik 14 sotsialistlikku riiki ühesuguse majandusliku tasemega. On vaja arvesse võtta, et sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemisega läksid selle koosseisu erineva majandusliku arenemistasemega maad. Tööstuslikult arenenud riikide hulka kuulusid Nõukogude Liit, Tšehhoslovakkia, SDV. Keskmise arenemistasemega olid Poola ja Ungari. Ülejäänud riigid olid valdavalt agraarmaad. Neid erinevusi, mis sotsialistlik majandussüsteem sai pärandina kapitalismilt, ei saa likvideerida lühikese aja jooksul. Kuid nad vähenevad pidevalt tänu sellele, et tootmise kasvutempo on vähemarenenud sotsialistlikes riikides harilikult kiirem kui tunduvalt kõrgema majandusliku arenemistasemega riikides. *Sel teel toimub arenemistaseme järkjärguline ühtlustumine.*

Kiire tempoga ja lühikese aja jooksul teostatava sotsialistliku industrialiseerimisega kaasnevad põhjalikud muutused rahvamajanduse struktuuris. Käesoleval ajal moodustab tööstustoodangu osatähtsus juba $^3/_4$ sotsialistliku maailmasüsteemi tööstuse ja põllumajanduse toodangust kokku. Valdav osa sotsialistlikke riike tugineb arenenud tööstusele (eelkõige rasketööstusele), mis on kogu rahvamajanduse arenemise ja rekonstrueerimise kindlaks aluseks. *Sotsialistlike maade rahvamajanduse struktuur kogu aeg muutub ja täiustub* tänu teaduslik-tehnilise revolutsiooni edusammudele, riikidevaheliste majanduslike sidemete edasisele tugevdamisele ja võitlusele tootmise efektiivsuse igakülgse tõstmise eest.

Üheaegselt majanduse struktuuri muutustega toimuvad kõikides sotsialistlikes maades põhjalikud nihked ka tootmise paiknemises. Need nihked põhinevad paigutuse seaduspärasustel, mis on kõigile sotsialismimaadele ühised. Eriti suured nihked toimusid ja toimuvad tööstuse paiknemises. Endistes mahajäänud piirkondades toimub uute tööstusrajoonide ja -keskuste formeerumine. Üheaegselt sellega rekonstrueeritakse tehaseid ja vabrikuid vanades tööstusrajoonides ning -keskustes, mis on mahajäänud piirkondade industrialiseerimise tugipunktideks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomustage sotsialistliku maailmasüsteemi maade rahvamajanduses toimunud struktuurseid ja geograafilisi nihkeid.
2. Tuletage meelde NSV Liidu majandusgeograafia kursuses õpitud sotsialistliku tootmise paigutamise põhiprintsiibid.

Majanduse kapitalistlik maailmasüsteem. Arenenud maad.

Majanduse kapitalistlikku maailmasüsteemi kuuluvad kõik mittesotsialistlikud maad — peamised imperialistlikud riigid ja väiksemad kapitalistlikud riigid ning nende asumaad, samuti noored rahvusriigid. *Majanduse arenemistasemelt jagunevad nad kahte suurde rühma: majanduslikult arenenud maadeks ja majanduslikult vähemarenenud, või nagu neid tavaliselt nimetatakse — arenevateks maadeks.*

Majanduslikult arenenud kapitalistlike maade hulka kuuluvad Lääne-Euroopa maad, Ameerika Ühendriigid, Kanada, Jaapan, Austraalia, Lõuna-Aafrika Vabariik. Neid iseloomustab eelkõige arvukate harudega majandus tööstuse, põllumajanduse ja transpordi kõrge arenemistasemega ning arenenud majanduslike välissidemetega. Tööstuse toodang (rahalises näitajas) ületab harilikult 5—10-kordselt põllumajanduse toodangu, kusjuures põllumajanduse osatähtsus natsionaalses tulus näitab vähenemise, tööstuse ja kaubanduse, eriti aga teenindavate harude osatähtsus suurenemise tendentsi. Tänu tööstuse kõrgele arenemistasemele moodustab selle riikide rühma osatähtsus kogu kapitalistliku maailmasüsteemi tööstuse toodangust käesoleval ajal ligikaudu $^{9}/_{10}$. See on majanduse kapitalistliku maailmasüsteemi industriaalne südamik.

Kapitalismi üldkriis, sotsialistliku maailmasüsteemi kujunemine ja koloniaalimpeeriumide kokkuvarisemine kajastus erakordselt tugevasti arenenud kapitalistlike riikide majanduses, kus toimivad kapitalismi majandusseadused. Neile on iseloomulik tootmise madal kasvutempo, perioodilised kriisid, tootmisvõimsuste püsiv alakoormatus, krooniline tööpuudus. Tõsi küll, teadusliku ja tehnilise progressiga ning vananenud seadmete asendamise ja sõjatööstuse arendamisega, töötajate ekspluateerimise tugevdamisega ning riikliku reguleerimise meetodite kasutamisega oli majanduse kasvutempo peamistes kapitalistlikes riikides sõjajärgsel ajal kõrgem kui kahe maailmasõja vahelisel perioodil. Kuid kõik need abinõud ei ole suutelised kõrvaldama konkurentsi ja anarhiat kapitalistlikus tootmises ning kindlustama majanduse plaanipärast arendamist, sest kapitalismi puhul on tootmise aluseks eraomandus ja palgatöö ekspluateerimine. *Kapitalismi majandus jääb ikkagi ebapüsivaks. Teatud tõusuperioodid vahelduvad langustega.*

V. I. Lenini poolt avastatud kapitalistlike riikide ebaühtlase majandusliku ja poliitilise arenemise seadus toimib kõrvalekaldumatult ka meie päevil. See ebaühtlus seisneb perioodilises ühtede riikide tugevnemises ja teiste riikide nõrgenemises; jõudude vahekord nende vahel kogu aeg muutub. Nii näiteks iseloomustab perioodi pärast Teist maailmasõda Ameerika Ühendriikide valitsev positsioon, kelle arvele langes $^3/_5$ kogu kapitalistliku maailmasüsteemi tööstuse toodangust ja $^1/_3$ kaubandusest. Seejuures Lääne-Euroopa riikide ja Jaapani osatähtsus vastavalt suuresti vähenes. 40-ndate aastate teisest poolest algas vastupidine protsess. Toimus Ameerika Ühendriikide osatähtsuse silmapaistev vähenemine, ehkki ta on jäänud kõige tugevamaks imperialistlikuks suurriigiks. Samaaegselt kasvas suuresti SFV, Jaapani ja Itaalia osatähtsus, kelle majandus arenes palju kiiremas tempos. Mõnevõrra kasvas ka Prantsusmaa ja Kanada osatähtsus, samal ajal kui Suurbritannia osatähtsus vähenes.

Majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtlus tugevdab halastamatult konkurentsivõitlust kapitalistlike riikide ja suurte rahvusvaheliste monopolide vahel. Oma positsioonide tugevdamiseks selles võitluses on paljud maad hakanud looma mitmesuguseid riikidevahelisi ühendusi («integratsioone» *). Kõige eredamaks näiteks taolise «integratsiooni» kohta on Euroopa Majandusühendus (EM ehk nn. «Ühisturg»), kuhu kuuluvad Saksa FV, Prantsusmaa, Itaalia, Belgia, Holland ja Luksemburg.

Nende maade valitsused leppisid omavahel kokku majanduspoliitika kooskõlastamises, riigilõivu * järkjärgulises kaotamises väliskaubanduses ning tööjõu ja kapitalide «vabas liikumises». «Ühisturg» on nagu hiiglaslike monopolide impeerium, kus ühinesid kapitalistliku maailma 200-st suurimast monopolist üle 40. See on kinnine majanduslik blokk, NATO peamine majanduslik baas, neokolonialismi kants. «Ühisturu» tekkimine soodustas Lääne-Euroopa positsioonide tugevnemist Ameerika Ühendriikide ees, samuti tööstusliku tootmise kasvu «Ühisturgu» kuuluvates riikides. Kuid «Ühisturu» loomine ei vähendanud sisemisi vastuolusid ei nende kuue riigi hulgas, kus juhtivat osa etendab Lääne-Saksamaa ega ka suhetes Suurbritannia, Ameerika Ühendriikide ja teiste maadega. Rahvastele põhjustas «Ühisturg» töölisklassi ekspluateerimise tugevnemist ja talurahva süvenevat laostumist.

Kapitalistliku majanduse stiihiline, plaanipäratu arenemine mõjub negatiivselt ka tootmise paiknemisele. Valdav osa Ameerika Ühendriikide, SFV, Suurbritannia, Jaapani jt. arenenud kapitalistlike riikide tööstusest on kontsentreerunud suhteliselt väikestele territooriumidele, samal ajal kui paljud teised rajoonid jäävad nõrgaltarenenuteks, «mahajäänuteks».

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Uusaja kursusest tuletage meelde, kuidas toimis ebaühtlase majandusliku ja poliitilise arenemise seadus kapitalismi puhul Teise maailmasõja ajal.
2. Tabeli 10 järgi vaadelge, kuidas muutus peamiste imperialistlike suur-

riikide osatähtsus tööstuslikus tootmises pärast Teist maailmasõda. Arvutage kuue riigi tööstusliku toodangu osatähtsus kapitalistlikus maailmas 1965. aastal.

3. Milles seisnevad põhilised erinevused tootmise arenemises ja paigutamises sotsialistlike ning kapitalistlike riikide vahel?

Majanduse kapitalistlik maailmasüsteem. Arenevad maad.

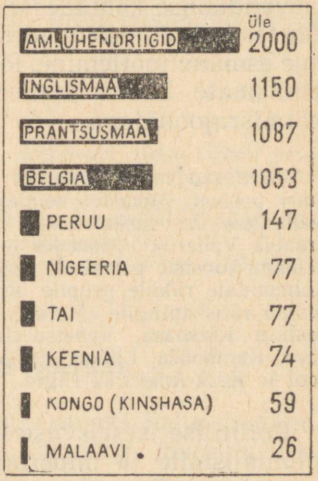
Arenevate maade hulka kuuluvad Aasia mittesotsialistlikud maad (välja arvatud Jaapan), Aafrika ja Ladina-Ameerika riigid. Kokku kuulub sellesse rühma üle 100 riigi, hõlmates $^1/_2$ maakera territooriumist, nendes elab ligi $^1/_2$ maailma rahvastikust. On loomulik, et erinevused nende maade vahel nii majanduse arenemistasemes kui ka poliitilises korras on küllalt suured. Kuid on ka palju ühiseid jooni, mis võimaldavad neid ühendada ühte rühma.

Esimeseks tunnuseks on *sõltuvus majanduse kapitalistlikust maailmasüsteemist.* Hoolimata sellest, et suurem osa arenevatest maadest saavutas poliitilise sõltumatuse, on nad ikka veel kapitalistlike monopolide ekspluateerimise all. Teiseks tunnuseks on *üldine majanduslik mahajäämus,* mis avaldub majanduse arenemistasemes, struktuuris ja paiknemises.

Kõikide arenevate riikide majanduslik arenemistase on ikka veel madal. Nad jäävad suuresti maha arenenud kapitalistlikest riikidest natsionaalse tulu poolest ühe elaniku kohta. Tööstustoodangult ühe elaniku kohta jääb see riikide rühm arenenud kapitalistlikest riikidest maha 20—40 korda ja tööstustoodangu osatähtsus moodustab kogu kapitalistliku maailmasüsteemi tööstuse kogutoodangust ainult veidi üle $^1/_{10}$. Seega majanduse arenemistaseme erinevus arenenud ja arenevates riikides on väga suur.

Peale madala arenemistaseme iseloomustab arenevaid riike mineviku kolonialismilt pärandatud majanduse koloniaalne struktuur, mida iseloomustavad neli tunnust.

Esiteks — enamiku arenevate maade majanduses etendab juhtivat osa põllumajandus. Tööstuse ja põllumajanduse toodangust kokku annab põllumajandus nende riikide grupis keskmiselt

Siin on näidatud natsionaalne tulu dollarites ühe elaniku kohta mõnedes arenenud ja arenevates maades. Mida võib sellest järeldada?

$^2/_3$, samal ajal kui arenenud kapitalistlikes riikides moodustab see alla $^1/_5$. Enamikus arenevates maades ületab põllumajanduse toodang (rahalises näitajas) 2—3-, aga ka 5—8-kordselt tööstuse toodangu. Põllumajanduses on rakendatud põhiline osa aktiivsest rahvastikust ja siin on kasutusel mahajäänud meetodid. Seega kuuluvad need maad enamalt jaolt *mahajäänud agraarmaade hulka.*

Teiseks — tööstuse üldise nõrga arenemise juures ületab mäetööstus suuresti töötleva tööstuse osatähtsuse. Seetõttu on arenevate maade osatähtsus kapitalistliku maailma mäetööstuses ligikaudu $^1/_3$, mis ületab tunduvalt töötleva tööstuse osatähtsuse.

Kolmandaks — arenevate maade töötlev tööstus koosneb peamiselt põllumajandussaaduste ja mäetööstuse toodangu töötlemisest ekspordi * jaoks, samuti ka tekstiili- ning toiduainete tööstusest. Kuid ka nendes tööstusharudes on valdavaks käsitööndusliku ettevõtted, kus kasutatakse käsitsitööd. Rasketööstus (eriti must metallurgia, masinaehitus ja keemiatööstus) enamikus arenevates maades puudub, kuid mõnedes nendes olemasolevad suhteliselt suured ettevõtted kuuluvad tavaliselt väliskapitalile. Seega on töötlevas tööstuses erinevus majanduse kapitalistlikku maailmasüsteemi kuuluva kahe riikide grupi vahel eriti suur.

Neljandaks — majanduse koloniaalne struktuur ja spetsialiseerumine põllumajandussaaduste ning tooraine tootmisele väljendub väliskaubanduses: 70—80% arenevate maade ekspordist moodustavad tooraine ja toiduained. Peaaegu kogu eksport läheb Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika arenenud kapitalistlikesse riikidesse ning Jaapanisse.

Kolonialismi pärand avaldub samuti tööstuse, põllumajanduse ja transpordi p a i k n e m i s e s. Suurimad tööstusrajoonid ning -keskused arenevates maades on koondunud enamasti maavarade kaevandamise kohtadesse. Töötlev tööstus on harilikult koondunud suurtesse sadamalinnadesse, kus toimub ekspordiks mineva tooraine esmane töötlemine. Raudteed ühendavad sadamaid maavarade tähtsamate kaevandamisrajoonidega või põllumajandussaaduste tootmisrajoonidega.

Arenevad maad erinevad tunduvalt majanduse arenemistaseme ja struktuuri poolest. Mõnedel nendest on juba suhteliselt arenenud töötlev tööstus, sealhulgas ka rasketööstus (India, Argentiina, Brasiilia, Mehhiko, Ühinenud Araabia Vabariik). Mõnedes maades on arenenud mäe- ja töötlev tööstus, kuid viimane koosneb peamiselt kergetööstusest (Pakistan, Iraan, Maroko, Tšiili jt.). Kolmandale riikide grupile on iseloomustavaks hästiarenenud mäetööstus, mis kuulub väliskapitalile (Malaisia, Iraak, Kuveit, Saudi Araabia, Sambia, Kongo — pealinn Kinshasa, Venetsueela jt.). Neljas grupp — puhtagraarmaad, nagu Laos, Kambodža, Liibüa, Etioopia, peaaegu kõik Aafrika riigid Saharast lõuna pool ja Kesk-Ameerika riigid.

Poliitilise iseseisvuse kättevõitmine iseenesest ei tee veel lõppu kolonialismile ja imperialismile endistes asumaades ning poolkolooniates. Ta viib vaid lõpule rahvusliku vabadusvõitluse esi-

mese etapi. Nüüd, pärast seda, kui enamik arenevaid maid on võitnud kätte poliitilise iseseisvuse, *tõuseb seal esiplaanile ülesanne saavutada majanduslik iseseisvus ning likvideerida kolonialismi tagajärjed.*

Selleks et võimalikult kiiresti likvideerida sajanditepikkune mahajäämus, peab majandusliku arenemise tempo olema väga kõrge. Pärast poliitilise iseseisvuse kättevõitmist enamikus arenevates maades majanduse arenemistempo mõnevõrra kiirenes ja hakkas isegi ületama arenenud kapitalistlike riikide majanduse kasvutempot. Kuid nende kahe maadegrupi arenemistaseme erinevus kahaneb siiski väga aeglaselt (arvestatult ühe elaniku kohta isegi kasvab). Et niisuguse arenemistempo juures järele jõuda arenenud kapitalistlikele riikidele, on arenevatel maadel tarvis vähemalt 100—150 aastat. See on tingitud peamiselt sellest, et arenevate maade majanduse juhtivad positsioonid on siiani veel imperialistlike riikide monopolide käes. Need monopolid teevad kõikvõimalikke jõupingutusi, et hoida noori rahvusriike sõltuvuses. Püüdes säilitada oma positsioone, mis nõrgenesid koloniaalsüsteemi kokkuvarisemise tulemusel Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades, otsivad imperialistid eesotsas Ameerika Ühendriikidega uusi, enam varjatud vorme endiste asumaade allutamiseks ja ekspluateerimiseks (nn. n e o k o l o n i a l i s m).

Kuid arenevad maad võitlevad rahvusvaheliste monopolide orjusest vabanemise eest. Nad töötavad välja ja viivad ellu rahvamajanduse arendamise pikaajalisi plaane, natsionaliseerivad tähtsamaid majandusharusid, loovad ning arendavad riiklikku sektorit, püüavad likvideerida feodalismi jäänuseid ja poolfeodaalseid suhteid. Nendes arenevates maades, kes asusid mittekapitalistlikule arenemisteele ja kes kõige järjekindlamalt viivad ellu sotsiaal-majanduslikke ümberkujundusi, on arenemistempo kõige kiirem.

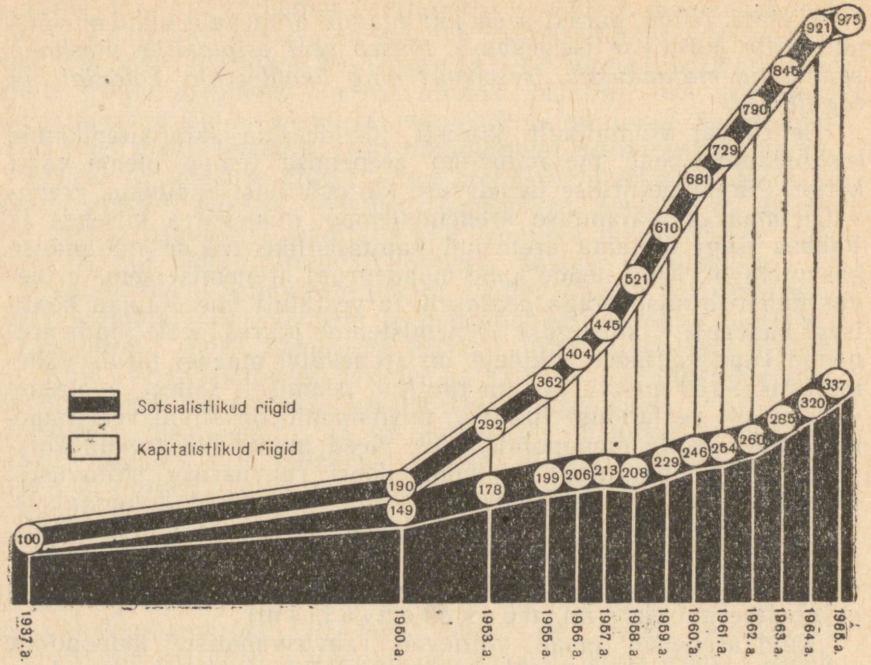
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kasutades tabelit 7 võrrelge arenenud ja arenevaid maid, ühelt poolt tööstuses ja ehituses ning teiselt poolt põllu- ja metsamajanduses rakendatud elanikkonna osatähtsuse järgi.
2. Iseloomustage majanduse koloniaalse struktuuri tunnuseid. Kuidas avaldub kapitalismi pärand arenevate maade tootmise paiknemises?
3. Milliseid tähtsamaid sotsiaal-majanduslikke ümberkujundusi viiakse ellu arenevates maades?

Kahe süsteemi majanduslik võistlus.

Meie ajastul on maailma arenemisel määravaks kahe vastandliku — sotsialistliku ja kapitalistliku — süsteemi majandusliku võistluse käik ja tulemused.

Sotsialismi maailmasüsteemi plaanimajandus, mis ei tunne

Sotsialistlik maailmasüsteem on kapitalistliku maailmasüsteemi tööstustoodangu kasvutempost kaugele ette jõudnud.

konkurentsi ja kriise, areneb palju kiirema tempoga kui kapitalistlike maade majandus.

Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriigid ületavad tunduvalt oma arenemistempo poolest «Ühisturu» maid, kusjuures Nõukogude Liit ületab Ameerika Ühendriikide arenemistempo. Viimastel aastatel ületab Nõukogude Liit ja kogu sotsialistlik süsteem kapitalistlikku maailma juba mitte ainult toodangu kasvutempo, vaid ka absoluutse aastase juurdekasvu poolest paljude toodanguliikide osas. Nõukogude Liit edestas Ameerika Ühendriigid ja on maailmas esikohal söe, rauamaagi, traktorite, kombainide, metallilõikepinkide, mootor- ja elektrivedurite, tsemendi, villase riide, suhkru ja rea teiste toodanguliikide tootmises.

Tänu kõrgemale arenemistempole kasvab sotsialistliku süsteemi maade osatähtsus maailma tööstustoodangus pidevalt: 1937. a. moodustas see 10% ja 1967. a. 38%. Sealhulgas tuli VMAN-i liikmesriikide arvele 31% (NSVL — 20%). Sotsialistlike maade arvele tuleb ligi 40% maailma põllumajandussaaduste toodangust ja 60% raudteede veosekäibest.

Sotsialistlik maailmasüsteem läheb veendunult vastu võidule majanduslikus võistluses kapitalismiga.

Tabeli 9 andmete põhjal joonestage diagramm, mis näitab tööstustoodangu kasvutempot üksikutes sotsialistlikes ja kapitalistlikes maades.

TÖÖSTUSE GEOGRAAFIA.

Struktuursed ja geograafilised nihked.

Tööstus on tootmise peamine haru, ehkki selles on rakendatud alla $^1/_5$ maakera aktiivsest rahvastikust. Seetõttu sõltub ükskõik millise maa majanduslik arenemine eelkõige tööstuse arenemistasemest. Maailmas toimuv teaduslik-tehniline revolutsioon kajastub samuti esmajärjekorras tööstuslikus tootmises. Selle revolutsiooni mõjul toimuvad nihked tööstuse struktuuris ja paiknemises tunduvalt kiiremini kui varem.

Peamisteks struktuurseteks niheteks on muutused hankiva ja töötleva tööstuse vahelistes proportsioonides. Palju töömahukama ja rohkem kulutusi nõudva mäetööstuse osatähtsus pidevalt väheneb, kuna töötleva tööstuse osatähtsus suureneb. Töötlevas tööstuses endas kasvab elektrienergeetika, masinaehituse ja keemiatööstuse osatähtsus. Kiiresti kasvavad ka nn. «uued» tööstusharud: auto-, lennuki- ja tööpingiehitus, naftatöötlemine. Veelgi kiiremini ja dünaamilisemalt arenevad «uusimad» harud: raadioelektroonika, raketitehnika, orgaanilise sünteesi keemia. Kõrvuti sellega teostatakse tehnilist rekonstrueerimist sellistes «vanades» harudes, nagu must metallurgia, laeva- ja veduriehitus, kütuse- ning tekstiilitööstus jt. Muutused toimuvad ka kütuse-energiabilansis *, kiiresti juurutatakse uusi materjale, loodusliku tooraine kunstlikke asendajaid.

Struktuursete nihetega tööstuses kaasnevad geograafilised nihked. Uue tehnoloogia kasutamine, torujuhtmetranspordi, elektrienergia ülekande ja teiste transpordiliikide kasutamine avaldab mõju paljude tootmisharude paiknemisele. Geograafiliste nihete üks põhisuundadest on seotud tooraine probleemi lahendamisega, s. o. tööstuse varustamisega vajalike maavaradega ja uute tooraine- ning kütuseliikide kasutuselevõtmisega.

Kaasaegse tööstuse arenemine toob endaga kaasa kasutatava tooraine sortimendi laienemise ja nende koguse suurenemise. Hoolimata hankiva tööstuse osatähtsuse vähenemisest suureneb mineraalse tooraine kaevandamine pidevalt. Kuid tooraineprobleemi lahendamine muutub keerulisemaks seetõttu, et tooraine ressursid on jaotatud ebaühtlaselt kontinentide ja maade vahel. See põhjustab esiteks seda, et paljud maad on sunnitud üle minema suhteliselt vaeste leiukohtade kasutamisele, kuna rikkamate leiukohtade varud on juba ammendatud. Teiseks võimaldavad teaduse ja tehnika saavutused praegu tunduvalt laialdasemalt kasutusele võtta loodusrikkusi, mis asetsevad raskesti ligipääsetavates või vähe kasutusele võetud piirkondades. Nõukogude Liidus laieneb kiiresti loodusvarade kasutuselevõtmine idarajoonides. Kapitalistlikes riikides arendatakse kiirendatud tempoga tooraine tootmist sellistel nõrgaltarenenud territooriumi-

del, nagu Põhja- ja Lääne-Kanada, Alaska, Gröönimaa, Skandinaavia põhjaosa, Põhja- ja Lääne-Austraalia. Järjest kasvav vajadus tooraine järele andis tõuke maailmamere hiiglaslike varude kasutuselevõtmiseks.

See probleem tekkis alles pärast Teist maailmasõda. Kaasaegne tehnika võimaldab maavarade veealust tootmist mandritevahelistel madalaveelistel aladel sügavusega kuni 200 m. Mere-mäetööstuse pioneerideks olid naftatootjad. Tänapäeval puuritakse naftat ja maagaasi Kaspia meres (NSV Liit), Põhjameres, Mehhiko, Pärsia ja Ginea lahes ning mujal. Mitmesuguste riikide rannikualadel kaevandatakse pliid, teemante, plaatinat, rauamaaki, sütt, väävlit, soola ja teisi maavarasid. Edaspidi kavatsetakse hakata kasutama palju sügavamal asuvaid raua ja mangaani konkretsioone * Vaikses, India ja Atlandi ookeanis. Seoses maailmamere toiduainete varude kasutuselevõtmisega ja merevee magestamisega on mere-mäetööstusel laialdased arenemisperspektiivid.

Sotsialistlikes maades loob teaduslik-tehniline revolutsioon soodsad tingimused kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomiseks. Ta võimaldab kõige efektiivsemalt ja ratsionaalsemalt kasutada loodusvarasid, teostada looduse ümberkujundamist, lahendada tooraineprobleemi riikidevahelise vennaliku koostöö alusel. Kapitalistlikes riikides takistab eraomandus maale maavarade ratsionaalset uurimist ja nende kasutamist. Maavarade leiukohtade ekspluateerimine, eriti arenevates maades, toimub monopolide poolt kiskjalike meetodite abil. Nad kasutavad tooraineallikaid peamiselt rannikuäärsetes ja teistes soodsalt paiknevates piirkondades, samal ajal kui Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika hiiglaslikud maa-alad on nõrgalt läbi uuritud.

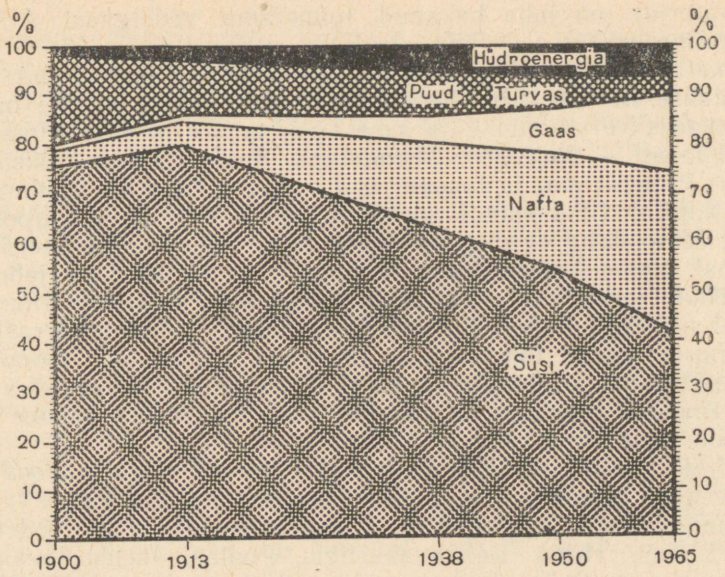
Kütusetööstus.

Kõikide majandusharude arenemine sõltub suuresti kütuse- ja energeetilise baasi arenemistasemest. Kütuse ning energia tarbimine üldse ja eriti ühe elaniku kohta on iga maa arenemistaseme üks tähtsamaid näitajaid.

Pärast Teist maailmasõda hakkas eriti kiiresti suurenema kõige ökonoomsemate kütuseliikide — nafta ja maagaasi — tarbimine, mida kasutatakse laialdaselt tööstuses, transpordis ja majapidamises.

Kogu maailma naftavarusid hinnatakse 300—400 mljr. t, uuritud varusid — 40—50 mljr. t. Hiiglaslikud varud on sotsialistlikel riikidel: eeskätt Nõukogude Liidul. Suured naftavarud on Rumeenial. Kapitalistlike maade peamised naftavarud on koondunud Lähis- ja Kesk-Itta.

Pärast Teist maailmasõda toimusid naftatööstuse paiknemises väga suured nihked. Esimene nihe seisneb naftatööstuse tormilises arenemises NSV Liidus, kes rahuldab ka teiste sotsialistlike maade peamisi vajadusi nafta järele. Teine nihetest on seotud uute suurte naftaleiukohtade kasutuselevõtmisega Lähis- ja Kaug-Idas. Tunduvat mõju naftatööstuse paiknemisele avaldas

Arvutage graafiku järgi, kuidas muutus kütuse ja energia tootmise struktuur maailmas perioodil 1900.—1965. a.

samuti «suure nafta» avastamine 50-ndate aastate lõpul Põhja-Aafrikas.

Kapitalistliku maailma naftatööstuse paiknemise iseloomustavaks jooneks on see, et *peaaegu $^2/_3$ kogu toodetavast naftast saadakse arenevatest maadest.* Arenenud kapitalistlike maade hulgas toodavad palju naftat vaid Ameerika Ühendriigid ja Kanada. Eriti sõltuvad nafta impordist * Lääne-Euroopa maad ja Jaapan, kes oma naftatoodanguga rahuldavad vaid väga väikese osa oma vajadustest. Lääne-Euroopa maade peamisteks naftaga varustajateks on Lähis- ja Kesk-Ida maad; viimastel aastatel kasvab kiiresti nafta eksportimine Põhja-Aafrikast.

Kapitalistlike maade naftatööstuses on valitsevaks suurmonopolid, sellised nagu Ameerika «Standard Oil» ja Inglise-Hollandi «Royal Dutch Shell». Ameerika monopolid kontrollivad peaaegu $^3/_4$ kapitalistlikus maailmas toodetud naftast.

G a a s i t ö ö s t u s oli kuni Teise maailmasõjani arenenud ainult Ameerika Ühendriikides. Viimasel ajal areneb see kiiresti NSV Liidus, Rumeenias, Kanadas, Prantsusmaal, Itaalias, Hollandis. Arenevad maad, kus leidub suuri gaasivarusid, välja arvatud üksikud erandid, neid peaaegu ei kasuta. Alles viimastel aastatel hakkasid naftamonopolid huvituma Põhja-Aafrika, samuti Lähis- ja Kesk-Ida gaasivarudest. Spetsiaalsed laevad (tanklaevad-ref-

rižeraatorid) on juba hakanud toimetama vedelgaasi Alžiirist Lääne-Euroopasse.

Maailma söevarud on kaugelt suuremad kui naftavarud. Neid hinnatakse 15—16 triljonile tonnile. Kapitalistlike maade hulgas paistavad s ö e v a r u d e ja s ö e t o o t m i s e poolest silma arenenud maad — Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Saksa FV, samuti Prantsusmaa ja Jaapan; nad annavad $^{9}/_{10}$ kogu toodangust. Kuid kapitalistlike maade söetööstus põeb juba ammu kroonilist kriisi; söetoodang ei suurene, igal aastal suletakse kümneid kaevandusi. Rekonstrueerimisest hoolimata on söetööstuse tehniline tase ikkagi madal. Arenevatest maadest kaevandatakse suuremal hulgal sütt vaid Indias. Seisaku ja toodangu turustamise raskuste tingimustes antud tööstusharus takistavad suurriikide monopolid igati söevarude uuringuid ja söe kaevandamise arenemist arenevates maades; oma maa vajadusteks kasutatakse sütt nendes maades ikka veel väga vähe.

Sõjajärgsetel aastatel annavad peaaegu kogu söetoodangu juurdekasvu sotsialismimaad, kelle arvele tuleb praegu üle $^{1}/_{2}$ kogu maailmas kaevandatavast söest. Kõige rohkem kivisütt toodetakse NSV Liidus, Hiina Rahvavabariigis, Poolas, Tšehhoslovakkias, pruunsütt aga Saksa Demokraatlikus Vabariigis ja NSV Liidus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 11 järgi arvutage kapitalistlike riikide peamiste gruppide osatähtsus nafta varudest ja nafta toodangust. Joonestage nende andmete alusel sektordiagrammid.
2. Atlases oleva maavarade kaevandamise kaardi alusel jälgige naftaekspordi peamisi suundi Lähis- ja Kesk-Ida maadest, Põhja-Aafrikast ja Venetsueelast. Tabeli 11 järgi arvutage, kui suur osa nendes rajoonides toodetud naftast läheb ekspordiks.
3. Tabeli 12 alusel jälgige kivisöe kaevandamise dünaamikat sotsialistlikes ja kapitalistlikes maades.
4. Arvutage, mitmeks aastaks jätkub kivisöe- ja naftavarusid kaasaegse tootmistaseme juures.
5. Tabeli 13 järgi määrake kindlaks sotsialismimaade osatähtsus maailma pruunsöetoodangus.

Elektrienergeetika.

Tööstuse, põllumajanduse ja transpordi energiaga varustatuse tõus, samuti elektrienergia ikka laialdasem kasutamine majapidamises tingib selle tootmise ja tarbimise üha kiirema kasvu. Enamikus sotsialistlikes ja arenenud kapitalistlikes maades *elektrienergeetika kasvutempo ennetab tööstuse kui terviku kasvutempot.*

Väga suurt tähelepanu osutatakse sellele tootmisharule sotsialismimaades, kus elektrienergia tootmise kasvutempo on suurem kui kapitalistlikes maades. Sotsialistlike maade hulgas paistab elektrienergia tootmise mahult silma Nõukogude Liit, toodangult ühe elaniku kohta aga Saksa Demokraatlik Vabariik.

Erinevus elektrienergia tootmise tasemes arenenud ja arenevate maade vahel on eriti suur. Paljudes Aafrika ja Aasia arenevates maades on elektrienergeetika ning elektrifitseerimise areng ikka veel algstaadiumis. Ameerika Ühendriikides toodetakse rohkem elektrienergiat kui kõikides ülejäänud kapitalistlikes maades kokku.

Enamikus tööstusmaades (NSV Liit, Ameerika Ühendriigid, Saksa FV, Suurbritannia jt.) toodetakse valdav osa elektrienergiast *soojuselektrijaamades*. Soojuselektrijaamade (kuni 1—2 milj. kW ja rohkem) võimsus, samuti nende lähendamine kütuse, eriti madalasordilise kütuse allikatele näitab kasvutendentsi.

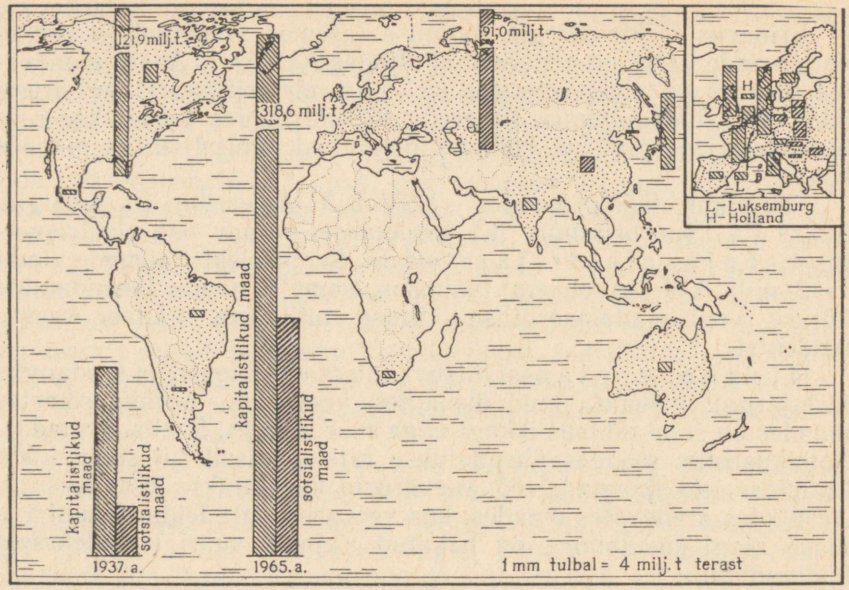
Hüdroenergia osatähtsus üldises elektrienergia toodangus järk-järgult väheneb, kuid üksikutes veevarude poolest rikastes maades on selle tähtsus ikkagi väga suur (Norra, Šveits, Kanada). Sotsialistlikes maades ühendatakse ratsionaalselt nii soojus- kui ka hüdroelektrijaamade töö, veevarusid kasutatakse kompleksselt. Arvukates arenevates maades, kus veevarud pole leidnud kuni viimase ajani kasutamist, on hakatud rajama suuri kompleksseid hüdrosõlmi.

Aatomienergeetika hakkas arenema 50-ndate aastate keskel, kuid juba 1965. aastal ulatus aatomielektrijaamade võimsus peaaegu 7 milj. kW-ni (sealhulgas NSV Liidus ligi 1 milj. kW-ni). Peale NSV Liidu töötavad aatomielektrijaamad Ameerika Ühendriikides, Suurbritannias, Saksa Föderatiivses Vabariigis, Saksa Demokraatlikus Vabariigis, Prantsusmaal, Itaalias ja reas teistes maades. Praegu on aatomielektrijaamades toodetav elektrienergia kallim energiast, mida toodetakse tavalistes soojuselektrijaamades. Kuid selle maksumus väheneb. Aatomielektrijaamadel on suur tulevik. Sotsialistlikes maades on suuri uraanivarusid. Kapitalistlike maade hulgas on peamisteks uraanimaagi tootjateks Ameerika Ühendriigid, Kanada, Lõuna-Aafrika Vabariik.

Esimene *tõusu ja mõõna energial töötav elektrijaam* ehitati Prantsusmaal; teine selline on rajatud NSV Liidus. *Geotermilised elektrijaamad** töötavad Itaalias, Jaapanis, Uus-Meremaal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Lähtudes elektrienergia toodangu mahust ja struktuurist (tabel 14) joonestage kontuurkaardile kaart-diagramm.
2. Elektrienergia toodang (kWh-des) ühe elaniku kohta on Gaanas 68, Tais — 51, Nigeerias — 21, Laoses — 10, Ülem-Voltas — 4. Võrrelge neid näitajaid arenenud kapitalistlike maade vastavate andmetega. Mida järeldate sellest võrdlusest?

Kaart-diagrammil on näidatud maad, kus terasesulatamine ületab 1 milj. t. Pöörake tähelepanu sellele, kui ebaühtlaselt paikneb terasetootmine kapitalistlikus maailmas. Rõhuval enamikul nõrgaltarenenud maadest pole oma musta metallurgiat.

Metallurgia.

Musta metallurgia tähtsus seisneb eeskätt selles, et ta annab rahvamajandusele tähtsaimat konstruktsioonimaterjali — terast. Mõnedes tootmisharudes asendatakse terast ikka rohkem alumiiniumiga, plastmassidega, raudbetooniga. Pidevalt väheneb metallikulu, eriti metallimahukate toodete valmistamisel. Seetõttu on selle haru arenemistempo aeglasem elektrienergeetika ja naftakeemiatööstuse arenemistempost. Tähtsad nihked toimuvad musta metallurgia struktuuris: suureneb kvaliteetterase ja õhukese lehtterase tootmine. Ikka rohkem levib hapnik-konvertermenetlus * terase sulatamisel. Kasvab metallurgiakombinaatide võimsus.

Kõige suuremas tempos areneb must metallurgia sotsialistlikes riikides, kelle osatähtsus maailma malmitoodangus ulatub $^1/_3$-ni. Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogusse kuuluvatest riikidest on arenenud must metallurgia NSV Liidus, Poolas, Tšehhoslovakkias. Maailma suurimad rauа- ja mangaanimaagi varud paiknevad NSV Liidus. Enamikus Euroopa sotsialistlikes riikides on nimetatud maakide varud väikesed.

Paljudel Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika kapitalistlikel riikidel (Prantsusmaa, Ameerika Ühendriigid, Rootsi,

Kanada) on suured rauamaagivarud. Saksa Föderatiivsel Vabariigil, Suurbritannial ja Ameerika Ühendriikidel on palju koksisütt. Peale selle kasutavad need maad terase sulatamiseks laialdaselt ka vanarauda; seetõttu ületab terasetoodang tunduvalt malmitoodangu. Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika riigid, samuti Jaapan on kapitalistlikus maailmas peamisteks mustade metallide tootjateks ning eksportijateks.

Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadel, kus on hiiglaslikke rauа- ja mangaanimaagi ning kromiidivarusid, on soodsad looduslikud eeldused musta metallurgia arendamiseks. Mõnedes nendest (India, Brasiilia) hakkas see haru pärast sõda arenema. Kuid arenevate maade varusid kasutatakse ikka veel peamiselt arenenud kapitalistlike riikide varustamiseks toorainega. Näiteks rauamaagi kaevandamise kasv Brasiilias, Venetsueelas, Libeerias ja mõnedes teistes riikides on seletatav eelkõige nõudmise kasvuga kvaliteetse rauamaagi järele Lääne-Euroopas, Põhja-Ameerikas ja Jaapanis. Seoses orienteerumisega sisseveetavale rauamaagile hakkavad paljud arenenud kapitalistlike riikide musta metallurgia ettevõtted, mis varem paiknesid söe- või rauamaagibasseinides, tõmbuma meresadamate lähedusse.

Suured struktuursed nihked toimuvad värvilises metallurgias. Raskete värviliste metallide (vask, plii, tsink, tina) toodang kasvab suhteliselt aeglaselt. Seevastu kasvab väga kiires tempos kergete metallide, eriti alumiiniumi tootmine, mis on seletatav ühelt poolt alumiiniumitooraine laialdase levikuga looduses ja teiselt poolt selle metalli spetsiifiliste omadustega. Kiiresti suureneb samuti magneesiumi ja legeerivate metallide toodang. Sõjajärgsel perioodil, seoses teaduslik-tehnilise revolutsiooniga, suurenes teravalt nõudmine «XX sajandi metallide» järele. Nende hulka kuuluvad kerged värvilised metallid (liitium, berüllium), mida kasutatakse tuumaenergeetikas, raketi- ja kosmosetehnikas, radioaktiivsed metallid, samuti haruldased elemendid (germaanium, seleen jt.), olles pooljuhtide omadustega.

Sotsialistlikel maadel on suured värvilise metallurgia tooraine varud. Kõige rohkem on see haru arenenud NSV Liidus, Poolas, Ungaris, Jugoslaavias, Hiina Rahvavabariigis. Suured värviliste metallide maakide varud on paljudel arenenud kapitalistlikel riikidel, nagu Ameerika Ühendriikidel, Kanadal, Prantsusmaal, Jaapanil, Austraalial. Tunduvalt suuremad vase, tina ja boksiitide leiukohad on arenevates maades.

Värviline metallurgia on üks neist vähestest rasketööstuse harudest, mis hakkasid arenema Aasia ja Aafrika maades juba nende koloniaalse seisundi ajal. Näiteks on Malaisias arenenud tinatootmine, Kongos (Kinshasa) ja Sambias vasesulatamine. Kuid see on seletatav värvilise metallurgia toorainebaasi spetsiifikaga — vähese metallisisaldusega maagivaeste leiukohtade domineerimisega. Sellist maaki on otstarbekas transportida ainult pärast selle rikastamist kontsentraadiks või töötlemist toormetalliks. Puhta metalli, pooltoodete või valmisesemete tootmine, välja arvatud vähesed erandid, on koondunud arenenud kapitalistlikesse riikidesse. On iseloomulik, et boksiiti, mis sisaldab üle 50—60% alumiiniumoksiide ja on seetõttu rohkem transporditav, veetakse välja toorainena. Boksiidi töötlemine toimub peamistes tarbivates riikides (Ameerika Ühendriigid. Suurbritannia, Saksa Föderatiivne Vabariik, Prantsusmaa) või odava elektrienergia allikate läheduses (Kanada, Norra).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabelite 15 ja 17 järgi tehke kindlaks, millistel maadel on suurimad rauamaagi ja boksiitide varud.
2. Maavarade kaevandamise kaardi järgi atlases õppige tundma mustade ja värviliste metallide veoste põhisuundi.
3. Terasetoodang ühe elaniku kohta on Aasias keskmiselt 30 kg, Ladina-Ameerikas 25 kg, Aafrikas 12 kg. Võrrelge neid näitajaid arenenud kapitalistlike maade vastavate näitajatega (tabel 16).

Masinaehitus.

Iga maa tööstusliku arenemise üldine tase sõltub tunduval määral masinaehituse arenemisest. Tööstuslikult hästiarenenud maades moodustab masinaehitus antud maa tööstuse kogutoodangust 25—35%, kusjuures toodete sortimendis on tuhandeid nimetusi.

Kaasaegse masinaehituse harudest arenevad kiireimas tempos elektrotehnika ja elektroonika, aparaadiehitus, automaattööpinkide, programmeeritud juhtimisega liinide, aatomi- ning keemiatööstuse seadmete tootmine jt. Kõik need harud etendavad otsustavat osa tehnilise progressi kiirendamises. Kuid tehniline progress puudutas ka ülejäänud harusid. Maailmas toodetakse aastas üle 20 milj. auto, lastakse vette ligi 2000 merelaeva.

S o t s i a l i s t l i k e s m a a d e s on masinaehitusel keemiatööstuse kõrval arenemistempolt esimene koht. Neis maades toodetakse peaaegu kõik maailma masinaehituse toodete nomenklatuurist ja üle $^1/_3$ maailmas toodetavaist tööpinkidest ning seadmetest.

K a p i t a l i s t l i k u s ü s t e e m i m a a d e s paikneb masinaehitus äärmiselt ebaühtlaselt. Umbes 70% kogu masinaehituse toodangust annavad Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia ja Saksa Föderatiivne Vabariik, peaaegu kogu ülejäänud masinaehitus on koondunud Prantsusmaale, Itaaliasse, Šveitsi ja mõnesse teise Lääne-Euroopa riiki, samuti Jaapanisse ning Kanadasse. Arenevate maade osatähtsus kapitalistliku maailma masinaehituse toodangus on kõigest 6—8%. Sõjajärgsel ajal on masinaehitus arenenud tunduvalt Indias, Brasiilias, Argentiinas, Mehhikos, Ühinenud Araabia Vabariigis.

Masinaehitus paikneb enamasti suurtes linnades, pealinnades, sadamalinnades. Metallimahukad masinaehituse harud on koondunud mustade metallide tootmise piirkondadesse.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kuidas avaldus teaduslik-tehniline progress masinaehituse arengus? Tabeli 18 järgi võrrelge NSV Liitu ja suuremaid kapitalistlikke riike mõnede masinaehituse tooteliikide tootmises.

Keemiatööstus.

Keemiatööstus kuulub suhteliselt noorte tööstusharude hulka, kuid sellest sõltub ikka rohkem ja rohkem riikide üldine majanduslik arenemistase ning tööstuslik võimsus. Selle haru eesrindlik osa väljendub tema arenemistempos, mis ületab tunduvalt tööstuse kui terviku ja tema üksikute harude kasvutempo.

Kuni Teise maailmasõja lõpuni oli põhikeemia keemiatööstuse peamiseks haruks. Sõjajärgsel ajal, eriti viimastel aastakümnetel, *nihkus nii kasvutempo kui ka toodangu mahu poolest esikohale orgaanilise sünteesi keemia*, kuna kaasaja keemia peamisteks toodeteks said plastmassid, sünteetiline kautšuk, keemilised kiudained, pesemisvahendid, medikamendid. Keemia loob uusi tooraineliike, mis edukalt asendavad looduslikku toorainet. Näiteks tõrjub sünteetiline kautšuk ikka rohkem välja loomuliku kautšuki, plastmassid aga puidu ja naha. Seoses polümeeride keemia kiire arenguga toimuvad keemiatööstuse juhtivate harude toorainebaasis suured muutused. Tähtsamate orgaanilise sünteesi toodete, sünteetiliste materjalide, lämmastikväetiste ja paljude muude kemikaalide tootmine baseerub nüüd söe, põllumajandusliku ning muu tooraine asemel maagaasi, nafta ja naftaproduktide ümbertöötamisel. Orgaanilise keemia tööstus muutub ikka rohkem naftakeemiaks.

S o t s i a l i s t l i k e l r i i k i d e l on keemiatööstuse jaoks olemas kõiki tooraineid. Selle tööstusharu toodangu mahult on NSV Liit teisel kohal maailmas. Väga kõrge taseme on keemiatööstus saavutanud Saksa Demokraatlikus Vabariigis. K a p i t a l i s t l i k e r i i k i d e hulgas paistavad eriti silma Ameerika Ühendriigid, andes $^1/_2$ kapitalistliku maailma keemiatoodangust. Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades selle tööstusharu arenemine alles algab.

Keemiatööstuse erinevate harude paiknemine on ebaühtlane. See sõltub tootmise tehnoloogiast, energiamahukusest, kvalifitseeritud kaadri vajadusest, veevajadusest jne. Mäekeemiatööstus, näiteks kaalisoola kaevandamine, orienteerub tooraineallikatele, söekeemia — söebasseinidele, naftakeemia — suurtele naftatöötlemise keskustele, mis asetsevad nii nafta tootmise kui ka selle tarbimise piirkondades.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 19 järgi võrrelge tähtsamate keemiasaaduste toodangut maades, kus keemiatööstus on kõige rohkem arenenud.
2. Atlase kaartide järgi määrake kindlaks, millist keemiatööstuse toorainet leidub arenevates Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades.

Tekstiilitööstus.

Tekstiilitööstus tervikuna areneb aeglasemalt kui enamik teisi tööstusharusid. Kuid see käib ainult nende «traditsiooniliste» toodete kohta, nagu puuvillane, villane ja muust looduslikust kiust riie.

Seevastu riide tootmine keemilisest (kunst-, eriti sünteetilisest*) kiust, samuti trikooesemete tootmine kasvab väga kiiresti.

Tekstiilitööstus on arenenud peaaegu kõikides sotsialistlikes maades. Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika kapitalistlikes maades ning Jaapanis on puuvillase ja villase riide tootmise arengus seisak. Rohkem on tekstiilitööstus arenenud Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades, kuid siin on tegemist peaaegu ainult puuvillase riide tootmisega, kusjuures tootmise tehniline tase on madal.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tabeli 20 järgi määrake kindlaks, millised maad kuuluvad peamiste puuvillast riiet tootvate maade hulka.

PÕLLUMAJANDUSE GEOGRAAFIA.

Üle poole maakera aktiivsest rahvastikust on rakendatud põllumajanduses. Põllumajandus on olemas igal maal, kuid põllu- ja karjamaa hõlmab mitte üle $^1/_3$ meie planeedi maismaast.

Majandamise meetodid ja spetsialiseerumine on põllumajanduses väga mitmesugused. See oleneb agraarsuhetest ja looduslikest tingimustest, mis avaldavad olulist mõju mitmesuguste kultuuride viljelemisele.*

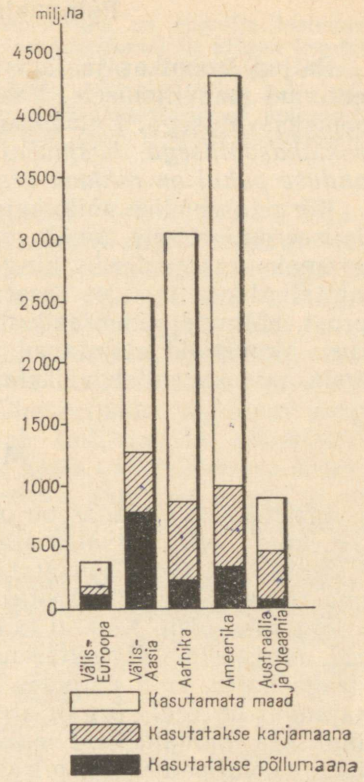
Majandite tüübid. Agraarsuhted.

S o t s i a l i s t l i k e s m a a d e s on valdavaks ühiskonnastatud suurmajandid. Riik planeerib põllumajanduse arendamist, varustab kooperatiivseid ja riiklikke majandeid masinate ning väetistega, ehitab niisutussüsteeme, garanteerib toodangu kokkuostu kindlate hindadega. Intensiivselt töötavad majandid saavad kasutada maad ratsionaalselt, võttes arvesse looduslikke erinevusi ja riigi vajadusi ühtede või teiste saaduste järele. Suurenevad majandite sissetulekud, kasvab põllumajandustöötajate materiaalne heaolu.

Teistsugune on olukord k a p i t a l i s t l i k e s m a a d e s, kus maa kuulub eraomanikele, kes konkureerivad omavahel. Igaühe heaolu sõltub sellest, kui soodsalt on võimalik oma toodangut realiseerida.

Euroopa ja Põhja-Ameerika arenenud maades on valitsevaks mehhaniseeritud suurmajandid, kes kasutavad uusimaid agrotehnika meetodeid ja palgatööd. Need on omapärased tera- ja köögivilja, liha ning muude põllumajandussaaduste «vabrikud». Kõrvuti nendega on levinud väikesed (farmerite) majandid, kus tuntakse puudust vahenditest tootmise mehhaniseerimiseks. Need majandid on rohkem ekstensiivsemad*.

Jälgige, kuidas jaotuvad põllumajanduslikud kõlvikud ja kasutamata maad maailmajagude järgi.

Arenevates ja väiksemates kapitalistlikes maades esinevad tugevad feodalismi igandid: maa kuulub siin mõisnikele, kusjuures maaharijateks on naturaalrendi * alusel maata ja vähese maaga talupojad. Paljudes arenevates maades teostatud agraarreformid piirasid mõisnike maavaldust ja alandasid rendimakse. Maaomanike arv suurenes, kuid väikemaapidamine säilis. Maa eest tuleb mõisnikule tasuda, kuid talupoegadel puuduvad vahendid; isegi võlgu võib saada ainult väikese maatüki. Reas maades on riik võtnud enda peale niisutusseadmete ehitamise, masinate ja väetiste müügi organiseerimise. Kuid väikeomanikud on enamikus nii vaesed, et nad ei suuda neid teeneid kasutada. Ader ja raudsahk on ikka veel suure osa Aasia, Aafrika ning Ladina-Ameerika maade peamisteks tööriistadeks. Arenevatele maadele kuulub peaaegu $^2/_3$ kapitalistlike riikide maafondist ja ainult $^1/_{10}$ traktoripargist.

Paljudes arenevates maades, eriti lähistroopikas ja troopikas, on säilinud välismaised istandused *, kus kasutatakse intensiivseid majandamise vorme.

Kaasaja põllumajandus, mis tugineb bioloogia- ja keemiateaduse saavutustele ning tehnilisele progressile, on suuteline tunduvalt suurendama maaviljeluse ja loomakasvatuse produktiivsust ning kaitsma neid looduse kapriiside eest. Kuid need uued meetodid on kapitalistlikes maades kättesaadavad ainult suurmajanditele.

Küsimusi ja ülesandeid.

Jagage tabelis 21 loetletud maad maailmajagude järgi ja jälgige põllumajanduslike kõlvikute struktuuri erinevusi Ameerikas ning Euroopas. Missugust osa etendavad looduslikud tingimused Ameerika maade kõlvikute paiknemises?

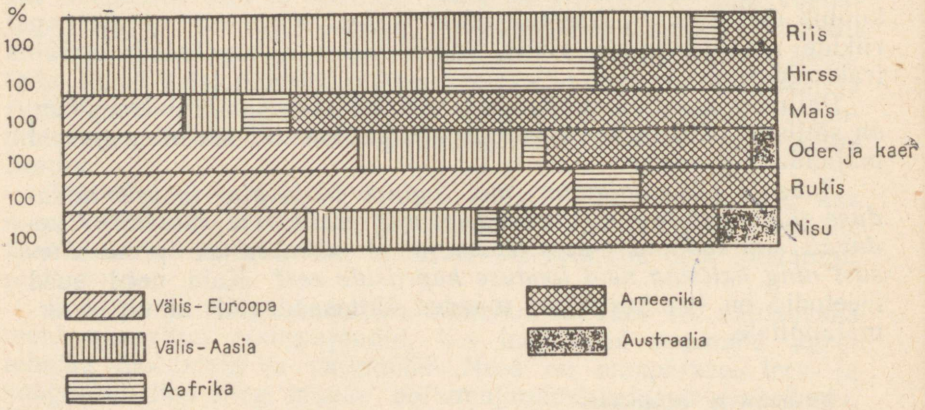
Põllumajanduse struktuur.

Paljud troopikas ja lähistroopikas asuvad maad on spetsialiseerunud maaviljelusele. Vastandina neile tegeldakse kõrbealadel loomakasvatusega. *Enamikus maades on maaviljelus ühendatud loomakasvatusega, kusjuures suurema intensiivsusega põllumajanduse puhul on rohkem arenenud ka loomakasvatus.*

Kõrgetasemelise põllumajanduse puhul on levinud kitsam spetsialiseerumine, mis annab rohkem võimalusi maa ja tööriistade paremaks kasutamiseks ning suurema toodangu saamiseks. Kuid kapitalistlikes maades asetab see tootjad täielikku sõltuvusse turust, põllumajandussaadustega kauplemine on aga monopolide käes. Monopolid alandavad kokkuostuhindu ja tõstavad müügihindu, mis kiirendab väiketalupoegade ja farmerite laostumist.

Maaviljelus.

Iga maa külvipinnas on olulisel kohal teraviljakultuurid, kuid sellele vaatamata enamikul maadel oma teraviljast ei jätku. Eriti palju kasvatatakse nisu, mis moodustab üle 1/4 maailma teraviljasaagist. Aastas pole niisugust kuud, mil maakeral ei lõigataks nisu. Kõikjal külvatakse ka kaera, otra, mitmesuguseid hirsisorte. Kõrgeltarenenud maades söödetakse kaera ja odraga karja, kuid paljudes Aasia ja Aafrika riikides, kus põllumajandus on veel nõrgalt arenenud, on need teraviljad tööinimese põhiliseks toiduaineks. Ülejäänud teraviljakultuuride (rukis, mais, riis) kasvatamine on piiratum ja omane vaid maakera teatud osadele.

Teravilju külvatakse kõigis maailmajagudes. Vaadake sellelt diagrammilt, millised nendest on levinud paljudel kontinentidel, milliste levik on aga piiratum. Millised teraviljad on eriti laialdaselt levinud Aafrikas, millised aga Aasias ja Ameerikas?

Euroopa ja Põhja-Ameerika kapitalistlikes riikides on teravilja tootmine kõrgesti mehhaniseeritud. Nendesse maadesse on koondunud $^4/_5$ kõigist kapitalistlike maade põldudel töötavatest traktoritest ja üle $^9/_{10}$ kombainidest. Lõuna- ja Kagu-Aasias haritakse töömahukat riisi käsitsi, põldudel töötab palju inimesi. Hallid teraviljad on Aasia ja Aafrika maades ekstensiivsed kultuurid, nende saagikus on madal, külvid kannatavad tihti põua ja teiste ebasoodsate looduslike tingimuste all.

Igal maal viljeldakse mitmesuguseid t e h n i l i s i k u l t u u r e. Tehniliste kultuuride koosseis sõltub suurel määral looduslikest iseärasustest. Kuid spetsiaalsete sortide aretamisega ja mitmesuguste agrotehniliste võtetega saab ühe või teise kultuuri külvipinda tunduvalt laiendada. Puuvill näiteks vajab pikka palavat suve, õitsemise ajal head niisutamist ja rasket, niisket lämmastikurikast mulda. Sellistes tingimustes kultiveeritakse puuvilla juba ammust ajast Indias, Ameerika Ühendriikide kaguosas ning teistes maades. Niisutamine võimaldab kultiveerida pikakiulist puuvilla Niiluse orus, NSV Liidu Kesk-Aasia vabariikides ja Ameerika Ühendriikide põuastes läänerajoonides. Puuvilla saagikus on nendes piirkondades tunduvalt kõrgem, kuid külvid kannatavad niiskusepuuduse all. Mõningaid tehnilisi kultuure saab kasvatada ainult troopilistes maades. Teatud juhtudel leitakse neile asendajaid paraskliima taimede hulgast. Suhkrut toodetakse näiteks suhkrupeedist ja suhkruroost. Kõige rohkem kasvatatakse suhkrupeeti NSV Liidus, suhkruroogu aga Kuubas. Need kaks maad annavad üle $^1/_4$ maailmas toodetavast suhkrust.

Laialdaselt on levinud kõikides maades k ö ö g i v i l j a- ja p u u v i l j a k a s v a t u s. Nende toodang suureneb seoses uute saavutustega konservitööstuses ja värske köögivilja, puuvilja ning marjade külmutamisega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Arvutage tabelite 22 ja 24 järgi, milline osa on igal tabelis toodud viiest esimesest riigist maailma nisu- ja riisitoodangus.
2. Tabeli 22 järgi arvutage, kus on nisu hektarisaak kõrgem, kas Euroopa suuremates kapitalistlikes riikides või Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Austraalias.
3. Atlase kaartide abil leidke maad, kus viljeldakse mitmesuguseid tehnilisi kiutaimi, teed, kohvi, kakaod.

Loomakasvatus.

Elanikkonna varustamisel toiduainetega ja tööstuse kindlustamisel toorainega on väga suur tähtsus loomakasvatusel, eriti tema kolmel harul: veise-, sea- ning lambakasvatusel. Loomakasvatusest saadava kaubatoodangu tähtsus kasvas suuresti XIX sajandi lõpul, mil hakati ehitama külmutuslaevu (refrižeraatoreid) ja tehaseid liha ning piima konserveerimiseks, mis võimaldas transportida loomakasvatussaadusi suurte kauguste taha.

Hästiarenenud põllumajandusega maades on loomakasvatus intensiivne. Loomi peetakse lautades ja söödetakse mitmesuguste söötadega sõltuvalt majandi eesmärkidest — kas saada piima või liha, rasva- või peekonisiga. Paljud tööd on farmides mehhaniseeritud, osa neist on elektrifitseeritud. Spetsiaalse valiku ja selektsiooni abil parandatakse karja tõuomadusi, suurendatakse tema produktiivsust.

Põllumajanduse ekstensiivsemate vormide puhul peetakse veiseid ja lambaid suurem osa aastast karjamaal, tõuomaduste parandamisele ei pöörata tähelepanu. Seetõttu on karja produktiivsus madal. Loomakasvatuse erinevate tüüpide tõttu ei saa loomade arv olla täpseks näitajaks majanduse arenemistaseme kohta.

Taanis on 3 milj. veist, Türgis üle 12 milj., kuid piimatoodang Taanis ületab kahekordselt Türgi piimatoodangu, sest viimases on valdavaks tööloomad. Juhtub ka nii, et loomakasvatuse kui majandusharu arenemist takistavad religioossed eelarvamused. Indias on veiseid rohkem kui ükskõik millisel teisel maal maailmas, kuid elanikkond neid ei kasuta, kuna hinduism, olles kuulutanud lehma pühaks loomaks, keelab liha tarvitamise. Loomakasvatus hakkab siin alles nüüd läbi nende eelarvamuste endale teed rajama.

Poolkõrbetes ja mägirajoonides tegeldakse peamiselt lambakasvatusega. Lambad on vähenõudlikud sööda suhtes, taluvad kergesti palavust ja külma, võivad ronida mööda järske nõlvu. Kõige ekstensiivsemaks lambakasvatuse vormiks on rändkarjandus, mis on säilinud kõige rohkem Araabia poolsaarel ja Põhja-Aafrikas. Austraalias, Argentiinas, Uruguais ning mõnedes teistes maades on levinud lammaste pidamine karjamaal, kusjuures talveks aetakse lambad karjaaedadesse, kus neid peetakse sööda etteandmisega.

Pärast Teist maailmasõda arenes Ameerika Ühendriikides ja mitmetes Euroopa maades väga kiiresti linnukasvatus. Pärast seda, kui töötati välja meetod lindude kiireks nuumamiseks spetsiaalsetes majandites («broilerites»), muutus linnuliha odavamaks ja konkureerib edukalt kallimate looma-, sea- ning lambaliha sortidega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 26 järgi kirjutage vihikusse maad, kus loomade arv on suur, koosnedes mitmesugustest loomaliikidest, ja need maad, kus laialdase levikuga on ainult üks loomaliik.
2. Atlase kaartide, õpiku tabelite ja teksti järgi koostage Ameerika, Aasia ning Euroopa tähtsamate loomakasvatusrajoonide iseloomustus.

Kalapüügiga tegelevad inimesed juba iidsetest aegadest alates. Paljudel saartel ja mereäärsetel maadel moodustavad kala ning mitmesugused meresaadused olulise osa tarbitavast toiduainete hulgast.

Kaasaegne kalapüük jaguneb ookeani- ehk merekalapüügiks, rannapüügiks ja püügiks sisevetest (järvedel ning jõgedel). Igaühel neist on oma püügiorganisatsioon ja -tehnika. Kalapüügi jaoks on terved spetsiaalsetest laevadest (traalerid, seinerid jt.) koosnevad laevastikud, mis on varustatud kalaluure ja -püügi uusimate tehniliste vahenditega. Kala töötlemine toimub sageli merel selleks spetsiaalselt ehitatud laevadel. Laevad, mis püüavad kala ranniku lähedal, toimetavad kala tavaliselt kalatööstuse ettevõtetesse, mis paiknevad sadamalinnades.

Sotsialistlikes riikides tegelevad kalapüügiga riiklikud organisatsioonid, ranna- ja jõepüügist võtavad osa ka kalurikolhoosid. Kapitalistlikes riikides on kaugpüük, nagu ka suurem osa rannapüügist, monopolide valduses. Sotsialistlike riikide hulgas püütakse kõige rohkem kala NSV Liidus ja Hiina Rahvavabariigis, kapitalistlikest riikidest aga Jaapanis, Norras, Ameerika Ühendriikides ja Inglismaal.

Vaalapüük toimub peamiselt Antarktika vetes suvisel ajal (talvel rändavad vaalad soojematesse vetesse). Vaalapüügilaevastikud koosnevad väga suurtest laevadest — ujuvbaasidest, kus vaalad tükeldatakse ja töödeldakse, ja lisaks nendele veel püügilaevadest, kus kalapüük toimub pidevalt. Vaalapüük on kõige enam arenenud NSV Liidus, Norras ja Jaapanis. Vaikses ookeanis Ameerika ranniku lähedal tegelevad sellega Ameerika Ühendriigid ja Panama.

Mereloomade püük (hülged, morsad, merilõvilased*) on enam arenenud põhjapoolsetes meredes ja ookeanides. Kõige rohkem püütakse mereloomi NSV Liidus, Norras, Kanadas ja Ameerika Ühendriikides. Mõned mereloomade liigid on suures osas hävitatud. Rahvusvaheliste kokkulepete alusel on keelatud püüda delfiine, on piiratud kotiku, kalani ja mõnede teiste mereloomade püüki.

Küsimusi ja ülesandeid.

Maailmajagude füüsiliste kaartide järgi atlases määrake kindlaks tähtsamad kala- ja vaalapüügi rajoonid. Jälgige, milliseid kalaliike püütakse erinevates ookeanides ja meredes.

TRANSPORDI GEOGRAAFIA.

Struktuursed ja geograafilised nihked.

Kõrvuti tööstuse ja põllumajandusega etendab transport mõlema maailmasüsteemi ja üksikute maade majanduses tähtsat osa. Transpordi abil toimub toodangu vahetamine tööstus- ja põllumajandusrajoonide, tootmis- ja tarbimisrajoonide vahel.

Transpordi esmajärguline tähtsus sotsialistlikele maadele on tingitud esiteks hiiglaslikust territooriumist, kus need maad paiknevad, ja teiseks järjest laienevatest majanduslikest sidemetest nende maade vahel. Transpordisidemete tugevnemine rajataguste sotsialistlike maade vahel, samuti Nõukogude Liiduga tingis uute ühendusteede ehitamist ja muutusi transpordivõrgu geograafias. Sotsialistlike riikide vahelistes kaubavedudes on raudteetranspordil juhtiv koht. Selleks et parandada rahvusvahelisi vedusid (eriti seetõttu, et NSV Liidus ja Euroopa sotsialistlikes riikides on rööpmelaius erinev), loodi 1964. aastal ligi 100 000 vagunist koosnev ühine kaubavagunite park.

Kapitalistlikes maades on kontroll kõigi transpordiliikide üle monopolide käes, kelle vahel käib äge võitlus. Peamistes kapitalistlikes riikides on transport saavutanud kõrge arenemistaseme. Kuid paljudes Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades ei ole mehhaanilisel transpordil veel küllaldast levikut. Sageli seostuvad siin uusimad transpordiliigid (õhu- ja torujuhtmetransport) primitiivsete transpordiliikidega (karavanid, koormate vedamine seljas, pakikandjate kasutamine).

Raudteetransport.

Enamikus maades kasutatakse vedudeks peamiselt raudteetransporti. Raudtee-ehitus Euroopa ja Põhja-Ameerika maades toimus peamiselt XIX sajandi teisel poolel ja XX sajandi alguses. Sellest peale on raudteede pikkus suurenenud suhteliselt vähe ja käesoleval ajal moodustab see 1,2 milj. km. *Raudteevõrgu peamine juurdekasv leiab aset sotsialistlikes maades, kus toimub laialdane raudtee-ehitus.* Raudteede kogupikkuselt on Nõukogude Liit Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal maailmas, veosekäibelt aga esikohal. Hoolimata sellest, et sotsialistlikele maadele kuulub väiksem osa kogu raudteevõrgu pikkusest, ületab nende maade raudteede veosekäive tunduvalt kapitalistlike maade raudteede veosekäivet. Kapitalistlike maade raudteede kogupikkusest on üle $^1/_2$ Ameerika Ühendriikide, Kanada, Prantsusmaa, Saksa FV ja Suurbritannia valduses.

Reas kapitalistlikes maades (Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia) lüheneb raudteede pikkus teiste transpordiliikide konkurentsi tõttu.

Peale raudteede pikkuse on väga tähtsaks näitajaks raudteevõrgu tihedus *. Kõige tihedam on raudteevõrk Belgias (16 km/100 km^2), Saksa DV-s (15 km/100 km^2), Suurbritannias ja Saksa FV-s. Keskmiselt kogu maailmas on see näitaja 0,9 km. Välja arvatud India, Pakistan ja mõned Lõuna-Ameerika rajoonid, on arenevates maades vähe raudteid ning väike raudteede tihedus.

Pärast Teist maailmasõda toimub peaaegu kõigis maailma maades raudteetranspordi tehniline täiustamine. Väga madala kasuteguriga auruvedurid vahetatakse välja mootor- ja elektrivedurite ga. Elektrifitseeritud raudteede kogupikkus maailmas on 100 000 km. Suur osa elektrifitseeritud raudteedest asub Nõukogude Liidus, kus on rajatud maailma kõige pikemad elektrifitseeritud magistraalid, samuti ka Lääne-Euroopa maades ja Jaapanis (Ameerika Ühendriikides kasutatakse peamiselt mootorvedureid). Niisugustel magistraalidel arendavad rongid kiirust üle 80—100 km/t. Kaasaja tehnilise taseme juures raudteetranspordi sõltuvus looduslikest tingimustest järk-järgult väheneb. Raudteed on rajatud läbi taiga ja kõrbete. Kõige kõrgem mägiraudtee ületab ühe Andide mäekuru 4800 m kõrgusel. Üle paljude väinade (Euroopas, Jaapanis) veetakse rongid praamidel või on selleks rajatud veealused tunnelid. Projekteeritakse tunneli ehitamist ka La Manche'i alla.

Tehnilised täiustused võimaldavad paremini kasutada olemasolevat raudteevõrku ja suurendada raudteede veosekäivet.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tabeli 27 ja raudteede kaardi järgi atlases võrrelge arenenud ja arenevate maade raudteevõrgu pikkust ja tihedust.

Meretransport.

Meretranspordi eelised seisnevad vedude odavuses, piiramatus läbilaskevõimes, mereteede suurtes valikuvõimalustes. Meretranspordi kiire areng sotsialistlikes maades on tingitud eelkõige nende väliskaubanduse mahu suurenemisest. Kapitalistlike maade meretranspordi arenemisele avaldab mõju nende maade sõltuvus meretagustest tooraine- ja kütuseallikatest. Meretranspordi kaubavedude maht kasvab pidevalt. Samaaegselt muutub ka kaubavedude struktuur. Praegu moodustab nafta ja naftaproduktide transportimine mereveoste mahust üle $^1/_2$, kusjuures selle osatähtsus kasvab pidevalt. Suureneb samuti maagi, teravilja, söe ja teiste massveoste transport.

Maailma merelaevastik koosneb käesoleval ajal enam kui 44000 laevast üldtonnaažiga 200 milj. t. Veoste struktuuri muutused avaldasid mõju ka merelaevastiku koosseisule, kus pidevalt suureneb maagi, söe, metsa ja teravilja veoks spetsialiseeritud laevade, samuti refrižeraatorite ja eriti tanklaevade (üle $^1/_3$ üldtonnaažist) osatähtsus. Üheks peamistest meretranspordi tehnilise progressi suundadest on suuretonnaažiliste laevade ehitamine. Jaapani, Ameerika Ühendriikide ja mõnede Euroopa maade dokkides lastakse vette ülisuuri tanklaevu tonnaažiga üle 100 000 t; iga niisugune tanklaev mahutab 40—50 raskekaalulise rongi koosseisu naftaga. Viimastel aastatel hakati Jaapanis ehitama tanklaevu tonnaažiga 150 000—200 000 t.

Peamised rahvusvahelised mereteed kulgevad läbi Atlandi ookeani, sidudes Lääne-Euroopat Põhja- ja Lõuna-Ameerikaga ning Aafrikaga. Ookeani mootorlaevad ületavad vahemaa Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika vahel 5—6 päevaga. Atlandi

ookeanil veetakse $^2/_3$ kõigist mereveostest. Tema rannikul asetsevad maailma suurimad sadamad: Rotterdam, New York (aastane veosekäive üle 100 milj. t), London (60 milj. t) ja teised. Tähtis meretee ühendab Lääne-Euroopat Lähis- ja Kesk-Ida maadega, Lõuna- ja Kagu-Aasia ning Austraaliaga. Mitu mereliini kulgeb üle Vaikse ookeani. Meretranspordi geograafiale avaldas väga suurt mõju kahe tähtsa rahvusvahelise kanali, Suessi (1869. a.) ja Panama (1914. a.) kanali ehitamine. Eriti suur oli Suessi kanali veosekäive (180 milj. t.) Iisraeli agressioonini Ühinenud Araabia Vabariigi vastu. Üle $^2/_3$ veosekäibest moodustas Lähis- ja Kesk-Ida maadest Euroopasse minev nafta. Igal aastal läbis Suessi kanali 18 000—20 000 laeva, Panama kanali — 10 000—12 000 laeva.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 28 järgi õppige tundma maailma maid, kus on kõige suurem merelaevastik.
2. Transpordi kaardi järgi atlases vaadelge peamiste mereveoste geograafiat.

Jõetransport.

Jõetransport toimetab peamiselt üksikute maade sisemisi vedusid. Kasutatavate jõeteede pikkuselt kuulub esikoht maailmas Nõukogude Liidule. Euroopa maadest paistavad jõeteede kaudu transporditavate veoste mahu osatähtsuse poolest silma eriti Holland, SFV, SDV. Ameerika Ühendriikides on suur osatähtsus Suurel Järvistul. Aasia ja Aafrika maadest on jõetranspordi osatähtsus eriti suur Hiinas; märkimisväärses koguses veetakse kaupu ka mööda selliseid jõgesid, nagu Ganges, Brahmaputra, Mekong, Niilus, Kongo, Niiger. Mõned jõed, nagu Doonau, Rein, Oder, Elbe Euroopas, St. Lawrence, La Plata Ameerikas on tähtsateks rahvusvahelisteks jõeteedeks.

Autotransport. Torujuhtmed.

Autotransport saavutas kiire arengu XX sajandil. Reisijate ja veoste transportimisel lühikeste vahemaade taha asendab ta juba praegu tunduval määral raudteid. Kapitalistlike maade autopark koosneb 160 milj. masinast, millest üle 60% kuulub Ameerika Ühendriikidele. Autopargis on suures ülekaalus sõiduautod (ligi $^4/_5$).

Torujuhtmetransporti kasutatakse nafta, naftaproduktide, maa- ja kunstliku gaasi edasitoimetamiseks. Kõige pikemad nafta- ja gaasijuhtmed on Ameerika Ühendriikides. Viimasel ajal on alanud rahvusvaheliste magistraaltorujuhtmete ehitamine Lääne-Euroopas. Nende rajamisel tõusevad esikohale strateegili-

sed kaalutlused. Suured magistraaltorujuhtmed on ehitatud samuti Lähis- ja Kesk-Ida maades ning Kanadas. Sotsialistlikest maadest on torujuhtmetransport kõige enam arenenud Nõukogude Liidus, kiiresti kasvab torujuhtmete võrk teistes Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikides.

Õhutransport.

Õhutransport saavutab iga aastaga järjest suurema tähtsuse reisijate, samuti posti, kiirete ja hinnaliste veoste transportimisel. Tal on esikoht veoste kasvutempo mahu poolest.

Kapitalistlikes maades kasvas reisijate arv 3 milj. 1938. a. kuni 200 milj. 1966. a. Nõukogude Liidus veeti õhutranspordi abil ligi 50 milj. reisijat. Praegu ühendab õhutransport maakera kõiki maid ja kontinente. Kaasaja reaktiiv- ja turbopropeller-reisilennukid, arendades kiirust 800—1000 km/t, lühendavad vahemaad kõige kaugemate punktide vahel. Kõige enam kasutatakse õhutransporti Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika vahelistel liinidel.

Vahemaa Pariisist New Yorki katab lennuk 6—7 tunniga. Viimasel ajal veetakse Põhja-Atlandi õhutee kaudu aastas ligi 4 miljonit reisijat, kuid ookeani kaudu alla 1 milj. Maailma tähtsad õhutrassid kulgevad Lääne-Euroopast Lõuna-Ameerikasse, Lõuna- ja Kagu-Aasiasse. Mõned uued liinid kulgevad Euroopast Aasiasse üle Arktika: näiteks liin Pariisist Tokiosse pikkusega 13 000 km, kuid läbi India oleks selle pikkuseks 16 000—17 000 km. Suurtes maades on oluline tähtsus siselennuliinidel. Vahemaa Moskvast Habarovskisse katab lennuk 8,5 tunniga, New Yorgist Los Angelesi — 4—5 tunniga. Sahara kõrbe ületab lennuk 2 tunniga.

Kapitalistlikes maades on kogu õhutransport suurte monopolistlike kompaniide käes, kelle hulgas etendavad peamist osa USA monopolid.

RAHVUSVAHELINE GEOGRAAFILINE TÖÖJAOTUS. MAJANDUSLIKUD VÄLISSIDEMED.

Rahvusvahelise geograafilise tööjaotuse kaks tüüpi.

Rahvusvaheline geograafiline tööjaotus avaldub üksikute rajoonide ja maade spetsialiseerumises teatud toodanguliikide, nagu toorained, materjalid, pool- ja valmistooted, valmistamisele ning nende vahetamisele.

Rahvusvaheline geograafiline tööjaotus on iseenesest progressiivne protsess, maailmamajanduse kujunemise tingimustes vältimatu. Tööjaotus tuleneb loodusvarade ebaühtlasest jaotumisest, looduslike tingimuste erinevusest, mitmesuguse majandusliku struktuuri ja arenemisastmega riikide olemasolust.

Rahvusvaheline tööjaotus, samuti nagu maailmamajandus, kujunes lõplikult välja XIX sajandi lõpuks, pärast kapitalismi üle-

minekut imperialistlikku arenemisstaadiumi ja pärast maailma ümberjagamise lõpuleviimist. Hiiglaslikku osa etendas selles transpordi arenemine, ilma milleta rahvusvaheline vahetus ja järelikult ka tööjaotus pole üldse võimalik. Meretransport aga sidus üksteisega mandreid, raudteetransport — kontinentide üksikuid osi.

Käesoleval ajal on olemas kaks põhimõtteliselt erinevat rahvusvahelise geograafilise tööjaotuse tüüpi, mis vastavad kahe maailmasüsteemi majandusele.

Rahvusvaheline kapitalistlik tööjaotus tekkis stiihiliselt maadevahelise terava konkurentsivõitluse käigus ja selles väljendub nõrgemate ekspluateerimine tugevamate poolt. Mitmesuguste maade vastastikused majanduslikud sidemed võtsid moonutatud, ühekülgse iseloomu. *Kapitalistlik maailm osutus jagatuks kaheks riikide grupiks;* mõned tööstuslikult arenenud maad — ekspluataatorid — ja suur hulk mahajäänud majanduslikult nõrgalt arenenud maid.

Suurte rahvusvaheliste monopolide püüd kohandada asumaade ja poolkolooniate majandust oma vajadustele viis seileni, et paljudel rahvusriikidel on tööstus veel praegugi väga kitsalt spetsialiseerunud ühe-kahe mineraaltooraine liigi (nafta, boksiidid) või põllumajandussaaduste (puuvill, kohv, kakao, tee jt.) tootmisele. Selliseid maid nimetatakse monokultuuri maadeks ja nende majandust monokultuurseks, ühe kauba majanduseks. Moonutatud majanduse kitsas spetsialiseerumine on üheks peamiseks arenevate maade positsioonide nõrkuse põhjuseks kapitalistliku maailmasüsteemi majanduses. Ebavõrdne röövellik tööjaotus kapitalismi tingimustes *asetab paljud neist «maailma küla» ossa, teeb neist arenenud kapitalistlike riikide agraar- ja tooraineripatsid.* Kapitalistlikule rahvusvahelisele tööjaotusele on iseloomulik suur lõhe ühelt poolt tooraine hankimise ning teiselt poolt selle ümbertöötamise ja kasutamise vahel.

Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus on uut tüüpi rahvusvaheline tööjaotus, mis kujunes pärast majanduse sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimist. Vastandina kapitalistlikule tööjaotusele viiakse sotsialistlikku tööjaotust ellu plaanipäraselt, millega kaasneb majanduse arendamine igal üksikul maal ja sotsialismi maailmasüsteemis tervikuna. Rahvusvaheline sotsialistlik tööjaotus põhineb sotsialistlike maade täielikul võrdõiguslikkusel, sõltumata territooriumi suurusest, rahvaarvust ja majandusliku arenemise tasemest. Ta väldib majanduse arenemise ühekülgsust eri maades, nende jagamist industriaalseteks ja agraarseteks. *Iga sotsialistlik maa arendab oma majandust kompleksselt ja tema majanduse struktuur on paljuharuline.*

Igal sotsialistlikul maal on rahvusvahelises tööjaotuses oma spetsialiseerumine. Riikidevahelist spetsialiseerumist seostatakse omakorda koopereerimisega. Eriti tihe majan-

duslik koostöö valitseb VMAN-isse kuuluvate sotsialistlike maade vahel.

Majanduslike välissidemete vormid riikide vahel on mitmesugused. Nendeks on väliskaubandus, krediitide andmine, seadmetega varustamine jne. Sotsialistlikes maades on majanduslikud välissidemed majanduse ja kultuuri arendamise ning rahva heaolu tõstmise tähtsaks vahendiks. Kapitalistlikus maailmas süvendavad nad aga sageli lõhet arenenud ja arenevate riikide vahel.

Riigid	Eksporditavad tooted											
	Masinad ja seadmed	Elektrienergia	Nafta ja naftatooted	Süsi ja koks	Rauamaak	Mustad metallid	Värvilised metallid	Keemiatooted	Metsamaterjalid	Teravili	Puuvill, lina, vill	Köögi- ja puuvili (värske ja konserveeritud), tubakas
Bulgaaria	●						●		●			●
Ungari	●						●	●				●
Saksa DV	●							●				
Poola	●			●		●	●	●				
Rumeenia	●	●	●					●	●			●
NSV Liit	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	
Tšehhoslovakkia	●			●		●						

Siin on näidatud tähtsamad tooted, mis Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriigid saadavad üksteisele. Kasutades tabelit määrake kindlaks nende igaühe spetsialiseerumine rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses.

Väliskaubandus.

Kaubavahetus maailma maade vahel toimub maailmaturul. Selle tähtsaimateks koostisosadeks on sotsialistlik ja kapitalistlik maailmaturg.

Sotsialistlik maailmaturg kujunes koos rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotusega. Väliskaubanduse maht sotsialistlike maade vahel kogu aeg kasvab. Sotsialistlikul turul need maad rahuldavad suure osa oma vajadustest tööstus- ja põlluma-

jandustoodangu järele. Väliskaubanduse mahult on Nõukogude Liit viiendal kohal maailmas, kuid kaubakäibe maht NSV Liidu ja mitmete sotsialistlike riikide — Saksa DV, Tšehhoslovakkia — vahel ületab kõige enam arenenud kapitalistlike riikide vahelise kaubakäibe mahu.

Sotsialistlike maade kaubakäibe kasvuga kaasnevad olulised muutused nende väliskaubanduse *struktuuris* ja *geograafias*. Nad väljendavad nihkeid, mis toimuvad sotsialistlike riikide majanduses industrialiseerimispoliitika, samuti tootmise spetsialiseerimise ja koopereerimise tulemusel. Väliskaubanduses (eriti Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikides) hakkavad suuremat osatähtsust omandama tööstustooted, esmajärjekorras masinad ning seadmed, samuti ka kütus ja tooraine.

Sotsialistlike maade väliskaubanduses on oluline tähtsus sidemetel Nõukogude Liiduga. NSV Liit rahuldab valdava osa nende riikide vajadustest masinate ja seadmete, nafta, raua- ning mangaanimaagi, kivisõe ning koksi, musta valtsmetalli, alumiiniumi, tselluloosi, apatiidi, metsamaterjali, teravilja ja teiste kaupade järele. NSV Liit saab omakorda vennalikelt sotsialistlikelt maadelt palju merelaevu, elektrivedureid, raudtee reisivaguneid, seadmeid keemia-, kerge- ja toiduainete tööstusele, kangaid, jalanõusid ning teisi laiatarbekaupu.

Sotsialistliku maailmaturu kujunemisega kaotasid imperialistlikud riigid palju turgusid ja tooraineallikaid. *Kapitalistlikul maailmaturul* toimub konkurentsivõitluse edasine teravnemine, kaubakäibe *maht* suureb aeglasemalt kui sotsialistlikes riikides.

Väliskaubanduse *struktuur* ja *geograafia* väljendavad rahvusvahelise kapitalistliku tööjaotuse iseärasusi. Juhtival kohal ekspordis ja impordis on arenenud maad, eeskätt Ameerika Ühendriigid, Saksa Föderatiivne Vabariik, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Jaapan. Nende maade väliskaubandus kasvab küllalt kiiresti. Eriti suure tempoga kasvab kauplemine valmistoodetega, kusjuures tooraine (välja arvatud nafta) ja toiduainete osatähtsus väheneb. Niisugune väliskaubanduse struktuuri muutumine avaldab rasket mõju arenevatele maadele, kelle eksport koosneb harilikult monokultuuridest või vähesel hulgal ka toorainetest.

Kasutades sellise ekspordi suurt sõltuvust arenenud riikide turgudest, tõstavad rahvusvahelised monopolid süstemaatiliselt valmistoodete hindu ning alandavad toor- ja toiduainete hindu. «Hinnakäärid» viivad selleni, et paljudele Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadele antav abi väheneb vaatamata ekspordi mahu absoluutsele suurenemisele. Samal ajal on need maad sunnitud suurendama arenenud riikide töötleva tööstuse toodangu importi. Impordi suurenemine ja ekspordi piiramine mõjub negatiivselt nende väliskaubanduse bilansile, mis muutub aktiivsest passiivseks.

Seetõttu ongi arenevatele maadele suure tähtsusega kaubandus Nõukogude Liiduga ja teiste sotsialismimaadega. See on raja-

tud võrdõiguslikkuse alusele ja toob suurt kasu Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maadele.

Viimasel ajal arenevad kaubanduslikud sidemed edukalt sotsialistlike ja mõnede arenenud kapitalistlike riikide vahel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke kahe maailmaturu iseloomustus.
2. Tabelist 29 kirjutage vihikusse näiteid monokultuurse ekspordi struktuuriga maade kohta.

Majanduslike sidemete teised vormid.

Sotsialistlike maade vahel (eriti VMAN-isse kuuluvate vahel) kujunesid ja täiustuvad majandusliku koostöö ja vastastikuse abistamise vormid.

Peamiseks vormiks on rahvamajanduse plaanide koordineerimine (kooskõlastamine). Plaanide koordineerimine võimaldab kõrvaldada mittevajaliku parallelismi. Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmeks olevates maades viiakse läbi spetsialiseerimist rohkem kui 2000 masina- ja seadmeliigi tootmiseks. Laieneb spetsialiseerumine keemiatööstuses ja teistes tööstusharudes. Seejuures kasvab seeriatootmine ja vooltootmine, saavutatakse tootmise kõrgem tehniline tase, tõuseb tööviljakus. Sotsialistlike maade vaheline teaduslik-tehniline koostöö areneb tehnilise dokumentatsiooni (ehituste projektid, masinate joonised) ja spetsialistide vastastikuse vahetamise ning teaduslike ja tehniliste probleemide ühise läbitöötamise teel. Paljud maad annavad üksteisele krediiti. NSV Liit andis sotsialistlikele riikidele krediiti 9 miljardi rubla suuruses summas. Tänu NSV Liidu tehnilisele ja rahalisele abile, komplekssete seadmete hankimisele on sotsialistlikes maades rajatud ja rajamisel 1400 tööstuslikku ning muud objekti: masinaehitus- ja keemiatehaseid, elektrijaamu, kaevandusi, metallurgiakombinaate, raudteeliine, sadamaid. Viimastel aastatel võttis suure ulatuse ühine ehitamine. Esmajärjekorras teostatakse seda kütuse- ja energeetika ning tooraine tootmise harudes, mis nõuavad eriti suuri kulutusi.

Sellisteks näideteks on naftajuhe «Sõprus», energiasüsteem «Rahu», Doonau hüdroressursside ühine kasutamine. Saksa DV ja Tšehhoslovakkia koostöös Poolaga laiendavad Poolas kivisöe tootmist, mille saamisest nad on huvitatud. Saksa DV ja Tšehhoslovakkia andsid krediiti Poolale ning Bulgaariale vasemaagi kaevandamise arendamiseks. Saksa DV abistab Poolat pruunsöetööstuse rekonstrueerimisel, Tšehhoslovakkia — väävlitootmisel ja ümbertöötamisel. Poola, Saksa DV, Tšehhoslovakkia ja Rumeenia ühiste jõupingutustega on ehitatud tselluloosi- ja paberikombinaat Doonau madalikul. Ühisest ehitamisest on huvitatud ka Nõukogude Liit — peamine kütuse ja tooraine tootja Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu süsteemis. Mitmete VMAN-i liikmesriikide osavõtul on NSV Liidus rajatud fosforiidikaevandus, laieneb raua-, vase-, tsingi- ja alumiiniumimaagi ning kaalisoola tootmine.

Mitmesuguste majanduslike sidemete edasisel arendamisel VMAN-i liikmesriikide vahel hakkavad suurt osa etendama hiljuti rajatud majandusliku koostöö rahvusvaheline pank, ühendatud energiasüsteemi «Rahu» keskne juhtimine, ühine kaubavagunite park, «Intermetall» ja teised organisatsioonid.

Kapitalistlikes maades sõlmitakse majanduslikke sidemeid teistel alustel. Näiteks kapitali eksport arenenud kapitalistlikest riikidest on tavaliselt tingitud kindlatest poliitilistest ja sõjalistest kaalutlustest. Imperialistlike riikide majanduslik «abi» suunatakse tavaliselt mitte rasketööstuse ja riikliku sektori arendamiseks, vaid erasektori tugevdamiseks.

Palju reaalsemat abi osutavad arenevatele maadele industrialiseerimise ja põllumajanduse rekonstrueerimise läbiviimiseks sotsialistlikud riigid. Nende majanduslikul ja tehnilisel toetusel rajatakse Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika maades üle 1500 majandusliku objekti (sealhulgas 600 NSV Liidu abiga). Sotsialistlikud maad seisavad majanduslike välissidemete edasise arendamise eest kahe maailmasüsteemi vahel rahuliku kooseksisteerimise printsiipide alusel. Nende sidemete arendamine aitab kaasa rahvusvahelise pinevuse nõrgenemisele, rahu kindlustamisele rahvaste vahel.

EUROOPA.

POOLA RAHVAVABARIIK.

Pindala — 312 000 km².
Rahvastik — 32 milj. el.[1]
Pealinn — Varssavi.

Koosseis ja geograafiline asend.

Poola Rahvavabariik on Euroopa välisriikide hulka kuuluvate sotsialistlike maade seas pindalalt ja elanike arvult esimesel kohal. Ta asetseb Euroopa keskosas tema lääne- ja idaosa ühendavatel peateedel, kuid oma ajaloo vältel pole Poola kaugeltki mitte alati saanud kasutada oma geograafilise asendi eeliseid nendel peateedel.

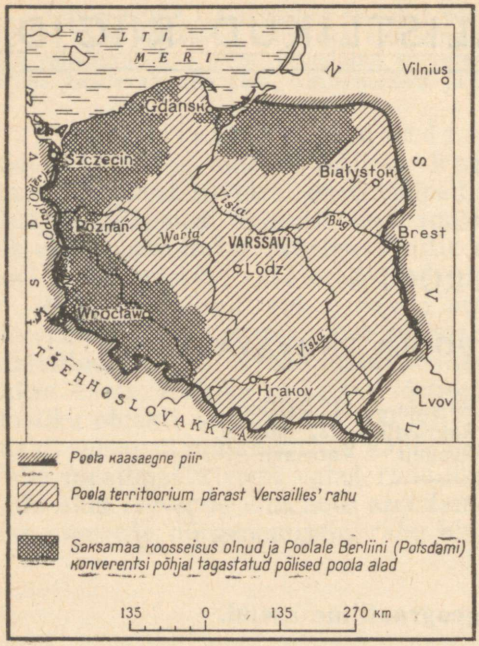
Pärast Poola vabastamist fašistlikust okupatsioonist Nõukogude armee poolt ja Poola Rahvavabariigi loomist muutusid tema riigipiirid tunduvalt. Läänepiir viidi mööda Odrat (Oderit) ja selle lisajõge Neisset. Poolaga liideti uuesti tema põlised maad, mis moodustavad praegu $^1/_3$ kogu tema territooriumist. Neid nimetatakse tavaliselt Lääne ja Põhja (ehk Taasühendatud) maadeks. Idapiir määrati kindlaks Nõukogude-Poola lepinguga 1945. aastal.

Kaasaegse Poola territoorium on lihtsa, peaaegu ruudukujulise konfiguratsiooniga. Tema ulatus läänest itta ja põhjast lõunasse on peaaegu ühesugune — 650—700 km.

Poola piirneb ainult sotsialistlike riikidega — Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia ja Saksa Demokraatliku Vabariigiga. Tema geograafilise asendi teiseks iseärasuseks on lai väljapääs Balti merele. Poola territooriumi kaudu kulgevad tähtsad rahvusvahelised ida-läänesuunalised transporditeed, mis ühendavad Nõukogude Liitu Saksa Demokraatliku Vabariigi ja Lääne-Euroopa maadega.

[1] Andmed riikide pindala ja rahvastiku kohta on kõikide maade kohta ümardatud, täpsemad andmed on esitatud lisas tabel 2.

TARTU ÜLIKOOLI

Kaardil on näidatud, millistest osadest moodustus kaasaegse Poola territoorium 1945. aastal.

Neid lõikavad meridionaalselt transporditeed, mis algavad Balti mere sadamatest ja lähevad läbi Moraavia väravate (Karpaatide ja Sudeetide vahelt) ning suunduvad Doonau basseini maadesse. Kogu oma ajaloo jooksul pole Poola geograafiline asend olnud kunagi nii soodne.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Vastavalt tabelile 2 määrake kindlaks, millisel kohal on Poola Euroopa välisriikide hulgas territooriumi suuruse ja elanike arvu poolest.

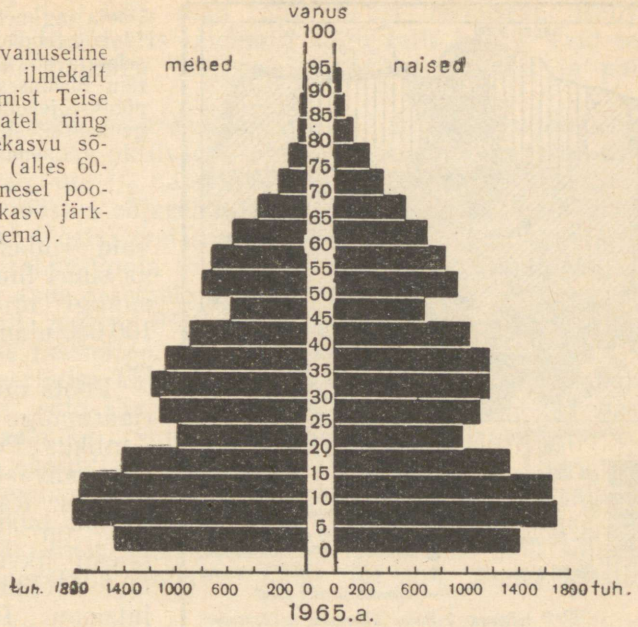
2. Milliseid looduslikke rajasid mööda kulgeb tema piir? Märkige see kontuurkaardile.

3. 1938. a. oli Poola riigi kogupikkuseks 5530 km, sellest merepiiri 140 km. Käesoleval ajal on piiri kogupikkusest (3538 km) 524 km merepiiri. Arvutage, kui suure osa (%) piiri kogupikkusest moodustas Poola merepiir 1938. a. ja kui suure osa tänapäeval. Millest kõneleb saadud andmete võrdlemine?

Rahvastik.

Sõja ja fašistliku okupatsiooni tagajärjel vähenes Poola rahvaarv 6 milj. elaniku võrra ehk 22%. Teiste sõnadega, igast tuhandest elanikust hukkus 220 (Prantsusmaal — 15, Inglismaal — 8, Ameerika Ühendriikides — 1—2). Rõhuv osa inimkaotustest oli okupantide ettekavatsetud inimvihkajaliku poliitika tulemus. Okupandid rajasid Poolas arvukad surmalaagrid — Oświeçim, Majdanek ja teised. Ainuüksi Oświeçimi laagris hukkus 4 milj. inimest 28 maalt, nende hulgas palju Poola elanikke. Sündimus ja rahvastiku loomulik juurdekasv on Poolas sõjajärgsetel aastatel kõrge. Seetõttu suurenes rahvaarv Poolas 24 miljonilt 1946. aastal rohkem kui 32 miljonile 1968. aastal.

Keskmine rahvastiku tihedus Poolas on üle 100 inimese 1 km^2-l. Kuid mitte kõik maa osad pole asustatud ühtlaselt. Sõja lõpul vähenes Poola Lääne ja Põhja maadel rahvastiku arv suuresti. Rahvavõimu aastatel suunati Poola teistest osadest ja välis-

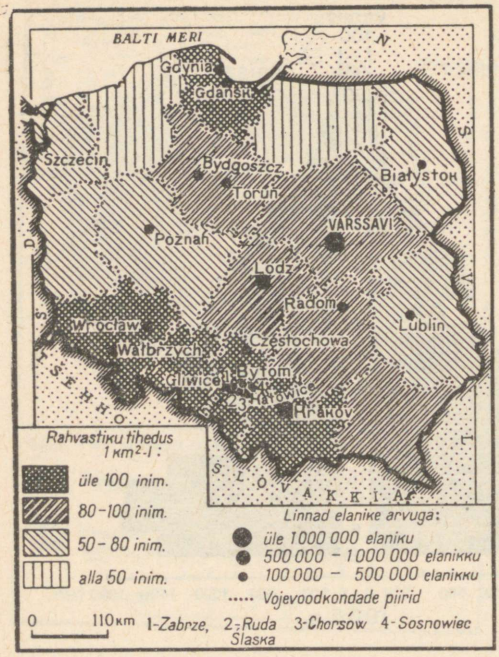
Poola sooline ja vanuseline püramiid näitab ilmekalt rahvaarvu vähenemist Teise maailmasõja aastatel ning selle kiiret juurdekasvu sõjajärgsel perioodil (alles 60-ndate aastate esimesel poolel hakkas juurdekasv järkjärgult vähenema).

maalt ümberasujate peamised kontingendid nendele aladele. 1966. a. oli Lääne ja Põhja maadel 8,5 milj. elanikku.

Pärast Teist maailmasõda oli Poola maaks, kus leidis aset rahvastiku massiline välismigratsioon. Potsdami konverentsi otsuse kohaselt asustati üle 2 milj. sakslase Poolast Saksamaale. Nõukogude Liitu naasid ukrainlased, valgevenelased ja leedulased. Samal ajal pöördusid tagasi kodumaale 4 milj. poolakat, kes elasid varem Nõukogude Liidus ning reas Euroopa ja Ameerika riikides (sõjaeelne Poola oli massilise väljarändamise maaks), samuti sõjaajal vägivaldselt Saksamaale tööle aetud Poola kodanikud.

Migratsioon avaldas mõju mitte ainult rahvaarvule, vaid ka r a h v u s l i k u l e k o o s s e i s u l e. Kaasaegne Poola on erinevalt sõjaeelsest üherahvuseline maa. Peaaegu kogu tema rahvastiku moodustavad poolakad, kes kuuluvad lääneslaavi rühma. Poola keeles, nagu teisteski lääneslaavi keeltes, kasutatakse ladina tähestikku ja see eristab neid idaslaavi keeltest. Ent poola ja idaslaavi keelte vahel on palju ühist, mõned sõnad kõlavad peaaegu ühtemoodi.

Industrialiseerimise kiire tempoga kaasneb l i n n a r a h v a s t i k u suurenemine: enne sõda oli linnades üle $^1/_4$, kuid praegu $^1/_2$ kogu rahvastikust. Linnu on Poolas väga palju — ligi 800, kuid nende hulgas on rõhuvas enamuses väikesed 5000—10 000 elanikuga linnad, mida tihti nimetatakse mitte «miasto» (linn),

Poola jaguneb administratiivselt 17 vojevoodkonnaks. Millega on seletatavad erinevused rahvastiku tiheduses lõuna-, kesk- ja põhja-vojevoodkondades? Jälgige kaardil suurte linnade paiknemist Poolas.

vaid «miasteczko». Kuid ka suuri linnu pole Poolas sugugi mitte vähe: üle 100 000 elanikuga linnu on 23.

Poola on suure kultuuripärandiga maa. Ent kodanlikus Poolas oli suur osa rahvastikust kirjaoskamatu. Rahvavõimu aastail on kirjaoskamatus täiesti likvideeritud, viidi läbi tõeline kultuurirevolutsioon. Poolas on 80 kõrgemat kooli ja iga 10 000 elaniku kohta tuleb rohkem üliõpilasi kui Inglismaal, Saksa Föderatiivses Vabariigis, Itaalias või Prantsusmaal.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake tabeli 4 järgi kindlaks Poola rahvastiku loomulik juurdekasv ja võrrelge seda teiste Euroopa maadega.

Arengu iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Sõjaeelne Poola oli majanduslikult mahajäänud maa nõrgalt arenenud tööstusega ja tunduvate feodaal-pärisorjuslike iganditega põllumajanduses.

Kaks kolmandikku aktiivsest rahvastikust oli rakendatud põllumajanduses, kus valitses mõisnike suurmaavaldus. Samal ajal oli Poolas rohkem kui 5 miljonit vähese maaga või maata talupoega. Parem polnud olukord tööstuses, mis sõltus tugevasti väliskapitalist. Kogu kahe sõja vahelisel perioodil Poola tööstus tegelikult tammus paigal, olles allpool 1913. aasta taset. Riigis oli ainult üks nimetamisväärne rasketööstusrajoon — Ülem-Sileesia — ja mõned üksikud tööstuskeskused. Eriti jäid tööstuse arenemistasemelt maha Poola ida- ja kagurajoonid. Oma olemasolu perioodil (1918. a. alates) ei suutnud kodanluse ja mõisnike riik luua ühtset majanduslikku organismi Poola kolmes osas, mis olid pärandatud Saksamaalt, Austria-Ungarilt ja Venemaalt.

Määratu suurt kahju tegi Poola majandusele sõda ja hitlerlik

okupatsioon: hävitati 38% maa rahvuslikust rikkusest. Rahva-Poola mitte üksi likvideeris täielikult kogu selle kahju, vaid tegi põhjaliku pöörde tootmise arenemistempos, struktuuris ja paiknemises.

Kaasaegne Poola on arenenud tööstuse ja põllumajandusega maa. Silmapaistev osa aktiivsest rahvastikust on rakendatud tööstuses, mis annab üle $^1/_2$ natsionaalsest tulust ja $^4/_5$ ekspordist. 1968. a. ületas tööstus sõjaeelse taseme 13-kordselt. Poola annab üle 2% maailma tööstustoodangust. Tööstustoodangult iga elaniku kohta läheneb rahva-Poola vääramatult Euroopa majanduslikult arenenuimate maade tasemele, millest ta enne Teist maailmasõda jäi 6—8-kordselt maha. Põllumajanduse kogutoodang * ületas samuti sõjaeelse taseme.

Industrialiseerimise käigus on loodud palju uusi tööstusharusid: laevaehitus, auto- ja traktoritööstus, alumiiniumi- ja vasetootmine, elektroonika, sünteetiline keemia. On saavutatud edu tööstuse endise ebaühtlase paiknemise likvideerimisel. Ühes tööstuse edasise arendamisega Poola Lõuna-, Edela- ja Keskrajoonis muudavad üksikud uusehitused ja terved tööstuspiirkonnad ülejäänud rajoonide ilmet. Lääne ja Põhja maad, mis said sõjaajal eriti rängalt purustada, annavad nüüd ligi 30% Poola tööstustoodangust.

Rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses iseloomustavad «Poola palet» masinaehitus ja keemia, söetööstus ning metallurgia. Suur tähtsus on samuti kerge- ja toiduainete tööstusel.

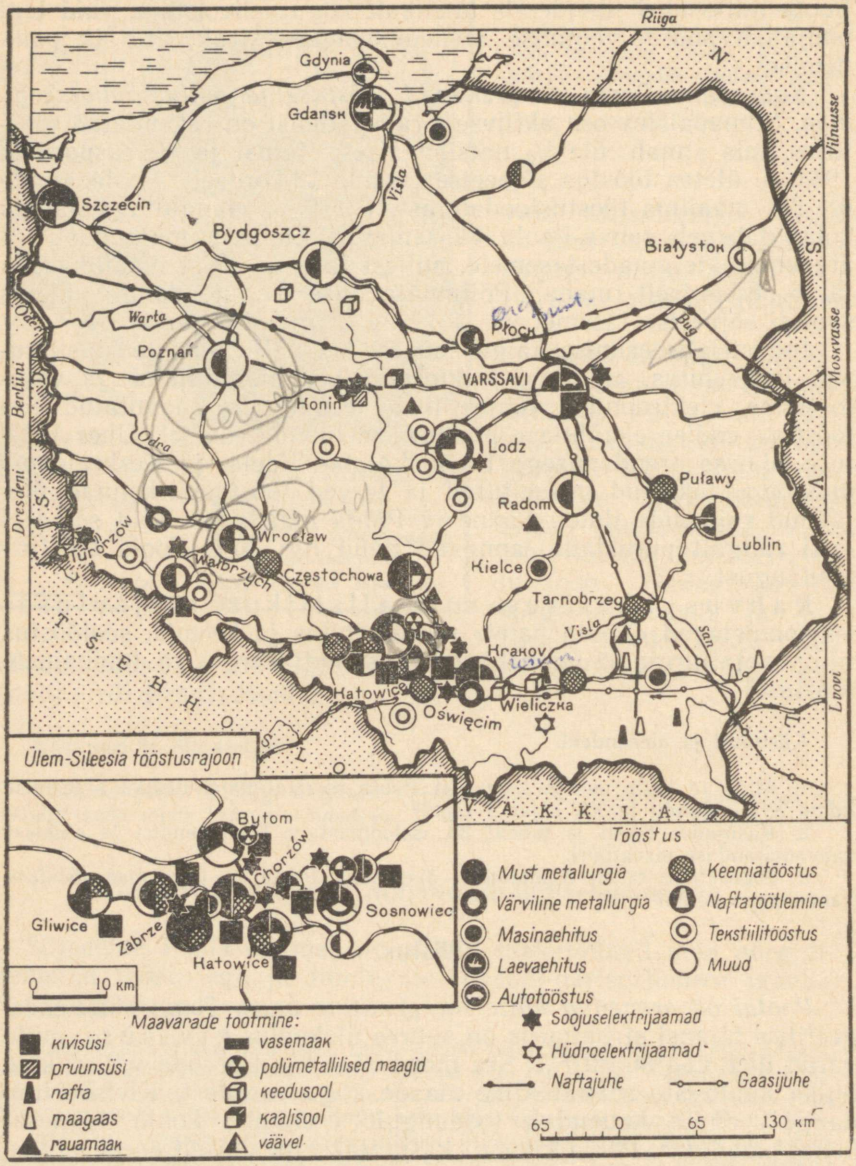
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mida te teate uusaja kursusest Poola sotsiaal-majandusliku arenemise kohta XIX sajandil ja XX sajandi algul?
2. Kasutades teksti ja tabelit 30, iseloomustage Poola endist ja nüüdset rahvamajanduse struktuuri.
3. Joonestage tabeli 9 andmetel diagramm Poola ja Inglismaa tööstuse kasvutempo kohta.

Tööstus.

Poolal on arenenud kütte-energeetiline baas. Tema kütte-energeetilise bilansi struktuuris on suures ülekaalus kivisüsi, mille varud ületavad 86 mljr. t. See moodustab $^9/_{10}$ Euroopa välisriikide hulka kuuluvate sotsialistlike maade kogu varudest. Kivisöe toodangult on ta kuuendal, toodangult 1 elaniku kohta esimesel kohal maailmas. Poola kivisütt kasutatakse peamiselt energeetilise kütusena, kuid osaliselt läheb see ka koksi tootmiseks.

Peamiseks kaevandamisrajooniks on Ülem-Sileesia kivisöebassein; paksud söekihid lasuvad siin suhteliselt madalal. Uusi kaevandusi ehitatakse peamiselt basseini edelatiivas, kus avastati kõrgekvaliteediline koksisüsi. Vähesel määral kaevandatakse kok-

Õppige tundma Poola tähtsamate tööstusharude paiknemist. Leidke kaardil tähtsamad tööstuslikud uusehitused. Millised kuus haru moodustavad Ülem-Sileesia tööstusrajooni rasketööstuskompleksi aluse?

sistuvat sütt ka Wałbrzychi basseinis (Alam-Sileesias). Poola ekspordib sütt Saksa Demokraatlikku Vabariiki, Ungarisse, Tšehhoslovakkiasse, Nõukogude Liitu, samuti ka Austriasse, Soome ja teistesse kapitalistlikesse maadesse. Söe ekspordilt on ta Ameerika Ühendriikide ja NSV Liidu järel maailmas kolmandal kohal.

Viimasel ajal suureneb Poolas kiire tempoga p r u u n s õ e kaevandamine, mille varud on samuti väga suured (40 mljr. t). Pruunsütt kaevandatakse lahtiselt suurtes mehhaniseeritud karjäärides. See on madalasordiline kütus ja tema vedu kaugemale pole otstarbekas, mistõttu pruunsütt kasutatakse tavaliselt otse tootmiskohal e l e k t r i j a a m a d e kütuseks. Poola suurim elektrijaam «Turov» võimsusega 1,4 milj. kW (mis on peaaegu võrdne sõjaeelse Poola kõigi elektrijaamade võimsusega) ehitati pruunsöebasseini maa äärmises edelaosas. Teine rajoon, kus on ehitatud pruunsöe baasil suuri elektrijaamu, on Kesk-Poola (Konin). Need mõlemad söeenergeetika kombinaadid annavad Poola ühtsesse energiasüsteemi palju odavat elektrienergiat. Ent kõige enam elektrienergiat toodavad endiselt Ülem-Sileesia kivisöebasseini elektrijaamad. Poola energiasüsteem on ühendatud kõigi naabermaade energiasüsteemiga.

Ülejäänud kütuseliigid etendavad teisejärgulist osa. Oma n a f t a t on Poolal vähe. Ta saab naftat Nõukogude Liidust naftajuhtme «Sõprus» kaudu. Nafta töötlemiseks rajati Płocki suur naftatöötlemise kombinaat. Poola põhjarajoonides kasutatakse kohaliku kütusena turvast ja kaguosas maagaasi.

Rahvavõimu aastail loodi Poolas tugev m e t a l l u r g i a b a a s; on rekonstrueeritud vanad ja ehitatud uusi tehaseid. Need kasutavad kodumaist koksi ja peamiselt sisseveetavat (valdavalt NSV Liidust) rauamaaki. Rauamaagivarud pole Poolas suured, pealegi on nende hulgas ülekaalus madala kvaliteediga maak.

Grupp Ülem-Sileesia täieliku metallurgilise tsükliga tehaseid baseerub koksikivisöe kasutamisel. Suur metallurgiakombinaat Częstochowas ehitati kohaliku rauamaagi baasil, kuna uus kvaliteetterase tehas Varssavis arvestab tarbija — Keskrajooni masinaehituse vajadusi. Suurimaks uusehituseks Poolas on V. I. Lenini nimeline metallurgiakombinaat Krakovis (Nova Huta). Pärast teise järgu väljaehitamist 1966. a. hakkas ta andma 3,7 milj. t terast aastas. Tema kõrgahjud töötavad Ülem-Sileesia söe ja NSV Liidust saadava rauamaagi baasil. Valtsimistsehhide toodang läheb maa enda vajaduste rahuldamiseks ja osalt ka ekspordiks.

Ülem-Sileesia polümetalliliste maakide baasil hakkas Poolas arenema värviline metallurgia, eriti tsingi tootmine. Tsinki eksporditakse sotsialismimaadesse. Rahvavõimu aastail loodud alumiiniumitööstus baseerub Ungarist saadaval toorainel. 1957. a. avastati Alam-Sileesias vaseleiukohad, mis kuuluvad Euroopa rikkaimate hulka. Siin luuakse suur vasemaagi kaevandamise ja vase sulatamise rajoon.

Masinaehitus, mis loodi põhiliselt sõjajärgseil aastail, *kujunes Poola juhtivaks tööstusharuks.* Tal on esikoht toodangu maksumuse, tööliste ja teenistujate arvu ning osatähtsuse poolest ekspordis. Ta rahuldab üle 80% maa vajadustest masinate ja seadmete osas.

Eriti on arenenud transpordimasinate ehitus. Rahva-Poola on maailmas üks suurtootjaid ja eksportijaid raudtee veereva koosseisu alal (peamised keskused — Wrocław, Poznań). Laevade tootmise ja eksportimise osas kuulub Poola juba maailma esimese kümne hulka. Laevaehitustehased Gdanskis, Gdynias ja Szczecinis lasevad igal aastal NSV Liidu ja teiste riikide tellimisel vette suure hulga kõige erinevamat liiki merelaevu. Kalalaevade tootmise alal on Poola maailmas Jaapani järel teisel kohal. Peale selle areneb kiire tempoga raskemasina- ja tööpingiehitus, elektrotehnika, auto- ja traktoritööstus, seadmete valmistamine keemia-, tsemendi- ja suhkrutehastele.

Keemiatööstus baseerub oma rikkalikul toorainebaasil: süsi, kivisool, väävel, samuti imporditav nafta, maagaas ja muu importtooraine. Selle tööstusharu arenemise poolest on Poola sotsialismimaade hulgas NSV Liidu ja Saksa Demokraatliku Vabariigi järel kolmandal kohal. Juhtivat osa etendab lämmastikväetiste, väävelhappe ja sooda tootmine; viimasel ajal areneb eriti kiiresti orgaanilise sünteesi keemia (nii söe- kui ka naftakeemia). Keemiaettevõtete paiknemine on enamasti seotud tooraine paiknemisega. Ülem-Sileesiasse on koondunud koksikeemia, lämmastikväetiste ja orgaanilise sünteesi tehased (Oświeçim). Krakovi soodatehas töötab kivisõe baasil, mida toodetakse naaberlinnas Wieliczkas (see on üks Euroopa vanimaid soolakaevandamise keskusi; maa-aluste kaevanduskäikude pikkus ulatub 180 kilomeetrini). Keemiatööstuse peamised uusehitused rajatakse Visla äärde: naftakeemia kombinaat Płockisse, lämmastikväetiste kombinaat Pulawysse (tooraineks on maagaas Nõukogude Taga-Karpaatiast), väävlikombinaat Tarnobrzegi, mis töötab 1953. a. avastatud suurte leiukohtade varude baasil. Viimasel ajal on Poola hakanud eksportima väävlit Tšehhoslovakkiasse ja teistesse maadesse. Kaaliväetisi saab Poola Saksa Demokraatlikust Vabariigist, fosforväetisi NSV Liidust ja mujalt, apatiiti NSV Liidust.

Tekstiilitööstus on vana tööstusharu, mis kujunes välja põhiliselt XIX sajandil, kui Poola territoorium kuulus kolme riigi koosseisu. Tsaari-Venemaal tekkis Lodzi tekstiilitööstusrajoon; praegu on see maailma üks suurimaid tekstiilitööstuse keskusi. Preisimaa koosseisus kujunes Sudeetide-lähine tekstiilirajoon. Poola tekstiilitööstus töötab peamiselt importtoorainel. Puuvilla saadakse NSV Liidust, Araabia Ühinenud Vabariigist, villa — mitmesugustest Euroopa ja Ameerika maadest. Osa villase ja puuvillase riide toodangust läheb ekspordiks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milliste kütuse- ja tööstustooraine varude poolest on Poola rikas? Kandke nende leiukohad kontuurkaardile.
2. Millised tööstusharud arenevad Poolas kõige enam?

Tööstusrajoonid ja linnad.

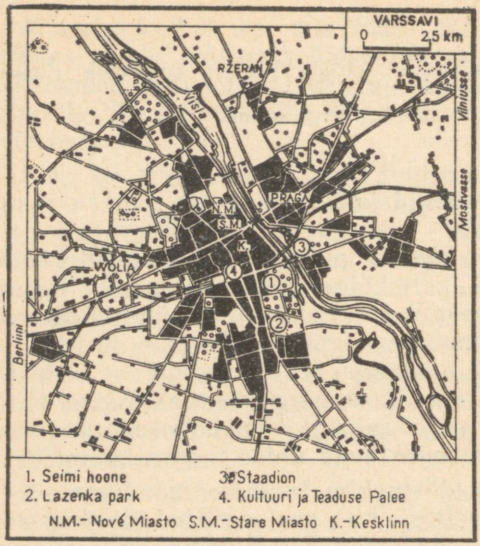
Peamiseks rasketööstuse rajooniks on Poolas Sileesia—Krakovi rajoon. Siia kuuluvad tööstuslikult kõige rohkem arenenud Katowice vojevoodkond ja osa Krakovi vojevoodkonnast ühes Krakovi linnaga. Nimetatud rajoon annab peaaegu kogu kivisöe- ja terasetoodangu, kogu tsingi- ja pliitoodangu, $^3/_4$ koksi-, üle $^1/_2$ elektrienergia ja tunduva osa masinaehituse ning keemiatööstuse toodangust. Üksikud tootmisharud ja rajooni üksikud osad on tihedasti omavahel seotud ning moodustavad ühtse tootmiskompleksi.

Sileesia—Krakovi rajooni tööstusliku tuumiku moodustab see osa Ülem-Sileesia kivisöebasseinist, kus geoloogilised tingimused söe kaevandamiseks on kõige soodsamad. Siin sulasid väikesel territooriumil kokku mitukümmend tööstuslinna ja -alevit üheks aglomeratsiooniks elanike arvuga 1,7 miljonit. See aglomeratsioon, mille keskuseks on Katowice, ei ole juhuslikult saanud nimetuse «Must Sileesia». Vabrikute korstnad, kaevanduste siluetid, suitsevad terrikoonikud, liivakarjäärid, torujuhtmete estakaadid, tehaste korpused, elamurajoonid, raud- ja maanteede keeruline läbipõimumine — sellised on «Musta Sileesia» maastiku tüüpilised väliised jooned. Siin on kokku üle 250 suure tööstusettevõtte, elanike tihedus on üle 2000 inimese 1 km²-l.

Rajooni idaosas asetseb K r a k o v (üle 500 000 el.). Minevikus oli see administratiiv- ja kaubanduskeskus, väikekodanluse ja vaimulike, ametnike ning käsitööliste linn. Vana Poola linnana, mis oli mitme sajandi vältel pealinnaks, on ta kuulus oma ajalooliste ja arhitektuuriliste mälestusmärkide poolest. Turistid paljudest maadest tulevad siia, et vaadata Vavelit — keskaegset Poola kuningate lossi, kuulsat turuväljakut, kus Kościuszko andis rahvale truudusvande, arvukaid katoliku kirikuid ja teisi vaatamisväärsusi. Krakov on suur poola kultuuri ja teaduse keskus: siin asub Euroopa üks vanimaid, 1364. a. asutatud Jagiello ülikool. Kuid oluliselt tähtsaks tööstuskeskuseks sai Krakov alles rahvavõimu aastail eeskätt tänu V. I. Lenini nimelise metallurgiakombinaadi ehitamisele.

Poola keskosas paistavad oma tööstusliku tähtsuse poolest silma Varssavi ja Lodz.

Poola pealinn V a r s s a v i, mille 700-aastast juubelit tähistati 1965. aastal, asub Visla keskjooksul. Okupatsiooniajal purustasid saksa fašistlikud anastajad barbaarselt kogu linna, muutes selle

Varssavi ajaloolise tuumiku moodustavad Stare Miasto (Vanalinn) ja Nové Miasto (Uuslinn). Kesklinnas asuvad asutused, teatrid, muuseumid. Tööstus on koondunud peamiselt Rżerańi ja Wolia rajooni. Varssavi paremkaldaosa (Praga) on ühendatud Woliaga magistraali Ida—Lääs kaudu.

varemeteks. Pärast sõda, tänu Poola rahva kangelaslikule tööle, tekkis vana Varssavi varemetel uus linn, mis taastati ja rekonstrueeriti ühtse plaani järgi. Taassündinud Varssavi, elanike arvuga 1,3 miljonit, sai sotsialistliku Poola rahvuslikuks ja poliitiliseks keskuseks, peamiseks poola teaduse ja kultuuri keskuseks. Tänapäeva Varssavi on ka suur tööstuskeskus. Tema tehastes ja vabrikutes toodetakse kvaliteetterast, autosid, mootorrattaid, traktoreid, televiisoreid, elektrotehnika-, keemia- jt. tooteid.

Varssavist edelas paikneb L o d z (üle 700 000 el.). See on suhteliselt noor linn, mis arenes välja viimaste sajandite jooksul. Kaks kolmandikku Lodzi töölistest on tekstiilitöölised. Lodzi arvukates tööstusettevõtetes valmistatakse kedrust, puuvillast, villast ja siidriiet, trikoo- ja õmblustooteid. Tänu masinaehitus- ja keemiatehaste ehitamisele muutus rahvavõimu aastatel Lodzi tööstuse ühekülgne iseloom. Lodz on kujunenud samuti suureks kultuurikeskuseks. Lodzi ümbruses on terve kogum väikesi tekstiililinnakesi, millest igaühel on oma spetsialisatsioon.

Põhja-Poola peamisteks tööstuskeskusteks on sadamalinnad Gdansk, Gdynia ja Szczecin. G d a n s k on üks vanemaid Poola linnu, tuntud oma arhitektuuriliste mälestusmärkide poolest. G d y n i a seevastu on päris noor linn, mis arenes välja alles käesoleval sajandil. Ühes nende vahel asetseva Sopoti kuurordiga moodustavad Gdansk ja Gdynia ühtse linnalise aglomeratsiooni — «Trojemestje» (Kolmiklinn). Sadamalinnade juhtivaks tööstusharuks on laevaehitus.

Lääne-Poolas on tähtsaimateks tööstuskeskusteks P o z n a ń ja W r o c ł a w, Ida-Poolas B i a ł y s t o k ja L u b l i n.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kasutades teksti ja kaarti lk. 56, kandke kontuurkaardile Poola peamised tööstuslikud uusehitused.
2. Millised tootmissidemed on Sileesia—Krakovi rasketööstusrajooni ja teiste Poola tööstusrajoonide ja -keskuste vahel?

Põllumajandus.

Poolas on suhteliselt soodsad looduslikud tingimused põllumajanduse arendamiseks. Poola on tasandikuline maa, kus peaaegu $^3/_4$ pindalast on kuni 200 m kõrgusel merepinnast; ainult äärmises lõunaosas kerkivad mäed — Karpaadid ja Sudeedid. Paraskliima tingimustes, mis on üleminekuks Lääne-Euroopa merelisest kliimalt Ida-Euroopa kontinentaalsele kliimale, võib edukalt kasvatada mitmesuguseid põllumajanduslikke kultuure. Aastane sademete hulk suuremal osal territooriumil on 500—700 mm ja põud on siin harukordseks nähtuseks. Vastupidi, paljud piirkonnad Poola madalikul vajavad kuivendamist. Kauges minevikus katsid Poolat laialehised ja männimetsad, millest käesoleva ajani on säilinud vaid üksikud metsamassiivid (puštšad). Poola pinnakattes, mis kujunes metsade all, on valdavaks väheviljakad kamarleetmullad ja pruunid metsamullad. Ainult maa lõunaosa madalad kõrgustikud on kaetud viljakamate muldadega.

Poolas, nagu teisteski Euroopa sotsialismimaades, viidi pärast Teist maailmasõda läbi agraarreform, likvideeriti mõisnike maavaldus. Laialt levisid mitmesugused kooperatsiooni vormid. Sotsialistlikku sektorit Poola põllumajanduses esindavad peamiselt riigimajandid. Põllumajanduse struktuuris on maaviljeluse ülekaal võrreldes loomakasvatusega. Maavil-

Poola põllumajanduse kaardi alusel jälgige tähtsamate põllumajanduskultuuride paiknemist.

jelus on teravilja-kartulikasvatuse põhisuunaga. Peamiseks teraviljakultuuriks on rukis, mille külvide ja saagi poolest jääb Poola maha ainult NSV Liidust. Viimasel ajal rukkikülvid mõnevõrra vähenesid nisukülvide suurenemise arvel. Väga laialdase levikuga on kartul. Tehnilistest kultuuridest on suurim tähtsus suhkrupeedil ja linal. Loomakasvatuses on kaks põhiharu — veise- ja seakasvatus; suur on hobuste arv. Peaaegu kogu Poola madaliku ulatuses on domineerivaks rukis ja kartul. Nisu levib peamiselt edela- ja kagu-vojevoodkondades, kus on viljakamad mullad, suhkrupeet aga edelas, Poznańi vojevoodkonnas ja Visla alamjooksul.

Rahvavõimu aastatel on omandanud suure tähtsuse kalapüük, kalu püütakse Balti ja Põhjamerel ning Atlandil. Poola on täielikult varustatud peamiste toiduainetega. Sisse veetakse ainult teatud osa vajalikust toidu- ja söödateraviljast. Eksporditakse suhkrut, võid, liha (peekonit), mune.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 21 andmetel koostage sektordiagramm Poola põllumajanduslike kõlvikute kohta ja võrrelge Poola põllumaa osatähtsust teiste Euroopa maade vastavate näitajatega.
2. Millist mõju avaldavad mullastikulised ja klimaatilised tingimused tähtsamate põllumajanduskultuuride paiknemisele?
3. Tabeli 26 järgi määrake kindlaks veiste ja sigade arv Poolas.

Transport.

Siseveoste kogumahult on Poolal esikoht Välis-Euroopa sotsialistlike riikide hulgas. Põhiline osa kõigist vedudest toimub raudteetranspordi abil. Raudteevõrk on tunduvalt tihedam maa lääneosas ja hõredam selle idaosas. Peamised kaubaveod toimuvad raudteedel, mis lähtuvad radiaalselt Ülem-Sileesia basseinist. Teiseks tähtsaks raudteesõlmeks on Varssavi. Suurt osa etendavad reisi- ja kaubaveol rahvusvahelise tähtsusega liinid, mis kulgevad läbi Poola nii ida—lääne kui ka põhja—lõuna suunas. Viiakse läbi raudteede elektrifitseerimist. Elektrifitseeritakse Moskva—Berliini magistraali Poola lõik, samuti raudteeliin Varssavi ja Ülem-Sileesia vahel.

Auto- ja jõetransport jäävad raudteetranspordist tugevasti maha veoste mahu ja reisijate arvu poolest, kuid neil on suured arenemisperspektiivid. Ehitatakse uusi autoteid. On alustatud Visla kompleksse rekonstrueerimisega, luuakse veetee «Ida—Lääs», mis ühendab Bugi Odraga. Meretransport teenindab väliskaubanduslikke vedusid. Temale langeb $^1/_3$ Poola ekspordist ja impordist. Poolal on küllalt suur merelaevastik. Kümned regulaarsed liinid ühendavad Szczecini, Gdanskit ja Gdyniat Euroopa,

Aasia, Aafrika ja Ameerika maade sadamatega. Gdanski asend Visla jõe ja Szczecini asend Odra suudmes tugevdab nende sidemeid Poola sisealadega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kandke kontuurkaardile rahvusvahelised raudteeliinid, mis kulgevad läbi Poola ida—lääne ja põhja—lõuna suunas.
2. Leidke kaardil veeteed, mida mööda Krivoi Rogi rauamaaki võiks vedada Krakovi metallurgiakombinaati.

Majanduslikud välissidemed.

Poola *väliskaubanduse* struktuuris leiavad aset suured nihked, mis kajastavad vabariigi industrialiseerimise protsessi ja rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse süvenemist. Ekspordis suureneb valmistoodete osatähtsus (eriti masinaehituse toodang), impordis on ülekaalus tooraine, nafta (kütuseks), masinad. Kaks kolmandikku Poola väliskaubanduse käibest kuulub sotsialistlikele maadele, eelkõige NSV Liidule, Saksa Demokraatlikule Vabariigile ja Tšehhoslovakkiale. Kapitalistlikest maadest on Poolaga kõige tihedamad kaubandussidemed Suurbritannial, Saksa Föderatiivsel Vabariigil ja Skandinaaviamaadel. Viimasel ajal kasvab kiiresti Poola kaubandus arenevate maadega Aasias, Aafrikas ja Ladina-Ameerikas.

Poola kasutab laialdaselt ka *majanduslike välissidemete teisi vorme*. Kümnete suurte objektide ehitamisel abistab teda NSV Liit. Saksa Demokraatlik Vabariik ja Tšehhoslovakkia annavad talle tehnilist ja finantsabi pruunsöe, väävli ja vasemaagi kaevandamisel. Poola omakorda abistab sotsialistlikke maid söe-, keemiatööstuse ja teiste tööstusharude, samuti kalapüügi arendamisel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Poola ekspordis oli masinate ja seadmete osatähtsus 1938. a. 1%. 1965. a. aga — 34%. Mida kõneleb nimetatud andmete võrdlemine?
2. Kasutades õpiku teksti, koostage vihikus tabel Poola ekspordi ja impordi kohta, näidates ära kauba liigid ja maad, kuhu neid kaupu viiakse ning kust neid tuuakse.
3. Iseloomustage Poola spetsialiseerumist rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses.

SAKSA DEMOKRAATLIK VABARIIK.

Pindala — 108 000 km².
Rahvastik — 17 milj. el.
Pealinn — Berliin.

Saksa Demokraatliku Vabariigi moodustamine.

Saksa Demokraatlik Vabariik on Kesk-Euroopas asetsev sotsialistlik riik, mis moodustati pärast Teist maailmasõda osal sõjaeelse Saksamaa territooriumist.

Saksamaa territooriumil eksisteerib praegu kaks riiki, mille majanduslik ja poliitiline arenemine läheb põhimõtteliselt erinevaid teid mööda.

Teises maailmasõjas (1939—1945) agressor, fašistlik Saksamaa, purustati NSV Liidu ja tema liitlasriikide poolt. Nõukogude Liit, etendades otsustavat osa hitlerliku Saksamaa purustamisel, vabastas Euroopa rahvad fašistlikust ikkest ja lõi tingimused Saksamaa muutumiseks rahuarmastavaks demokraatlikuks riigiks. NSV Liit ja tema liitlased — Ameerika Ühendriigid ja Suurbritannia leppisid 1945. aastal Potsdami konverentsil (nendega ühines hiljem Prantsusmaa) kokku Saksamaa sõjajärgse arenemistee suhtes.

Saksamaa okupeeriti liitlasvägede poolt ja jagati neljaks: nõukogude, briti, ameerika ja prantsuse tsooniks. Nõukogude okupatsioonitsooni hakati nimetama Ida-Saksamaaks, kolme riigi okupatsioonitsooni — Lääne-Saksamaaks. Vastavalt Potsdami konverentsi otsusele pidid okupeerivad riigid kindlustama Saksamaa kui ühtse, demokraatliku ja rahuarmastava riigi arenemise.

Nõukogude Liit tegi maksimaalseid pingutusi Potsdami konverentsi otsuste täitmiseks Ida-Saksamaal. Fašistlik partei keelati, sõjaroimareid karistati, likvideeriti sõjalised organisatsioonid, demonteeriti sõjatööstus. Monopolide, samuti fašistliku riigi ja sõjaroimarite ettevõtted muudeti üldrahvalikuks omanduseks. Rahva kõige aktiivsemal osavõtul viidi läbi agraarreform. Esimest korda Saksamaa ajaloos saavutasid töötajad tema idaosas laialdased demokraatlikud õigused. Tööliskassi parteid — kommunistlik ja sotsiaaldemokraatlik partei — ühinesid Saksamaa Sotsialistlikuks Ühtsusparteiks.

Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa valitsused tegelikult keeldusid Potsdami otsuseid täitmast. Nende riikide jõupingutuste tulemusena loodi 1949. a. septembris Lääne-Saksamaa territooriumil kapitalistlik, militaristlik riik — Saksa Föderatiivne Vabariik (SFV).

Vastuseks Saksamaa lõhestamisele ja Saksa Föderatiivse Vabariigi moodustamisele kuulutati 1949. a. oktoobris välja Saksa Demokraatlik Vabariik (SDV). Nõukogude Liit tunnistas Saksa DV õiguspärast moodustamist ja andis talle igakülgset abi.

Saksa Demokraatlik Vabariik on esimene saksa maadel loodud tööliste ja talupoegade riik.

Koosseis ja geograafiline asend.

Saksa Demokraatliku Vabariigi koosseisu läksid tema moodustamisel Saksa ajaloolised piirkonnad (landid) — Mecklenburg, Brandenburg, Saksi-Anhalt, Saksimaa ja Tüüringi. Nendel aladel

moodustati 14 administratiivset ringkonda. Eri ringkonna moodustab demokraatlik Berliin.

Saksa Demokraatlik Vabariik piirneb idas mööda Oderi ja Neisse jõge Poola Rahvavabariigiga, kagus moodustavad mägised alad loodusliku piiri Tšehhoslovakkia Sotsialistliku Vabariigiga. Nende piiride kaudu peab Saksa DV kõige tihedamaid majanduslikke ja kultuurilisi sidemeid sotsialistlike maadega.

Saksa Demokraatlik Vabariik on sotsialistliku maailmasüsteemi läänepoolseim eelpost Euroopas.* See on tema poliitilise ja geograafilise asendi peamine iseärasus. Läänes ja edelas piirneb Saksa DV Saksa Föderatiivse Vabariigiga — Euroopa kõige agressiivsema riigiga, kes kuulub imperialistlike riikide sõjalisse liitu — NATO blokki.

Saksa DV-l on Euroopa keskel soodne transpordialane ja geograafiline asend. Siin ristub palju raud-, auto-, vee- ja õhuteid, mis kulgevad Lääne- ja Kesk-Euroopast Ida- ja Kagu-Euroopasse, Skandinaaviamaadest Vahemere rannikule. Suur rahvusvaheline tähtsus on raudteemagistraalil Moskva—Varssavi—Berliin—Pariis. Balti mere kaudu suheldakse majanduslikult Balti mere äärsete maadega ja on võimalik väljapääs maailma mereteedele. Koos Poolaga kasutab Saksa Demokraatlik Vabariik laevatatavat Oderit. Teine laevatatav jõgi Elbe, läbides 600 kilomeetri ulatuses Saksa DV tähtsamaid majandusrajoone, võimaldab väljapääsu Põhjamerele.

Küsimusi ja ülesandeid.

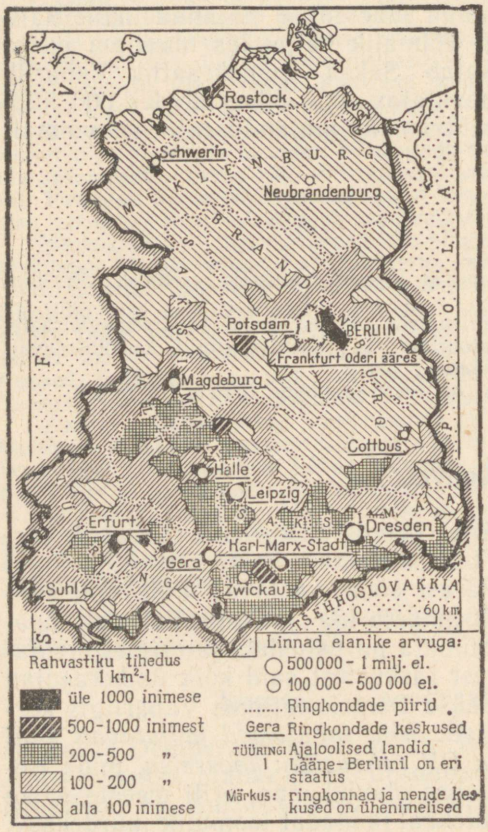
1. Andke hinnang Saksa DV piirile ja geograafilisele asendile, võrreldes seda Poolaga.
2. Vaadake kaardil lk. 69 tähtsamaid rahvusvahelisi raudteemagistraale, mis kulgevad läbi Saksa DV territooriumi, ja nimetage riigid, kes kasutavad neid teid oma majanduslike välissidemete jaoks.
3. Millistel Saksa DV jõgedel on rahvusvaheline tähtsus ja miks?

Rahvastik.

Teise maailmasõja tagajärjel kandis Saksamaa rahvastik raskeid kaotusi. See käib eriti Ida-Saksamaa kohta, kus sõja lõpul toimusid ägedad lahingud. Pärast sõda, vastavalt Potsdami konverentsi otsusele, asustati Saksamaale Ida- ja Kagu-Euroopa maadest üle 4 milj. sakslase. Hoolimata purustustest ja esimeste sõjajärgsete aastate majanduslikest raskustest said kõik ümberasujad ($^1/_4$ vabariigi rahvastikust) Saksa Demokraatlikus Vabariigis korteri ja tööd, talupojad — maad. *Sõja tagajärjed mõjutavad kuni praeguseni negatiivselt Saksa DV rahvastiku koosseisu,* mida iseloomustab keskealise töövõimelise elanikkonna, eriti meeste väike osatähtsus, liialt suur naiste ülekaal ja madal loomulik juurdekasv.

SDV on kõigi sotsialistlike riikide hulgas *rahvastiku tiheduse* poolest (ligi 160 elanikku 1 km²-l) esimesel kohal. Kõige tihedamalt on asustatud lõunaosa ringkonnad, kus on märkimisväärseid mineraalseid ressursse, soodsamad tingimused põllumajanduse ja üldse majanduse arendamiseks. Vabariigi põhjaosas, majanduslikult vähem arenenud ja halvemate looduslike tingimustega rajoonis, on elanike tihedus keskmisest tunduvalt madalam.

SDV on maailma üks linnaderikkamaid maid: *linnades* elab 73% rahvastikust. Lõuna ringkondades on linnu rohkem ja linnarahvastiku osatähtsus tunduvalt suurem kui põhjas. Suuremate linnade hulgas paistavad oma tähtsuse poolest silma pealinn Berliin, Leipzig, Dresden, Karl-Marx-Stadt, Halle ja Magdeburg. Enamik suuri linnu purustati tugevasti sõjaajal. Suhteliselt väikese elanike arvu juures on paljudes saksa linnades arenenud tööstus ja kultuur. Mõned keskmised ja isegi väikesed linnad, mis etendasid minevikus silmapaistvat osa väikesteks feodaalriikideks killustatud Saksamaal, on üleeuroopaliku kuulsusega. Nad on tähelepanuväärsed kui tähtsad kultuurikeskused (näiteks Weimar, mis on seotud Goethe ja Schilleri nimega), või kui mingisuguse tootmisharu keskused (näiteks kuulsa saksi portselani tootmine Meissenis, geograafiliste kaartide ja atlaste valmistamine Gothas), või nii ühe kui ka teise pärast (Jena 1558. aastal asutatud ülikool ja maailmakuulus optikatehas «Carl Zeiss»). Neil on säilinud vanade saksa linna-

Leidke kaardil kõige kõrgema ja kõige madalama rahvastiku tihedusega ringkonnad. Kirjutage vihikusse Saksa DV linnade nimed, kus on 100 000—500 000 elanikku ja üle 500 000 elaniku. Kui palju on Saksa DV-s üle 100 000 elanikuga linnu?

de välimus, kus ehituste arhitektuuris on valdavaks gooti stiil ja omapärane tänavate ja väljakute ehitus.

Rahvastiku rahvuslik koosseis on ühtlane ja koosneb sakslastest. Saksa rahva panus maailma kultuuri on suur. Saksamaa andis maailmale teadusliku kommunismi rajajad K. Marxi ja F. Engelsi. Rahvavõimu aastatel likvideeriti Saksa DV-s fašistliku ja kodanliku ideoloogia jäänused, areneb sotsialistlik kultuur, kujuneb haritlaskond tööliste ja talurahva hulgas. Saksa DV-s moodustavad tööliste ja talupoegade lapsed $^3/_5$ üliõpilaste arvust — 10 korda rohkem kui Saksa FV-s.

Rahvavõimu aastatel muutus Saksa Demokraatlikus Vabariigis põhjalikult rahvastiku klassikoosseis. Vabariigis pole enam ekspluataatorite klassi — suurkapitaliste ja mõisnikke. Väikeomanikke on mitmesugustes majandusharudes vähe, nende osatähtsus riigi elus on väga väike. Töölised ja teenistujad moodustavad üle $^4/_5$ aktiivsest rahvastikust, talurahva osatähtsus on üle $^1/_{10}$. Talurahvas on ühinenud põllumajanduslikesse tootmiskooperatiividesse. Maailmas on vähe riike, kus töölisklassi osa riigi elus ja tema osatähtsus on nii suur kui Saksa DV-s.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomustage Saksa DV ja Poola rahvastiku geograafia põhijooni; andke nende põhjendus.
2. Võrrelge tabeli 2 järgi Saksa DV ja teiste maade rahvastiku tihedust.
3. Rahvastiku rakendatus tegevusalade järgi on Saksa DV-s järgmine: tööstuses ja käsitöö alal — 41%, ehituses — 6%, põllu-, metsa- ja veemajanduses — 16%, transpordis ja sides — 7%, kaubanduses — 11%, teaduses, kultuuri ja tervishoiu alal, riigiaparaadis jm. — 19%. Koostage nende andmete alusel diagramm. Võrrelge tabeli 7 järgi tööstuses ja põllumajanduses rakendatute protsenti Saksa DV-s teiste maadega.

Majanduse üldiseloomustus.

Saksa Demokraatlik Vabariik on kõrgeltarenenud tööstusmaa. Tööstustoodangu mahu poolest on ta maailmas 8.—9. kohal, enamiku tööstustoodete hulgalt iga elaniku kohta aga üks esimesi. Saksa DV tööstustoodete kvaliteet on kuulus üle maailma. Tema osatähtsus maailma rahvastikus on 0,5%, kuid tööstustoodangus ligikaudu 2—2,5%.

Tööstus annab üle $^2/_3$ Saksa DV natsionaalsest tulust — 7 korda rohkem kui põllumajandus. Tal on juhtiv osa maa majanduselus. Sõjaajal sai tööstus raskesti kannatada, terveks jäänud ettevõtted andsid kõigest $^2/_5$ sõjaeelsest toodangust. Rahvavõimu aastatel tööstus taastati ja areneb kiire tempoga. Saksa DV, hõlmates alla $^1/_4$ sõjaeelse Saksamaa pindalast ja rahvastikust, annab niisama palju tööstustoodangut, kui andis enne sõda kogu kapitalistlik Saksamaa.

Saksamaa lõhestamisega kaheks riigiks jäi Saksa DV peaaegu

ilma kivisöe- ja rauamaagikaevandustest, koksikeemia- ja metallurgiatehastest ning tähtsaimatest masinaehitusharudest, mis jäid Lääne-Saksamaa territooriumile. NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vennaliku abiga rajas SDV peaaegu uuesti paljud tööstusharud. Saksa Demokraatlik Vabariik saab sotsialistlikelt maadelt $^3/_4$ vajalikust kivisöest, peaaegu kõik rauamaagi, koksi, mustad metallid ja täielikult nafta, puuvilla, puidu ning paljud muud tööstuse toorained. Rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses kuulub temale väga tähtis osa. SDV on spetsialiseerunud masinaehitusele, eriti täppismasinaehitusele ja elektrotehnikatoodete valmistamisele, merelaevade ehitusele, tervete vabrikute ja tehaste komplektseadmete tootmisele ning samuti paljude keemiatööstuse harude toodangu valmistamisele ja teiste riikide varustamisele nende toodetega.

Kõrvuti võimsa tööstusega on Saksa Demokraatlikus Vabariigis kõrge intensiivsusega põllumajandus. Selle arenemistasemelt on tal üks esikohti Euroopas. Saksa DV-s on rajatud sotsialismi alused. Saksamaa Sotsialistliku Ühtsuspartei programmis, mis võeti vastu partei VI kongressil 1963. a., ja VII kongressi 1967. a. otsustes püstitati vabariigi töötajate ette sotsialismi laiahaardelise ehitamise ülesanne.

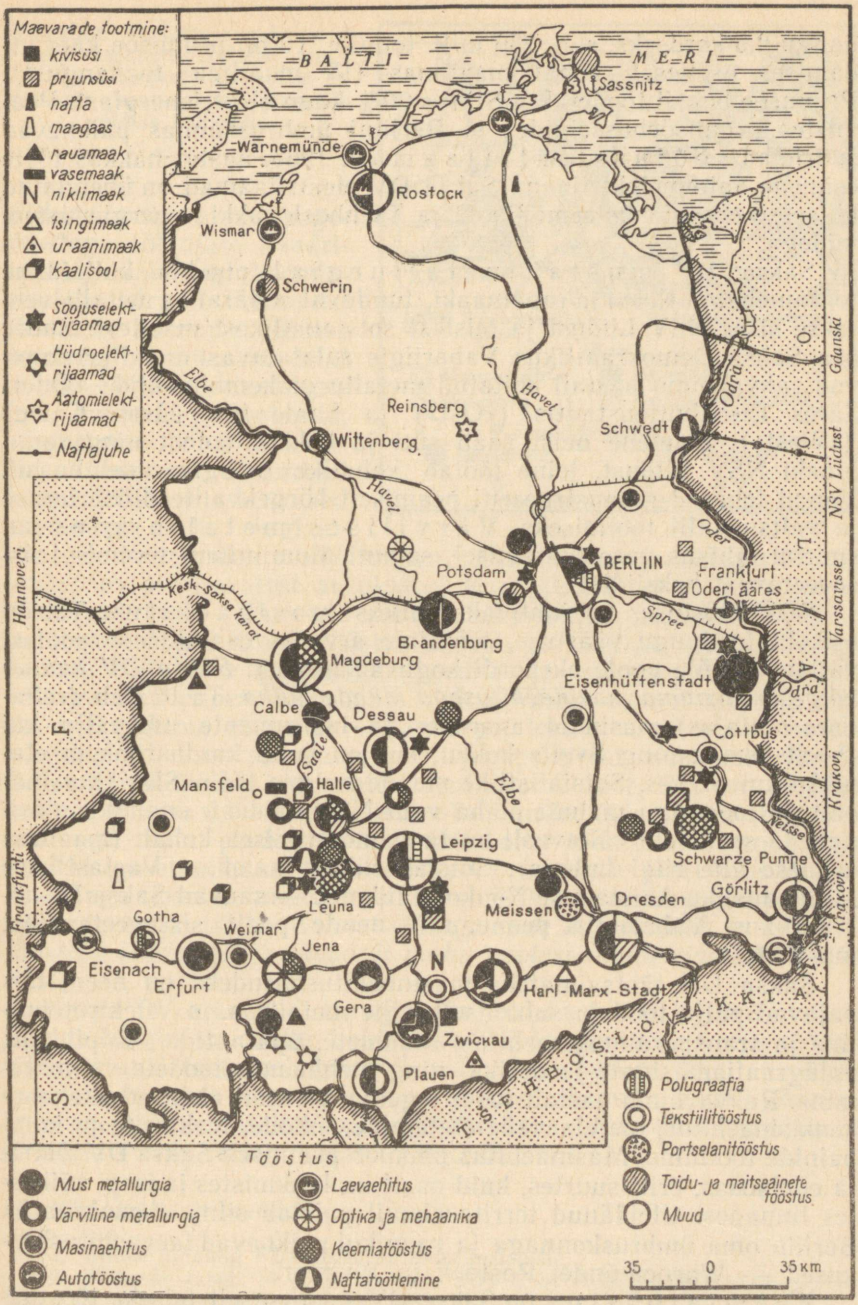
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on SDV majanduse põhijooned?
2. Milles seisneb SDV spetsialiseerumine rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses? Võrrelge seda Poola spetsialiseerumisega.

Tööstus.

Saksa DV maapõu on rikas pruunsöe ja kaalisoola poolest, siin on ka vasemaagi varusid (Mansfeldi leiukoht), niklit ja uraanimaaki. Samal ajal puuduvad SDV-s praktiliselt boksiitide ja kromiitide tööstuslikud varud; vähe on naftat, maagaasi, kivisütt, rauamaaki, mangaani, volframit, pliid, tsinki ja tina.

Pruunsöe varusid (üle 50 mljr. t) leidub peamiselt SDV lõuna- ja edelaosas Elbe ja Saale jõe vahel ning Elbe paremal kaldal kuni Oderini välja. Pruunsüsi ei ole kõrge kvaliteediga, kuid lasub paksude kihtidena maapinna lähedal ja seda toodetakse odava lahtise kaevandamisega. Teiste kütuse- ja energialiikide (hüdroressursid on väga väikesed) äärmise vähesuse tõttu on pruunsüsi SDV kogu kütuse- ja energiamajanduse aluseks. Pruunsütt kasutatakse, eriti briketina, kütusena kõigis tööstusharudes, linnamajanduses ja transpordis. Osa pruunsütt töödeldakse gaasiks, mis leiab laialdast kasutamist majapidamises ja tootmises. *Mitte ühelgi maal kogu maailmas ei kasutata pruunsütt nii laialdaselt kui SDV-s.* Olles eraldatud Ruhri basseini kivisöest, mida veeti enne sõda ka Ida-Saksamaale, suurendas SDV pruunsöetoo-

Saksa DV tööstuse paiknemine. (Lääne-Berliinis, millel on eri staatus *, pole tööstusharusid näidatud.)

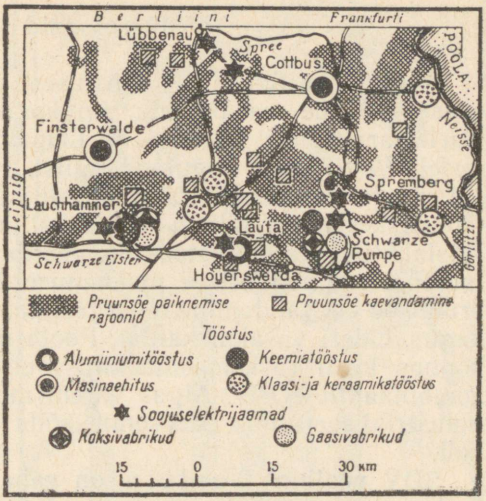
dangu 2,5-kordseks, s. o. 250 milj. tonnile. Ta on pruunsöe kaevandamises esimesel kohal maailmas (1/3 maailma toodangust). Pruunsöe baasil toodetakse SDV-s 90% kogu elektrienergiast. Peamistes pruunsöebasseinides ja Berliini ümbruskonnas paiknevad suurimad soojuselektrijaamad. 1966. aastal hakkas tööle esimene aatomielektrijaam. Saksa DV elektrijaamad on ühendatud ühtsesse energiasüsteemi Poola ja Tšehhoslovakkia energiasüsteemidega.

Saksa DV mustal metallurgial puudub küllaldane toorainebaas. Koksi ja rauamaaki, tunduval määral ka metalli veetakse sisse NSV Liidust ja teistest sotsialistlikest maadest. Suure osa Saksa Demokraatlikus Vabariigis sulatatavast metallist annavad rahvavõimu aastail ehitatud metallurgiakombinaadid — Oderi ääres Eisenhüttenstadtis («Ost») ja Saale jõe ääres Calbes («West»). Esimene neist saab sütt ja koksi Poolast ning rauamaaki NSV Liidust, teine töötab kohalike maagivarude baasil. Vanad tehased rekonstrueeriti peamiselt kõrgekvaliteedilise terase ja valtsmetalli tootmiseks. Värvilises metallurgias on suurim tähtsus vasesulatamisel, samuti alumiiniumi tootmisel sisseveetavast boksiidist.

SDV tööstuses on juhtivaks haruks masinaehitus. Tal on esikoht toodangu väärtuse, töötajate arvu ja osatähtsuse poolest väljaveos (üle poole ekspordi koguväärtusest). *Saksa DV kuulub kõige arenenuma masinaehitusega maade hulka.* Ta toodab (rahalises näitajas) masinaid, aparaate ja instrumente nii palju kui Prantsusmaa ning Šveits kokku, kus on kolm korda rohkem elanikke kui SDV-s. Sotsialistlike maade hulgas jääb SDV masinaehituse toodangu mahult maha vaid NSV Liidust, enamiku masinate ja seadmete väljaveolt on ta esimesel-teisel kohal (maailma esimese viie riigi hulgas). Sotsialistlikud maad — Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmed — saavad Saksa Demokraatlikust Vabariigist peaaegu 1/3 nende poolt sisseveetavatest masinatest.

Saksa DV tähtsaimateks masinaehitusharudeks on need, mis vajavad palju tööd ja suhteliselt vähe metalli, s. o. elektrotehniline ja transpordimasinaehitus, seadmete, aparaatide, tööpinkide, polügraafiamasinate ja optika- ning mehhaanikatoodete valmistamine. Rahvavõimu aastail loodi tegelikult uuesti elektroonika, raskemasinaehitus, merelaevade ehitamine, autode, traktorite ja kombainide tootmine. Masinaehitus paikneb peamiselt Saksa DV lõuna- ja edelaosas, eriti suurtes, kuid osalt ka keskmistes ja isegi väikestes linnades. Ülejäänud territooriumil paistab silma demokraatlik Berliin oma ümbruskonnaga ja rannikul paiknevad laevaehituskeskused — Warnemünde, Rostock ja Wismar.

Keemiatööstus on Saksa DV-s tähtsuselt teiseks tööstusharuks. See haru kasutab peamiselt suuri kaalisoolalademeid (Saale vasakul kaldal) ja pruunsütt, tuginedes seejuures hea kva-

Rikkalike pruunsöeleiukohtade baasil kujuneb Cottbusi ringkonnas energeetika, keemia ja nendega seotud tööstusharude võimas kompleks.

lifikatsiooniga ja kogemustega töötajate kaadrile ning vabariigi keemiateaduse kõrgele arenemistasemele. Keemiatööstuse toodang on erakordselt mitmekesine: väetised, soolad, happed, plastmassid, sünteetiline kiud ja kautšuk, kütus jne. Peamised keemiatööstuse keskused asetsevad Halle ringkonnas: see annab üksi üle $^2/_5$ kogu nimetatud haru toodangust. Halle ümbruses paiknevatest arvukatest keemiatehastest paistab silma «Leunawerke» — Euroopa suurim keemiakombinaat 36 000 töölise ja teenistujaga. Keemiatööstus kasvab ka idaosas. Cottbusi ringkonnas ehitatakse hiiglaslikku keemia- ja energeetikakombinaati «Schwarze Pumpe». Tänu NSV Liidust saadavale naftale, eriti seoses naftajuhtme «Sõprus» ehitamisega, tekkis uus haru — naftakeemia, millel on suured arenemisperspektiivid. Schwedti linnas Oderi ääres töötab suur naftakeemia kombinaat. Siit on rajatud naftajuhe teise uusehituse «Leuna-2» juurde. Olles keemiatööstuse toodangu mahu poolest seitsmendal kohal maailmas ja toodangu poolest iga elaniku kohta Ameerika Ühendriikide järel koos Prantsusmaaga teisel-kolmandal kohal, on SDV üheks juhtivaks keemiakaupade eksportijaks. *Sotsialistlike maade hulgas jääb ta keemiatööstuse toodangu ja ekspordi mahu poolest maha ainult NSV Liidust.*

Saksa DV arenenud kerge- ja toiduainete tööstuse harude hulgas on eriline koht tekstiilitööstusel, mis töötab sisseveetaval toorainel (puuvill, vill), kuid samuti ikka enam ja enam kodumaise keemiatööstuse tooraine baasil. Tekstiilitööstus on arenenud peamiselt lõunaringkondades — Karl-Marx-Stadtis ja Dresdenis ning Maagimäestiku jalamil.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke hinnang SDV tööstuse toorainebaasile.
2. Määrake tabeli 14 järgi kindlaks SDV koht elektrienergia tootmises ja tabeli 19 järgi seesama keemiatööstuses.
3. Määrake kindlaks SDV ja Poola tööstuse struktuuri ja geograafia põhijooned.

Valdav osa Saksa DV tööstusest paikneb maa edela- ja lõunaosas — Elbe vasakkalda ringkondades, millest eeskätt Halle, Karl-Marx-Stadti, Dresdeni ja Leipzigi ringkond annavad ümmarguselt $^3/_4$ tööstuse kogutoodangust. Nendes ringkondades kujunesid suurtel kaubateedel ajalooliselt välja algul kaubandus- ja käsitööndusкeskused, hiljem kapitalistlik suurtööstus. Plaanipärane sotsialistlik ülesehitustöö likvideerib kapitalistlikult korralt päritud tööstuse ebaühtlase paiknemise. Kiiresti areneb tööstus (eriti pruunsõe kaevandamine, energeetika, keemia, metallurgia) idas ja kagus, Oderi vasakul kaldal, Poola piiri lähedal. Berliini ümbruskonnas loodi raskemasinaehituse ettevõtted, mis saavad metalli kombinaadilt «Ost». Algas varem mahajäänud Balti ringkondade industrialiseerimine, kus enne sõda võimutsesid junkrud-mõisnikud.

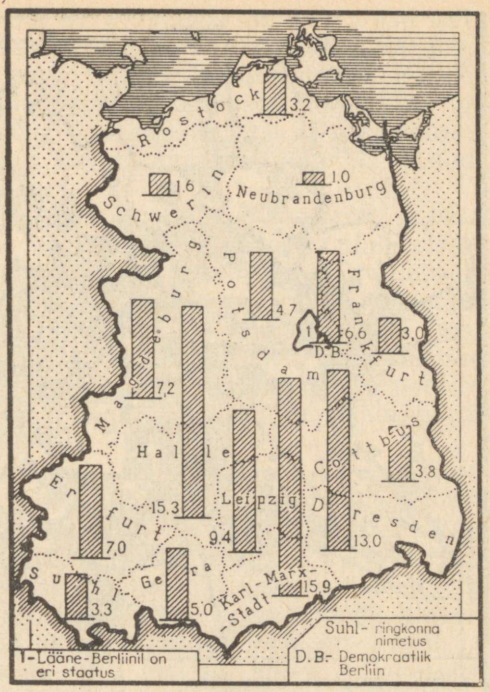
SDV pealinn Berliin on vabariigi suurim linn ja tööstuskeskus.

Olles pindala poolest maailma üheks suurimaks linnaks, ulatus seal elanike arv enne Teise maailmasõja algust 4,3 miljonile; majanduslikult oli linn kõrgel tasemel. Sõjaajal rängalt kannatanud alistatud Saksamaa pealinn jagati liitlaste poolt nelja sektorisse. Nagu kogu Saksamaa, nii lõhestati ka Berliin Ameerika Ühendriikide, Suurbritannia ja Prantsusmaa poliitika tulemusena kahte ossa. Lääne-Berliinis asuvad nende kolme riigi okupatsiooniväed. Linnal on käesoleval ajal eri staatus (riiklik seisund): ta ei kuulu ei SDV ega SFV koosseisu; ta on iseseisev poliitiline üksus.

Rahulepingu puudumine Saksamaaga, okupatsioonirežiimi säilimine Lääne-Berliinis ja NATO riikide vägede viibimine seal takistab olukorra normaliseerimist, loob sõjaohu kolde Euroopa keskel. Avalike diversiooniaktide vältimiseks Lääne-Berliini poolt ja maa julgeoleku tagamiseks viidi Saksa DV valitsuse otsuse kohaselt läbi Berliini riigipiir, mis eraldab Lääne-Berliini demokraatlikust Berliinist.

Demokraatlikus Berliinis (1,1 milj. el.) on arenenud elektro- ja raadiotehnika, tööpingiehitus, polügraafia-, õmblusning kõrgeltarenenud keemiatööstus. Berliin on Saksa DV suurim raudteesõlm, jõesadam Spreel ja rahvusvahelise tähtsusega lennujaam. Linna purustatud keskrajooni taastamisega ja laialdase ehitustööga linna äärealadel muudetakse Berliin uuesti üheks Euroopa kõige elavamaks linnaks. Demokraatlikus Berliinis, Saksa DV tähtsaimas kultuurikeskuses, asuvad Teaduste Akadeemia, ülikool, kõrgem majanduskool, arvukad muuseumid, teatrid.

Suuruselt teiseks linnaks SDV-s on Leipzig (ligi 600 000 el.). Ta on rikka ajalooga ning väga keeruliste majanduslike ja kultuuriliste funktsioonidega. Linna tööstus annab kõige mitmekesisemat toodangut — raskemasinaehituse toodangust ja polügraafiamasinatest kuni kallite karusnahatoodeteni. Parimad trükikojad, kirjastused, raamatukogud, teadusliku uurimistöö ja õppeasutused raamatute erialal muutsid Leipzigi ülemaailmselt kuulsaks «raamatulinnaks». Leipzigi ülikool on üle 550 aasta vana. Arenedes

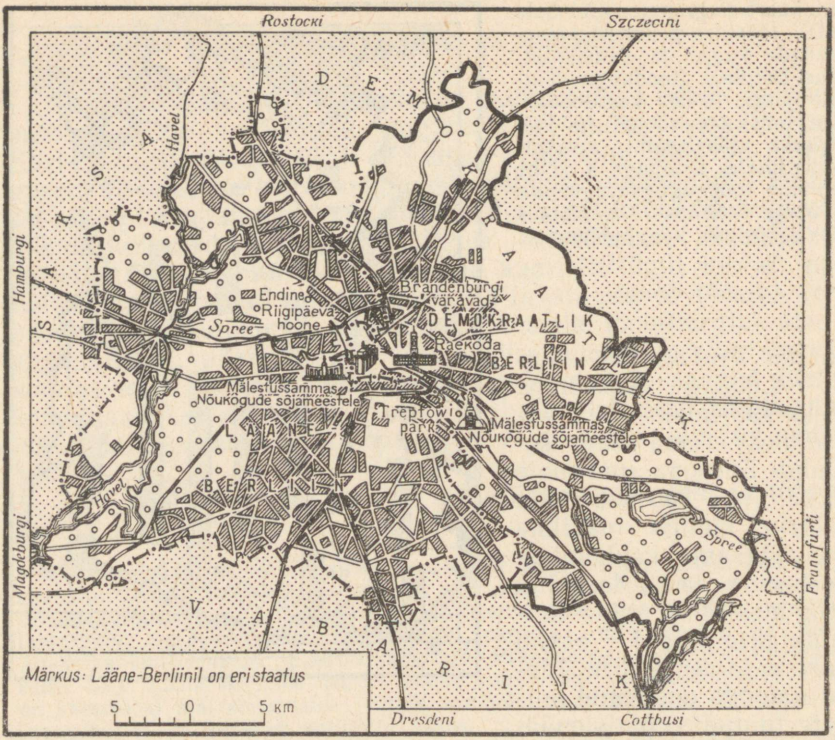

See kaart-diagramm näitab Saksa DV tööstuse paiknemist ringkondade kaupa ja demokraatlikus Berliinis (toodangu väärtuse järgi, %-des kogutoodangust, mis on võetud 100-ks). Pöörake tähelepanu teravale ebaühtlusele. Eraldage 4 kõige suurema toodanguga ringkonda. Arvutage nende osatähtsus SDV tööstuse kogutoodangust.

vanadel kaubateedel, muutus Leipzig Saksamaa üheks suurimaks transpordisõlmeks. Tema peavaksal kuulub Euroopa suurimate hulka. Juba 800 aastat on Leipzig kuulus maailma ühe tähtsama kaubanduskeskusena ja seda tänu oma messidele, mida korraldatakse igal aastal märtsis ja septembris. Linna ajalooga on seotud mitmete tuntud revolutsionääride nimed. Käesoleva sajandi alguses elas ja töötas siin V. I. Lenin; 1900. a. trükiti siin leninliku ajalehe «Iskra» esimene number.

Dresdenit (üle 500 000 el.) nimetati Saksamaal tihti «Elbel asuvaks Firenzeks» ja «kunstide linnaks» — seda tema arhitektuuri ilu ja kunstiväärtuste pärast, mis olid kogutud Dresdeni Maaligaleriisse ning teistesse muuseumidesse ja lossidesse. Sõjaajal purustatud galerii ja mõned muuseumid on nüüd jälle avatud, teisi taastatakse, mis taaselustab Dresdeni endise kuulsuse. Samaaegselt kujunes linn SDV tähtsaimaks teadusliku ja tehnilise mõtte keskuseks (tehnikaülikool, kõrgem transpordikool, Aatomifüüsika Keskinstituut ühes aatomireaktoriga). Rea tööstusharude arenemise (fotoaparatuuri, mõnede tööpingitüüpide, tubakatoodete tootmine) poolest pole Dresdenil vabariigis võrdset.

Karl-Marx-Stadt (300 000 el.), endine Hemnitz, oli Saksamaa suurimaks tekstiilitööstuse keskuseks. Tema proletariaat seisis klassivõitluse avangardis kapitalismi ja fašismi vastu. Selle eest omistati «punasele» Hemnitzile 1953. aastal Karl Marxi nimi. Pärast sõda taastatuna on ta SDV üheks tähtsamaks masinaehituse, sealhulgas tekstiilimasinate tööstuse keskuseks ja esikohal tekstiilitööstuse toodangu poolest.

Berliin on jagatud kahte ossa: demokraatlikuks Berliiniks ja Lääne-Berliiniks, mis on iseseisev poliitiline üksus. Asetsedes Saksa DV keskel ja olles igalt poolt ümbritsetud tema territooriumiga, on Lääne-Berliin kogu sõjajärgse aja jooksul olnud demokraatliku Berliini ja SDV vastu sihitud spionaaži, vaenuliku propaganda, diversiooni ja õõnestustegevuse baasiks, mida juhivad siit selle linnaosa võimud, SFV reaktsioonilised ringkonnad ja okupatsiooniväed.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Põhjendage olemasoleva tööstuse paiknemist SDV-s. Miks paikneb rõhuv osa sellest vabariigi lõuna- ja edelaringkondades?
2. Andke lühike võrdlev iseloomustus SDV suuremate linnade — demokraatliku Berliini, Leipzigi, Dresdeni ja Karl-Marx-Stadti kohta.

Põllumajandus.

Looduslikud tingimused on põllumajanduse arendamiseks Saksa DV-s kõikjal soodsad. Valdav osa vabariigi territooriumist on tasandikud või madalad künklikud kõrgustikud. Kliima on üleminekuline paraskontinentaalselt kliimalt merelisele, mis võimaldab kasvatada enamikku parasvöötme kliimale omaseid põllu-

majanduskultuure. Valdaval osal SDV territooriumist levivad leet- ja soomullad. Olles looduslikus seisundis väheviljakad, on neid suurte väetisekoguste andmisega tunduvalt parandatud. Põllud, köögi- ja puuviljaaiad ning viinamarjaistandused hõlmavad ligi poole SDV territooriumist, metsad (peamiselt metsapargid ja istandikud, mis pole majanduslikult kasutatavad) — üle 1/4, niidud, heina- ja karjamaad — ülejäänu.

Kõikides Saksa DV rajoonides on maaviljelus seostatud loomakasvatusega. Ent maaviljelus jääb loomakasvatusest maha sissetuleku poolest. SDV-s on palju kariloomi, eriti sigu. Maaviljeluses on juhtiv osa teraviljakultuuridel. Rukkisaak on tavaliselt suurem nisusaagist. Tunduv osatähtsus on ka odra- ja kaerakülvidel. Teistest kultuuridest on tähtsaimad kartul ja suhkrupeet. Sotsialistlike maade hulgas on Saksa DV-l kolmas koht rukkitoodangu poolest (NSV Liidu ja Poola järel) ning neljas koht kartuli ja suhkrupeedi tootmises.

Teravilja, kartulit ja suhkrupeeti kasvatatakse kõikjal, kuid siiski paistavad silma kaks suurt põllumajandusrajooni. Elbest kirde ja ida pool on leetmuldadel mõnevõrra karmima kliima juures külvide hulgas rõhuvas ülekaalus rukis, kaer ja kartul. Neis rajoonides on arenenud piimakarja-, hobuse- ja seakasvatus. Kaera ja kartulit kasutatakse loomasöödaks. Elbe vasaku kalda aladel, lääne- ja edelaosas, on mullad paremad, kliima pehmem. Halle ja Magdeburgi linna vahel laiub suur massiiv kõrge viljakusega mustmuldade ja degradeerunud metsastepimuldadega. Põhilisteks kultuurideks on siin nisu, oder, suhkrupeet. Seal, kus kasvatatakse neid kultuure, paiknevad ka suhkru- ja õllevabrikud, mille jäätmetel on arenenud seakasvatus.

Saksa DV põllumajandus paistab silma väga kõrge arenemistaseme poolest. Mehhaniseerimise, elektrifitseerimise ja kemiseerimise tase on kõrgeim sotsialistlike maade hulgas. Paljude põllumajanduskultuuride saagikus on kõrgemaid maailmas. Talinisu kogutakse näiteks kuni 32 ts/ha, suhkrupeeti — 250—300 ts/ha, kartulit kuni 200 ts/ha. Siiski ei suuda põllumajandus rahvastiku ja tööstuse kasvavaid vajadusi SDV-s täielikult rahuldada. Vabariigi ees seisab ülesanne intensiivistada ja arendada põllumajandust veelgi kiiremas tempos.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke hinnang SDV põllumajandusele tervikuna.
2. Eraldage SDV põhilised põllumajandusrajoonid. Missugune on nende spetsialiseerumine põllumajanduslikus tootmises?
3. Tooge näiteid SDV põllumajanduse kõrge arenemistaseme kohta.

Transport.

SDV transport on suuteline teostama mahukaid vedusid vabariigi rahvamajanduse ja rahvusvaheliste sidemete vajadusteks, mis kulgevad läbi vabariigi. Otsustav osa Saksa Demokraatliku Vabariigi transpordis kuulub raudteele. Raudteede tiheduse poolest (15 km/100 km^2) jääb SDV maha Euroopas vaid Belgiast, ületades selle näitaja osas kahekordselt Prantsusmaa ja Itaalia. Raudteedega on kõige enam varustatud vabariigi edela- ja lõunaosa — tema peamised tööstusrajoonid. Raudteetransporti täiendab eeskujulik auto- ja jõeteede ning kanalite võrk. Jäädes pärast Teist maailmasõda faktiliselt ilma seadmestatud meresadamast ja merelaevastikust, ehitas SDV peaaegu uuesti sadamad Rostockis ja Wismaris ning rajas oma laevastiku, mis teenindab tunduvat osa vabariigi väliskaubandusest.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake vastavalt kaardile lk. 69 SDV peamised raudteesõlmed ja tähtsaimad kanalid. Milliseid jõgesid nad ühendavad?

Majanduslikud välissidemed.

Saksa DV majanduse sõltuvus väliskaubandusest on erakordselt suur. Vabariik impordib palju kütuseliike, tööstuse toorainet ja materjale, aga ka toiduaineid. Samal ajal eksporditakse masinaid, seadmeid, aparaate, keemiatooteid ja paljusid tarbekaupu. Sotsialistlike maade arvele langeb $^4/_5$ Saksa DV väliskaubandusest. Esimesel kohal on NSV Liit (üle $^2/_5$ kogu väliskaubanduse mahust), järgnevad Tšehhoslovakkia, Poola ja Ungari. SDV võtab aktiivselt osa kõigist teistest sidemete vormidest sotsialistlike riikide vahel: ühine tööstus- ja teiste objektide ehitamine, teaduslik-tehniliste kogemuste vahetamine jne.

Arenevad SDV majanduslikud välissidemed noorte arenevate riikidega. Tal on kaubavahetus ka paljude kapitalistlike riikidega, sealhulgas SFV-ga.

Majanduslikult on Saksa Demokraatliku Vabariigi kaubavahetus SFV-ga kasulik mõlemale Saksa riigile, kuna see võimaldab saada kaupu, mida vahetasid mõlemad Saksamaa osad juba varem. Saksa DV püüab laiendada seda kaubandust. Selline kaubavahetus soodustaks suhete parandamist Saksa DV ja Saksa FV vahel. Ent SFV valitsus teeb pidevalt takistusi suhete normaliseerimiseks SDV-ga.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades teksti koostage tabel SDV ekspordi ja impordi peamiste artiklite kohta. Tabeli 34 järgi vaadelge tema ekspordi ja impordi struktuuri.

TŠEHHOSLOVAKKIA SOTSIALISTLIK VABARIIK.

Pindala — 128 000 km².
Rahvastik — 14 milj. el.
Pealinn — Praha.

Koosseis ja geograafiline asend.

Pindala ja elanike arvu poolest on Tšehhoslovakkia Sotsialistlik Vabariik Euroopa välisriikide hulka kuuluvate sotsialistlike maade seas keskmiste hulgas. Tema territoorium on lääne—ida suunas välja venitatud rohkem kui 750 kilomeetri pikkuselt, vahemaa põhja- ja lõunapiiride vahel ei ületa aga 150—250 km.

Pärast Teist maailmasõda Tšehhoslovakkia geograafiline asend paranes järsult. Enne sõda oli tal pikim piir fašistliku Saksamaaga. Nüüd on Tšehhoslovakkial $^3/_4$ piiri kogupikkusest sõbralike sotsialistlike maadega. Eriti tähtis on ühise piiri olemasolu NSV Liiduga, mida kuni sõjani polnud. Tšehhoslovakkia piirneb samuti kapitalistlike riikidega — Austria ja Saksa Föderatiivse Vabariigiga. Kõrvuti SDV-ga on Tšehhoslovakkia sotsialistliku süsteemi riikide kõige läänepoolsemaks eelpostiks.

Tšehhoslovakkia geograafilise asendi tähtsaks iseärasuseks on vahetu väljapääsu puudumine merele. Asetsedes Euroopa peamisel veelahkmel, on Tšehhoslovakkia eraldatud merest rohkem kui ükski teine Lääne-Euroopa riik. Väljapääsuks merele kasutab ta Doonaud, Oderit ja Elbet pidi kulgevaid veeteid. Tšehhoslovakkia asetseb tähtsate raudteemagistraalide ristumiskohal, mis ühendavad Põhja-, Lõuna-, Lääne- ja Ida-Euroopa maid.

1969. a. jaanuaris jõustus seadus, mille põhjal Tšehhoslovakkia Sotsialistlik Vabariik sai föderatiivseks vabariigiks. Ühtse Tšehhoslovakkia riigi koosseisus moodustati kaks võrdõiguslikku rahvusvabariiki — Tšehhi Sotsialistlik Vabariik ja Slovaki Sotsialistlik Vabariik.

Tšehhoslovakkia koosneb Tšehhi aladest (Tšehhia ja Moraavia) ning Slovakkiast.

Küsimusi ja ülesandeid.

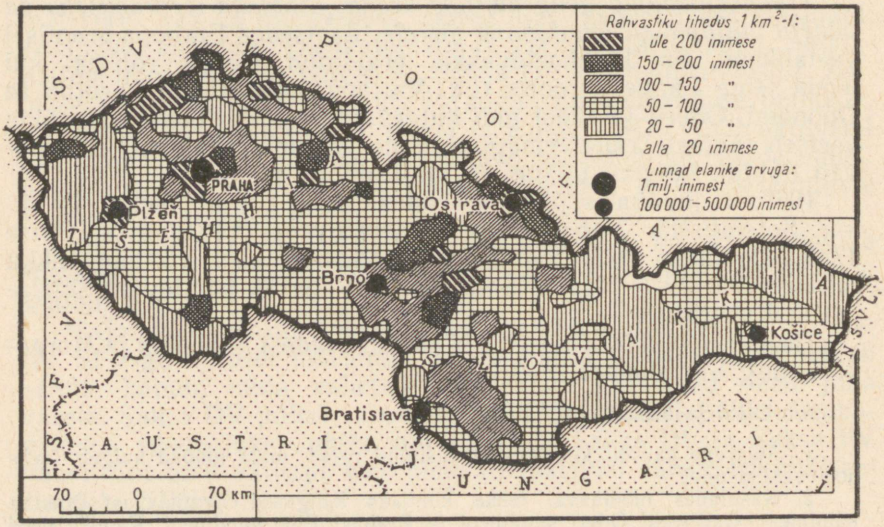
1. Määrake kaardil kindlaks looduslikud rajad, mida mööda kulgeb Tšehhoslovakkia piir.
2. Kasutades mõõtkava, tehke kindlaks kaugused Bratislavast Doonau suudmeni, Ostravast Oderi suudmeni ja Prahast Elbe suudmeni. Kandke need kontuurkaardile. Kandke kaardile sadamalinnade nimed, mis asetsevad nende kolme jõe suudmes.
3. Iseloomustage Tšehhoslovakkia geograafilist asendit, võrreldes seda Poola ja SDV asendiga.

Rahvastik.

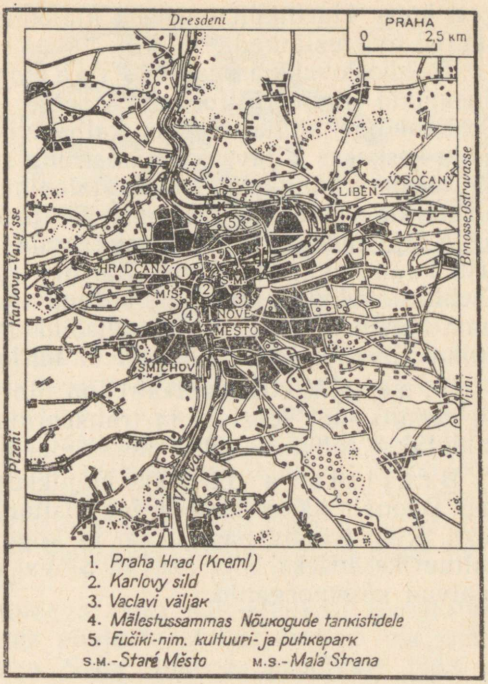
Tšehhoslovakkia on suhteliselt tihedasti rahvastatud maa elanike keskmise tihedusega 112 inimest 1 km²-l. Peamistes tööstusrajoonides ja suurte linnade ümbruses on rahvastiku tihedus üle 150—200 inimese 1 km²-l, kuid mõnedes Lõuna-Tšehhia, Kesk- ja Ida-Slovakkia rajoonides alla 50 inimese. Tervikuna on Slovakkias väiksem rahvastiku tihedus kui Tšehhi piirkondades. See on seletatav alles hilises minevikus esinenud terava erinevusega majanduslikus arenemises ja rahvastiku tugeva väljarändamisega Slovakkiast tööotsimise eesmärgil.

Esimestel sõjajärgsetel aastatel toimus Tšehhoslovakkias, nagu Poolas ja SDV-s, välis- ja sisemigratsioon. Tšehhoslovakkiast asus ümber ligi 3 miljonit inimest, eriti sakslased, kes elasid peamiselt Tšehhi piiriäärsetes rajoonides. Need piiriäärsed alad asustati ümberasujatega vabariigi teistest osadest ja kodumaale tagasipöördunud reemigrantidega*. Hiljem rahvastiku välismigratsioon praktiliselt lakkas. Vabariigi rahvastik kasvab looomuliku juurdekasvu arvel, mis on Slovakkias tunduvalt suurem kui Tšehhi aladel.

Välismigratsioon avaldas mõju ka rahvastiku rahvuslikule koosseisule, mis muutus ühtlasemaks. Nagu näitab juba vabariigi nimetus, elavad Tšehhoslovakkias tšehhid ja slovakid —

Kartogrammil on näidatud Tšehhoslovakkia rahvastiku tihedus. Leidke joonisel kõige suurema rahvastiku tihedusega rajoonid ja selgitage, millega on see põhjendatav. Võrrelge rahvastiku tihedust Slovakkia ja Tšehhi aladel.

Leidke Praha plaanil rajoonid, mis moodustavad linna ajaloolise tuumiku. Selleks on Hradčany, kus asub Praha Hrad (Kreml), temaga külgnev Malá Strana ja paremkalda rajoonid Staré Město (Vanalinn) ning Nové Město (Uuslinn). Vabrikud ja tehased on koondunud peamiselt Libeñi, Vysočany ning Smíchovi rajooni.

kaks lääneslaavi sugulasrahvast, kes asustasid selle territooriumi Euroopa keskosas juba 1500 aastat tagasi. Tšehhid, kes elavad peamiselt Tšehhi aladel, moodustavad $^2/_3$, slovakid — $^1/_3$ vabariigi elanikkonnast. Piiriäärsetes rajoonides elunevad väikesed ungari, poola ja ukraina elanike grupid. Nende rahvuste esindajad on täielikult võrdõiguslikud tšehhide ja slovakkidega.

Tšehhide ja slovakkide keel, tavad ja kultuur on lähedased idaslaavlastele. Näiteks sellised tihti kasutatavad sõnad, nagu «suvi», «talv», «põld», «kool», «vesi», «isa» ja paljud muud tähendavad tšehhi keeles sedasama mis vene keeleski, ainult tšehhid hääldavad kõiki sõnu rõhuga esimesel silbil. Tšehhoslovakkia on vana kultuuriga maa. Karlovy ülikool Prahas, asutatud 1348. a., on vanimaid ülikoole Euroopas. Praegusel ajal on vabariigis üle 60 kõrgema õppeasutuse.

Tšehhoslovakkiale on iseloomulik linnade ja alevite rohkus, neis eluneb üle poole vabariigi rahvastikust. Seejuures on linnarahvastiku osatähtsus Tšehhi piirkondades tunduvalt suurem kui Slovakkias. Peaaegu kõik linnad Tšehhoslovakkias on vanad, sajanditepikkuse ajalooga. See peegeldub ka nende planeeringus ja väljaehituses: linna keskel asetseb tavaliselt endine turuplats, millega külgnevad vanalinna kvartalid kitsaste tänavate ja iidsete hoonetega. Ligikaudu 40 linna on võetud riigi kaitse alla kui tšehhi ja slovaki rahva ajaloolise mineviku mälestusmärgid. Uute elamurajoonide ehitamine toimub käesoleval ajal peamiselt linnade äärealadel. Vanade elementide ühendamine uutega arhitektuuris annab Tšehhoslovakkia linnadele omapärase välisilme.

Linnad paiknevad vabariigi territooriumil suhteliselt ühtlaselt. Nende hulgas on teravalt ülekaalus väikesed linnad elanike arvuga kuni 20 000. Üle 100 000 elanikuga linnu on Tšehhoslovakkias kõi-

gest kuus. Harilikult on need ajalooliste piirkondade keskused või suured tööstuslinnad.

Tšehhoslovakkia pealinn P r a h a on üle 1000 aasta vana. Ta on ilusamaid linnu Euroopas. Goethe ütles: «Linnade kroonis on Praha kõige hinnalisemaks kalliskiviks.» Praha asetseb Tšehhi häilu keskosas Vltava jõe ääres ning selle vasakul ja paremal kaldal olevatel küngastel. Linna ajalooline tuumik ühes iidsete mälestusmärkide ja teiste vaatamisväärsustega on ümbritsetud uusehituste rajoonidega. Praha ehteks on üle Vltava viivad sillad, millest eriti kuulus on vana kivist Karlovy sild. Ent Praha ei ole ainult Tšehhoslovakkia ajalooline, kultuuri- ja administratiivkeskus. See suur tööstuslinn ja transpordisõlm kuulub Euroopa tähtsaimate hulka. Elanikke on Prahas üle 1 miljoni.

B r n o (330 000 elanikku) on Moraavia ajalooline keskus. Ta on samuti suur tööstus- ja transpordikeskus, kus igal aastal korraldatakse rahvusvahelisi messe masinaehituse alal.

B r a t i s l a v a (270 000 elanikku), Slovakkia pealinn, asetseb Doonau ääres kaubateede ristumiskohal. Linn kasvab kiiresti. Rahvavõimu aastail sai ta kogu maa tähtsaks tööstus- ja kultuurikeskuseks. Siin asuvad Slovakkia seadusandlikud ja täidesaatvad võimuorganid.

Arengu iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

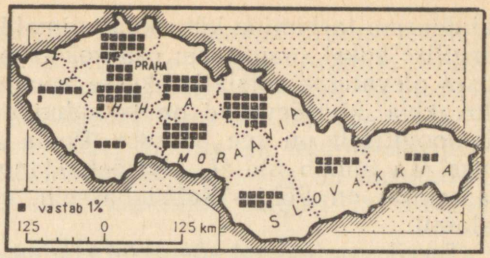
Tšehhoslovakkia oli tööstuse ja põllumajanduse arenemistasemelt juba enne Teist maailmasõda Kesk- ja Kagu-Euroopa riikide hulgas silmapaistval kohal.

Kuid tööstuse kasvutempo oli kodanlikus Tšehhoslovakkias (1918—1939) madal; juhtival kohal oli kergetööstus; paljud tähtsad rasketööstuse harud ei arenenud. Maa majandus oli tugevas sõltuvuses välisturgudest. Peale selle kujunes kapitalismiperioodil terav disproportsioon * Tšehhi alade ja Slovakkia majandusliku arenemistaseme vahel. Juba enne Esimest maailmasõda oli Tšehhi maadele kontsentreerunud $^2/_3$ kogu Austria-Ungari tööstusest. Slovakkia, mis arenes tööstuspiirkondade agraarse ja tooraineripatsina, jäi oma arenemises Tšehhi maadest palju aastakümneid maha.

Need erinevused süvenesid veelgi kodanliku Tšehhoslovakkia eksisteerimise perioodil. Rahvavõimu aastail teostati Tšehhoslovakkias rahvamajanduse sotsialistlik rekonstrueerimine. *Kaasaegne Tšehhoslovakkia on kõrgeltarenenud tööstusega ja intensiivse põllumajandusega maa.*

Tšehhoslovakkia majanduses on juhtival kohal tööstus, andes $^2/_3$ natsionaalsest tulust. Tööstuse struktuuris etendab peamist osa kiire tempoga arenev rasketööstus. Sotsialistlik Tšehhoslovakkia annab ligi 2% maailma tööstustoodangust. *Tšehhoslovakkia on*

Kaart-diagramm näitab Tšehhoslovakkia kõigi kümne administratiivse piirkonna osatähtsust vabariigi tööstustoodangus. Arvutage Slovakkia osatähtsus. Milline Tšehhoslovakkia piirkondadest annab kõige suurema osa tööstustoodangust?

maailmas esimeste hulgas söe, terase, masinate ja jalatsite tootmiselt iga elaniku kohta. Masinad ja tarbekaubad märgiga «Valmistatud Tšehhoslovakkias» paistavad silma oma kvaliteedi poolest, kuna neid valmistavad kvalifitseeritud töölised. Rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses paistab Tšehhoslovakkia silma eelkõige oma masinaehitusega, samuti kergetööstusega, musta metallurgiaga, koksisöe kaevandamise ja koksi tootmisega. Kiirendatud tempos areneb keemiatööstus, mis oli maha jäänud. Sotsialistlikus Tšehhoslovakkias leidis aset *tööstuse nihkumine itta — Slovakkiasse.* Slovakkia industrialiseerimine tugineb Tšehhi piirkondade abile.

Kõrvuti nende edusammudega tehti sotsialistliku ülesehitustöö käigus tõsiseid vigu, mis põhjustasid rea raskusi majanduses ja vastuolusid ühiskonnas. Seda olukorda kasutasid 1968. a. sotsialismivaenulikud välis- ja sisejõud, kes oma tegevusega ohustasid Tšehhoslovakkia rahva sotsialistlikke saavutusi. Nendes tingimustes osutasid NSV Liit, Poola, Saksa DV, Ungari ja Bulgaaria Tšehhoslovakkia rahvale relvastatud abi. Samuti annavad nad Tšehhoslovakkia SV-le pidevalt majanduslikku abi tema rahvamajanduse arendamisel ja rekonstrueerimisel.

Küsimusi ja ülesandeid.

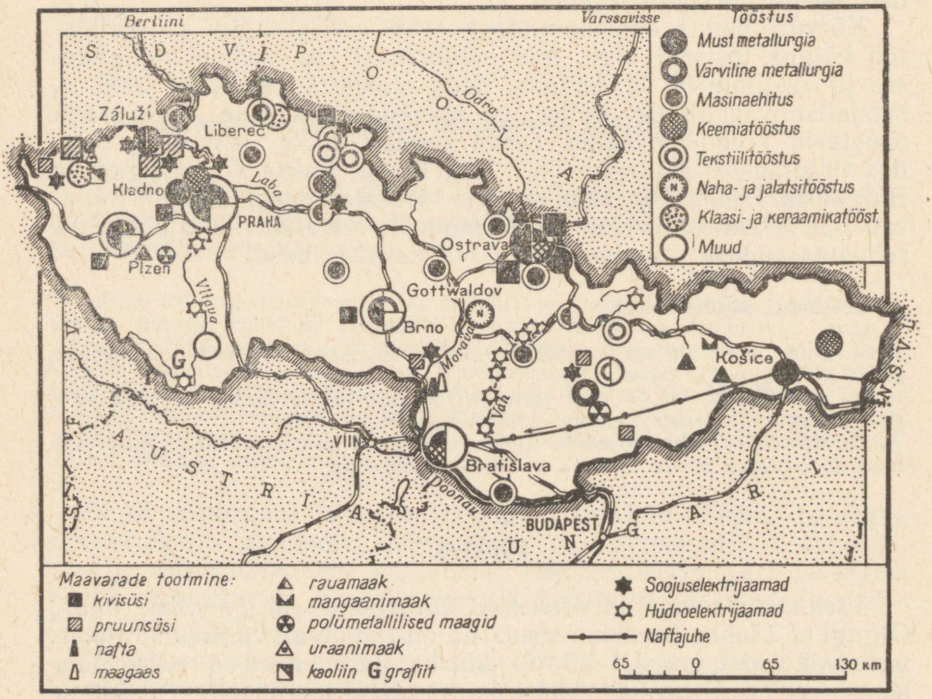
1. Mida teate uusaja kursusest Tšehhia sotsiaal-majandusliku arenemise kohta XIX saj.—XX saj. algul?
2. Tabelite 12, 14, 16 järgi võrrelge Tšehhoslovakkiat teiste maadega söe-, elektrienergia- ja terasetoodangu poolest iga elaniku kohta.
3. Võrrelge Tšehhoslovakkia spetsialiseerumist rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses Poola ja SDV spetsialiseerumisega.

Tööstus.

Tšehhoslovakkial on arenenud kütuse- ja energeetiline baas. Olgugi et Tšehhoslovakkia söevarud on tunduvalt väiksemad Poola varudest, paistavad nii kivi- kui ka pruunsüsi silma oma kõrge kvaliteedi poolest. Üldse kaevandatakse vabariigis peaaegu 100 milj. t sütt. Sellest on üle $^2/_3$ pruunsüsi, mida kaevandatakse tavaliselt suurtes mehhaniseeritud karjäärides. Pruunsöe ikka

laialdasem tarbimine kütusena võimaldab kasutada kivisütt metallurgilise koksi saamiseks; osa koksist veab Tšehhoslovakkia naabruses olevatesse sotsialistlikesse maadesse. Peaaegu kõik Tšehhoslovakkia kivisöevarud on koondunud Ostrava-Karviná basseini. Geoloogiliselt on see bassein Poola Ülem-Sileesia basseini jätkuks. Ta annab üle $^4/_5$ kivisöetoodangust. Peamiseks pruunsöebasseiniks on Põhja-Tšehhi bassein, mis paikneb Maagimäestiku jalamil.

Tervikuna levivad söevarud ebaühtlaselt: peaaegu kõik nad on koondunud Tšehhi aladele. Tahke kütuse puudust Slovakkias leevendab selle sissevedu Tšehhist ja NSV Liidust ning hüdroressursside kasutamine, mille poolest Slovakkia on mägismaana eriti rikas. Laialdane ehitustöö käib Karpaatides Váhi jõel, kus on loodud terve hüdroelektrijaamade kaskaad. Peale selle on Edela-Slovakkias nafta ja maagaasi leiukohti. Teistes maa osades kasutatakse tehisgaasi, mida saadakse pruun- või kivisöest. Bratislavas on ehitatud võimas kombinaat «Slovnaft», mis töötleb nõukogude naftat, mida saadakse naftajuhtme «Sõprus» lõunapoolse haru kaudu.

Kasutades kaarti, eraldage Tšehhoslovakkia peamised tööstusrajoonid ja -keskused. Määrake kindlaks nende igaühe juhtivad tööstusharud.

Tšehhoslovakkia elektrijaamad töötavad pruun- ja kivisöel ning on kontsentreerunud valdavalt kahte peamisse, eriti Põhja-Tšehhi söebasseini. Hüdroelektrijaamad annavad $^1/_{10}$ elektrienergia toodangust. Peale Váhi kaskaadi on loodud veel hüdroelektrijaamade kaskaad Vltava jõele. Soojus- ja hüdroelektrijaamad on ühendatud ühtsesse energiasüsteemi, mis on ühendatud Poola, SDV, Nõukogude Liidu, Rumeenia, Ungari ja Austria energiasüsteemiga.

Märkimisväärselt on arenenud Tšehhoslovakkias must metallurgia. Malmitootmine baseerub Ostrava-Karviná basseini koksil ja peamiselt sisseveetaval (nõukogude) rauamaagil. Terase tootmiseks kasutatakse laialdaselt ka vanarauda. Viimasel ajal, kõrvuti malmi- ja terasetoodangu kasvuga, pööratakse erilist tähelepanu kvaliteetterase, leht- ja muu valtsmetalli toodangu suurendamisele.

Musta metallurgia peamine rajoon kujunes Ostrava-Karviná söebasseini baasil: viimane annab 80% kogu malmi- ja terasetoodangust ning peaaegu kogu koksitoodangu. Rajooni keskuseks on suur tööstuslinn Ostrava, kus asuvad arvukad kaevandused ja kaks suurt täieliku tsükliga metallurgiakombinaati.

Teiseks musta metallurgia rajooniks on Kesk-Tšehhia. Siin on ülekaalus tehased, mis toodavad kvaliteetterast ja valtsmetalli. Kolmas keskus kujuneb käesoleval ajal Ida-Slovakkias, kus Košice linna juurde rajatakse vabariigi suurimat metallurgiakombinaati võimsusega 4 milj. t. Kombinaat ehitatakse NSV Liidu abiga kõige mahajäänumasse põllumajandusrajooni; ta hakkab töötama Ostrava-Karviná basseini koksi ja nõukogude rauamaagi baasil.

Laiarööpmeline raudteeliin, mis rajati Nõukogude-Tšehhoslovakkia piirilt kombinaadi juurde, võimaldab ilma ümberlaadimiseta transportida rauamaaki (kombinaat hakkas juba tootma malmi ja terast), samuti seadmeid.

Masinaehitus on *Tšehhoslovakkia juhtiv tööstusharu.* Ta annab $^1/_3$ tööstuse kogutoodangust ja $^1/_2$ vabariigi ekspordist. Masinaehitus etendab põhiosa Tšehhoslovakkia tööstuse rekonstrueerimisel, komplekssе mehhaniseerimise ja automatiseerimise juurutamisel. Tšehhoslovakkia masinaid võib kohata kõigi sotsialistlike maade ettevõtetes. Need on seadmete komplektid mäe-, metallurgia-, keemia-, ehitus- ja toiduainete tööstuse jaoks, samuti mitmesugused metallilõikepingid, sepistamisseadmed, turbiinid, mootor- ja elektrivedurid, jõelaevad, autod, mootorrattad, traktorid ning põllumajandusmasinad.

Masinaehitustehaseid leidub kõikjal vabariigis ja käsikäes Slovakkia industrialiseerimisega muutub masinaehitustehaste paiknemine veel tunduvalt ühtlasemaks. Ent selle taustal võib eristada kolme tähtsaimat masinaehitusrajooni: Kesk-Tšehhia, Brno ja Ostrava.

Kesk-Tšehhia (Praha-Plzeň) rajoonis orienteerub masinaehi-

tus kvalifitseeritud kaadrile, tarbijale ja metallurgiabaasile. Ülekaalus on raske- ja transpordimasinaehitus. Praha ettevõtted lasevad välja turbiine, autosid, mootorrattaid, lennukeid, täppisaparaate jm. Plzeňis asub maa suurim masinaehitusettevõte — V. I. Lenini nimeline tehas (endine «Škoda»). Seda tehast, kus töötab 30 000 inimest, kutsutakse Tšehhoslovakkia masinaehituse laboratooriumiks. Plzeňis toodetud komplektseid seadmeid mitmesuguste tööstusharude jaoks ostavad paljud maailma maad.

Brno ja tema ümbruskond kujunes mitmekesise masinaehituse rajooniks (eriti silmapaistev on turbiinide ja traktorite tootmine). Ostrava rajoonis on valdaval kohal suurt metallikulu nõudvate seadmete tootmine.

Kiirelt areneva keemiatööstuse tooraineks on kivi- ja pruunsüsi, maagaas ning nõukogude nafta, mida saadakse naftajuhtme «Sõprus» kaudu. Fosforväetiste tootmiseks vajaliku tooraine veab Tšehhoslovakkia NSV Liidust, kaaliväetiste tootmiseks aga SDV-st. Keemiatööstuse suurimad ettevõtted on koondunud Põhja-Tšehhia ja Ostrava-Karviná söebasseini (söekeemia), Bratislava rajooni (naftakeemia) ja Prahasse. Pärast seda, kui naftajuhe «Sõprus» pikendati Põhja-Tšehhia pruunsöebasseini, hakkasid selle rajooni keemiatehased laialdaselt kasutama kohaliku pruunsöe asemel tunduvalt ökonoomsemat naftat. Suur tähtsus keemiatööstuse arengule on samuti NSV Liidu—Tšehhoslovakkia gaasijuhtmel.

Tšehhoslovakkia vanade traditsiooniliste kergetööstusharude hulka kuuluvad tekstiili-, klaasi- ja keraamikatööstus. Tekstiilitööstus töötab sisseveetava puuvilla ja villa baasil, ikka rohkem kasutatakse keemilisi kiudaineid. Tekstiilitööstuse tähtsaimaks rajooniks on Sudeetide-lähine piirkond, millele on iseloomustavaks ettevõtete laialipillatus väikestesse linnadesse ja küladesse. Siin valmistatakse ka kuulsat tšehhi kristalli. Jalatsitööstuse peamiseks keskuseks on Gottwaldov Moraavias. Kombinaat «Svit» Gottwaldovis laseb välja kuni 50 milj. paari jalatseid aastas — pool kogu Tšehhoslovakkia jalatsitoodangust. Lõuna-Tšehhias asetsevad kuulsad «Koh-i-Noori» tehased, kus valmistatakse kohalikust grafiidist pliiatseid. Lääne-Tšehhia on ammust ajast kuulus portselani tootmise poolest, mille tooraineks kasutatakse kõrge kvaliteediga kaoliinivarusid. Tunduva osa kergetööstuse toodangust Tšehhoslovakkia ekspordib.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jutustage Tšehhoslovakkia peamistest tööstusharudest ja nende paiknemisest.
2. Andke hinnang Tšehhoslovakkia varustatuse kohta maavaradega.
3. Milline tähtsus on Tšehhoslovakkiale naftajuhtmel «Sõprus»? Millistes tööstusharudes kasutatakse nõukogude naftat?

Tšehhoslovakkia looduslikud tingimused paistavad silma tunduvalt suurema mitmekesisusega kui näiteks Poolas. Madalikud hõlmavad ligikaudu 1/8 territooriumist. Valdavaks on suurte küngaste ja madalate mägedega vahelduv reljeef. Tšehhi massiivi ja Slovakkia äärealadel asetsevad kõrged mäed. Tšehhoslovakkia kliima on paraskontinentaalne, kusjuures Slovakkias avalduvad kontinentaalse kliima jooned teravamalt kui Tšehhi aladel. Sademete hulk (600—800 mm aastas) on täiesti küllaldane maaviljeluseks, kuid üksikutel aastatel esineb põuda. Polaabi ja Doonau-äärsel madalikul, samuti Moraavias on ülekaalus mustmullad; ülejäänud rajoonides on valdavaks leet- ja pruunid metsamullad.

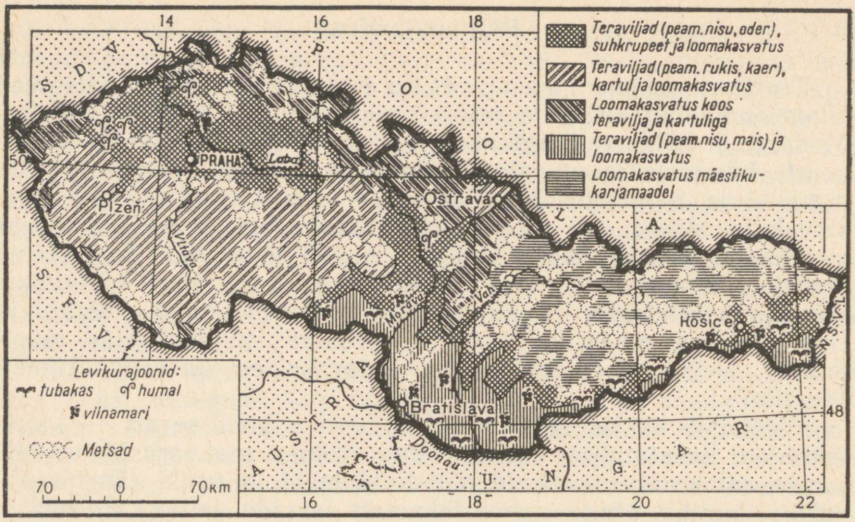
Tšehhoslovakkias suhtutakse loodusesse hoolitsevalt — kaitstakse ja kasutatakse arukalt tema rikkusi: maavarasid, veeressursse, mineraalvee-allikaid, viljakaid maid ja metsi (Tšehhoslovakkia kuulub kõige metsarikkamate maade hulka Euroopas; metsa all on 1/3 tema territooriumist). Seetõttu, hoolimata suurest rahvastiku tihedusest, tööstuse arenemisest ja suurte maa-alade ammusest üleskündmisest, on looduses säilitatud mitmekesisus ja ilu. Looduslike tingimuste mitmekesisusega on oluliselt seotud ka erinevused põllumajanduse spetsialiseerumises.

Põllumajanduse kogutoodangus on maaviljeluse ja loomakasvatuse erikaal peaaegu võrdne, kuid loomakasvatuse osatähtsus kasvab pidevalt. Maaviljeluses kasutatakse intensiivseid meetodeid ühes masinate ja keemiliste väetiste laialdase kasutamisega. Teraviljade ja tehniliste kultuuride saagikus ületab tunduvalt Euroopa keskmise taseme (nisusaak on 24—25 ts/ha). Loomakasvatuse produktiivsuse poolest seisab Tšehhoslovakkia samuti paljudest Euroopa kapitalistlikest riikidest eespool. Põllumajanduse koopereerimise lõpuleviimine loob eeldused põllumajandusliku tootmise edasiseks kasvuks.

Tšehhoslovakkias on ülesandeks viia intensiivistamise abil põllumajanduse tase lähemail aastail tööstuse tasemele.

Teravilja külvipinnad hõlmavad ligi 1/2 põllumaast. Valdavaks on nisu ja oder. Vabariigis on laialt levinud kõrge kvaliteediga odra kasvatamine, mida kasutatakse õlletootmisel linnaste valmistamiseks. Selle kultuuri peamised külvid on koondunud Polaabi ja Doonau-äärsele madalikule ning Moraaviasse, kus põllumaa osatähtsus on sageli 60—80%. Rukist ja kaera kasvatatakse peamiselt Lõuna-Tšehhis, samuti Slovakkia mägirajoonide kehvematel muldadel.

Peamiseks tehniliseks kultuuriks on suhkrupeet; viimase levikualale (Polaabi madalik, Kesk-Moraavia) on kontsentreerunud suhkrutehased. Osa suhkrust läheb ekspordiks. Mõnedes Tšehhia ja Moraavia rajoonides võib tihti kohata humala-

Määrake kaardi järgi, kus paiknevad Tšehhoslovakkia peamised põllumajandusrajoonid ja missugune on nende spetsialisatsioon.

istandusi. Humalast ja linnastest toodetakse Plzeňis ja teistes linnades kuulsat tšehhi õlut.

Loomakasvatuses on esikohal veisekasvatus. Tšehhi aladel peetakse veiseid lautades, Slovakkias — karjamaadel. Teistest loomakasvatuse harudest on enam arenenud sea- ja linnukasvatus. Tunduv osa põllumaast kasutatakse söötade tootmiseks loomakasvatusele.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke hinnang Tšehhoslovakkia looduslikele tingimustele põllumajanduse arendamise seisukohalt.
2. Millised Tšehhoslovakkia toiduainete tööstuse harud töötavad kodumaisel toorainel?

Transport.

Tšehhoslovakkia kuulub maade hulka, keda iseloomustab transpordi kõrge arenemistase; transport teenindab nii sise- kui ka rahvusvahelisi vedusid. Kõige rohkem veoseid ja reisijaid tuleb raudteetranspordi arvele. Raudteede tiheduselt on Tšehhoslovakkia ühel esikohtadest maailmas. Tšehhi maadel paikneb enamik asulaid alla 5 km kaugusel raudteest. Tšehhoslovakkia territooriumi väljavenitatuse tõttu ida—lääne suunas on suur tähtsus vastassuunalistel raudteemagistraalidel. Seda 800 kilo-

meetri pikkust magistraali, mis ühendab Tšehhoslovakkiat Nõukogude Liiduga, nimetatakse «Sõpruse teeks». Ainuüksi seda magistraali pidi veetakse pool kõigist veostest. «Sõpruse tee» on kogu pikkuses kahe rööpmepaariga ja elektrifitseeritud. Tšehhoslovakkias on tihe maanteedevõrk; autobussiliinid ühendavad peaaegu kõiki vabariigi asulaid. Iga aastaga suureneb kohalike ja rahvusvaheliste lennuliinide võrk.

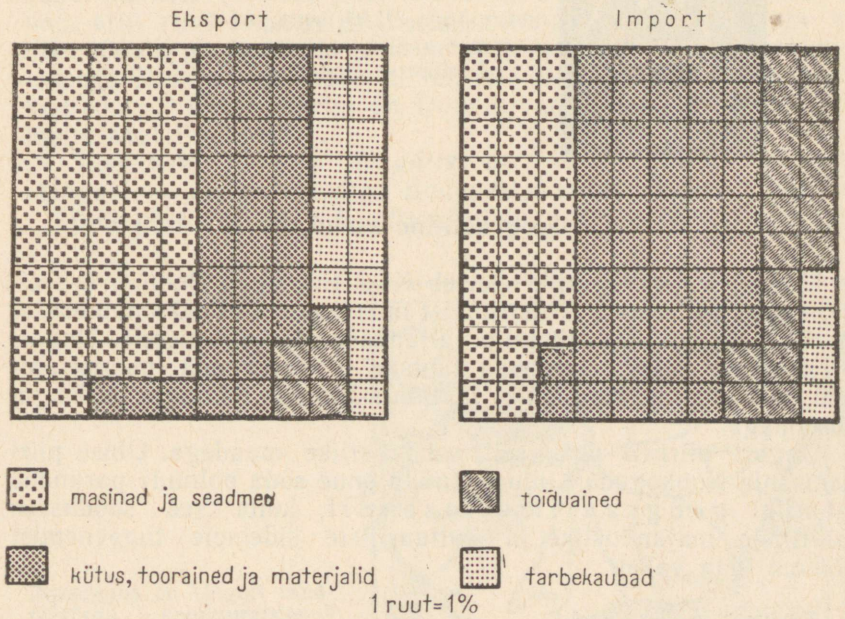
Praha on Kesk-Euroopa üks tähtsamaid transpordisõlmi. Praha lennujaam teenindab 22 rahvusvahelist lennuliini. Reis Prahast Moskvani kestab lennukil TU-104 2 tundi 40 minutit.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kandke kontuurkaardile raudteed, mis ühendavad Tšehhoslovakkiat Nõukogude Liiduga, Poolaga, SDV-ga ja Ungariga.
2. Milliseid veoseid transporditakse «Sõpruse teel» NSV Liidust Tšehhoslovakkiasse ja Tšehhoslovakkiast NSV Liitu? Näidake need kontuurkaardil nooltega.

Majanduslikud välissidemed.

Tšehhoslovakkia majanduses on erakordselt suur tähtsus majanduslikel välissidemetel. Paljud Tšehhoslovakkia tööstusharud toodavad tunduval määral ekspordiks või sõltuvad tooraine

Analüüsige graafiku järgi Tšehhoslovakkia väliskaubanduse struktuuri. Kuidas ta kajastab selle maa spetsialiseerumist rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses?

impordist. Väliskaubanduse mahu poolest iga elaniku kohta on Tšehhoslovakkial esikoht sotsialistlike riikide seas. Tšehhoslovakkial on kaubandussidemed rohkem kui saja riigiga.

Umbes $^3/_4$ Tšehhoslovakkia väliskaubanduse mahust kuulub sotsialistlikele maadele, sealhulgas üle $^1/_3$ NSV Liidule. Teistest sotsialistlikest riikidest on Tšehhoslovakkia väliskaubanduses eriti suur osatähtsus SDV-l, Poolal ja Ungaril. Paljudele sotsialistlikele maadele osutab Tšehhoslovakkia abi tööstusettevõtete ehitamisel, maavarade kaevandamisel, annab neile krediite.

Tšehhoslovakkia kaupleb paljude kapitalistlike riikidega. Viimasel ajal on ta sõlminud kaubanduslikud suhted rea noorte arenevate riikidega. Neist maadest impordib Tšehhoslovakkia peamiselt toorainet oma tööstusele vahetuseks masinate, seadmete ja tarbekaupade eest.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millised Tšehhoslovakkia tööstusharud töötavad kõige enam ekspordiks?
2. Millised harud on kõige enam sõltuvad impordist?

UNGARI RAHVAVABARIIK.

Pindala — 93 000 km^2.
Rahvastik — 10 milj. el.
Pealinn — Budapest.

Geograafiline asend.

Ungari Rahvavabariik asetseb Kesk-Euroopas Doonau basseinis. Suure osa tema territooriumist moodustab Kesk-Doonau madalik. Doonau veetee avab talle väljapääsu Mustale merele. Ungari territooriumi kaudu kulgevad tähtsad transeuroopa magistraalteed, mis ühendavad Lääne- ja Põhja-Euroopat Lõuna- ja Kagu-Euroopaga.

Ungari piirneb peamiselt sotsialistlike maadega. Ühise piiri olemasolu Nõukogude Liiduga (mida enne sõda polnud) parandas vabariigi geograafilist asendit, kuna see soodustab poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste sidemete tugevnemist mõlema maa vahel.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge Ungari, Tšehhoslovakkia, SDV ja Poola geograafilise asendi ühiseid ning erinevaid jooni.

Rahvastik.

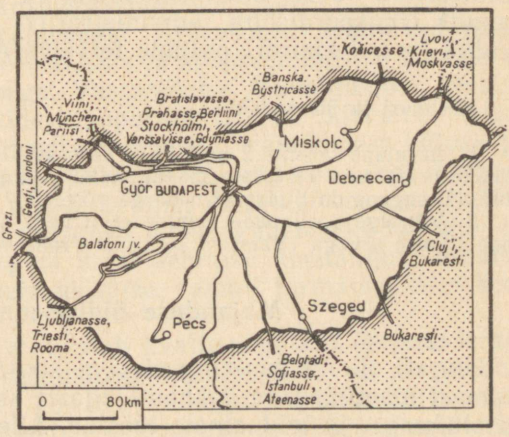
Esimese maailmasõjani kuulus Ungari paljurahvuselise Austria-Ungari keisririigi koosseisu. Vähemusrahvused (slovakid, rumeenlased, horvaadid, ukrainlased) kannatasid valitsevate ringkondade rõhumise all. Sõltumatu Ungari loomisega 1918. a. muutus tema rahvastiku rahvuslik koosseis tunduvalt ühtlasemaks. Pärast Teist maailmasõda asustati sakslased ümber Saksamaale, suur osa slovakke siirdus Tšehhoslovakkiasse.

Tänapäeva Ungari on põhiliselt üherahvuseline maa. Tema territooriumil elavad ungarlased (madjarid), kelle keel kuulub uraali keelte hulka. Tulnud Põhja-Uraali aladelt juba IX sajandil Kesk-Euroopasse, assimileerusid * ungari hõimud kohaliku elanikkonnaga ja säilitasid oma keele iseärasused, mis erineb tugevasti Ungari naabermaade keeltest.

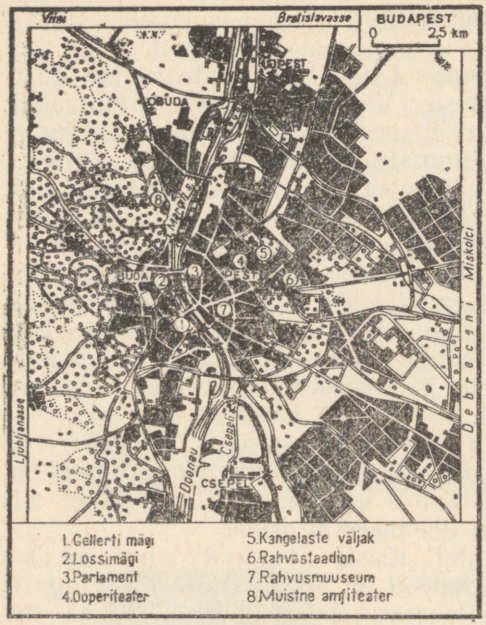
Rahvastiku tiheduselt (110 inimest 1 km²-l) on Ungari samal tasemel Tšehhoslovakkiaga. Kuna Ungari territooriumi põllumajandusliku kasutamise tase on küllalt ühtlane, siis teravaid kõikumisi rahvastiku tiheduses ei esine.

Industrialiseerimise aastatel tõusis linnarahvastiku osatähtsus 40%-le. Peale Budapesti on suuremaid linnu Ungaris vähe: Miskolc (170 000 el.), Debrecen, Pécs, Szeged. Mõned linnad, eriti riigi idaosas (Alföldis) meenutavad välisilme ja elanike tööala poolest külasid; neid sellisteks «linnküladeks» kutsutaksegi. Rahvavõimu aastatel tekkisid Ungaris uued sotsialistlikud linnad. Neist suurim on Dunaújváros («uus Doonau linn») lõuna pool Budapesti.

Suurimaks linnaks Ungaris on tema pealinn Budapest. «Ungari — see on eelkõige Budapest,» kõlab ungari kõnekäänd. Budapestis on üle 1,9 miljoni elaniku. Olles üheks suuremaks

Missugune on Ungari raudteevõrgu konfiguratsioon? Millised rahvusvahelised raudteemagistraalid kulgevad läbi Budapesti?

Budapest paikneb maaliliselt Doonau mõlemal kaldal. Võrrelge Buda mägede nõlvadel paikneva Buda planeeringut Pestiga, mis laiub Doonau tasasel terrassil. Doonau (ungari keeles Duna) ise kujutab endast nagu linna «peatänavat». Rasketööstus on koondunud Csepeli saarele, Obudasse ja Ujpesti. Doonaul asuv Margiti saar on budapestlaste armastatumaks puhkekohaks.

linnaks Euroopas ja suurimaks Euroopa sotsialistlikes maades, hõlmab Budapest ühes eeslinnadega $^1/_5$ Ungari rahvastikust ning poole kogu linnarahvastikust. See on seletatav eelkõige sellega, et Budapest arenes Austria-Ungari eksisteerimise ajal kaua aega pealinnana riigis, mis oli territooriumi ja elanike arvu poolest kaugelt suurem praeguse Ungari vastavaist näitajaist.

Budapest asetseb Doonaul vabariigi keskosas. See on väga vana linn, tuntud juba Rooma impeeriumi aegadest. Paremkalda osa (Buda) ja vasakkalda osa (Pest) ühendati üheks linnaks XIX sajandi lõpul. Budapest on tähtis tööstuskeskus. Csepeli saarel asub pealinna suurim ettevõte — Csepeli kombinaat. See toodab torusid, freespinke, mootorrattaid, kvaliteetterast, valtsmetalli, rafineeritud vaske, õmblusmasinaid ja palju muud. Budapest on samuti transpordisõlm, administratiiv- ja kultuurikeskus. Ta on tuntud ka kui kuurort paljude tervisveeallikatega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Arvutage tabelite 2 ja 6 järgi Varssavi, Praha, Pariisi, Londoni ja Viini elanike osatähtsus vastavate maade, mille pealinnaks need linnad on, rahvaarvust. Missugune on Budapest nendega võrreldes?
2. Võrrelge pealinnade elanike arvu neile suuruse poolest järgnevate linnade elanike arvuga (Varssavi — Lodz, Praha — Brno, Budapest — Miskolc).

Majanduse üldiseloomustus.

Ungari oli Austria-Ungari riigi koosseisus agraarmaa. Pärast Esimest maailmasõda hakkas Ungaris arenema tööstus, kuid peamiselt kerge- ja toiduainete tööstus. Alles sotsialistliku industria-

liseerimise aastail muutus Ungari peamiselt rasketööstusega maaks. Tööstuse arenemistempo poolest ületab Ungari Rahvavabariik Euroopa kapitalistlikud maad.

Peamiseks iseärasuseks tööstuse paiknemisel sõjaeelses Ungaris oli see, et Budapesti oli koondunud peaaegu pool kõigist vabrikutest ja tehastest, mis andsid ligi $^2/_3$ riigi tööstustoodangust. Rahvavõimu aastail toimunud nihked tööstuse paiknemises, mis on seotud perifeersete rajoonide industrialiseerimisega, tõid kaasa Budapesti osatähtsuse vähenemise ning Dunántúli, Põhja-Ungari ja Alföldi osatähtsuse suurenemise. Just nendes rajoonides rajatakse peamised tööstuslikud uusehitused.

Suuri saavutusi on ka põllumajanduses, mis asus kindlalt sotsialistlikule arenemisteele.

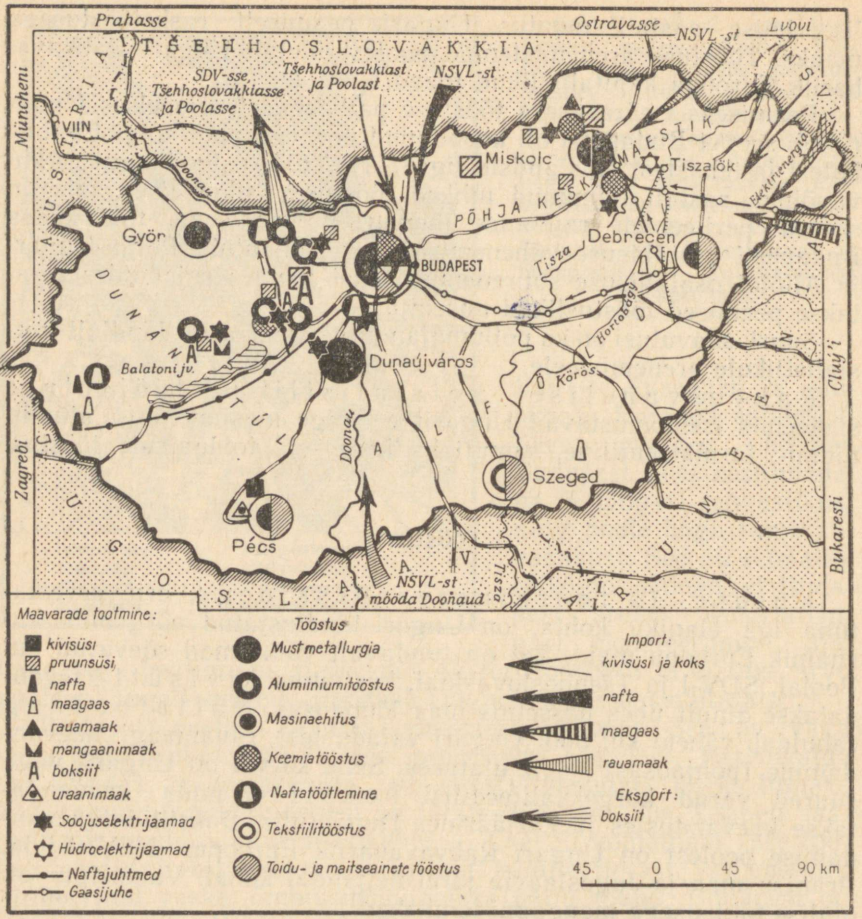
Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse süsteemis iseloomustavad Ungarit eelkõige masinaehitus, alumiiniumi-, farmatseutiline, samuti ka kerge- ja toiduainete tööstus.

Tööstus.

Kütuse- ja tooraineressurssidega, eriti arvestatuna iga elaniku kohta, on Ungari kindlustatud nõrgemini kui enamik Euroopa maid. Tal on tunduvalt väiksemad söevarud kui Poolal, SDV-l ja Tšehhoslovakkial, kusjuures kivisütt kaevandatakse ainult ühes basseinis maa lõunaosas. Naftatoodang rahuldab vähem kui pool Ungari vajadustest, rauamaagi kaevandamine (põhjaosas) — $^1/_5$ ulatuses. Selle kõrval on Ungaril väga suured varud kõrgekvaliteedilisi boksiite, mida kaevandatakse kaevandustes ja karjäärides Dunántúlis. Boksiitide kaevandamise poolest on Ungari Rahvavabariik Euroopas NSV Liidu, Prantsusmaa ja Jugoslaavia järel neljandal kohal. Vabariigis on olulise tähtsusega mangaani leiukohad.

Need kütuse- ja toorainebaasi iseärasused avaldavad mõju Ungari tööstuse spetsialiseerumisele ja koopereerimisele teiste sotsialistlike maade tööstusega. Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu liikmesriikidest impordib Ungari kivisütt, koksi, naftat, maagaasi, elektrienergiat; vabariigi vajadustest kütuse ja energia järele rahuldatakse peaaegu $^1/_4$ impordi arvel. Ungari veab sisse ka rauamaaki, musti metalle, toorainet keemia-, tselluloosi- ja paberi- ning kergetööstuse jaoks. Vahetuseks tooraine ja kütuse eest ekspordib Ungari masinaehituse toodangut, alumiiniumi-, kerge- ja toiduainete tööstuse, samuti farmatseutilise keemia tooteid.

Must metallurgia toodab kvaliteetmetalli, õhukesi teraslehti ja muu profiiliga valtsimistooteid, mille järele on masinaehituses eriti suur nõudmine. Täieliku tsükliga kombinaadid asetsevad Dunaújvárosis ja Miskolcis. Doonau metallurgiakombinaat

Õppige kaardi järgi tundma Ungari põhiliste tööstusharude paiknemist. Millised neist kasutavad importtoorainet ja -kütust? Kust neid saadakse?

Dunaújvárosis on suurim uusehitus Ungaris ja rajati Nõukogude Liidu abiga. Budapesti must metallurgia teenindab pealinna masinaehitustehaseid; malmi siin ei toodeta.

Alumiiniumitööstuse arenemine toimub samuti vastavalt tooraine- ja kütusebaasi iseärasustele. Vabariigis on arenenud kõik alumiiniumitootmise protsessi osad: boksiitide kaevandamine, alumiiniumoksiidi ja alumiiniumi tootmine ning viimasest toodete valmistamine. Alumiiniumi kasutatakse laialdaselt elektrotehnikas (kaabel), masinaehituses (autode ja autobusside kered, trammivagunid, jõelaevad), ehitustöös. Selle tähtsa haru ettevõtted asu-

vad Dunántúli linnades ja Budapestis — boksiitide kaevandamise rajoonides pruunsöe baasil töötavate suurte soojuselektrijaamade ja peamiste alumiiniumi tarbijate asukohas. Seoses sellega, et Ungaril on puudus elektrienergiast, hakkab palju elektrienergiat vajav alumiiniumimetalli tootmine kasvama aeglasemalt kui alumiiniumoksiidi kaevandamine ja töötlemine ning alumiiniumesemete tootmine. Vastavalt kokkuleppele Nõukogude Liiduga suunatakse alumiiniumoksiid Ungarist töötlemiseks NSV Liitu, kust Ungari Rahvavabariik saab alumiiniumi kõige mitmesugusemate toodete valmistamiseks. NSV Liidu abiga ehitatakse esimest aatomielektrijaama.

Masinaehitus on rahvavõimu aastail kujunenud juhtivaks haruks Ungari tööstuses. Sotsialistlikul maailmaturul on laialt tuntud ungari elektri- ja mootorvedurid, «Ikaruse» autobussid, «Pannonia» mootorrattad, veoautod, jõelaevad, traktorid, kombainid, turbiinid, elektriseadmed. Uute harude hulka kuulub tööpingiehitus. Suured arenemisperspektiivid on mitmesuguste aparaatide, sidevahendite, diiselmootorite tootmisel. Need harud ei vaja palju metalli, ent nõuavad kvalifitseeritud kaadrit. Masinaehituse tähtsaimaks keskuseks on Budapest.

Keemiatööstuses on suurim tähtsus väetiste (eriti lämmastikväetised) ja farmaatsiapreparaatide tootmisel. Lämmastikväetiste tehased on ehitatud tavaliselt söetootmise rajoonidesse, kuna sütt kasutatakse tehnoloogilises protsessis. Farmaatsiatööstus on koondunud peamiselt Budapesti. Uueks haruks on Ungaris orgaanilise sünteesi keemia. Selle haru peamised keskused rajatakse Tisza äärde (tooraineks on maagaas) ja Doonau äärde Budapestist lõunasse (nõukogude nafta töötlemise baasil).

Tingituna mineraalse tooraine baasi piiratusest on sellel tööstusharul Ungaris eriti suur tähtsus. Plastmasse ja alumiiniumi kasutatakse masinaehituses, kunstkiudu aga tekstiilitööstuses.

Kergetööstuse harudest on hästi arenenud tekstiili-, õmblus- ja jalatsitööstus. Nad kasutavad peamiselt sisseveetavat toorainet; osa valmistoodangust läheb ekspordiks.

Küsimusi ja ülesandeid.

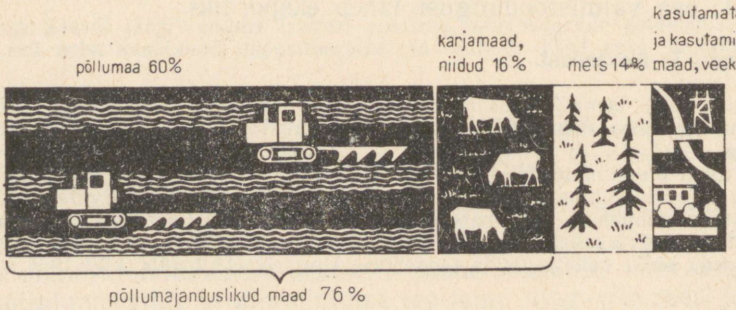
1. Miks valiti Dunaújváros metallurgiakombinaadi ehitamise kohaks? Võrrelge tema asukohta Poola, SDV ja Tšehhoslovakkia suurimate kombinaatide asukohaga.
2. 1 tonni alumiiniumoksiidi tootmiseks kulub 2 t boksiite, 1 t alumiiniumi saamiseks 2 t alumiiniumoksiidi ja 18 000 kWh elektrienergiat. Arvutage, kui palju alumiiniumimetalli võib saada ungari boksiitidest (andmed kaevandamise kohta võtke tabelist 17). Kui palju läheb selleks vaja elektrienergiat? Võrrelge seda hulka sellega, mida toodetakse Ungaris (11,2 mljr. kWh 1965. a.).

Reljeef, mullastikulised ja klimaatilised tingimused soodustavad Ungaris paljude harudega põllumajanduse arenemist. Peaaegu kogu vabariigi territooriumil on levinud peamised teraviljakultuurid — nisu ja mais. Tähtsamateks tehnilisteks kultuurideks on suhkrupeet ja tubakas. Väga hästi on arenenud aiandus, köögiviljakasvatus, viinamarjakasvatus. Maaviljelus on ühendatud veiste, sigade, kodulindude, hobuste ja lammaste kasvatamisega.

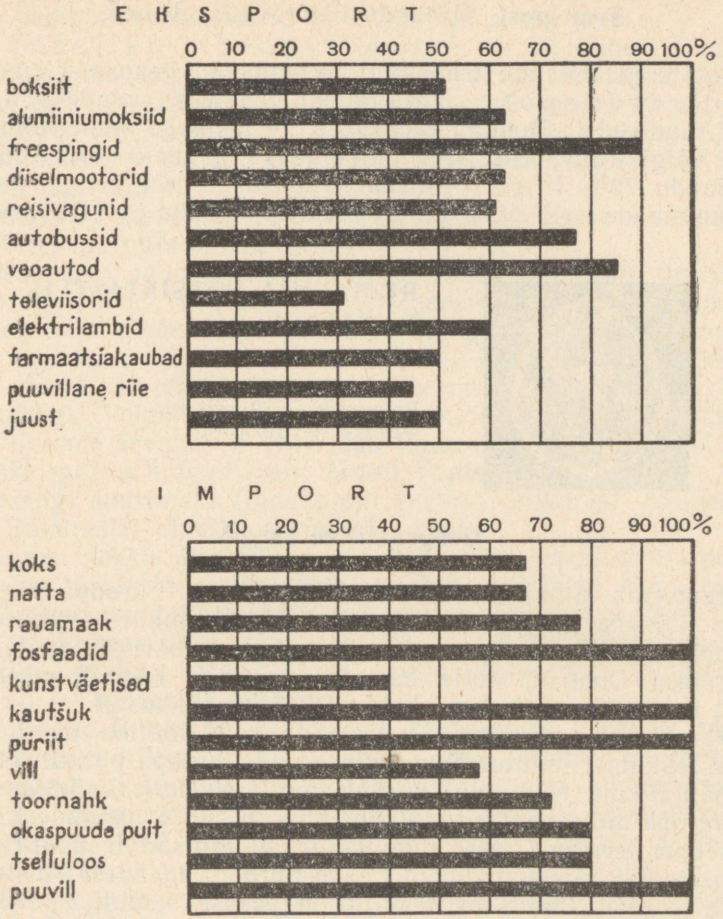
Eriti on teraviljakultuurid levinud Alföldis, kus põllumaa osatähtsus on suurim. Alföldis esinevad tihti põuad, mistõttu siin on peamised kunstliku niisutuse rajoonid. Rahvavõimu aastail ehitatud suur niisutuskanal võimaldab Tisza veega niisutada kuiva Hortobágy pustat. Veel mitte kaua aega tagasi oli see tuultele avatud stepp, kus rohi suvel kuumade päikesekiirte all kõrbes. Pärast kanali ehitamist on pusta peaaegu täielikult üles küntud. Tihti võib siin kohata ruudukujulisi riisipõldusid. Tokaj mägede jalamil kasvatatakse viinamarju, mida kasutatakse kuulsate tokai veinide valmistamiseks. Alföldi idaosas kultiveeritakse tubakat, suhkrupeeti, punast pipart (paprika); Doonau ja Tisza jõgede vaheline ala on eriti kuulus oma puuviljadega.

Varem oli Alföldile iseloomulik taludest koosnev asustuse tüüp. Väikesed talud, mis koosnesid elumajast, majandushoonest ja traditsioonilisest «kurega» kaevust, esinevad nüüdki laialipaisatuna mööda Alföldi. Kuid paljud neist on nüüd juba tühjad. Kooperatiivmajapidamisele on iseloomulik ka teistsugune asulatüüp, seepärast koondub elanikkond suurematesse küladesse.

Dunántúli põllumajandus on veel mitmekülgsem. Siin külvatakse samuti palju nisu ja maisi, kuid tehniliste kultuuride (suhkrupeet, lina ja kanep) osatähtsus on siin suurem. «Ungari mere» — Balatoni järve kaldad on viinamarjaistanduste all. Siin on palju aedu.

Milline seos on Ungari looduslike tingimuste iseärasuste ja kõlvikute struktuuri vahel? Võrrelge tabeli 21 andmete järgi põllumaa osatähtsust Ungaris teiste Euroopa maadega.

Ülemisest graafikust selgub, milline osa (%-des) näidatud kaupade toodangust Ungaris läheb ekspordiks, alumisest graafikust — milline osa tarbimise vajadusest kaetakse impordi abil. Võrrelge mõlemat graafikut ja tehke järeldused.

Põllumajanduslikku toorainet töödeldakse arvukates toiduainete tööstuse ettevõtetes. Ungari ekspordib suhkrut, võid, mune, veini, vorsti, elusloomi. Kiire tempoga areneb konservitööstus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kasutades teksti, kandke kontuurkaardile Ungari peamised põllumajandusrajoonid.
2. Võrrelge Ungari põllumajanduse spetsialiseerumist Poola, SDV ja Tšehhoslovakkia põllumajanduse spetsialiseerumisega.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Veoste ja reisijate transpordis etendavad peaosa raudtee- ja autotransport. Väliskaubanduslikeks vedudeks kasutatakse raudteed ja Doonau veeteed. Kiire tempoga areneb õhutransport. Kõigi transpordiliikide tähtsaimaks sõlmeks on Budapest. Ligikaudu 70% Ungari väliskaubanduse käibest langeb sotsialistlike maade, eriti NSV Liidu, Tšehhoslovakkia ja SDV arvele.

RUMEENIA SOTSIALISTLIK VABARIIK.

Pindala — 238 000 km².
Rahvastik — 20 milj. el.
Pealinn — Bukarest.

Geograafiline asend.

Rumeenia Sotsialistlik Vabariik paikneb Euroopa kaguosas. Tema füüsilise geograafia kõige iseloomustavamateks joonteks on Karpaatide mäestikukaar, mis on nagu vabariigi territooriumi selgrooks; Doonau, mille basseinis asetseb kogu Rumeenia, ja Must meri, mis uhub tema kaldaid 245 km pikkuselt.

Pärast Teise maailmasõja lõppu ja sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimist muutus Rumeenia asend Euroopa poliitilisel kaardil põhjalikult. *Rumeenia piirneb ainult sotsialismisüsteemi kuuluvate sõbralike maadega.* Pikim piir on tal Nõukogude Liiduga. Rumeenia territooriumi kaudu kulgevad tähtsad transiit-raudteemagistraalid, mis suunduvad Lääne-Euroopa maadest Musta mere äärde ja edasi Lähis- ja Kesk-Ida maadesse, samuti ka NSV Liidust Bulgaariasse. Suur transpordialane tähtsus on Doonau veeteel. Rumeeniale kuulub Doonau alamjooks ja põhiosa tema deltast.

Küsimusi ja ülesandeid.

Meenutage, milline sotsialistlik maa Euroopas (nagu Rumeeniagi) ei piirne kapitalistlike riikidega. Milles seisavad sellise geograafilise asendi eelised?

Rahvastik.

Rumeenia rahvastiku põhiosa (88%) moodustavad rumeenlased. Rumeenia keel kuulub romaani keelte gruppi. Tema aluseks on ladina keel. Transilvaanias, mis pärast Esimest maailmasõda kuulus Austria-Ungari koosseisu, elab küllalt palju ungarlasi ja sakslasi.

Siin antakse välja ungari ja saksa ajalehti, õpetus koolides toimub peale rumeenia keele ka ungari ja saksa keeles.

Rahvastiku tihedus Rumeenias on 82 inimest 1 km²-l. Karpaatide-lähedastes rajoonides Valahhias ja Moldovas, Alam-Doonau kesk- ja lääneosas ning Kesk-Transilvaanias on rahvastiku tihedus üle keskmise. Karpaatide mägirajoonides, Alam-Doonau idaosas ja sellega külgnevas Dobrudžas väheneb see 30—40 elanikule 1 km²-l.

Rumeenia rahvastiku loomulik juurdekasv on viimastel aastatel märgatavalt langenud.

Seoses maa industrialiseerimisega tõuseb pidevalt linnarahvastiku osatähtsus. Viimase 15 aasta jooksul on see suurenenud kaks korda ja moodustab $^2/_5$. Rumeenia geograafilisele kaardile on ilmunud terve rida noori sotsialistlikke linnu, mis on tekkinud seoses suurte tööstuslike uusehituste rajamisega, maavarade kaevandamisega. Toimub linnade formeerumine aglomeratsioonideks. Suurte linnade arvukuselt (13) jääb Rumeenia Välis-Euroopa sotsialistlike maade hulgas maha ainult Poolast.

Vabariigi suurimaks linnaks on pealinn Bukarest (rumeenia keeles Bukureşti) elanike arvuga 1,3 milj.

Bukarest tekkis üle 500 aasta tagasi kui kindlustatud punkt võitluseks türklaste vastu. Sellega ongi seletatav tema asend Alam-Doonau madaliku keskosas umbes võrdsel kaugusel Doonaust ja Karpaatidest. Aja jooksul sai Bukarestist Valahhia vürstiriigi pealinn, aga pärast selle ühinemist Moldovaga (1859. a.) — Rumeenia pealinn.

Kaasaegne Bukarest on vabariigi tähtsaimaks tööstus-, transpordi- ja kultuurikeskuseks. Ta annab 20% Rumeenia tööstuse kogutoodangust. Rahvavõimu aastatel muutus suuresti linna välisilme. Väga kaunis on linna uuesti ehitatud keskosa, linna ääreladel kerkivad uued elamurajoonid. Linnas on palju ajaloolisi mälestusmärke.

Teistest suurematest linnadest Rumeenias on tähtsamad: Cluj (170 000 elanikku) — vana linn, tähtis tööstus- ja kultuurikeskus; Iaşi (130 000 elanikku) — rahvavõimu aastatel kiiresti arenenud maakonnakeskus; Braşov (140 000 elanikku) — Bukaresti järel tähtsuselt teine tööstuslinn vabariigis.

Majanduse üldiseloomustus.

Rumeenia on rikas mitmesuguste maavarade poolest, jõed hüdroenergia varudelt. Tööstusele on tooraineks samuti suured puiduvarud (pöök, tamm, kuusk) ja Doonau deltas kasvav roog. Looduslikud tingimused on soodsad põllumajanduse arendamiseks.

Sellest hoolimata oli kodanluse ja mõisnike Rumeenia üheks Euroopa mahajäänumaks maaks, mis sõltus imperialistlikest riikidest. Tema majandusele avaldas väga negatiivset mõju kauaaegne türgi ike, mis takistas kapitalismi arenemist Rumeenias. Rumeenia majanduse baasiks oli kuni Teise maailmasõjani põllumajandus, kus oli rakendatud peaaegu 80% aktiivsest rahvastikust. Tööstusel oli teisejärguline tähtsus, kusjuures kõik võtmepositsioonid olid Inglise, Prantsuse ja Saksa kapitali käes. Tööstuse paiknemine oli äärmiselt ebaühtlane. Teine maailmasõda tegi vabariigi majandusele väga suurt kahju.

Kaasaegne Rumeenia on arenenud tööstuse ja põllumajandusega maa. Tööstusel on natsionaalses tulus juhtiv koht. Uuesti loodi paljud rasketööstusharud. Plaanimajanduse aastail ehitati ja rekonstrueeriti tehaseid ja vabrikuid vanades tööstusrajoonides ja keskustes (Bukarest-Ploeşti, Braşov, Kesk- ja Lääne-Transilvaania). Ent kõige rohkem uusehitusi rajatakse varem mahajäänud aladel (Dobrudža, Moldova, Lääne-Valahhia, Põhja-Transilvaania). *Varem majanduslikult mahajäänud rajoonide arenemine on määravaks põhilistes nihetes Rumeenia tootlike jõudude paiknemises.*

Rumeenia, kes koostöös sotsialistlike maadega teostab kõrvalekaldumatult industrialiseerimise poliitikat ja võtab intensiivselt kasutusele loodusvarasid, arendab laiaulatuslikult elektrienergeetikat, metallurgiat, masinaehitust, nafta-, gaasi-, keemia- ning toiduainete tööstust. Tööstuse kiire arenemine ja põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine lõid tingimused põllumajandussaaduste toodangu tunduvaks suurendamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

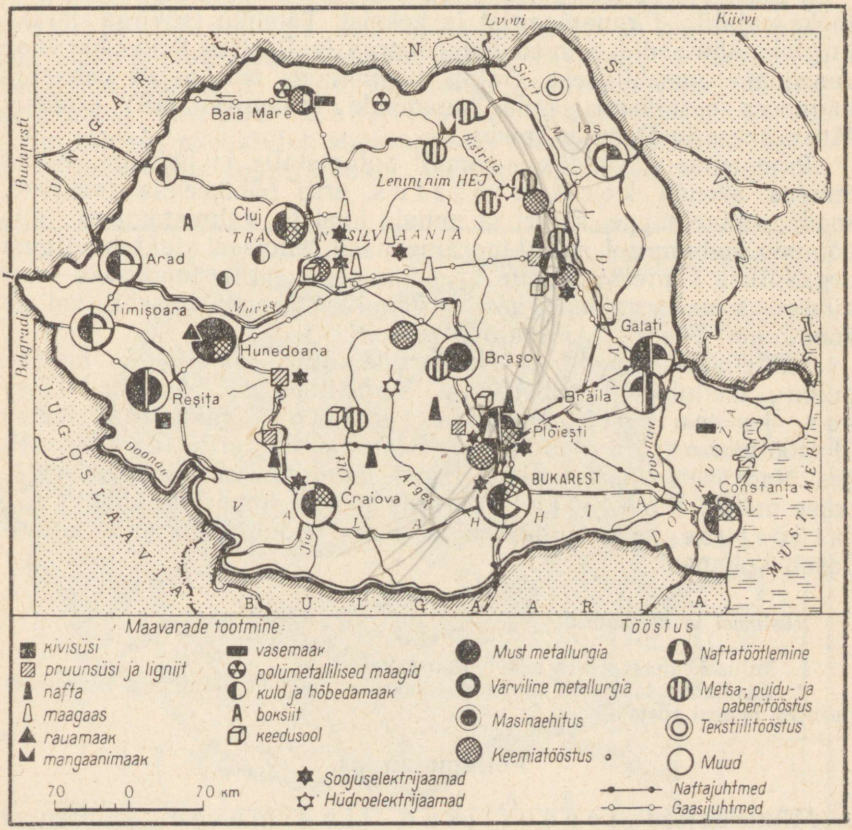
Millised nihked Rumeenia majanduses toimusid sotsialistliku ülesehituse aastatel?

Tööstus.

Sotsialistlik Rumeenia osutab suurt tähelepanu oma kütuse- ja energeetilise baasi laiendamisele ning tugevdamisele. Neli viiendikku vabariigi kütusevajadusest rahuldatakse maagaasi ja naftaga. Nimetatud kütuseliikide toodangu poolest on Rumeenia Euroopas teisel kohal NSV Liidu järel. Minevikus

toodeti kogu nafta Ploeşti rajoonis. Rahvavõimu aastail avastati ja võeti kasutusele uued Karpaatide-lähedased naftarajoonid Moldovas ning Valahhias, kus praegu toodetakse $^2/_3$ kogu naftast. Ploeşti jäi peamiseks naftatöötlemise rajooniks. Siit lähevad naftatooted maa mitmesugustesse rajoonidesse ja ekspordiks. Maagaas (metaan) juhitakse torujuhtmete kaudu Kesk-Transilvaaniast maa kõigisse rajoonidesse. Söetoodang Rumeenias on suhteliselt väike. Sütt kasutatakse peamiselt vedurite ja elektrijaamade kütusena.

Vabariigis täideti edukalt maa esimene elektrifitseerimise kümne aasta plaan ja täidetakse teist plaani (1966—1975). Peaaegu kogu elektrienergia annavad maagaasil ja pruunsöel töötavad soojuselektrijaamad. Kuid tulevikus kasvab ka hüdroenergia

Õppige kaardi järgi tundma Rumeenia Sotsialistliku Vabariigi juhtivate tööstusharude paiknemist.

osa. Ida-Karpaatides rajati Bistriţa jõele suur V. I. Lenini nimeline hüdroelektrijaam. Areneb suure hüdrosõlme ehitus (koos Jugoslaaviaga) Doonaul Raudväravate rajoonis. Vabariigi elektrijaamad on ühendatud ühtsesse energiasüsteemi.

Masinaehitus on tegelikult uus tööstusharu, mis loodi rahvavõimu aastail. Eriti kiiresti hakkas arenema transpordimasinate ehitamine (elektri- ja mootorvedurid, kaubavagunid, tsisternid, veoautod, jõe- ja merelaevad), põllumajanduslike masinate tootmine (traktorid, kombainid), elektrotehnika. Naftatööstuse seadmete tootmise poolest on Rumeenia ühel esikohtadest maailmas. Suurimad masinaehitusettevõtted asuvad Bukarestis ja Braşovis.

Masinaehituse kiire kasv põhjustas mustade ja värviliste metallide tootmise suurenemist.

Vabariik veab sisse suurema osa musta metallurgia jaoks vajalikust rauamaagist ja koksist. Täieliku tsükliga metallurgiakombinaadid asuvad Hunedoaras ja Reşitas. Selles harus on suurimaks uusehituseks Galaţi kombinaat, mis rajati vabariigi kaguossa eesmärgil saada rauamaaki (peamiselt NSV Liidust) Musta mere ja Doonau kaudu.

Rumeenias töödeldakse samuti polümetalle ja boksiite. Kiires tempos areneb keemiatööstus, eriti põhikeemia (väetiste, sooda, väävelhappe, kloori ja muude toodete valmistamine), mis põhineb kodumaisel rikkal toorainebaasil. Viimasel ajal tehti algust orgaanilise sünteesi keemia arendamisega, mille peamiseks tooraineks on nafta ja maagaas. Orgaanilise keemia uusehitused on koondunud Ploeşti ja Moldova rajooni.

Suhteliselt vanade tööstusharude hulka kuuluvad metsa-, puidu-, tselluloosi-, paberi- ja tekstiilitööstus. Metsatööstus ja puidutöötlemisettevõtted paiknevad metsa ülestöötamise põhirajoonides — Karpaatides, eriti Ida-Karpaatides. Nad asetsevad tavaliselt jõgede ääres, mida mööda parvetatakse metsa. Puuvillatööstus töötleb importpuuvilla. Villatööstuse jaoks vajalikku toorainet leidub Rumeenias küllaldaselt kohapeal.

Küsimusi ja ülesandeid.

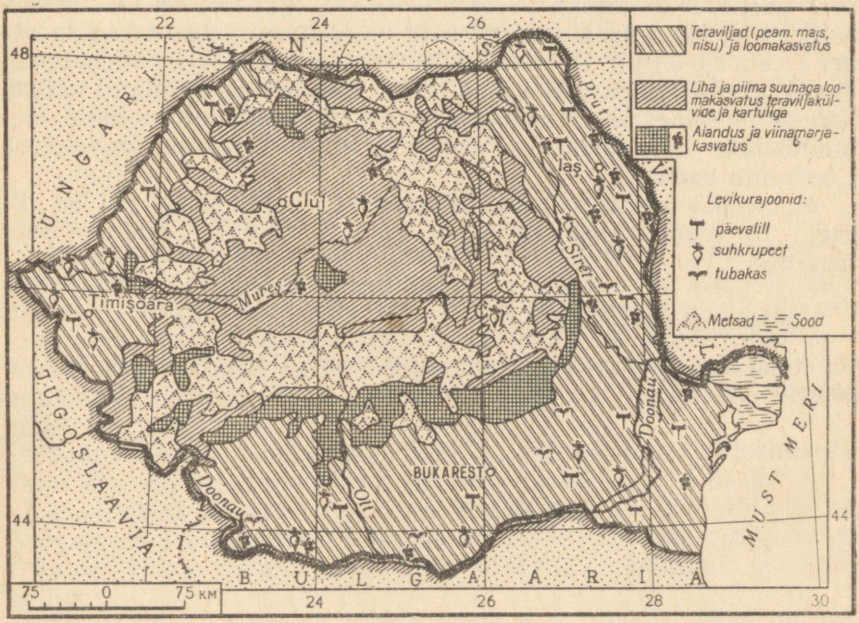
1. Milliseid maavarasid leidub Rumeenias?
2. Kasutades tabeli 32 andmeid, määrake kindlaks Rumeenia kütte-energeetilise bilansi spetsiifika.

Põllumajandus.

Mitmekesised looduslikud tingimused Rumeenias võimaldavad paljude põllumajandusharude arenemist. Vabariigi territoorium jaguneb kolmeks suureks füüsilis-geograafiliseks regiooniks: mägismaaks, kõrgmaaks ja madalikealaks. Iga-

üks neist hõlmab ligikaudu 1/3 Rumeenia pindalast. Kõige soodsam on põllumajanduse jaoks madalikeala (Alam- ja Kesk-Doonau madalik), kus on valdavaks viljakad mustmullad. Siia on koondunud peamised põllumaade massiivid, kusjuures üles on haritud 60—70%. Kuid Valahhia idaosas, Dobrudžas ja Lõuna-Moldovas, kus on keskmiselt ainult 400—450 mm sademeid aastas, takistavad tihti esinevad põuad kõrgete ja püsivate saakide saamist. Seetõttu alustati siin suurte niisutustöödega, milleks kasutatakse Doonau ja Sireti vett. Kõrgustike ja küngaste vööndis soodustavad looduslikud tingimused viinamarjakasvatuse ning aianduse arendamist. Sademeid on siin küllaldaselt (700—800 mm aastas), kuid võitlust peab pidama muldade erosiooniga. Mägirajoonides on valdavaks metsad ja karjamaad — alpiaasad.

Kaks kolmandikku Rumeenia põllumajanduse kogutoodangust annab maaviljelus, 1/3 — loomakasvatus. Suur osa külvipinnast on teraviljakultuuride all; tähtsamad neist on mais ja nisu. Mais läheb toiduks elanikkonnale, söödateraviljaks ja tooraineks toiduainete tööstusele. Maisi kogusaagi poolest on Rumeenia ühel esikohtadest maailmas. Tehnilistest kultuuridest on suurim tähtsus päevalillel, suhkrupeedil, tubakal ja kanepil. Kõikjal, välja arvatud mägirajoonid, levivad viinamäed ja puuvilja-

Määrake kaardi järgi Rumeenia peamised põllumajandusrajoonid ja nende spetsialiseerumine.

aiad, kus kasvatatakse peamiselt ploome. Loomakasvatuses on ülekaalus veised, sead ja lambad. Suur tähtsus on kalastusel, eriti Doonau deltas ja luhal.

Rumeenia põllumajandus kindlustab vabariigi varustamise toiduainetega, kusjuures teravilja, köögi- ja puuvilja läheb ka suurel hulgal ekspordiks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke põllumajanduse seisukohalt majanduslik hinnang Rumeenia looduslikele tingimustele.
2. Kasutades tabeli 23 andmeid määrake kindlaks Rumeenia koht Euroopas maisi kogusaagi poolest.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Peamisteks transpordiliikideks Rumeenias on raudtee- ja autotransport. Raudteevõrgu konfiguratsioonile avaldas suurt mõju Karpaatide mäestik. Raudteed, mis kulgevad mööda Karpaatide mäestikukaare sisemist ja välimist külge, moodustavad kaks suletud ringi, mis omavahel on ühendatud liinidega, mis ületavad Karpaate üheksas kohas. Kõige suurema koormusega magistraal ühendab Bukaresti Ploeşti ja Braşoviga. See tee on elektrifitseeritud. Maagaasi, samuti nafta veoks kasutatakse torujuhtmetransporti. Doonaud kasutatakse peamiselt väliskaubanduslikeks sidemeteks; ülesvoolu kuni Galaţini ja Brăilani võivad liikuda merelaevad. Meretransport teenindab samuti majanduslikke välissidemeid. Peamiseks Rumeenia mereväravaks on Constanţa sadam.

Rumeenia arendab väliskaubandust enam kui 80 riigiga; 3/4 tema väliskaubanduse käibest kuulub sotsialistlikele maadele.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades teksti koostage Rumeenia peamiste eksport- ja importkaupade nimestik.

BULGAARIA RAHVAVABARIIK.

Pindala — 111 000 km².
Rahvastik — 8 milj. el.
Pealinn — Sofia.

Geograafiline asend.

Bulgaaria Rahvavabariik asetseb Balkani poolsaare kirdeosas. Põhjas ja läänes piirneb ta sotsialistlike maadega — Rumeenia ja Jugoslaaviaga, lõunas — Kreeka ja Türgiga, kes kuuluvad agressiivsesse NATO blokki. Maapiiri Nõukogude Liiduga Bulgaarial ei ole. Tema kaubanduslikud sidemed NSV Liiduga toimuvad mööda Musta merd ja raudteid, mis kulgevad läbi Rumeenia territooriumi. Rahvavõimu aastatel ehitatud suur, niinimetatud «Sõpruse sild» üle Doonau parandab Bulgaaria transpordisidemeid Nõukogude Liiduga ja teiste Euroopa sotsialistlike riikidega.

Bulgaaria territooriumi kaudu kulgevad samuti tähtsad transporditeed Lääne-Euroopa maadest Lähis-Itta (Pariis—Budapest—Belgrad—Sofia—Istanbul). Doonau basseini maadega sidemete pidamiseks kasutab Bulgaaria laialdaselt Doonaud. Bulgaariat läbivad ida—lääne suunas Balkani mäed (bulgaaria keeles Stara Planina), mis jagavad vabariigi Põhja- ja Lõuna-Bulgaariaks. Balkani mäed on suhteliselt madalad, nad ei loo ületamatuid takistusi transpordile. Üle mäekurude kulgevad raud- ja maanteed, mis ühendavad maa kahte osa.

Rahvastik.

Bulgaarlased kuuluvad lõunaslaavlaste hulka. Oma nime sai Bulgaaria türgi bulgaaria hõimult, kes tuli VII saj. idast ja assimileerus pikkamööda kohaliku slaavi rahvastikuga. Bulgaaria kirjaviisile, nagu vene omalegi, on aluseks vanaslaavi tähestik — kirillitsa. Hoolimata paljude sajandite pikkusest bütsantsi, hiljem aga türgi ikkest (XIV—XIX saj.) säilitasid bulgaarlased oma emakeele ja tavad.

Bulgaarlased moodustavad ligi $^{9}/_{10}$ rahvastikust. Vähemusrahvuste seas on ülekaalus türklased, kes elavad maa idaosas.

Rahvastiku tihedus on Bulgaarias 76 inimest 1 km²-l. Suurim on see künklikul Doonau madalikul Balkani mägede ja Doonau vahel, Lõuna-Bulgaarias Maritsa madalikul ja Sofia häilus.

Üle poole Bulgaaria rahvastikust elab külades. Maal on valdavaks tellistest kivikatusega hooned, väga palju on aedu. Linnad on enamasti väikesed.

Bulgaaria pealinnas Sofias on üle 900 000 elaniku. See on väga vana linn, asutatud juba traakialaste poolt. Bulgaaria pealinnaks sai Sofia pärast maa vabastamist türklastest (1878). Eriti muutus linn rahvavõimu aastail. Viiakse ellu Sofia rekonstrueerimise generaalplaani, luuakse uusi magistraale, elamurajoone, parke. Asjata pole Sofia iidsele vapile kirjutatud deviis: «Kasvab, kuid ei vanane.» Sofia on vabariigi peamine tööstus- ($^1/_5$ tööstustoodangust) ja kultuurikeskus.

Ta asetseb kõikidest külgedest mägedega ümbritsetud häilus, 550 m üle merepinna (Euroopa pealinnadest asub kõrgemal ainult Madriid). Linn laiub Vitoša mäestikumassiivi jalamil, mis on muudetud rahvuspargiks ja on bulgaaria töötajate puhke- ning turismipaigaks.

Umbes 250 000 elanikku on iidses Plovdivi linnas, mis asetseb Maritsa madaliku keskel. Siin peetakse rahvusvahelisi messe.

Musta mere ääres paikneb Varna sadam (200 000 elanikku). Rahvavõimu aastatel on ehitatud sotsialistlik linn Dimitrovgrad — «Bulgaaria Komsomolsk».

Majanduse üldiseloomustus.

Kuni Teise maailmasõjani oli Bulgaaria üks kõige mahajäänumatest maadest Euroopas.

See oli tüüpiline agraarmaa. Pärast türklaste maalt väljakihutamist läksid türgi feodaalide maad bulgaaria talurahva kätte. Maa järkjärguline tükeldamine muutis Bulgaaria väiketalumajapidamise maaks. Loendati kokku 12 miljonit maatükki (partselli). Isegi maa mõõduühik (dekar), mida kasutatakse Bulgaarias, moodustab $^1/_{10}$ hektarist.

Tööstuslik arenemine algas Bulgaarias alles XIX sajandi lõpul, kuid kulges väga aeglaselt. Mõningane tõus toimus vaid kerge- ja toiduainete tööstuses. Majandus oli välis-, valdavalt Saksa kapitali käes, mis püüdis säilitada Bulgaariat oma põllumajandusliku ja tooraineripatsina.

Sotsialistlik industrialiseerimine ja põllumajanduse koopereerimine, mis viidi läbi sõjajärgseil aastail, muutsid Bulgaaria ilmet. Natsionaalses tulus asus juhtivale kohale tööstus. On loodud raske-tööstuse harud — metallurgia, masinaehitus, keemia. Kasvasid uued tööstuskeskused, suured kaasaegsed tehased ja vabrikud. Rahvusvahelises sotsialistlikus tööjaotuses esineb Bulgaaria kui värviliste metallide, mõnede masinaliikide, kerge-, toidu- ja maitseainete tööstuse toodete, samuti põllumajandussaaduste tootja.

Küsimusi ja ülesandeid.

Mida teate uusaja kursusest Bulgaaria vabastamise kohta Türgi ikkest 1877—1878?

Peamiseks kütuseliigiks on Bulgaarias pruunsüsi, eriti madalasordiline pruunsüsi — ligniit *, mille varud moodustavad üle $^9/_{10}$ vabariigi söevarudest. Ligniitsöe peamine maardla (Ida-Maritsa bassein) avastati rahvavõimu aastail. Toodang selles basseinis suureneb kiiresti ja moodustab juba ligi $^1/_2$ vabariigi söetoodangust. Süsi veetakse karjääridest soojuselektrijaama «Maritsa-Vostok», mis on Bulgaaria suurimaks elektrijaamaks. Selle iga turbiini võimsus ületab kõigi elektrijaamade võimsuse sõjaeelses Bulgaarias. Ida-Maritsa bassein, kus ligniidi karjääride baasil rajatakse mitu suurt soojuselektrijaama, kujuneb vabariigi peamiseks kütuse- ja energeetikasõlmeks; soojuselektrijaamade energia läheb ühtsesse energiasüsteemi.

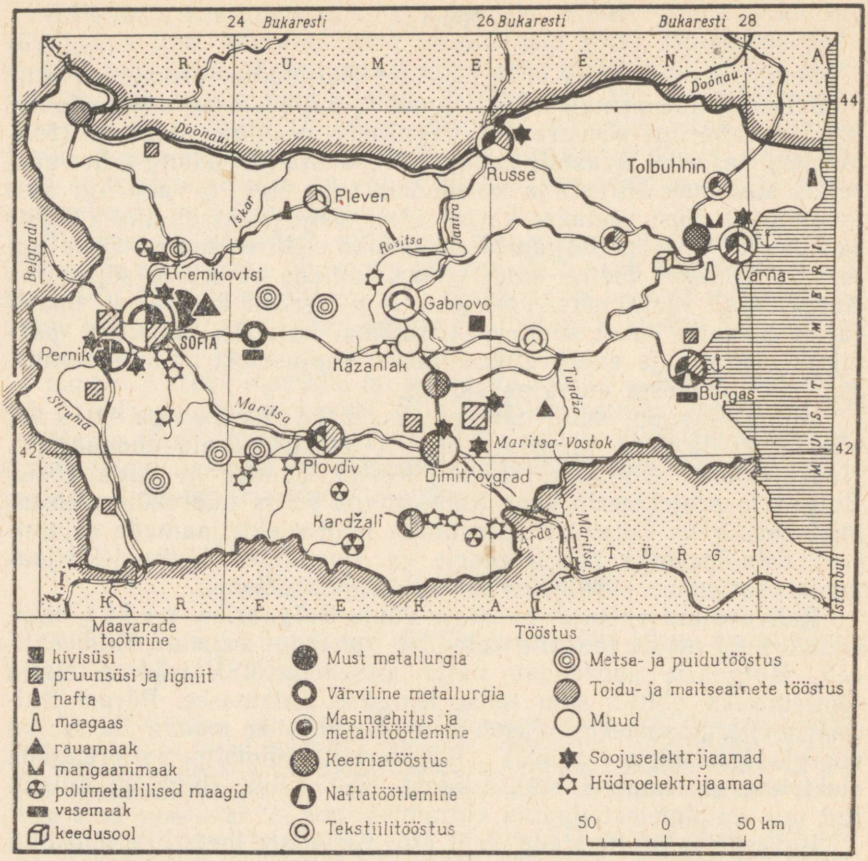
Bulgaarias on suur tähtsus ka hüdroenergeetikal; hüdroelektrijaamad annavad üle $^1/_4$ elektrienergia toodangust. Hüdrojaamad on ehitatud Iskari, Rosița, Tundža ja Arda jõele. Bulgaaria projekteerib koos Rumeeniaga suure hüdrosõlme ehitamist Doonaule. Tulevikus, hoolimata hüdroelektrijaamade rajamisest Rila-Rhodope mägijõgedele ja Doonaule, hüdroelektrijaamade osatähtsus elektrienergia toodangus väheneb.

Rahvavõimu aastatel avastati Põhja-Bulgaarias nafta leiukohad, kuid nende toodang rahuldab vabariigi vajadusi vaid osaliselt. Bulgaaria suurendab nafta sissevedu NSV Liidust. Nafta töötlemiseks ehitati suur tehas Burgase sadamasse. Pärast Bulgaaria energiasüsteemi ühendamist sotsialistlike maade ühendatud energiasüsteemiga avanes Bulgaarial võimalus suurendada elektrienergia importi NSV Liidust. NSV Liidu abiga on alustatud uue aatomielektrijaama ehitamist.

Bulgaarias on mustade, eriti aga värviliste metallide leiukohti ja nende baasil areneb must ja värviline metallurgia. Rahvavõimu aastail ehitati Perniki linna bulgaaria musta metallurgia esiklaps — V. I. Lenini nimeline tehas. Hiljuti avastatud Kremikovtsõ rauamaagileiukohas Sofia lähedal on rajatud võimas täieliku tsükliga metallurgiakombinaat. Pärast selle ehituse lõpetamist hakkab kodumaine toodang rahuldama suurt osa Bulgaaria Rahvavabariigi vajadustest malmi, terase ja valtsmetalli järele.

Värviline metallurgia on Bulgaaria üks kõige perspektiivsemaid majandusharusid. Ida-Rhodope mägedes on loodud suur mäetööstusrajoon, kus kaevandatakse ja töödeldakse polümetallilisi maake. Viimastel aastatel Sofiast ida pool Sredna-Gora mägedes uuritud rikas vaseleiukoht võimaldab kiirendada selle tööstusharu kasvutempot, mis võimaldab täielikult rahuldada vabariigi vajadused värviliste metallide järele. Bulgaaria on suur plii, tsingi ja vase eksportija, neid artikleid viiakse välja kontsentraatidena.

Masinaehitus on Bulgaarias täiesti uus tööstusharu, vabariigi industrialiseerimise juhtiv lüli. Vanas Bulgaarias moodustas

Oppige kaardi järgi tundma Bulgaaria juhtivate tööstusharude paiknemist.

selle haru osatähtsus tööstuse kogutoodangust 2%. Praegu, vastavalt rahvusvahelisele sotsialistlikule tööjaotusele, on Bulgaarias hakatud tootma mitut liiki metallilõikepinke, tõste- ja transpordiseadmeid, masinaid tekstiili-, toidu- ning maitseainete, samuti ehitustööstusele. Bulgaaria toodab põllumajandusmasinaid, laevu, kaubavaguneid, elektrivagonette *. Eriti suurt edu on saavutatud elektrotehniliste toodete valmistamises. On alustatud autode tootmist. Mitmesuguse masinaehituse keskuseks on Sofia, laevaehitus on arenenud Varnas.

K e e m i a t ö ö s t u s baseerub nii kodumaisel toorainel (süsi, sool, mets) kui ka sisseveetaval (nafta NSV Liidust). Tunduvalt on suurenenud lämmastikväetiste valmistamine. Arendatakse sünteetiliste materjalide tootmist.

Rasketööstuse kõrval on Bulgaarias arenenud ka k e r g e - ja

toiduainete tööstus. Need harud rahuldavad mitte ainult rahvastiku kasvavaid vajadusi, vaid annavad osa toodangut ka ekspordiks. Maksumuselt on toiduainete tööstuse toodang teiste tööstusharude hulgas esikohal.

Küsimusi ja ülesandeid.

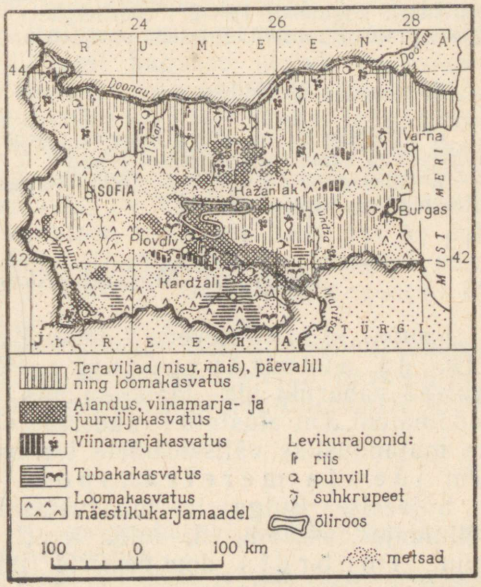
1. Kirjutage tabeli kujul vihikusse maavarad, mille poolest on rikkad Bulgaaria, Rumeenia ja Ungari, ning andke nende võrdlev hinnang.
2. Kandke kontuurkaardile Bulgaaria rasketööstuse suurimad uusehitused ja tähistage nooltega tooraine ning kütuse sisse- ja väljavedu.

Põllumajandus.

Bulgaaria viis esimesena sotsialistlikest riikidest lõpule põllumajanduse koopereerimise. Nende ümberkujunduste baasil on saavutatud suuri tootmisvõite. Bulgaaria põllumajandus areneb intensiivistumise suunas, mis on eeskätt ühenduses masinate ja väetiste kasutamise suurendamisega, samuti kuivuse all kannatavate maade kunstliku niisutamisega.

Bulgaaria tingimustest lähtudes on hüdroelektrijaamade ehitamine tihedalt seotud niisutussüsteemide ehitamisega. Niisutatavad territooriumid moodustavad juba $^1/_5$ kogu haritavast maast. Kasvab teraviljade ja tehniliste kultuuride saagikus, tõuseb loomakasvatuse produktiivsus.

Bulgaaria põllumajanduse struktuuris on maaviljelus ülekaalus, võrreldes loomakasvatusega. Suur osa külvipinnast on kahe teraviljakultuuri — nisu (toiduks) ja maisi (söödaks) all. Bulgaaria mullastikulised ja klimaatilised tingimused (lõunaosas on tugev vahemerelise kliima mõju) ning bulgaaria talurahva ammused kogemused võimaldavad kasvatada siin parimaid, niinimetatud «idamaiseid» tubakasorte, varajast köögivilja (eriti tomateid ja pipart), viinamarja lauaja veinisorte, saada puu-

Õppige kaardi järgi tundma Bulgaaria juhtivate põllumajandusharude paiknemist.

viljade suuri saake (eriti ploomi- ja õunasaake). Saadusi veetakse välja nii värskel kui ka töödeldud kujul (köögi- ja puuviljakonservid, mahlad, keedised, marmelaadid, kompotid, sigaretid). Tomatite ekspordilt on Bulgaaria maailmas esikohal. Ekspordi laienemisega on konservitööstusel eriti suured arenemisperspektiivid. Maaviljelus kindlustab ligikaudu poole tekstiilitööstuse vajadusest puuvilla järele, ülejäänud puuvill tuuakse sisse NSV Liidust ja Ühinenud Araabia Vabariigist.

Viimasel ajal võetakse vabariigis kasutusele abinõud loomakasvatuse, eriti veisekasvatuse edasiseks arendamiseks. Kõrvuti loomade laudaspidamisega on laialt levinud ka ajamis- ja välikarjandus. Lambakasvatus kindlustab suure osa tekstiilitööstuse vajadustest villa järele.

Peamised põllumajandusrajoonid vabariigis on Doonau künklik tasandik Põhja-Bulgaarias ja Maritsa madalik Lõuna-Bulgaarias. Doonau tasandikul on põllumajanduses ülekaalus teraviljamajandus, kuid nisu ja maisi külvidega vahelduvad tehnilised kultuurid, köögivili ja viinamarjaistandused, samuti esineb loomakasvatust. Maritsa madalikul on tehniliste kultuuride osatähtsus suurem. Eelmäestike vöötmes etendavad peaosa puuvilja-, viinamarja- ja tubakakasvatus.

Balkani ja Sredna-Gora mäeahelike vahelistes häiludes kasvatatakse juba ammust ajast õliroose. Rooside kroonlehti kogutakse juunis, tavaliselt varahommikul, lehtede hulgalise varisemise ajal. Kogutud lehekesed lähevad «rooside pruulimiskotta», kus nendest saadakse hinnalist roosiõli, mida kasutatakse parfümeerias parimat sorti lõhnaõlide valmistamiseks. Ühe hektari suuruselt istanduselt kogutakse 1,8—2 t roosilehekesi, kuid sellest kogusest saab ainult ½ kilogrammi roosiõli. Roosiõli aastatoodang Bulgaarias on ligi 1000 kg.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake kaardi järgi, millised rajoonid Nõukogude Liidus asetsevad Bulgaariaga samal geograafilisel laiusel.
2. Missugune on Põhja- ja Lõuna-Bulgaaria põllumajanduse spetsialiseerumine ning millest see oleneb?

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Kauba- ja reisijatevedu toimub Bulgaarias peamiselt raudtee- ja autotranspordiga. Põhilised raudteemagistraalid läbivad vabariiki ida—lääne suunas — Sofiast kuni Musta mere sadamateni. On alustatud raudteede elektrifitseerimisega. Bulgaaria majanduslike välissidemete teenindamisel suureneb ikka rohkem jõe- ja meretranspordi osatähtsus.

Sõjaeelses Bulgaarias moodustasid peaaegu kogu ekspordi põllumajandussaadused, mida veeti välja peamiselt töötlemata kujul, impordis domineerisid tarbekaubad. Tänapäeva Bulgaaria on suur põllumajandussaaduste eksportija, kuid selle kõrval

on ta tunduvalt laiendanud ka kerge- ja toiduainete, samuti raske-tööstuse toodete eksporti. Sisseveo põhiosa moodustavad tooraine tööstuse jaoks, masinad ja seadmed.

Sotsialistlike maade arvele langeb $^4/_5$ (sealhulgas NSV Liidu arvele üle $^1/_2$) vabariigi väliskaubanduslikust käibest. Nõukogude Liidu vahetul abil on ehitatud või ehitatakse 120 suurt tööstus-ettevõtet ja tsehhi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kasutades teksti, kirjutage vihikusse Bulgaaria peamised eksport- ja importartiklid.
2. Tabeli 34 järgi määrake kindlaks Bulgaaria väliskaubanduse struktuuri spetsiifika.

JUGOSLAAVIA FÖDERATIIVNE SOTSIALISTLIK VABARIIK.

Pindala — 256 000 km².
Rahvastik — 20 milj. el.
Pealinn — Belgrad.

Geograafiline asend.

Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik asub Balkani poolsaare loodeosas. Ta on Balkani maadest suurim nii pindala kui ka rahvaarvu poolest. Loodest kagusse ulatub Jugoslaavia 950 kilomeetri pikkuselt ja edelast kirdesse 400 kilomeetri pikkuselt. $^3/_4$ tema piirist on sotsialistlike maadega. Vabariigi põhjaosas ja Rumeenia piiril voolab Doonau. Jugoslaavial on Doonau laevatataval veeteel keskne asend. Läänes ja edelas uhub Jugoslaavia kaldaid Aadria meri. Jugoslaavial on Välis-Euroopa sotsialistlike maade seas kõige pikem rannajoon (üle 2000 km), tal on palju häid lahtesid ja abajaid. Kuid siserajoonidest takistavad pääsu merele peaaegu kogu ranniku pikkuses transpordile raskesti ületatavad Dinaari mäeahelikud.

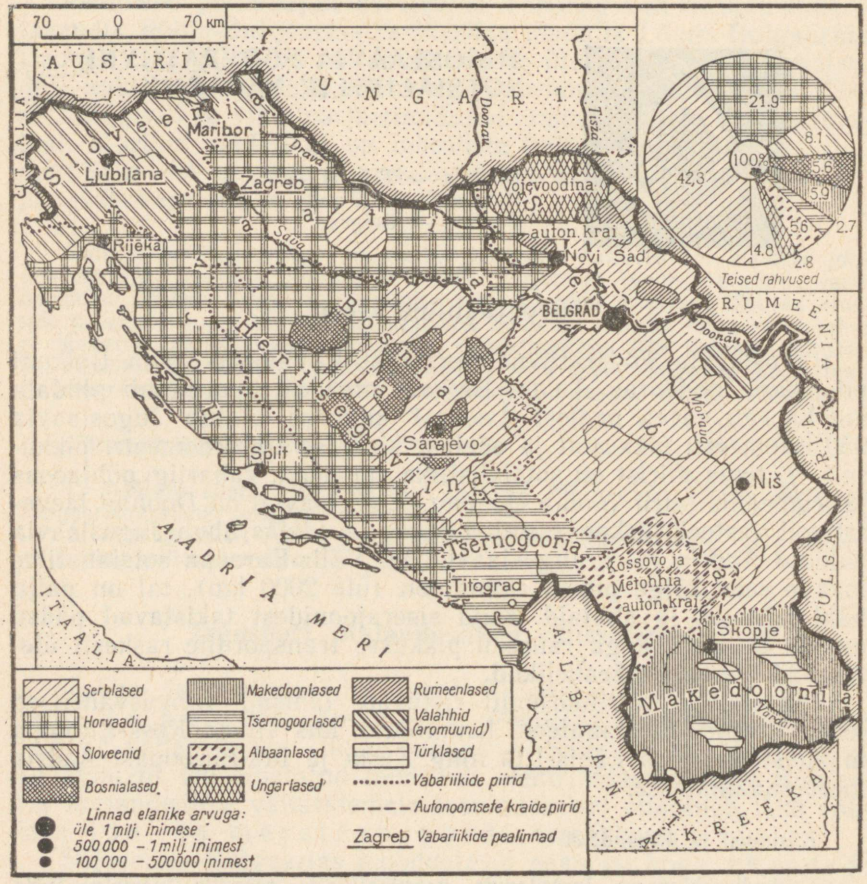
Jugoslaavia territooriumil ristuvad tähtsad rahvusvahelised teed — raud- ja maanteed, lennuliinid, mis viivad Kesk-Euroopa maadest Kesk- ja Lähis-Itta ning Kesk- ja Ida-Euroopast Aadria mere sadamatesse.

Küsimusi ja ülesandeid.

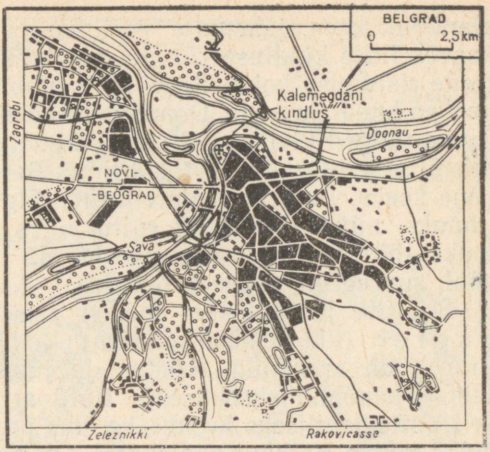
1. Andke hinnang Jugoslaavia geograafilisele asendile, võrrelge seda Rumeenia ja Bulgaaria geograafilise asendiga.
2. Milliste maadega Doonau ülem- ja alamjooksul võib Jugoslaavia pidada kaubavahetust jõge kasutades?

Rahvastik.

Teise maailmasõja aastail oli Jugoslaavia okupeeritud fašistlike riikide — Saksamaa ja Itaalia poolt, kes kehtestasid maal julma terrorirežiimi. Jugoslaavia Kommunistliku Partei juhtimisel tõusid vabariigi rahvad kangelaslikule võitlusele vallutajate vastu ja vabastasid Nõukogude armee abiga kodumaa okupantidest. Elanikkond kandis raskeid kaotusi — sõja ajal hukkus üle 1,7 miljoni inimese, s. o. peaaegu iga üheksas elanik. Tänu kõrgele loomulikule juurdekasvule oli Jugoslaavia rahvaarv 1967. aastal 4 miljonit suurem kui sõja alguses.

Vaadelge diagrammil Jugoslaavia rahvastiku rahvuslikku koosseisu; kaardil on näidatud Jugoslaavia rahvaste paiknemine vabariikide ja autonoomsete kraide järgi ning vabariigi suurimate linnade paiknemine.

Belgrad hakkas kasvama iidse Kalemegdani kindluse juurest. Rahvavõimu aastail ta laiendas oma piire. Sava taga kasvab uus suur linnaosa Novi-Belgrad, lõunas — tööstuslikud eeslinnad Železnik (raskemasinate tehas) ja Rakovica (auto- ja traktoritööstus).

Jugoslaavia on kõige paljurahvuselisem maa Euroopa välisriikide hulgas: seal elab mitu rahvast, kes kuuluvad erinevatesse keelterühmadesse, ja üle kahekümne rahvuse esindaja. Seejuures peaaegu $^{9}/_{10}$ kogu rahvastikust on lõunaslaavi rahvad, kes keele poolest on sugulaslikud omavahel ja teiste slaavlastega. Hoolimata sellest, et ühed neist olid sajandite jooksul Austria impeeriumi (hiljem Austria-Ungari) ja teised türgi ikke all, säilitasid nad oma rahvusliku omapära, kultuuri ja keele. Ligi $^{3}/_{4}$ Jugoslaavia elanikkonnast (serblased, horvaadid, bosnialased, tšernogoorlased) kõneleb serbia-horvaadi keelt. Selles keeles kasutatakse kahte — slaavi ja ladina tähestikku. Serblased kasutavad slaavi kirjaviisi (nagu venelased, ukrainlased, valgevenelased, bulgaarlased, makedoonlased ja tšernogoorlased), horvaadid aga ladina tähestikku (nagu poolakad, tšehhid, slovakid, sloveenid). Slovakkidel ja makedoonlastel on oma keel.

Sotsialistlikus Jugoslaavias on kõik rahvad võrdõiguslikud. Slaavi rahvad moodustasid oma rahvusvabariigid, mis kuuluvad Jugoslaavia sotsialistlikku föderatsiooni. Serbia vabariigi koosseisus on rajoone, kus mitte-slaavi vähemusrahvused moodustavad olulise osa rahvastikust (Vojevoodinas ungarlased, rumeenlased ja teised, Kossovas ja Metohhias albaanlased). Nad kasutavad õigust autonoomiale.

Rahvastiku tihedus on Jugoslaavias 80 elanikku 1 km²-l. See on ligikaudu sama mis naabervabariikides Rumeenias ja Bulgaarias. Kõige tihedamini on asustatud põhjaosa tasandikud ja künklikud piirkonnad. Morava jõe org Serbias — tähtis põllumajandus- ja tööstusrajoon, samuti ka kitsas rannikuriba. Palju hõredamalt on asustatud mägialad, eriti Tšernogoorias, suurel osal Makedooniast, Bosnia ja Hertsegoviina ida- ja lääneosas. Enamik Jugoslaavia rahvastikust elab külades. Linnaelanike osatähtsus suurenes sõjaeelsega võrreldes kahekordseks ja moodustab $^{2}/_{5}$ kogu rahvastikust. Ülekaalus on väikelinnad.

Jugoslaavia ja Serbia pealinnaks on Belgrad (850 000

elanikku, koos lähemate eeslinnadega üle 1 milj. el.). Belgrad kasvas iidse kindluse kõrval, mis kaitses tähtsat maismaa- ja jõeteede ristumise kohta Sava jõe suubumisel Doonausse. Linna keskus paikneb Sava ja Doonau paremal kaldal asuvatel küngastel. Linna valged kivihooned on jõetagustelt tasandikelt kaugele näha, mistõttu serblased nimetasid linna Beogradiks («Valgeks linnaks», vene keeles Belgrad). Varem oli Belgrad ametnike ja käsitööliste linnaks, nüüd kasvab ta ruttu, olles muutunud vabariigi suurimaks tööstus- ja kultuurikeskuseks (teaduste akadeemia, ülikool, suured kirjastused, teatrid).

Suuruse ja tähtsuse poolest teiseks linnaks Jugoslaavias on Zagreb (üle 500 000 elaniku) — Horvaatia vabariigi pealinn. Linnas on arenenud tööstus ja juba aastasadu on ta kuulus tähtsa kaubanduskeskusena. Bulgaaria linna Plovdivi kõrval on ta traditsiooniliseks keskuseks, kus peetakse iga-aastasi rahvusvahelisi messe Balkani poolsaarel. Oma suuruselt on Zagrebi messid Leipzigi messide järel teisel kohal maailmas.

Jugoslaavias on Zagreb tuntud kui kunstide linn, kuna siin asub Jugoslaavia Teaduste ja Kunstide Akadeemia, kunsti- ja muusika-alased õppeasutused, maaligaleriid, muuseumid.

Küsimusi ja ülesandeid.

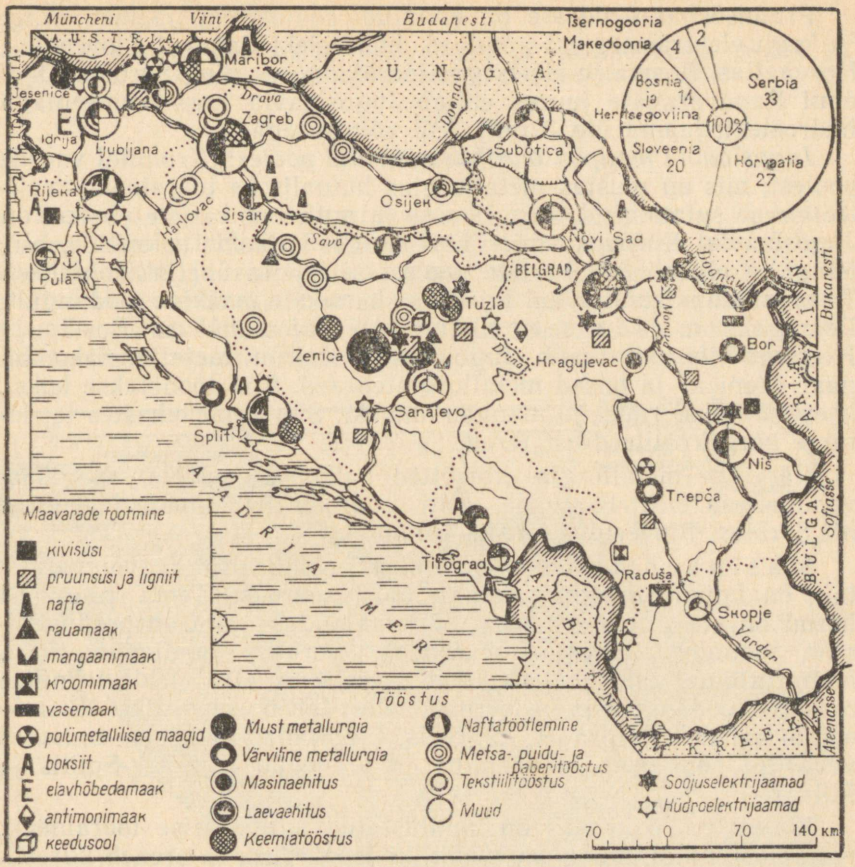
1. Nimetage slaavi rahvastikuga välisriigid Euroopas ja reastage nad rahvaarvu järgi. Millised slaavi rahvad neid asustavad?
2. Võrrelge tabeli 4 järgi rahvastiku loomulikku juurdekasvu Jugoslaavias ja teistes Euroopa maades.

Majanduse üldiseloomustus.

Iseseisva riigina tekkis Jugoslaavia 1918. aastal.

Kuni Teise maailmasõjani kuulus ta Euroopa kõige mahajäänumate agraarmaade hulka. Põllumajanduses oli rakendatud $^3/_4$ aktiivsest rahvastikust, võimutsesid mõisnikud ja kulakud. Nõrgaltarenenud tööstus kuulus tunduvas osas väliskapitalile.

Rahvavõimu aastail saavutati tunduvat edu majanduse arendamisel. Praegu tuleb tööstuse arvele $^1/_2$ vabariigi natsionaalsest tulust, põllumajandus annab natsionaalsest tulust $^1/_4$. On suurenenud töölisklassi read, kuid põllumajanduses on ka käesoleval ajal rakendatud pool rahvastikust. Tööstustoodangu maht ületas 1967. aastal 8-kordselt sõjaeelse taseme. On ehitatud kümneid suuri elektrijaamu, tehaseid, vabrikuid, söe- ja maagikaevandusi. Kerge- ja toiduainete tööstuse asemel on nüüd juhtival kohal raske-tööstus. Industrialiseerimise käigus arenes Bosnias ja Hertsegoviinas rasketööstus, palju ettevõtteid on rajatud varem agraarsetes piirkondades — Makedoonias ja Tšernogoorias, kuid praeguseni pole likvideeritud maa üksikute piirkondade majandusliku ja kultuurilise arenemistaseme erinevusi.

Määrake kindlaks Jugoslaavia peamised mäe- ja töötleva tööstuse rajoonid ning keskused. Võrrelge diagrammil vabariikide osatähtsust Jugoslaavia üldises tööstustoodangus.

Agraarreform parandas talurahva olukorda. Vabariigis on loodud põllumajanduslikud tootmiskooperatiivid, kuid 85% ülesharitud maast kuulub veel üksikmajandeile. Pidevalt suureneb põllumajanduslikus tootmises riiklike majandite osatähtsus. Sotsialistlik sektor annab juba üle $^2/_5$ Jugoslaavia põllumajanduse kaubatoodangust. Põllumajandust tervikuna iseloomustab aga mahajäämus.

Tööstus.

Jugoslaavia energeetika põhineb peamiselt ligniidi ja pruunsöe varudel ning suurtel hüdroressurssidel. Kivisütt ja naftat on vabariigis vähe. Ligniidi ja pruunsöe leiukohti (sellest $^4/_5$ ligniit) on peaaegu kõigis rajoonides, kaevandamine toimub Bosnias ja Hertsegoviinas, Serbias ja Sloveenias.

Pruunsöebasseinidesse on ehitatud soojuselektrijaamad. Ligi $^3/_5$ kogu elektrienergiast annavad hüdroelektrijaamad Sloveenias, Horvaatias, Bosnia ja Hertsegoviina lõunaosas ning Serbias. Doonaul Raudväravate juures ehitab Jugoslaavia koos Rumeeniaga hüdroelektrijaama üle 2 milj. kW võimsusega.

Jugoslaavia maapõu on rikas maakide poolest. Kromiidi varude poolest, mis on mustas metallurgias hinnaliseks tooraineks kvaliteetterase sulatamisel, samuti vase ja antimoni varude poolest on Jugoslaavial Euroopa välisriikide hulgas esikoht: boksiitide, plii, tsingi ja elavhõbeda varude poolest seisab ta ühel esikohtadest. Ta on silmapaistval kohal Euroopas ka nende maakide toodangult. Peamiseks musta metallurgia rajooniks on Bosnia ja Hertsegoviina, siin asub Jugoslaavia suurim metallurgiakombinaat (Zenica) ja teised metallurgiatehased. Siin toodetakse koksi, kaevandatakse raua- ja mangaanimaaki. Sloveenia tehastes toodetakse kõrgekvaliteedilist terast.

Värvilise metallurgia ettevõtted paiknevad suurte maagikaevanduste ja elektrijaamade, eriti hüdroelektrijaamade läheduses nii Serbias, Sloveenias kui ka rannikul.

Masinaehitus, mis loodi uuesti põhiliselt rahvavõimu aastail, on kujunenud tähtsaimaks tööstusharuks. Tema peamised harud on elektrotehnika ning põllumajandus- ja transpordimasinate tootmine. Jugoslaavia toodab keerulist raadioaparatuuri, hüdroturbiine, autosid, traktoreid, merelaevu. Osa elektrotehnilise tööstuse toodangust ja $^2/_3$ merelaevadest läheb ekspordiks. Masinaehitus paikneb Belgradis, Zagrebis, Ljubljanas ja teistes linnades vabariigi põhjaosas, laevaehitus on arenenud Rijekas, Splitis ja Pulas.

Keemiatööstus on kindlustatud mitmekesise toorainega, nagu süsi, nafta, maagaas, püriit, kivisool, puit; ta areneb kiiresti. Tema uutest harudest, mis kasvasid sõjajärgsel perioodil, paistavad silma nafta- ja koksikeemia. Peamised keemiatööstuse keskused paiknevad Sloveenias, Serbia lääne- ja keskosas, Bosnias ja Hertsegoviinas ning Aadria mere ääres.

Suur tähtsus on Jugoslaavia majanduses metsamajandusel ja metsatööstusel, mis rahuldab sisemisi vajadusi ja annab toodangut ekspordiks. Palju saevabrikuid ja puidutöötlemistehaseid on laiali pillatud metsapiirkondades — Sloveenias, Bosnias ja Hertsegoviinas ning osaliselt Horvaatias. Suurimad ettevõtted paiknevad Bosnia ja Hertsegoviina lääneosas, täieliku tsükliga ettevõtted, s. o. metsasaagimisest kuni metsakeemiani aga Sloveenias.

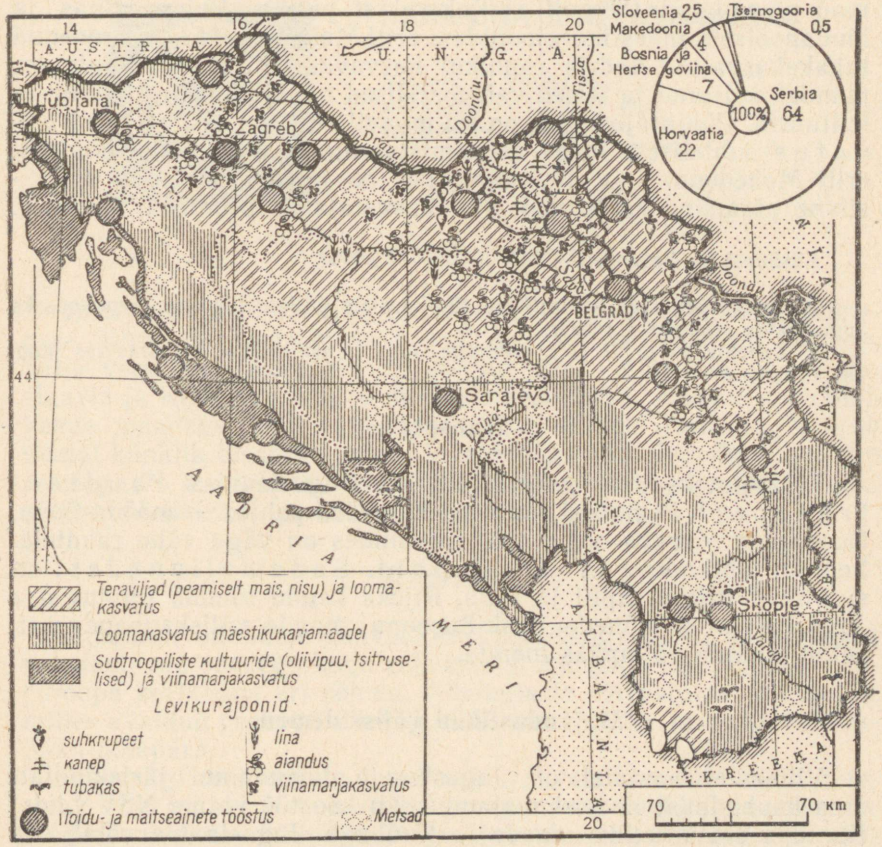
Tekstiili- ning toidu- ja maitseainete tööstus (peale tubakatööstuse) paikneb peamiselt põhja- ja looderajoonides. Need harud on tihedas seoses seal arenenud põllumajandusega ning rahvastiku paiknemisega.

Küsimusi ja ülesandeid.

Milliste tööstusele vajalike energeetiliste ja toorainevarude poolest on Jugoslaavia rikas, milliseid tooraine- ning kütuseliike on tal vähe?

Põllumajandus.

Looduslikud tingimused on Jugoslaavia üksikutes osades väga erinevad. Põhjapoolsetel tasandikulistel aladel levivad küngastel ja eelmäestikus peamiselt viljakad mullad (mustmullad Vojevoodinas). Kliima on siin paraskontinentaalne, soodne enamiku parasvöötmes viljeldavate põllumajanduskultuuride jaoks. Rahvavõimu aastail rajati Vojevoodinas niisutuskanal Doonau—

Vaadelge seda kaarti. Millised põllumajandusharud on arenenud maa eri rajoonides? Võrrelge diagrammil vabariikide osatähtsust Jugoslaavia üldises teraviljatoodangus.

Tisza—Doonau. See niisutab suuri viljakate muldadega alasid; on paranenud laevasõidutingimused. Mägirajoonides, mis hõlmavad üle $^2/_3$ vabariigi territooriumist, on mullad väheviljakad ja kliima karmim. Saartel ja kitsal rannikuribal, mida uhub soe Aadria meri ning mis on mägede seinaga kaitstud põhja- ja kirdetuulte eest, valitseb vahemereline kliima. Väikesed maa-alad puna- ja teiste viljakate muldadega on aasta läbi kaetud lähistroopilise taimestikuga.

Maaviljeluses on juhtiv osa teraviljakultuuridel, eriti maisil ja nisul. Nagu naabermaad Rumeenia ja Albaania, nii ka Jugoslaavia kogub maisi poolteist korda rohkem kui nisu. Valdava osa teraviljatoodangust annavad põhjarajoonid. Viimased annavad ka põhilise osa kartuli-, suhkrupeedi-, päevalille-, kanepi-, lina-, puuvilja- ja viinamarjasaagist. Jugoslaavias on maailma suurimad ploomiaiad (68 milj. viljakandvat puud). Vojevoodinas ja lõunapoolseis mäestikurajoonides, eriti Makedoonias, on arenenud tubakakasvatus. Aadria rannikul kasvavad oliivipuud, viigimari, mandel, sidrunid ja teised vahemerelised puuviljad ning tehnilised kultuurid. Põhjarajoonides on nii maaviljelus kui ka loomakasvatus suhteliselt kõrge arenemistasemega. Mäestikurajoonides, eriti Makedoonias ja Tšernogoorias, on levinud loomade ekstensiivne pidamine karjamaal; siin kasvatatakse peamiselt lambaid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke hinnang looduslikele tingimustele põllumajanduse arendamiseks Jugoslaavia erinevates osades.
2. Tabelite 22 ja 23 järgi võrrelge nisu- ja maisisaaki Jugoslaavias ning teistes maades.

Transport.

Tähtsaimaks transpordiliigiks on Jugoslaavias raudteetransport. Peamised raudteed kulgevad põhjas — mööda Sava, Doonau ja Morava orgu. Mägirajoonides on väga vähe raudteid. Seal on juhtivaks autotransport. Sadamalinnadest on suurimad Rijeka, Split ja Pula. Rijeka kaudu toimub tunduv osa Jugoslaavia ja mõnede Kesk-Euroopa maade väliskaubandusest, kellel puudub väljapääs merele.

Majanduslikud välissidemed.

Viimastel aastatel on Jugoslaavia laiendanud järjekindlalt oma kaubandust ja teisi majandusliku koostöö vorme NSV Liidu, Euroopa sotsialistlike maade ja Kuubaga. Jugoslaavia võtab osa Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu tööst. Ta kaupleb olulisel määral ka Aasia ja Aafrika noorte arenevate riikidega. Tunduv osa Jugoslaavia väliskaubandusest toimub kapi-

talistlike maadega (eriti Itaalia, SFV, Ameerika Ühendriikide ja Suurbritanniaga), kellega ta on ka rahalistes suhetes. Jugoslaavia ekspordis on esikohal masinaehituse toodang, seejärel põllumajandussaadused, maagid, värvilised metallid, metsamaterjal. Jugoslaavia impordib masinaid ja seadmeid, naftasaadusi, koksi, antratsiiti, musti metalle, puuvilla ja muud toorainet tööstuse jaoks, mineraalväetisi, teravilja, suhkrut.

Tunduvat sissetulekut saab Jugoslaavia välisturismist, sinna sõidab igal aastal üle 3,5 miljoni turisti.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge Jugoslaavia, Ungari, Rumeenia ja Bulgaaria ekspordi ja impordi struktuuri.

ALBAANIA RAHVAVABARIIK.

Pindala — 29 000 km².
Rahvastik — 1,9 milj. el.
Pealinn — Tirana.

Geograafiline asend.

Albaania on väike riik, mis asetseb Balkani poolsaare läänеosas. Tema territoorium on meridionaalselt 340—350 km ulatuses välja venitatud. Albaania on mägine maa. Albaania piir Jugoslaavia ja Kreekaga kulgeb mööda mäeahelikke; Albaanial puudub nende maadega raudteeühendus. Piki Aadria rannikut sirutub madal künklik tasandik soodsate lahtedega rannikul. Otranto väin laiusega 75 km lahutab Albaaniat Itaaliast. Majanduslikud välissidemed toimuvad peamiselt meretee kaudu.

Rahvastik.

Albaania on ühtse rahvusliku koosseisuga maa. Albaanlased moodustavad peaaegu kogu rahvastiku. Albaania keel kuulub indoeuroopa keelkonna eri rühma. Albaanlaste rõivastuses ja eluolus, milles avaldub peaaegu viiesaja-aastane türgi ike, on palju rahvuslikku omapära.

Vabariigi territooriumil paikneb rahvastik ebaühtlaselt. Suurim rahvastiku tihedus on rannikutasandikul ja mõnedes mägedevahelistes häiludes. Mägirajoonides on rahvastiku tihedus 15—20 elanikku 1 km²-l.

Rahvastiku enamik elab Albaanias maal, linnarahvastiku osatähtsus on $^1/_3$ kogu elanikkonnast. Paljud asulad, eriti mägedes,

on väga maalilised. Linnades ja maal on ülekaalus kivist hooned. Suurimaks linnaks Albaanias on tema pealinn Tirana (140 000 elanikku). Kuni rahvavõimu võiduni oli see väike linn, ilma tööstusettevõtete ja kultuuriasutusteta. Rahvavõimu aastail rekonstrueeriti vanad ja ehitati uued linnaosad. Tirana muutus vabariigi tööstus- ja kultuurikeskuseks. Uued linnad ja töölisalevid kerkisid samuti maavarade kaevandamise rajoonides.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tabeli 2 järgi võrrelge Albaania rahvastiku tihedust teiste Euroopa sotsialistlike maadega.

Majanduse üldiseloomustus.

Kaua aega kestnud türgi võim takistas majanduse arenemist Albaanias, mille sõltumatus kuulutati välja alles 1912. aastal.

Kuid ka pärast seda vabariigi majandus, sattunud Itaalia kapitali kätte, arenes aeglaselt. Tegelikult muutus Albaania Itaalia poolasumaaks, 1939. aastal aga okupeeriti ta fašistliku Itaalia vägede poolt.

Majanduslikult arenemistasemelt oli sõjaeelne Albaania viimasel kohal Euroopas. Tööstust esindasid väikesed käsitööndusliku ettevõtted. Hoolimata majanduse agraarsest iseloomust oli Albaania sunnitud toiduteravilja sisse vedama. Vabariigis polnud raudteid ja tema üksikud osad olid üksteisega halvasti ühendatud. Merelaevastiku puudumine raskendas majanduslikke välissidemeid.

Sõjajärgseil aastail hakkas albaania rahvas arendama oma maa majandust. Loodi mõned tööstusharud, laiendati külvipinda, ehitati raudtee. Uusehituste rajamine tõi kaasa rajoonidevaheliste majanduslike sidemete tugevnemise.

Albaania hakkas välisturgu varustama mäetööstuse, puidutöötlemis- ja toiduainete tööstuse toodanguga ning põllumajandussaadustega. Albaania majanduse edu ja arenemine said võimalikuks tänu sellele suurele abile, mida andsid talle NSV Liit ning teised sotsialistlikud riigid. Viimasel ajal on Albaania poliitilised ja majanduslikud sidemed sotsialistlike maadega (peale Hiina Rahvavabariigi) katkenud. Albaania majanduse arenemistempo on aeglustunud.

Tööstus.

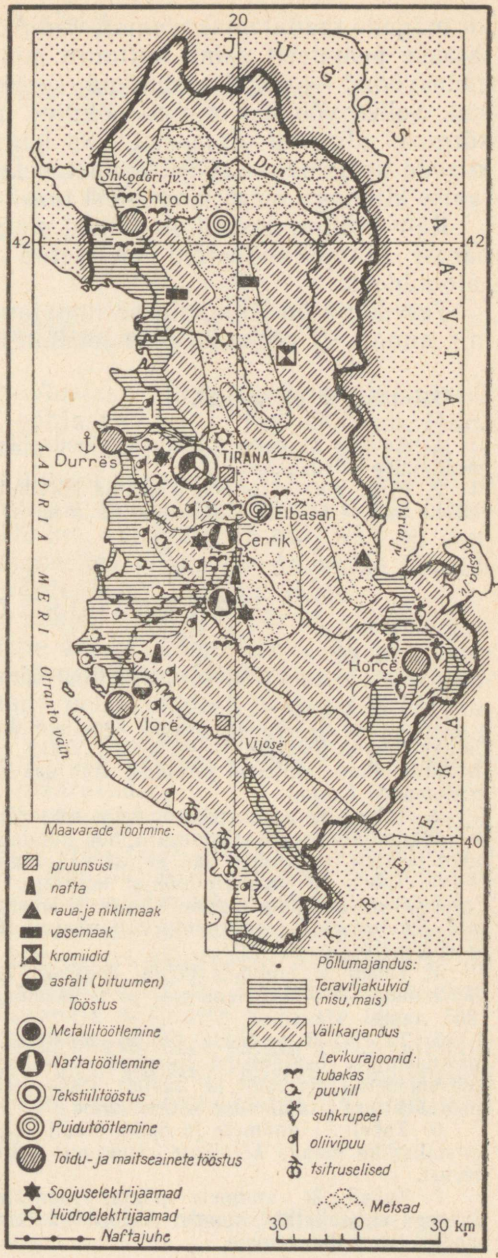
Albaania mäetööstus kasutab rikkaid maavarade — nafta, loodusliku bituumeni (asfaldi), kromiitide, raua- ja nikli- ning vasemaagi leiukohti. Nafta, bituumen ja maagid moodustavad tähtsa osa Albaania ekspordis.

Töötlev tööstus on esindatud elektrienergeetika, metallitöötlemise, puidutöötlemise ja põllumajandussaaduste töötlemisega. Kõik masinaehituse tooted (tööpingid, elektrimootorid, traktorid, naftaseadmed) veab Albaania sisse teistest maadest. Areneb

vasesulatamine. On loodud kaasaegne puidutöötlemistööstus, mis kasutab Albaania suuri metsavarusid. Tiranasse ehitati Nõukogude Liidu abiga suur tekstiilikombinaat. On rajatud väikesed ettevõtted ehitusmaterjalide tootmiseks ja põllumajandussaaduste (suhkrupeedi, tubaka, puuviljade) töötlemiseks.

Põllumajandus.

Albaania põllumajanduse struktuurile ja paiknemisele avaldavad suurt mõju tema looduslikud tingimused. Mullastiku- ja taimkattevööndid paiknevad ilmekalt vastavalt vertikaalsele tsonaalsusele. Peaaegu kogu põllumaa (see moodustab kokku ainult 15% vabariigi territooriumist, samal ajal kui karjamaa osatähtsus on 26% ja metsa osatähtsus on 45%) on koondunud rannikuäärsele tasandikule. Seal valitseb vahemereline kliima palava ja kuiva suvega. Siin kasvatatakse teravilja, puuvilla, tubakat, viinamarju, oliivipuid (õlipuid) ja lõunaosas tsitruselisi. Rannikuäärsel tasandikul kuivendatakse soostunud maid ja niisutatakse kuivuse all kannatavaid maatükke. Niisutatavatel maadel annavad mõned kultuurid kaks saaki aastas. Elanikkond kasutab põlluharimiseks laialdaselt

Õppige kaardi järgi tundma Albaania põhiliste tööstus- ja põllumajandusharude paiknemist.

ka mägede madalamat vööndit (kuni 500 m kõrgusel), kus kasvatatakse peamiselt samu kultuure mis tasandikulgi. Kõrgemal on metsavöönd — algul tammikud, seejärel pöögi- ning okaspuumetsad. Selles vööndis toimub põhiline metsa ülestöötamine, 1500 m kõrgusel algavad alpiaasad, mis leiavad kasutamist lammaste ja kitsede karjamaana. Osa karjast aetakse talveks karmi kontinentaalse kliimaga mägirajoonidest tasandikukarjamaadele.

Rahvavõimu aastail on mõned mägedevahelised häilud (Korça) pärast maaparandustöid muudetud intensiivse põllumajanduse rajoonideks.

Tervikuna on Albaania põllumajanduses ülekaalus maaviljelus, mis annab $^2/_3$ põllumajandustoodangu koguväärtusest.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke hinnang Albaania looduslikele tingimustele põllumajanduse arendamise seisukohalt.
2. Mille poolest erineb Albaania kõlvikute struktuur teiste Euroopa sotsialistlike maade kõlvikute struktuurist ja miks?

PRAKTILISED TÖÖD.

(Täidetakse valikuliselt õpetaja korraldusel.)

1. Tabeli 9 andmete põhjal koostage diagramm üksikute Euroopa sotsialistlike maade tööstuse kasvu kohta. Võtke võrdluseks mõned arenenud kapitalistlikud maad. Milliseid järeldusi võib saadud graafikust teha tööstuse arenemistempode kohta?
2. Tabeli 30 andmetel koostage sektordiagrammid, mis näitavad tööstuse ja põllumajanduse osatähtsuse suhet sotsialistlikes maades sõjajärgsel perioodil ja 1964. a. Kuidas nad kajastavad industrialiseerimise protsessi?
3. Tabeli 32 andmete põhjal koostage sektordiagrammid, mis näitavad Euroopa sotsialistlike maade kütuse ja energia tootmise struktuuri; võrrelge neid. Kuidas need diagrammid väljendavad üksikute maade varustatust kütuse- ja energiaressurssidega?
4. Tabeli 31 andmete põhjal koostage tulpdiagrammid Euroopa sotsialistlike maade söe-, elektrienergia- ja terasetoodangu kohta sõjaeelsel perioodil ja 1965. aastal.
5. Tabeli 33 andmete põhjal koostage sektordiagrammid, mis näitavad masinaehituse osatähtsust Euroopa sotsialistlike maade tööstuse kogutoodangus sõjaeelsel perioodil ja aastail 1965—1966. Selgitage, millega on seotud masinaehituse osatähtsuse suurenemine.
6. Tabeli 21 andmete ja õpiku teksti põhjal koostage diagrammid Euroopa sotsialistlike maade kõlvikute struktuuri kohta, võrrelge neid ja selgitage erinevusi.
7. Tabeli 34 andmete põhjal joonestage kontuurkaardil diagrammid Euroopa sotsialistlike maade ekspordi ja impordi struktuuri kohta. Analüüsige saadud kaart-diagramme.

AASIA.

HIINA RAHVAVABARIIK.

Pindala — 9,6 milj. km².
Rahvastik — 758 milj. el.
Pealinn — Peking.

Geograafiline asend.

Hiina asub Ida- ja Sise-Aasias. Hiina territooriumi ulatus läänest itta on üle 5000 km, põhjast lõunasse ligi 4000 km. Hiina rannikut uhuvad Vaikse ookeani mered — Kollane, Ida-Hiina ja Lõuna-Hiina meri. Hiinale kuuluvad kaks suurt saart — Taivan ja Hainan — ning hulgaliselt väikesi saari Lõuna-Hiina ja Ida-Hiina meres. Taivani (pindala 36 000 km, rahvaarv 13 milj. el.) on okupeerinud Jiang Jie-shi reaktsiooniline klikk, kes Ameerika Ühendriikide toetusel hoiab saart vägivaldselt oma valduses.

Hiina on Aasia suurimate riikide naabriks. Üle $^2/_3$ maismaapiirist langeb sotsialistlike maade arvele; kõige pikem on piir Nõukogude Liiduga. Läänes ja edelas piirneb Hiina noorte rahvusriikidega. Piir Indiaga, suurimaga neist riikidest, kulgeb piki Himaalaja mäestiku kõige kõrgemaid ning ligipääsmatumaid piirkondi (suures ulatuses 4000—5000 m kõrgusel merepinnast). Paiguti ei ole piirjoon täpselt kindlaks määratud.

Valdav osa Hiina territooriumist paikneb mandri sisealal, 2000—4000 km kaugusel rannikust, kuid merel on Hiina elus suur osatähtsus. Rannik avab Hiinale väljapääsu maailma mereteedele. Hiina rannajoon on väga pikk (12 000 km), suuri sadamaid on palju. Ookeanilaevad sõidavad piki Jangtse jõge üles enam kui tuhande kilomeetri kaugusele. Rannikualad on tihedasti asustatud ning majanduslikult kasutusele võetud. Merega on tihedalt seotud kümnete miljonite inimeste elu.

Minevikus on imperialistlikud riigid mere kaudu korduvalt Hiinasse sisse tunginud. Hiina lõunarannikul püsivad praeguseni Suurbritannia koloonia Xianggang (Hongkong) ja Portugali koloonia Aomen (Makao).

Looduslike tingimuste ja ressursside majanduslik hinnang.

Hiina tohutu suurel territooriumil on erinevate piirkondade looduslikud tingimused väga erinevad. Seetõttu on erinevad ka maa eri osade majanduse arenemise võimalused.

Mäed hõlmavad umbes $^4/_5$ Hiina pindalast. Seejuures paikneb $^1/_3$ territooriumist enam kui 3000 meetri kõrgusel merepinnast, laialdase Tiibeti kiltmaa keskmine kõrgus aga on 4500 meetrit. Kõrged, keeruka reljeefiga mäestikud (eriti Himaalaja, Kunlun, Tjan-Šan, Nanshan) ja kiltmaad on oluliseks takistuseks põllumajanduse ja transpordi arendamisel. Kõige soodsamad on põllumajanduslikuks kasutamiseks maa rannikuäärne idaosa, kirdepiirkonna madalikud ja madalad, laugete nõlvadega künklikud eelmäestikud.

Üle $^9/_{10}$ Hiina territooriumist paikneb põhjapoolkera parasvöötmes ja ainult äärmine lõunaosa jääb troopikasse. Kuid mägine reljeef ja küllalt suur kaugus meredest muudavad maa suurema osa — loode-, lääne- ja osaliselt edelapiirkonna kliima karmimaks kui samadel laiuskraadidel maakera teistes paikades. Hiiglaslikke maa-alasid võtavad siin enda alla poolkõrbed ja kõrbed. Kliima on teravalt kontinentaalne, talv külm, suvi aga kuum, temperatuuri amplituud on suur nii aastaaegade lõikes kui ka ööpäeva kestel. Sademeid langeb 50 kuni 250 mm aastas. Taklamakani kõrbes aga ainult 5—10 mm. Põllundus on siin võimalik ainult kunstliku niisutuse puhul ja piirdub oaasidega. Ulatuslikud maa-alad kannatavad tihti põua all.

Hiina idapiirkondades levivad viljakad mullad: alluviaalsed mullad Põhja- ja Kirde-Hiina tasandikel, hallmullad ja hallikaspruunid mullad Lössiplatool Huanghe basseinis, punamullad — lõunas, lähistroopika ja troopika alal. Paljudes piirkondades, eriti Põhja-Hiinas on vaja lössimuldasid niisutada. Niisutussüsteemide rajamine ja korrashoid nõuab elanikkonnalt pidevalt rohkesti hoolsat tööd.

Maa idaosa on mussoonide mõju all. Suurem osa aastast, eriti talv, on väga kuiv. Suvemussoonid toovad rohkesti sademeid: enamikus selle ala piirkondades langeb kolme suvekuu jooksul $^1/_2$ kuni $^3/_4$ aastasest sademete hulgast, mis moodustab 600—2000 mm. Suvemussoonide mõju suurendavad troopilised tsüklonid — taifuunid. Liikudes kiirusega 100—150 km/t, paiskuvad nad hiiglajõuga rannikualadele. Taifuunide poolt kaasatoodud paduvihmad suurendavad lühikese ajaga niigi rohket sademete hulka. Jõgedel esineb tihti üleujutusi, mis tekitavad suurt kahju majandusele, linnadele ja küladele, hävitavad külve ja niisutussüsteeme. Üleujutuste läbi saavad kannatada kümned miljonid Hiina elanikud. Üleujutuste vältimiseks rekonstrueeritakse jõgesid.

Mitmetes Hiina piirkondades, kus m e t s a d on peaaegu täielikult hävitatud, on põuad ja üleujutused veelgi hukatuslikumad. Neis paikades ei pea pinnas vihmavett kinni, vesi voolab alla piki metsatuid, päikesest kõrvetatud nõlvakuid, kutsudes esile jõgede tormilisi üleujutusi. Vanas Hiinas säilisid metsad ainult 5%-l maa territooriumist — mägistel aladel kirdes ja edelas. Metsavaesus

avaldab mõju majanduslikule tegevusele. Puit on väga kallis. Mitmel pool on istutatud metsa.

Suured on Hiina hüdroenergiavarud, peamiselt maa edelaosas. Seal saavad kõrgel mägedes alguse suured jõed, kuid nende energia kasutamine on seotud suurte raskustega. Hiina idaosas on hüdroressursid väiksemad, ent hüdroelektrijaamade ehitamine selle piirkonna suurtele jõgedele võimaldab anda rahvamajandusele elektrienergiat, reguleerida jõgede veerežiimi ning koguda vett põldude niisutamiseks.

Hiinas on avastatud paljude mineraalse tooraine liikide suured leiukohad: kivisüsi, põlevkivi, raua- ja mangaanimaak, polümetallilised maagid, vask, tina, volfram, antimon, magnesiit, boksiidid, kaoliin. Kirde-, Põhja- ja Kesk-Hiinas, kus geograafiliselt esinevad kompleksis mitmesugused metallurgiale ja teistele tööstusharudele vajalikud tooraineliigid, on neid hakatud kaevandama. Lääne- ja edelapiirkonna leiukohti ekspluateeritakse veel vähe teede puudumise, territooriumi nõrga asustuse ja vastava ettevalmistusega tööjõu vähesuse tõttu.

Hiina looduslikud tingimused tervikuna loovad võimaluse enamiku rahvamajandusharude arendamiseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Andke Hiina lääne- ja idaosa looduslikele tingimustele võrdlev majanduslik hinnang.
2. Missuguste looduslike ressursside poolest on Hiina rikas ja missuguste poolest suhteliselt vaene?

RAHVASTIK.

Rahvastiku koosseis.

Vanas Hiinas oli sündimus suur, kuid igal aastal suri, eriti külades, kõige elementaarsema arstiabi puudumise tõttu miljoneid inimesi nälga, epideemiatesse, tõvedesse. Palju inimesi hukkus loodusõnnetuste läbi. Esimese kümne aasta jooksul pärast 1949. a. revolutsiooni olid likvideeritud epideemiad, paranes elanikkonna meditsiiniline teenindamine, vähenes suremus. Suurenes rahvastiku loomulik juurdekasv. Varem esines Hiinas, eeskätt elanikkonna vaesemate kihtide hulgas, massiline emigratsioon, peamiselt Kagu-Aasia maadesse. Seepärast elab miljoneid hiinlasi väljaspool Hiina Rahvavabariiki.

Kaasaegse Hiina elanikkonna vanuselisele koosseisule on iseloomulik see, et üle $^2/_5$ elanike üldarvust on nooremad kui 18 aastat. Lapsi on väga palju. Perekond on keskmiselt 8—10-liikmeline. Hiinas, nagu enamikus teisteski Aasia riikides, on mehi rohkem kui naisi. Selle põhjuseks on vanas Hiinas esinenud kõr-

gem suremus naiste hulgas, mille tingis nende õigusetu ja raske seisund.

Hiina Rahvavabariik on paljurahvuseline riik: Hiinas elab üle viiekümne rahvuse. Hiinlased moodustavad 94% maa elanikkonnast. See rahvas nimetab ise ennast han või hanzu. Hiinlased asustavad kirde-, ida-, kesk- ja lõunaprovintse, ülejäänud territooriumil aga elab koos hiinlastega ka vähemusrahvusi. Vähemusrahvused elavad Loode-, Lääne- ja Edela-Hiinas. Revolutsioonieelses Hiinas olid vähemusrahvused Guomingdangi valitsuse, hiina (han'i) kodanluse ja feodaalide rõhumise all. Enamik rahvuspiirkondadest oli majandusliku ja kultuurilise arenemise väga madalal astmel. Mõnedel neist aladest esines feodalismi kõige varasem staadium ja isegi orjanduslikud suhted.

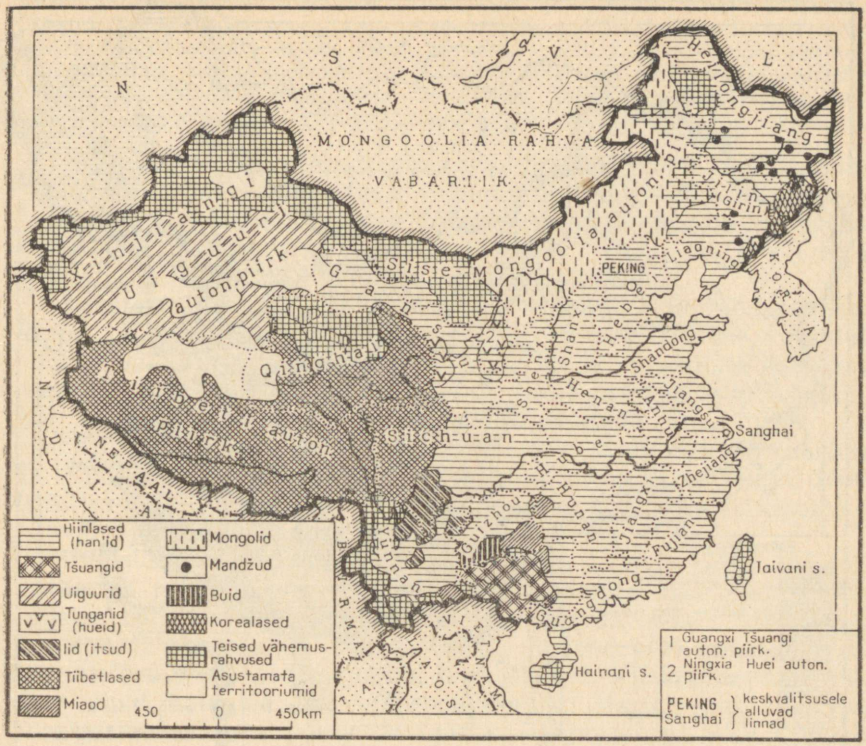
Rahvastiku paiknemine.

Keskmine rahvastiku tihedus Hiinas on 79 inimest 1 km²-l. Selle näitaja poolest on Hiina Aasia riikide hulgas keskmisel tasemel. Tegelikult elab valdav osa Hiina rahvast territooriumi tiheda ja ülitiheda asustatuse tingimustes, sest rahvastiku paiknemine on äärmiselt ebaühtlane. Ida-, kagu- ja lõunaprovintsides on asustus väga tihe. Hiina põhja-, loode- ja läänepiirkondade asustus on hõre, peaaegu $^1/_5$ maa territooriumist aga on praktiliselt üldse asustamata. Liialt tihe asustatus tekitab Ida-Hiinas palju majanduslikke raskusi, samal ajal kui maa lääneosas pidurdab elanikkonna vähesus sealsete loodusrikkuste kasutamist ja majanduse arenemist.

Valdav enamik Hiina rahvastikust elab maal. Hiina madaliku põhjaosas on savifansadest (teat. hiina majad) koosnevad külad tavaliselt rahvarohked. Lõuna pool Jangtse jõge paiknevatel mägistel aladel kasutatakse ehitusmaterjalina mitte savi, vaid kive, Lõuna-Hiinas aga bambust. Mäestikualadel on külad väikesed.

Hiina linnades elab ainult 15% kogu rahvastikust. Viimase kahekümne aasta vältel on linnade elanikkond kahekordistunud. Üle poole linnaelanikest paikneb suurlinnades rahvaarvuga üle 500 000. Enamik linnadest asetseb maa idaosas. Domineerivad vanad, sajandeid tagasi asutatud linnad. Neis linnades (Peking, Nanking) moodustavad tänavad tavaliselt nelinurkseid kvartaleid; paljudes neist on säilinud iidsed kindlusemüürid. Vanad linnad koosnevad madalatest hoonetest, mille üle kõrguvad iidsed templid, pagoodid ja paleed. Nende linnade kui kunagiste kaubandus- ja käsitöökeskuste ümber on kerkinud pärast revolutsiooni industriaalsed linnaosad. Uusehitused muutsid linnade ilmet. On kerkinud ka uued linnad — tööstuskeskused.

Revolutsiooni tulemusena on Hiinas likvideeritud väliskapitali

Tutvuge hiinlaste (han'ide) ja vähemusrahvuste asustusalade territoriaalse paiknemisega. Tehke kindlaks, missugustes provintsides ja autonoomsetes piirkondades elab Hiina 10 suuremat vähemusrahvust, kelle hulka kuulub üle 10 miljoni inimese.

ja imperialistidega koostöös olnud suurkodanluse võim. Agraarreform likvideeris maal mõisnike klassi. Nüüd on Hiinas peamisteks klassideks töölised ja talurahvas. Põllumajanduses on tegev üle $^4/_5$ elanikkonnast.

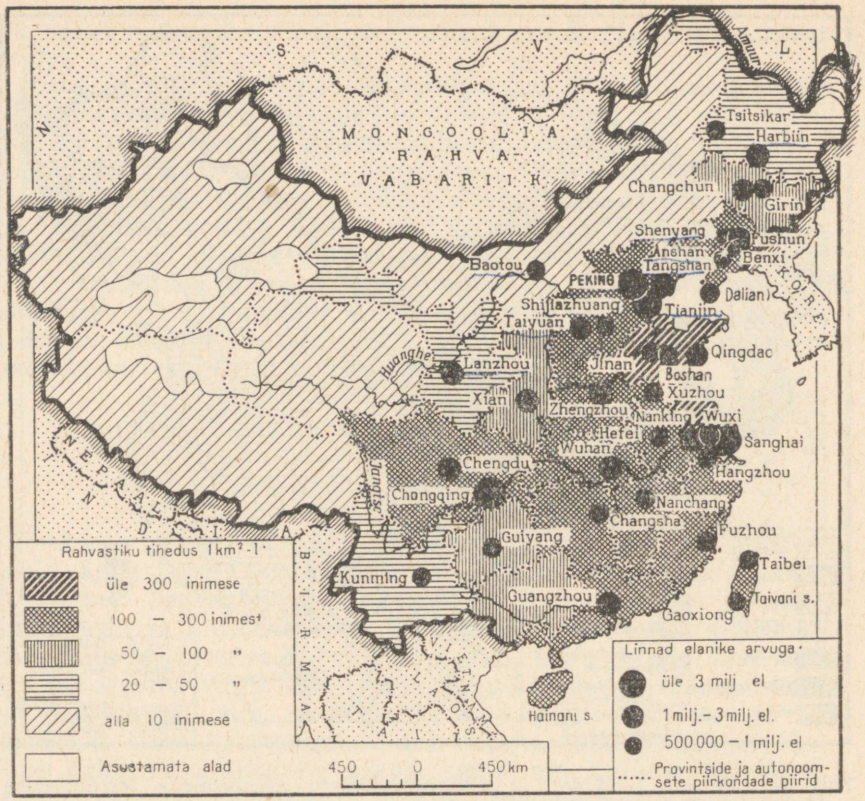
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 2 järgi Hiina ja teiste Aasia riikide rahvastiku tihedust.
2. Leidke kaardil atlases ja tabelis 6 Hiina linnad, mille rahvaarv on üle 1 miljoni.

MAJANDUS.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Hiina on üks vanemaid riike maailmas. Minevikus kuulus ta kõige enam arenenud riikide hulka.

See kaart näitab Hiina Rahvavabariigi provintside ja autonoomsete piirkondade rahvastiku keskmist tihedust ning Hiina suuremate linnade paiknemist. Kõrvutage antud kaarti Hiina administratiivse jaotuse ja rahvastiku kaardiga. Tehke kindlaks, missugused provintsid ja piirkonnad on asustatud kõige enam ja missugused kõige vähem. Võrrelge rahvastiku keskmist tihedust hiinlastega (han'idega) asustatud provintsides ja vähemusrahvuste piirkondades. Missugustel aladel on kõige rohkem suurlinnu?

XIX sajandi keskel provotseerisid inglise, seejärel ka prantsuse ja teised anastajad rea sõdasid Hiina vastu («oopiumisõjad»). Saavutanud võidu tolleks ajaks mahajäänud feodaalse Hiina üle, sundisid vallutajad teda sõlmima mittevõrdõiguslikke lepinguid ning haarasid järk-järgult maa majanduse enda kätte. Saja aasta vältel riisusid ja rõhusid imperialistid hiina rahvast, röövisid maa looduslikke rikkusi. Nad pidurdasid Hiina majanduslikku arenemist. Kapitalismi arenemine ei puudutanud peaaegu üldse enamikku Hiinast. Välismaalastele kuuluva tööstusega rannikulinnade taga laius hiiglasuur poolfeodaalne maa. Feodaalide ja sõjaliste klikkide omavaheline võitlus nõrgendas Hiinat lakkamatult. Hiina majandus sai rängalt kannatada jaapani imperialistide agressiooni ja kodusõdade läbi. Enne revolutsiooni langes Hiina arvele vähem kui 1% kogu maailma tööstustoodangust. Nõrgaltarenenud tööstus andis ainult $^1/_5$ majanduse kogutoodangust. Domineeris kergetööstus, eriti tekstiilitööstus.

Hiina põllumajanduses võimutsesid mõisnikud ja kulakud. Nad moodustasid kokku 10% maaelanikkonnast, kuid nende valduses oli 70—80% haritavast maast, seevastu talupoegadele kuulus ainult 20—30% maast. Talupojad, olles sunnitud maad rentima, andsid mõisnikele ja kulakuile selle eest kuni pool ja rohkemgi saagist, sattudes üha sügavamale võlaorjusse. Talurahvas kannatas rohkete maksude ja koormiste all. Põllumajanduse tehniline tase oli väga madal.

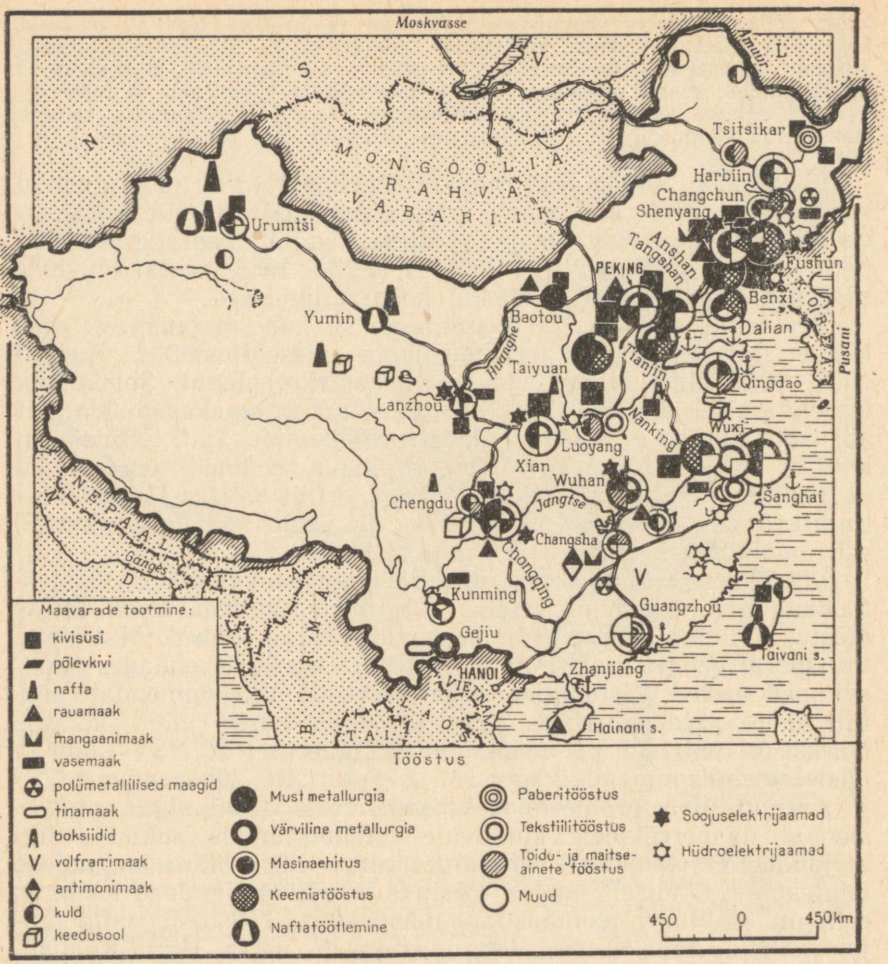
1949. aastal saavutatud rahvarevolutsiooni võidu ja järgnenud sotsialistlike ümberkujunduste tulemusena kuuluvad Hiina Rahvavabariigi majanduses praegu tööstus, pangad, kaasaegse transpordi kõik liigid ja väliskaubandus riigile. 1958. aastal oli 99% kõigist talumajandeist ühinenud kooperatiividesse.

Taastanud sõdade läbi kannatada saanud majanduse, asus Hiina Rahvavabariik majanduslikule ülesehitustööle. Aastail 1953—1957 täitis Hiina esimese viisaastaku plaani. Sotsialismi ülesehitamisel osutasid hiina rahvale suurt ja omakasupüüdmatut abi sotsialistlikud maad, eelkõige Nõukogude Liit. Hiina sai krediiti (1 mljr. 816 milj. rubla), vajalikke seadmeid, teaduslikku ja tehnilist dokumentatsiooni. Nõukogude Liit abistas Hiinat tööstusettevõtete ehitamisel (üle 250) ja kaadri ettevalmistamisel rahvamajanduse, teaduse ja kultuuri jaoks.

Võrreldes revolutsioonieelse perioodiga kasvas Hiina tööstustoodangu maht mitmekordseks. Kogutoodangu väärtuselt ületas tööstus põllumajanduse. Toimusid märgatavad nihked tööstuse ja transpordi geograafias. Põhja-, lääne- ja loodepiirkondades tekkisid uued suured tööstusrajoonid ja -keskused. Viiekümnendate aastate lõpul kaldusid Hiina Kommunistliku Partei juhid kõrvale marksismi-leninismi põhiprintsiipidest, ignoreerivad NSV Liidu ja teiste sotsialismimaade kogemusi. Avantüristlik lähenemine välis- ja sisepoliitiliste probleemide lahendamisele (sealhulgas pretensioonid naaberriikidele kuuluvate territooriumide suhtes), riigi majanduslike võimaluste mittearvestamine viisid Hiina majanduse ummikusse. Oluliselt langes tööstuse ja põllumajanduse toodang, eriti nn. «kultuurirevolutsiooni» tulemusena. Tööstustoodang langes 1968. aastal võrreldes 1966. aastaga $^1/_5$ võrra. Hiina Kommunistliku Partei juhtide niisugune poliitika õõnestab hiina rahva sotsialistlikke saavutusi, muudab halvemaks tööliste olukorra, toob suurt kahju Hiina Rahvavabariigi suhetele NSV Liidu ja teiste sotsialismimaadega.

Tööstus.

Hiina tööstuse struktuuris on juhtival kohal rasketööstus. Rasketööstuse harudest etendab tähtsat osa kütuse- ja energeetikatööstus, eriti kivisöe tootmine. Süsi on kõigi tööstusharude, linnamajanduse, raudteetranspordi ja osalt ka veetranspordi peamiseks kütuseks; $^9/_{10}$ elektrienergiast annavad söel töötavad soojusjõujaamad. Peamised söebasseinid asuvad Kirde- ja Põhja-Hiinas. Kirdes, Fushuni ja Fuxini piirkonnas, kus paiknevad

Tutvuge Hiina maavarade ja rasketööstuse paiknemise üldpildiga. Tehke kindlaks, missugused on peamised rasketööstuse piirkonnad Hiinas. Missugused rasketööstuse harud on arenenud neis piirkondades?

võimsad väga kvaliteetse söe ja bituminoosse põlevkivi lademed, toimub kaevandamine põhiliselt karjäärides. Siit veetakse sütt kõigisse Kirde-Hiina tööstuskeskustesse. Põhja-Hiinas soodustab söetööstuse arenemist asjaolu, et sütt toodetakse suurte linnade ja metallurgiakeskuste lähedal. Palju sütt saadetakse maa teistesse piirkondadesse.

N a f t a t ö ö s t u s on loodud tegelikult uue tööstusharuna loodeala kõrbetes ja mägedes — Xinjiangi Uiguuri autonoomses piir-

konnas, Qinghai provintsis, samuti edelas, Sichuani provintsis. Naftatoodang ei kata veel maa vajadusi.

Enamik soojusjõujaamadest paikneb Kirde- ja Põhja-Hiina tööstusrajoonides, aga samuti suurtes rannikulinnades. Rohkesti väikesi ja keskmise võimsusega hüdroelektrijaamu on ehitatud kagu- ja lõunaprovintside jõgedele. Suurim hüdroelektrijaam on rajatud Huanghe jõele Sanminxia mäekurus.

Tähtsaimaks musta metallurgia piirkonnaks on Kirde-Hiina, kus geograafiliselt on ühendatud suured söe- ja rauamaagileiukohad. Siin töötab võimas täieliku tootmistsükliga Anshani metallurgiakombinaat ning tehased teistes keskustes. Suuremat tähtsust on omandamas Põhja-Hiina, kus kõrvuti vanade, rekonstrueeritud tehastega on esimesel viisaastakul ehitatud suur metallurgiakombinaat Baotous. See kombinaat kasutab kohalikku rauamaaki. Kesk-Hiinas väärib märkimist uus metallurgiakombinaat Wuhanis, mis saab sütt ja maaki ümberkaudsetest rajoonidest.

Värvilise metallurgia jaoks leidub enamikus maa piirkondades piisavalt toorainet maagi näol, kuid selle tööstusharu arendamist pidurdab elektrienergia ja materiaalsete vahendite nappus. Kirde-Hiinas tegutsevad elektrijaamade naabruses vase-, plii-, tsingi- ja alumiiniumisulatustehased. Lõuna- ja edelaprovintsides, kus paiknevad rikkalikud värviliste metallide leiukohad, toodetakse vaske, tina, pliid ja antimoni.

Masinaehitus on põhiliselt uus tööstusharu, mis on kõige rohkem arenenud maa kirde- ja põhjaosas, kus leidub metalli, elektrienergiat, kvalifitseeritud kaadrit. Masinaehituse toodangut vajavad siin tungivalt paljud majandusharud. Mitmekesise masinaehituse tähtsaimateks keskusteks on Shenyang, Changchun, Harbiin, Tianjin, Peking ja Taiyuan. Masinaehituse kasvule keskprovintsides, eriti Jangtse orus asuvates linnades (Chongqing, Wuhan, Nanking), aitab kaasa soodne transpordigeograafiline asend ning mustade ja värviliste metallide tootmise rajoonide lähedus. Mitmesuguste seadmete, masinate, aparaatide ja merelaevade tootmise tähtsaks keskuseks on Šanghai.

Keemiatööstuse jaoks leidub rikkalikke ressursse Hiina kõigis piirkondades. Kirde- ja Põhja-Hiinas toodavad keemiatööstusettevõtted koksi, väävelhapet (metallurgias kasutatavate väävlirikaste maakide jäätmete baasil), mineraalväetisi, soodat (soola saadakse mereveest), vedelkütust (põlevkivist ja mujalt toodavast naftast). Keemiatööstuse peamised keskused on Shenyang, Fushun, Lüda (Dalni), Tianjin. Edelaosas ja Jangtse orus on pearõhk asetatud mineraalväetiste tootmisele, loodes aga naftatöötlemisele (Lanzhou).

Kergetööstuse harudest on Hiinas kõige enam arenenud tekstiilitööstus, eriti puuvillatööstus. Riide kogutoodangust moodustavad puuvillased kangad 96—98%. Puuvillase riide tootmiselt on Hiina esimeste hulgas maailmas. Arvestatuna ühe

elaniku kohta pole toodang aga kuigi suur, seda enam, et valdav enamik elanikkonnast kannab odavat puuvillast riietust. Enne revolutsiooni paiknes üle $^4/_5$ puuvillatööstusest üksikutes sadamalinnades, peamiselt Šanghais, Tianjinis ja Qingdaos. Esimese viisaastaku vältel kujunes suureks puuvillatööstuse piirkonnaks Põhja-Hiina (Peking ja teised linnad) — maa peamine puuvillakasvatuse baas. Uued tekstiilitööstuse keskused on tekkinud ka puuvillakasvatuse piirkondades Huanghe ja Jangtse orus, maa loodeosas ja Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas. Siiditööstus, üks vanimaist tööstusharudest, paikneb peamistes siidiussikasvatuse piirkondades — Jangtse alamjooksul, Guangdongi ja Sichuani provintsis, ning tammekedriku kasvatuse piirkonnas — Liaodongi ja Shandongi poolsaarel.

T o i d u a i n e t e t ö ö s t u s ühendab paljusid eriharusid. Ettevõtted paiknevad hajali maa idaosa kõigis provintsides. Jahutööstus, tubakatööstus ja piiritusetootmine paiknevad suuremates linnades, taimeõlitööstus eeskätt Kirde-Hiinas (tooraineks on siin peamiselt sojaoad) ja Põhja-Hiinas, tee- ja kalatööstus — Ida-Hiinas. Suuremastaabiline suhkrutootmine suhkruroost on rajatud Guangdongi ja Sichuani provintsis. Kirde-Hiinas toodetakse suhkrut suhkrupeedist.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabelite 12, 14 ja 16 alusel söetööstuse, elektrienergia ja terase tootmise mahtu (absoluutselt ja ühe elaniku kohta) Hiina Rahvavabariigis ja teistes maades.
2. Leidke Hiina tööstuse kaardil söetööstuse, musta ja värvilise metallurgia, masinaehituse, keemia- ja tekstiilitööstuse tähtsamad piirkonnad ja keskused.

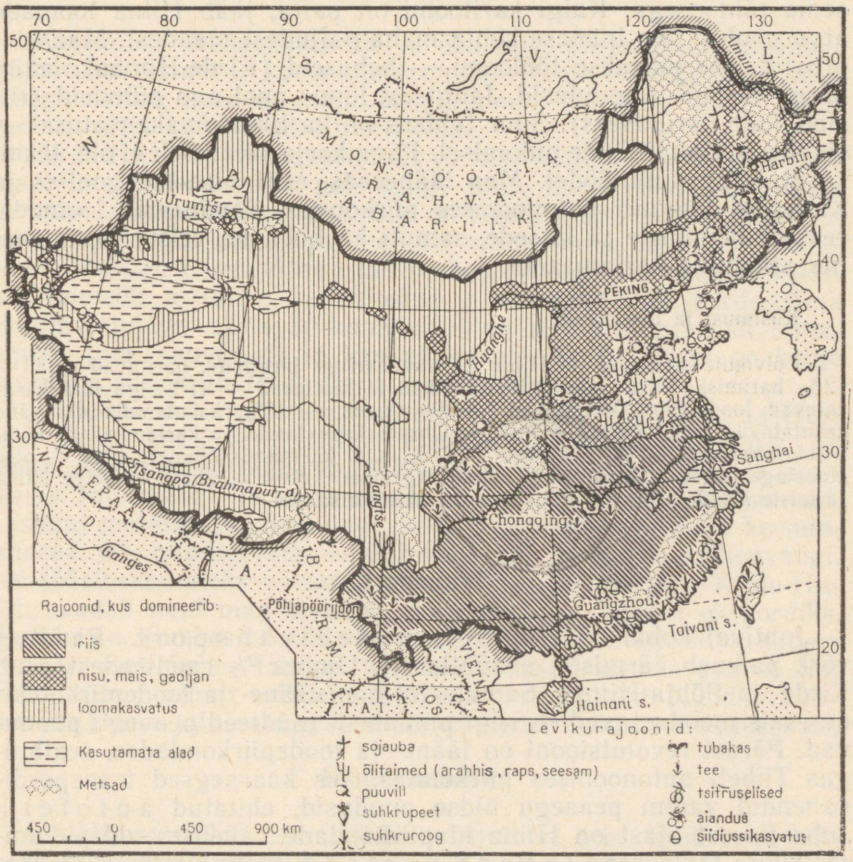
Põllumajandus.

Põllumajandusel on Hiina majanduses väga suur tähtsus. Põllumajandus annab toiduaineid, $^1/_2$ tööstuse toorainest, suurema osa siseturu kaupadest ning üle $^2/_3$ ekspordi väärtusest. Paljude põllumajanduskultuuride toodangult (riis, nisu, mais, gaoljan, kartul, bataat *, sojauba, puuvill, tubakas, arahhis *, ramjee, tee) kuulub Hiinale silmapaistev koht kogu maailma põllumajanduses.

Haritavate maade (peamiselt põllumaa) pindala moodustab ainult umbes $^1/_8$ riigi territooriumist. Idapiirkondades on sajandeid ühtede ja samade kultuuride all olnud maa osaliselt välja kurnatud ning vajab hädasti väetamist. Samal ajal on Lääne- ja Loode-Hiinas üles haritud ainult väikesed maatükid jõeorgudes, mägedevahelistes nõgudes, oaasides — kokku vaid umbes $^1/_{10}$ territooriumist. Maa selles osas, samuti Sise-Mongoolias ja Kirde-Hiinas, laiuvad suured ülesharimata maade massiivid.

Kogu Hiinas tervikuna ja enamiku piirkondade põllumajanduse struktuuris on põllundusel loomakasvatusega võrreldes suur üle-

kaal. Põllunduses on peamiseks teravili, mille all on $^4/_5$ kogu külvipinnast. Esikohal on riis. See kultuur vajab rohkesti sooja ja niiskust, nõuab palju tööd, kuid annab ka palju saaki. Mitmetes provintsides kogutakse kaks lõikust aastas, lõunas, Guangdongi provintsis ja Hainani saarel, aga koguni kolm saaki aastas. Riisi saagikus ja kalorsus on suurem kui teistel teraviljakultuuridel. Hiinas kasvatatakse riisi niisutatavatel põldudel, mis moodustavad $^3/_5$ kogu põllumaast. Peamised riisikasvatuspiirkonnad paiknevad Jangtse jõgikonnas. Tähtsuselt teine teraviljakultuur on nisu (eeskätt talinisu). Nisu kogusaak on 3—4 korda väiksem riisisaagist. Peamised nisupõllud on Huanghe jõgikonnas, eelkõige Põhja-Hiina tasandikul. Põhja- ja Kirde-Hiinas kasvatatakse

Tehke kindlaks, missuguseid peamisi põllukultuure kasvatatakse Hiina eri piirkondades. Võrrelge seda kaarti Hiina rahvastiku tiheduse kaardiga ning tehke järeldused.

maisi, gaoljani, hirssi, otra, tšumiisat ja sojauba. Maa toidubilansis on teraviljale oluliseks täienduseks kartul, bataat, köögivili ja puuvili. Neid kultuure kasvatatakse maa idaosas peaaegu kõikjal.

Hiina erinevate looduslike tingimustega aladel kasvatatavatest mitmesugustest tehnilistest kultuuridest on tähtsamaks kiutaimed, eeskätt puuvill, aga ka džuut, ramjee, kenaff, kanep ja lina. Puuvilla kasvatatakse Huanghe ja Jangtse jõgikonnas, samuti Xinjiangi Uiguuri autonoomse piirkonna oaasides. Kagu- ja Lõuna-Hiina mägede terrassnõlvadel viljelevad hiina teekasvatajad sadu erinevaid teesorte. Teed eksporditakse paljudesse maadesse. Peaaegu kõikjal on Hiinas arenenud tubakakasvatus. Suurem osa tubakat läheb ekspordiks.

Loomakasvatus on Hiina Rahvavabariigis tervikuna väiksema tähtsusega. Kuigi kariloomi on palju, jääb Hiina loomade arvu poolest ühe inimese kohta maha paljudest maadest. Maa idaprovintsides peetakse tööloomi — hobuseid (Kirde-Hiinas), lehmi härgi, eesleid ja muulasid, Jangtsest lõuna pool aga pühvleid (riisipõldude harimiseks). Suur tähtsus on ka lihaloomakasvatusel — sigade ja kodulindude pidamisel. Piimakarja faktiliselt ei ole, lehmi kasutatakse põllutöödel. Maa lääneosas, eriti Sise-Mongoolias ja Xinjiangi Uiguuri autonoomses piirkonnas, domineerib loomade, eeskätt lammaste ja kitsede, samuti ka hobuste, veiste ja kaamelite pidamine karjamaadel.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kõlvikute struktuur on Hiina Rahvavabariigis järgmine: haritavad maad — 12%, harimiskõlblikud ülesharimata maad ja jäätmaad — 11%, iga liiki kasutatavad looduslikud karjamaad — 20%, mets — 10%, kasutamata või vähe kasutatavad maad (mäed, kõnnumaad, metsakasvatuseks ja karjamaadeks kõlblikud maa-alad) — 31%, kõrbed — 11%, muu kasutamiskõlbmatu maa — 5%. Koostage nende andmete järgi sektordiagramm. Tabeli 21 alusel võrrelge Hiina ja teiste riikide põllumajanduslike kõlvikute struktuuri.

Transport.

Juhtival kohal on Hiinas raudteetransport. Raudteevõrk paikneb äärmiselt ebaühtlaselt. Umbes $^2/_3$ raudteedest asub Kirde- ja Põhja-Hiinas. Samal ajal maa lääne- ja loodepiirkondades, mis moodustavad $^2/_3$ riigi pindalast, raudteed peaaegu puuduvad. Pärast revolutsiooni on lääne- ja loodepiirkondades, sealhulgas Tiibeti autonoomses piirkonnas, kus kaasaegsed transpordivahendid varem peaaegu üldse puudusid, ehitatud autoteid. Juba iidsest ajast on Hiina idapiirkondade vahelises sidepidamises suure tähtsusega jõgede veeteed. Eriline tähtsus on laevandusel Jangtsel ja tema lisajõgedel. Jangtse jõgikonnas elab üle 300 milj. inimese, seal paiknevad tähtsamad põllumajandusli-

kud piirkonnad, paljud tööstuskeskused ja suured linnad. Suur osa Hiina väliskaubandusest toimub meresadamate kaudu. Suurimad neist on Šanghai, Lüda, Tianjin, Qingdao, Guangzhou.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabeli 27 järgi Hiina Rahvavabariigi koht teiste riikide hulgas raudteede kogupikkuselt. Võrrelge Hiinat ja teisi riike raudteevõrgu tiheduse järgi.
2. Tehke kindlaks, missuguseid Hiina piirkondi ühendavad järgmised raudteliinid: a) Harbiin—Changchun—Shenyang—Tianjin—Peking; b) Tianjin—Nanking—Šanghai; c) Peking—Wuhan—Guangzhou.

MAJANDUSPIIRKONNAD.

Kirde-Hiina.

Majanduse arenemistaseme ja üksikute piirkondade vahelises tööjaotuses esineva spetsialiseerumise järgi eristatakse Hiinas praegu seitset peamist majanduspiirkonda. Neist on kõige täielikumalt välja kujunenud Kirde-Hiina.

Kirde-Hiina hõlmab suhteliselt väikese maa-ala. Selle piirkonna osa Hiina elanikkonnas pole kuigi suur, kuid *maa majanduses etendab ta väga tähtsat osa.* See on Hiina tähtsaim rasketööstusrajoon. Kirdepiirkonnas paikneb ka mitmekesine kerge- ja toiduainete tööstus. Ülemaailmse tähtsusega on paberitööstus, linatööstus, taimeõli tootmine, jahutööstus ja soolatootmine. Kirde-Hiina põllumajanduses esinevad kompleksis põllundus (teraviljad, suhkrupeet, lina, puuviljad) ja loomakasvatus. Kirde-Hiinas on kõige paremini arenenud teede-, eriti raudteevõrk.

Kirde-Hiina linnadest on silmapaistvaimad Shenyang ja Harbiin. Enam kui 2,5-miljonilise elanikkonnaga Shenyang on Hiina suurima tööstuskompleksi keskus. Söekaevandused ja -karjäärid, rauamaagi- ja teiste maakide kaevandused, elektrijaamad, Anshani metallurgiakombinaat, selle ümbruses paiknevad keemiatehased, tihe raudteevõrk — kõik see kokku moodustab Shenyangi. See tööstuskompleks varustab masinate ja seadmetega Kirde-Hiinat, saadab neid maa teistele piirkondadele, samuti ekspordiks. Harbiin (umbes 1,6 milj. el.) on raud- ja maanteede sõlm, sadam Sungari jõel. Selles tähtsas põllumajanduspiirkonnas asuvas linnas oli varem ainult toiduainete tööstuse ettevõtteid. Nüüd on Harbiin üks Hiina juhtivaid masinaehitus-, eriti elektrotehnikakeskusi.

Idapiirkonnad.

Ida-Hiinasse jääb enamik Hiina provintse, mis rühmituvad mitmeks majanduspiirkonnaks. Nendes piirkondades, mis laiuvad Suurest hiina müürist põhjas kuni Lõuna-Hiina mereni, esineb suuri erinevusi nii looduse, rahvastiku kui ka majanduse osas.

Samal ajal on neil piirkondadel ka palju ühiseid jooni. Nad on peaaegu kogu ulatuses tihedasti asustatud ja majanduslikult kasutusele võetud. Neile on iseloomulik põllumajanduslik maastikupilt. Idapiirkondades on arenenud kerge- ja toiduainete tööstus kui põllumajandusega tihedasti seotud tööstusharud. Rikkalike mineraalsete ressursside baasil on loodud rasketööstus (peamiselt põhja- ja keskprovintsides). Idapiirkondade teedevõrk on suhteliselt tihe. Jõgede orgudes ja mererannikul paiknevad peaaegu kõik suuremad linnad ja palju väikelinnu.

P e k i n g (4 milj. el.), hiina keeles Beijing («Põhja pealinn») on mitmesugustel ajajärkudel kokku ligi tuhande aasta vältel olnud Hiina riikide pealinnaks. Linn on kuulus klassikalise hiina arhitektuuri, kvartalite sirgjoonelise põhiplaani ning kunstlikult loodud järvede ja parkide poolest. Pärast revolutsiooni tunduvalt uuendatuna ja suurelt osalt uuesti väljaehitatuna on Peking kujunenud üheks tähtsamaks tööstuskeskuseks Hiinas. Siin on arenenud masinaehitus, esineb tekstiilitööstuse ja teiste tööstusharude ettevõtteid.

Š a n g h a i (6,9 milj. el., koos eeslinnadega 10 milj. el.) on elanike arvu poolest kõige suurem linn Hiinas. Tõlkes tähendab Šanghai «Linn mere ääres», kuigi ta asetseb merest rohkem kui 50 km kaugusel veerohke Huangpu jõe kaldal. Enne revolutsiooni oli Šanghai imperialismi peamiseks tugipunktiks Hiinas. Linna keskosas paiknesid pankade, kontorite ja kaupluste paljukorruselised hooned ning välismaalaste elamukvartalid. Šanghai on maailmaklassi kuuluv sadam, Hiina peamine värav ookeanile, maa suurim mitmekesise töötleva tööstuse keskus. Oma tekstiilivabrikute võimsuse poolest kuulub Šanghai maailma tähtsaimate tekstiilitööstuse keskuste hulka.

T i a n j i n (3,2 milj. el.) on Põhja-Hiina suurim sadam ning tekstiili-, toiduainete, masinaehitus- ja keemiatööstuse keskus. Jangtse jõe keskjooksul asetsev W u h a n (üle 2,1 milj. el.) on Hiina peamisi transpordi- ja kaubanduskeskusi. Jõge mööda ja raudteel kohaletoodava põllumajandusliku tooraine töötlemise baasil on Wuhanis arenenud kerge- ja toiduainete tööstus. Esimese viisaastaku vältel muutus linna tööstuslik spetsiifika seoses metallurgiakombinaadi ning masinatehaste ja keemiatööstuse ettevõtete ehitamisega.

N a n k i n g (üle 1,5 milj. el.), hiina keeles Nangjing, tähendab «Lõuna pealinn». See on üks Hiina tähtsamaid tööpingiehituse ja keemiatööstuse, teaduslike asutuste, kõrgemate õppeasutuste ja muuseumide keskusi.

G u a n g z h o u s (Kanton) on 2 milj. elanikku. Linn on Lõuna-Hiina peamine sadam ning tähtsaim majandus- ja kultuurikeskus. C h o n g q i n g (2,1 milj. el.) asetseb Jangtse orus kõrgetel küngastel. Chongqing on hästiarenenud põllumajandusega Sichuani provintsi (75 milj. el.) majanduskeskus.

Loode- ja läänepiirkonnad.

Need piirkonnad võtavad enda alla hiiglasuure territooriumi ning hõlmavad mitut provintsi ja vähemusrahvuste autonoomset piirkonda. Siinne suurim — Loode majanduspiirkond — laiub ligi 3000 km pikkuselt Põhja-Hiina tasandiku lääneservast ja Huanghe jõe käärust kuni NSV Liidu piirini. Selle maa-ala võtavad peaaegu täielikult enda alla mäed, kõrbed ja poolkõrbed ning ta on väga hõredalt asustatud. Suure osa elanikkonnast moodustavad vähemusrahvused. Piirkonna idaosas, Lössiplatool, Huanghe orus kasvatatakse teravilja ja puuvilla, äärmises läänеosas, Xinjiangi-Uiguuri autonoomse piirkonna oaasides on arenenud mitmekülgne põllundus, puuvilla- ja siidiussikasvatus. Piirkonna teistes osades on levinud välikarjandus. Pärast 1949. aastat on Loode-Hiinas alustatud nafta, söe, värviliste ja haruldaste metallide maakide tootmist. Lanzhou—Urumtši raudtee ühendab seda piirkonda Hiina idaprovintsidega.

Sise-Mongoolia autonoomne piirkond on mägede ja steppide maa. Edelas ja läänes ulatub osa sellest territooriumist Gobi ja Alashani kõrbesse, kirdeosa võtab enda alla metsarikas Suur-Hingani mäeahelik. Laialdastel karjamaadel domineerib ülemaalise tähtsusega loomakasvatus. Lõunas, Huanghe orus on arenenud põlluharimine. Piirkonna selles osas on asustus kõige tihedam ning siin paiknevad töötleva tööstusega linnad (naha-, villa-, toiduainete tööstus) ja raudteed. Suur-Hingani piirkonnas areneb metsatööstus.

Tiibeti autonoomne piirkond on kõige kõrgem mäestikuala maakeral. Siinsed looduslikud tingimused teevad majanduse arendamise väga raskeks. Tiibet on rikas maavaradelt, metsa ja hüdroenergia poolest, kuid neid ressursse ei kasutata. Rahvastik on väga hõre. Enamik elanikke on koondunud Tsangpo (Brahmaputra) ja selle lisajõgede orgudesse, kus 3000 m kõrgusel merepinnast haritakse põldu — külvatakse varajast otra, nisu, rukist, tatart. Loomakasvatus on levinud kogu ülejäänud territooriumil, eriti Põhja-Tiibetis. Erilist tähelepanu osutatakse jakkide pidamisele.

Lhasa (100 000 elanikku), tiibeti keeles «Püha paik», on Tiibeti piirkonna administratiivne ja poliitiline, majanduslik, kultuuriline ja usuline keskus. Linn asub 3600 m kõrgusel merepinnast. Juba iidsest ajast on Lhasas arenenud kaubandus ja käsitöö. Hiljaaegu ehitati siia esimesed tööstusettevõtted. Lhasas on üle 1300 aasta vanune 100 m kõrgune Potala lossklooster — dalailaamade residents, ning palju teisi kloostreid; mungad moodustavad 1/4 linna elanikest. Kloostrite ja munkade (laamade) arv on Tiibeti autonoomses piirkonnas väga suur. Parasiitliku eluviisiga laamad elavad Tiibeti tööliste ränga töö arvel, sest buda usu seaduste järgi on töölised kohustatud laamasid ülal pidama.

Küsimusi ja ülesandeid.

Koostage õpiku teksti ja kaartide alusel Hiina üksikute piirkondade lühike majandusgeograafiline iseloomustus.

Majanduslikud välissidemed.

Viimastel aastatel on Hiina Rahvavabariigi kaubavahetus sotsialismimaadega oluliselt vähenenud, kapitalistlike riikidega (eriti Saksa FV-ga) aga suurenenud. Hiina *ekspordis* domineerivad põllumajandussaadused, metsa- ja kalamajanduse tooted, käsitöö-, sealhulgas kunstkäsitöö tooted. Lisaks sellele veetakse välja tekstiili- ja õmblustooteid, värviliste ja haruldaste metallide maake, kivisütt, tsementi, samuti mõningat liiki masinaid ja seadmeid. Hiina *impordib* masinaid, tööstusseadmeid, transpordivahendeid, tööstusele vajalikke materjale, naftaprodukte, mineraalväetisi, vilja.

MONGOOLIA RAHVAVABARIIK.

Pindala — 1,6 milj. km².
Rahvastik — üle 1 milj. el.
Pealinn — Ulan-Bator.

Geograafiline asend.

Mongoolia Rahvavabariik asetseb Aasia südames, kaugel meredest ja ookeanidest. Ta piirneb Nõukogude Liiduga põhjas ning Hiina Rahvavabariigiga läänes, lõunas ja idas. Mongoolia Rahvavabariigi territooriumi ulatus on läänest itta ligi 2400 km, põhjast lõunasse — 1300 km.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades tabelit 2 võrrelge Mongoolia Rahvavabariigi ja Euroopa suurimate kapitalistlike riikide pindala.

Rahvastik.

Umbes $^{9}/_{10}$ vabariigi elanikest on mongolid. Maa elanikkond oli enne 1921. a. revolutsiooni välja suremas. Rahva rändava eluviisi, meditsiinilise teenindamise puudumise, sageli puhkenud epideemiate tõttu oli suremus sündimusega peaaegu võrdne. Viimase kahekümne aasta vältel on elanikkonna *loomulik juurdekasv* pidevalt suurenenud. Mongoolia RV rahvastiku iive on

praegu üks kõrgemaid kogu maailmas. Paranenud on rahva materiaalne olukord ning meditsiiniline abi, epideemiad on likvideeritud.

Mongoolia Rahvavabariik on hõreda asustusega. Ulan-Batori ümbruses ning põhjapoolsetes metsastepi- ja stepipiirkondades on elanikkonna tiheduseks 1—2 inimest km^2-l, lõunapoolsetes poolkõrbe- ja kõrbepiirkondades aga ainult 1—6 inimest iga 10 km^2 kohta. Seoses tööstuse arenemisega moodustab kiiresti kasvavate linnade ja töölisasulate elanikkond ligi poole rahva koguarvust. Seejuures elab üksnes Ulan-Batoris ligi 280 000 inimest ($^2/_3$ kõigist linlastest).

U l a n - B a t o r on üle kolmesaja aasta vana linn. Varem oli sellel kohal Urgaa asula, mis kujutas endast näotut jurtade, savihüttide ja kloostrite kogumit Tola jõe orus, 1300 m kõrgusel merepinnast. Rahvavõimu aastail on linn saanud uueks nimeks Ulan-Bator (tõlkes — «Punane Vägilane») ning kasvanud kaasaegseks suurlinnaks avarate väljakute ja tänavatega. Linn on hoonestatud mitmekorruseliste kivimajadega. Tema tööstus annab üle poole kogu maa tööstustoodangust. Ulan-Bator on Mongoolia sotsialistliku kultuuri keskus: siin asuvad sotsialistlike maade kõige noorem teaduste akadeemia, ülikool, kaheksa muud kõrgemat õppeasutust, tehnikumid, koolid, teatrid, muuseumid, televisioon.

Mongoolias, kus varematel aegadel oli rahvas täiesti kirjaoskamatu, moodustavad kirjaoskajad nüüd üle $^9/_{10}$ kogu elanikkonnast. Üliõpilaste arvu poolest iga 10 000 elaniku kohta on Mongoolia RV esimeste hulgas kogu maailmas.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake maailma rahvaste kaardi järgi atlases, missugusesse keelkonda kuulub Mongoolia elanikkond.

Majanduse üldiseloomustus.

Üle kahesaja aasta — XVII sajandi lõpust kuni 1911. aastani — oli Mongoolia Hiina impeeriumi koloniaalseks ääremaaks. Hiinas oli tol ajal võimul Mandžu dünastia. Pärast selle dünastia võimu kukutamist sai Mongoolia autonoomseks. Sel ajal kuulus Mongoolia Aasia kõige mahajäänumate feodaalriikide hulka. Mongoolias ei olnud ei põllundust ega tööstust, ei raudteid ega linnu. Majanduse aluseks oli ääretult primitiivne rändkarjamajandus. Feodaalidele ja vaimulikele, kes moodustasid 5—7% elanikkonnast, kuulus üle poole karjast. Enamik talupoegi-loomakasvatajaid (araate) oli feodaalide, kloostrite ja hiina kaupmeeste igaveses võlaorjuses ning mitmesugustes vormides esineva feodaalse sõltuvuse kütkeis.

Nõukogude rahvalt saadava internatsionaalse abi tingimustes võitis Mongoolias 1921. aastal rahvarevolutsioon. Mongoolia rahvas vabanes imperialismi ikkest. 1924. aastal kuulutati Mongoolia vabariigiks. Kolmekümnendate aastate lõpuks likvideeriti feodaalide klass, loodi rahvusliku tööstuse alused, tekkis töölisklass.

Jätnud vahele kapitalistliku arenemisstaadiumi, hakkas Mongoolia alates 1940. aastast rajama sotsialismi aluseid. 1960. aastal algas Mongoolias sotsialistliku ühiskonna ehitamise lõpuleviimise periood. Lähemas tulevikus muutub Mongoolia Rahvavabariik industriaal-agraarmaaks.

Kaasaegne Mongoolia on kiiresti arenev agraar-industriaalmaa. 1962. aastal astus Mongoolia Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu koosseisu. See avab Mongoolia Rahvavabariigile majanduse kiirendatud arendamise ja looduslike ressursside otstarbekama kasutamise perspektiivi rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse raames. Mongoolia Rahvavabariigil on nüüd võimalik kiiremini tõsta elanikkonna materiaalset heaolu. Vabariigi majanduses moodustab kiiresti kasvav tööstus juba üle $^2/_5$. Töölised ja teenistujad moodustavad koos perekonnaliikmetega üle poole rahvastikust.

Põllumajandus.

Vabariigi majanduse aluseks on põllumajandus, kus juhtival kohal on loomakasvatus. Kari on Mongoolia rahvuslik rikkus. Lammaste ja kitsede arvu poolest ühe elaniku kohta on Mongoolia teisel kohal maailmas (Uus-Meremaa järel), lihatoodangult — esikohal. Mongoolias on 24 miljonit karilooma; neist üle poole on lambad, ülejäänud osa moodustavad kitsed, hobused, veised, kaamelid.

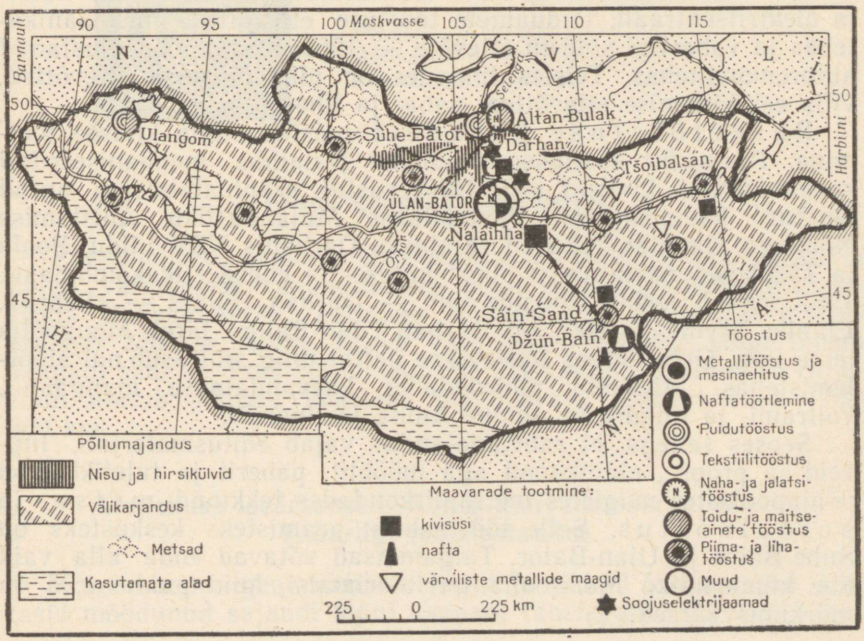
Loomakasvatusel on Mongoolias erakordselt suur tähtsus. Loomakasvatus annab suurema osa natsionaalsest tulust ning on põhiliseks tegevusalaks $^3/_5$-le elanikkonnast. Loomakasvatussaadused on tooraineks enamikule toiduainete ja kergetööstuse harudele. Loomakasvatussaadustest toodetud kaubad moodustavad ekspordis üle $^4/_5$ ning on põhiliseks artikliks vabariigisiseses kaubakäibes. Loomakasvatus on mongolite traditsiooniline tegevusala. Neil on sel alal aastasadade-pikkused kogemused ja suur vilumus. Hõreda asustuse tingimustes oli ekstensiivne rändkarjandus käepärasem kui põllundus, pealegi keelas laamade usk (lamaism*) harida maad — «häirida maa und».

Loomakasvatuse arendamist soodustavad tohutud karjamaad, mis hõlmavad suurema osa riigi territooriumist. Sügis on Mongoolias tavaliselt kuiv, talv — lumevaene. Rohi, mille poolest siinsed stepid on suvel väga rikkad, kuivab ja jääb püsti. Loomad saavad lume alt kerge vaevaga kätte seda «konserveeritud» sööta. Varematel aegadel sõltus mongoli rahva heaolu suuresti ilmastikust. Kõrbes rohi põuaga ära, oli talv lumerohke või kattis steppi kiilasjää, siis jäi kari söödata. Tohutu palju karilloomi hukkus. Niisama suurt kahju tekitasid epizoootiad*, veterinaarabi puudus.

Rahvavõimu aastail pööratakse loomakasvatusele erakordselt suurt tähelepanu. Talveks varutakse sööta, mida veetakse autodega

kiiresti nendesse piirkondadesse, kus loomadele karjamaasööta ei jätku. Stepis on rajatud loomadele halva ilma puhuks spetsiaalsed koplid varjualustega, on ehitatud kaevud. Raadio annab peamistesse karja asukohtadesse edasi ilmateateid, hoiatades halva ilma saabumise eest. On loodud laialdane veterinaarpunktide võrk, toodetakse biopreparaate loomataudide vastu võitlemiseks. Õppeasutused valmistavad ette kõrge kvalifikatsiooniga veterinaare.

Suurema osa Mongoolia pindalast võtavad enda alla künklikud kiltmaad, mille üle kõrguvad mäeahelikud (Hangai ja teised). Tohutud maa-alad on sobivad *põlluharimiseks*. Enam kui kahe kolmandiku Mongoolia pindala ulatuses laiuvad kuivad kõrsheinastepid. Maa lõunaosa võtavad enda alla poolkõrbed ja Gobi kõrb. Põhjaosas, jõgede orgudes, esinevad viljakate alluviaalmuldadega alad. Stepis ja poolkõrbealadel on levinud kastanpruunid mullad. Mongoolia kliima on teravalt kontinentaalne. Suvi on lühike. Sademeist ei piisa, sagedased on põuad. Öökülmad kestavad tihti kuni juuni alguseni ning algavad uuesti augusti lõpul. Vegetatsiooniperioodi pikkuseks on 3—4 kuud, kuid kuuma ilma tõttu valmivad paljud parasvöötmekultuurid.

Leidke kaardil Mongoolia Rahvavabariigi mäetööstuse ja töötleva tööstuse keskused. Missugustes Mongoolia piirkondades arenevad nii põllumajandus kui ka tööstus?

Põllundusel oli kuni viimase ajani kõrvaline tähtsus. Leivavilja veeti sisse. Viimase 12 aastaga on Nõukogude Liidu abiga, kes müüs Mongooliale traktoreid ja kombaine, üles küntud uudismaamassiive Selenga ja Orhoni jõe orus. Neil aladel kasvatatakse varavalmivaid nisusorte ja muid kultuure. Mongoolia Rahvavabariik varustab end nüüd leivaviljaga põhiliselt ise. Põllunduse osatähtsus maa majanduses kasvab kiiresti.

Küsimusi ja ülesandeid.

Missugune on loomakasvatuse tähtsus Mongoolia Rahvavabariigi majanduses? Millised Mongoolia majandusharud on loomakasvatuse teenistuses? Kujutage seda tootmisalaste sidemete skeemi näol.

Tööstus.

Mongoolia Rahvavabariigi tööstus tegeleb peamiselt loomakasvatussaaduste töötlemisega ja maavarade tootmisega. Mongoolia toiduainete ja kergetööstuse peamine keskus on Ulan-Bator. Siin töötavad suur kombinaat, mis ühendab endas nahatööstust, jalatsite tootmist, villatööstust, lambanahkade töötlemist, vilditööstust ning muid tootmisalasid, samuti kaks kütte- ja elektritsentraali, toiduainete tööstuse ettevõtted, mehhaanikatehas ja vabariigi suurim ettevõte — 1966. aastal tööd alustanud autoremonditehas. Teistes linnades on piimatööstuse ettevõtted, villa eeltöötlemise ettevõtted, naha- ja lihatööstused.

Rasketööstuse harudest paistab silma kivisöe tootmine. Pruunsütt saadakse peamiselt Nalaihha mehhaniseeritud kaevandustest, kivisütt aga 1965. aastal ekspluatatsiooni antud Darhani kaevandusest. Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu plaanide kohaselt rajatakse Darhanis NSV Liidu, Poola ja Tšehhoslovakkia abiga suurt kütuse- ja energeetikakombinaati. 1961. aastal tekkis siin uus linn — Darhan (tõlkes — «Sepp»). Elanike arvult (25 000) on Darhan Ulan-Batori järel Mongoolia teine linn. Gobi kõrbes toodetakse naftat ning siin asub naftatöötlemistehas. Mitmetes piirkondades kaevandatakse mangaani-, volframi- ja tinamaaki, samuti kulda ja fluoriiti.

Seoses sellega, et rahvamajandus vajab ehitusmaterjali, liipreid ja propse, elanikkond aga mööblit, paberit ja tuletikke, on põhjapoolsetes mägistes metsapiirkondades tekkinud metsa- ja puidutööstus. Selle tööstusharu peamisteks keskusteks on Suhe-Bator ja Ulan-Bator. Taigametsad võtavad enda alla vaid ühe kümnendiku Mongoolia territooriumist, kuid puiduvarud on märkimisväärsed.

Küsimusi ja ülesandeid.

Nimetage Mongoolia Rahvavabariigi tähtsaimad tööstusharud. Missugust toorainet nad kasutavad?

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Peamine veoste hulk transporditakse Mongoolia Rahvavabariigis diiselvedurite abil transmongoolia raudteel (pikkus ligi 1200 km), mis ühendab peamisi tööstuskeskusi ja põllumajanduspiirkondi pealinnaga. Transmongoolia raudtee liitub NSV Liidu ja Hiina Rahvavabariigi raudteevõrguga ning moodustab ühe osa Moskva—Ulan-Bator—Pekingi magistraalist. Territooriumi ülejäänud osas on suur tähtsus autotranspordil. Kiiresti areneb õhutransport. Maa kõigis piirkondades kasutatakse kohalikeks vedudeks laialdaselt veoloomi.

Mongoolia väliskaubandus toimub peaaegu kogu ulatuses sotsialistlike maadega; sellest 3/4 langeb NSV Liidu arvele. Loomakasvatussaaduste, karusnahkade ja maakide ekspordist saadud vahendite arvel importitakse masinaid ja sisseseadeid, autosid, põllutöömasinaid, vedelkütust, rahvatarbekaupu.

KOREA RAHVADEMOKRAATLIK VABARIIK.

Pindala — 121 000 km².
Rahvastik — 12 milj. el.
Pealinn — Phönjan.

Korea geograafiline asend.

Korea hõlmab samanimelise poolsaare. Tšetšudo saare ja suure hulga väiksemaid rannalähedasi saari. Korea põhjanaabriks on Hiina Rahvavabariik, äärmises kirdeosas — NSV Liit. Kagus eraldab 220 km laiune Korea väin teda Jaapanist; kõige lähem Jaapani saar — Tsušima — asub 55 km kaugusel. Korea territoorium ulatub põhjast lõunasse üle 700 km, läänest itta — ligi 300 km.

Arenemise iseärasused. Korea Rahvademokraatliku Vabariigi moodustamine.

Korea soodus geograafiline asend ja rikkad loodusvarad äratasid möödunud sajandi lõpul Jaapani tähelepanu.

Jaapani militaristid anastasid Korea ja muutsid ta oma kolooniaks ning sõjatööstuslikuks baasiks mandril. Korea loodusvarasid ekspluateeriti röövellikult, hinnaline tooraine veeti Jaapanisse. Sõjatööstuse tarvis ehitasid Jaapani anastajad Koreas metallurgia- ja keemiatehaseid ning rajasid mäestikujõgedele

hüdroelektrijaamu. Korea tööstuse struktuur on ühekülgne: kasvas peamiselt tooraine hankimine; töötleva tööstuse harud, eriti masinaehitus, olid väga nõrgalt arenenud. Põllumajandus varustas toiduainetega kolonisaatoreid.

1945. aastal, pärast jaapani imperialistide purustamist, vabastas Nõukogude armee Korea koloniaalikkest. Korea territoorium jagati ajutiselt kaheks tsooniks. Nõukogude väed jäid põhja poole 38. laiuskraadi, Ameerika väed — lõuna poole. Liitlasväed pidid looma tingimused ühtse demokraatliku, sõltumatu Korea moodustamiseks. Korea põhjaosas läks võim töötajate kätte ning siin teostati demokraatlikke ümberkujundusi. Jaapani kolonisaatorite, Korea vaimulikkonna ja mõisnike maa anti talupoegadele. Varem Jaapani ja sellega koostöös olnud Korea kodanluse valdusesse kuulunud tööstusettevõtted, pangad ja transport muudeti rahva omanduseks. Kapitalistide klass likvideeriti. Põhja-Korea majanduses tekkis sotsialistlik sektor.

Ameerika võimud säilitasid Lõuna-Koreas koloniaalkorra ning tugevdasid reaktsiooniliste jõudude — sõjaväelise kliki, mõisnike ja kapitalistide võimu. Need jõud moodustasid 1948. a. maikuus Ameerika Ühendriikide valitsevatele ringkondadele kuuleka valitsuse ja hakkasid esitama pretensioone kogu Korea suhtes. 1948. a. augustis korraldasid Korea demokraatlikud jõud kogu maa territooriumil elanikkonna aktiivsel osavõtul üleüldised valimised Kõrgema Rahvakogu loomiseks. Rahva rõhuv enamik, sealhulgas ka Lõuna-Koreas, hääletas Korea Rahvademokraatliku Vabariigi loomise poolt. Vabariik kuulutati välja 1948. a. septembris. 1950. aastal alustasid Lõuna-Korea reaktsioonilised jõud koos Ameerika imperialistidega sõda Korea Rahvademokraatliku Vabariigi vastu, lootes likvideerida rahvademokraatlikku korda. Sõda kestis kolm aastat. Korea RDV suutis kaitsta oma sõltumatust. Piki 38. laiuskraadi rajati sõjaline demarkatsioonijoon *, mis eraldas Korea RDV Lõuna-Koreast (viimase pindala on 99 000 km², rahvastik ligi 30 miljonit elanikku).

Korea RDV rahvastik.

Korea Rahvademokraatliku Vabariigi elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane. Maad asustavad korealased moodustavad omaette keelterühma, mis kuulub altai keelkonda.

Vabariigi elanikkond koosneb töölistest, teenistujatest, talupoegadest — põllumajanduslike tootmiskooperatiivide liikmetest ja koopereerunud käsitöölistest. Lõuna-Korea külades võimutsevad nagu ennegi mõisnikud ja kulakud, linnades on vabrikud, tehased ja pangad kapitalistide valduses.

Rahvastiku tihedus Korea RDV-s on 103 el./1 km². Seejuures on kõige tihedamini asustatud Lääne-Korea lahe rannik, eriti Phönjani madalik, samuti Jaapani mere kitsas rannikuriba.

Linnades (domineerivad väikesed ja keskmise suurusega linnad) elab üle $^2/_3$ rahvastikust. Phönjan (1,2 milj. el.) asetseb tasandikualal Tedongangi jõe kaldal, Korea tähtsaimas põllumajanduspiirkonnas. Rahvavõimu aastatel on Phönjan kujunenud tähtsaks masinaehituse, kerge- ja toiduainete tööstuse keskuseks, mis koondab enda ümber Korea RDV edelapiirkonna majanduse. Phönjanis paiknevad tähtsamad teaduslikud ja kultuuriasutused. Tööstuse arengult on Phönjan ette jõudnud Lõuna-Korea suurimast linnast Söulist (3,8 milj. el.).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 4 alusel Korea ning Aasia ja Euroopa riikide rahvastiku iivet.
2. Võrrelge lk. 15 oleva kaardi järgi Korea Rahvademokraatlikku Vabariiki teiste Aasia maadega linnaelanike osatähtsuse poolest.

Majanduse üldiseloomustus.

Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ees seisid rahvademokraatliku vabariigi algaastatel väga rasked ülesanded: likvideerida majanduslik mahajäämus, muuta minevikult päranduseks saadud majanduse koloniaalne struktuur, taastada majandus pärast laastavat 1950.—1963. a. sõda, likvideerida Korea kaheks osaks jagunemise rasked tagajärjed. Selle jaotamise tagajärjel tekkisid Korea majanduses tõsised disproportsioonid. Korea RDV territooriumil on suuremad maavarade leiukohad (sealhulgas üle $^4/_5$ söe- ja rauamaagivarudest), $^4/_5$ kogu Korea hüdroenergiavarudest ja peamised metsamassiivid. Lõuna-Korea mineraalseist ressurssidest on tähtsaimaks volframilademed, mida ekspluateerivad Ameerika Ühendriikide monopolid. Korea RDV territooriumile jäi suurem osa rasketööstusest. Lõuna poole 38. laiuskraadi jäid aga peamised põllumajanduspiirkonnad, mis andsid enne Korea kaheks jagamist suurema osa riisi ning teiste toidukultuuride saagist, samuti kergetööstuse toorainest (sealhulgas peaaegu kogu puuvilla). Lõuna-Koreas paiknes ka enamik toiduainete ja kergetööstuse ettevõtteid.

Tänu Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike maade vennalikule abile on Korea RDV saavutanud majanduse arendamisel suurt edu. Sõjas purustatud tehased ja vabrikud on taastatud ning on ehitatud uusi käitisi. Vabariik on kujunenud arenenud industriaal-agraarmaaks. Juhtival kohal on rasketööstus. Korea Rahvademokraatlikus Vabariigis arendatakse edasi maavarade tootmist ja metallurgiat, on loodud oma masinaehitus, uue tootmisharuna on loodud peaaegu kogu tekstiili- ja toiduainete tööstus. Mõnede rasketööstuse toodangu liikide väljalaskelt ühe elaniku kohta kuulub Korea RDV eesrindlikumate maade hulka.

Lõuna-Korea on endiselt mahajäänud agraarmaa, mille majandus sõltub Ameerika Ühendriikidest. Lõuna-Korea majandus on sügava languse seisundis.

Tööstus.

Korea RDV *energiamajanduses* kuulub tähtsaim koht hüdroelektrijaamade elektrienergiatoodangule. Põhja-Korea mägedes on rohkesti sademeid. Mägede järskudest kaljustest nõlvadest allavoolavad jõed kätkevad endas suuri energiavarusid. Paljudes piirkondades on neile jõgedele ehitatud ja ehitatakse keskmise ja suure võimsusega hüdroelektrijaamade kaskaade. Põhja-Korea suurim hüdroelektrijaam on Siphuni elektrijaam Amnokkani jõel (700 000 kW). NSV Liidu abiga on ehitatud võimas kütte- ja elektritsentraal (500 000 kW) Phönjanis, ehitatakse teist (600 000 kW).

Laialdaselt kasutatakse rahvamajanduses *kivisütt*. Seda toodetakse mitmes piirkonnas, eriti Edela-Koreas (Phönjani kivisöebassein) ja äärmises kirdeosas (Tumangani jõe oru pruunsöebassein). Maa edela- ja kirdeosa kivisöeleiukohad on lähestikku *rauamaagileiukohtadega* (neist suurimad paiknevad Musani piirkonnas), samuti volframi, molübdeeni, kromiitide, nikli ja magnesiidi leiukohtadega. See on kaasa aidanud *musta metallurgia* arenemisele neis piirkondades. Põhja-Korea mäed on Aasia üheks rikkaimaks piirkonnaks värviliste ja haruldaste metallide maakide varudelt. *Värvilise metallurgia* tehased paiknevad maa edelaosas, idarannikul ja suurte hüdroelektrijaamade läheduses.

Masinaehitus on kujunenud Korea RDV tööstuse üheks tähtsaimaks haruks. Vabariigis toodetakse nüüd masinaid, kaevandusseadmeid, tööpinke, aparaate, autosid, traktoreid, merelaevu. Peamiseks masinaehituse keskuseks on Phönjan ja selle ümbrus. *Keemiatööstus* on orienteeritud mineraalväetiste ja sünteetilise kiudaine tootmisele. On taastatud võimas keemiakombinaat Hõnnamis, mis on Aasias üks suurimaid väljaspool Nõukogude Liitu. *Tekstiilitööstus* (peamine keskus Phönjan) jääb arenemistempolt maha üksnes masinaehitusest. Kuid tekstiilitööstuse toodangu maht on siiski veel väike. Puuvilla ja siidi vähesuse tõttu kasutatakse järjest rohkem sünteetilisi materjale.

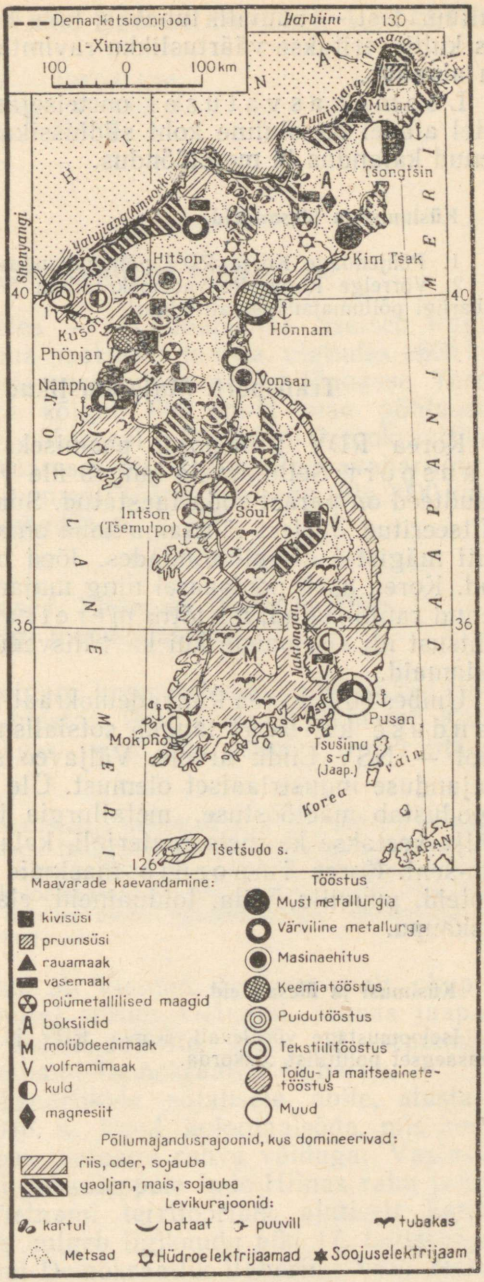
Küsimusi ja ülesandeid.

Missuguseid ressursse ja tooraineliike on Korea RDV tööstusel küllaldaselt ja missugustest on puudus?

Võrrelge Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Korea tööstuse paigutust. Kus asuvad peamised maavarade leiukohad ja rasketööstuse keskused? Missugused erinevused Korea RDV ja Lõuna-Korea põllumajanduse paiknemises nähtuvad sellelt kaardilt?

Põllumajandus.

Põllumajandusel on Korea majanduses tähtis koht: sel alal on tegev pool elanikkonnast, põllumajandus annab kolmandiku natsionaalsest tulust. Suurema osa Korea RDV territooriumist võtavad enda alla metsade ja võsaga kaetud mäed. Üles on haritud ainult umbes $^1/_6$ maa territooriumist. Peamine põllunduse piirkond paikneb Phönjani ümbruses ja linnast lõuna pool tasandikul, mida läbivad Tedongang ja teised jõed. Korea kliima võimaldab kasvatada enamikku parasvöötmekultuure. Peamiselt kasvatatakse teravilja — niisutatavatel aladel riisi, mujal aga maisi, sojauba ja gaoljani. Teraviljatoodang on rahvavõimu tingimustes külvipinna ja niisutussüsteemide laiendamise, maaharimise mehhaniseerimise ja mineraalväetiste kasutamise tulemusel kahekordistunud. Toidukultuuridest on tähtsal kohal ka kartul, bataat ja köögiviljad, tehnilistest

kultuuridest — puuvill, tubakas, lina, kanep ja päevalill. Istandustes kultiveeritakse väärtuslikku ravimtaime žen-šeni. Tähtsal kohal on aiandus.

Loomakasvatusel on teisejärguline tähtsus. Lõunapoolsetel aladel on oluline koht siidiussikasvatusel. Rannikul on arenenud kalandus ja meretööndus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Põhjendage Korea RDV põllumajanduse struktuuri.
2. Võrrelge Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Mongoolia Rahvavabariigi põllumajanduse struktuuri.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Korea RDV transpordi peamiseks liigiks on raudteetransport. Selle arvele langeb üle $^{9}/_{10}$ kõigist sisemaavedudest. Raudteed on pärast sõda taastatud. Suur osa raudteedest on elektrifitseeritud. Järjest tähtsama koha omandab autotransport, eriti mägistes sisepiirkondades. Jõed on laevatamiseks vähesobivad. Korea asub poolsaarel ning majanduslikult on paremini arenenud rannikualad, mistõttu meretransport omab väga suurt tähtsust nii sisemaiste kui ka välisvedude jaoks. Rannikul on palju sadamaid.

Umbes 90% Korea Rahvademokraatliku Vabariigi väliskaubanduse käibest langeb sotsialismimaade arvele, sealhulgas pool — NSV Liidu arvele. Väljaveo struktuur peegeldab Korea majanduse industriaalset olemust. Üle $^{2}/_{3}$ ekspordi väärtusest moodustab mäetööstuse, metallurgia ja keemiatööstuse toodang. Välja veetakse ka metsamaterjali, kala ja kalakonserve, puuvilja, žen-šeni. Korea impordib masinaid ja tööstusseadmeid, naftatooteid, puuvilla, villa, toiduaineid, elanikkonnale vajalikke tööstuskaupu.

Küsimusi ja ülesandeid.

Iseloomustage võrdlevalt Korea RDV ja Lõuna-Korea majandust ning kaasaegset poliitilist olukorda.

VIETNAMI DEMOKRAATLIK VABARIIK.

Pindala — 159 000 km².
Rahvastik — 20 milj. el.
Pealinn — Hanoi.

Vietnami geograafiline asend.

Vietnam (vietnami keeles — «Lõunamaa») asetseb Kagu-Aasias. Ta hõlmab Indo-Hiina poolsaare idaosa, ulatudes 1600 km pikkuse vöötmena põhjapöörijoonest piki rannikut lõunasse. Territooriumi laius läänest itta kõigub 600 km-st maa põhjaosas 60 km-ni keskosas. Vietnami põhjaosal — Vietnami Demokraatlikul Vabariigil — on 1000 km ulatuses piir Hiina Rahvavabariigiga. Kõige pikem ühine piir on Vietnamil läänes Laosega (üle 2000 km). Edelas piirneb Vietnam Kambodžaga.

Arenemise iseärasused. Vietnami Demokraatliku Vabariigi moodustamine.

XIX sajandil langes Vietnam imperialistliku agressiooni ohvriks. 60—80-ndail aastail anastas Prantsusmaa Vietnami, Kambodža ja Laose, moodustades neist oma asumaa — Prantsuse Indo-Hiina.

Asumaa põllumajandus spetsialiseerus peamiselt riisi ja osaliselt ka kautšukitaimede kasvatamisele. Vietnami talupojad kannatasid rängalt maapuuduse all ning neid rõhusid julmalt kolonisaatorid ja vietnami mõisnikud. Elades poolnäljas, olid nad sunnitud kolonisaatoritele ära andma suure osa riisisaagist ja kautšuki. Vietnami tööstus tootis vähesel määral maavarasid ja töötles põllumajanduslikku toorainet.

Teise maailmasõja aastail oli Vietnam Jaapani poolt okupeeritud. Kommunistide juhtimisel võitles vietnami rahvas jaapani okupantide ja prantsuse kolonisaatorite vastu. 2. septembril 1945. a. kuulutati välja Vietnami Demokraatlik Vabariik.

Toetudes Ameerika Ühendriikide sõjalisele abile, alustasid prantsuse imperialistid 1946. a. lõpul koloniaalsõda, mis kestis ligi kaheksa aastat ja lõppes vietnami rahva võiduga. Vastavalt 1954. aastal sõlmitud Genfi kokkuleppele Indo-Hiinas rahu jalulseadmise kohta jagati Vietnami territoorium ajutiselt kaheks demarkatsioonijoonega, mis kulgeb ligikaudu piki 17. laiuskraadi.

Põhja-Vietnam (Vietnami Demokraatlik Vabariik) valis sotsialistliku arenemistee. Lõuna-Vietnamis loodi 1948. aastal Ameerika Ühendriikidest sõltuv riik.

Ameerika imperialistid osutavad igakülgset abi Lõuna-Vietnami rahvavastasele režiimile. Koos Lõuna-Vietnami reaktsioonilise valitsusega peavad Ameerika Ühendriigid sõda vabadusvõitlust alustanud rahva vastu ja teostavad Vietnami DV vastu otsest sõjalist agressiooni. Vietnami DV tõrjub NSV Liidu ja teiste sotsialistlike maade abiga selle agressiooni tagasi. Lõuna-Vietnami ja Põhja-Vietnami töötajad astuvad välja imperialistliku vahelesegamise ja reaktsioonijõudude valitsemise vastu, Vietnami ühendamise ning sõltumatu demokraatliku riigi loomise eest. Lõuna-Vietnami rahva võitlus on pälvinud sotsialistlike maade töötajate ja kõigi rahuarmastavate rahvaste palava poolehoiu.

Küsimusi ja ülesandeid.

Andke hinnang Vietnami ja selle põhjaosa — Vietnami Demokraatliku Vabariigi geograafilisele asendile.

Vietnami DV rahvastik.

Vietnami Demokraatlik Vabariik on paljurahvuseline maa. Siin elab üle 60 rahvuse ja hõimu. Vietnamlased, kes ise nimetavad ennast «kin'ideks», moodustavad 85% Vietnami DV elanikkonnast. Nad on asustanud peamiselt tasandikupiirkonnad, kuna vähemusrahvused elavad mägedes. Rahvavõimu tingimustes on kõik rahvused saanud võrdõiguslikeks. On loodud kaks autonoomset piirkonda: Vietbak, kus elavad taid, nungid ja teised rahvused, ning Teibak, kus elavad thaid ja meod. Nagu vietnamlastest elanikkonnaga provintsides, nii ka rahvuspiirkondades arenevad majandus ja kultuur kiiresti.

R a h v a s t i k u t i h e d u s Vietnami DV-s on 123 el./km^2. Asustus on väga ebaühtlane. Üle $^4/_5$ rahvastikust elab Songkoi (Punase) jõe deltas, mis moodustab vaid väikese osa vabariigi territooriumist. Elanikkonna tihedus on siin üksikutes provintsides 600—800, kohati isegi 1000 el./km^2. Tihedasti on asustatud ka rannikuriba. Samal ajal on mägiste metsapiirkondade asustus hõre. L i n n a d e s elab kõigest $^1/_7$ Vietnami DV rahvastikust. Peaaegu kõik linnad kuuluvad väikeste hulka ning paiknevad Songkoi deltas ja rannikul. Suurim linn — H a n o i (üle 1 milj. elaniku) — tähendab vietnami keeles «Keset jõge». Linn paikneb delta ülaosas, seal, kus Songkoi hakkab hargnema. Hanoi on Vietnami DV pealinn, maa tähtsaim tööstus-, kultuuri- ja administratiivkeskus.

Vietnami DV kõige arvukam k l a s s on talurahvas. Põllumajanduses on tegev $^4/_5$ aktiivsest elanikkonnast. Üle $^9/_{10}$ talupojaperekondadest on astunud põllumajanduslikesse tootmiskooperatiividesse. Tööstuses, sealhulgas käsitöö ja ehituse alal tegutseb umbes $^1/_{10}$ aktiivsest rahvastikust. Töölisklassi osatähtsus kasvab pidevalt ning temale kuulub juhtiv osa maa poliitilises elus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguste Aasia sotsialistlike riikide elanikkonna koosseis on paljurahvuseline, missugustes on see aga ühtne?
2. Missugustes Aasia sotsialistlikes riikides on loodud autonoomsed rahvuspiirkonnad?

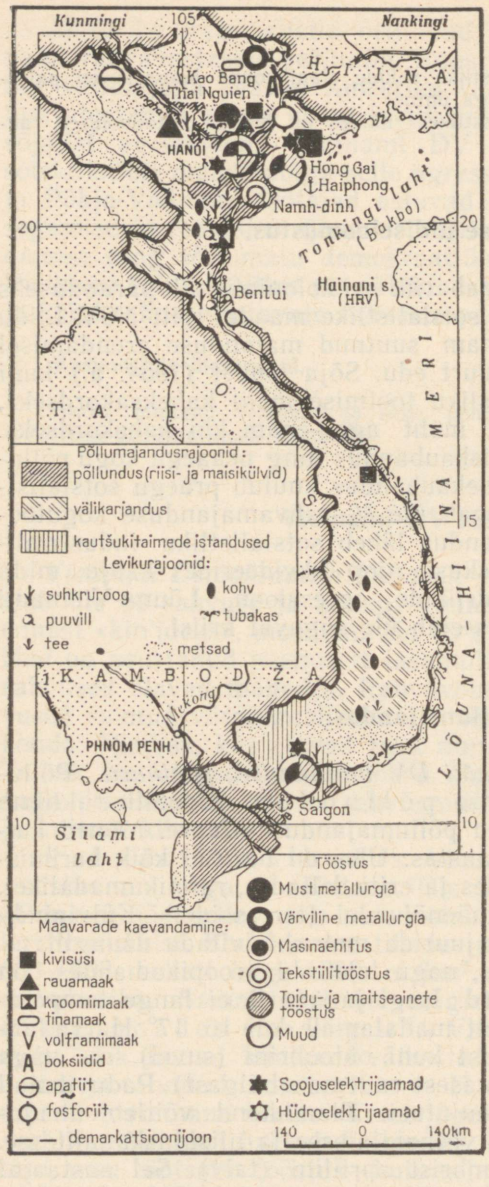
Majanduse üldiseloomustus.

Vietnami Demokraatlik Vabariik sai kolonialismilt päranduseks laostunud majanduse. Tänu sotsialistlike maade, eriti NSV Liidu vennalikule abile on Vietnam suutnud majanduse arendamisel saavutada lühikese ajaga suurt edu. Sõja lõpust (1954. a.) kuni 1965. aastani kasvas tööstusliku tootmise maht kaheksakordseks, põllumajandusliku tootmise maht aga enam kui kahekordseks. Kogu tööstus, transport, väliskaubandus ning peaaegu kogu põllumajandus, käsitööndus ja sisekaubandus kuulub praegu sotsialistlikku sektorisse. Tööstus annab üle $^2/_5$ rahvamajanduse kogutoodangust. Vietnami DV majandus läheb sotsialistliku industrialiseerimise teed, ületades raskusi ning likvideerides kahju, mida põhjustab Ameerika Ühendriikide agressioon. Lõuna-Vietnami mahajäänud agraarmajandus elab üle sügavat kriisi.

Põllumajandus.

Põllumajandus on Vietnami DV majanduse põhiharu. Põllumajanduses on juhtival kohal p õ l l u n d u s. Troopiline kliima lubab viljelda mitmesuguseid põllumajanduskultuure. Mõned kultuurid annavad 2—3 saaki aastas. Üles on haritud kõik harimiskõlblikud maatükid jõeorgudes ja eriti deltades, rannikumadalikel, mägedevahelistes orgudes, mäenõlvadel (terrassidel). Külvipinda laiendada on raske — tuleb juurida metsa, hävitada džunglit.

Aastaaegadeks Vietnamis, nagu teisteski troopikamaades, on vihmaperiood ja kuiv periood. Isegi jaanuaris ei lange temperatuur maa põhjaosas tavaliselt madalamale kui 16, 17°. Harva langeb temperatuur 10°-ni. Maist kuni oktoobrini (suvel) on väga palju sademeid (kuni $^4/_5$ aastasest sademete hulgast). Paduvihmad põhjustavad sageli suuri üleujutusi. Elanikkond võitleb üleujutuste vastu, koondab liigvee veehoidlatesse ja niisutuskanalitesse. Kuiv periood vältab novembrist aprillini (talv). Sel aastaajal nõuavad paljude piirkondade põllud niisutamist. Mõnedes piirkondades seevastu esineb soiseid alasid. Vegetatsiooniperiood kestab aastaringselt. Talupoegade põllutöödes ei tekigi vaheaega: riisi koristatakse mais ja oktoobris; maisi, bataati ja maniokki — märtsist augustini; puuvilla kasvatatakse kuival perioodil, puuvilja ja köögivilja — kogu aasta vältel.

Võrrelge Vietnami Demokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Vietnami majanduse paigutust. Mille poolest erineb Vietnami DV-s asuva Songkoi jõe delta majanduse struktuur Lõuna-Vietnamis asuva Mekongi jõe delta majanduse struktuurist?

Vietnami DV ja kogu Vietnami põllunduse tähtsaimaks haruks on riisikasvatus üleujutatavail põldudel, eriti Songkoi deltas. Riisi kasutatakse ulatuslikult mitmetel toiduainete tööstuse aladel. Riisiõled lähevad loomasöödaks, neid kasutatakse ka parimate paberisortide valmistamiseks, neist tehakse peakatteid, matte, kandekotte, nööri. Riisipõldudel kasvatatakse kala. Varematel aastatel oli kogu maa viljaaidaks Mekongi jõe delta Lõuna-Vietnamis. Rahvavõimu aastail on riisitootmine Vietnami Demokraatlikus Vabariigis suurenenud kahekordseks ning ületab nüüd tunduvalt Lõuna-Vietnami toodangu. Riisikasvatuseks ebasobivatel delta-aladel ja küngaste nõlvadel kasvatatakse maisi, bataati, maniokki ja teisi toidukultuure.

Küngastel ja eelmäestikes kasvatatavatel tehnilistel kultuuridel on külvipinnas tagasihoidlik koht. Tähtsaim neist on suhkruroog, olulised on ka puuvill, tee, kohv, õlitaimed, tubakas. Deltaalal on arenenud seakasvatus, linnukasvatus ja siidiusside kasvatamine. Mäestikupiirkondade karjamaadel peetakse veiseid, eriti härgi ja pühvleid, kes on asendamatud tööloomad riisiväljadel.

Üle poole Vietnami Demokraatliku Vabariigi territooriumist võtavad enda alla metsad. Metsades on palju väärispuuliike, mida kasutatakse mööbli valmistamiseks, nikerdustöödeks, ehitustel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Vietnami DV põllunduse iseärasused?
2. Võrrelge Vietnami põllumajanduse struktuuri Hiina RV, Mongoolia RV ja Korea RDV põllumajanduse struktuuriga.

Tööstus.

Vietnami Demokraatlikus Vabariigis leidub mitmesuguste maavarade suuri lademeid. Mäestikujõed on rikkad hüdroenergia tohututelt varudelt, metsadest saadakse rohkesti puitu. Suure hulga mitmesugust toorainet võib tööstus saada põllumajanduselt. Noorel vabariigil on kavas hakata kasutama kõiki neid rikkalikke ressursse majanduse arendamiseks.

Tööstuse struktuuris etendab peamist osa kergetööstus ja eriti toiduainete tööstus. Riisipuhastus- ja jahutööstused, suhkru-, tee-, taimeõli- ja tubakavabrikud ning muud toidu- ja maitseainete tööstuse, samuti naha- ja tekstiilitööstuse ettevõtted paiknevad hajali linnades (eriti Hanois ja Haiphongis) ning maa-asulates Songkoi deltas. Siin töödeldakse ka metsa, mida parvetatakse mäestikualadelt mööda Songkoid ja tema lisajõgesid.

Rasketööstuse harudest on silmapaistvamal kohal söetööstus. Karjääriviisiliselt kaevandatakse kõrgekvaliteedilise kivisöe lademeid Hong Gai rajoonis ranniku lähedal. Siit veetakse sütt üle kogu maa. Vietnami Demokraatlikus Vabariigis kaevandatakse ka rauamaaki, kromiiti, volframit, tina, boksiiti, apatiiti ning sulatatakse värvilisi metalle. Thai Nguienis (Vietbaki autonoomne piirkond) ehitatakse esimest musta metallurgia tehast Vietnamis. Kujunemas on kodumaine masinaehitus. Hanois toodetakse tööpinke ja põllutöömasinaid, Haiphongis — jõelaevu ja väikesemaid merelaevu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguseid looduslikke ressursse on tööstuse arendamiseks Vietnami Demokraatlikus Vabariigis? Kuidas neid kasutatakse?
2. Kuidas paikneb Vietnami DV tööstus? Millega on seletatav niisugune paigutus?

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Siseveod toimuvad peamiselt raudteel. Raudteevõrk on hõre (alla 1 km/100 km²). Juba iidsest ajast on olnud suure tähtsusega siseveeteed (eriti Songkoi jõe deltas) ja meretrans-

It snows today!

port. Nende tähtsus on säilinud ka tänapäeval. Veeteede arvele langeb üle 1/3 kõigi transpordiliikide veokäibest. Vietnami DV peamine sadam on Haiphong. Pärast maa vabastamist on ehitatud uus sadam Bentui. Eriti kiiresti areneb autotransport, mis ulatub kaugetesse mäestikupiirkondadesse.

Ligi 3/4 Vietnami DV väliskaubandusest langeb sotsialistlike maade, eriti NSV Liidu, samuti Hiina Rahvavabariigi ja Tšehhoslovakkia arvele. Vietnami Demokraatlikul Vabariigil on väliskaubanduslikud suhted ka Jaapani, Prantsusmaa, India ja Indoneesiaga. Eksporditakse peamiselt sütt, tina, kromiiti, apatiiti, käsitöötooteid, samuti troopikavöötme põllunduse saadusi ja väärispuitu. Vietnami DV realiseerib neid kaupu (välja arvatud süsi) sotsialistlikul maailmaturul. Suurema osa impordist moodustavad tooraine ja materjalid tööstuse jaoks, masinad ja seadmed.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leidke kaardil Vietnami DV peamised raudteed. Analüüsige Vietnami DV raudteede ja elanikkonna ning majanduse paiknemise seoseid.
2. Iseloomustage võrdlevalt Vietnami DV ja Lõuna-Vietnami majandust ning kaasaegset poliitilist olukorda.

PRAKTILISED TÖÖD.

(Täidetakse valikuliselt õpetaja korraldusel.)

1. Kandke kontuurkaardile Aasia sotsialistlike riikide tähtsamad maavarade leiukohad; hinnake, mil määral need maad on varustatud mineraalse toorainega.
2. Leidke maailma rahvaste kaardil ja kirjutage vihikusse keelterühmad ja keelkonnad, millesse kuuluvad Aasia sotsialistlike riikide rahvad.
3. Leidke õpikust ja kirjutage vihikusse Aasia sotsialistlike maade uued tööstuskeskused ja tööstuse ning transpordi uusehitused. Kandke leitud objektid kontuurkaardile.
4. Hinnake õpiku ja atlase alusel Aasia sotsialistlike riikide looduslike tingimuste sobivust põllumajanduse jaoks.
5. Tehke maailma põllumajanduse kaartide alusel kindlaks, kuidas paikneb Aasia sotsialistlike maade põllumajandus. Missugused põllunduse areaalid * ja loomakasvatusharud on ülemaailmse tähtsusega?
6. Koostage õpiku alusel Aasia sotsialistlike riikide ekspordi ja impordi tabel (tabelisse kandke tähtsamad sisse- ja väljaveoartiklid). Tehke järeldus nende maade ekspordi ja impordi struktuuri kohta.

AMEERIKA.

KUUBA VABARIIK.

Pindala — 115 000 km².
Rahvastik — 8 milj. el.
Pealinn — Havanna.

Koosseis ja geograafiline asend.

Kuuba Vabariik on esimene sotsialistlik riik Ladina-Ameerikas. Tema koosseisu kuuluvad Kuuba ja Pinose saar ning palju väiksemaid saari nende lähikonnas. Kuubat ümbritsevad Atlandi ookeani veed — Florida väin, Mehhiko laht ja Kariibi meri. Kuuba paikneb troopikavöötmes, Põhja- ja Lõuna-Ameerika vahel. Siin ristuvad Atlandi ookeanist Vaiksesse ookeani ning Põhja-Ameerikast Kesk- ja Lõuna-Ameerikasse kulgevad mere- ja õhuteed.

Imperialistlikud riigid, eriti Ameerika Ühendriigid organiseerivad Kuuba vastu provokatsioone ja diversioone. Kuubat ümbritsevad kapitalistlikud riigid ja ta paikneb teistest sotsialistlikest maadest kaugel, kuid sellest hoolimata on Kuubal pidev side teiste sotsialistlike riikidega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mille poolest erineb Kuuba geograafiline asend teiste sotsialistlike maade geograafilisest asendist?
2. Meenutage ajaloost, kuidas Kuuba rahvas on aastasadade vältel võidelnud oma iseseisvuse eest.

Rahvastik.

XV sajandil anastati Kuuba hispaanlaste poolt. Hispaanlaste pikaajalise peremehetsemise tulemusena hävitati peaaegu kogu põliselanikkond. Kuuba praegune elanikkond on kujunenud kolme rassi segunemise tulemusena ja oma etniliselt päritolult on ta seotud nelja kontinendiga. Euroopa kolonisaatorid vedasid sisse neegreid Aafrikast; Põhja-Ameerikast toodi sisse indiaanlasi, Aasiast aga rändas sisse tuhandeid tööle värvatud hiinlasi. Kuuba elanikkond koosneb peaaegu $^3/_4$ ulatuses hispaanlaste järeltulijaist, kuna ülejäänud osa moodustavad neegrid ja mulatid *. Rahvarevolutsioon tegi jäädavalt lõpu rassilisele diskriminatsioonile *. Kuuba riigikeeleks on hispaania keel.

Pärast 1959. aasta revolutsiooni on muutunud elanikkonna klassistruktuur: likvideeritud on maaomanike-latifundistide * ja kapitalistide klassid, tänapäeva Kuubas ei ole enam kehvi-

kuid-põllutöölisi. Rahvastiku loomulik juurdekasv on üldise ja eriti laste suremuse olulise vähenemise tulemusena suurenenud. Kuuba on Ladina-Ameerikas ainus maa, kus on likvideeritud kirjaoskamatus. Erinevalt teistest Ladina-Ameerika maadest paikneb Kuubas rahvastik kogu territooriumil suhteliselt ühtlaselt; üle poole rahvastikust elab linnades.

Küsimusi ja ülesandeid.

Missugused on kuuba rahvuse kujunemise iseärasused?

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Kuni 1959. a. arenes Kuuba majandus teiste Ladina-Ameerika maadega ühesugust teed pidi. Majandus oli allutatud Ameerika Ühendriikide kapitali huvidele; domineeris monokultuurne põllumajandus, mis täielikult sõltus välisturust.

Esialgu rajati siin ulatuslik karjamajandus, kuid juba alates XVI saj. lõpust hakati rajama suhkrurooistandusi. Raiuti maha palme ja männimetsi; toidukultuure ei kasvatatud enam peaaegu üldse. Kuuba muutus suurimaks roosuhkru tootjaks maailmas. Tohutud suhkrurooistandused kuulusid Ameerika Ühendriikide monopolidele ja kohalikele mõisnikele; maad harisid põllutöölised, kes moodustasid $^2/_3$ aktiivsest rahvastikust. Põllutööliste elu oli väga raske, tööd leidus ainult suhkruroo koristamise ja töötlemise perioodil — jaanuarist maini. Maata talupojad-koloonid võtsid raskete tingimuste alusel maad suurmaaomanike käest rendile ning kasvatasid renditud maal suhkruroogu. Seetõttu oma toiduainetest ei piisanud ning toiduaineid tuli Ameerika Ühendriikidest sisse vedada. Kuuba oli üks vaesemaid maid Ladina-Ameerikas.

Pärast revolutsiooni võitu (1959. a.) on Kuubas aset leidnud põhjalikud ümberkujundused. Viidi läbi agraarreform; natsionaliseeriti tööstus, transport, pangad; väliskaubandus on muudetud riiklikuks monopoliks. Nende abinõude tulemusena on sotsialistlik sektor omandanud Kuuba majanduses juhtiva koha. Kuuba on hakanud rajama sotsialismi. Teiste sotsialistlike maade abiga ületab Kuuba rahvas suuri raskusi, mida tingib varem mahajäänud ning ühekülgselt kujunenud majanduse rekonstrueerimine.

Rahvusvahelise sotsialistliku tööjaotuse süsteemis esineb Kuuba peamiselt suhkru tootjana. Suhkru ekspordilt on Kuuba esikohal kogu maailmas. Oluline tähtsus on Kuuba majanduses ka tubaka ja tubakasaaduste tootmisel, maavarade kaevandamisel ja troopiliste puuviljade ning köögivilja kasvatamisel.

Küsimusi ja ülesandeid.

Mille poolest erineb Kuuba majanduse arenemistee teiste Ladina-Ameerika maade majanduse arenemisest?

Põllumajandus on Kuuba majanduse peamine haru. 1959. aasta agraarreform likvideeris mõisnike ja välismaiste monopolide suurmaavalduse. Sotsialistlik sektor (sealhulgas rahvamõisad) hõlmab üle 3/4 põllumajanduslikest kõlvikutest.

Kuuba looduslikud tingimused on põllumajanduseks üldjoontes soodsad. Suurema osa territooriumist võtavad enda alla punamullatasandikud, mida saab edukalt kasutada mitmesuguste põllukultuuride viljelemiseks.

Kliima on soe, pehme ja niiske, valitseb peaaegu muutumatu temperatuur. Vegetatsiooniperiood kestab aasta läbi, mis võimaldab saada 2—3 saaki aastas. Vihmaperioodil (maist oktoobrini) esineb küll sageli paduvihma ja torme, mis põhjustab üleujutusi. Vesi valgub kiiresti merre, jõudmata pinnasesse imbuda. Seetõttu on kuival perioodil (detsembrist aprillini) sageli põudasid, mis vahel kestavad väga kaua. Kuubas on saanud deviisiks «Me ei loovuta merele tilkagi saarele langevast vihmaveest!». Niisutus- ja veekogumistööd on käsil paljudes piirkondades. Sapata poolsaarel kuivendatakse soid.

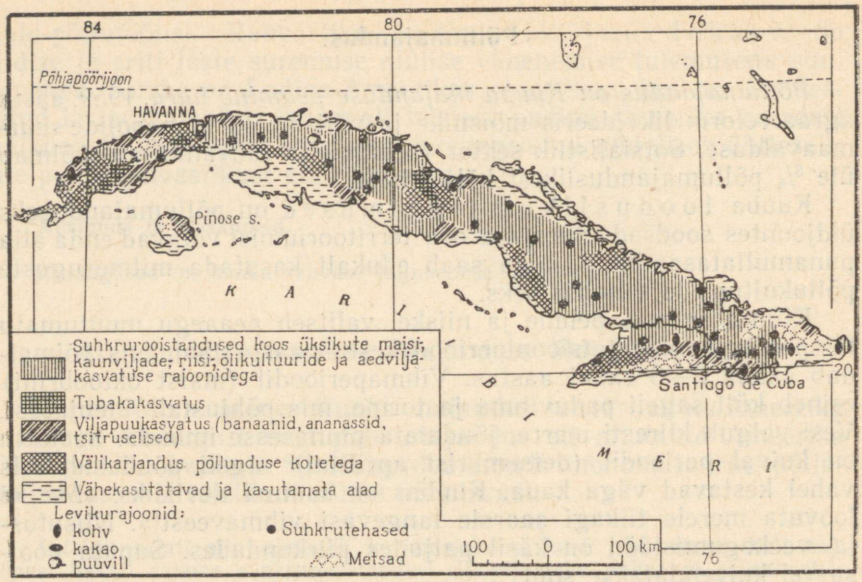
Suhkrutootmine jääb Kuuba majanduse tähtsaimaks haruks. Suhkrurooistanduste all on ligi pool haritavast maast. Istandused võtavad enda alla peaaegu kogu saare keskosa. Seal asuvad ka suhkruvabrikud. Nende 5—6 milj. t suurune suhkrutoodang annab üle 1/3 natsionaalsest tulust ja umbes 3/4 ekspordist. Suhkruroogu koristati kuni viimase ajani käsitsi. NSV Liidu abiga on Kuubas hakatud tootma rookoristusmasinaid, mis on muutnud töö tunduvalt kergemaks ja tõstnud tööviljakust.

Kõrvuti suhkruroo tootmise edasise laiendamisega suurendatakse kasutuselevõetavatel uutel maadel oma toiduainete- ja tooraainebaasi loomise huvides toidukultuuride (mais, kaunviljad, köögivili, õlikultuurid) ja tehniliste kultuuride (puuvill) külvipinda. Mäestikupiirkondades omandab järjest suurema tähtsuse kartul. Saare lõunaosa kuivendatavail maadel kasvatatakse riisi (peamine toidukultuur), maa idaosa eelmäestikupiirkondades kultiveeritakse kohvi- ja kakaopuud, lääneosas suurenevad tubaka all olevad maa-alad (Kuuba tubakas on juba ammust ajast kuulus). Tsitruspuid, kookospalme ja banaane kasvatatakse piki teeääri. Troopikakultuurid — tubakas, kohv ja kakao — lähevad hulgaliselt ekspordiks.

Hoolimata rohketest karjamaadest oli loomakasvatus Kuubas vähe arenenud. Nüüd peetakse arvukates riiklikes karjamajandites seebusid ja sigu. Eriti suurt tähelepanu pööratakse linnukasvatusele.

Viimastel aastatel areneb Kuubas kalapüük. On hakatud kasutama Atlandi ookeani kalarikkusi (umbes 900 kalaliiki).

Kuuba on kuulus oma mitmesuguste puuliikide poolest, mis

Leidke kaardil istanduste, aianduse ja loomakasvatuse piirkonnad.

loob kindla aluse metsamajandusele. Saare idaosas on säilinud troopikametsad. Lisaks sellele istutatakse uusi metsi. Saare läänеosas rajatakse okasmetsi; kogu territooriumi ulatuses on istutatud kümneid miljoneid eukalüpte, mis kasvavad väga kiiresti.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas Kuuba geograafiline asend ja looduslikud tingimused mõjustavad põllumajanduse spetsialiseerumist?
2. Mille poolest on Kuubas põllumajanduse spetsialiseerumine teistsugune kui Euroopa ja Aasia sotsialistlikes maades?
3. Tehke atlases leiduva sektordiagrammi alusel kindlaks, missugune osa ülemaailmsest suhkruroo toodangust langeb Kuuba arvele.

Tööstus.

Energiaressurssidelt on Kuuba vaene. Saare territooriumil on teada väiksemad kivisöe- ja naftaleiukohad; märkimisväärsemad on turbavarud. Kuigi suured ei ole ka hüdroenergia ressursid. Energiamajanduse aluseks on importnafta, mida enne revolutsiooni toodi Ameerika Ühendriikidest, nüüd aga saadakse Nõukogude Liidust. NSV Liidu ja Tšehhoslovakkia SV abiga on ehitamisel suured soojusjõujaamad.

Kuubas leidub mitmesuguseid maake. Märkimisväärse suu-

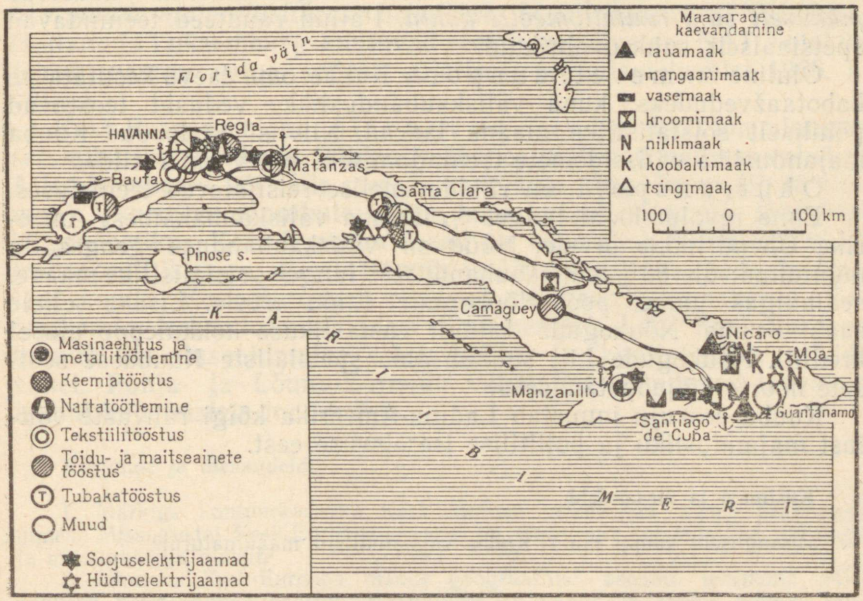
rusega on kromiidi, nikli-, koobalti-, raua- ja mangaanimaagi ning muude maakide leiukohad. Enne revolutsiooni Ameerika monopolid küll uurisid maavarasid, kuid pidurdasid teadlikult nende kasutamist, käsitledes Kuubat metropoli läheduses paikneva loodusliku «maagilaona». Kuuba rahvas on alles nüüd teada saanud, kuivõrd suured õieti on tema loodusvarad. Rahvusliku tööstuse rajamisega on nüüd loodud ka võimalused nende rikkuste mitmekülgseks kasutamiseks.

Maavarasid kaevandati ka enne revolutsiooni, kuid suurem osa toodangust läks poolfabrikaatidena Ameerika Ühendriikidesse. Nüüd on Kuuba suurendanud värviliste metallide maakide kaevandamist. Maake kasutavad rekonstrueeritud tehased ja uued ettevõtted. Niklimaardlate baasil töötavad niklikombinaadid.

Kuuba majanduse juhtivaks tootmisharuks on suhkrutööstus. Suhkruvabrikud on ehitatud rooistandike piirkonda. Suhkruroo töötlemise jäätmeist toodetakse loomasööta, tselluloosi, plastmasse ja paberit.

Nagu suhkrutööstus, nii ka tubakatööstus suurendab tootmismahtu. Toodang läheb ekspordiks.

Kuubas rekonstrueeritakse vanu ja ehitatakse uusi musta metallurgia ja masinaehituse ettevõtteid. Uute tööstus-

Missuguseid maavarasid ja kus toodetakse Kuubas? Leidke peamised tööstuse paiknemise rajoonid.

objektide rajamiseks saab Kuuba komplektseadmeid teistest sotsialistlikest riikidest.

Väliskaubanduse ja kalapüügi arendamiseks on vaja luua kaasaegne kauba- ja kalalaevastik. Suuri laevu tellitakse Poolast ja Saksa Demokraatlikust Vabariigist, kuid ka Kuubas on juba ehitatud mitu laevatehast.

Pealinn Havanna, Kariibi mere saarte suurim linn, on Kuuba tähtsaim tööstuskeskus (annab üle poole tööstustoodangust), suurim transportteede sõlmpunkt ja sadam. Havannas elab $^1/_5$ saare rahvastikust.

Havannas asuvad toiduainete, tubaka- ja klaasitööstuse ettevõtted, väikesed vanametalli ümbersulatamise tehased, traktorite monteerimise tehas ja autoremonditehas. Havanna lähedale on ehitatud suur tekstiilikombinaat. Eeslinnades on naftatöötlemis- ja keemiatehased.

Küsimusi ja ülesandeid.

Mille poolest erineb Kuuba tööstuse revolutsioonijärgne areng revolutsioonieelsest?

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Kuuba on läänepoolkera maade hulgas esikohal raudteede pikkuselt saja ruutkilomeetri kohta. Paljud raudteed teenindavad spetsiaalselt suhkruvabrikuid.

Oluline on meretransport. Kuuba oma laevu kasutatakse kabotaažvedudeks, kuna väliskaubanduslikke vedusid teostavad põhiliselt sotsialistlike maade laevad. Niiviisi on loodud Kuuba majanduslike välissidemete teenindamiseks pidev «meresild».

Õhutransport on riikidevahelise reisijateveo teenistuses.

Enne revolutsiooni langes $^3/_4$ Kuuba väliskaubakäibest Ameerika Ühendriikide arvele. Nüüd on väliskaubanduse geograafia muutunud: üle 80% väliskaubandusest langeb sotsialistlike maade, sealhulgas umbes pool Nõukogude Liidu arvele. Lisaks sellele saab Kuuba Nõukogude Liidult vastastikuse kokkuleppe alusel krediiti, Nõukogude Liit suunab oma spetsialiste Kuubasse sealsete noorte väljaõpetamiseks.

Kuuba eeskuju innustab Ladina-Ameerika kõigi rahvaste võitlust majandusliku ja poliitilise iseseisvuse eest.

Küsimusi ja ülesandeid.

Missuguseid kaupu müüb Kuuba sotsialistlikul maailmaturul?

III osa — KAPITALISTLIKUD JA ARENEVAD MAAD.

EUROOPA.

KESK-EUROOPA MAAD.

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Kesk-Euroopasse kuulub rühm riike, mis asuvad Välis-Euroopa keskosas: Suurbritannia, Iirimaa, Prantsusmaa, Saksa Föderatiivne Vabariik (SFV), Holland, Belgia, Luksemburg, Šveits, Austria ja Liihtenštein. *Need on erineva riikliku korraldusega kapitalistlikud riigid. Nad kuuluvad mitmesugustesse kapitalistlike maade majanduslikesse liitudesse;* Suurbritannia, SFV, Belgia, Holland ja Luksemburg kuuluvad veel agressiivsesse NATO blokki, (Prantsusmaa astus sellest sõjalisest organisatsioonist 1966. a. välja.)

Kesk-Euroopa maad p i i r n e v a d idas ligi 3000 km ulatuses sotsialistlike riikidega. Põhjas ja läänes ulatuvad nad kas vahetult Atlandi ookeani või selle merede rannikule ning lõunas (Prantsusmaa) Vahemere rannikule; muus osas kulgeb lõunapiir läbi Alpi kõrgmäestiku. Kesk-Euroopa maad on omavahel ühenduses kõigi transpordiliikidega, Suurbritannia ja Iirimaaga aga mere- ja õhuteed kaudu. Kesk-Euroopas ristuvad raudteed ja maanteed, jõeteed ning lennuliinid kõikidest ilmakaartest. Läbi Kesk-Euroopa toimub ühendusepidamine sotsialistlike ja kapitalistlike riikide vahel, Põhja- ja Lõuna-Euroopa vahel; siit suunduvad laeva- ja lennuliinid teistele mandritele.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Märkige kontuurkaardile Kesk-Euroopa riikide ja nende pealinnade nimed. Missugustel Kesk-Euroopa maadel on ühine piir sotsialistlike riikidega, ja missugustega nimelt?
2. Hinnake Kesk-Euroopa maade geograafilist asendit tervikuna. Missugused neist asuvad saartel, missugustel on väljapääs kahele merele, missugustel puudub üldse merepiir?
3. Kirjutage tabelist 2 vihikusse Kesk-Euroopa maade pindala ja elanike arv.

Kesk-Euroopa rahvad kuuluvad põhiliselt kahte keelterühma: germaani (see on arvuliselt tunduvas ülekaalus) ja romaani rühm. Enamikus maades on rahvuslik koosseis ühtlane, mõnevõrra kirjum on see aga Suurbritannias, Šveitsis ja Belgias.

Kesk-Euroopa maad paistavad silma rahvastiku madala looomuliku juurdekasvu poolest (5—9 inimest 1000 elaniku kohta), üksnes Hollandis on see suhteliselt kõrge (13—14 inimest). Rahvastiku arvu mõjutab märgatavalt välismigratsioon. Emigratsioon on iseloomulik eelkõige Iirimaale ja Suurbritanniale; palju väljarändajaid, eriti töölisi Itaaliast ja teistest Lõuna-Euroopa maadest, suundub Prantsusmaale, SFV-sse, Šveitsi ja Belgiasse.

Kesk-Euroopas on rahvastiku tihedus kõrgem kui mujal Euroopas, kusjuures Belgia ja eriti Holland on kõige tihedamini asustatud riigid maailmas (välja arvatud mõningad kääbusriigid). Kesk-Euroopas on rohkesti suuri linnu. Linnarahvastiku osatähtsus on enamikus maades 60—80%, olles seega kõrgem kui mistahes maakera piirkonnas. See on otseselt seotud rahvastiku professionaalse koosseisuga: tööstuses on seal (välja arvatud Iirimaa) tegev 40—50% kogu aktiivsest rahvastikust, põllumajanduses aga ainult 5 (Suurbritannia) — 25%. Rahvastiku klassikoosseisu iseloomustab ühelt poolt palgatööliste, eriti tööstustööliste suur arv, teiselt poolt aga kodanluse valitsemine majanduslikus ja poliitilises elus. See põhjustab teravat klassivõitlust.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jälgige atlase kaardilt, missugused rahvad elavad Kesk-Euroopas ja kirjutage need keelterühmade järgi vihikusse.
2. Võrrelge tabeli 2 põhjal Kesk-Euroopa maid rahvastiku keskmise tiheduse poolest.

Majanduse üldiseloomustus.

Kesk-Euroopa maad on läbi teinud pika kapitalistliku arenemistee.

Paljude sajandite kestel kuulus neile kapitalistlikus maailmamajanduses väga tähtis koht. Veel hiljaaegu olid Suurbritannia, Prantsusmaa, Belgia ja Holland suured koloniaalriigid, kes ekspluateerisid suurt osa maakera rahvastikust. Need maad said suurt tulu veel ebavõrdsest (enda kasuks) kaubandusest teiste maadega ja merendusest, maailmasõja-eelne Saksamaa aga sõdadest ja paljude Euroopa maade riisumisest. Šveitsist sai «maailma pankur», «šeif-riik», kus iga 1300—1400 elaniku kohta tuleb keskmiselt üks pank; neis pankades hoiavad rikkad suurmaaomanikud paljudest kapitalistlikest riikidest tohutuid summasid. See on aga tulus Šveitsile.

Ka väike Liihtenštein on «suurpankur». Lisaks sellele saab ta suurt tulu postmarkide väljalaskmisest ja Euroopa suurimast hambaproteesivabrikust.

Kesk-Euroopa maad kuuluvad majanduslikult kõige arenenumate riikide hulka maailmas. Nende majanduses (välja arvatud

Iirimaa) ületab tööstus tunduvalt põllumajanduse. Tööstuse enamiku toodanguliikide hulgalt ühe elaniku kohta, mehhaniseerimise ja kemiseerimise taseme ning põllumajanduse produktiivsuse poolest on need maad esimeste hulgas maailmas.

Enamikus Kesk-Euroopa maades iseloomustab tööstust toodangu suur maht. Neis valitsevad, omavahel tugevasti konkureerides, monopolid ja teised suured kapitalistlikud ühendused. Nad on üksteisega tihedalt seotud, samuti Ameerika Ühendriikide monopolidega, sõltudes paljus just viimastest. Kapitalistlikus tootmises esineva konkurentsi ja anarhia tõttu on mõningad tööstusharud, eriti söe- ja metallurgiatööstus, mitmes Kesk-Euroopa riigis kriisi olukorras või arenevad **väga aeglaselt.**

Tööstus.

Kesk-Euroopa maades on arenenud energeetika. Suurbritannias, SFV-s, Belgias, Hollandis ja Luksemburgis baseerub ta põhiliselt kivisõe, kohati ka pruunsõe tootmisel. Prantsusmaal annavad umbes 1/2, Austrias 3/4 ning Šveitsis ja Liihtenšteinis kogu elektrienergia Alpides asuvad hüdroelektrijaamad. Iirimaa tähtsaimaks energiavaruks on turvas. Kaasajal on nende maade energiabilansis tähtsal kohal nafta (25—45%), millest valdav osa imporditakse. Kesk-Euroopa on piirkond, kuhu rohkem kui kusagil mujal maailmas veetakse sisse naftat.

Peale Šveitsi, Iirimaa ja Liihtenšteini on teistes Kesk-Euroopa maades arenenud musta ja värvilise metallurgia suurtööstus. Sõe ja koksiga on nad enam-vähem kindlustatud, kuid rauamaaki, eriti kvaliteetset maaki tuleb sisse vedada (välja arvatud Prantsusmaa). Üksnes Prantsusmaal leidub boksiiti, teisi värvilisi metalle on aga väga vähe. Saksa FV, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Belgia kõrval on silmapaistvaks malmi- ja terasesulatajaks ka Luksemburg; terase toodangult ühe elaniku kohta (14 t aastas) on ta maailmas esikohal. Oma endistest asumaadest sisseveetava tooraine baasil on Belgia rajanud ulatusliku vase, tsingi, inglistina ja plii tootmise.

Kõigis Kesk-Euroopa maades, peale Luksemburgi ja Iirimaa, on tööstusharude seas tähtsuselt esikohal kõrgestiarenenud masinaehitus. Masinate toodangult on Kesk-Euroopa tervikuna võrdne Ameerika Ühendriikidega. Autode ja elektrotehnikatoodete väljalaskelt jääb ta maha ainult Ameerika Ühendriikidest ning merelaevade toodangult — Jaapanist. Tööpinkide, sisseseadete, vedurite, põllumajandusmasinate, täppismehhaanika ja optikatoodete väljalaskelt on Kesk-Euroopa kapitalistlikus maailmas esikohal. Ainuüksi Šveits valmistab üle 1/2 kogu välisriikide kellatoodangust, sealjuures eksportides peaaegu kogu toodangu.

Silmapaistval kohal kogu maailmas on Kesk-Euroopa mitme-

kesise keemiatööstuse (eriti naftakeemia) poolest, sealhulgas plastmasside ja sünteetilise kiu tootmiselt.

Kesk-Euroopa maade laiaulatuslik, mitmeharuline ja oma toodete kõrge kvaliteedi poolest tuntud kergetööstus (eriti tekstiilitööstus) ja toiduainete tööstus toodavad rohkesti kaupa ekspordiks, kuid ise sõltuvad sealjuures kas täielikult või siis suurelt osalt tooraine impordist.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake tabelite 11—20 järgi kindlaks, mitmendal kohal on Kesk-Euroopa maad üksikute tööstuskaupade toodangult.

Põllumajandus.

Põllumajandus paistab Kesk-Euroopas silma kapitalismi kõrge arenemistaseme poolest, olgugi et mitmel maal (eriti Austrias, Liihtensteinis ja SFV-s) on säilinud mõningad feodalismi jäänused, sealhulgas mõisnike majandid. Töötavatel talupoegadel on vähe maad ja põllutöömasinaid. Paljud väikemajandid järk-järgult laostuvad ja tõrjutakse kõrvale kapitalistlike majandite poolt. Tervikuna on põllumajandus Kesk-Euroopas intensiivne. Tulukuselt ületab loomakasvatus kõigis maades maaviljeluse. Loomakasvatuses etendab peamist osa veise- ja seakasvatus.

Mitmekesised looduslikud tingimused Kesk-Euroopa maades — Vahemerest ja Alpidest Põhjamereni — mõjutavad maaviljeluse spetsialiseerumist ja iseärasusi. Peamine tähtsus on teraviljadel, millele järgnevad kartul ja suhkrupeet. Kesk-Euroopal ei jätku oma põllumajandussaadustest. Kõige enam suudab nendega oma maad varustada Prantsusmaa ja Hollandi, kõige vähem Suurbritannia ning Šveitsi põllumajandus.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge looduslikke tingimusi Kesk-Euroopa eri maades põllumajanduse arendamise seisukohalt.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Kesk-Euroopa on kõige tihedama liiklusteede võrguga piirkond maakeral. Enamiku maade siseliikluses on juhtival kohal raudteed (Šveitsis on nad kõik elektrifitseeritud, Hollandis 50% ulatuses). Järjest kasvab autotranspordi tähtsus. Suurbritannias ja Belgias ületab ta kaubaveos juba tunduvalt raudteetransporti. Hollandis, SFV-s, Prantsusmaal, Belgias on jõgedel ning kanalitel ulatuslikult arenenud veetransport. Suurbritannia, Prantsusmaa, Saksa FV ja Holland etendavad tähtsat osa maailma merelaevanduses. Hollandi sadam Rotterdam on kaubakäibelt maailmas esikohal, ka mitmed teised Kesk-Euroopa sadamad kuuluvad maailma suuremate hulka.

Kõik Kesk-Euroopa maad sõltuvad suuresti väliskaubandusest.

Nad on aktiivsed osavõtjad kapitalistlikust maailmaturust. Nende väliskaubakäive sotsialistlike riikidega on tühine. Kesk-Euroopa maade e k s p o r d i s on tunduvas ülekaalus masinad, tööstusseadmed ja keemiakaubad, i m p o r d i s seevastu toorained ja poolfabrikaadid tööstuse jaoks, eriti nafta, maagid, puit, puuvill, vill ja kautšuk, samuti toiduained. Need maad veavad välja kapitali ja võtavad iga aasta vastu miljoneid välismaa turiste. Nii näiteks külastab Šveitsi ja Austriat aastas peaaegu niisama palju turiste, kui palju on neis elanikke. Turism annab suurt sissetulekut.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 27 järgi raudteevõrgu tihedust Kesk-Euroopa maades ja teistes maades, tabeli 28 järgi aga merelaevastiku tonnaaži.

SUURBRITANNIA.

Pindala — 244 000 km².
Rahvastik — 55 milj. el.
Pealinn — London.

Koosseis ja geograafiline asend.

Riigi ametlik nimetus on Suurbritannia ja Põhja-Iirimaa Ühendatud Kuningriik. Ühendatud Kuningriigi k o o s s e i s u kuuluvad: Inglismaa (Suurbritannia saare lõuna- ja keskosa), Šotimaa (saare põhjaosa), Walesi poolsaar, Põhja-Iirimaa ja umbes 5000 väikest saart. Kogu maad nimetatakse suurima saare järgi lühidalt Suurbritanniaks (nimetatud saar hõlmab 90% riigi pindalast) või Inglismaaks (riigi põhiline ajalooline osa, millega ühendati kõik ülejäänud alad).

Suurbritannia geograafilise asendi peamiseks iseärasuseks on paiknemine saartel. Briti saared asuvad Euroopast Ameerikasse, Aasiasse, Aafrikasse ja Austraaliasse viivate mere- ja õhuteede sõlmpunktis. Lääne-Euroopa maadest lahutavad Suurbritanniat kitsas Pas de Calais' ja La Manche'i väin ning väikesed kaugused mööda Põhjamerd. Mereriigina on Suurbritannial head eeldused kaubanduse arendamiseks ning kapitalistlike riikide rahvusvahelises kaubanduses täidabki ta vahendaja ülesandeid, ostes mõningaid kaupu ühtedelt maadelt ja müües neid suure kasumiga edasi teistele. Suurbritannia sadamad on tähtsaiks transiitliikluse keskusteks. Nende tegevuses etendab suurt osa välismaa laevade remont ja muu teenindamine. Suurbritannia rannik on tugevasti liigestatud ja paljud lahed on laevadele sobivaks ankrupaigaks.

Ümbritsevad mered on kalarikkad. Põhjamere keskosas paiknev suur Dogger-Banki madal on tähtsamaid kalapüügi piirkondi Euroopa rannikuvetes.

Suurbritannia mereline asend oli mõningal määral soodne juba XIV—XV sajandil — Hansa kaubanduse õitseajal. Kuid sellel perioodil asusid Briti saared veel eemal peamistest rahvusvahelistest kaubateedest, mis ühendasid Euroopat maismaa ja Vahemere kaudu Lähis- ning Kaug-Ida maadega. Pärast suuri geograafilisi avastusi, eriti aga kapitalismi perioodil, kui tekkisid elavad rahvusvahelised majanduslikud sidemed Ameerika ja Aasia maadega, sai saareline asend peamistel mereteedel, otsekui «maailma keskpunktis», majanduslik arenemise tähtsaks stiimuliks.

Tänapäeval kasutab Suurbritannia samuti oma geograafilise asendi eeliseid, kuid endise tähtsuse on need juba kaotanud.

Küsimusi ja ülesandeid.

Hinnake Suurbritannia geograafilist asendit ja selles toimunud muutusi.

Rahvastik.

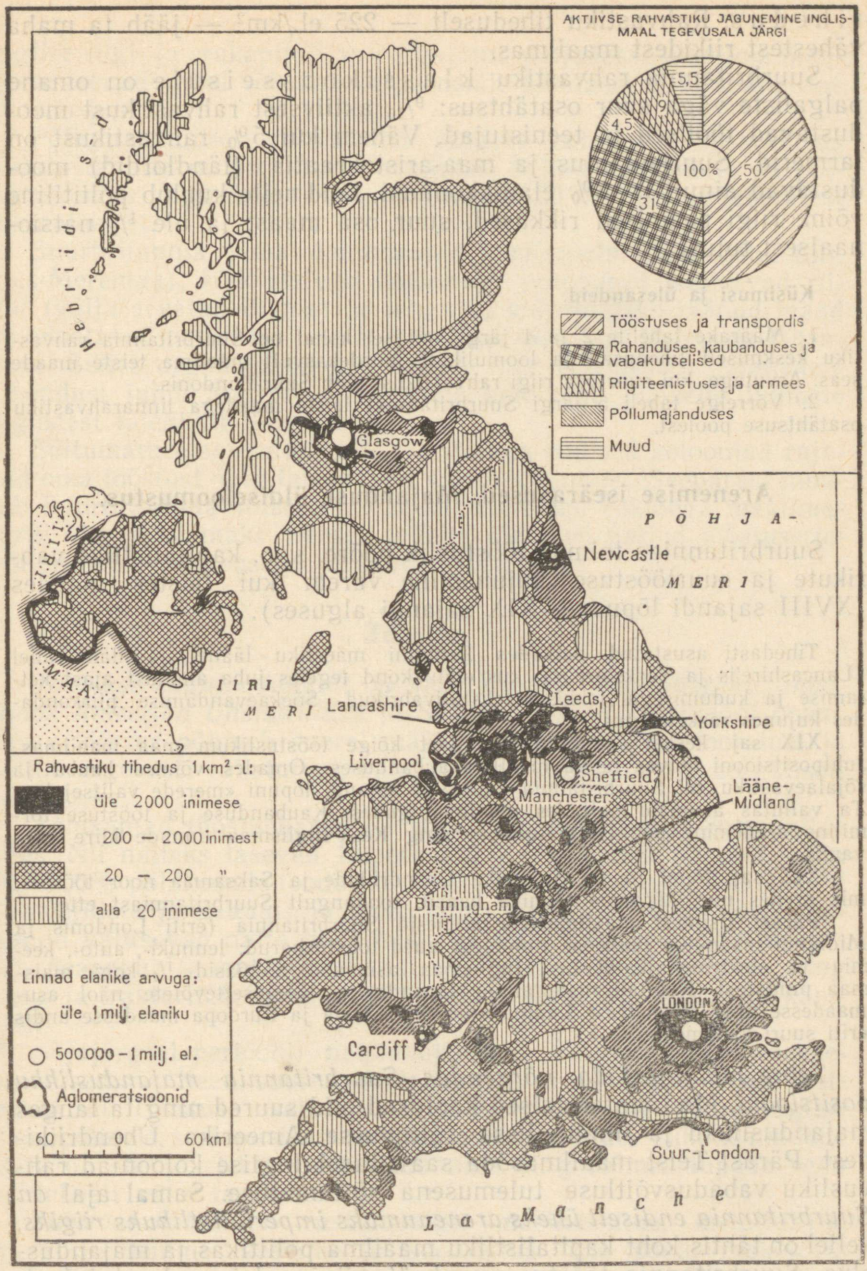
Rahvuslikult koosseisult on Suurbritannia rahvastik võrdlemisi ühtlane: $^4/_5$ elanikkonnast on inglased, $^1/_5$ moodustavad keldi rahvaste järeltulijad — šotlased, iirlased ja ueilslased ehk welshid. Kuigi Šotimaal, Põhja-Iirimaal ja Walesis on säilinud kohalikud keeled, omapärane kultuur ja kombestik, kasutatakse sealsetes ametiasutustes ja koolides inglise keelt; ka ajalehed ja kirjandus ilmub seal inglise keeles.

XIX sajandil oli Inglismaa massilise emigratsiooni maa. Põhja-Ameerikas, Austraalias, Uus-Meremaal ja Aafrika lõunaosas tekkisid inglise ümberasujate kolooniad. Pärast Esimest maailmasõda väljarändamine mõnevõrra vähenes, kuid veel kaasajalgi on see küllalt märkimisväärne. Kapitalismi üleminekuga imperialismistaadiumi sagenesid kriisid ja suurenes tööpuudus, mis põhjustas töörahva elatustaseme languse ja sündimuse vähenemise. Suurbritannia kuulub rahvastiku kõige aeglasema loomuliku juurdekasvuga maade hulka maailmas. Väikese loomuliku juurdekasvu ja kõrge keskmise eluea tõttu iseloomustab Suurbritannia rahvastiku vanuselist struktuuri vanemaealiste inimeste suur osatähtsus.

Tööstuse suurt osa riigi majanduses näitab *linnarahvastiku tunduv ülekaal maarahvastiku suhtes*. Linnades elab peaaegu 80% rahvastikust.

Suurbritanniale on iseloomulik linnade aglomeratsioon — linnade kokkukasvamine tööstusrajoonides. Kõige suurema aglomeratsiooni moodustab Suur-London, kus on üle 8 milj. elaniku. Päris Londonis (ilma eeslinnadeta) elab 3,2 milj. inimest. Üle 1—2 milj. elanikuga on aglomeratsioonid, mille keskusteks on Birmingham (Lääne-Midland), Manchester (Kagu-Lancashire), Leeds (Yorkshire), Liverpool, Glasgow, Newcastle.

Suurbritannia teiseks iseärasuseks on väga suur rahvastiku

Leidke tiheda ja hõreda asustusega piirkonnad. Kus asuvad Suurbritannias miljonilinnad ja peamised linnade aglomeratsioonid? Juuresolevalt diagrammilt vaadake, missugused majandusharud on Suurbritannias rohkem ja millised vähem arenenud.

t i h e d u s. Rahvastiku tiheduselt — 225 el./km² — jääb ta maha vähestest riikidest maailmas.

Suurbritannia rahvastiku k l a s s i k o o s s e i s u l e on omane palgaliste väga suur osatähtsus: $^{9}/_{10}$ aktiivsest rahvastikust moodustavad töölised ja teenistujad. Vähem kui 5% rahvastikust on farmerid. Suurkodanlus ja maa-aristokraatia (ländlordid) moodustavad ainult 2—3% elanikkonnast, kuid neile kuulub poliitiline võim, riigi peamised rikkused, suur osa maast ja üle $^{1}/_{2}$ natsionaalsest tulust.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabelite 2 ja 4 järgi, millisel kohal on Suurbritannia rahvastiku keskmiselt tiheduselt ja loomulikult juurdekasvult maailma teiste maade seas. Arvutage, kui suur osa riigi rahvastikust elab Suur-Londonis.
2. Võrrelge tabeli 5 järgi Suurbritanniat teiste maadega linnarahvastiku osatähtsuse poolest.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Suurbritannias toimus tööstuslik pööre, s. o. kapitalistlike vabrikute ja suurtööstuse kujunemine varem kui teistes maades (XVIII sajandi lõpus — XIX sajandi alguses).

Tihedasti asustatud paikades Penniini mäestiku lääne- ja idanõlvadel (Lancashire'is ja Yorkshire'is), kus elanikkond tegeles juba ammust ajast ketramise ja kudumisega, tekkisid tekstiilivabrikud. Söekaevandamise piirkondades kujunes rasketööstus.

XIX saj. keskel sai Suurbritanniast kõige tööstuslikum maa maailmas. Juhtpositsiooni hõivas ta ka maailmakaubanduses. Omades võimsa kauba- ja sõjalaevastiku, oli Suurbritannia kuni XIX sajandi lõpuni «merede valitsejaks». Ta vallutas asumaid paljudes maailmajagudes. Kaubanduse ja tööstuse tormiline arenemine põhjustas Londoni ning Kesk-Inglismaa linnade kiire kasvamise.

XIX saj. lõpul jõudis Ameerika Ühendriikide ja Saksamaa noor tööstus, mis arenes uue, kõrgema tehnika baasil, toodangult Suurbritanniast ette.

Pärast Esimest maailmasõda arenesid Suurbritannia (eriti Londonis ja Midlandi tasandiku lääneosa linnades) uued tööstusharud: lennuki-, auto-, keemia- ja elektrotehnikatööstus. Inglismaa asumaad hõlmasid $^{1}/_{4}$ kogu maismaa pindalast. Kapitali mahutamine laenude ja tööstusettevõtete näol asumaadesse ning mitmetesse Ladina-Ameerika, Aasia ja Euroopa maadesse andis eriti suuri kasumeid.

Teine maailmasõda nõrgendas Suurbritannia majanduslikku positsiooni. Maa materiaalsed kaotused olid suured ning ta langes majanduslikku ja finantsilisse sõltuvusse Ameerika Ühendriikidest. Pärast Teist maailmasõda saavutasid Inglise kolooniad rahvusliku vabadusvõitluse tulemusena sõltumatuse. Samal ajal *on Suurbritannia endiselt üheks arenenumaks imperialistlikuks riigiks,* kellel on tähtis koht kapitalistliku maailma poliitikas ja majanduselus. Suurbritannia tööstus annab $^{2}/_{3}$ riigi natsionaalsest tulust. Kapitalistlikus maailmamajanduses esineb Suurbritannia kui kvaliteetsete tööstustoodete valmistaja ja tööstusliku tooraine tarbija.

Inglise riigi- ja erakapitali on paigutatud paljudesse maailma maadesse laenude näol või mahutatud nende tööstusesse, kaubandusse ja transporti.

Põllumajanduses rakendatud aktiivse rahvastiku osatähtsus Suurbritannias on madalaim maailmas. Sellele vaatamata on põllumajandus väga intensiivne ning annab 50% riigis vajatavatest toiduainetest.

Suurbritannia, tema dominioonid * (Kanada, Austraalia Liit, Uus-Meremaa), kõik endised kolooniad, praegused iseseisvad riigid (välja arvatud Birma) ja seni veel kolooniateks jäänud maad moodustavad poliitilise ja majandusliku liidu, nn. Rahvaste Ühenduse. Selles organisatsioonis esineb suur ebavõrdsus. Rahvaste Ühendust juhib Suurbritannia, kuna kolooniad on selle liikmete õigustest täielikult ilma jäetud.

Sõltumatuse saavutanud Suurbritannia endised kolooniad rajavad oma tööstust ning laiendavad väliskaubandust. Seepärast muutub Suurbritannia võistlus teiste kapitalistlike riikidega maailmaturul üha teravamaks. Seoses sellega töötavad paljud tööstusettevõtted poole võimsusega ja kasvab tööpuudus.

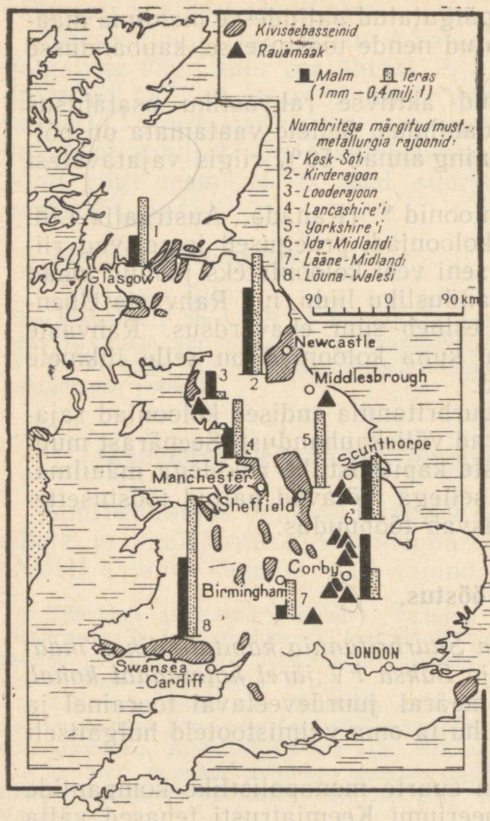
Tööstus.

Tööstuse kogutoodangult on Suurbritannia kapitalistlikus maailmas Ameerika Ühendriikide ja Saksa FV järel kolmandal kohal. Tema tööstus põhineb suurel määral juurdeveetaval toorainel ja sõltub tugevasti välisturust, kuhu ta oma valmistooteid hulgaliselt saadab.

Tähtsamad tööstusharud on suurte monopolistlike kompaniide käes. Nii näiteks lasevad Impeeriumi Keemiatrusti tehased välja 60—100% põhikeemia toodetest, lisaks sellele on nendel tähtis koht sünteetiliste ja aatomisõja materjalide tootmisel; kaks naftakompaniid valitsevad nafta hankimises ja töötlemises ning neile kuulub peaaegu $^1/_2$ tanklaevastikust. Tööstuses, eriti keemia- ning auto- ja traktoritööstuses, on tähelepanuväärne osa Ameerika kapitalil.

Sõjajärgsel perioodil natsionaliseeriti Suurbritannias söekaevandused, raudteed, suured elektrijaamad ja mõningad teised tootmisharud. Tööstuse osaline natsionaliseerimine oli soodne inglise monopolidele, sest püsivate ja suhteliselt madalate riiklike hindade tõttu oli söe ja elektrienergia tootmine ning valmiskaupade vedu suhteliselt vähe tasuv.

Juhtival kohal on rasketööstus: masinaehitus, metallurgia, metallitöötlemine, keemia- ja söetööstus. Üle poole rasketööstuse töölistest on koondunud suurtesse tehastesse. Pärast Teist maailmasõda, tingituna majanduse militariseerimisest ja tehnilisest progressist, tekkisid Suurbritannias uued tööstusharud — elektroonika ja sellega seotud raadiotööstus, arvutusmasinate ja

Kaart-diagramm näitab Suurbritannia kivisöe- ja rauamaagibasseinide paiknemist. Jälgige musta metallurgia peamisi rajoone. Arvutage mõõtkava abil välja, kui palju terast ja malmi sulatatakse nendes rajoonides.

televiisorite tootmine. Laialdaselt arenesid ka naftakeemia, plastmasside, uute kunstkiuliikide, sünteetilise kautšuki ja aatomitööstusele vajalike materjalide tootmine.

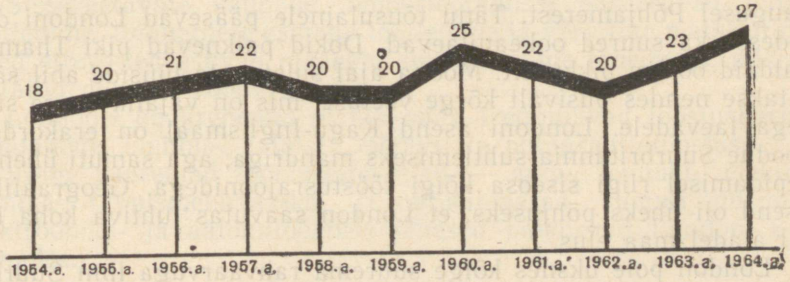
Põhilisteks energiaallikateks on Suurbritannias kivisüsi ja importnafta. Kui naftat Briti saartel peaaegu ei leidu, siis kivisöevarud on seevastu suured (170 mljr. t). Süsi on kõrge küttevääruse, hästi koksistuv ning söebasseinid paiknevad riigi territooriumil küllaltki ühtlaselt. Kõige rikkalikumad kivisöemaardlad asuvad Inglismaa keskosas, Penniini mägede ida- ja läänejalamil, Walesi poolsaare lõunaosas, Kirde-Inglismaal (Newcastle'i piirkonnas) ja Kesk-Šoti madalikul. Peamised söekaevandamise piirkonnad ühtivad viie suurema basseiniga. Kivisöetoodangult ühe elaniku kohta on Suurbritannia maailmas esimeste hulgas, vaatamata sellele, et söetööstuses kestab pidev kriis. Kütuse- ja energiabilansis kasvab importnafta ja sellest valmistatavate naftatoodete (bensiin, diisliõli, reaktiivmootorite spetsiaalsed kütused) osatähtsus. Suurbritannia veab Lähis- ja Kesk-Idast,

Ameerika Ühendriikidest, Venetsueelast ja Indoneesiast sisse umbes 60 milj. t toornaftat aastas. Elektrienergia tootmises on suures ülekaalus soojuselektrijaamad. Suurem osa neist on koondunud Londoni rajooni ja põhilistesse söebasseinidesse. Hüdroelektrijaamu on ehitatud Šotimaa mäestikujõgedele. Kiiremini kui enamikus teistes kapitalistlikes maades areneb Suurbritannias aatomienergeetika.

Valminud on mitu aatomielektrijaama. Esimene neist rajati 1956. aastal Loode-Inglismaal Calder Hallis.

Suurbritannia must metallurgia on kodumaise koksiga täielikult varustatud, seevastu kohalik rauamaagitoodang suudab rahuldada ainult umbes poole vajadusest. Inglise rauamaak on madala kvaliteediga. Kvaliteetset rauamaaki veab Suurbritannia sisse Rootsist, Alžeeriast, Kanadast ja Hispaaniast. Peale selle impordib ta mangaani, kromiiti, volframit ja samuti vanametalli. Seoses vanametalli laialdase kasutamisega ületab terasetootmine tugevasti malmisulatuse. Põhilised metallurgiatehased paiknevad kahes rajoonide grupis: 1) rauamaagi ja kivisöe kaevandamise rajoonides, 2) rannikualadel, kuhu mere kaudu transporditakse vanametalli, raua- ja haruldaste metallide maake.

Masinaehitus on Suurbritannia tööstusharude seas esikohal nii tööliste arvult kui ka toodangu väärtuselt ja ekspordialaselt tähtsuselt. Suuremaid harusid on transpordimasinate ehitus. Viimasel ajal on eriti kasvanud autotööstus. Autode toodangult kuulub Suurbritanniale, USA, Jaapani ja Saksa FV järel kolmas koht maailmas. Autotööstus on spetsialiseerunud väikeautode tootmisele, sest neid turustatakse Euroopa maades, kus bensiin on kallis ja vahemaad lühikesed. Autosid eksporditakse ka Ameerika Ühendriikidesse ja Kanadasse. Peamised auto- ja lennukitehased paiknevad Londoni eeslinnades ning Kesk-Inglismaa vanades tööstuslinnades Birminghamis ja Coventrys, kuhu on koondunud kõrge kvalifikatsiooniga tööliste ja inseneride kaader. Teise maailmasõja ajal ehitati lennukitehaseid Edela-Inglismaale.

Must metallurgia areneb Suurbritannias ebaühtlaselt. Terasesulatamise graafiku järgi (arvud tähistavad milj. t) tehke kindlaks, missugused aastad olid selles tööstusharus kriisiaastaiks.

Suurbritannia laevaehitus oli kaua aega maailmas esikohal, kuid sõjajärgseil aastail jõudis Jaapan vettelastavate laevade tonnaažilt temast ette. Suurbritannia laevaehitus on väga mitmekesine. Laevatehased on ehitatud jõgede suudmesse (estuaaridesse) metallurgiatehaste vahetusse lähedusse.

Masinaehituse tähtsamate harude hulka kuuluvad samuti elektrotehnika, tööpingi-, tekstiili- ja põllumajandusmasinate tööstus.

Keemiatööstus on võrdlemisi noor tööstusharu. Tema põhilisteks tooraineteks on kivisüsi, imporditav nafta, väävel, püriit. Pärast Teist maailmasõda on arenenud importnafta baasil kiiresti orgaanilise sünteesi keemia. Naftaenergeetika-keemia kompleksid paiknevad peamiselt jõgede estuaarides. Keemiatööstuse üheks uusimaks haruks on radioaktiivsete isotoopide tootmine (suurel määral ekspordi jaoks). Liverpoolist lõunas kaevandatava kivisoola baasil on arenenud sooda ja kloori tootmine.

Suurbritannia traditsioonilise tootmisharu tekstiilitööstuse toodang on viimastel aastakümnetel aasta-aastalt kahanenud. Enne Teist maailmasõda toodeti aastas üle 3 mljr. m puuvillaseid kangaid, 1965. a. aga vaid 0,9 mljr. m. Tekstiilitoodete osatähtsus maa ekspordis on vähenenud 25%-lt 7%-le. Kuid seoses keemiatööstuse edusammudega on kasvanud kunstkiu ja sellest valmistatud kangaste tootmine.

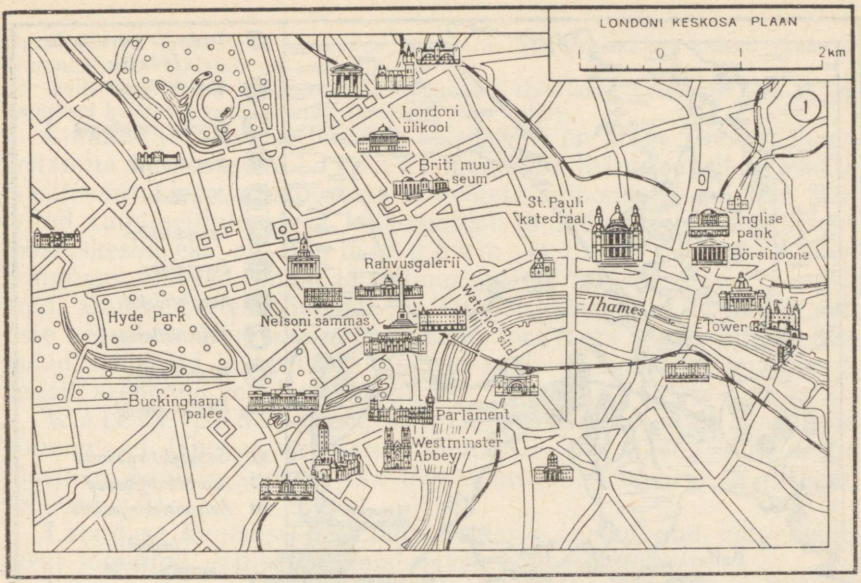
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused tegurid, tuntud teile uusaja kursusest, tingisid Suurbritannia tööstuse arenemise?
2. Tabelite 9 ja 10 alusel võrrelge Suurbritannia osatähtsust kapitalistlike maade tööstustoodangus ning tema tööstuse kasvutempot teiste juhtivate kapitalistlike maade vastavate näitajatega.
3. Iseloomustage õpiku kaartide ja teksti põhjal Suurbritannia tööstuse tooraine- ning kütusebaasi.

Tööstusrajoonid ja linnad. London.

Kagu-Inglismaal on väljapaistev koht Londonil ja tema tööstuslikel eeslinnadel. London asub Thames'i jõe ääres 64 km kaugusel Põhjamerest. Tänu tõusulainele pääsevad Londoni dokkidesse ka suured ookeanilaevad. Dokid paiknevad piki Thames'i kaldaid 60 km pikkuselt. Mõõna ajal suletavate lüüside abil säilitatakse nendes püsivalt kõrge veetase, mis on vajalik suure süvisega laevadele. Londoni asend Kagu-Inglismaal on erakordselt soodne Suurbritannia suhtlemiseks mandriga, aga samuti ühendusepidamisel riigi siseosa kõigi tööstusrajoonidega. Geograafiline asend oli üheks põhjuseks, et London saavutas juhtiva koha kõigil aladel maa elus.

London pole üksnes kõige suurema rahvaarvuga linn Suurbritannias. *Ta täidab mitmesuguseid funktsioone: on pealinn ning riigi suurim kaubandus-, rahandus-, transpordi- ja kultuurikeskus.* Londonisse on koondunud kõrgemad valitsusasutused. Peale selle

Leidke sellelt Londoni keskosa plaanilt Briti Muuseum (rahvamuuseum ja kõige suurem raamatukogu Inglismaal); parlamendi hoone; Buckinghami loss (kuninganna residents); Hyde Park (Londoni suuremaid parke, miitingute ja londonlaste mitmesuguste pühapäevaste ürituste koht); Nelsoni sammas (meenutage, missuguse ajaloolise sündmuse tähistamiseks see on püstitatud).

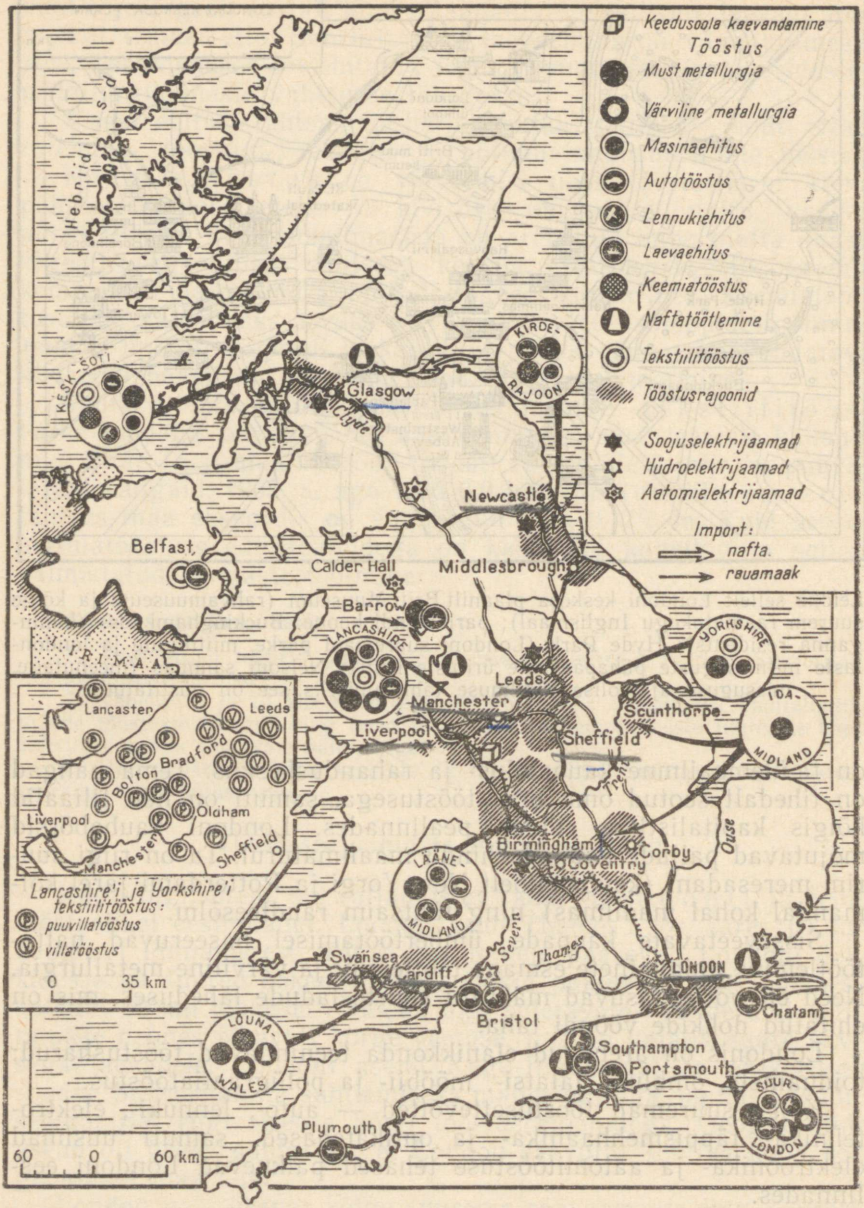
on ta ülemaailmne kaubandus- ja rahanduskeskus. Tema pangad on tihedalt seotud oma maa tööstusega, samuti on neil filiaalid kõigis kapitalistlike riikide pealinnades. Londoni kaubabörsid mõjutavad paljude kaupade hindu maailmaturul. Ta on riigi suurim meresadam (kaubakäibelt New Yorgi ja Rotterdami järel kolmandal kohal maailmas) ning tähtsaim raudteesõlm.

Sisseveetavate kaupade ümbertöötamisel baseeruvad naftatöötlemine, toiduainete esmane töötlemine ja värviline metallurgia. Need ettevõtted asuvad määratu suurte ladude läheduses, mis on ehitatud dokkide vööndi taha.

Londonis on arenenud elanikkonda teenindavad tööstusharud: toiduainete, õmblus-, jalatsi-, mööbli- ja polügraafiatööstus.

Kõige suuremad tööstusettevõtted — auto-, lennuki-, elektrotehnika-, täppismehhaanika- ja optikatehased, samuti uusimad elektroonika- ja aatomitööstuse tehased paiknevad Londoni eeslinnades.

London on pindalalt maailma suurimaid linnu. Londoni tänavad on kitsad, väljakuid on vähe, autod ja kahekorruselised autobussid (trollibusse ja tramme tänavail ei ole) peavad sageli ristteedel kaua ootama, tekitades liiklusummistusi. Juba ammu on koostatud linna ümberehitamise projekt, kuid

Suurbritanniale on iseloomulik tööstuse paiknemine mitte ainult üksikutes linnades, vaid ka paljudes tiheda asustusega rajoonides. Iseloomustage kaardi järgi lühidalt rasketööstuse põhilisi rajoone. Võrrelge Lancashire'i ja Yorkshire'i tööstust.

elumajade ja kruntide eraomandus (Londonis kuuluvad isegi mõned tänavad eraomanikele) takistab selle elluviimist.

Selle hiiglalinna koormuse vähendamiseks ehitatakse Londonist 30—35 km kaugusel kaheksat satelliitlinna (osaliselt riigi kulul).

Linnade ja tööstusettevõtete kuhjumine on kõige suurem Suurbritannia keskosas. Midlandi madaliku lääneosa on arvukate masinaehituse ja sõjatööstuse ettevõtete rajoon, mis on läbi põimitud raudteeliinidest ja katkematust linnadevõrgust. Põhiliseks tööstuskeskuseks on Birmingham (1,1 milj. elanikku). Birminghami tehased toodavad mitmesuguseid metallesemeid ja masinaid, alates nõeltest, habeme- ja lauanugadest ning lõpetades selliste keerukate ning metallimahukate toodetega, nagu autod, lennukid, traktorid ja vedurid. Ida-Midlandis on kohaliku rauamaagi baasil arenenud must metallurgia.

Walesi poolsaare mägise siseosa hõredalt asustatud kõnnumaad lähevad poolsaare lõunaosas üle tiheda asustusega tööstusrajooniks. Suurem osa töölisi on siin kaevurid ja metallitöölised.

Laialdase kuulsuse on Lõuna-Walesis saavutanud valge lehtpleki tootmine, millest valmistatakse konservipurke.

Lancashire'i peamine keskus on Manchester (700 000 elanikku, koos eeslinnadega üle 2 milj. el.). Manchesteris paiknevad tehased, pangad, trustide juhtkonnad, riidebörs, kaubeldakse kedruse ja kangastega. Siia on koondunud ka tekstiilitööstuse masinate tootmine, elektrimasinaehitus, relvade valmistamine. Manchesteri merekanalit mööda saabuvad siia puuvill, nafta ja teised kaubad.

Yorkshire'is on villatööstuse suurimaks keskuseks Leeds (500 000 el.).

Peale tekstiilitööstuse on selles rajoonis kohalike rikkalike kivisöemaardlate baasil arenenud metallurgia ja mitmekesine masinaehitus. Sheffield (üle 500 000 el.) on teraselinn. Tema tehased annavad mitmesuguse margi ja kaliibriga kvaliteetterast, alates peenimast lehtterasest ja lõpetades paksude soomusplaatidega.

Midlandi, Lancashire'i ja osaliselt Yorkshire'i tööstusrajooni teenindab Liverpooli (800 000 el.) sadam. Väliskaubandus, sadamategevus ja sidemed tööstusrajoonidega panid siin aluse mitmekülgsele tööstusele: naftatöötlemisele, keemiatööstusele, värvilisele metallurgiale, laevaehitusele ja -remondile ning teistele harudele.

Kirde-Inglismaal kaevandatakse sütt ja rauamaaki. Siin on arenenud must metallurgia ja keemiatööstus. Metall läheb laevaehitustehastesse, mis paiknevad jõgede suudmelahtede ääres. Selle rajooni laevatehastes ehitatakse $^1/_3$ Suurbritannia laevastikust. Suuremad linnad on Newcastle ja Middlesbrough.

Šotimaal on kujunenud tööstusrajoon ümber Glasgow' (üle 1 milj. el.). Piki Clyde'i jõge paiknevad laevatehased. Siin on ehitatud peaaegu pool Briti laevadest. Kohaliku kivisöe ja juurdeveetava rauamaagi baasil töötavad metallurgiatehased.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomustage kaardi ja õpiku teksti abil Londoni tootmissidemeid teiste rajoonidega.
2. Liverpooli näitel jutustage, missugune tööstus on omane suurele sadamale.

Põllumajandus.

Tegurite seas, mis takistavad Suurbritannia põllumajanduse arenemist, tuleb nimetada kehtivat maavalduse ja maakasutuse süsteemi. Suur osa maast kuulub mõisnikele (ländlordidele), ülejäänud osa farmeritele. Mõisnikud annavad peaaegu kogu maa farmeritele rendile. Et tunduvat osa majandist saadavaist tuludest kasutatakse mittetootlikult — mõisniku ja tema perekonna vajadusteks, siis ei soodusta see sugugi tootmise laiendamist.

Suurbritanniale on iseloomulikud kapitalistlikku tüüpi farmid, kus kasutatakse laialdaselt palgatööd. Nendes majandites rakendatakse mitmekülgset tehnikat, maa saab rikkalikult väetisi. Farmeritest kapitalistide valduses on rohkem kui 80% kariloomadest.

Põllumajanduse spetsialiseerumise määravad linnaturu vajadused. Laialt on levinud linnalähist tüüpi majandus. Põllumajanduse struktuur ja paiknemine olenevad suurel määral ka looduslikest tingimustest, eriti kliima iseärasustest. Suurbritannia mereline kliima on väga niiske ega võimalda kõikjal viljelda nisu.

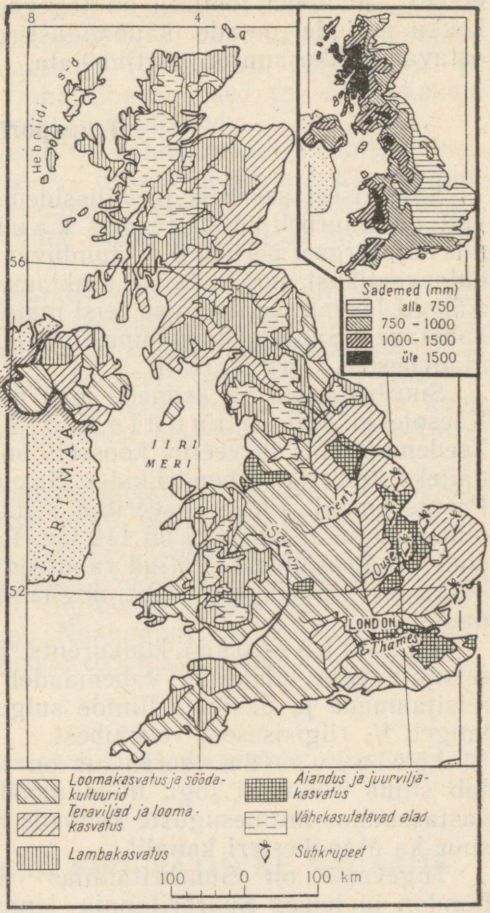
Talv on Suurbritannias pehme, külma esineb harva (jaanuari keskmine temperatuur on 3—6°). Suvi on jahe — juuli keskmine temperatuur on lõunaosas 16° ja põhjas 13°. Aladel, mis paiknevad kõrgemal kui 600 m merepinnast, teraviljad ei valmi.

Seega pakuvad looduslikud tingimused loomakasvatuseks märksa soodsamaid eeldusi kui taimekasvatuseks. Niidud ja karjamaad hõlmavad põllumajanduslikult kasutatavast maast $^1/_2$, põllud ainult $^1/_3$.

Põllumajanduse põhiharuks on loomakasvatus (veise-, lamba-, sea- ja linnukasvatus). Loomakasvatus annab põllumajanduslikest tuludest 80%. Veisekasvatus on levinud kogu Inglismaal, Põhja-Iirimaal ja Kesk-Šoti madalikul. Lõunas peetakse loomi karjamaadel peaaegu aasta läbi, põhjas hoitakse karja 4—5 kuu jooksul laudas. Looduslikke rohumaid väetatakse, neile külvatakse heina. Peale selle söödetakse karja kontsentreeritud söötadega ja juurviljaga.

Suurbritannia on küll lammaste arvult (üle 29 miljoni) Lääne-Euroopas esimesel kohal, kuid villatoodang annab ainult 10—20% villatööstusele vajalikust toorainest. Maaviljeluse peamiseks ülesandeks on loomakasvatuse kindlustamine söötadega. Söödakultuurid (söödajuurviljad ja põlluheinad) hõlmavad külvipin-

Jälgige selle kaardi põhjal Suurbritannia põllumajanduse paiknemist. Missugused piirkonnad saavad palju sademeid ja missuguse põllumajandusharu arenemist see soodustab?

nast $^2/_3$. Teraviljadest on tähtsamad nisu, kaer ja oder. Põhiliseks tehniliseks kultuuriks on Inglismaal suhkrupeet. Suurbritanniale on iseloomulik samuti köögiviljakasvatus, mis on koondunud eriti suurlinnade ümbrusse, ja aiandus.

Suurbritannia tähtsaim põllumajandusrajoon on Kagu-Inglismaa. Selles rajoonis on eriti palju kapitalistlikke suurmajandeid ja põllumajanduses kasutatava tehnika tase on kõige kõrgem. See on maa peamine nisu- ja suhkrupeedikasvatuse tsoon. Suhkrupeedi jäätmetega nuumatakse siin veiseid ja sigu. Kagurajooni teine tähtsam kultuur on oder.

Küsimusi ja ülesandeid.

Millised faktid kinnitavad loomakasvatuse domineerimist Suurbritannia põllumajanduses?

Kalandus.

Suurbritannias tegelevad kalapüügiga kümned tuhanded kalurid. Paljud neist töötavad tehniliselt hästi varustatud laevadel, mis kuuluvad kapitalistlikele kompaniidele. Iga-aastane kalasaak on üle 1 miljoni tonni. Põhjamerel püütakse peamiselt heeringat, Iiri merest — lesta, tuunikala, makrelli, kaugemates vetes — Norra ja Kanada rannikul — turska. Põhilised kalasadamad asuvad idarannikul. Heeringapüügi ajal valitseb neis sadamates suur

elevus: tuhanded töölised on tegevad soolamisel. Siia sõidavad kokku paljude maade kaubandusfirmade agendid, kes oksjonil ostavad kokku suured partiid kala.

Transport.

Saarelisest asendist ja välissidemete suurest tähtsusest olenevalt on Suurbritannial võimas kauba- ja reisilaevastik, mis sõjajärgsel perioodil on tunduvas osas uuendatud. Üle $^1/_3$ kaubalaevastikust moodustavad tanklaevad. Tuhanded Inglise lipu all sõitvad laevad teenindavad teisi maid. Merelaevastik teenindab ka kabotaaži. Suuremad sadamad on London, Liverpool, Glasgow, Manchester, Cardiff, Hull.

Suurbritannia oli esimene maa maailmas, kus ehitati raudtee. Käesoleval ajal on raudteevõrgu pikkus umbes 30 000 km. Teedemajandus ja veerev koosseis on siin rohkem vananenud kui näiteks Ameerika Ühendriikides, Saksa Föderatiivses Vabariigis ja Prantsusmaal. Elektrifitseeritud raudteid on vähe. Vedude keskmine kaugus raudteedel on 110 km. Peamised liinid väljuvad Londoni raudteesõlmest. Paljud raudteed ristuvad Inglismaa tööstuskeskustes Manchesteris, Birminghamis, Sheffieldis ja teistes linnades.

Autotranspordi konkurents, mis ilmneb eriti kaupade ja reisijate veos lühikestel vahemaadel, on põhjustanud raudteedel reisijaamade ja üksikute liinide sulgemise. Autotranspordi arvele langeb $^4/_5$ riigisisesest veokäibest.

Jõelaevanduse tähtsus on väike. Veeteede hulgas paistab silma Thames'i jõgi, mida mööda liigub merelt Londoni ja vastassuunas mitmesuguste kaupade katkematu vool. Veopinge on suur ka Manchesteri kanalil.

Tugevasti on Suurbritannias arenenud õhutransport. London ja teised Suurbritannia lennujaamad on rahvusvaheliste lennuliinide tähtsad sõlmpunktid, mis seovad Euroopat Ameerika, Aafrika ja Aasiaga.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabeli 28 alusel Suurbritannia merelaevastiku tonnaaž ja tema koht kapitalistlikus maailmas.
2. Tabeli 27 järgi tehke kindlaks Suurbritannia raudteevõrgu tihedus ja võrrelge seda teiste Euroopa maade vastava näitajaga.

Majanduslikud välissidemed.

Suurbritannia majandus sõltub paljus väliskaubandusest. Kapitalistlikus maailmamajanduses jääb Suurbritannia ekspordi ja impordi mahult maha Ameerika Ühendriikidest ja Saksa Föderatiivsest Vabariigist.

Impordi väärtus ületab ekspordi väärtuse. Kütus, tööstuslik tooraine ja toiduained moodustavad $^4/_5$ sisseveost. Peamised sisseveoartiklid on nafta, maagid ja vanametall, puuvill, vill ja metsamaterjalid, toiduainetest liha, lihasaadused, tee, kohv, kakao, puu- ja köögiviljad, teravili, jahu, piimatooted.

Väljaveost moodustavad $^4/_5$ valmistooted. Peamised eksportkaubad on masinad (neist $^1/_3$ moodustavad autod), keemiakaubad, tekstiilitooted, naftaproduktid, metallid. Väliskaubanduses on tähtsal kohal reeksport — ühelt maalt imporditud kauba edasimüümine teisele.

Impordi ülekaal ekspordi suhtes kaetakse osaliselt nn. «nägematu kaubandusega» — tuludega laevandusest, turismist, elukindlustusest, välismaale paigutatud kapitalidest (istandustesse, tööstusettevõtetesse ja pankadesse). Kapitali väljaveolt on Suurbritannia Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal. Suur osa kapitalist on mahutatud Rahvaste Ühenduse maadesse ja Ladina-Ameerikasse.

Suurbritannia väliskaubanduses etendavad tähtsat osa Lääne-Euroopa ja Rahvaste Ühenduse maad, kelle turul ta on säilitanud eesõigustatud seisundi, ning Ameerika Ühendriigid.

Sotsialistlike maade osatähtsus väliskaubanduses on 3—4%. Nõukogude Liidust impordib Inglismaa metsa ja saematerjali, tekstiilitoorainet ja muid kaupu. Nõukogude Liit ostab Inglismaalt laevu, masinaid ja mitmesuguseid tööstusseadmeid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Iseloomustage väliskaubanduse tähtsust Suurbritanniale. Missugused on väliskaubanduse struktuuri iseärasused?

SAKSA FÖDERATIIVNE VABARIIK.

Pindala — 248 000 km².
Rahvastik — 58 milj. el.
Pealinn — Bonn.

Koosseis ja geograafiline asend.

Saksa Föderatiivse Vabariigi moodustamisel läksid tema koosseisu okupeeritud Saksamaa kolm läänetsooni — Ameerika, Inglise ja Prantsuse tsoon. Föderatiivseks nimetatakse teda seepärast, et maadel (ehk landidel — neid on kokku 10), mis kuuluvad tema koosseisu, on omavalitsus. Faktiliselt valitsevad nii maade kui ka Saksa FV parlamendis oma esindajate kaudu kapitalistlikud

suurmonopolid ja -mõisnikud. Neile kuulub kogu võimutäius Saksa FV-s. Kodanlik föderatsioon on ainult maskiks sellele võimutsemisele.

Saksa FV paikneb otse Välis-Euroopa tsentrumis, olles ümbritsetud majanduslikult kõrgeltarenenud riikidest. Saksa FV selline geograafiline asend on teinud temast Euroopa peamiste raudtee- ja lennuliinide sõlmpunkti. Saksa FV territooriumi läbivad tähtsad raudteed on kõige lühemateks ühendusteedeks Lääne- ja Ida-Euroopa riikide vahel.

Põhjas külgneb Saksa FV Põhja- ja Balti merega. Läbi Saksa FV territooriumi on nad ühendatud Kieli kanaliga, Balti meri avab Saksa FV-le tee itta ja kirdesse — Saksa DV, Poola, NSV Liidu ja Skandinaaviamaade sadamaisse. Põhjamerel kulgevad tähtsad Atlandi ookeanile suunduvad mereteed. Põhjamere rannikul või selle läheduses asuvad Lääne-Euroopa suurimad tööstuspiirkonnad: Inglismaa, Prantsusmaa, Belgia ja Holland ning Saksa FV (Ruhri bassein). Põhjamere viiest suurest ülemaailmse tähtsusega sadamast — London, Rotterdam, Antverpen, Hamburg, Breemen — kuuluvad kaks viimast Saksa FV-le. Veerikas Reini jõgi võimaldab toimetada veoseid kaugetest siserajoonidest meresadamatesse odava veetee kaudu. Rein ja piki tema orgu kulgevad teed on juba paljude sajandite vältel kuulunud Lääne-Euroopa tähtsamate kaubateede hulka, mis ühendavad Vahemere rannikut läbi Põhja-Itaalia ja Alpide mäekurude Põhjamerega. Saksamaa ajaloos on need ühendusteed etendanud suurt osa.

Keskset geograafilist asendit Lääne-Euroopas kasutas sõjaeelne Saksamaa korduvalt agressiooniks oma piirinaabrite vastu. Nõudmistega muuta kehtivaid piire enda kasuks, ja seda revanšistlike loosungite all, astub välja ka praegune Saksa FV valitsus. Maailma rahuüritusele on see eriti ohtlik seetõttu, et Saksa FV, kelle sõjavägi on NATO liikmesriikide hulgas suuremaid, piirneb vahetult sotsialistlike maadega.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Milliste sotsialistlike ja kapitalistlike riikidega piirneb Saksa FV? Tähistage kontuurkaardil Saksa FV piirid ja teda läbivad peamised raudteed. Missuguste rahvusvaheliste magistraalide osad nad on? Kirjutage kontuurkaardile Saksa FV-d piiravate merede, Doonau ja Reini jõe nimed.
2. Missugused on Saksa FV geograafilise asendi iseärasused? Võrrelge tema ja Suurbritannia geograafilist asendit.

Rahvastik.

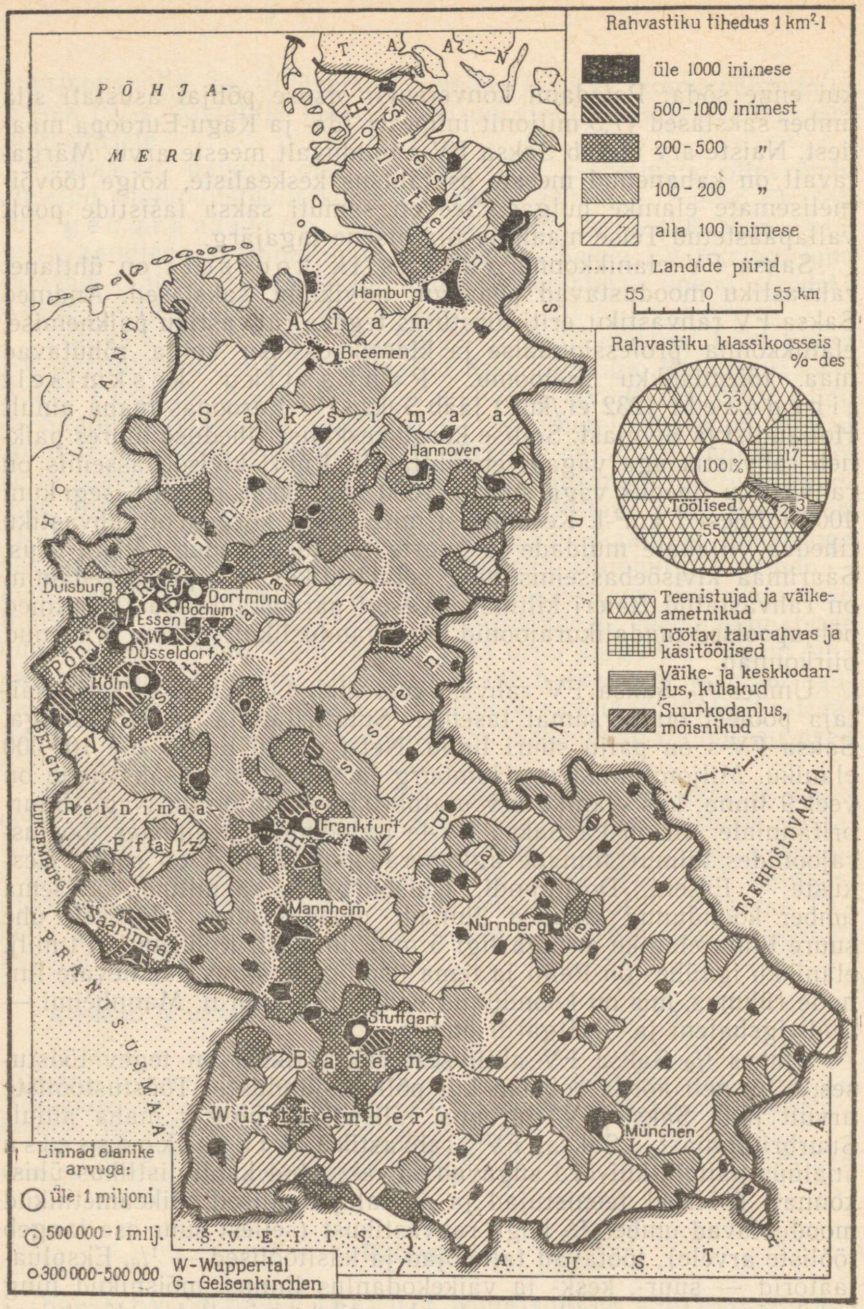
Saksa FV on rahvaarvult kõige suurem riik Välis-Euroopas. Vaatamata inimkaotustele Teises maailmasõjas ja sõjajärgsele madalale rahvastiku loomulikule juurdekasvule oli Lääne-Saksamaal juba esimestel sõjajärgsetel aastatel elanikke rohkem

kui enne sõda: Potsdami konverentsi otsuse põhjal asustati siia ümber sakslased (7,5 miljonit inimest) Ida- ja Kagu-Euroopa maadest. Naiste arv ületab Saksa FV-s tunduvalt meeste arvu. Märgatavalt on kahanenud meeste osatähtsus keskealiste, kõige töövõimelisemate elanike hulgas. See on samuti saksa fašistide poolt vallapäästetud Teise maailmasõja otsene tagajärg.

Saksa FV elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane: rahvastiku moodustavad peaaegu tervikuna sakslased. Andmed Saksa FV rahvastiku, eriti tööstuses tegeva rahvastiku paiknemise, elanikkonna professionaalse ja klassikoosseisu kohta rõhutavad maa tööstuslikku iseloomu. Rahvastiku keskmiselt tiheduselt (232 el./km²) jääb Saksa FV Euroopas maha ainult Hollandist ja Belgiast. Sellise kõrge keskmise tiheduse juures paikneb rahvastik aga vägagi ebaühtlaselt. Ruhri kivisöebasseinis on rahvastiku tihedus väga suur — 1000 kuni 3000, paiguti isegi kuni 4000 inimest 1 km²-l. Keskmisest mitu korda kõrgem on rahvastiku tihedus viljakate muldade ja suurte tööstuslinnadega Reini orus, Saarimaa kivisöebasseinis ning eelmäestikes. Hoopis hõredamini on rahvastatud Baieri kiltmaa, Weseri paremkalda-ala ja mitmed põhjapoolsed madalikurajoonid kui mjanduslikult vähem arenenud piirkonnad.

Umbes $^4/_5$ Saksa FV rahvastikust elab linnades. Selle näitaja poolest on ta samal tasemel Suurbritannia ja Hollandiga. Saksa FV-s on palju suuri linnu. Neist on 56 linnas üle 100 000 elaniku. Miljonilinnad on Hamburg ja München. Lisaks neile on veel 9 linna, kus elanike arv ulatub 0,5—1 miljonini. Nagu Suurbritanniale, nii on ka Saksa FV-le iseloomulik peamistes tööstusrajoonides toimuv linnade aglomeratsioon. Ruhris on suurte keskuste — Esseni, Dortmundi, Duisburgi ja ka mitme väiksema ümber koondunud kümned linnad, moodustades faktiliselt ühe suure linna elanike arvuga ligi 5 milj. inimest. Rohkem kui 1 milj. elanikku igaühes on Reini ja tema lisajõgede ääres paiknevate linnade rühmas, mis on koondunud Kölni, Frankfurdi, Mannheimi — Ludwigshafeni ja Stuttgardi ümber.

Umbes $^1/_2$ Saksa FV aktiivsest rahvastikust on tegev tööstuses, s. o. neli korda rohkem kui põllumajanduses. Tööstustööliste arvult jääb Saksa FV Euroopa välisriikide hulgas maha ainult Suurbritanniast. Saksa FV rahvastiku klassikoosseisu analüüs näitab, kuivõrd sügavad on vastuolud kapitalistlikus ühiskonnas. Töölised, teenistujad ja madalapalgalised väikeametnikud moodustavad umbes $^4/_5$ kogu rahvastikust (sellest suur osa langeb tööliste arvele), töötavad talupojad ja käsitöölised — $^1/_6$. Ekspluataatorid — suur-, kesk- ja väikekodanlus linnas, mõisnikud ning kulakud maal — moodustavad rahvastikust ainult $^1/_{20}$. Kuid just kodanlusele, eelkõige tema ladvikule — suurmonopolide peremeestele — kuulub valdav osa riigi natsionaalsest tulust; suurmaaomanikele, mõisnikele ja kulakuile kuulub $^3/_4$ maast.

Missugustes Saksa FV piirkondades on rahvastiku tihedus kõige kõrgem, missugustes kõige madalam? Kirjutage vihikusse nende Saksa FV linnade nimed, mille elanike arv on üle 500 000. Kui palju on suuri linnu (üle 300 000 el.) Põhja-Reini-Westfaali maakonnas? Uurige Saksa FV rahvastiku klassikoosseisu diagrammi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake kindlaks ühised jooned Saksa FV ja Suurbritannia rahvastiku paiknemises.
2. Missugused Saksa FV rahvastiku iseärasused viitavad maa tööstuslikule iseloomule?
3. Võrrelge Saksa FV ja Saksa DV rahvastiku professionaalset ning klassikoosseisu.

Majanduse üldiseloomustus.

Saksa Föderatiivne Vabariik on kõrgeltarenenud tööstusriik. Tööstustoodangu mahu poolest on ta kapitalistlike maade seas Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal. Jäädes küll tugevasti maha viimasest, ületab ta selles osas aga tunduvalt Suurbritannia, lastes välja rohkem tööstustoodangut kui Prantsusmaa, Itaalia ja Belgia kokku.

Olles Põhja-Atlandi pakti aktiivseks liikmeks, ilmutab Saksa FV end pidevalt ühe kõige agressiivsema imperialistliku riigina. Ta seisab visalt vastu rahuarmastavate riikide kõigile püüdlustele, mis on suunatud rahu kindlustamisele Euroopas ja kogu maailmas. Otsustavat osa Saksa FV majanduses etendavad kapitalistlikud suurmonopolid — faktiliselt needsamad, kes tõid võimule Teise maailmasõja vallapäästnud fašistid. Need monopolid määravadki Saksa FV poliitika praeguse suuna.

Pärast Teist maailmasõda areneb tööstus kiires tempos. Seda soodustasid paljud tegurid. Lääne-Saksamaa monopolid paigutasid oma tohutud kapitalid, mis nad sõjaajal kogusid, taas tööstusse. Lisaks sellele said nad laenu Ameerika Ühendriikide monopolidelt. Paljud ettevõtted sisustati uue, kaasaegse sisseseadega. Kapitalistid kasutasid otsekohe oma huvides ära ka asjaolu, et riigis oli pärast sõda palju töötuid, kes nõustusid töötama madala tasu eest. Odava tööjõu küllalt suure reservi moodustavad veel üle 1 miljoni välismaise töölise, kes on siia saabunud Euroopa teistest kapitalistlikest riikidest. Pärast sõda oli kogu riigis suur nõudmine kõige mitmekesisema tööstustoodangu järele: kapitalistid nõudsid tööstusettevõtete sisseseadeid, kütust, toorainet; elanikud tarbekaupu, mille tootmine sõjaajal oli enam kui mittepiisav.

Suur osa tööstusest hakkas kiiresti kasvama seoses majanduse militariseerimisega viiekümnendatel aastatel. Lõpuks saavad SFV monopolistid veel suuri kasumeid sel teel, et võtavad osa mitmete Lääne-Euroopa maade kapitalistlikest ühendustest, näiteks «Ühisturust», kus nad on oma partneritest ilmselt tugevamad. Kuid palju sellest, mis soodustas Saksa FV tööstuse kiiret arenemist sõjajärgsel perioodil, on oma esialgse tähtsuse minetanud, ning tööstuse kasvutempo on seetõttu tänapäeval aeglustunud. Mitmed harud, eriti kivisöe kaevandamine, elavad üle kriisi. Maal on tekkinud uuesti tööpuudus, mis massiliselt kasvab.

Saksa FV majanduses on juhtiv osa tööstusel. Toodangu väärtuselt ületab ta põllumajanduse 6-kordselt. Kuid erinevalt Suurbritanniast on kõrge arenemistasemega põllumajandusel Saksa FV-s küllaltki tähtis koht.

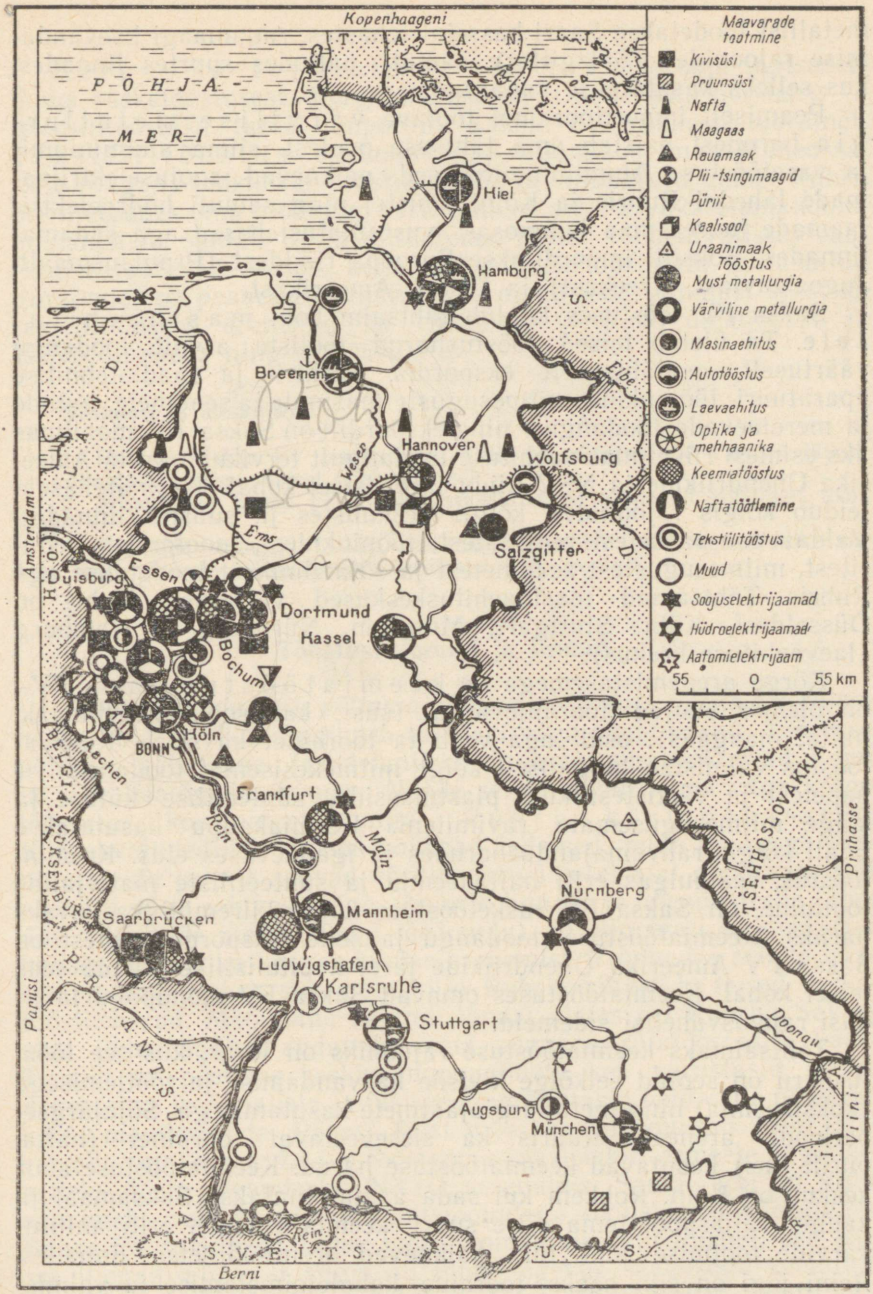
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mis näitab Saksa FV majanduse kõrget arenemistaset?
2. Võrrelge tabeli 9 järgi tööstustoodangu dünaamikat Saksa FV-s ja teistes juhtivates kapitalistlikes riikides.

Tööstus.

Juhtiv koht Saksa FV majanduses kuulub rasketööstusele — söekaevandamisele, elektrienergia, mustade metallide, masinate ja keemiakaupade tootmisele. Rasketööstus tugineb arenenud energeetikale. Saksa FV-le kuuluvad Välis-Euroopa kõige suuremad (üle 220 mljr. tonni mitte sügavamal kui 2000 m) ja tervikuna kõige kvaliteetsemad kivisöevarud. Umbes $^{9}/_{10}$ tema varudest ja üle $^{4}/_{5}$ toodangust langeb Ruhri basseini arvele. Viimane hõlmab üsna väikese territooriumi Reini parempoolse lisajõe Ruhri ääres. Teisteks tähtsamateks kivisöemaardlateks on Saarimaa ja Aacheni bassein. Saksa FV-s leidub Kölni piirkonnas ka suuri pruunsöevarusid (üle 60 mljr. t). Saksa FV-s kaevandatakse 112 milj. t kivisütt ja ligi 100 milj. t pruunsütt. Valdav osa kivi- ja pruunsöest tarbitakse omal maal, aastas eksporditakse ainult üle 10 milj. t kivisütt. Peamistes söebasseinides paikneb ka enamik suuri soojuselektrijaamu, mis annavad $^{9}/_{10}$ kogu elektrienergia toodangust. Sõjajärgsel perioodil on kivisöetööstuse osatähtsus Saksa FV-s kahanenud. Samal ajal kasvab maa energeetikamajanduses kiiresti pruunsöe ja eriti nafta osatähtsus. Nafta erikaal kütuse-energiabilansis ulatub käesoleval ajal juba üle 40%, ületades seega kivisöe osatähtsuse. Naftatoodangult (8 milj. t; leiukohad paiknevad Põhja-Saksa madalikul) jääb Saksa FV Välis-Euroopas maha ainuüksi Rumeeniast. Kuid sellele vaatamata katab toodang ainult $^{1}/_{8}$ riigi vajadustest; ülejäänu tuleb sisse vedada. Nafta töötlemiseks on ehitatud suured tehased. Enamik neist asub sadamates ja Ruhri basseinis.

Söetööstuse kõrval etendab Saksa FV rasketööstuses tähtsat osa must metallurgia. Terasesulatamise poolest jääb Saksa FV kaugele maha Ameerika Ühendriikidest ja NSV Liidust, kuid on siiski neljandal kohal maailmas. Saksa FV on küll täielikult kindlustatud söe ja koksiga, kuid rauamaagivarudelt jääb ta tunduvalt maha Prantsusmaast, Suurbritanniast ja Rootsist. Peaaegu $^{2}/_{3}$ vajalikust rauamaagist, eriti kvaliteetsest maagist, veab ta sisse Rootsist, aga samuti Prantsusmaalt, Hispaaniast, Kanadast ja teistest maadest. Ruhri basseinis kui peamises musta metallurgia rajoonis sulatatakse üle $^{4}/_{5}$ metallist. Ülejäänud osa

Määrake kaardi järgi kindlaks Saksa FV peamised tööstusrajoonid, eraldades sealhulgas tähtsamad metallurgia, masinaehituse, keemiatööstuse ja söekaevandamise piirkonnad.

metallist toodetakse Saari basseini tehastes, rauamaagi kaevandamise rajoonides (Salzgitter), samuti paljudes suurtes linnades, kus selleks kasutatakse vanarauda.

Peamiselt importtoorainel töötava värvilise metallurgia harudest paistab oma tähtsuse poolest silma alumiiniumi- ja vasetööstus. Alumiiniumitehased paiknevad soojuselektrijaamade lähedal Ruhris ja Kölni lähistel ning samuti hüdroelektrijaamade juures maa lõunaosas, vasesulatustehased aga sadamalinnades. Boksiiti imporditakse Euroopa riikidest (Prantsusmaalt, Jugoslaaviast, Kreekast) ja Ladina-Ameerikast.

Saksa FV tööstuses kuulub tähtsaim koht masinaehitusele. Ta ületab teised tööstusharud tööliste arvult, toodangu väärtuselt, osatähtsuselt ekspordis. Elektri- ja raadiotehnilise aparatuuri, tööpinkide, mitmesuguste masinate ja seadmete, autode ja merelaevade toodangult ning ekspordilt on Saksa FV maailmas üks esimesi riike; masinaehituse toodangult tervikuna on ta Ameerika Ühendriikide ja NSV Liidu järel teisel kohal. Masinatehaseid leidub kõigis rajoonides, kõigis keskmistes ja suurtes linnades. Valdav osa rasketest masinatest, tööpinkidest, mootoreist, veduritest, mitmesugustest seadmetest ja sõjatehnikast toodetakse aga Ruhris. Tähtsamad masinaehituskeskused väljaspool Ruhri on Düsseldorf, Köln, Stuttgart, München, Nürnberg ja Hamburg (laevaehituse keskus).

Kõrge arenemistasemega on keemiatööstus. Saksa FV-l on olemas suured toorainevarud (süsi, kaalisool, väävlimaak, nafta, maagaas), osalt aga veab ta toorainet ka sisse. Keemiatööstus valmistab hulgaliselt kõige mitmekesisemat toodangut — hapetest ja väetistest kuni plastmasside, sünteetilise kütuse ja kõige mitmesugusemate ravimiteni. Keemiakaupu kasutatakse laialt kõigis rahvamajandusharudes ja igapäevases elus. Keemiatööstus, sealhulgas eriti naftakeemia ja sünteetiliste materjalide tootmine, on Saksa FV rasketööstuse kõige kiiremini kasvavaks haruks. Keemiatööstuse toodangu ja selle ekspordi poolest on Saksa FV Ameerika Ühendriikide järel kapitalistlike maade seas teisel kohal. Keemiatööstuses omavad Saksa FV monopolid laialdasi rahvusvahelisi sidemeid.

Tähtsaimaks keemiatööstuse rajooniks on Ruhr, kus see tööstusharu on seotud eelkõige kivisöe kaevandamise ja töötlemisega (koksikeemia) ning metallurgiajäätmete kasutamisega. Sõjajärgsel perioodil arenesid Ruhris ka sisseveetavat toorainet (nafta, püriit jne.) kasutavad keemiatööstuse harud. Keemiatööstuse suur keskus on Köln. Rohkem kui sada aastat tuntakse Saksamaal ja kaugel väljaspool tema piire suuri keemiafirmasid, eriti aniliinvärvide tootmise alal, mis paiknevad Reini-äärsetes linnades. Reini jõgi on siin heaks tooraine kohaletoimetamise ja valmistoodangu turule suunamise teeks. Palju keemiaettevõtteid (naftatöötlemine, kummi tootmine importkautšukist jne.) on Hamburgis.

Kerge- ja toiduainete tööstus jääb oma tähtsuselt maha rasketööstusest. Kergetööstuse, eriti selle suurima haru — tekstiilitööstuse tarvis impordib Saksa FV rohkesti toorainet. Tekstiilitööstus on koondunud enamikus maa lääneossa. Laia rõngana paiknevad tekstiililinnad ja -linnakesed ümber Ruhri, orienteerudes oma toodangu turustamisel selle arvuka elanikkonna nõudmistele, samuti Kölni piirkonnas. Nende rohkearvulistes vabrikutes töötavad naised, kellel selles rasketööstusest küllastatud piirkonnas on peaaegu võimatu leida muud tööd. Ammust ajast on tekstiilitööstus arenenud ka edelaosas — Reini ülemjooksu ja Baieri linnades ning maa-asulates.

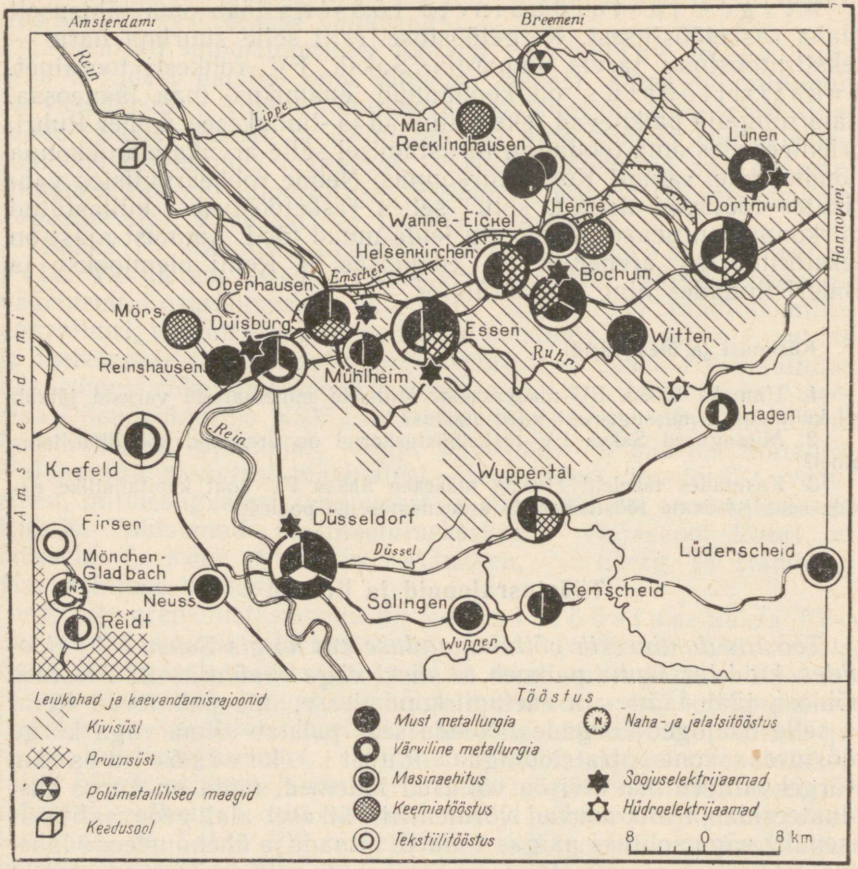
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Hinnake Saksa FV maavarasid. Milliseid mineraalseid varusid jätkub tal küllaldaselt, missugustest tuleb puudus?
2. Missugused Saksa FV rasketööstusharud on arenenud kohalikul toorainel?
3. Kasutades tabeleid 11—20, määrake Saksa FV koht kapitalistlike riikide seas juhtivate tööstusharude arenemistaseme poolest.

Tööstusrajoonid ja linnad.

Tööstus domineerib põllumajanduse ees kõigis Saksa FV rajoonides, kuid tervikuna paikneb ta siiski väga ebaühtlaselt. Tööstuse põhiosa jääb lääne- ja edelapiirkondadesse, mis paiknevad Reini ja selle lisajõgede orgudes. Nende seas paistab silma väga kõrge tööstuse kontsentratsiooniga Ruhri kivisöebassein. Kõrgekvaliteedilise kivisöe võimsad lademed, mida on kerge ekspluateerida ja mis asuvad võrdlemisi väikesel alal geograafiliselt asendilt väga sobivas paigas (suurte linnade ja ühendusteede läheduses, väljapääs merele Reini jõe kaudu), on siin igati soodustanud kivisöe ulatusliku kaevandamise arenemist. Tuginedes sellele baasile, rajasid Saksa suurmonopolid Ruhris kiiresti ka teised rasketööstusharud. Mööda sajandi lõpust alates sai Ruhrist Saksamaa industriaalne südamik, tema peamine sõjatööstuslik baas. Temast sai peamine keskus monopolidele, kes varustasid relvadega saksa imperialiste ja fašiste ning õhutasid neid valla päästma kahte maailmasõda. Pärast Teist maailmasõda muutus Ruhr jälle relvade sepikojaks Lääne-Saksamaa taasloodud armeele ja lisaks sellele üheks peamiseks NATO arsenaliks. Samal ajal on Ruhr suurimaks vanade võitlustraditsioonidega töölisklassi väesalgaks Saksa FV-s. Siin on tugev mõju Kommunistlikul Parteil, kes töötas illegaalselt, sest riigis oli tema tegevus seadusega keelatud.

Ruhri bassein hõlmab Saksa FV territooriumist ainult ligikaudu $^1/_{25}$, kuid siin elab $^1/_5$ rahvastikust ja siia on koondunud $^1/_3$ riigi tööstusest. Ruhri arvele langeb valdav osa Saksa FV rasketööstusest.

Leidke Ruhri basseinis ja selle lähemas ümbruses musta metallurgia, masinaehituse, keemia- ja tekstiilitööstuse peamised keskused. Nimetage tähtsaimad tööstuskeskused.

Piki Ruhri jõge, Duisburgist läänes kuni Dortmundini idas, kulgeb kümnete kilomeetrite pikkuselt ja mõnekümne kilomeetri laiuselt katkematu rahvarohkete tööstuslinnade ja töölisasulate korrapäratu võrk. Ilma roheluseta, ühetaoliste tahmunud elumajadega tihedalt hoonestatud kvartalid, mürisevate tehaste ja vabrikute lõputud korpused, sulamalmi hõõgusest helendavad hiiglaslikud kõrgahjud, kuumusest lõõskavad koksipatareide read, tuhanded korstnad, mis nii päeval kui öösel koovad valgete aurupilvedega segunevat tumehalli suitsuloori; tihe raudteevõrk, millel mitmetes suundades ruttavad raskelt koormatud rongid, alaliselt töölistest pungil trammid (need ühendavad omavahel kõiki Ruhri linnu), kanalitel ja jõgedel liikuvad söe ja maagiga laaditud praamid — see on tavaline pilt Ruhrist, Välis-Euroopa kõige võimsamast tööstusrajoonist.

Üksteisega sarnanevate Ruhri linnade foonil eraldub suurim neist — Essen (730 000 el.). Möödunud sajandi alguses rajati siin suur Kruppi sõjatööstuse firma. Linnas ja tema ümbruses on ehitatud kümneid kaevandusi ja terve «kogumik» Ruhri tööstuse ettevõtteid. Essen on ühtlasi tähtsaim kultuurikeskus Ruhris (kõrgemad õppeasutused, teatrid, muuseumid jm.) ning kõige heakorrastatum linn selles rajoonis.

Ruhri basseinist lõunas, Reini vasakul kaldal, paikneb Ruhriga tihedalt seotud Köln (üle 850 000 el.), mis on üldse suurim linn Saksa FV lääneosas. See on väga vana linn ja siin on säilinud palju ajaloo- ja arhitektuurimälestisi, sealhulgas kuulus 157 m kõrgune gooti stiilis Kölni peakirik. Kölni ülikool on 580 aastat vana. Paljude sajandite vältel oli Köln tähtis kaubateede sõlmpunkt Reini orus. Kaasajal koondub Kölni 15 raudteed, nende seas mitmed rahvusvahelised liinid, palju autoteid ja lennuliine, siin asub ka jõesadam. Kölnist ja tema lähikonnast on kujunenud Saksa FV arenenumaid tööstuspiirkondi, kuhu koondub palju tootmisharusid — alates pruunsöe kaevandamisest ja suurtest elektrijaamadest (kõige võimsam 2 milj. kW) ning lõpetades parfümeeriatoodete ja hinnaliste karusnahast esemete tootmisega.

Kolmkümmend kilomeetrit Kölnist mööda Reini ülespoole asub Bonn. Varem oli see tuntud ainult vaikse kuurordilinnakesena, kuulsa helilooja Beethoveni sünnikohana. Siinses ülikoolis õppis K. Marx. Bonnis peaaegu ei ole tööstust, elanike arvult (ligikaudu 150 000) seisab ta Saksa FV linnade seas 35. kohal. Praegu on ta SFV poliitilise elu keskus, tema pealinn, rohkearvulise ametnikkonna ja väikekodanluse linn.

Saksa FV lõunaosa linnadest on kõige suurem Alpide jalamil asuv München (1,2 milj. el.). Mitu sajandit on ta olnud Baieri keskuseks. Müncheni arenenud tööstuses on kõige tähtsamateks harudeks transpordimasinaehitus (eriti autode tootmine), elektrotehnika, polügraafia ja õlletööstus. München kuulub ka maa silmapaistvamate kultuurikeskuste hulka. Siin asuvad Saksa FV suurimad filmistuudiod ja -vabrikud, kunstikoolid, teatrid, muuseumid ja maaligalerii, mis jäi Saksamaal maha ainult Dresdeni galeriist.

Maa põhjaosas asub Saksa FV suurim linn — Hamburg (1,9 milj. el.). Saksamaa lõhestatusest tingitud majanduslike sidemete piiramine Saksa Demokraatliku Vabariigiga on nõrgendanud Hamburgi sadama tegevust, kuid siiski kuulub ta maailma suurimate sadamate hulka. Hamburgi kaudu toimub pool Saksa FV väliskaubandusest. Sadamaga on seotud laevaehitus (Hamburgi laevatehased on kapitalistlikus maailmas ühed suuremad), samuti mitmekesine tööstus, mis töötleb välismaalt sisseveetavat toorainet. Linna teised tööstusettevõtted toodavad ekspordiks minevaid kaupu. Hamburgi töölisklass on Lääne-Saksamaa proletariaadi eesrindlikumaid väesalku; siin töötas kaua aega Ernst Thälmann.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomustage Ruhri tööstusrajooni. Võrrelge teda Suurbritannia peamiste tööstusrajoonidega.
2. Iseloomustage võrdlevalt Hamburgi, Münchenit, Kölni ja Bonni.

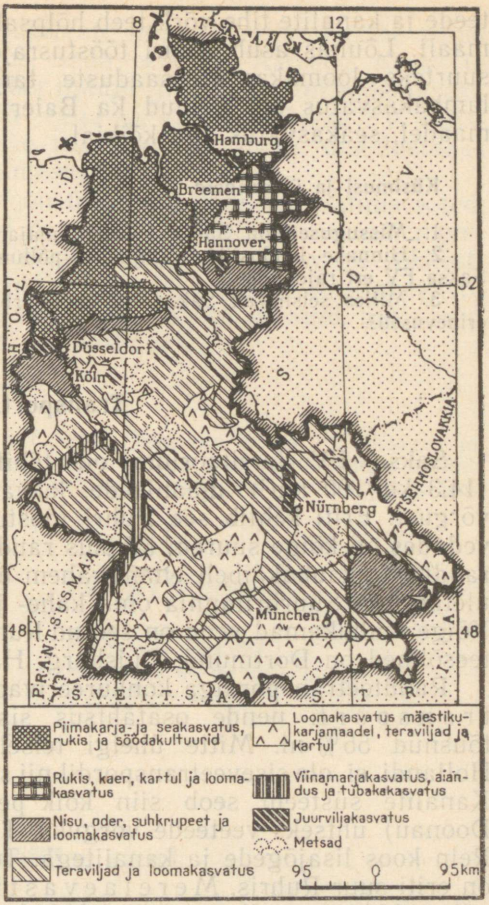
Põllumajandus.

Saksa FV põllumajanduse sotsiaalses struktuuris segunevad kapitalistlikud arengujooned kapitalismieelsete igandidega. Palju on suurmaavaldajaid, sealhulgas ka mõisnikke, kelle valduses on sadu hektareid maad, ning samal ajal esineb massiliselt talupoegade väike- ja kääbusmajandeid, milledest paljud laostuvad. Suurmaavaldajad, mõisnikud ja kulakud rakendavad oma majandeis masinaid, kasutavad mineraalväetisi ja laialdaselt palgatööjõudu. Maal on levinud kapitalistlik (raha-) rent, kuid sageli panevad mõisnikud rentnikust talupoja väga raskete tingimustesse, sundides teda oma maal töötama. Tüüpilisi kapitalistlikke suurmajandeid on kõige rohkem Saksa FV põhjaosas, mõisamajandid domineerivad kirdes ning kulaklikud majandid edelas ja lõunas, eriti Baieris.

Saksa FV on saagikuselt, produktiivsuselt ja mitmete põllumajandussaaduste toodangult iga elaniku kohta kapitalistlike maade seas ühel esimestest kohtadest. Ligikaudu $^3/_4$ põllumajanduse tuludest annab loomakasvatus. Vaatamata sellele et põllumajandus on kõrge tootlikkusega (intensiivsusega), rahuldab ta ainult pisut rohkem kui $^2/_3$ rahvastiku vajadustest toiduainete ja tööstuse toorainete osas.

Suuremas osas Saksa FV-s on looduslikud tingimused põllumajanduse arendamiseks soodsad. Umbes $^1/_3$ territooriumist asub Põhja-Saksa madalikul ning peaaegu $^2/_3$ hõlmavad madalad, laugjate vormidega Kesk-Saksa mäestikud, kus maaharimine on täiesti võimalik. Saksa FV-s valitseb mõõdukalt soe üleminekukliima mereliselt kontinentaalsele. Talv (välja arvatud Alpide kõrgmäestiku-alad) on võrdlemisi pehme, suvi soe, sademeid küllaldaselt. Peaaegu kõikjal on võimalik viljelda parasvöötmele omaseid kultuure. Mullad on enamikus keskmise või madala viljakusega, kuid haritavatel maadel on nad looduslikest märksa paremad, sest neile antakse pidevalt ja rohkesti väetisi.

Põllud hõlmavad kõigist kõlvikutest üle $^1/_3$. Tänu kõrgele saagikusele on mitmete kultuuride kogusaak õige märkimisväärne. Peamist osa etendavad teraviljad, eriti nisu ja rukis. Nende külvipind on peaaegu võrdne, kuid nisu kogusaak on kõrgema saagikuse tõttu suurem. Nisu on Saksa FV peamine toidukultuur. Pool tema vajadustest kaetakse impordi arvel. Rukis on teine tähtsam toiduteravili. Suurtel pindaladel kasvatatakse otra ja kaera. Neid kultuure, nagu maisigi, kasutatakse ka loomasöödaks. Otra tarvitatakse peale selle veel õllevalmistamisel, eriti Baieris. Nisu

Eristage Saksa FV põllumajanduse ja loomakasvatuse põhirajoonid. Võrrelge maa põhja-, kesk-, edela- ja lõunaosa põllumajanduse spetsialiseerumist.

ja otra külvatakse degradeerunud lössilaadsetel mustmuldadel, alluviaalsetel ja teistel viljakamatel muldadel Saksa FV keskvöötmes, Kesk-Saksa mäestiku eelmäestike ja kõrgustike alal, edelas ja Baieris, eriti Doonau orus. Põhja-Saksa madaliku ja osaliselt Kesk-Saksa mäestiku niiskete alade leetmuldi kasutatakse rukki ja kaera kasvatamiseks. Teraviljade kõrval on suur tähtsus kartulil ja suhkrupeedil. Suhkrupeet on külvikorras seotud nisuga. Kartulit kasvatatakse peaaegu kõikjal ning kasutatakse toiduks, loomasöödaks ja tehnilisel otstarbel.

Saksa FV edelaosas, Reini ja tema ülemjooksu lisajõgede orgudes levivad parimad alluviaalsed mullad ja valitseb soe kliima: suvised temperatuurid on tavaliselt 3—4° kõrgemad kui maa teistes osades. Siin on palju aedu ja viinamarjaistandikke, kasvatatakse tubakat ja teisi soojalembesi tehnilisi kultuure. See on kõige intensiivsema kaubalise põllumajanduse rajoon. Suurte tööstuskeskuste ümbruses on arenenud linnalähine põllumajandus.

Saksa FV-s on palju kariloomi, eriti sigu. Kõige suuremat tulu annab piimakarjandus, millele järgneb lihakarjandus; liha-villalambakasvatus on väikese tähtsusega. Liha- ja piimatoodangult on Saksa FV maailmas neljandal kohal. Peamiseks loomakasvatusrajooniks on Põhja-Saksa madalik, kus suured põllud on söödakultuuride all. Siinne kliima võimaldab karjatada loomi mahlaka rohuga niitudel kuni 9 kuud aastas. Meresadamate lähedus, raud-

teede ja kanalite tihe võrk teeb hõlpsaks lisasööda hankimise välismaalt. Lõunas asub Ruhri tööstusrajoon, idas Hamburg, mis on suurteks loomakasvatussaaduste tarbijateks. Piimakarjandus ja lambakasvatus on levinud ka Baieri mägismaa mäestikukarjamaadel, seakasvatus aga kõikjal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Saksa FV põllumajanduse tähtsamad iseärasused?
2. Hinnake looduslikke tingimusi põllumajanduse arendamise seisukohalt Saksa FV eri rajoonides.
3. Milles seisnevad Saksa FV ja Suurbritannia põllumajanduse peamised erinevused?

Transport.

Saksa FV territoorium on läbitud tihedast raudteede (14,3 km/100 km²), maanteede, laevatatavate jõgede ja kanalite võrgust. Eriti kehtib see Ruhri tööstusrajooni kohta. Sisemaistes vedudes on kõige suurem tähtsus raudteetranspordil. Saksa FV on raudteede kaubakäibelt enam-vähem ühel tasemel Prantsusmaaga, ületab aga Suurbritannia oma kahe- ja Itaalia oma neljakordselt. Kõige mahukamad veod on seotud Ruhri rajooniga. Peamised raudteesõlmed on Dortmund, Duisburg, Hamburg ja Köln.

Raudteetranspordiga konkureerivad tugevasti vee- ja autotransport: nende osatähtsus sisemaistes kaubavedudes on tõusnud 55%-ni. Mitte ühelgi teisel Lääne-Euroopa maal peale Hollandi ei ole siseveetranspordil nii suurt tähtsust kui Saksa FV-s. Kanalite süsteem seob siin kõik peamised jõed (välja arvatud Doonau) ühtseks veeteede võrguks. Tähtsaim laevatatav jõgi on Rein koos lisajõgede ja kanalitega. Tema tähtsus transporditeena on eriti suur Ruhris. Merelaevastiku tonnaažilt on Saksa FV välisriikide seas silmapaistval kohal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 27 alusel võrrelge raudteevõrgu tihedust Saksa FV-s ja teistes maades.
2. Kasutades tabelit 28, määrake Saksa FV koht teiste maade seas merekaubalaevastiku tonnaaži poolest.

Majanduslikud välissidemed.

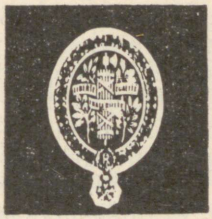
Saksa FV etendab maailmakaubanduses suurt osa. Ekspordi ja impordi väärtuselt on ta Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal maailmas. Saksa FV kaupleb kümnete maadega. Kõige tihedamad on tema sidemed Lääne-Euroopa kapitalistlike riikidega, eriti «Ühisturu» maadega, seejärel Ameerika Ühendriikide ja Kana-

daga. Saksa FV ja teiste juhtivate imperialistlike riikide vahel toimub äge konkurentsivõitlus, seda eelkõige Aafrika, Kesk- ja Lähis-Ida ning Ladina-Ameerika müügi- ja tooraineturgude pärast. Peale kaupade veab Saksa FV välja ka kapitali. Saksa FV väliskaubanduse maht sotsialistlike maadega on väike, moodustades umbes 5% kaubakäibe maksumusest.

Saksa FV *ekspordis* on ülekaalus tööstuse valmistooted, eriti tööpingid, mitmesugused masinad, sisseseaded, autod, merelaevad, mitmesugused keemiakaubad. Saksa FV veab rohkesti välja ka kivisütt, koksi, malmi ja terast. *Impordis* seevastu kuulub peamine koht tööstuse toorainele (nafta, maagid, puit, puuvill, vill, nahk), toiduainetele, loomasöödale.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kasutades kogu teksti Saksa FV kohta, koostage Saksa FV eksport- ja importkaupade loetelu ning selgitage, kuidas see on maa majandusega seotud. Võrrelge Saksa FV ja Suurbritannia osa rahvusvahelises kapitalistlikus tööjaotuses.

PRANTSUSMAA.

Pindala — 551 000 km².
Rahvastik — 50 milj. el.
Pealinn — Pariis.

Geograafiline asend.

Prantsusmaa asub Euroopa lääneosas; tema juurde kuulub ka Korsika saar. Pindalalt on ta Euroopa välisriikide hulgas kõige suurem riik. Tema maismaapiiride läheduses paiknevad majanduslikult kõige arenenumate Lääne-Euroopa riikide tähtsaimad tööstusrajoonid: Ruhri bassein Saksa FV-s, Belgia söe-metallurgiarajoon, Põhja-Itaalia tööstusrajoon. Prantsusmaa on nendega ühendatud raudteede ja autoteedega (Belgia ja Saksa FV-ga ka veeteedega), mistõttu tal on nimetatud rajoonidega tihedad majanduslikud sidemed.

Rohkem kui $^1/_2$ piiride üldisest pikkusest langeb merepiiri arvele. Pas de Calais' ja La Manche'i väin eraldavad Prantsusmaad Inglismaast. Piirnemine Atlandi ookeaniga (2500 km) ja Vahemerega (615 km) võimaldab väliskaubanduse arendamisel ookeanitaguste ja Euroopa maadega kasutada odavat mereteed.

Kuni suurte geograafiliste avastusteni toimus Prantsusmaa merekaubandus teiste maadega Vahemere kaudu. Vahemere ranniku sadamates paiknesid

idamaiste kaupade laod, kust mööda Rhône'i oru kaubateed veeti kaupu Sise-Euroopasse. Rannikulinnad, mis etendasid selles kaubanduses vahendaja osa, rikastusid, neis õitses käsitöö. Pärast Ameerika avastamist nihkusid maailma kaubateed Atlandi ookeanile. See põhjustas languse Lõuna-Prantsusmaa linnades ja lõi eeldused lääneranniku linnade arenemiseks, tugevdas Pariisi kui maa majandusliku keskuse osa.

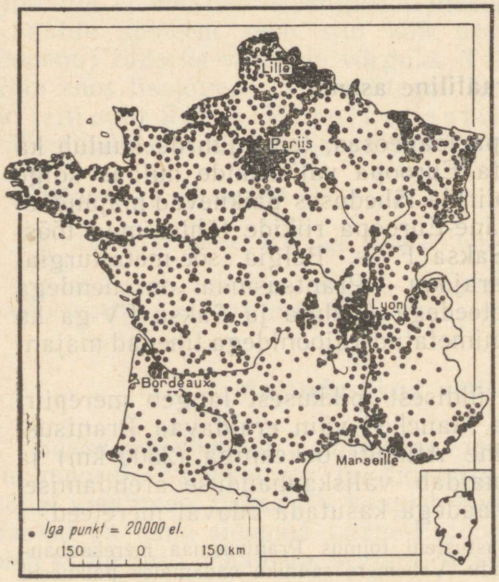
Geograafiline asend mere- ja maismaateede ristumiskohal on paljude sajandite vältel soodustanud Prantsusmaa majanduse arenemist.

Küsimusi ja ülesandeid.

Milles seisnevad Prantsusmaa geograafilise asendi iseärasused? Võrrelge neid Suurbritannia ja Saksa FV geograafilise asendi iseloomulike joontega.

Rahvastik.

Rõhuva enamiku maa rahvastikust moodustavad prantslased. XIX sajandi alguses oli Prantsusmaa rahvaarvult suurim riik Lääne-Euroopas. Praegu jääb ta selles suhtes maha Saksa FV-st, Suurbritanniast ja Itaaliast. Prantsusmaa rahvastik on kaua aega kasvanud aeglasemalt kui enamikus teistes Euroopa maades, mis seletub eelkõige väga väikese loomuliku juurdekasvuga. Paljude aastate vältel ületas suremus sündimuse. Rahvastiku madal loomulik juurdekasv on avaldanud negatiivset mõju tema vanuselisele struktuurile. Prantsusmaa kuulub maade hulka, kus on suur vanemate inimeste protsent, teda võib tuua näitena rahvuse «vananemise» kohta. Mõnevõrra kiirenes rahvastiku loomulik juurdekasv alles pärast Teist maailmasõda. Nagu varem, nii ka praegu on suremus rahvastiku tööta-

Prantsusmaal toimub rahvastiku intensiivne migratsioon põllumajandusrajoonidest tööstuslinnadesse. Leidke kaardil tiheda ja hõreda asustusega piirkonnad. Nimetage linnade aglomeratsiooni alad Prantsusmaal.

vate kihtide seas mitu korda suurem kui kodanluse hulgas. Emigratsioon ei ole Prantsusmaale iseloomulik. Vastupidi, ta on Euroopa kõige suurema immigratsiooni maa. Prantsusmaa on tema territooriumil elavate välismaalaste arvult Euroopas esimesel kohal, kellest enamiku moodustavad töölised, laostunud talupojad Hispaaniast ja Itaaliast ning põhja-aafriklased. Emigrante rakendatakse tööstuses ja põllumajanduses rasketel ja madalapalgalistel töödel. Viimastel aastatel on suurenenud prantslaste (reemigrantide) ümberasumine kodumaale endistest koloniatest Põhja-Aafrikas, kes nüüd on saavutanud iseseisvuse.

Rahvastiku tihedus on 91 inimest 1 km² kohta. Rahvastiku suurem tihedus üksikutes rajoonides oleneb eelkõige nende tööstusliku arenemise tasemest. Prantsusmaa tööstuse arenemine on kulgenud aeglasemalt kui Suurbritannias, mistõttu linnarahvastiku osatähtsus on Prantsusmaal väiksem. See moodustab 63%. *Linnarahvastiku paiknemises on iseloomulikuks jooneks Pariisi domineerimine Prantsusmaa teiste linnade hulgas.* Linna ametlikes piirides, mida ei ole juba üle 100 aasta muudetud, elab 2,8 miljonit inimest. Pariis on nendest piiridest aga ammu üle kasvanud ja liitunud eeslinnadega. Suur-Pariisis on peaaegu 7,5 miljonit elanikku, s. o. 1/4 Prantsusmaa linnarahvastikust.

Rahvastiku klassistruktuuris moodustab suurkodanlus ainult 1—2%. Peaaegu sama suur protsent on suurmõisnikke. Vastaspooluseks on tugevate ja kuulsate revolutsiooniliste traditsioonidega proletariaat. Prantsusmaa rahvastiku klassikoosseisule on iseloomulik väikekodanlike kihtide suhteliselt suur osatähtsus. Siia kuuluvad talupojad — väikeste maavalduste omanikud, käsitöölised, väikekaupmehed ja -ettevõtjad, intelligentsi esindajad — kokku peaaegu 1/3 töötavast elanikkonnast. Halastamatu konkurentsi seadus turgudel, suured maksud ja kehv sissetulek laostavad käsitöölisi, väikekaupmehi ning talupoegi. Klassistruktuuri iseärasused kajastuvad maa poliitilises elus. Prantsusmaal on palju poliitilisi parteisid, mis väljendavad erinevate ühiskonnakihtide huve. Kõige massilisem poliitiline partei on Prantsuse Kommunistlik Partei, kes juhib prantsuse proletariaadi ja kõigi töötajate võitlust oma õiguste eest.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge linnarahvastiku arvu ning paiknemist Suurbritannias ja Prantsusmaal.
2. Võrrelge Prantsusmaa ja Suurbritannia rahvastiku klassistruktuuri.
3. Meenutage Prantsusmaa ajaloost, miks domineerivad siin väikesi maalappe valdavad talupojad.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Kuni XIX sajandi keskpaigani oli Prantsusmaa Suurbritannia järel teine tööstusmaa maailmas. Kuid edaspidi tema tööstuse arenemine aeglustus ja ta jäi mitmest kapitalistlikust riigist maha.

Pariis edestas tööstuse arenemistempolt kõiki teisi Prantsusmaa linnu, tema majanduslik tähtsus kasvas pidevalt. Pariisi kõrval oli vähe teisi tööstusrajoone. Prantsusmaal ei olnud sellist rasketööstuse ja linnade kontsentratsiooni nagu Suurbritannias. Veel enne Esimest maailmasõda oli siin peamine tähtsus kergetööstusel, eriti tekstiilitööstusel ja luksusesemete tootmisel.

Pärast Esimest maailmasõda algas sõjas purustatud rajoonides laialdane taastamine, uuendati tehnikat, rajati uued tööstusharud — auto-, lennuki-, keemiatööstus, hakati laialdaselt kasutama hüdroenergiat. Rasketööstus kasvas tunduvalt. Teise maailmasõja ajal tööstuslik tootmine järsult kahanes, mis oli tingitud suurema osa Prantsusmaa okupeerimisest ja sõjapurustustest.

Pärast Teist maailmasõda on Prantsusmaal kasvanud rasketööstus, mis ületab nüüd toodangu väärtuselt kergetööstuse. Seoses üldise teaduslik-tehnilise progressiga on Prantsusmaal, nagu teisteski kapitalistlikes riikides, hakanud arenema uued tööstusharud — elektroonika, naftakeemia jt. Arenenud on sõjatööstus, eriti aatomitööstus.

Prantsusmaa on kõrgeltarenenud kapitalistlik riik. Tööstuse kogutoodangult on ta kapitalistlikus maailmas Ameerika Ühendriikide, Saksa FV, Suurbritannia ja Jaapani järel viiendal kohal. Tema tööstuses domineerivad mitukümmend finants-tööstuskompaniid. Nii näiteks kuulub peaaegu kogu must metallurgia neljale kompaniile, autotööstuses valitsevad «Renault», «Citroën» ja 2—3 teist kompaniid.

Prantsusmaal on natsionaliseeritud suuremad pangad, kivisöekaevandused, elektrijaamad ja gaasitehased, sidevahendid ning mõningad masinatehased.

Tööstuses on tähtsal positsioonil samuti Ameerika kapital.

Enne Teist maailmasõda oli Prantsusmaa Suurbritannia järel teine suurem koloniaalriik. Prantsuse kolooniad hõlmasid Aafrikas $^1/_3$ mandri pindalast. Aasias valdas ta suurt osa Indo-Hiina poolsaarest. Rahvusliku vabadusliikumise võimsa tõusu tulemusena Prantsuse koloniaalimpeerium lagunes. Prantsusmaa on säilitanud veel mõned väikesed territooriumid Aafrikas, Ameerikas ja Okeaanias. Ühtlasi säilitab ta oma majanduslikke ja poliitilisi positsioone endistes kolooniates, nüüdsetes iseseisvates riikides.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused Prantsusmaa ajaloost teile tuntud põhjused aeglustasid tema majanduse kasvu XIX sajandi teisel poolel?
2. Võrrelge Prantsusmaa, Suurbritannia ja Saksa FV majanduse struktuuri.

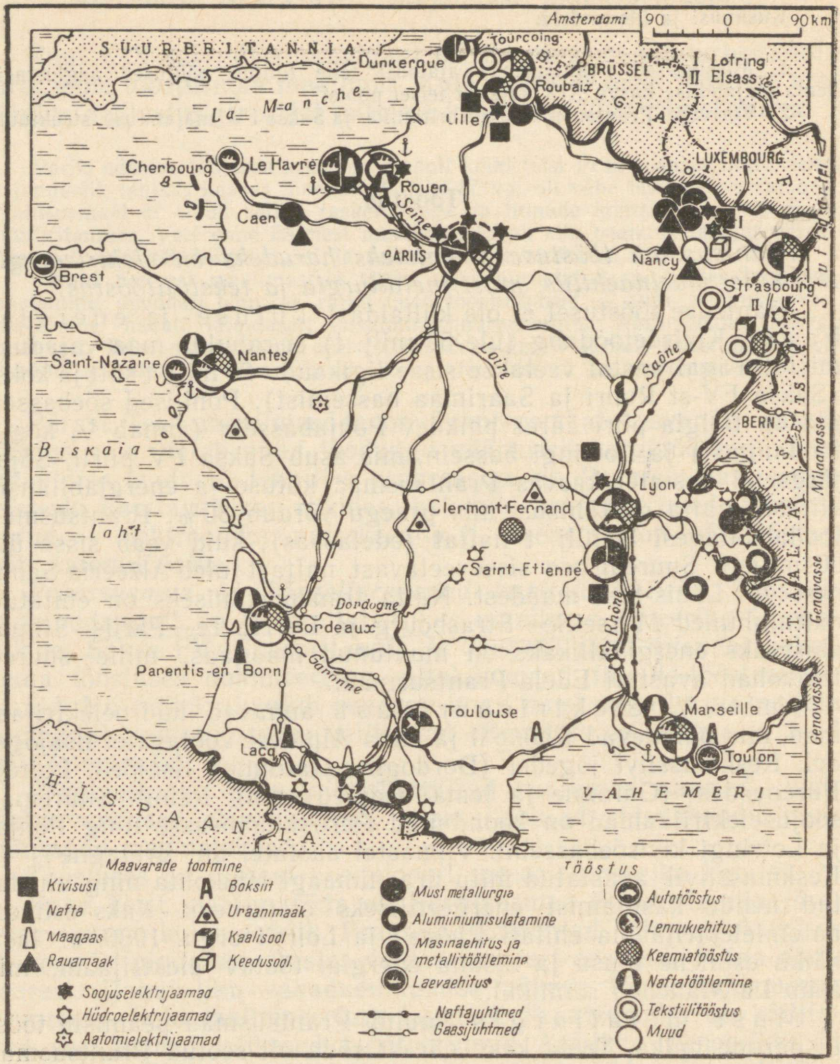
Tööstus.

Prantsusmaa tööstuse peamisteks harudeks on elektrienergia tootmine, masinaehitus, must metallurgia ja tekstiilitööstus.

Prantsuse tööstusel ei ole küllaldast kütuse- ja energiabaasi. Kivisöetoodang (üle 50 milj. t) ei rahulda maa vajadusi, mistõttu igal aastal veetakse sisse ligikaudu 20 milj. t sütt ja koksi (Saksa FV-st Ruhri ja Saarimaa basseinist). Põhilised söebasseinid on Belgia piiri ääres paiknev Põhjabassein (annab $^1/_2$ kogutoodangust) ja Lotringi bassein, mis asub Saksa FV piiril. Sõjajärgsetel aastatel kasvas Prantsusmaa kütuse ja energiabilansis kiiresti nafta osatähtsus, mis praegu võrdub 30%. Prantsusmaa toodab kõigest 3 milj. t naftat (edelaosas), kuid veab sisse üle 50 milj. t. Suurem osa sisseveetavast naftast tuleb Alžeeria Saharast ja Lähis-Ida maadest. Nafta transportimiseks on ehitatud naftajuhtmed Marseille—Strasbourg ja Le Havre—Pariis. Silmapaistvaks energiaallikaks on muutunud maagaas, mille suured leiukohad avastati Edela-Prantsusmaal.

Umbes $^1/_2$ elektrienergiast annavad hüdroelektrijaamad, mis paiknevad Rhône'il ja tema Alpidest voolavatel lisajõgedel, Keskmassiivi jõgedel (Dordogne, Garonne'i lisajõed, Loire), Püreneedes (Garonne ja tema lisajõed) ning Reinil. Suuremad soojuselektrijaamad on koondunud Pariisi ümbrusse ning Põhja- ja Lotringi kivisöebasseini. Viimastel aastatel on Bretagne'is ja Keskmassiivil avastatud mitu uraanimaagi leiukohta ning alustatud nende kasutamist energeetiliseks otstarbeks. Kaks esimest aatomielektrijaama ehitati Rhône'i ja Loire'i orgu. 1966. a. lasti käiku esimene tõusu ja mõõna energial töötav elektrijaam, mis asub La Manche'i rannikul.

Must metallurgia kuulub Prantsusmaa peamiste tööstusharude hulka. Tema kasv pärast sõda oli seotud Prantsusmaa enda nõudmiste suurenemisega metalli järele ja ekspordi laienemisega. Mustade metallide, eriti valtsmetalli ekspordilt on Prantsusmaa kapitalistlikus maailmas esimeste hulgas. Musta metallurgia arenemine baseerub rikkalikel rauamaagivarudel. Lotringi kiltmaal asub suurim rauamaagibassein Välis-Euroopas. Prantsusmaa jääb rauamaagi toodangult maha ainult Nõukogude Liidust ja Ameerika Ühendriikidest. Rauamaaki jätkub täielikult oma metallurgia vajadusteks ja seda eksporditakse ka naabermaadesse. Mangaani- ja haruldaste metallide maake imporditakse. $^3/_4$ malmist ja $^2/_3$ terasest sulatatakse Lotringi tehastes. Enamik neist tehastest

Jälgige sellel kaardil Prantsusmaa maavarade paiknemist. Missugune tööstus on tekkinud Alpide piirkonnas ja miks? Missugune Marseille' tööstusharu iseloomustab teda kui sadamat? Jälgige Prantsusmaa rasketööstuse põhirajoone ning peamisi tekstiilitööstuse piirkondi.

on täieliku tootmistsükliga. Malmi ja terase sulatamine on väiksema tähtsusega Põhja-Prantsusmaal, kus metallurgia aluseks on kivisüsi ning juurdeveetav rauamaak ja malm.

Peale selle on üksikuid musta metallurgia tehaseid ehitatud Keskmassiivi söeleiukohtadesse (suurim neist asub Saint-Etienne'is), Normandiasse (kohaliku rauamaagi baasil) ja sadamalinnadesse, kus nad orienteeruvad juurdeveetavale toorainele (Dunkerque).

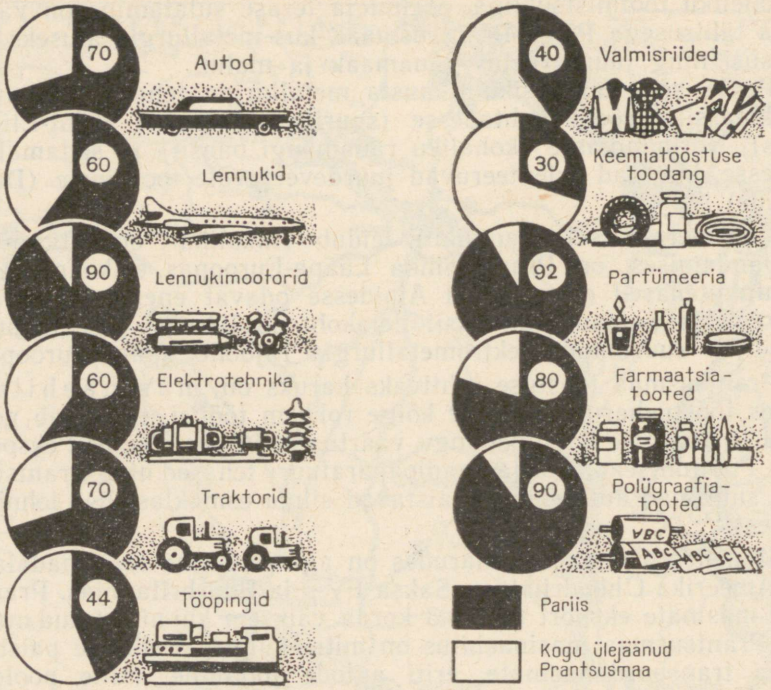
Vahemere-äärsel madalikul leidub rikkalikult boksiiti, mille kaevandamises on Prantsusmaa Lääne-Euroopas esikohal. Alumiiniumitehased on ehitatud Alpidesse odavat energiat andvate hüdroelektrijaamade ja boksiidileiukohtade lähedusse. Prantsuse Alpid on suurimaid elektrometallurgia rajoone Lääne-Euroopas.

Prantsusmaa tööstuse juhtivaks haruks on masinaehitus. Selles tööstusharus on tegev kõige rohkem töölisi, ta annab peaaegu 1/3 tööstuse kogutoodangu väärtusest ja peamise osa ekspordist. Pooljuhtseadmete ja raadioaparatuuri tehased ning Prantsusmaa suurimad autotehased paistavad silma esmaklassilise tehnika poolest.

Mõnedes masinaehitusharudes on aga tehniline tase madalam kui Ameerika Ühendriikides, Saksa FV-s ja Suurbritannias. Prantsuse masinate eksport on 2—3 korda väiksem kui nimetatud maadel. Prantsusmaa masinaehitus on mitmekülgne. Eelkõige paistab silma transpordimasinate, eriti autode tootmine, mille poolest Prantsusmaa on maailmas viiendal kohal. Üksnes «Renault'» tehas laseb välja üle 500 000 auto aastas. Arenenud on elektrotehnika ja põllumajandusmasinate tootmine. Suurt osa masinaehituses, eriti selle uutes harudes, etendab Pariis. Põhja-Prantsusmaa söe-metallurgiarajooni tehased toodavad metallimahukaid masinaid — vedureid, mäetööstuse seadmeid, aga siin on ka palju elektrotehnika ettevõtteid. Lyoni tehased lasevad välja autosid, hüdroelektrijaamade ja keemiatööstuse sisseseadeid. Laevaehitus on koondunud sadamalinnadesse.

Keemiatööstuse põhilisteks tooraineteks on süsi, nafta ja gaas, kaalisool ja puit. Tema paiknemist iseloomustab lähalipillatus paljudes rajoonides. Keemiatööstuse peamised keskused on Pariis ja Lyon (orgaanilise sünteesi keemia harud, eriti sünteetilise kiu tootmine). Põhjarajoonis on arenenud põhi- ja koksikeemia. Alpides on odava energia baasil arenenud elektrokeemia — kaltsiumkarbiidi, kloori ja naatriumhüdroksiidi tootmine. Elsassis toodetakse väetisi. Sadamalinnadesse on koondunud naftakeemia, mis on tihedalt seotud naftatöötlemisega.

Tekstiilitööstus on toodangu mahult kapitalistlikus maailmas neljandal kohal. Tema ettevõtted paiknevad kohtades, kus elanikkond on juba põlvest põlve tegelnud ketramise ja kudumisega. Umbes 40% puuvillastest kangastest toodetakse Elsassis

Pariisi osatähtsus Prantsusmaa tööstustoodangus (%-des). Iseloomustage nende diagrammide põhjal Pariisi osatähtsust tööstustoodangu eri liikides. Missugustes Prantsusmaa raske- ja kergetööstuse juhtivates harudes (vt. õpiku teksti) on Pariisil silmapaistev koht?

ja Lotringis. Lina- ja villatööstuse suurimad keskused paiknevad Põhja-Prantsusmaal — Lille, Roubaix ja Tourcoing, mis on liitunud üheks aglomeratsiooniks. Lyon ja tema eeslinnad on tuntud naturaal- ja kunstiid- ning sünteetilisest kiust kangaste tootmise poolest. Pariis on kuulus oma õmblustööstusega.

Küsimusi ja ülesandeid.

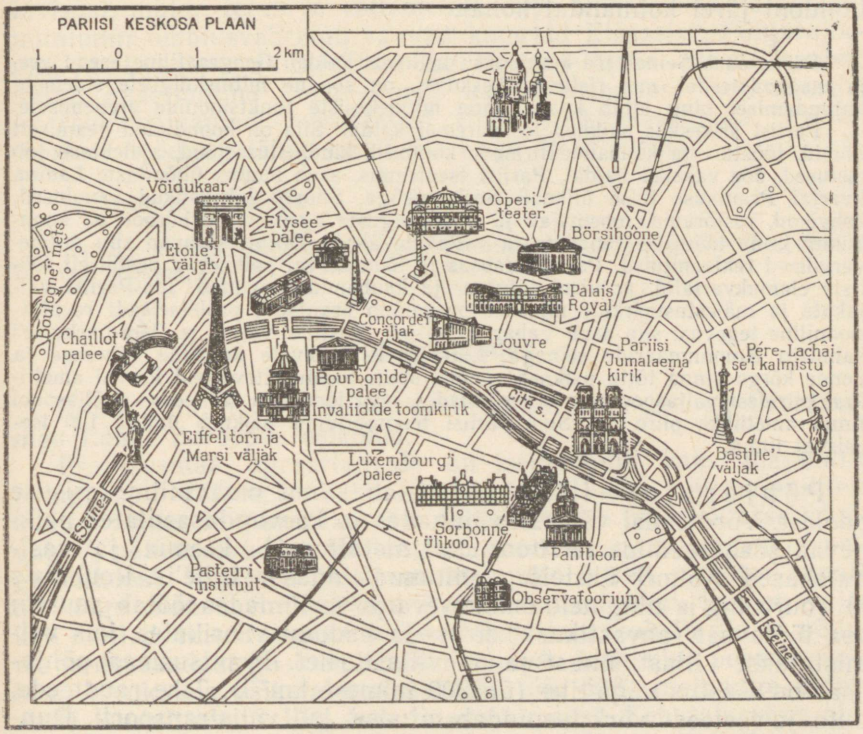
1. Võrrelge tabeli 9 järgi tööstustoodangu dünaamikat Saksa FV-s, Suurbritannias ja Prantsusmaal.
2. Kasutades tabelit 16, joonistage tulpdiagramm terasesulatamise kohta Prantsusmaal, Suurbritannias ja Saksa FV-s ning võrrelge nende maade musta metallurgia toorainebaasi (tabeli 15 järgi).
3. Tabelite 12, 14 ja 16 alusel võrrelge Prantsusmaad teiste peamiste kapitalistlike riikidega söe-, elektrienergia- ja terasetoodangult iga elaniku kohta. Millised järeldused sellest võrdlusest tulenevad?

Tööstusrajoonid ja linnad.

Tööstus tervikuna paikneb Prantsusmaal ebaühtlaselt. Kesksel kohal on Pariis. Peale Pariisi on põhilisteks tööstusrajoonideks Põhjarajoon, Lotringi ja Lyoni piirkond. Edela-Prantsusmaal, Keskmassiivil ja Bretagne'is on tööstus nõrgalt arenenud.

Pariisil on Prantsusmaal eriline koht. Ta on rahvaarvult suurim linn, tähtsaim tööstus-, rahandus- ja kaubanduskeskus, transpordisõlm, poliitiline ja kultuurikeskus. *Pealinna sellist erakordset ülekaalu teiste linnade suhtes, nagu seda on Prantsusmaal, pole üheski teises kapitalistlikus suurriigis.*

Pariisis asuvad Prantsusmaa kõrgemad riigivõimuorganid. Panga- ja börsioperatsioonide poolest jääb Pariis maha ainult New Yorgist ja Londonist. Pariisis töötab $^1/_5$ Prantsusmaa töös-

Leidke sellel Pariisi plaanil Cité saar (linna vanim osa), Bastille' väljak, Père-Lachaise'i kalmistu, Võidukaar. Missuguste ajalooliste sündmustega on seotud monumentide püstitamine nimetatud paikadesse? Leidke Louvre (kuulsaim kunstimuuseum Lääne-Euroopas, kus leidub üle 200 000 maali ja skulptuuri), Sorbonne (Prantsusmaa suurim ülikool), Bourbonide palee (Prantsusmaa parlamendisaadikute istungite koht).

tustöölistest. Tänu kõrgesti kvalifitseeritud tööliste ja teadusliktehnilise intelligentsi kaadrile on Pariis kujunenud uusimate uurimuste keskuseks elektroonika, televisiooni, raadiotehnika, keemia ja teiste kaasaegsete tootmisharude valdkonnas.

Pariis on maailma «moodide määrajaks» mitte ainult valmisrõivaste vaid ka jalatsite, peakatete, juveeltoodete, kaelasidemete, kinnaste ja teiste galanteriikaupade suhtes. Kuulsuse «Pariisi kaupadele», nagu seda mitmekesist toodangut tervikuna nimetatakse, on loonud Pariisi käsitöölised oma hoolsa tööga. Nüüd valmistatakse paljusid moodsaid galanteriikaupu vabrikutes ja nad on endiselt ekspordis tähtsal kohal.

Pariis on erakordselt tähtis transpordisõlm. Elektriraudteed ühendavad teda Prantsusmaa kõigi tööstusrajoonidega. Pariisi sadam ei jää kaubakäibelt maha meresadamatest. Pariisi lennujaamad (Le Bourget ja Orly) on reisijate arvult New Yorgi ja Londoni järel kolmandal kohal.

Pariis asub Seine'i jõe keskjooksu mõlemal kaldal. Geograafiline asend vee- ja maismaateedel, mis ristuvad keskuses, on soodne mitmekülgsete sidemete kujundamisel ning aitab kaasa linna mitmekesiste funktsioonide arenemisele. Pariisi ärikeskus paikneb jõe paremal kaldal. Siia on koondunud peamiselt börsid, tööstus- ja kaubandusfirmade kontorid, kindlustusseltsid, ajalehtede toimetused. Jõe vasakul kaldal, Pariisi tsentrumis, asub kuulus üliõpilaste Ladina kvartal Prantsuse iidse ülikooli Sorbonne'iga. Suured luksuslikud kauplused, kohvikud, restoranid, moemajad ja mitmesuguste agentuuride bürood on koondunud linna lääneosa tänavate ja väljakute äärde. Õhtuti säravad siin mitmevärvilised reklaamtuled. Pariisi idaosas ja lõunaserval paiknevad peamiselt tööliste elamukvartalid, arvukad tööstus- ja kaubandusettevõtted. Ida-Pariisi väljakute ja mälestusmärkide nimedes peegeldub prantsuse proletariaadi revolutsiooniline tegevus: siin asub Vabariigi väljak, Bastille' väljak ja Pére-Lachaise'i kalmistu Kommunaaride seinaga. Ehitamiseks sobivate kruntide vähesuse ja nende kõrge hinna tõttu paikneb enamik suuri tööstusettevõtteid Pariisi ametlikest piiridest väljaspool, tema eeslinnades, eriti loode- ja lääneosas. Väljaspool linna ametlikke piire nn. Suur-Pariisi territooriumil paikneb umbes 100 iseseisvat linna.

Põhjarajooni tööstus paistab silma oma mitmekesisuse poolest. Võrdlemisi väikestes linnades ja kaevandusasulates paiknevad söebasseinide territooriumil metallurgia-, keemia- ja masinatehased. Kolmes üksteisega liitunud linnas — Lille'is, Roubaix's ja Tourcoing'is ning neid ümbritsevates eeslinnades töötab suurem osa töötavast rahvastikust ketrus- ja kudumisvabrikutes, kus valmistatakse villast, linast ja puuvillast riiet. Prantsusmaa põhjaosas on asustus väga tihe (üle 300 inimese km²-l). Tihe raudteede, auto- ja veeteede võrk teenindab nii sise- kui välistransporti. Dunkerque'i sadama kaudu veetakse sisse ja välja mitmesugust kaupa. Elektriraudteedel liiguvad vastassuunalised veosed: Lotringisse lähevad süsi ja koks, tagasi tulevad aga malm, terasest poolfabrikaadid, valtsmetall.

Rauamaagi kaevandamine ja metallurgiatehased on Lotringi rajoonis koondunud Moseli ning tema lisajõgede orgu.

Suuri linnu siin ei ole. Metallurgiarajoonil on tihedad sidemed Elsassiga (Reini org), kus asub jõesadam ja tööstuslinn Strasbourg. Elsassis ja Lotringist lõuna pool on juba ammust ajast arenenud tekstiilitööstus.

Lyoni rajooni keskus Lyon asub Saône'i ja Rhône'i jõe ühinemiskohal. Ta on Prantsusmaa tähtis sadama-, kaubandus- ja tööstuslinn. Lyoni tööstuse põhiharud on keemia- ja tekstiilitööstus ning masinaehitus. Tema keemiatehased saavad tooraine Alpide piirkonnast, kust tuleb osaliselt ka elektrienergia. Lyon on elanike arvult Prantsusmaa kolmas linn (Pariisi ja Marseille'i järel) ja ühtlasi tähtis kultuurikeskus.

Pariis avaldab suurt mõju geograafilisele tööjaotusele Prantsusmaal. Tema tootmissidemed tungivad maa kõigisse osadesse. Põhja-Prantsusmaa ja Lotringi tööstusrajoonidest saabub siia kivisüsi, malm, teras ja valtsmetall. Alpi tehastest veetakse alumiiniumi; õmblusvabrikud saavad kangaid Elsassist, Põhjarajoonist ja Lyonist; naftajuhtme Le Havre—Pariis kaudu saabub nafta, gaasijuhtme Lacq—Pariis kaudu maagaas; Keskmassiivi hüdroelektrijaamad varustavad linna elektrienergiaga. Pariisi tööstuse toodang läheb laiali üle kogu Prantsusmaa.

Küsimusi ja ülesandeid.

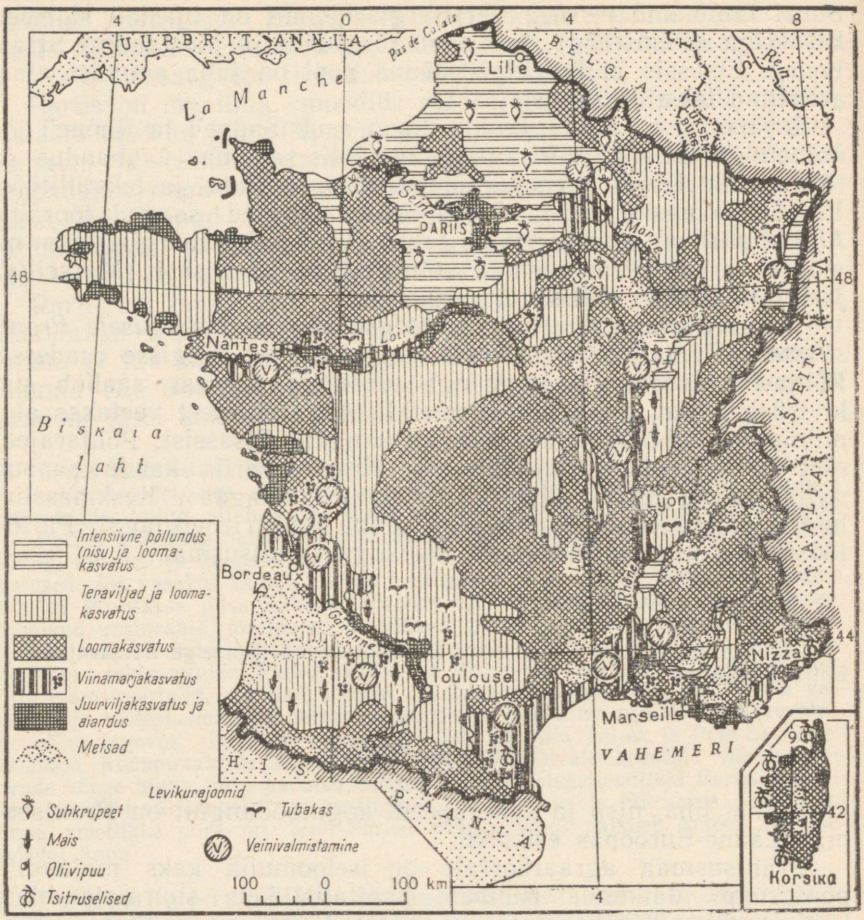
Kandke kontuurkaardile suuremad tööstuslinnad. Võrrelge Põhjarajooni ja Lotringi tööstust.

Põllumajandus.

Piima, liha, nisu ja suhkrupeedi kogutoodangult on Prantsusmaa Lääne-Euroopas esikohal.

Prantsusmaa agraarkorrale on iseloomulik kaks majandite põhigruppi. Väikesele rühmale kapitalistlikele suurmajanditele kuulub umbes 30% kasutatavast maast. Neisse majanditesse koondub $^2/_3$ põllumajanduse toodangust, suurem osa masinaist ja palgatöölistest. Kapitalistlikud suurmajandid (osalt renditud maal) on kõige enam levinud Põhja-Prantsuse madalikul, kus on viljakad mullad, tihe transporditeede võrk ja kus asub Pariis — põllumajandussaadustega kauplemise ja nende tarbimise peamine keskus. Arvukatele väiketalumajanditele (üle 60% majandite üldarvust) kuulub ainult 13% kasutatavast maast. Kehvtalurahva olukord halveneb. Väikemajandid ei kannata välja kapitalistlike suurmajandite konkurentsi. Igal aastal lahkuvad kümned tuhanded talupojad külast. Talupoegade väikemajandeid on eriti arvukalt Edela-Prantsusmaal, Bretagne'is, kesk- ja kirderajoonis.

Prantsusmaa põllumajandus on mitmeharuline. Siin on arenenud loomakasvatus, põllundus, viinamarjakasvatus, aiandus ja köögiviljakasvatus. Põllumajanduse struktuuri ja spetsialiseeru-

Prantsusmaa põllumajandus on väga mitmekesine. Jälgige kaardil peamisi põllumajandusrajoone. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Prantsusmaa põllumajandust.

mist rajoonide kaupa on mõjutanud Prantsusmaale iseloomulik looduslike tingimuste mitmekesisus.

Kahel kolmandikul Prantsusmaa pindalast laiuvad madalikud, kõrgustikud ja Prantsusmaale tüüpilised pehmete reljeefivormidega keskmise kõrgusega mäed, mis on maaviljeluseks igati soodsad. Mäestikud hõlmavad $^1/_3$ Prantsusmaa territooriumist. Neil aladel on põldude all 15—30% maast (orgudes ja nõlvadel), kuna ülejäänud osa kasutatakse karjamaadena.

Eriti teravalt erineb Loode- ja Lõuna-Prantsusmaa kliima. Prantsusmaa looderannikul on talvekuude keskmised temperatuu-

rid 6—7°, juuli keskmine temperatuur 16—17°. Päikesepaistelisi päevi on vähe, sageli sajab. Ida pool muutub kliima kontinentaalsemaks. Loode- ja Põhjarajoon on Prantsusmaal ainsad piirkonnad, kus viinamarjaistandused peaaegu täiesti puuduvad. Nisusaak koristatakse siin ligemale kuu aega hiljem kui Lõuna-Prantsusmaal, kus suvi on kuiv ja kuum (juuli temperatuurid 20—24°), talv niiske ja pehme (jaanuari keskmine temperatuur 5—8°). Lõuna-Prantsusmaal on head looduslikud eeldused viinamarjade kasvatamiseks.

Nisu hõlmab poole *teraviljade* külvipinnast ja ületab kogusaagilt kõik teised. Nisusaak on kõige suurem Põhja-Prantsuse madalikul. Peale nisu viljeldakse kaera, Edela-Prantsusmaal maisi, Rhône'i jõe deltas riisi. Peamine *tehniline kultuur* — suhkrupeet — on levinud Põhja-Prantsuse madalikul.

Viinamarjaistandused paiknevad Vahemere ranniku madalikel, küngastel ja mäejalamitel ning Garonne'i, Loire'i ja Marne'i (Champagne'i provints) jõe orus. Tsitruselisi viljeldakse ainult aladel, mis on põhjatuulte eest mägedega kaitstud — Hispaania ja Itaalia piiri ääres ning Korsika saarel. Prantsusmaal on arenenud aiandus ja köögiviljakasvatus. Lõunarannikul Marseille'st kuni Itaalia piirini kasvatatakse lilli. Parfümeeriavabrikutes valmistatakse neist essentse lõhnaõlide ja seepide jaoks.

Loomakasvatus annab $^2/_3$ põllumajanduse kogutoodangu väärtusest. Juhtivat osa etendab veisekasvatus. Loode-Prantsusmaa niiske, mereline kliima on loomakasvatuseks märksa soodsam kui põllumajanduseks. Loomi karjatatakse väljas peaaegu aasta läbi. Tähtsamad veisekasvatuse rajoonid on Normandia ja Bretagne ning peale nende ka mäestikualad — Alpid, Püreneed ja Keskmassiiv. Lambakasvatusega tegelevad prantsuse talupojad vähe, lammaste arv on 3 korda väiksem kui Suurbritannias. Lambakasvatuse peamiseks rajooniks on Keskmassiivi lõunaosa, Trust «Roquefort» ostab siin kokku lambapiima ja valmistab sellest samanimelist juustusorti. Seakasvatus on arenenud eriti Põhja-Prantsuse madalikul ja Normandias. Paljud talupojad kasvatavad linde, küülikuid ja tuvisid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mille poolest erineb Prantsusmaa ja Suurbritannia põllumajanduse struktuur? Võrrelge Prantsusmaa ja Suurbritannia kõlvikute struktuuri tabeli 21 alusel.
2. Kasutades tabelite 22 ja 26 andmeid, joonestage diagrammid nisutoodangu ja veiste arvu kohta Suurbritannias, Prantsusmaal ja Saksa FV-s; võrrelge nende maade vastavaid näitajaid.

Sisemaistes vedudes etendavad kõige suuremat osa raudteed. Raudteede elektrifiitseerimise tasemelt on Prantsusmaa ees enamikust imperialistlikest suurriikidest (üle 1/5 raudteede üldpikkusest; 2/3 kõigist veostest). *Raudteevõrk on radiaalse konfiguratsiooniga.* Tema keskuseks on Pariis. Raudteetranspordile on tugevaks konkurendiks autotransport. Teisejärgulised raudteeliinid võetakse üles, sest autotranspordil on märgatavad eelised, eriti lühematel vahemaadel.

Prantsusmaa jõgedevõrk on transpordi arenemise seisukohalt soodsa konfiguratsiooniga. Kolme suurema jõe — Seine'i, Loire'i ja Garonne'i basseinid hõlmavad 2/3 riigi territooriumist. Teistest jõgedest tuleks nimetada Vahemerre voolavat Rhône'i ja Prantsusmaa kirdepiiri teenindavat Reini. Kõiki Prantsusmaa peamisi jõgesid ühendavad omavahel kanalid. Kuid rohkem kui pool siseveeteedest ei vasta kaasaegse laevanduse nõuetele ja neil liiguvad ainult väikesed praamid. Kõige suurem kaubakäive on Seine'i jõel, mis teenindab Pariisi.

Väliskaubanduslikes sidemetes on juhtiv osa meretranspordil. Prantsuse kaubalaevastiku tonnaaž on Inglise laevastiku omast 4 korda väiksem. Marseille on rahvaarvult Pariisi järel teine linn Prantsusmaal ja kaubakäibelt esimene meresadam. Peamiseks sisseveoartikliks on Alžeeriast ja Lähis-Ida maadest tulev nafta.

Le Havre'i, Rouen'i, Bordeaux' ja Nantes'i sadamad teenindavad kauba- ja reisijate vedusid Ameerika, Lääne-Aafrika ja Euroopa maadega. Siin laaditakse laevadelt maha puuvilla, kautšukit, naftat, kohvi, kakaod.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabeli 27 järgi võrrelge Prantsusmaa ja teiste Euroopa maade raudteevõrgu tihedust.
2. Võrrelge tabeli 28 alusel Prantsusmaa ja teiste kapitalistlike riikide kaubalaevastiku tonnaaži.

Majanduslikud välissidemed.

Võrreldes Suurbritanniaga ekspordib Prantsusmaa rohkem tooraineid ja poolfabrikaate ning impordib vähem toiduaineid. Ta veab välja rauamaaki, musta ja valtsmetalli, boksiiti, kaalisoola, naftaprodukte, kangaid ja valmisrõivaid, masinaid, keemiakaupu, veine. Impordis domineerivad nafta, kivisüsi, koks, puuvill, vill, värvilised metallid, metsamaterjal, kohv, kakao, oliivi- ja palmiõli, õliseemned.

Prantsusmaa väliskaubanduse käibest langeb umbes 20%

Saksa FV arvele. Prantsusmaa on sõlminud kaubalepingud ka oma endiste koloniatega. Tugevnevad mitmekülgsed sidemed Prantsusmaa ja NSV Liidu vahel. On sõlmitud rida lepinguid teaduslik-tehnilise koostöö alal, kaubandus NSV Liidu ja Prantsusmaa vahel aastast aastasse laieneb.

Tähtsaks tuluallikaks on Prantsusmaale turism. Igal aastal sõidab siia kuni 6 miljonit turisti.

Pärast Teist maailmasõda suurendasid Prantsuse monopolid kapitalimahutusi tööstusettevõtete ehitamiseks «Ühisturu» maades, Ladina-Ameerikas ja Prantsusmaa endistes valdustes Aafrikas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Prantsusmaa ja Suurbritannia väliskaubanduse struktuuri erinevused ja mis on selle põhjuseks?
2. Millised Prantsusmaa tööstusharud sõltuvad täielikult või suurel määral impordist?

LÕUNA-EUROOPA MAAD.

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Lõuna-Euroopa maade hulka kuuluvad Itaalia, Hispaania, Kreeka, Portugal ning samuti kääbusriigid Andorra, San Mariino, Monako, Malta ja Vatikan.

Kõik need maad asuvad poolsaartel ja saartel Euroopa äärmises lõunaosas. Suurematel neist on arvukatest lahtedest liigestatud pikk rannajoon, mis on ammust ajast soodustanud meresõidu arenemist. Ühendusepidamine välismaailmaga toimub peamiselt mere kaudu, samuti on arenenud kabotaaž. Lõuna-Euroopa maad asuvad tähtsatel Euroopast Aasiasse ja Aafrikasse suunduvatel transporditeedel, Hispaaniast ja Portugalist lähtub aga kõige lühem tee Euroopast Kesk- ning Lõuna-Ameerikasse. Siin asuvad Gibraltari ja Dardanellide väin. Need geograafilise asendi iseärasused mõjutasid Lõuna-Euroopa arengut juba suurte geograafiliste avastuste ajajärgul. Käesoleval ajal tunnevad nende maade vastu suurt huvi Ameerika Ühendriigid, kes on rajanud Lõuna-Euroopasse palju sõjaväebaase. Kõik Lõuna-Euroopa riigid, välja arvatud Hispaania ja kääbusriigid, kuuluvad NATO-sse. Hispaania sellesse blokki ametlikult küll ei kuulu, kuid ta on temaga seotud paljude lepingutega.

Maismaapiirid kulgevad enamikus mööda mäeahelikke ja neid kasutatakse liiklemiseks võrdlemisi vähe (välja arvatud Itaalia). Kreeka piirneb sotsialistlike maadega, kuid kaubavahetus nendega on väga väike.

Portugalil on ulatuslikke kolooniaid Aafrikas ja Aasias, Hispaanial on aga säilinud väikesi valdusi Aafrikas.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jälgige Euroopa kaardil atlases, missugustel poolsaartel ja saartel asuvad Lõuna-Euroopa riigid.
2. Kirjutage tabelist 2 vihikusse kõik andmed Lõuna-Euroopa riikide kohta ja võrrelge neid omavahel.
3. Meenutage ajaloost, missugust osa etendasid need maad keskajal uute maade avastamisel ja uurimisel ning kultuuri ja majanduse arendamisel.

Rahvastik.

Enamikku Lõuna-Euroopa maid iseloomustab ühtlane rahvuslik koosseis. Ainult Hispaania paistab teiste hulgas silma paljurahvuselise elanikkonna poolest. Lisaks hispaanlastele (75%) elavad seal veel kataloonlased, galissiidid ja baskid. Kõigis maades valitseb katoliku usk, üksnes Kreekas on enamik rahvastikust õigeusulised. Riigikeeleks on igal maal kõige arvukama rahvuse keel. Erandiks on ainult Andorra, kus kõnekeeleks on prantsuse, hispaania ja kataloonia keel, ning Malta (inglise ja malta keel).

Võrreldes Kesk-Euroopa maadega on Lõuna-Euroopa riikides elatustase madalam, samuti on neis rohkem kirjaoskamatuid (Portugalis 60% elanikkonnast, Kreekas ja Maltas 20%). Vaesus ja tööpuudus sunnivad paljusid sõitma välismaale, ja seda nii ajutiseks kui ka alatiseks. Sellega on seletatav ka see, et vaatamata rahvastiku võrdlemisi kõrgele loomulikule juurdekasvule, on siin keskmine tihedus madalam kui mujal Euroopas. Erandiks on ainult kääbusriigid ja Itaalia, olgugi et ka viimasest toimub tähelepandav väljarändamine.

Nagu reeglina on asustus tihe just rannikualadel ja jõeorgudes, kuna sisemaised kõrgustikud on asustatud suhteliselt hõredalt.

Majanduse üldiseloomustus.

Lõuna-Euroopa maade majandus on küllalt kõrge arenemistasemega, kuid enamik neist jääb Kesk-Euroopa riikidest siiski tugevasti maha. Teistest kaugele ette on jõudnud Itaalia, kes kuulub maailma kuue suurema imperialistliku suurriigi hulka. Hispaanias saavutas tööstus alles suhteliselt hiljuti maa majanduses juhtiva koha, kuid põllumajandusel on endiselt suur osatähtsus. Portugali ja Kreeka majanduses on esikohal põllumajandus.

Kõikides Lõuna-Euroopa maades kuulub suurem osa põllumajanduslikust maast suurmõisnikele, kuid rohkesti on ka väikemajapidamisi, kes ei suuda kindlustada end vajaliku elatusminimumiga. Peale selle on suured maavaldused kirikul (üknes Hispaanias on 80 000 kloostrit). Väikeomanikud on sageli sunnitud

otsima lisateenistust. Hispaanias näiteks moodustavad sulased poole põllumajanduses töötavast rahvastikust.

Tööstus on arenenud Lõuna-Euroopas, välja arvatud Itaalia, suhteliselt nõrgalt. Selles majandusharus kohtame palju väikekäsitöölisi ja kodutööndajaid. Tööstuses on märgatav osatähtsus väliskapitalil.

Omad iseärasused on väikestel, nn. kääbusriikidel. Malta oli aastasadu Inglismaa mereväebaas ja sai iseseisvaks alles hiljuti. Monako on saanud kuulsaks eelkõige oma mängupõrgutega, millega meelitab ligi rikkaid lõbustusteotsijaid kogu maailmast. Vatikan asub Rooma territooriumil ning on katoliku kiriku pea — Rooma paavsti residentsiks. Kahes teises kääbusriigis on elanike peamiseks tegevusalaks põllumajandus: Andorras loomakasvatus (lambakasvatus) ja San Mariinos viinamarjakasvatus.

Lõuna-Euroopa maad on maailmas esikohal välisturistide arvult, kellelt nad saavad suuri sissetulekuid.

Tööstus.

Kõigil maadel ei ole tööstuse arendamiseks küllaldast energiabaasi ning nad veavad sisse naftat, naftatooteid ja sütt. Mitmekesised maagirikkused võimaldavad arendada musta ja värvilist metallurgiat, kuid peaaegu kõikjal (välja arvatud Itaalia) on maagi kaevandamine imperialistlike suurriikide käes. Maak veetakse peaaegu eranditult välja ümbertöötlemata kujul või siis kontsentraadina. Nii eksporditakse Hispaaniast pliid, tsinki, elavhõbedat (viimase toodangult maailmas esimeste hulgas) ning viimastel aastatel ka uraani. Kreekast veetakse välja boksiiti, kromiiti jt. maake.

Must metallurgia on arenenud Itaalias ja märksa vähem Hispaanias. Viimases kasutab must metallurgia kodumaist rauamaaki ja sisseveetavat (Inglismaalt) kivisütt ning kindlustab täielikult masinaehituse väikesed vajadused. Masinaehitus on juhtival kohal Itaalias ja Hispaanias, kuid erinevus arenemistasemes on väga suur. Domineerib transpordimasinaehitus (autod, laevad) ja põllumajandusmasinate tootmine. Kergetööstuse harudest on tähtsaim tekstiilitööstus, mis kasutab nii kohalikku kui ka sisseveetavat toorainet. Üheks tähtsamaks haruks kõigis maades on ka toiduainete tööstus. Kreekas ja Portugalis on tekstiilitööstus (villa- ja puuvillatööstus) ning toiduainete tööstus (kala- ja veinitööstus ning oliiviõli tootmine) juhtivateks tööstusharudeks.

Viimasel ajal on paljudes maades, eriti Itaalias, arenenud keemiatööstus. Kasutades nii kohalikku (püriit, mitmesugused soolad) kui ka juurdeveetavat (nafta) toorainet, toodetakse siin väetisi, väävelhapet ja mitmesuguseid sõjamaterjale.

Tööstuse sõltumine välisturust on tinginud siin suurte ettevõtete koondumise sadamalinnadesse. Erandiks on Itaalia ja Hispaania, kus tööstuse paiknemine ei piirdu üksnes rannikupiirkondadega. Hispaanias näiteks asub suur tööstuskeskus Madriid sisemaal.

Põllumajandus.

Võrreldes Kesk-Euroopa maadega on Lõuna-Euroopas põllumajanduse arenemistase madalam. Tema arenemist pidurdavad feodaalsed igandid. Eriti on see märgatav siserajoonides, millele on tüüpiline võrdlemisi madal saagikus ja kariloomade vähene produktiivsus.

Kõikides maades on juhtival kohal maaviljelus. Kreekas domineerib puuviljakasvatus, Portugalis teraviljakasvatus, kuna Itaalias ja Hispaanias on arenenud nii üks kui teine haru. Tähtsaim t e r a v i l i on nisu, kuid teda kasvatatakse ebapiisavalt, mistõttu kõik need maad veavad veel nisu sisse. Puuviljade sortiment on mitmekesine: oliivid, apelsinid, mandlid, viinamarjad jm. Lõuna-Euroopa maade mäestikualadel on arenenud l o o m a k a s v a t u s (peamiselt lambad ja kitsed). Piimakarjandus on ulatuslikumalt levinud üksnes Hispaania loodeosas. Itaalias on loomakasvatus mitmekesine ja kõrge produktiivsusega.

Mullastiku- ja temperatuuritingimused on maaviljeluseks igati soodsad, kuid oluliselt piirab tema võimalusi sademete vähesus. Niisutatakse ainult suurmajandites ja sedagi mitte igal pool. Hispaanias paiknevad niisutatavad maad Vahemere rannikul ja maa kirdeosas. Kõikides maades kasvatatakse rannikualadel tsitruselisi, köögivilju ja riisi. Teraviljade kasvukohaks on siserajoonid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Maailmajagude füüsilise geograafia kursusest tuletage meelde, missugused looduslikud tingimused on tüüpilised Lõuna-Euroopale.
2. Võrrelge tabelite 22, 23 ja 26 järgi Hispaaniat teiste kapitalistlike maadega nisu- ja maisitoodangu ning lammaste ja sigade arvu poolest.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Meretransport teenindab välissidemeid ja rannikupiirkondi, kuna sisemaal omandab üha suurema tähtsuse autoliiklus, millega tehniliselt mahajäänud raudteetransport ei suuda konkureerida. Kreekale toob suurt sissetulekut ka merelaevastik, mis veab teiste maade kaupu.

Enam kui poole ekspordi väärtusest moodustavad toidukaubad. Lisaks sellele veetakse välja tööstuslikku toorainet, korki, tekstiilitooteid. Poole impordist moodustavad nafta ja naftatooted. Sisse veetakse veel masinaid ja toiduaineid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge Euroopa kaardi järgi atlases raudteede konfiguratsiooni Lõuna-Euroopa maades.
2. Määrake tabeli 28 põhjal Kreeka koht kapitalistlike maade seas merelaevastiku tonnaaži poolest.

ITAALIA.

Pindala — 301 000 km².
Rahvastik — 53 milj. el.
Pealinn — Rooma.

Koosseis ja geograafiline asend.

Itaalia kuulub Euroopa Vahemeremaade hulka. Ta hõlmab väikese mandriosa, Apenniini poolsaare, Sitsiilia, Sardiinia ja veel terve rea väiksemaid saari. Itaalia merepiir moodustab $^4/_5$ piiri üldisest pikkusest. Rannik on nõrgalt liigestatud ja sadamateks sobivaid lahti on vähe. Vahemere kaudu kulgeb elava liiklusega kaubatee Euroopa maadest Aasiasse ja Aafrikasse. Itaalia väliskaubandus toimubki peamiselt mööda seda mereteed. Maismaapiir kulgeb suures osas piki Alpi mäeahelikke. Naaberriikidesse viivad üle mäekurude ja läbi tunnelite raudteed ning autoteed. Põhja-Itaalial on võimalik pidada majanduslikke sidemeid nii mööda maismaa- kui ka mereteid.

Küsimusi ja ülesandeid.

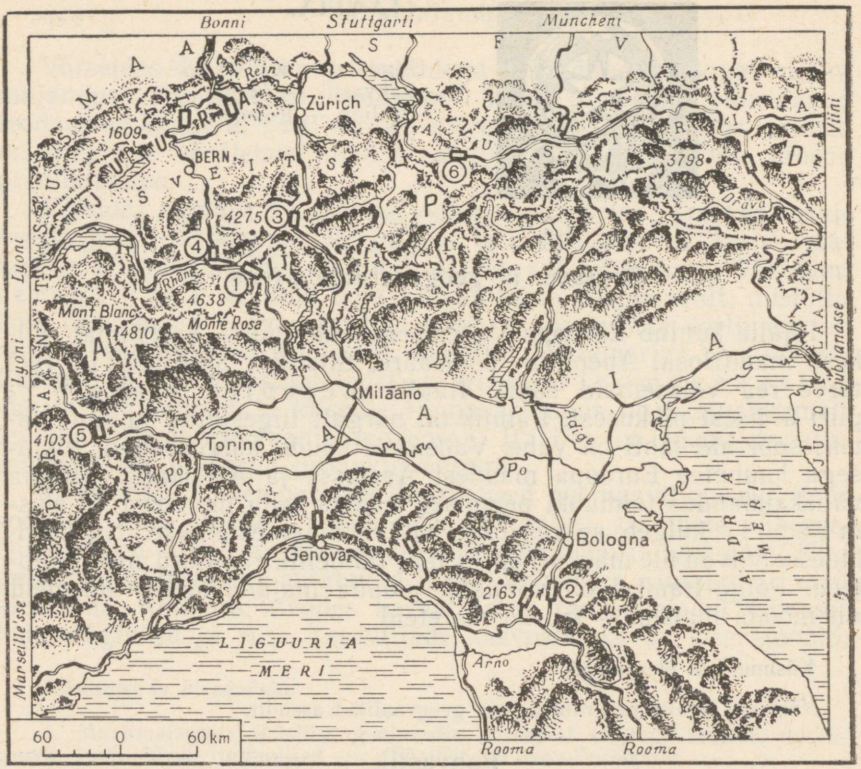
Võrrelge Itaalia ja Prantsusmaa geograafilist asendit.

Rahvastik.

Elanike arvult on Itaalia Lääne-Euroopas Saksa FV ja Suurbritannia järel kolmandal kohal. Itaalia rahvaarvu mõjutab massiline emigratsioon. Kokku elab välismaal üle 10 miljoni itaallase. Eriti palju on itaallasi Ameerika Ühendriikides, Argentiinas, Brasiilias ja Prantsusmaal. Välja rändavad eelkõige töölised, talupojad ja käsitöölised. Selleks sunnivad neid tööpuudus, rasked elutingimused, maapuudus. Osa itaallasi sõidab hooajalistele töödele, pöördudes hiljem kodumaale tagasi. Igal aastal emigreerib 200 000—250 000 inimest. Rahvastiku võrdlemisi kõrge loomulik juurdekasv, eriti Lõuna-Itaalias, soodustab veelgi töötute ja ilma maata elanike arvu kasvu, rahvastiku sise- ja välismigratsiooni. Sõjajärgsetel aastatel kasutatakse itaalia töölisi kui odavat tööjõudu laialdaselt «Ühisturu» maades, eriti Saksa FV-s.

Elanikkonna rahvuslik koosseis on ühtlane (itaallased moodustavad 98%).

Itaalia on üks Euroopa tihedama asustusega riike. Rahvastiku tihedus on kaks korda suurem kui Prantsusmaal (177 el./km²). Eriti paistavad selles suhtes silma Milaano ja Napoli tööstusrajoonid (400—500 el./km²). Tihedasti on asustatud ka

Kaardil on näidatud Alpide ja Apenniinide tähtsamad raudteed ning tunnelid. Märgitud on järgmised tunnelid: 1) Simploni — 20 km; 2) Suur Apenniini — 18,5 km; 3) St. Gotthardi — 15 km; 4) Lötschbergi — 14,5 km; 5) Mont Cenis' — 13 km; 6) Arlbergi — 10 km. Ülejäänute pikkus on 4—10 km. Läbi missuguse tunneli kulgeb elektriraudtee Torinost Lyoni? Missuguseid tunneleid läbivad raudteed, mis suunduvad Milaanost Berni ja Zürichi ning läbi Bologna Rooma?

riigi põllumajandusliku lõunaosa rajoonid. Nii näiteks on Sitsiilias palju suuri külasid ja linnakesi elanike arvuga 5000—10 000. Need on nn. linn-külad, kuhu on koondunud hulgaliselt ilma maata talupoegi. Kõige hõredam on asustus Alpide mäestikurajoonides.

L i n n a r a h v a s t i k u osatähtsus on Itaalias umbes 50%. Paljud linnad tekkisid juba vana- ja keskajal. Suurimad neist on Rooma (2,5 milj. el.), Milaano (1,6 milj. el.), Genova (846 000 el.), Torino (1,2 milj. el.). Lõunas on kõige suuremad linnad Napoli (1,2 milj. el.) ja Palermo (üle 500 000 el.). Itaalia vanad linnad on tõelised ajaloomuuseumid, pakkudes suurt huvi turistidele. Erilise kuulsuse on nende seas omandanud Apenniini poolsaare keskosas Tiberi jõe ääres asuv R o o m a.

Linn tekkis rohkem kui kaks ja pool tuhat aastat tagasi. Pärast Itaalia poliitilist ühendamist XIX sajandi teisel poolel sai Roomast riigi pealinn ja tema rahvastik hakkas kiiresti kasvama. Roomasse on koondunud valitsusasutused, arvukad õppeasutused, muuseumid.

Rooma tööstuslik arenemine kulges aeglaselt. Tööstus hakkas siin laienema enne Teist maailmasõda. Tänapäeval on linnas arenenud masinaehitus, elektrotehnika, keemia- ja sõjatööstus. Kõige rohkem töötab Roomas töölisi transpordis, ehitustegevuses ja kommunaalmajanduses. Linnale on iseloomulikud teravad kontrastid ühelt poolt kodanluse heakorrastatud kvartalite ja teiselt poolt aguliurgaste vahel.

Itaalia rahvastiku klassikoosseisu iseloomustab linna- ja maaproletariaadi ning poolproletariaadi suur osatähtsus. Poolproletaarlaste hulka kuuluvad kehviktalupojad, samuti käsitöölised ja kodutööndajad, kes sõltuvad suurettevõtetest.

Töötajate madal elatustase tugevdab aktiivset klassivõitlust, mida juhib Kommunistlik Partei — liikmete arvult kõige suurem kommunistlik partei Euroopa kapitalistlike riikide hulgas.

Itaalia majanduses — nii tööstuses, kaubanduses kui ka põllumajanduses — kuulub valitsev positsioon kodanlusele.

Tunduva osa Itaalia rahvastikust moodustavad katoliku vaimulikud. Katoliku kirik avaldab Kristlik-Demokraatliku Partei kaudu suurt mõju maa poliitikale. Eriti tugev on kiriku mõju maarahvastiku mahajäänud kihtidele.

Ühe kvartali Rooma lääneosas võtab enda alla Vatikani riik. Selle valitseja — Rooma paavst — on ühtlasi kogu katoliku kiriku pea.

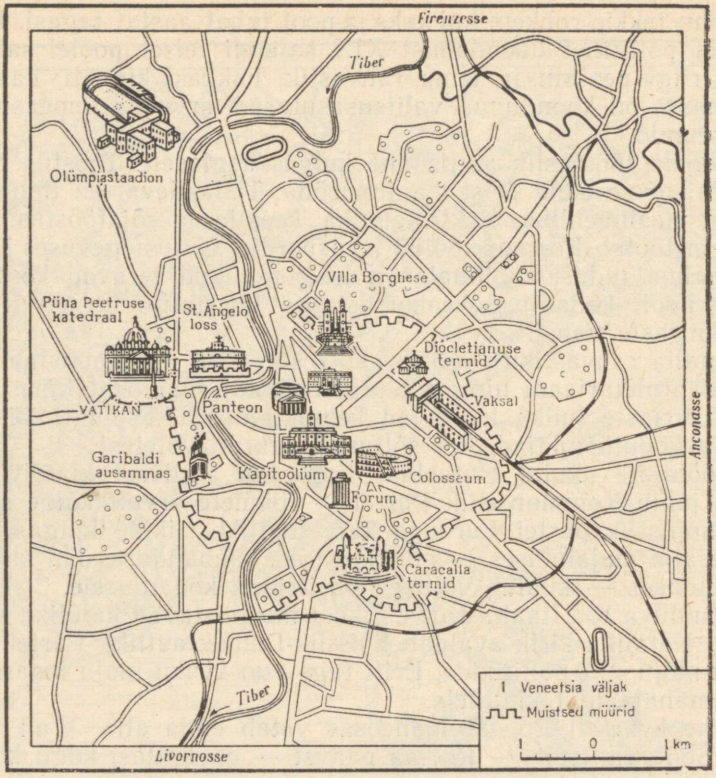
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Mille poolest paistavad Itaalia linnad eriti silma ja mis on nende iseärasuste ajaloolised põhjused?
2. Võrrelge Rooma ja Pariisi majanduslikku tähtsust kummagi maa majanduse seisukohalt.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Itaalia astus kapitalistliku arenemise teele pärast poliitilist ühinemist, mis lõppes XIX sajandi 70-ndail aastail.

Põhja-Itaalias toimus kapitalismi arenemine intensiivsemalt kui Lõuna-Itaalias, kusjuures vastavad eeldused olid seal kujunenud juba varasemal perioodil. Kuni suurte geograafiliste avastusteni olid Veneetsia ja Genova vabariik peamisteks vahendajateks Euroopa ning Aasia maade vahelises kaubanduses. Linnades, eriti Milaanos, õitses käsitöö. Pärisorjus kaotati õige varakult ning põllumajandus suundus kapitalistlikule arenemisteele. Hakati viljelema idast sissetoodud tulutoovaid kultuure (riis, mooruspuu); laialt levis siidiussikasvatus.

Renessansiajastu ülemaailmse kuulsusega antiiksete arhitektuurimälestusmärkide ühendamine hilisema ajajärgu hoonestusega on kaasaegse Rooma ilmes üks iseloomulikumaid jooni.

Lõuna-Itaalia, mis hõlmab 1/3 Apenniini poolsaarest ja saared, jäi pärast Itaaliaga ühinemist endiselt mahajäänud agraarpiirkonnaks, kus ka pärast ühinemist tööstus arenema ei hakanud.

Kuni XIX sajandi lõpuni oli Põhja-Itaalias ainsaks arenenud tööstusharuks tekstiilitööstus. Industrialiseerimine algas XX sajandi alguses, olles tugevasti mõjutatud maa relvastamise poliitikast, sest Itaalia võttis aktiivselt osa imperialistlike riikide võitlusest maailma ümberjagamise eest. Pärast Esimest maailmasõda ületas tööstustoodang oma väärtuselt põllumajanduse toodangu.

Tänapäeva Itaalia kuulub Euroopa arenenud kapitalistlike maade hulka. Pärast Teist maailmasõda möödus rasketööstus oma osatähtsuselt kergetööstusest. Eriti arenesid masinaehitus ja keemiatööstus. Neist said maa juhtivad tööstusharud.

Itaalia tööstuses valitsevad suurmonopolid. Näiteks annab «Fiati» kontsern üle 90% Itaalia autotoodangust. Kapitalistlikke

kompaniisid abistab riik. Itaalias on natsionaliseeritud sideasjandus, tähtsamad raudteeliinid ja elektrijaamad. On rajatud riiklikud kompaniid: nafta-, metallurgia-, elektrotehnikakompanii jt.

Põllumajandus etendab maa majanduses silmapaistvat osa. Kuid maavalduse ja -kasutuse süsteemis on säilinud feodaalsuhete igandeid. See on Itaalia põllumajanduse mahajäämuse, talurahva vaesumise peamine põhjus. Vahe tööstuse ja põllumajanduse arenemistempos on Itaalias suurem kui teistes arenenud kapitalistlikes maades.

Põllumajandus ei kindlusta täielikult maa vajadusi toiduainete järele, kuid mõningad harud, eriti subtroopiliste kultuuride kasvatamine, annavad suure osa saagist ekspordiks.

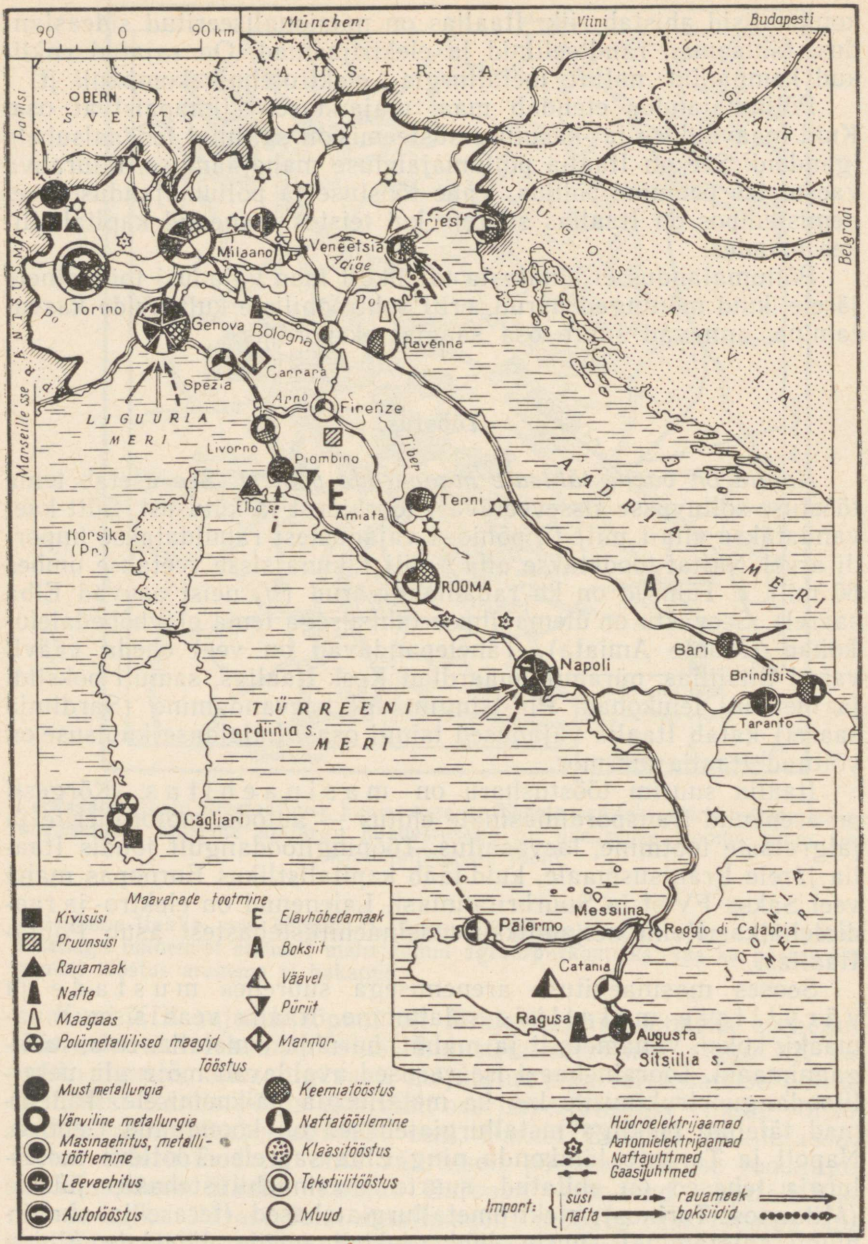
Tööstus.

Itaalia on vaene tähtsate maavarade poolest. See asetab tema tööstuse sõltuvusse sisseveetavast toorainest ja kütusest. Sütt kaevandatakse alla 1 milj. t.; põhiosa vajadustest rahuldatakse impordi arvel. Naftat toodetakse alla 2 milj. t, kuna sisse veetakse umbes 60 milj. t. Tühised on ka rauamaagivarud ($^3/_4$ neist asuvad Elba saarel). Seevastu on ülemaailmse tähtsusega tema elavhõbedaleiukohad (Monte Amiata). Tähelepandavad on veel eheda väävli varud Sitsiilias, püramiidimaardlad Kesk-Itaalias, samuti boksiidi ja metaani leiukohad. Plii-tsingimaagi kaevandamine (Sardiinia saarel) katab Itaalia vajadused tsingi osas. Laialdase kuulsuse on võitnud Itaalia marmor.

Itaalia suurim tööstusharu on masinaehitus. Kõrgesti on arenenud transpordimasinate ehitus — autode, motorollerite ja jalgrataste tootmine, laevaehitus. Tööpingitoodangult jõudis Itaalia järele Prantsusmaale, kuid jääb kapitalistlikus Euroopas maha veel Saksa FV-st ja Suurbritanniast. Laienenud on elektro- ja raadiotehnika. Kolm neljandikku masinaehitustehastest asub Põhja-Itaalias.

Seoses masinaehituse arenemisega suurenes mustade ja värviliste metallide sulatamine. Itaalia veab sisse rauamaaki, koksi, vanametalli ja malmi, haruldasi metalle, tina, mangaanimaaki. Toorainebaasi iseärasused avaldavad mõju nii metallitoodangu struktuurile kui ka metallurgia paiknemisele. Tähtsamad täieliku tsükliga metallurgiatehased on koondunud Genova, Napoli ja Taranto lähikonda ning Elba saarele. Töötleva metallurgia tehased on ehitatud suurte masinaehitustehaste juurde (Milaanos, Torinos), elektrometallurgiatehased (terase ja alumiiniumi sulatamine) suurte hüdroelektrijaamade lähedale Alpide jõgede orgudesse.

Kõrge taseme on saavutanud Itaalias keemiatööstus. Ta baseerub kohalikul toorainel ning sisseveetaval naftal, kivisöel,

Hinnake selle kaardi põhjal maavarade paiknemist. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia tööstust. Kuidas mõjutab tooraine ja kütuse import rasketööstuse paigutust?

fosforiidil ja kautšukil. Keemiatööstuses on laienenud uute toodanguliikide, eriti plastmasside ja sünteetilise kiudaine väljalase. Enamik keemiatehaseid paikneb Põhja-Itaalia tööstusrajoonides. Keemiatööstus on ühtlasi suuremaid elektrienergia tarbijaid.

Sõjajärgsel perioodil kasvas paljudes tööstusharudes nõudmine elektrienergia järele ja see põhjustas elektrijaamade, peamiselt soojuselektrijaamade forsseeritud ehitamise. Suurem osa hüdroelektrijaamu asub Po Alpide-poolseil lisajõgedel. Kesk-Itaalias kasutatakse geotermilistes elektrijaamades vulkaanilist auru. On ehitatud esimesed aatomielektrijaamad.

Tekstiilitööstus on koondunud Milaano ja Torino rajooni. Kunagi kuulus Itaalia siiditööstus on minetanud oma tähtsuse. Nüüd toodab Itaalia peamiselt puuvillaseid ja sünteetilisest kiust kangaid. Ekspordiks läheb umbes $^1/_3$ toodangust.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 9 alusel Itaaliat tööstuse arenemistempo poolest teiste kapitalistlike suurriikidega.
2. Iseloomustage Itaalia kütuse- ja toorainevarusid ning nende kasutamist.
3. Määrake tabeli 14 järgi hüdroelektrijaamade osatähtsus elektrienergia kogutoodangus. Võrrelge Itaaliat selle näitaja poolest teiste Euroopa maadega.
4. Tähistage kontuurkaardil Itaalia suuremad tööstuskeskused ja meresadamad.

Põhja- ja Lõuna-Itaalia.

Tööstusrajoonid ja linnad.

Tööstuse ebaühtlast arenemist maa eri osades võib täheldada kõigis kapitalistlikes maades, kuid *ainult vähestes esineb nii teravaid erinevusi kui Põhja- ja Lõuna-Itaalia vahel.*

Tööstustoodangust on $^3/_4$ koondunud maa põhjaossa. Lõuna-Itaalia on odava tööjõu reserviks Põhja-Itaalia tööstusritele. Itaalia rasketööstuse arenemine sõjajärgsel perioodil süvendas veelgi erinevusi tööstusliku Põhja ning põllumajandusliku Lõuna vahel. Põhja-Itaalias asuvad suured tööstuskeskused ja siia on koondunud suurimate kapitalistlike kompaniide tegevus. Milaano, Torino ja Genova linna kolmnurk kujutab endast kõige arenenumat tööstusrajooni Itaalias. Selle tsentrumiks omakorda on Milaano tööstussõlm.

Milaano on elanike arvult Itaalia teine linn, suurim tööstus-, kaubandus- ja finantskeskus. Itaalia kõige tähtsamad pangad ning suurimate kontsernide ja trustide juhatused paiknevad Milaanos. Siin on esindatud tööstusliku tootmise paljud harud, kusjuures esikohal on mitmekesine masinaehitus. Suurtel masinaehitustehastel on oma terasevalu- ja valtsimistsehhid (terase ja valts-

metalli osas annavad nad $^1/_3$ rahvuslikust toodangust). Milaanosse on koondunud palju puuvillavabrikuid. Keemiatööstus on tihedalt seotud masinaehituse ja tekstiilitööstusega. Linna koondub tihe lehvikukujuline raudteede ja autoteede võrk. Teede ääres paiknevad ridamisi tööstuslinnad, töölisasulad, tehased ning vabrikud. Rikkailt Padua tasandikelt tuleb Milaano toiduainete tööstuse ettevõtteisse hulgaliselt põllumajandussaadusi.

Kuulsas «La Scala» ooperiteatris esinevad maailma kõige paremad lauljad. Milaano on tuntud oma ajaloomälestiste poolest.

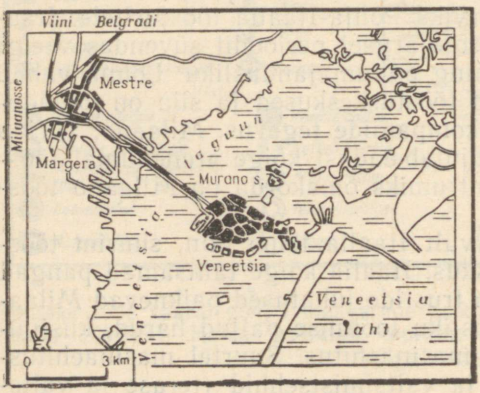
Torinos hõlmavad mitu kvartalit «Fiati» kontserni tehased. Nendega on tihedalt seotud suured kummitööstuse ettevõtted. Linnas on arenenud tekstiilitööstus.

Genova sadama kaudu varustatakse Põhja-Itaaliat tooraine ja kütusega ning veetakse välja tööstustooteid. Genova on kaubakäibelt Itaalia suurim sadam. Genovast ida ja lääne poole jääval rannikumadaliku kitsal ribal paiknevad üksteise järel metallurgia-, koksikeemia- ning laevaehitustehased.

Põhja-Itaalia idaosas on tööstus vähem arenenud. Linnadest paistavad siin silma Veneetsia ja Triest. Veneetsias asuvad naftatöötlemis-, klaasi-, alumiiniumi- ja teised tehased mitte päris linnas, vaid jäävad eeslinna piiridesse (poolsaare rannikule).

Lõuna-Itaalia nõrgaltarenenud tööstusele on iseloomulik ettevõtete paiknemine rannikulinnades, kuhu saabub sisseveetav tooraine. Siinsete sadamate lähedus Araabia poolsaare ja Põhja-Aafrika maadele, kust veetakse sisse naftat, on põhjuseks, miks siia on rajatud naftatöötlemis- ja naftakeemiatehased. Mitmes sadamas asuvad mereväebaasid. Lõuna-Itaalia suurimaks tööstusrajooniks on Napoli piirkond.

Napoli on veosekäibelt Genova järel Itaalia teine kaubasadam. Linn paikneb Napoli lahe ääres. Tema metallurgiatehased varustavad Lõuna-Itaaliat malmi ja terasega. Peamisteks metallitarbijateks on Napoli masinaehitustehased. Lõuna-Itaalia põllumajandussaadusi tööldeldakse toiduainete tööstuse mitmesugustes ettevõtetes — makaroni-, köögivilja-, puuviljakonservi- jt. vabrikutes. Napoli on ainuke tekstiilitööstuse linn Lõuna-Itaalias. Linnast 12 km kaugusel kõrgub Vesuuvi vulkaan. Ere päike, alati

Veneetsia asub Veneetsia laguuni 118 saarekesel. Linnas on 160 kanalit ja 400 silda.

sinine taevas, maaliline rand ja meri meelitavad Napoli lähedal asuvatesse kuurortidesse arvukalt turiste. Napoli on Itaalia tähtsaim reisisadam.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia tööstuslikku arenemist. Millega seletada erinevusi nende rajoonide majanduses?

Põllumajandus.

Põllumajandus on Itaalias mitmeharuline nagu Prantsusmaalgi, kuid jääb viimasest maha arenemistasemelt. Põhja-Itaalias on levinud kapitalistlikku tüüpi majandid. Neis majandeis kasutatakse masinaid ja eesrindlikku agrotehnikat ning neis töötavad palgatöölised.

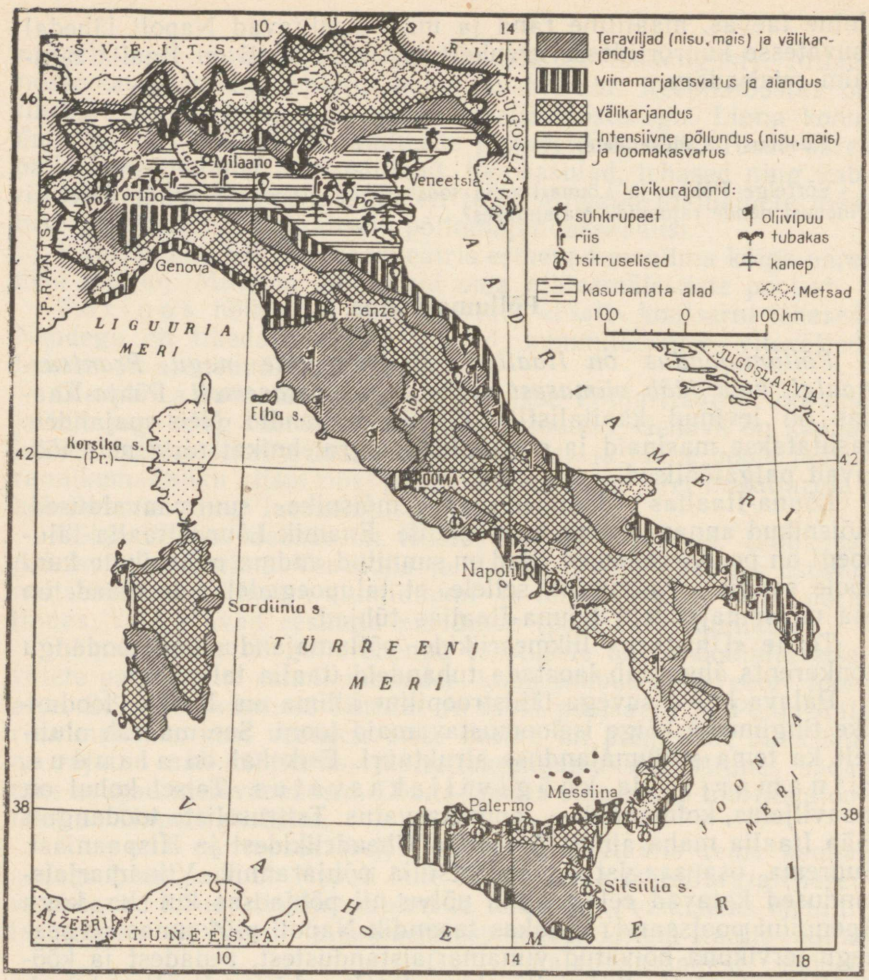
Lõuna-Itaalias domineerivad mõisnike suurmaavaldused. Mõisnikud annavad oma maa rendile. Enamik Lõuna-Itaalia talupoegi on pooleteramehed. Nad on sunnitud andma mõisnikule kuni poole saagist. Vaatamata sellele, et talupoegadel pole maad, on osa mõisamajandeid Lõuna-Itaalias tühjad.

Teiste «Ühisturu» liikmesriikide põllumajandusliku toodangu konkurents ähvardab laostada tuhandeid itaalia talupoegi.

Palava kuiva suvega lähistroopiline kliima on Itaalia looduslike tingimuste kõige iseloomustavamaid jooni. See määrab oluliselt ka tema põllumajanduse struktuuri. Esikohal on a i a n d u s, v i i n a m a r j a - ja k ö ö g i v i l j a k a s v a t u s. Teisel kohal on maaviljelus, kolmandal — loomakasvatus. Tsitruseliste toodangult jääb Itaalia maha ainult Ameerika Ühendriikidest ja Hispaaniast. Suurema osa saagist annab Sitsiilia põhjarannik. Viinamarjaistandused katavad eelmäestiku nõlvu nii põhjaosas kui ka kogu Apenniini poolsaarel. Viljakas tasandik Napoli piirkonnas on peaaegu tervikuna hõivatud viinamarjaistandustest, aedadest ja köögiviljapeenardest. Köögivilja kasvatatakse Lõuna-Itaalias talvel, mistõttu Itaalia saadab neid Euroopa turule oma konkurentidest märksa varem. Lõuna-Itaalias kogutakse suuri oliivisaake.

Peamised t e r a v i l j a d on nisu ja mais. Nisu saagikus ulatub Põhja-Itaalias 35 tsentnerini hektarilt. Siin külvatakse samuti riisi ja suhkrupeeti. Lõuna-Itaalia, eriti aga Sitsiilia kuiv ja palav kliima lubab seal kasvatada nii pehme- kui ka kõvateralist nisu (spetsiaalselt makaronide jaoks).

L o o m a k a s v a t u s Põhja- ja Lõuna-Itaalias erineb intensiivsuselt. Padua tasandike kapitalistlikes majandites karjatatakse loomi hästi niisutatud niitudel ning antakse neile lisasöödaks maisi ja suhkrupeedi töötlemise jäätmeid. Selle rajooni arvele langeb suurem osa Itaalia veiste ja sigade arvust. Apenniini mäestikura-

Iseloomustage kaardi järgi Itaalia põllumajandusrajoone. Võrrelge Põhja- ja Lõuna-Itaalia põllumajandust. Selgitage, mispärast on Põhja-Itaaliale iseloomulik intensiivne põllumajandus.

joonides, Sitsiilias ja Sardiinias pole enamikus majandites sööda vähesuse tõttu võimalik veiseid pidada. Seal kasvatavad talupojad lambaid, kitsi ja muulasid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 21 järgi kõlvikute struktuuri Itaalias ja teistes Euroopa maades.
2. Kasutades tabelite 22 ja 23 andmeid, määrake Itaalia koht nisu- ja maisitoodangus.

Itaalia sisemaistes vedudes on peamine tähtsus auto- ja raudteetranspordil. Autotranspordi arvele langeb üle 60% reisijate ja kaupade siseveostest. Raudteedest on üle 1/3 elektrifitseeritud. Tihe auto- ja raudteede võrk ühendab omavahel Põhja-Itaalia tööstuskeskusi. Neil teedel on veopinge kõige suurem.

Itaalial on võrdlemisi suur merelaevastik. Selle tonnaažist moodustavad 1/3 tanklaevad. Genova, Napoli, Veneetsia ja Triesti arvele langeb 2/3 veosekäibest. Kaubalaevastik teenindab suurt osa väliskaubandusest. Itaalia ekspordis ja impordis etendavad peaosa Saksa FV, Suurbritannia, Prantsusmaa ja Šveits. Sõjajärgsetel aastatel on laienenud Itaalia kaubavahetus NSV Liiduga.

Itaalia monopolid on paigutanud oma kapitali ka välisriikidesse.

Suuri sissetulekuid saab Itaalia turismist. Iga aasta külastab Itaaliat üle 20 miljoni turisti.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Õpikus toodud andmete alusel koostage eksport- ja importartiklite loetelu.
2. Selgitage, miks iseloomustab Itaalia meresadamaid impordi suur ülekaal võrreldes ekspordiga.

PÕHJA-EUROOPA MAAD.

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Põhja-Euroopa maade hulka kuuluvad Soome, Island ja Skandinaaviamaad — Rootsi, Norra, kellele kuulub ka Teravmägede saarestik Põhja-Jäämeres, ning Jüüti poolsaarel ja peaaegu 500 saarel asuv Taani. Taanile kuuluvad veel Fääri saared ja Gröönimaa. Kõigil Põhja-Euroopa riikidel on pikk merepiir. Balti ja Põhjamerd kasutavad need riigid laialdaselt kodumaises liikluses ning ühendusepidamiseks välisriikidega.

Pärast Teist maailmasõda kujunesid Soome ja Nõukogude Liidu vahel heanaaberlikud suhted, mis on heaks näiteks erineva poliitilise korraga maade rahulikust kooseksisteerimisest. Soome ja Rootsi teostavad neutraliteedipoliitikat. Teised Põhja-Euroopa maad kuuluvad NATO blokki ning nende territooriumil asuvad Ameerika Ühendriikide mere- ja lennuväebaasid. Erilist huvi ilmutavad imperialistlikud suurriigid Islandi vastu, mis asub Euroopa ja Põhja-Ameerika vahelistel mere- ja õhuteedel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjutage tabelist 2 vihikusse kõik andmed iga Põhja-Euroopa maa kohta ja võrrelge neid.
2. Vaadake atlase kaardilt, missugused maad asuvad osaliselt teisel pool polaarjoont.

Rahvastik.

Põhja-Euroopa maade rahvastiku koosseis on ühtlane — igas riigis moodustab põhirahvus üle 90% kogu elanikkonnast. Rootsi, Norra ja Soome põhjaosas elavad laplased (saamid).

Kõik Põhja-Euroopa rahvad, välja arvatud soomlased, kuuluvad germaani keelterühma. Soomlased kuuluvad soome-ugri keelterühma. Soomes on kaks riigikeelt — soome ja rootsi keel.

Rootsis, Taanis ja Islandis elab linnades üle 70% rahvastikust (Islandis loetakse linnaks asulat, kus on üle 200 elaniku). Norras ja Soomes moodustab linnarahvastik vähem kui poole elanikkonnast.

Karmide looduslike tingimuste ja eriti ajaloolise arenemise iseärasuste tõttu on rahvastik koondunud peamiselt nende maade lõunarajoonidesse. Üksnes Taanis paikneb rahvastik võrdlemisi ühtlaselt.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake atlase rahvastiku tiheduse kaardi järgi kindlaks rahvastiku paiknemise iseärasused Põhja-Euroopa maades.

Majanduse üldiseloomustus.

Põhja-Euroopa riikides, välja arvatud Island, on väga hästi arenenud tööstus, kusjuures tähtsa koha on säilitanud ka põllumajandus. Kõikides riikides on tööstuses tegev üle $^1/_3$ aktiivsest rahvastikust; põllumajanduses, samuti nagu kaubanduses ja transpordiski, umbes $^1/_5$.

Põhja-Euroopa maade majandust iseloomustab suurmonopolide valitsemine ning välismaa kapitali tugev mõju. Peale Taani on kõigis maades majanduslikult arenenumad lõunarajoonid, kuna põhjapiirkondi on hakatud uurima ja kasutusele võtma alles viimasel ajal. Kõigi maade pealinnad on ühtlasi sadamad ja suurimad tööstuskeskused.

Tööstus.

Peaaegu kõik Põhja-Euroopa maad on rikkad hüdroenergia poolest, kuid täiesti puuduvad siin mineraalse kütuse varud. Elektrienergiat toodavad hüdroelektrijaamad. Majanduses

kasutatakse hulgaliselt sisseveetavat naftat. Taani elab täielikult sisseveetaval kütusel, Islandis aga kasutatakse ka laialdaselt geotermilist kütust. Rootsis on ehitatud ka väike aatomielektrijaam ning Stokholmi lähedale ehitatakse märksa võimsamat. Rootsi annab elektrienergiat Soomele ja veealuse kaabli kaudu ka Taanile.

Maaksete maavarade poolest on rikkad Rootsi, Norra ja Soome.

Tuginedes mineraalsetele varudele ja hüdroenergia küllusele ning kasutades soodsaid mereteid, on Põhja-Euroopa maad saavutanud kindla koha kapitalistliku maailma mitmetes tööstusharudes. Siin on arenenud niisugused harud, mis nõuavad vähe metalli, kuid neelavad palju elektrienergiat. Kõikides maades tehakse vahet eksporttoodangu ja siseturule mineva toodangu vahel.

Värviline metallurgia on arenenud kõigis maades (peale Taani). Selles tööstusharus kasutatakse tänapäeval mitte ainult kodumaist, vaid ka juurdeveetavat toorainet. Nii näiteks impordib Norra boksiiti ja toodab sellest hulgaliselt alumiiniumi, mida ta omakorda veab välja.

Tingituna kivisõe puudumisest on must metallurgia arenenud võrdlemisi nõrgalt. Rootsi elektrometallurgia on ammust ajast spetsialiseerunud kvaliteetmetalli sulatamisele, kasutades sealjuures vanarauda.

Masinaehitus on juhtivaks tööstusharuks kõigis maades. Eriti paistavad silma laevaehitus, elektrotehnika, aparaadiehitus ning tselluloosi- ja paberitööstuse seadmete tootmine. Tunduvalt kõrgemalt arenenud tööstusega on Rootsi. Seal toodetakse ligi $^1/_2$ kõigist Põhja-Euroopa maade kaupadest.

Viimasel ajal on Rootsis tugevasti kasvanud täppismasinate (arvutusmasinad, sõjalise tähtsusega tooted) ja autode tootmine, kuna kuullaagrite ja sidevahendite (telegraafi-telefoniseadmed) toodang, mille poolest ta juba ammust ajast kuulus on, on vähenenud. Tööstuse arenemine ja selle struktuuris toimunud muutused (masinaehituse osatähtsuse tõus) Soomes on tunduvas osas seotud Soome ja Nõukogude Liidu vaheliste kasulike majanduslike suhete laienemisega. Nõukogude Liidu tellimuste kohaselt ehitatakse laevu ka Taani laevatehastes.

Puidutöötlemis- ning tselluloosi- ja paberitööstus, mis on Rootsi, Soome ja Norra vanemaid ning tähtsamaid tööstusharusid, põhinevad rikkalikel metsavarudel. Selles tööstusharus on juhtival kohal Soome, kes annab $^1/_5$ kogu maailma paberimassi ning üle $^1/_{10}$ ajalehepaberi ja saematerjalide ekspordist. Metsa-, puidutöötlemis- ning tselluloosi- ja paberitööstus annab üle $^2/_3$ kogu Soome tööstustoodangust ja $^4/_5$ ekspordist. Rootsi ja Norra on spetsialiseerunud papi, odava paberi ja tuletikkude tootmisele.

Toiduainete tööstuses on üheks tähtsamaks haruks

Täpsustage kaardi järgi, missuguste maavarade poolest on Põhja-Euroopa maad rikkad ja kirjutage need andmed vihikusse. Eraldage peamised põllumajandusrajoonid ja selgitage, milliseid põllumajanduslikke kultuure seal kasvatatakse. Missugustes linnades paiknevad peamised tööstusettevõtted?

kalatööstus. Kala ja kalatooteid veavad välja kõik selle rajooni riigid.

Norra on kapitalistlikus Euroopas esikohal kalapüügilt ja kalatoodete valmistamiselt. Norra majanduses on suur tähtsus samuti vaalapüügil.

Liha- ja piimatööstus on eriti tugevasti arenenud Taanis. Kasutades kohalikke saadusi, töötavad tema arvukad, väga hästi mehhaniseeritud liha- ja piimatöötlemise ettevõtted peamiselt ekspordiks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabeli 14 järgi Norra koht kapitalistlikus maailmas elektrienergia toodangult tervikuna ja ühe elaniku kohta. Missugune on hüdroelektrijaamade osatähtsus üldises toodangus?
2. Tabelite 15 ja 16 alusel võrrelge Rootsit teiste kapitalistlike riikidega rauamaagi kaevandamise ja terasesulatamise poolest. Millega seletada vastavate arvude niisugust suhet?

Põllumajandus.

Piima-lihakarjanduse suunaga loomakasvatus on kõigi Põhja-Euroopa maade peamiseks põllumajandusharuks. Taanis on lisaks sellele arenenud veel sea- ja linnukasvatus. Laplased tegelevad põhjapõdrakasvatusega. Kõikide nende maade eksportartikliteks on ka piim ja liha.

Maaviljelus on allutatud loomakasvatuse huvidele. Põllud hõlmavad riigi pindalast väikese osa (ainult Taanis on ligi $^3/_4$ territooriumist üles küntud) ja nendelgi kasvatatakse peamiselt söödakultuure ning teravilju. Kaugele põhja ulatuvad odrakülvid. Sisse veetakse loomasööta ja teravilja.

Eriti paistab kõrge arenemistasemega silma Taani põllumajandus, kus kasutatakse rohkem väetisi ja masinaid. Kultuuride saagikuselt ning veiste produktiivsuselt ja piimatoodangult on Taani esimesi riike maailmas. Tähelepandava osa põllumajanduslikust toodangust annavad Põhja-Euroopas suured kapitalistlikud majandid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge Taani ja Islandi looduslikke tingimusi.
2. Tabeli 21 põhjal võrrelge kõlvikute struktuuri Soomes ja Taanis.

Transport.

Põhja-Euroopa maades on suur tähtsus veetranspordil. Norras annab laevandus 10% natsionaalsest tulust. Norra laevad veavad paljude maade kaupu, mistõttu Norrat on hakatud nime-

tama «maailma voorimeheks». Soomes on laevasõit laialt levinud järvedel. Kanalite, lüüside ja muude ehituste rajamine on võimaldanud Soomes luua mitu suurt veetee süsteemi.

Siseveostes etendavad Rootsis ja Soomes peamist osa raudteed. Mitmes kohas liituvad Soome raudteed NSV Liidu raudteevõrguga. Rootsis ja Norras on üle poole raudteedest elektrifitseeritud.

Taanis on üle väinade ehitatud palju sildu, mis ühendavad omavahel arvukaid saari. Kabotaaži- ja raudteeliinid ühtivad ning moodustavad ühtse maismaa-mereteede võrgu.

Kõigis maades on hästi arenenud autotransport. Lennuliiklus teenindab peamiselt välisliine ja põhjarajoone. Põhja-Euroopa riike ühendavad omavahel lennuliinid, raudteed ja raudteepraamid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missuguses Põhja-Euroopa riigis ei ole raudteid?
2. Määrake tabeli 28 järgi, mitmendal kohal maailmas on Norra ja Rootsi kaubalaevastiku tonnaažilt.

Majanduslikud välissidemed.

Kõigi Põhja-Euroopa maade jaoks on väliskaubandusel väga suur tähtsus. Eriti tugevasti annab end tunda sõltumine välisturust Islandis. Väliskaubanduse ulatuselt paistab silma eelkõige Rootsi. Taani on esimene maa maailmas liha ja või ekspordilt. Põhja-Euroopa kaupade peamiseks ostjaks on Suurbritannia. Pidevalt laieneb Põhja-Euroopa maade kaubandus sotsialismimaadega.

Küsimusi ja ülesandeid.

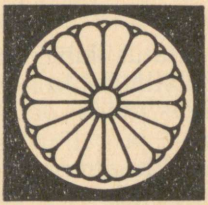
Mispärast on väliskaubandusel Põhja-Euroopa maade jaoks nii suur tähtsus?

PRAKTILISED TÖÖD.

(Täidetakse valikuliselt õpetaja korraldusel.)

1. Võrrelge Kesk-, Lõuna- ja Põhja-Euroopa maade geograafilist asendit.
2. Missuguste loodusvarade poolest paistavad silma Kesk-Euroopa maad, missuguste poolest Lõuna- ja Põhja-Euroopa maad? Kandke kontuurkaardile kõige tähtsamad maavarade leiukohad.
3. Uurige tabelit 35. Võrrelge Kesk-, Lõuna- ja Põhja-Euroopa maade osatähtsust kapitalistlikus maailmamajanduses. Missugused maad ja missuguste näitajate poolest paistavad kõige enam silma?
4. Tehke tabeli 35 põhjal järeldusi eri maade majanduse arenemistaseme kohta. Missugustes maades on arenemistase kõrgem, missugustes madalam?
5. Kontuurkaardil eraldage tingmärkidega (viirutusega, värvidega jt.) Euroopa kapitalistlike maade riigikorra mitmesugused vormid. Andmed võtke tabelist 2.

AASIA.

JAAPAN.

Pindala — 372 000 km².
Rahvastik — 102 milj. el.
Pealinn — Tokio.

16

Koosseis ja geograafiline asend.

Jaapani saarestikukaar kulgeb paralleelselt mandri rannajoonega 3500 km pikkuselt. Jaapan koosneb mitmest tuhandest väikesest saarest, millest osa on asustamata, ning neljast suurest saarest — Honšiust, Hokkaidost, Kiušiust ja Šikokust. Peaaegu kogu Jaapani elanikkond on koondatud neile neljale saarele.

Saarte rannajoone sügav liigestatus loob head tingimused laevanduseks: sadamad paiknevad kaitstud lahtedes.

Jaapan peab teiste maadega ühendust merd mööda. Jaapani laevade tee viib üle Vaikse ookeani avaruste nii Põhja- ja Lõuna-Ameerikasse, Austraaliasse kui ka Kagu-Aasiasse. Aasia mandri rannik on hoopis lähemal. *Niisugune asend loob soodsad võimalused kaubavahetuseks nii Nõukogude Liiduga kui ka teiste sotsialistlike maadega.* Jaapan kasutab oma seesugust soodsat asendit veel vähe, kuid viimastel aastatel on laienenud Jaapani kaubavahetus Nõukogude Liiduga pidevalt.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge Jaapani ja Suurbritannia geograafilist asendit. Missuguseid ühiseid jooni ja erinevusi te märkate?
2. Atlases leiduvate füüsiliste kaartide järgi arvestage välja, mitu korda on Tokio — San Francisco ja Tokio — Valparaiso laevatee pikem Tokio — Vladivostoki laevateest.

Rahvastik.

Üle 99% Jaapani elanikkonnast moodustavad jaapanlased. *Jaapan kuulub maailma kõige tihedamini asustatud maade hulka.*

Mõned välismaa teadlased väidavad, et Jaapan olevat üleasustatud ning väikesed saared ei suutvat toita arvukat ning pealegi veel kiiresti kasvavat elanikkonda. Tegelikult ei ole see nii. Rahvastiku tihedus on väga suur rannikumadalikel ja jõgede orgudes (kohati kuni 500 in./km²); Honšiu mägistel sisealadel aga kõigub rahvastiku tihedus 25 kuni 40 in./km², kuna Hokkaidol elab kohati kõigest 10 in./km². Jaapani mägesid katab mets ja rohurikas alusmets, kuid karjamaana kasutatakse neid alasid väga väikeses ulatuses. Metsad kuuluvad mõisnikele. Mäenõlvadel on levinud terrasspõllundus, mida on võimalik

veelgi laiendada. Praegu on Jaapani territooriumist üles haritud ainult 1/5; sellelt maa-alalt saadakse 80% vajalikust toiduainete kogusest. Külvipinna mõningane laiendamine ja loomakasvatuse arendamine võimaldaks täielikult vabaneda toiduainete importimisest.

Hoolimata kõrgest surevusest ja ulatuslikust emigratsioonist kasvas Jaapani rahvaarv enne Teist maailmasõda kiiresti — kõrge sündivus, eriti maaelanikkonna hulgas, keda oli linnaelanikest palju rohkem, ületas tunduvalt suremuse ja väljarändamise. Sõjajärgsel perioodil on rahvastiku loomulik juurdekasv sündivuse vähenemise tõttu langenud. See on seletatav eeskätt asjaoluga, et *urbanisatsioon on kujunenud Jaapanis niisama iseloomulikuks protsessiks nagu teisteski kapitalistlikes suurriikides.* Laostunud kehvikud püüdlevad linna, kus materiaalsed elutingimused ja korteriolud on niigi rasked; linnades elab praegu ligi 2/3 Jaapani rahvastikust.

Linnaelanike enamik elab suurlinnades ja aglomeratsioonides; 1/3 linlastest on koondunud seitsmesse miljonilinna ja nende eeslinnadesse. Need suurlinnad paiknevad peaaegu kõik Vaikse ookeani ja Jaapani sisemere rannikul. Mägistel sisealadel on palju väikelinnu, mis on tekkinud juba väga ammu.

Enne Teist maailmasõda tegeles suurem osa aktiivsest elanikkonnast põllumajanduse ja kalapüügiga. Nüüd on *rahvastiku professionaalne koosseis tunduvalt muutunud: tööstuses on tegev rohkem inimesi kui põllumajanduses; suurenenud on teenindussfääris töötajate arv,* kusjuures teenindussfäär on eriti arenenud suurlinnades (võõrastemajade, restoranide, teemajade ja mitmesuguste lõbustusasutuste personal, samuti linnavalitsuste, kultuuri- ja õppeasutuste ning teaduslike asutuste töötajad). Jaapani majanduses kuulub juhtiv koht väikesearvulisele suurkodanluse rühmale; linnadès on küllalt arvukas ka väikekodanlus; maal suureneb kapitalistlike põllumeeste kiht. Arvuliselt suures ülekaalus olevad töölised ja talupojad võitlevad aktiivselt demokraatlike õiguste ja oma elatustaseme tõusu eest. Ameerika lendurite poolt Hirošimale ja Nagasakile heidetud aatomipommide hävitavat toimet tunda saanud jaapani rahvas ei taha sõda ning astub välja rahu kaitseks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 5 alusel Jaapanit ning teisi Euroopa ja Aasia riike. Missugustes riikides on linnaelanike protsent kõrgem kui Jaapanis? Mis on selle põhjuseks?
2. Tehke tabeli 7 alusel kindlaks erinevused Jaapani ja Suurbritannia rahvastiku professionaalse koosseisu vahel.

Arenemise iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Jaapan on kõrgeltarenenud kapitalistlik riik, kelle majanduses on juhtival kohal tööstus. Tööstustoodangu kogumahult on Jaapan kapitalistlike maade hulgas neljandal kohal, laevaehituse mahult koguni esikohal, terase, sünteetilise kiu ja tsemendi tootmise ning nafta töötlemise mahult aga teisel kohal.

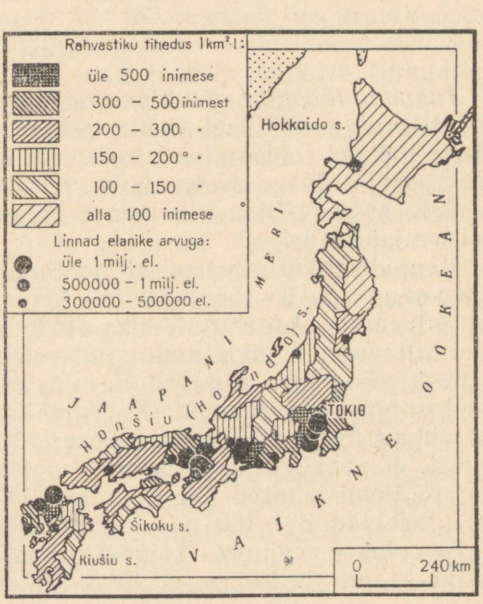
Kapitalistlikule arenemisteele asus Jaapan palju hiljem kui Euroopa riigid või Ameerika Ühendriigid. XX sajandi algul domineeris Jaapani majanduses põllumajandus. Alles Esimese ja Teise maailmasõja vahelisel perioodil jõudis Jaapani imperialismi teenistuses olev tööstus põllumajandusest ette.

Valitsus aitas monopolistlike liitude tugevnemisele igati kaasa, monopolid aga rajasid intensiivselt suuri sõjatehaseid ning arendasid nende tehaste jaoks vajalikke tööstusharusid. Teiselt poolt laiendasid tootmist ka ekspordiks tootvad kergetööstusharud, eriti puuvillatööstus.

Samal ajal jäid püsima feodalismi igandid: vabrikutes rakendati poolorjuslikku tööd, maa kuulus mõisnikele, kuna talupojad olid kas täiesti maata või valdasid niivõrd väikesi maatükke, et olid sunnitud maad mõisnikelt juurde rentima. Rendimaksuna pidid talupojad ära andma üle poole saagist.

Jaapani kaotus Teises maailmasõjas andis maa majandusele raske löögi. Ameerika okupatsioon soodustas esimestel sõjajärgsetel aastatel Ameerika Ühendriikide monopolide sissetungi Jaapanisse. Ameerika kaubad ujutasid üle Jaapani turu, see aga pidurdas Jaapani oma tööstuse arendamist; seejärel haarasid Ameerika Ühendriikide monopolid enda kätte ka mõned tööstusharud (naftatöötlemistööstuse, alumiiniumitööstuse jne.).

Viiekümnendatel aastatel algas Jaapani majanduse kiire tõus. Reorganiseeritud monopolid kindlustasid oma positsioone, kasutades selleks riigiaparaati. 1967. aastaks suurenes tööstustoodangu maht üle 5 korra ning Jaapani osatähtsus kapitalistliku maailma tööstustoodangus tõusis Teise maailmasõja eelsest tasemest kõrgemale. Tööstuse seesugune kiire kasv sai võima-

Võrrelge seda kaarti atlase füüsilise kaardiga ja vastake küsimusele, missugust mõju avaldavad looduslikud tingimused rahvastiku tihedusele.

likuks sõja-aastate vältel tugevasti kulunud tööstusseadmete uuendamise, uute ettevõtete ehitamise, uusimate tehniliste seadmete (sealhulgas importseadmete) rakendamise, tööstuskaupade siseturu kasvu, suureneva ekspordi ja tööliste karmi ekspluateerimise tõttu.

Sõjajärgne agraarreform likvideeris mõisnike senise ülevõimu. Suur osa mõisnikele kuulunud põllumaast anti üle seda maad varem rentinud talupoegadele; maaomanike arv kahekordistus. Piirati ka rendimaksu. Kõik see soodustas jõukate majandite arvulist kasvu. Kuid reform ei kaotanud maapuudust: talupoegade enamiku maavaldused on praegugi väiksemad kui 1 ha: ligi $^3/_4$ väikeomanikest on sunnitud otsima lisasissetulekut metsatöödel, kalapüügil või väikestes käsitööettevõtetes töötades. Klassideks kihistumine on muutunud intensiivsemaks, kõige vaesemad talupojad laostuvad ja annavad täiendust linnaproletariaadile.

Jaapani majandus paikneb väga ebaühtlaselt. Peaaegu kõik tööstusettevõtted ja kogu haritav maa on koondunud rannikumadalikele ja jõgede orgudesse; eriti tihedalt on tööstusettevõtted ja linnad kuhjunud Honšiu kesk- ja lõunaossa ning Kiušiu põhjaossa.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Meenutage ajaloo kursusest, miks Jaapani kapitalistlik arenemine viibis ja kuidas hakkas majandus arenema pärast «Meidzi revolutsiooni». Missuguseid sõdasid pidas Jaapan XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul ning missuguseid asumaid ta vallutas?
2. Võrrelge tabeli 9 järgi Jaapani ja teiste kapitalistlike maade arenemistempot. Millega on seletatav Jaapani tööstuse kiire arenemistempo?

Tööstus.

Jaapani tööstuse struktuur on pärast Teist maailmasõda tunduvalt muutunud. Veel 1950. aastal andis kergetööstus ja toiduainete tööstus rohkem toodangut kui rasketööstus, praegu aga langeb rasketööstuse arvele üle $^2/_3$ tööstuse kogutoodangust.

Eriti suure tähtsuse on omandanud metallurgia, masinaehitus ja keemiatööstus.

Nappidest kütusevarudest hoolimata on Jaapani energeetikamajandus heal järjel. Jaapan jääb elektrienergia toodangult maha üksnes Ameerika Ühendriikidest ja Suurbritanniast. Veel hiljaaegu saadi peamine hulk elektrienergiat hüdroelektrijaamadest, nüüd aga annavad ligi $^2/_3$ kogu toodetavast elektrienergiast soojuselektrijaamad. Energiabilansis on vähenenud ka söe osatähtsus ning tunduvalt suurenenud nafta osatähtsus, hoolimata sellest, et peaaegu kogu tarbitav nafta tuleb importida. Võimsad naftatöötlemistehased (neid leidub kõikides suurtes sadamalinnades) tarbivad ligi 100 milj. tonni naftat aastas (oma leiukohtadest saadakse seejuures kõigest 0,5 milj. tonni), Jaapan impordib naftat peamiselt Lähis- ja Kesk-Ida maadest, aga samuti Indo-

neesiast ja USA-st. Viimastel aastatel on hakatud ehitama aatomienergial töötavaid elektrijaamu. Esimene neist lasti juba käiku.

Nagu energeetika, nii sõltub ka metallurgia tooraine sisseveost. Kohalikud ressursid katavad ainult tühise osa rauamaagi vajadustest ning annavad umbes poole vajalikust koksisõe kogusest. Suhteliselt paremini on toorainega varustatud sekundaarsel toorainel töötav metallurgia: kaks suurimat tööstusrajooni — Tokio ja Osaka — annavad $^2/_3$ vajalikust vanametallist.

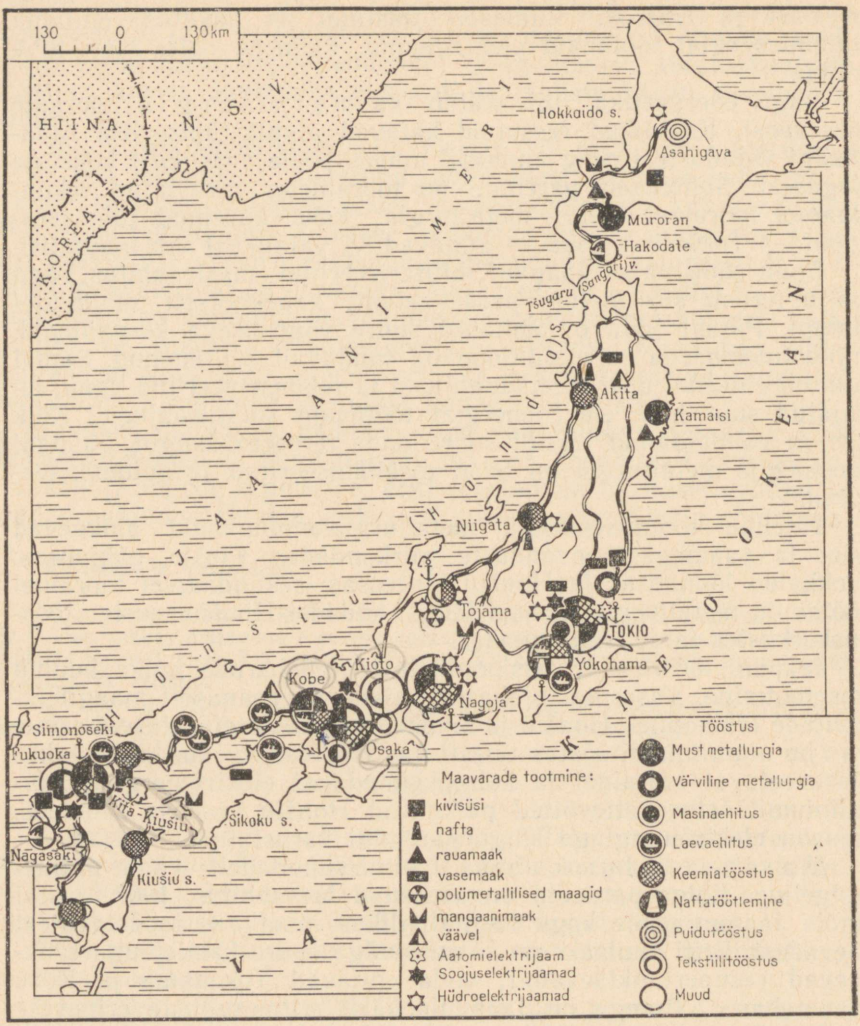
Enne sõda vajas Jaapani militariseeritud masinaehitus väga palju terast; siis ületas terasetoodang kahekordselt malmitoodangu. Pärast sõda on ehitatud suure võimsusega kõrgahjusid, mille tulemusena on malmitoodang tunduvalt suurenenud. Samal ajal on ehitatud uusi martäänahjusid ja rekonstrueeritud vanu; on rajatud suur hulk elektrienergial töötavaid sulatusahjusid. Kõik see on võimaldanud järsult suurendada terasetoodangut. Jaapani kaasaegne metallurgia on hästi mehhaniseeritud ja automatiseeritud.

Täieliku tootmistsükliga metallurgiakombinaadid paiknevad söe- ja rauamaagikaevanduste piirkondades Kiušiu põhjaosas, Hokkaido lõunaosas ja Honšiu kirdeosas; sekundaarsel toorainel töötavaid metallurgiatehaseid leidub kõikides Honšiu suurtes tööstuskeskustes ja sadamalinnades.

Jaapani tööstuse traditsiooniliste tootmisharude hulka kuulub vasetootmine. Vasesulatustehased paiknevad peamiselt maagileiukohtade lähikonnas Honšiu ja Šikoku saarel. Vasetööstusest erinevalt on alumiiniumitööstus täiesti uus tööstusharu, kus kasutatakse sisseveetavat toorainet ja kohalikku odavat elektrienergiat. Alumiiniumitööstuse ettevõtted paiknevad Honšiu keskosa linnades, mis on elektrienergiaga kõige paremini varustatud.

Masinaehitus on oma tootmissuundadelt väga mitmepalgeline. Kõige paremini on arenenud laevaehitus, 1967. aastal andis Jaapan poole kogu kapitalistlikus maailmas toodetavatest laevadest. Eriti kuulsaks on saanud väga suure kandejõuga tanklaevad («supertanklaevad»), mida ehitavad Yokohama ja Kobe laevatehased. Praegu on Jaapanis käsil mitmesuguste erinevate laadungite transportimiseks määratud laevade konstrueerimine. Esimene niisugune laev veab Ameerika Ühendriikidesse ühe reisiga 1200 autot, tagasisõidul toob aga teravilja või sütt.

Hästi on arenenud tööpingiehitus, elektrivedurite, raudtee- ja kaevandusseadmete, turbiinide ja autode tootmine. Enne Teist maailmasõda toodeti Jaapanis ligi 20 000 autot aastas, nüüd aga lastakse aastas välja üle 3 miljoni auto (neist üle poole veoautod). Väga palju toodetakse elektrimajapidamistarbeid — külmutuskappe, televiisoreid, transistorraadioid, magnetofone, samuti kinoseadmeid ja fotoaparaate. Suur osa kogu loetletud toodangust läheb maailmaturule. Masinaehituse tootmisharude hulgas areneb

Tehke kindlaks, missugused tööstusharud on enam arenenud niisugustes tööstuskeskustes, nagu Tokio, Yokohama, Osaka, Nagoja, Kobe ja Kita-Kiušiu. Millega on seletatav tööstusharude niisugune kompleks?

kõige kiiremini elektroonika, eriti elektronlampide ja mitmesuguste aparaatide tootmine.

Kõrgelt on arenenud keemiatööstus. See tööstusharu kasutab kohalikku toorainet — väävlit, puitu, koksistamisel tekkinud jäätmeid ning sisseveetavat naftat. Vanade keemiatööstusharude — hapete ja värvainete tootmise kõrval on omandanud

suure tähtsuse uued alad: keemiliste kiudainete, plastmasside, väetiste, mürkkemikaalide ja ravimite tootmine. Plastmasside ja sünteetilise kiudaine väljalaskelt on Jaapan kapitalistlikus maailmas teisel kohal. Enamik uutest keemiatööstuse ettevõtetest paikneb Tokio, Nagoja ja Osaka rajoonis, kus asuvad ka suured naftatöötlemistehased.

K e r g e t ö ö s t u s e harud arenevad rasketööstusest aeglasemalt. Puuvillaste kangaste tootmine ei ole saavutanud sõjaeelset mahtu, kuigi ka praegu toodavad kapitalistlikus maailmas puuvillast riiet Jaapanist rohkem ainult Ameerika Ühendriigid ja India. Jaapanile traditsioonilises siiditööstuses valitseb depressioon; praegu toodab Jaapan siidriiet kaks korda vähem kui enne sõda.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke atlases leiduva maavarade kaevandamise kaardi järgi kindlaks missugust toorainet ja missugustest maadest Jaapan impordib.
2. Mida ühist ja mida erinevat on Jaapani ja Suurbritannia rasketööstuse struktuuris? Mille poolest erineb nende maade toorainekasutus ja tööstuse paigutus?

Tööstusrajoonid ja linnad.

Jaapani tähtsamad tööstusrajoonid paiknevad Honšiu saare idarannikul ja Kiušiu saare põhjaosas. Tokio piirkonnas elab üle viiendiku Jaapani rahvastikust. Lähedal paiknev söebassein, saare keskosa mäeahelike ristumispiirkonnas asuvad hüdroelektrijaamad ja vahetult tööstusrajoonis paiknevad soojuselektrijaamad varustavad seda piirkonda kütuse ja elektrienergiaga. Koks, nafta ja metallimaagid imporditakse. Suured naftatöötlemis- ja metallurgiatehased paiknevad Tokio lahe suuremates sadamates. Need tehased varustavad toorainega suurt hulka mootori- ja aparaaditehaseid, raadioelektroonika seadmete tehaseid, autotehaseid ja muid tööstusettevõtteid. Linnaelanike vajadusi rahuldavatest tootmisharudest (toiduainete tööstus, polügraafiatööstus, tekstiili- ja õmblustööstuse ettevõtted ning teised) on enamik koondunud selle piirkonna kahte suuremasse keskusesse — Tokiosse ja Yokohamasse.

Jaapani pealinn T o k i o on maa suurim kaubanduslik, tööstuslik, rahanduslik, poliitiline ja kultuuriline keskus. Linnas on üle 11 milj. elaniku.

Linna välisilmes põimuvad euroopa ja jaapani arhitektuur. Keisrilossi ümbruses ja ärirajoonides paiknevad paljukorruselised raudbetoonehitised ning nägusad üksikelamud. Tänavad kirendavad valgusreklaamist, tuhanded autod ummistavad risttänavaid, mis raskendab liiklust. Tööliskvartaleis domineerivad ühekorruselised väikesed puumajad, tüüpilised jaapani ehitised madalate uste ja ümbertõstetavate vaheseintega. Majades mööbel peaaegu puudub, seda asendavad matid.

Pärast 1923. aasta maavärisemist, mis tekitas väga suuri purustusi, on linna ehitamine kulgenud kaootiliselt. Kitsaste tänavate labürindis on raske leida teed, sest paljud tänavad on nimeta ja majad nummerdamata. Sotsiaalsed kontrastid on Tokios nähtavad igal sammul: kõrvuti suure hulga kõrgemate õppeasutuste ja teaduslike instituutidega on linnas ligi 6000 templit ja kloostrit; kõrvuti luksuslike hotellidega — inimesed, kes metroo sissepääsude ees ootavad rongiliikluse lõppemist, et leida peavarju allmaaraudtee treppidel; äärelinnas paikneb kõrvuti tehnika seisukohalt suurepäraselt varustatud Haneda lennujaamaga Haninkupu («Vaeste linn»), kus viletsad hütid pakuvad peavarju kehvemale elanikkonnale.

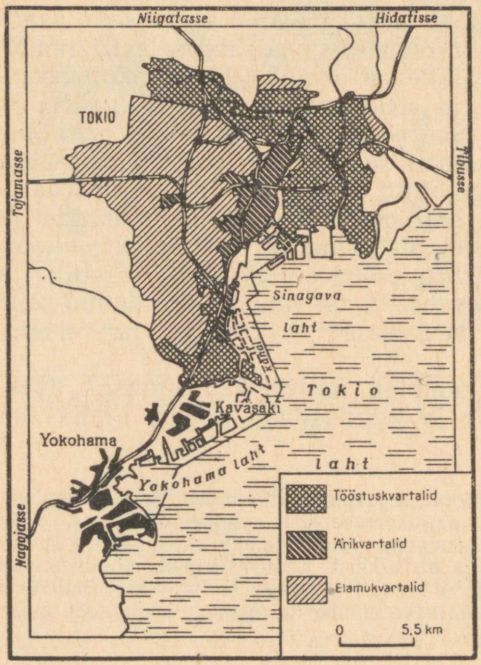
Tokiost kuni Yokohamani kulgevad peaaegu pideva vööndina tööstuslikud satelliitlinnad ja eeslinnad.

Yokohama on Tokio eelsadam *, kus on palju rohkem metallurgia- ja naftatöötlemistehaseid kui Tokios. Yokohama masinaehituses domineerivad rohkesti metalli nõudvad tootmisharud — raskemasinaehitus ning seadmete tootmine laevatehaste ja laevade jaoks. Yokohama laevaehitustehased on suurimad Jaapanis.

Nagoja tööstuspiirkond oli enne sõda kuulus oma tekstiilitööstuse (puuvilla-, villa- ja siiditööstuse) poolest. Nüüd toodetakse siin rohkem tehiskiudu, plastmasse ja paljusid teisi keemiasaadusi. Siin on arenenud ka mitmekesine masinaehitus.

Sisemere idapoolses lahes paikneb Osaka tööstuspiirkond. Osaka on suuruselt teine linn Jaapanis. Selle piirkonna tööstus on koondunud paljudesse linnadesse. Nad asetsevad «kolmnurgas», mille moodustavad suured keskused Osaka, Kobe ja Kioto.

Osaka ja seda ümbritsevad satelliitlinnad on endiselt spetsialiseerunud tekstiilitööstusele («Jaapani Manchester»), kuid tekstiilitööstuse kõrval on siin loodud ka hästiarenenud aparaadi- ja mootoriehitus, toodetakse tekstiilitööstusele ja teistele tööstusharudele vajalikke ma-

Tokio planeeringus väljenduvad ilmekalt mitmesuguste piirkondade erinevad tootmisalased funktsioonid. Leidke plaanil peamised linnaosad ning selgitage, kuidas nad paiknevad.

sinaid. Linn on tähtis finantskeskus: siin on palju pankasid ja monopolide filiaale.

K o b e on musta metallurgia ja laevaehituse linn; Kobe masinatööstus toodab kõike, mida vajatakse laevade jaoks, siinne metallurgia aga varustab metalliga kogu tööstuspiirkonda. Kobe laevatehased annavad 30% Jaapanis ehitatavate laevade tonnaažist.

K i o t o — endine pealinn — on mitmekülgse käsitöö ja Jaapanile traditsioonilise keraamika ning siiditööstuse vana keskus. Linn paikneb maaliliselt eelmägede küngastel, siin on palju parke, templeid ja teisi vanaaja mälestusmärke.

P õ h j a - K i u š i u piirkond meenutab oma tööstuse struktuurilt ja paigutuselt Ruhri basseini. Suured metallurgiatehased annavad malmi, terast, valtsmetalli. Raskemasinatehased toodavad kaevandusseadmeid ning mitmesuguseid tööpinke. Põhjaranniku viis suurt linna on sedavõrd liitunud, et hiljuti kuulutati nad ametlikult ühiseks Kita-Kiušiu linnaks, kus elab üle 1 milj. inimese.

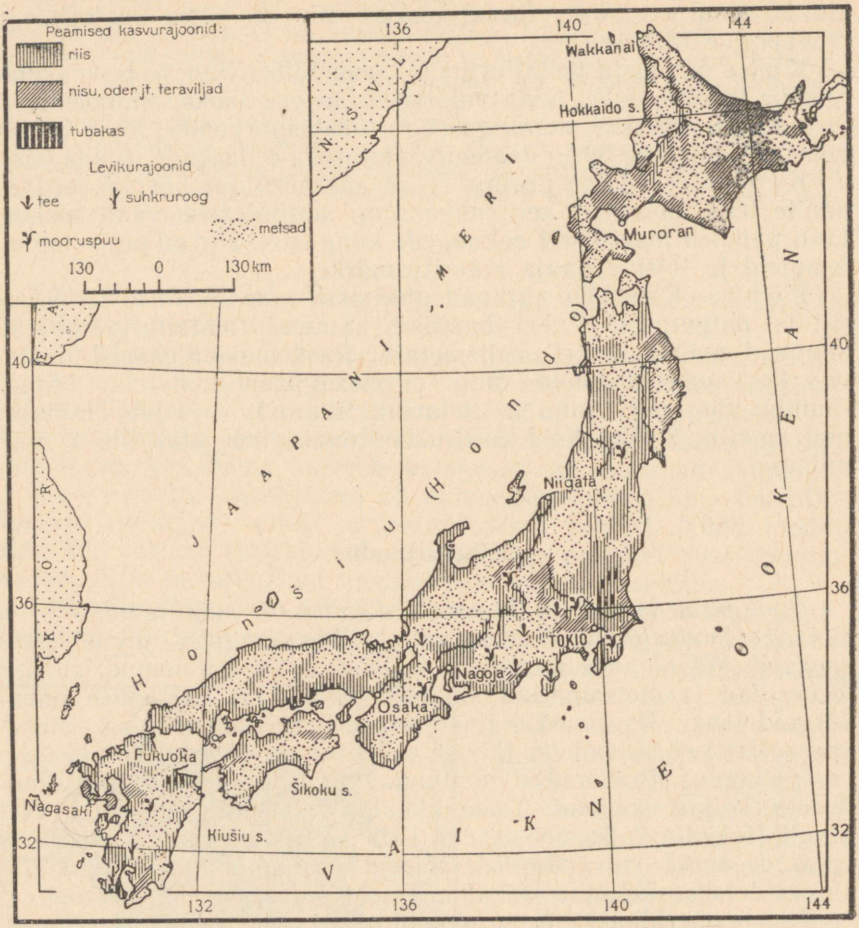
Põllumajandus.

Hoolimata sellest, et Jaapanis domineerib mägine reljeef, on siinsed looduslikud tingimused põllumajanduse arenemiseks soodsad. Mäenõlvade mullastik on hästi välja kujunenud, siinsed leetmullad ja metsamullad annavad küllaldase väetamise puhul kõrgeid saake. Raskused mägiste alade kasutuselevõtmisel tulenevad sellest, et nõlvad on järsud, mistõttu on võimalik ainult terrasspõllundus. Punamulla- ja alluviaalmullatasandikud on põllunduseks kõigiti sobivad. Tasandikualasid on üles harimata veel ainult Hokkaidol. Teistel saartel käib võitlus põllumaa loomiseks veealade arvel: kuivendatakse soiseid kaldaid ja jõgede delta-alasid, täidetakse laguune ja kaldaäärseid madalaveelisi mereosi.

Saarte meridionaalne kuju põhjustab suuri erinevusi kliimas. Hokkaido saarel ja Honšiu põhjaosas on talvel lumi maas ning suvise vegetatsiooniperioodi pikkus on 120—140 päeva. Rohkesti kasvatatakse spetsiaalselt selle ala jaoks aretatud teraviljasorte, sealhulgas külmakindlat riisi. Honšiu kesk- ja lõunaosa kliima on subtroopiline. Vahel sajab siingi lund, kuid see sulab kiiresti. Pikk soe suvi on väga soodus riisi kasvatamiseks. Kiušiu saarel ei ole üldse talve, 240 päeva vältel aastas on temperatuur kõrgem kui 20°. Siin kasvavad hästi tsitrusviljad ning on võimalik kultiveerida suhkruroogu.

Sademed (kokku 1000—3000 mm aastas) ei ole nii hooajalised kui mandril, kuid siiski vajab idaranniku põllundus talvemussooni perioodil niisutamist, läänepoolsetel madalikel aga ei ole kunstliku niisutuseta võimalik rohkesti niiskust nõudvat riisi kasvatada.

Jaapan on põllunduse maa. Sõjajärgsetel aastatel on aga mär-

Jälgige kaardilt, kus kasvatatakse teravilja, teed, tsitruselisi ja suhkruroogu. Andke seletus nende kultuuride paigutusele.

kimisväärset edu saavutanud ka loomakasvatus (eriti piimakarjandus ja seakasvatus).

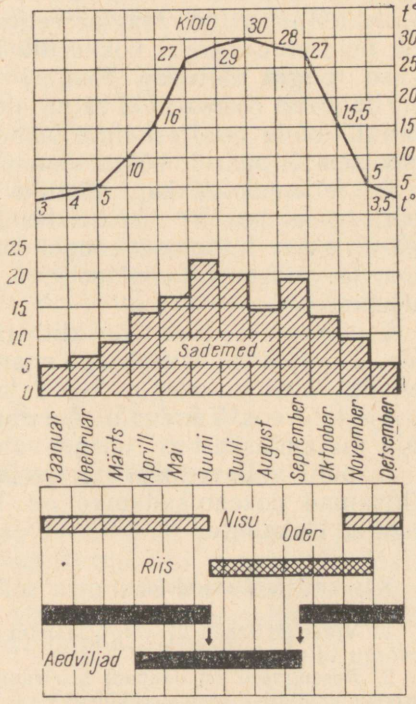
Intensiivsele põllundusele on iseloomulikud kõrged saagid. Põllumajandussaaduste toodangu tunduv suurenemine viimase 10—15 aasta vältel ongi seletatav eeskätt just saakide tõusuga. Sellele on kaasa aidanud põllutööde mehhaniseerimine. Jaapanis on raske kasutada tavalisi põllutöömasinaid, sest maakasutus on killustatud ja osa haritavaid maid paikneb kallakutel mäenõlvadel. Seevastu on laialt levinud niinimetatud «mikromehhaniseerimine» — mitmesugused elektri- ja sisepõlemismootoritega

varustatud väiksemad masinad, aiatööks kasutatavad väiketraktorid, kultivaatorid jms. Jõukatel majanditel on suhteliselt palju masinaid. Ülejäänud põlluharijad ostavad masinaid tavaliselt kooperatiivsetel alustel, kusjuures mehhaniseerimise tasemelt jäävad nad suurmajandeist tunduvalt maha. Majapidamise intensiivistamise seisukohast on suur tähtsus irrigatsioonitöödel, sordiaretusel, rohkel väetamisel ja mürkkemikaalide kasutamisel.

Jaapani peamiseks kultuuriks on riis, mille all on üle poole põllumaast. R i i s i kasvatatakse kõikjal, kõige rohkem aga Honšiu saare kesk- ja lõunaosas. Teistest teraviljadest on saarel suurema levikuga nisu, kõikide saarte kuivematel eelmäestikualadel kasvatatakse aga otra. Linnalähedastel aladel kasvatatakse rohkesti mitmesuguseid köögi- ja puuvilju. Küllaltki märkimisväärne tähtsus on tehnilistel kultuuridel. Suhkrupeeti, sojauba ja lina kasvatatakse Hokkaido saarel, tubakat ning mitmesuguseid õlikultuure, teed ja tsitrusvilju kõikidel teistel saartel. Jaapani talupojad on igipõlised lillekasvatajad. Paljudel lilledel ja viljapuuõitel (krüsanteemid, kirsiõied jt.) on Jaapani valitsevas religioonis — sintoismis — rituaalne tähendus.

Enne sõda oli hästi arenenud siidiussikasvatus, mis oli paljudele talupoegadele peamiseks tegevusalaks. Nüüd on see põllumajandusharu kaotanud oma kunagise tähtsuse ning suur osa mooruspuuistandikest on maha raiutud.

Tähtsaks majandusharuks on k a l a n d u s. Kala püütakse nii rannavetes kui ka kaugetes põhja- ja lõunameredes. Rannalähe-

Jaapani keskosas (Kioto linna ümbruses) tehtavate põllutööde graafik. Alumise graafiku järgi tehke kindlaks, missugusel aastaajal viljeldakse riisi, nisu, otra ja juurvilju. Millega on seletatav põllumajanduslike tööde niisugune kalender? Ülemiselt graafikult jälgige, kuidas muutuvad temperatuurid ja sademete hulk (cm).

dase püügiga tegelevad kõikide ranna-asulate elanikud, püügiga ulgumerel aga suurmonopolid. Monopolide valdusse kuulub suur, tehniliselt täiuslik kalalaevastik.

Kala töödeldakse osaliselt avamerel, laevadel, samuti paljudes sadamalinnades. Suuremad kalasadamad on Hakodate ja Nagasaki. Kalapüügilt on Jaapan kapitalistlike maade hulgas esikohal. Jaapanlase toiduratsioonis on kalal ja muudel meresaadustel väga tähtis koht. Suur osa kalast ja kalakonservidest läheb maailmaturule. Jaapan on maailma suurim vaalapüüdja.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugune on mitmesuguste looduslike tegurite mõju põllukultuuride paiknemisele Jaapanis?
2. Iseloomustage õpiku teksti ja kaartide järgi Hokkaido ja Kiušiu põllumajandust.
3. Missugust mõju avaldas Jaapani siiditööstusele sünteetiliste kangaste tootmise arenemine?

Transport.

Tänapäeva Jaapani transport on väga mitmekülgne. Sisevedudes on esikohal raudteetransport. Ligi $^1/_3$ raudteedest on elektrifitseeritud. Mägise reljeefi tõttu ehitatakse palju tunneleid; neid on Jaapanis kokku üle 3000. Hakodatest lõunasse suunduvad rongid ületavad Tsugari väina spetsiaalsetel praamidel ning lähevad Simonoseki väina alt läbi mööda tunnelit. Niiviisi on võimalik sõita raudteel ilma ümberistumisteta Jaapani kõige põhjapoolsemalt saarelt kõige lõunapoolsemale.

Teiste arenenud kapitalistlike maadega võrreldes on Jaapani iseärasuseks see, et sisemaistes kaubavedudes on tähtsal kohal kabotaaž. Kabotaažvedudel kasutatakse endiselt palju purjelaevu ja väiksemaid mootorlaevu. Eriti suur on Jaapani sisemere purjelaevastik.

Autotransport on kiiresti levinud pärast Teist maailmasõda. Tänapäeval veetaksegi enamik kaupu lähestikku asetsevate linnade vahel autodega. Autod konkureerivad edukalt raudteega ka reisijateveos. Tunduvalt on suurenenud reisijate arv ka tähtsamaid majanduskeskusi ühendavatel lennuliinidel.

Jaapani välisvedusid teenindab tema enda ookeanilaevastik. Tähtsamad ookeanisadamad on Tokio, Yokohama, Osaka, Kobe, Nagoja, Hakodate.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 27 järgi Jaapani ja Euroopa kapitalistlike riikide raudteevõrgu tihedust.
2. Missugused on Jaapani sisetranspordi struktuuri iseärasused võrreldes Euroopa kapitalistlike suurriikidega?

Jaapani majanduse teeb maailmaturust sõltuvaks nii tooraine import kui ka suure osa valmistoodangu eksport. Jaapan ostab teistelt maadelt hulgaliselt naftat, sütt, rauamaaki, värviliste metallide maake, puuvilla, villa, kautšukit ja muud toorainet, samuti mõningaid masinaid ja toiduaineid.

Monopolid püüavad riigivõimu kaasabil igati laiendada oma kaupade eksporti. Viimaste aastate jooksul on Jaapani eksport peaaegu kolmekordistunud. Nii kiiresti ei ole suutnud eksporti laiendada ükski teine kapitalistlik riik.

Ühes sellega püüab Jaapan muuta oma väliskaubanduse geograafiat. Seniajani on Jaapani peamiseks väliskaubanduse partneriks jäänud Ameerika Ühendriigid. See ei ole Jaapanile kasulik, sest Ameerika monopolid võtavad oma toorainest ja valmistoodangust kõrget hinda. Jaapani monopolistid aga otsivad niisuguseid turgusid, kust oleks võimalik hankida odavat toorainet ning müüa kõrge hinnaga oma kaupu — raadio-, kino- ja fotoaparaate, masinaid, sünteetilist ja puuvillast riiet, kemikaale jne. Seepärast püüavadki Jaapani monopolid rajada endale tee Kagu- ja Lõuna-Aasia ning Aafrika arenevate maade, samuti Ladina-Ameerika maade turule. Neil turgudel konkureerivad Jaapani kaubad küllaltki edukalt nii Ameerika Ühendriikide kui ka teiste kapitalistlike maade kaupadega.

Jaapanile on olulise tähtsusega kaubanduslike suhete taastamine Nõukogude Liiduga (1957. a.). 1966. aastal sõlmitud uus pikaajaline kokkulepe näeb ette Nõukogude—Jaapani kaubavahetuse tunduvat kasvu. Nõukogude Liit ekspordib Jaapanisse rauа-, kroomi- ja mangaanimaaki, kütust, puitu, malmi ja muid kaupu; Jaapan omakorda müüb Nõukogude Liidule mõningaid masinaid, laevu, kemikaale, ravimeid, tarbekaupu. Jaapanile on sotsialistlike maadega kujunev võrdõiguslik kaubavahetus kasulik. Viimastel aastatel on Jaapan loonud kaubanduslikud suhted ka teiste sotsialistlike riikidega.

KAGU-AASIA MAAD.

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Mõiste «Kagu-Aasia» ühendab Indo-Hiina poolsaarel ja Malai saartel asuvad riigid. Siia kuuluvad Birma, Tai, Kambodža, Malaisia (Malai Föderatsioon ja Inglise asumaad Kalimantani saarel), Singapur, Filipiinid, Indoneesia, Vietnami Demokraatlik Vabariik[1] ja Ameerika Ühendriikidest sõltuv Lõuna-Vietnam.

[1] Vietnami Demokraatlik Vabariik on juba eespool õpitud.

Kagu-Aasia piirkond kujunes kolonisatsiooniobjektiks juba kapitalismi koidikul. XVII sajandil vallutasid hollandlased portugallaste käest praeguse Indoneesia; seejärel jaotasid Indo-Hiina poolsaare omavahel Inglismaa ja Prantsusmaa, jättes formaalselt iseseisvaks üksnes Tai; 1898. aastal võtsid Ameerika Ühendriigid sõjaga Hispaanialt ära Filipiinid. Teise maailmasõja aastail oli Kagu-Aasia okupeeritud Jaapani poolt.

Pärast Teist maailmasõda on imperialismi koloniaalsüsteemi lagunemise käigus saavutanud peaaegu kõik endised asumaad poliitilise iseseisvuse. Imperialistlikud riigid aga püüavad igasuguste vahenditega säilitada oma ülevõimu Kagu-Aasias. Neil on õnnestunud kaasa tõmmata mõningaid siinsetest riikidest sõjalistesse blokkidesse (SEATO), Vietnamis teostavad Ameerika Ühendriigid otsest sõjalist interventsiooni.

Kagu-Aasia geograafilise asendi määrab ära tema paiknemine India ookeani ja Vaikse ookeani kokkupuutepiirkonnas, Malaka väina läbival ülemaailmse tähtsusega kaubateel. Malai saarestik moodustab Aasia ja Austraalia vahelise «silla». Kagu-Aasia niisugune asend on juba ammust ajast köitnud imperialistlike riikide tähelepanu: Inglismaal on mereväebaas Singapuris, Ameerika Ühendriigid aga loovad sõjaväebaase Tais.

Küsimusi ja ülesandeid.

Kirjutage tabelist 2 välja andmed Kagu-Aasia maade pindala ja rahvastiku kohta. Tehke kindlaks, missuguse osa moodustavad need riigid kogu Aasia territooriumist ja rahvastikust (täiendavaid andmeid leiate tabelist 1).

Looduslike tingimuste ja loodusvarade majanduslik hinnang.

Indo-Hiina poolsaare pinnaehitust iseloomustavad meridionaalsed mäeahelikud, sisepiirkondade ulatuslikud mägismaad ja rannikualade alluviaalmadalikud. Enamik mäeahelikke on järsunõlvalised. Seetõttu on nad põllumajanduslikuks kasutamiseks ebasobivad.

Ka Malai saarestik on mägine, kuid siin on mäenõlvu tasandanud laavavoolud ning seetõttu on nõlvad harimiskõlblikud. Viljakad rannikumadalikud moodustavad suure osa peaaegu iga maa pindalast.

Olgugi et Indo-Hiina poolsaar asetseb troopilises vööndis, on territoorium mäestike meridionaalse suuna tõttu külmadele kontinentaalsetele õhumassidele avatud. Seepärast langeb poolsaare põhjaosas talvetemperatuur 2°-ni. Mujal Kagu-Aasias ei lange temperatuur kunagi 20°-st madalamale.

Kagu-Aasia maade looduslikud tingimused võimaldavad kasvatada väärtuslikke troopikataimi, mida Aasia teistes piirkondades ei saa kultiveerida.

Suureks rikkuseks on metsad, mis katavad üle $^1/_2$ kõigi Kagu-Aasia maade territooriumist. Aasia selles osas kasvab mitut

liiki palme — suhkrupalmid, kookospalmid ja teised; kohtame tekapuud, punast ja musta puud, sandlipuud. Kõikjal on levinud bambus, millest maaelanikud ehitavad maju, käsitöölised aga valmistavad nõusid, matte ja paljusid muid majatarbeid. Laose ja Kambodža mägismaadel laiuvad kõrge mahlaka rohukattega savannid, mida saab aastaringselt kasutada karjamaana.

Kagu-Aasia on rikas mitmesuguste maavarade poolest. Poolsaart ja selle juurde kuuluvaid saari moodustavate mäeahelike iidsete kivimitega on seotud rohkem tina- ja volframileiukohad. Saartel ja Iravadi orus paiknevate nooremate geoloogiliste moodustistega on seotud naftaleiukohad. Mitmetes Kagu-Aasia maades leidub raua- ja mangaanimaaki, kromiiti, väävlit, boksiiti, fosforiiti. Rohkesti esineb mitmesuguseid ehitusmaterjale.

Küsimusi ja ülesandeid.

Koostage õpikus ja atlases leiduvate kaartide alusel kõikide Kagu-Aasia maade tähtsamate maavarade loetelu. Tehke atlases leiduva kaardi alusel kindlaks, missugustel maavaradel on ülemaailmne tähtsus.

Rahvastik.

Kagu-Aasia elanikkond jaguneb etniliselt koosseisuit ühelt poolt poolsaare rahvaiks, kes keeleliselt on lähedased India ja Hiina rahvastele, teiselt poolt Malai ja saarte rahvasteks, kes kuuluvad malai-polüneesia keelkonda.

Metsarikastes mäestikupiirkondades elab üksteisest eraldatult palju suguharusid ja rahvaid, kes on säilitanud oma keele ja olustikulised iseärasused. Üksnes jõeorgudes ja rannikul, kus iidne põllunduskultuur on tinginud elanikkonna kontsentreerumise, on kujunenud suured rahvad, kes praegu moodustavad ühe või teise maa elanikkonna peamise hulga. Kagu-Aasias elab üle 200 erineva suguharu ja rahva. Neist 10—12 suuremat moodustavad $^4/_5$ kogu Kagu-Aasia elanikkonnast.

Kõiki Kagu-Aasia maid iseloomustab elanikkonna paljurahvuseline koosseis.

Elanikkonna etnilise koosseisu keerukust süvendab mitmete erinevate religioonide olemasolu. Indias tekkinud buda usk on juurdunud Birmas, Tais, Kambodžas, Laoses ja Vietnamis; araablaste poolt sissetoodud islami usk domineerib Malais ja Indoneesias; Hispaania katoliiklased-misjonärid levitasid ristiusku Filipiinidel. Nagu kõik religioonid, peab ka buda usk maist elu üksnes katsumuseks, mis eelneb hinge õndsusele pärast surma. Õndsust olevat võimalik saavutada ainult «vaga elu» läbi — mungana. Buda usu maades on väga palju munkasid ja kloostreid.

Teatud iseärasused esinevad ka Kagu-Aasia elanikonna soolises koosseisus: mehi on rohkem kui naisi.

Rahvastiku tihedus on nii eri maades kui ka kõigi

maade üksikutes osades väga erinev. Peamistes põllunduse piirkondades tõuseb rahvastiku tihedus 1 km²-l 300 inimeseni ja üle selle, vähekasutatavates mäestikupiirkondades aga elab sageli alla 5 inimese 1 km²-l. Kõikjal domineerib küla tüüpi asustus. Linnarahvastiku osatähtsus ei tõuse enamikus Kagu-Aasia maades üle 15—20%. Rannikule ja jõgede orgudesse koondunud linnad on põllumajandussaaduste ja mineraalse tooraine töötlemise keskusteks ja transpordisõlmedeks. Sageli on niisugusteks keskusteks pealinnad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke atlases oleva rahvastiku kaardi järgi kindlaks, missugused rahvad on ülekaalus ühes või teises Kagu-Aasia riigis.
2. Koostage tabeli 2 alusel Kagu-Aasia rahvastiku tiheduse kartogramm.
3. Leidke tabelite 2 ja 6 järgi miljonilinnad ja pealinnad ning kandke need koostatud kartogrammile.

Majanduse üldiseloomustus.

Majanduse monokultuurne, agraarne ja tooraineid tootev iseloom, täielik sõltuvus maailmaturust — niisuguse päranduse jätsid kolonisaatorid noortele Kagu-Aasia riikidele. Peaaegu kõigis neis riikides on puudus toiduainetest, nõrgaltarenenud tööstus ei anna vajalikul hulgal tööstuskaupu. Suhteliselt enam on arenenud mäetööstus, kuid enamik ettevõtteist kuulub välismaistele monopolidele. Välismaalastele kuuluvad ka paljud istandused ja ekspordiks minevaid põllumajandussaadusi töötlevad vabrikud. Kõik see suurendab Kagu-Aasia maade majanduslikku sõltuvust imperialistlikest riikidest.

Väga keerukad on klassivahekorrad. Talupoegadele kuuluvad tühised maatükid, paljudel pole maad üldse ning nad on sunnitud seda rentima mõisnikelt. Üle poole saagist maksavad nad maaomanikule. Elanikkonna materiaalne elatustase on väga madal.

Noorte vabanenud riikide valitsustel on kavas rekonstrueerida majandus. Mõnedes maades on loodud riiklik majandussektor, mis on kogu rahvusliku majanduse edasise arenemise aluseks; on välja töötatud agraarreformide projektid, mille eesmärgiks on mõisnike maavalduse vähendamine.

Agraarreformid näevad ette mõisamaade väljaostmist. Talupoegadel ei ole vahendeid selleks, et maa eest maksta. Seepärast toimub reformide ellurakendamine väga aeglaselt. Efektiivsemad on rendimaksu piiramiseks ja talupoegade majandite veega varustamiseks rakendatud abinõud. Niisutussüsteemid on kõikjal muudetud riigi omanduseks. Mõnedes riikides, näiteks Birmas, viiakse reforme ellu julgemalt, väliskapitali tegevust piiratakse suuremal määral.

Imperialistlikest riikidest sõltumise vähendamisele aitab kaasa laialdasemate sidemete loomine sotsialistlike maadega. Võrdõiguslik kaubandus, kaupade müügi garantii, majanduslike ja kultuurialaste objektide ehitamisel osutatav omakasupüüdmatu abi, rahvusliku kaadri ettevalmistamine ja muud koostöö vormid loovad soodsad tingimused noorte riikide majanduslikuks arenemiseks.

Peamised majandusharud.

Kagu-Aasia maades on väga suur tähtsus põllumajandusel, kus on tegev üle $^2/_3$ iga maa elanikkonnast. *Kõik need maad on väärtuslike subtroopiliste ja troopiliste kultuuride ülemaailmse tähtsusega tootjad.*

Põllunduses on selgepiiriliselt välja kujunenud kaks suunda: eksporditavate tehniliste kultuuride tootmine ja oma maa tarbeks minevate toidukultuuride kasvatamine.

Laialdaselt on levinud riisikasvatus. Üleujutatud riisipõlde on kõikide külade ümbruses; mäestikualadel tõusevad terrassidena kujundatud riisipõllud küllalt kõrgetele mäenõlvadele. Birma, Tai ja Kambodža on peamised riisi eksportijad. Kõigis Kagu-Aasia maades toodetakse kautšukit. Kokku annavad nad $^4/_5$ kogu maailmas toodetavast naturaalkautšukist. Kõige rohkem toodavad kautšukit Malaisia ja Indoneesia. Ka kookospalme kasvatatakse kõikjal, kuid suurimateks palmiõli ja kopra * eksportijateks on Filipiinid ja Indoneesia. Levinud on ka tee, kohvi, tubaka ja mitmesuguste vürtside kasvatamine. Neid ekspordib teistest rohkem Indoneesia.

Oma tarbeks kasvatatakse kõigis Kagu-Aasia maades maisi, kaunvilju, bataati ja kassaavat (maniokki), samuti riisi, mis on peamiseks toidukultuuriks.

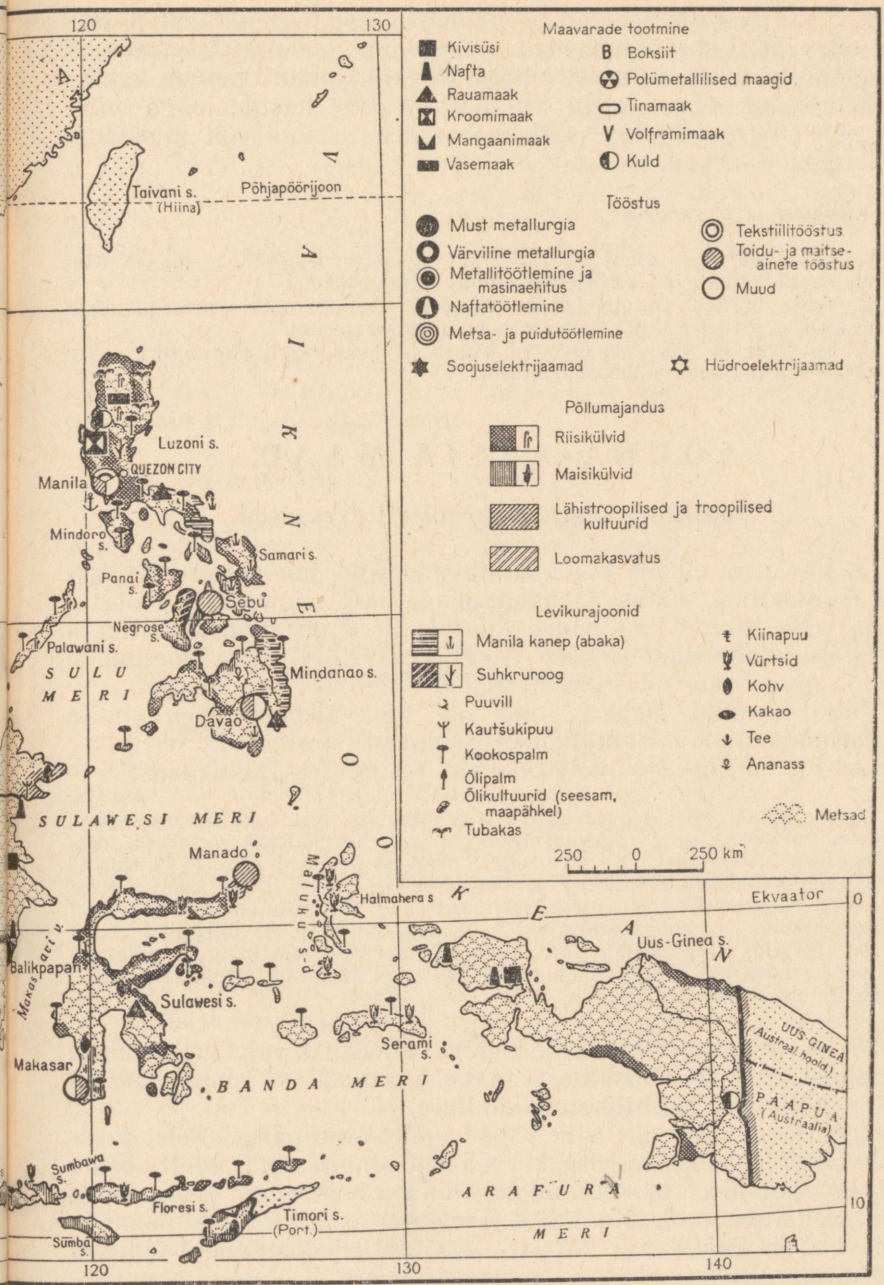
Kõik Kagu-Aasia maad ekspordivad metsatööstuse tooteid — väärispuitu, vaiku, lakki. Need kaubad on tähtsal kohal Tai, Laose ja Indoneesia ekspordis.

Mitmetes Kagu-Aasia riikides on suhteliselt hästi arenenud mäetööndus. Malaisia, Indoneesia, Tai ja Birma annavad $^2/_3$ kapitalistlikes maades toodetavast tinast. Enamik tinakaevandusi (välja arvatud Birmas) ning kõik tinasulatustehased kuuluvad välismaistele, peamiselt Inglise monopolidele. Naftat toodetakse Birmas, Indoneesias ja Malaisias (Kalimantani saarel). Suur osa toodetavast naftast veetakse Jaapanisse. Indoneesias ja Malaisias toodetakse boksiiti, mida samuti veetakse teistesse riikidesse. Filipiinid on kapitalistlike maade hulgas teisel kohal kromiidi toodangult.

Väiketööstus, peamiselt töötlev tööstus, nagu rahvuslikule kodanlusele kuuluvad pisivabrikudki, tegeleb põllumajandusliku tooraine töötlemisega, riide ja mitmesuguste majapidamistarvete valmistamisega.

Tehke kindlaks, kus asuvad tina-, boksiidi- ja volframileiukohad ning kus toode tööstusharud on koondunu

toode- dunu- akse naftat. Iseloomustage Kagu-Aasia maade põllumajandust. Missugused suurtesse sadamatesse ja miks?

Transpordi seisund peegeldab majanduse nõrkust. Raudteid on vähe. Laoses pole neid üldse. Suur osa riigisisestest kaubavedudest toimub paatidel mööda jõgesid, samuti veo- ja kandeloomade jõul. Oma laevu on Kagu-Aasia maadel väga vähe või pole üldsegi mitte; väliskaubandust teenindavad inglise ja teiste riikide laevad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Arvestage tabeli 24 alusel välja, missugune on Kagu-Aasia maade osatähtsus kapitalistlike maade riisi külvipinnas ja kogusaagis.
2. Tehke lk. 242—243 toodud kaardi järgi kindlaks, missugused põllukultuurid on ühe või teise Kagu-Aasia maa põllunduse aluseks.
3. Koostage lk. 242—243 esitatud kaardi ja õpiku teksti alusel Birma, Tai ja Indoneesia majanduse lühiiseloomustus.

LÕUNA-AASIA MAAD.

Poliitiline kaart. Arenemise iseärasused.

Lõuna-Aasia maade hulka kuuluvad riigid, mis asuvad Himaalaja lõunanõlval, Induse-Gangese madalikul, Hindustani poolsaarel ja selle juurde kuuluvatel saartel. Need on India Vabariik ja Pakistani Vabariik, Nepaali Kuningriik, Inglismaa dominioon Tseilon ning kaks India protektoraati* — Sikkim ja Bhutan.

Välja arvatud Nepaal, olid nad kõik pikemat aega «India impeeriumi» nime all Inglismaa asumaad. Vormiliselt iseseisev Nepaal oli faktiliselt samuti täielikus sõltuvuses Inglismaast.

Inglise kolonisaatorid purustasid India vana, isoleeritud külakogukondadel põhineva ühiskonna ning tugevdasid maavalduste feodaalseid vorme ja talupoegade ekspluateerimist. Osa parematest maadest hõivasid nad ise ja rajasid sinna oma istandused. Troopilise ja lähistroopilise maaviljeluse saadusi ning mõningaid maavarasid veeti intensiivselt metropoli. Nõrgaltarenenud tööstus ei suutnud kindlustada tööga kõiki, kes seda vajasid; miljonid talupojad elasid haletsusväärsetes tingimustes. India impeeriumis valitsesid nälg ja viletsus. Ligi pooled lapsed ei elanud kümneaastasekski; iga aasta surid tuhanded, vahel isegi miljonid inimesed nälga.

Töötajate raske olukord soodustas rahvusliku vabadusliikumise arenemist, mis 20-ndaist aastaist peale omandas kommunistliku partei juhtimisel poliitilise sihikindluse.

Eriti hoogustus rahvuslik vabadusliikumine pärast Teist maailmasõda. Vabadusliikumise survel tuli Inglismaal lahti öelda vanadest koloniseerimisvormidest. Püüdes hoida oma mõjuvõimu, viisid kolonisaatorid läbi India lõhestamise kaheks dominiooniks: India Liit ja Pakistan (1947. a.). Tseilon sai dominiooni õigused 1948. a. algul.

Selle tükeldamise aluseks võeti elanikkonna kuuluvus eri usundeisse (kas hinduistid või muhameedlased), kuna territooriumi

rahvuslikku ja majanduslikku terviklikkust ei võetud üldse arvesse. Enamik vabrikuid ja tehaseid jäi India territooriumile, seevastu neid toorainega varustavad piirkonnad aga läksid Pakistani koosseisu; Pakistani territoorium koosneb kahest eraldi asuvast osast, kusjuures lääneosa asub idaosast 1600 km kaugusel. Ligikaudu 8 milj. hinduisti asusid ümber Pakistanist Indiasse ning mitte väiksem arv muhameedlasi siirdus Indiast Pakistani. See kõik muutis uute dominioonide majandusliku ja poliitilise olukorra õige keerukaks. Tekkinud raskusi lootsid Inglise imperialistid oma positsioonide kindlustamiseks ära kasutada, kuid India ja Pakistani rahvad tugevdasid vabadusvõitlust ning 1950. a. kuulutati India ja 1956. a. Pakistan sõltumatuks vabariigiks. Koos Indiaga vabanesid koloniaalsest sõltuvusest veel kaks väikest territooriumi: Sikkim ja Bhutan; nad sõlmisid Indiaga kokkuleppe ning neist said tema protektoraadid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Arvutage tabeli 2 põhjal Lõuna-Aasia maade üldpindala ja rahvaarv ning tabeli 1 järgi tehke kindlaks, kui suure osa moodustavad need kogu Vális-Aasia maade pindalast ning elanike arvust.

Looduslike tingimuste ja loodusvarade majanduslik hinnang.

Lõuna-Aasia maade looduslikud tingimused on väga mitmekesised. Nende looduses on aga ka palju ühiseid jooni. *Nad kõik asuvad mussoonkliima valdkonnas ning iga maa piirides esineb mäestiku-alasid, kus on selgesti välja kujunenud mullastiku ja taimkatte vertikaalne vöötmelisus. Viimane asjaolu õieti määrabki nendele maadele iseloomuliku mullastiku, taimkatte ja loomariigi mitmekesisuse.*

Pakistani ja India põhjarajoonid ning Nepaal, Sikkim ja Bhutan asuvad Himaalaja mäestikus. Igilumi ja liustikud ei hõlma siin aga kuigi suuri alasid. Mäenõlvu ja mäestikuorge kasutatakse looduslike karjamaadena, aga samuti tegeldakse seal terrasspõllundusega. Mitut moodi on võimalik kasutada ka Dekkani kiltmaa alasid. Induse-Gangese madalikul, rannikualadel ning «igavese suve saarel» Tseilonil kasvavad hästi mitmesugused lähistroopilised ja troopilised kultuurid.

Mäestikurajoonides katkevad talve tulekuga põllutööd 3—4 kuuks, kuna mujal talve ei esine — temperatuur ei lange kusagil alla 10°, 15°. Saaki koristatakse 2—3 korda aastas, kuid selleks on tarvis maad tingimata niisutada, vaatamata rikkalikule aastasele sademete hulgale. Mussoonkliima tõttu saavad põllud siin vihma ainult suvisel perioodil. *Maade niisutamine on kõigis Lõuna-Aasia riikides tõsine probleem.*

Palju rikkusi kätkevad endas liigiliselt koosseisult väga mitmekesised metsad. Sealt saadakse head ehituspuitu ja mitmesugust tarbepuitu, mitmete puude koorest või puidust valmistatakse lakke, vaha, park- ja raviaineid.

Lõuna-Aasia riikide maapõues leidub palju mitmesuguseid maavarasid: rikkalikud raua- ja mangaanimaagi lademed Indias, kromiidi ning teiste metallide leiukohad Indias ja Pakistanis. Energiamajandus võib kasutada oma söe- ja naftavarusid, India ja Tseiloni rannikumadalikel leidub monatsiidiliiva *. Dekkani kiltmaal asuvad maailma suurimad vilgumaardlad.

Osades Lõuna-Aasia maade leiukohtades alustasid Inglise kolonisaatorid maavarade kaevandamist võrdlemisi ammu, kuid alles nüüd saadi teostada ulatuslikke geoloogilisi uuringuid ning hakata kiiresti arendama mäetööstust, millel on suur tähtsus tööstuslike uusehituste varustamisel toorainega.

Küsimusi ja ülesandeid.

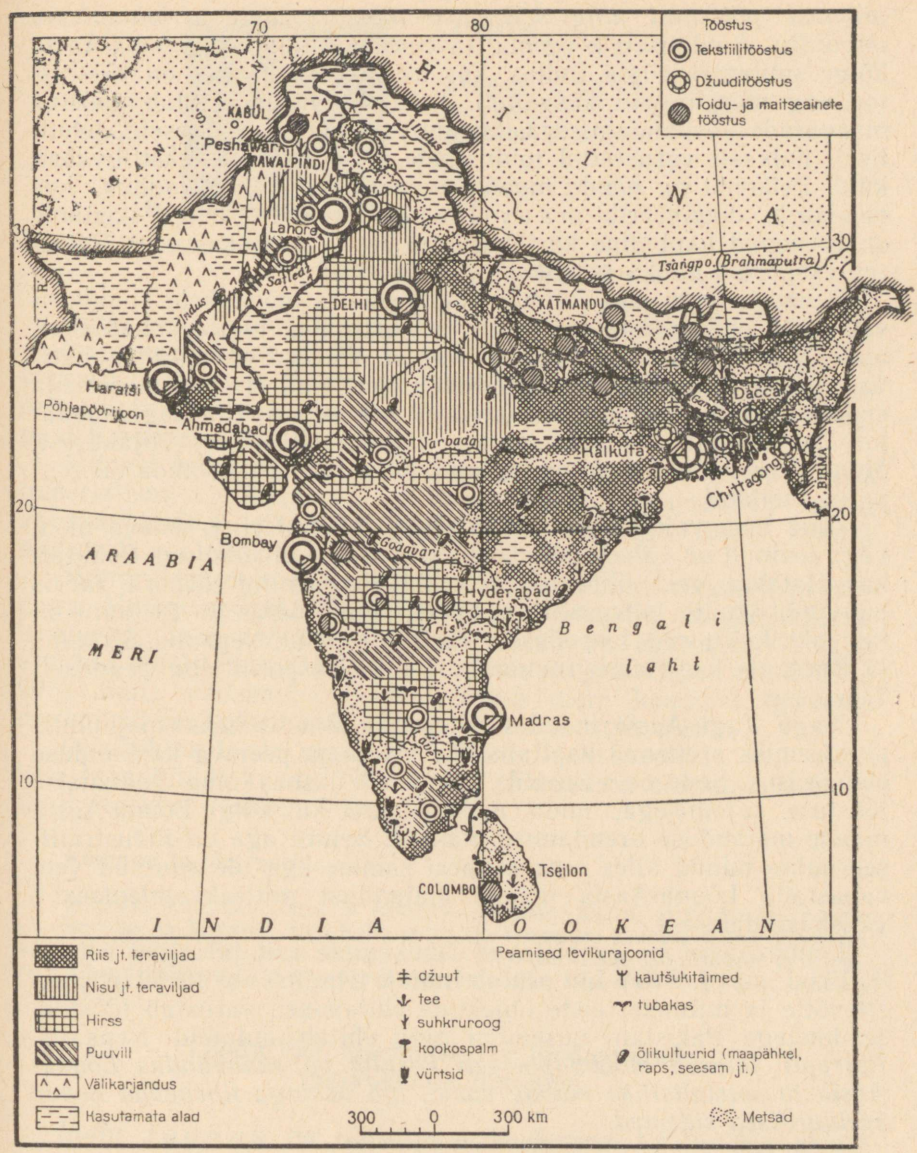
1. Tuletage meelde, mispärast asub lumepiir Himaalajas kõrgemal kui Alpides ning mõtelge järele, kuidas peegeldub see Nepaali looduslikes tingimustes.
2. Kasutades Aasia füüsilist kaarti atlases, hinnake Lõuna-Aasia jõgesid nende majandusliku tähtsuse seisukohalt.

Rahvastik. Majandus.

Lõuna-Aasias elab peaaegu $^1/_5$ maailma rahvastikust. See tohutu rahvahulk jaguneb mitmesuguste rahvaste, keelterühmade ja rasside vahel. Suurt osa Induse-Gangese madalikust, Dekkani kiltmaast ja Tseilonist asustavad arvukad rahvad, kes kuuluvad indo-euroopa keelkonda; Himaalaja piirkonnas on ülekaalus hiina-tiibeti keelkonda kuuluvad rahvad, poolsaare lõunaosas ja Põhja-Tseilonil aga draviidid. Mõisted «indialane», «pakistanlane», «nepaallane», «tseilonlane» tähistavad vastava riigi elanikku (kodanikku), mitte aga rahvast või rahvust.

Paljurahvuslus, mis juba iseendast on keeruline probleem, on veelgi keerulisem Lõuna-Aasia maades, kus inglise kolonisaatorid püüdsid igati õhutada rahvuslikku vaenu, tegutsedes põhimõtte järgi «jaga ja valitse». Sellele lisandus veel usklike vaen. Indias, Nepaalis ja Sikkimis on valitsevaks usundiks hinduism, Pakistanis muhameedlus, Bhutanis ja Tseilonil budism. Kuivõrd $^4/_5$ elanikkonnast on kirjaoskamatud, siis on loomulik, et usk etendab Lõuna-Aasia rahvaste elus suurt osa.

Ühesugune ajalooline arenemine avaldub Lõuna-Aasia maade kaasaegses majanduses. Inglise kolonisatsioon pidurdas nende arenemist, andis majandusele koloniaatele tüüpilised jooned, muutis nad metropolide agraar- ja tooraineripatsiks. *Lõuna-Aasia maade majanduses on säilinud veel praegugi koloniaalse mineviku jälgi. See selgitab meile ka nende maade majanduse maha-*

Kaardi järgi tehke kindlaks, kus kasvatatakse teravilja, troopilisi kultuure, puuvilla ja džuuti. Milliseid eksportkultuure kasvatatakse Pakistanis, Indias ja Tseilonil?

jäämuse põhjused ning sõltuvuse tööstustoodete ja toiduainete impordist. Suhteliselt kõrgemal tasemel on majandus Lõuna-Aasia kõige suuremas riigis Indias, kus iseseisvuse aastail on tööstustoodang märgatavalt kasvanud. Teistes maades piirdub tööstus maavarade kaevandamisega, kusjuures leidub ka väheseid, tehniliselt halvasti varustatud toiduainete ettevõtteid ja tekstiilivabrikuid. Esikohal on nende maade majanduses põllumajandus, kus omakorda domineerib m a a v i l j e l u s. Ainult Lääne-Pakistanis on arenenud kaubaline karjakasvatus, eriti lambakasvatus. Pakistan ekspordib nahka ja villa.

Peaaegu kogu maa kuulub Lõuna-Aasias mõisnikele, kuid harivad seda väikerentnikud; rentnikud maksavad maa eest natuuras, andes mõisnikule kuni $^2/_3$ oma saagist. Niisugused rentnikud harivad maad primitiivsete meetoditega, sest nad ei jõua muretseda endale kalleid masinaid ja väetisi. Seepärast on viljasaagid madalad ja saagikus sõltub üksnes mulla looduslikust viljakusest. Mõnevõrra intensiivsem on majandamine istandikes, mida on eriti palju Tseilonil.

Oma maa vajadusteks kasvatatakse kõikjal riisi, vähem nisu; väga levinud on vähenõudlikud hirsilised ja liblikõielised. Rohkesti kasvatatakse veel õlitaimi ja suhkruroogu ning ekspordi tarvis puuvilla, džuuti, tsitruselisi ja vürtsitaimi; Indias ja Tseilonil on tähtsaks kultuuriks teepõõsas ning kookospalm; Nepaalis, Sikkimis ja Bhutanis korjatakse ravimtaimi, mida eksporditakse peamiselt Tiibetisse.

Nagu Kagu-Aasia maades, nii on ka siin tõsiseks majandusprobleemiks arenenud kapitalistlike maadega peetava kaubanduse ebavõrdsus. Seda on võimalik lahendada üksnes oma kodumaise tööstuse rajamisega, mida näevad ette ka kõigi Lõuna-Aasia maade majanduse arendamise plaanid. Senini aga on industrialiseerimine teinud alles oma esimesi samme ega ole suutnud veel vabastada Lõuna-Aasia maade majandust mitteekvivalentsest * väliskaubandusest.

Lõuna-Aasia maid abistavad Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud maad. NSV Liit osutab Indiale tehnilist abi üle 50 tööstusettevõtte ja mitmete teiste objektide ehitamisel, varustab tööstusseadmetega Pakistani uusehitisi ning ehitab autoteid Nepaalis. *Pidevalt laieneb mõlemapoolselt kasulik väliskaubandus Lõuna-Aasia ja sotsialistlike maade vahel, iga aastaga tihenevad nende kultuurilised sidemed.*

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabelist 2 kirjutage välja andmed Lõuna-Aasia maade rahvastiku tiheduse kohta ning koostage Lõuna-Aasia rahvastiku tiheduse kartogramm.
2. Kasutades Aasia füüsilist kaarti atlases ja kaarti õpikus lk. 247, koostage Pakistani ja Tseiloni lühike majandusgeograafiline iseloomustus.

INDIA.

Pindala — 3,3 milj. km².
Rahvastik — 531 milj. el.
Pealinn — Delhi.

Geograafiline asend.

India geograafiline asend avab talle kõige laiemad võimalused väliskaubanduse arendamiseks. Hindustani poolsaare lõunatipu lähedalt kulgevad kaubateed Vahemerest Vaiksesse ookeani ja Austraaliasse. See asjaolu kergendab oluliselt kauplemist Euroopa, Ameerika ja Aafrika maadega.

Mitmed India naaberriigid Kagu-Aasias astuvad samuti välja imperialismi vastu, rajavad rahvuslikku majandust, ning väliskaubanduse sidemete laiendamine nendega tuleb kasuks mõlemale poolele.

Mandril külgneb India Pakistani, Afganistani, Nepaali ja Hiinaga. Maismaapiirid, mis kulgevad piki kõrgeid mäeahelikke, on kaasaegse transpordi seisukohalt äärmiselt ebasoodsad, välja arvatud ainult India-Pakistani piir, mis kulgeb mööda madalikku. 90% India väliskaubandusest toimub mere kaudu, kuigi tema merepiirid on kolm korda lühemad kui maismaapiirid.

Reisiliiklus teiste maadega toimub lisaks veeteele veel arvukate lennuliinide kaudu. Nõukogude Liiduga on otselennuühendus liinil Moskva—Taškent—Delhi.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake Euroopa, Aasia ja Ameerika füüsilise kaardi järgi atlases kaugused Bombay ja Londoni ning Kalkuta ja San Francisco sadama vahel. Arvutage välja, kui palju võtab aega India kaupade transportimine Inglismaale ja Ameerika Ühendriikidesse, kui tänapäeva ookeaniauriku kiirus on 20 sõlme (1 sõlm = =1,8 km/t.).

Looduslike tingimuste ja loodusvarade majanduslik hinnang.

India loodus on rikas ja mitmekesine. Ulatuslikel aladel näeme siin Himaalaja kõrgete eelmäestike okasmetsi, mäestike jalameid ja rannikumadalikke katvaid mitut tüüpi lähistroopilisi metsi ning Dekkani kiltmaa savanne. Metsad on rikkad hinnaliste puuliikide poolest, savanne kasutatakse suvemussoonide perioodil karjamaadena.

Põhjaosa mäestikuvahelistes nõgudes (Kašmiiri jt. nõod) vahetub lumerikas talv palava suvega; Himaalajast lõunas aga

valitseb igavene suvi temperatuuriga 20—28°; maaviljelusega võib tegelda aastaringselt.

Kasutamiseks kõlbmatu maa (kõrgmäestikualad, Ida- ja Lääne-Gattide kaljud, Thari kõrb) moodustab alla $^1/_5$ riigi pindalast. Gangese ja Brahmaputra laiad orud, samuti paljud rajoonid rannikumadalikul, on kaetud viljakate alluviaalsete muldadega. Eelmägedes ja Dekkani kiltmaal on laialt levinud punamullad, aga samuti ka laavakatetel tekkinud «mustad» mullad, mis säilitavad hästi niiskust ja on kõrge loodusliku viljakusega.

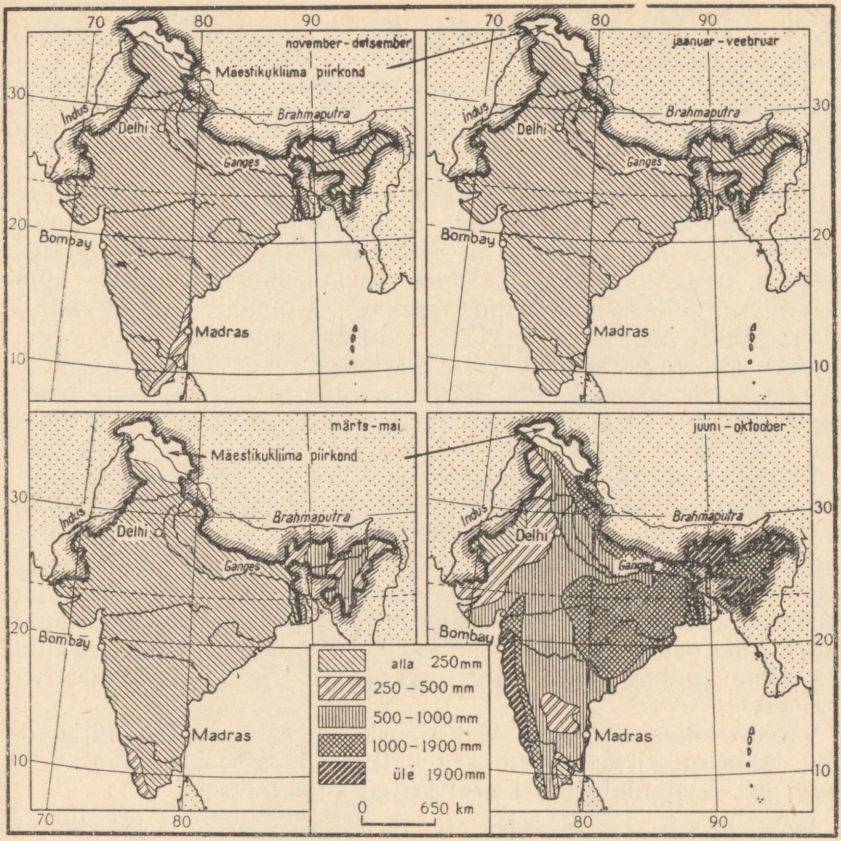
Indias võib kasvatada kõiki paras- ja lähistroopilise vöötme taimi, aga samuti paljusid troopilisi kultuure. Kuid looduslike eelduste ja võimaluste ärakasutamine on seotud paljude raskustega. Peamine neist on mussoonvihmade sesoonsus. Suur osa territooriumist saab talvise kirdemussooni ajal väga vähe sademeid, suvel aga põhjustavad suured sajud jõgedes üleujutusi, mis sageli hävitavad kõik külvid. Dekkani kiltmaal ei ületa aasta keskmine sademete hulk 300—350 mm; talvemussooni perioodil jõed kuivavad, mistõttu niisutusvõrgu rajamiseks on tingimata vaja ehitada veehoidla. Kõige selle tõttu jääb palju maad kasutamata, osale maale külvatakse aga ainult üks kord aastas (enne mussoonvihmade algust). Maa kasulik ja otstarbekohane kasutamine lausa nõuab suurte niisutussüsteemide rajamist. India rahva kõnekäänd ei ütle asjata: «Kui päike on saagi isa, siis vesi on tema ema.»

India maapõues leidub palju m a a v a r a s i d. Maavarade luurega tegelesid küll ka inglise kolonisaatorid, kuid süstemaatilist uurimist alustati alles pärast India iseseisvumist. Juba ammust ajast olid tuntud India rikkalikud rauа- ja mangaanimaagi, söe-, boksiidi- ning vilguleiukohad, aga samuti varudelt mõnevõrra väiksemad värviliste metallide maardlad; hiljuti avastati siin ka mitmesugust aatomitoorainet (uraani- ja tooriumimaaki).

Nõukogude Liidu tehnilise abiga võeti kasutusele uued nafta- ja maagaasi leiukohad. Kunagi oli India kuulus oma teemantide ja vääriskivide poolest, millest osavad meistrid valmistasid kauneid ehteid. Nüüd on teemandikaevanduste varud ammendatud ning vääriskivide kaevandamine tugevasti kahanenud. Seevastu söe-, rauа- ja mangaanimaagi ning teiste maavarade kaevandamine loob kindla baasi kodumaise rasketööstuse arendamiseks. Häid võimalusi hüdroelektrijaamade ehitamiseks pakuvad Põhja-India jõed, samuti Lõuna-India mäestikusõlmest (Lääne- ja Ida-Gattide ühinemiskohas) algavad jõed.

Küsimusi ja ülesandeid.

Sademete kaartskeemi järgi (lk. 251) kandke kaardile need India rajoonid, mis vajavad niisutamist talveperioodil, ning piirkonnad, kus põllundus ilma kunstliku niisutamiseta aasta läbi on võimatu.

Võrrelge seda kaarti Aasia füüsilise kaardiga atlases ja põhjendage sademete jaotumust aastaaegade järgi.

Rahvastik.

Iga aastaga kasvab India rahvaarv 8—10 miljoni elaniku võrra.

Indialaste madala elatustaseme põhjuseks peab osa kodanlikke teadlasi rahvastiku liiga kiiret juurdekasvu, mistõttu maa nagu ei suutvat oma elanikke toita (nn. ülerahvastuse teooria). Tegelikult olid koloniaalse India rahvastiku rasked elutingimused tootlike jõudude nõrga arenemise, tööpuuduse, madala töötasu ning talupoegade maapuuduse otsene tagajärg. Seetõttu oli India rahvastiku suremus koloniaalse sõltuvuse aastail suurimaid ning tema elanike keskmine eluiga (23—25 aastat) väiksemaid maailmas.

Tänapäeva Indias on võetud kasutusele mitmeid abinõusid rahva töökorralduse ja tervishoiu parandamiseks. Sisse on viidud tööseadusandlus, on keelatud töötada alla 14 aasta vanustel lastel; tööstus annab tööd suurele hulgale ini-

mestele. Mõisamaavaldust piiranud agraarreform mõnevõrra parandas talupoegade olukorda. Suremus langes, mille tagajärjel rahvastiku keskmine eluiga on praegu kaks korda kõrgem.

Kolonialismi igandeid pole aga kerge kõrvaldada. Indias on veel palju inimesi, kellel puudub püsiv töökoht; suurte linnade tänavail on rohkesti kerjuseid, rändmoosekante ja madudetaltsutajaid, kes demonstreerivad oma kunsti turistidele, ning otse tänavail ööbivaid kodutuid.

Elanikkonna rahvuslik koosseis on väga kirju. Mõiste «indialane» hõlmab eri rasside, rahvuste, rahvaste ja hõimude esindajaid. Suurte rahvuste ja rahvaste hulka kuuluvad hindustanlased, bengalid, tamilid ja marathid, kelle arv ulatub kümnetesse miljonitesse. Säilinud on veel mitmeid väikesi hõime (todid, kotid jt.), kelle arv ei ületa 100 000 inimest.

Peaaegu $^3/_4$ rahvastikust räägib keeli, mis kuuluvad indoeuroopa keelkonna india keelterühma; umbes $^1/_4$ (poolsaare osas) räägib draviidi keelkonna keeli. Riigikeeleks on tunnistatud hindi keel.

Võitluses inglise kolonisaatoritega, kes igati püüdsid õhutada rahvuslikku vaenu, India rahvad liitusid, moodustades rahvuslik-poliitilise tervikluse. Praegu toimub Indias rahvaste rahvuseks kujunemise protsess, milleks aitab tõhusalt kaasa ka uus administratiivne jaotus. Kuueteistkümne osariigi piirid on tõmmatud silmas pidades nende rahvastiku rahvuslikku koosseisu, mis sageli ilmneb juba osariigi nimetuses: Andhra Pradeši osariik on saanud oma nime andhra rahva järgi, Gudžarati osariik gudžarattide järgi jne.

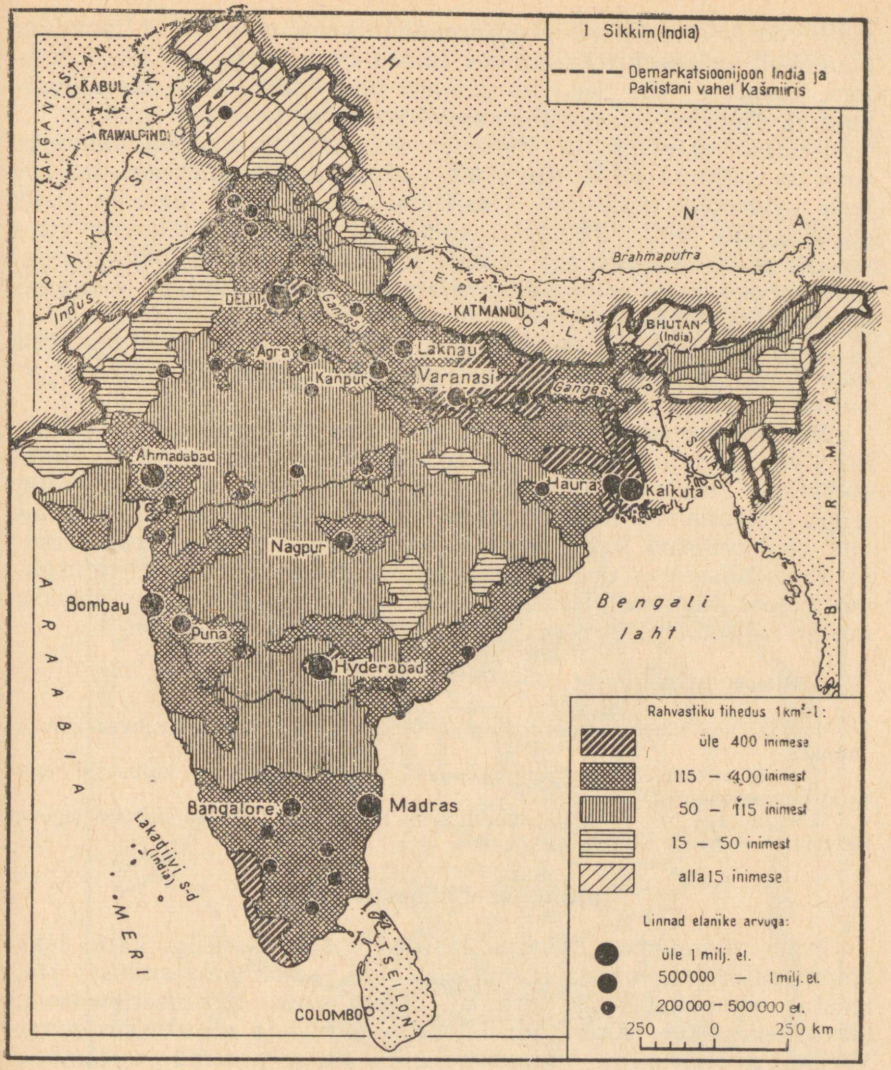
Vanas Indias moodustasid kirjaoskajad rahvastikust mitte üle 15%; nüüd on kirjaoskajate arv küll tunduvalt kasvanud, kuid ikkagi on $^3/_4$ elanikkonnast veel kirjaoskamatu.

India rahvaste seas on levinud üle 20 usundi; valitseval kohal (hõlmab 80% usklikest) on hinduism, millele järgneb islam (10%). Hinduismi usudogmade seas on eriti suur tähtsus kinnitusel, et jumal jaotas inimesed kastidesse: ühed kastid on kutsutud valitsema, teised — neile alluma ja töötama. Osa inimesi (vanasti orjad, hiljem nn. musta töö tegijad) asetas usund väljapoole kaste. Need olid täiesti ilma õigusteta inimesed — «roojased», paariad, kelle arv ulatus üle 50 miljoni. Kolonisaatorid toetasid igati kastisüsteemi, leides endale tuge kõrgemate kastide esindajate näol.

Teine dogma — uskumine, et inimese hing läheb pärast tema surma mõne looma sisse — on toonud endaga kaasa loomade kummardamise, «pühaks» pidamise, mis ei luba nende liha toiduks tarvitada (eriti «pühad» on lehmad, elevandid, ahvid). India valitsus keelas kastisüsteemi, samuti võitleb ta aktiivselt teiste kahjulike usutavade ja eelarvamuste vastu, kuid paljud neist on äärmiselt tugevasti juurdunud, mistõttu nende kaotamine pole sugugi kerge.

Rahvastiku tiheduselt (üle 160 el./km^2) kuulub India kõige tihedama asustusega maade hulka. Sealjuures on tema paljud rajoonid asustatud hõredalt ning õige suurel osal territooriumist jääb rahvastiku tihedus maha maa keskmisest.

Ligikaudu $^4/_5$ rahvastikust elab suurtes külades. See seletub asjaoluga, et 70% elanikest on tegevad põllumajanduses. Lisaks sellele on Indias palju väikesi linnakesi, mis tekkisid

India rahvastik paikneb ebaühtlaselt. Jälgige rahvastiku tiheduse muutusi selle kaardi järgi ning mõelge, millist mõju avaldavad India rahvastiku niisugusele paiknemisele looduslikud tingimused.

vanasti vürstiriikide keskustena. Neis linnades on säilinud palju suurepäraseid arhitektuurimälestisi.

Linnaelanike suurem osa on koondunud suurtesse *linnadesse*, mille elanike arv ulatub üle 100 000. Neis asub palju

suuri tööstusettevõtteid ja on arenenud kaubandus; need linnad on maa kultuurikeskusteks. Kuues linnas on elanike arv üle 1 miljoni, kusjuures üks neist on pealinn ning kolm — Bombay, Kalkuta ja Madras — maa tähtsamad sadamad.

Pealinn Delhi on India vanimaid linnu. Linna vanemas osas on säilinud palju rippuvate aedadega paleesid, mošeesid ja teisi ajaloolisi mälestisi. Uus-Delhi on ehitatud inglaste poolt euroopalikus stiilis. Tööstust esindavad toiduainete tööstuse ettevõtted, puuvillakombinaat ja mitmesugused arvukad kodutööndustlikud töökojad. Eeslinnades rajatakse elektrotehnika- ja muid masinaehitustehaseid.

Delhi on suur transpordisõlm, mis on raudtee kaudu seotud maa kõigi suuremate sadamatega. Tema lennujaamas ristuvad paljud rahvusvahelised lennuliinid.

Omapärane on India rahvastiku klassikoosseis. Poliitilises elus etendab tähtsat osa feodaalidest maaomanike ja suurkodanluse reaktsiooniline rühmitus, kes on seotud Inglise ning teiste välismaiste monopolidega. Rahvusliku kodanluse enamik aga on huvitatud India iseseisvast arenemisest, tema feodalismi- ja imperialismivastasest poliitikast. Töölised ja arvukas talurahvas (igast kümnest elanikust seitse on talupojad) on iseseisvuse aastail võitnud kätte terve rea demokraatlikke õigusi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Maailma rahvaste kaardi järgi atlases selgitage, millised rahvad elavad Indias.
2. Leidke kaardil India miljonilinnad ja selgitage, miks kujunesid just neist sellised suured keskused.
3. Selgitage tabeli 7 järgi, missugustes maades on põllumajanduses tegeva rahvastiku protsent suurem kui Indias.

Majanduse üldiseloomustus.

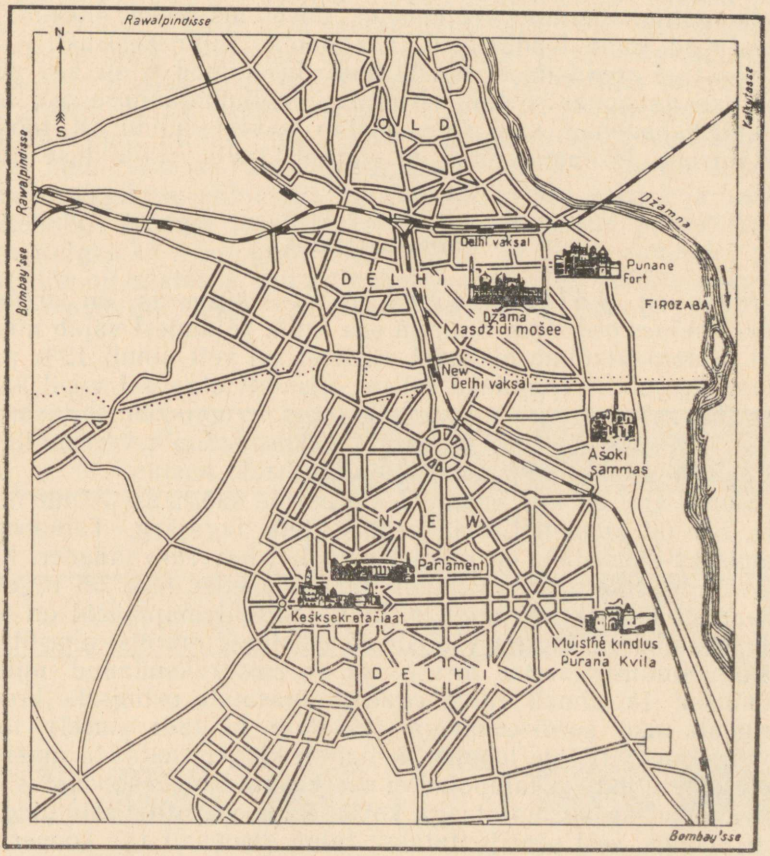
India majanduses etendab aktiivset osa riik. Riigi kätte läks kolonisaatorite omand (raudteed, side, sadamamajandus); riik teostab maapõuevarade uurimist, ehitab suuri tööstusettevõtteid, laevu, lennukeid, rajab hüdrotehnilisi ehitusi ja niisutussüsteeme. Valitsus töötab välja majanduse arendamise plaanid ja tõmbab nende elluviimiseks kaasa erakapitali. India kapitalistidele kuulub palju kerge- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid ning mõningad metallurgia- ja masinaehitustehased.

Riigi majanduslik tegevus avaldub majanduse arenemises positiivselt — riiklik sektor on India sõltumatu arenemise aastail tugevasti kasvanud. Samal ajal aga ei ole kodanlik valitsus vabastanud maad väikekapitali mõjust. Inglise ja Ameerika monopolid on säilitanud oma positsioonid naftatöötlemis-, elektrotehnika- ja keemiatööstuses. Viimasel ajal on tugevnenud Saksa FV ja Jaapani monopolide sissetung. Nii nende kui ka India enda

kapitalistide huvid on vastuolus riigi püüetega arendada kiiresti rasketööstust. Need vastuolud pidurdavad tootmise kasvu ega võimalda täita kavandatud plaane.

Indiale osutavad suurt abi Nõukogude Liit ja teised sotsialismimaad, kes varustavad teda tööstusseadmetega ning ehitavad Indiale soodsatel tingimustel tööstusettevõtteid.

Vanas Indias mõisnik — «semindar» — rentis maad talupojale vahendajate (allrentnike) kaudu ja kõik nad said kasu talupoja töö arvel. Niisugune maakasutuse süsteem («semindari»), mis oli väga laialt levinud, röövis faktiliselt talupojalt kuni $^4/_5$ saagist. Palju kergem polnud talupoegade-väikeomanike («rajottide») olukord. Töö väikesel maatükil varahommikust hilisõhtuni ei tasunud end niivõrd, et oleks teinud tasa koloniaalvõimude poolt kogutavaid kõrgeid maa- ja veemakse ning mitmeid teisi koormisi. On loomulik, et nii rajotid kui ka talupojad-rentnikud harisid maad madalal tehnilisel tasemel.

Vana- ja Uus-Delhi erinevad teineteisest. Jälgige uue linna originaalset planeeringut. Leidke plaanil Punane Fort, kus 1950. a. heisati vaba India lipp.

Maareformid piirasid mõisamajandust. Peaaegu kõigis osariikides keelati allrentimine, mis märgatavalt kergendas rentnike olukorda. Kuid poolikud reformid, mis näevad ette mõisamaade väljaostmise, ei suuda likvideerida India talupoegade maapuudust. Enamikule talupoegadest käib üle jõu osta endale küllaldaselt maad ja parandada majapidamise viise ning meetodeid. Põllumajandus areneb väga aeglaselt ning oma toiduainetest Indiale ei jätku, mistõttu neid tuleb teistest maadest sisse vedada.

Uute tööstusettevõtete ehitamine muudab järk-järgult koloniaalsest minevikust pärineva ebaratsionaalse tootmise paigutuse. Vanas Indias paiknes tööstus mõnedes suurtes keskustes, peamiselt sadamalinnades; niisutati ainult neid maid, kus viljeldi eksportkultuure. Praegu kerkivad kogu maal uued tööstusettevõtted, mille juurde tekivad uued linnad, viimaste ümber laieneb omakorda põllumajandus. Kujunevad uued majandusrajoonid, mis arvestavad India looduslikku ja ajaloolist mitmekesisust.

Tööstuse arendamisel saavutatud edusammud ei ole aga senini muutnud natsionaalse tulu struktuuri: põllumajanduse osa selles on küll kahanenud, kuid siiski ületab ta veel tunduvalt tööstuse osatähtsuse. Põllumajandus on endiselt India majanduse juhtiv haru.

Põllumajandus.

India on põllundusmaa; loomakasvatus on arenenud üksnes mõnes osariigis. Suurem osa India põldudest vajab niisutamist. Koloniaalvõimu pikkadel aastatel sai vett ainult 12% põllumaast, kusjuures enamikku sellest niisutati algelisel viisil kaevudest. Tänapäeval on riigi poolt rajatud irrigatsiooniehituste tulemusena niisutatava maa pindala kahekordistunud; veerandilt põllumaalt kogutakse kaks või isegi kolm saaki aastas.

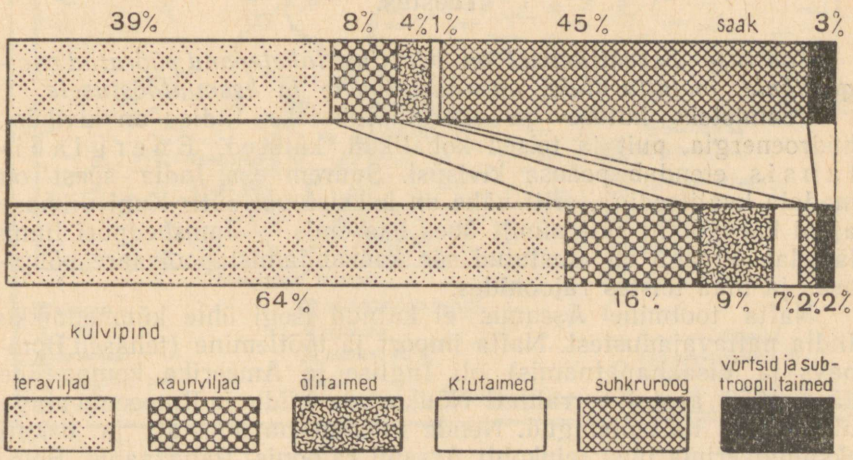
Samal ajal on aga enamiku kultuuride saagikus jäänud madalaks. See on iganenud maaharimisvõtete tagajärg. Talupoegade peamiseks tööriistaks on jäänud puuader, harvem raudader. Kasutatavate masinate arv ja maale antava väetise hulk on tugevasti kasvanud jõukates majandites, kuid selliseid majandeid on vähe. Talupoegadele käib aga väetiste ja masinate muretsemine üle jõu. Põllumajanduse taseme tõstmiseks on riik rakendanud mitmeid abinõusid: ta annab talupoegadele masinate ostmiseks krediiti, varustab neid sordiseemnega (kindlate hindade alusel), toetab tootmiskooperatiivide loomist, kellel on kergem hankida masinaid. Kuid vähese maaga talupojad ei saa kasutada neid soodustusi, sest nad tulevad vaevu ots otsaga kokku; ka kooperatiivi astumine pole neile soodus, sest seal jaotatakse tulud olenevalt iga kooperatiivi liikme maa suurusest. Kõik see pidurdab tugevasti India põllumajanduse arenemist.

Külvipinnas on juhtival kohal teraviljad — riis, nisu ja mitme-

sugused hirsilised. Riis hõlmab külvipinnast rohkem kui 1/3, tema arvele langeb umbes pool teraviljade kogusaagist. Harilikult külvatakse riisi niisutatavatele põldudele, kuid kirdes, kus on palju sademeid, niisutavad aasta kahest külvist ühte mussoonvihmad. Kui Gangese orus laiuvad kõrvuti riisi- ja nisupõllud, siis Induse—Gangese veelahkmealal (Pandžaabis) on nisu põhiliseks kultuuriks, mida kasvatatakse ka niisutatavail maadel.

Rahvastiku toidus on suure tähtsusega õlikultuurid ja kaunviljad. Kaunviljad on levinud kõikjal, asendades poolsaare paljudes osades leivavilju. Õlikultuurid on rohkem kui kaunviljad rajooniti spetsialiseeritud. Gangese orus on laialt levinud rapsipõllud. Rapsiseemnete saagilt ja ekspordilt ei ole Indial võistlejaid. Rapsiseemnetest saadakse hinnalist õli. Eksporditakse ka Lõuna-Indias kasvatatavat maapähklit ja kookosõli.

Tehnilistest kultuuridest kasvatatakse Indias puuvilla ja džuuti. Pärast maa jaotamist kaheks 1947. aastal kannatasid India tekstiilivabrikud terava puuvilla- ja džuudipuuduse all. Valitsus soodustas igati nende kultuuride külvipinna laiendamist ning praegu vastab nende toodang juba tööstuse vajadustele. Puuvilla külvipind Indias ületab selle külvipinna Ameerika Ühendriikides, kuid viimase puuvillakogusaak on 3,5 korda suurem. Madala saagikuse põhjuseks on ebakvaliteetsed sordid ja madal agrotehnika. Praegu juurutatakse Indias paremaid puuvillasorte, nende hulgas ka nõukogude sorte. Põhja- ja lõunarajoonides puuvillapõlde niisutatakse, kuna Dekkani «mustadel» muldadel kasvatatakse puuvilla ilma kunstliku niisutuseta. Džuuti viljeldakse

Mitte alati ei peegelda külvipinna koosseis õigesti mitmesuguste põllumajanduskultuuride tähtsust maa majanduses. Võrrelge selle diagrammi tulpasid ja leidke, kumma järgi on õigem otsustada India põllumajanduse struktuuri üle.

ainult Gangese delta kõige niiskemates rajoonides. Viimastel aastatel laienesid Gangese orus ja rannikul tugevasti suhkrurookülvid.

Eksportkultuuridest (tee, kohv, tubakas, vürtsid) on kõige suurem tähtsus teepõõsal, mida kasvatatakse peamiselt suurtes istandustes Ida-Himaalaja eelmägedes (Assami osariik) ja poolsaare lõunaosas. Teelehtede saagilt on India maailmas esikohal (peaaegu $^1/_3$ maailma kogutoodangust).

Loomakasvatus on nõrgalt arenenud, kuigi India on veiste arvult esimesel kohal maailmas. Suur on ka lammaste arv. Veiseid kasutatakse veoloomadena, produktiivkarja on väga vähe. Intensiivse loomakasvatuse arenemist on pidurdanud söötade puudus ja usundilised eelarvamused. Nüüd on loodud riiklikke farme, kus kasvatatakse puhtatõulist karja. Farmid osutavad talupoegadele abi loomakasvatuse arendamisel. Kašmiiri mägirajoonides ja Thari kõrbe äärealadel on levinud lambakasvatus. Kašmiiri kangad, vaibad ja vilt on pälvinud ülemaailmse kuulsuse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabelite 22 ja 24 alusel selgitage, milline koht on Indial kapitalistlike riikide hulgas nisu ja riisi külvipinnalt ja kogusaagilt.
2. Arvutage välja, kui suur on Indias nisu ja riisi hektarisaak. Kas see on suur või väike, võrreldes kapitalistlike suurriikidega?
3. Kui palju puuvilla võiks India oma põldudelt koguda, kui saak ühelt hektarilt oleks siin niisama suur kui Nõukogude Liidus?

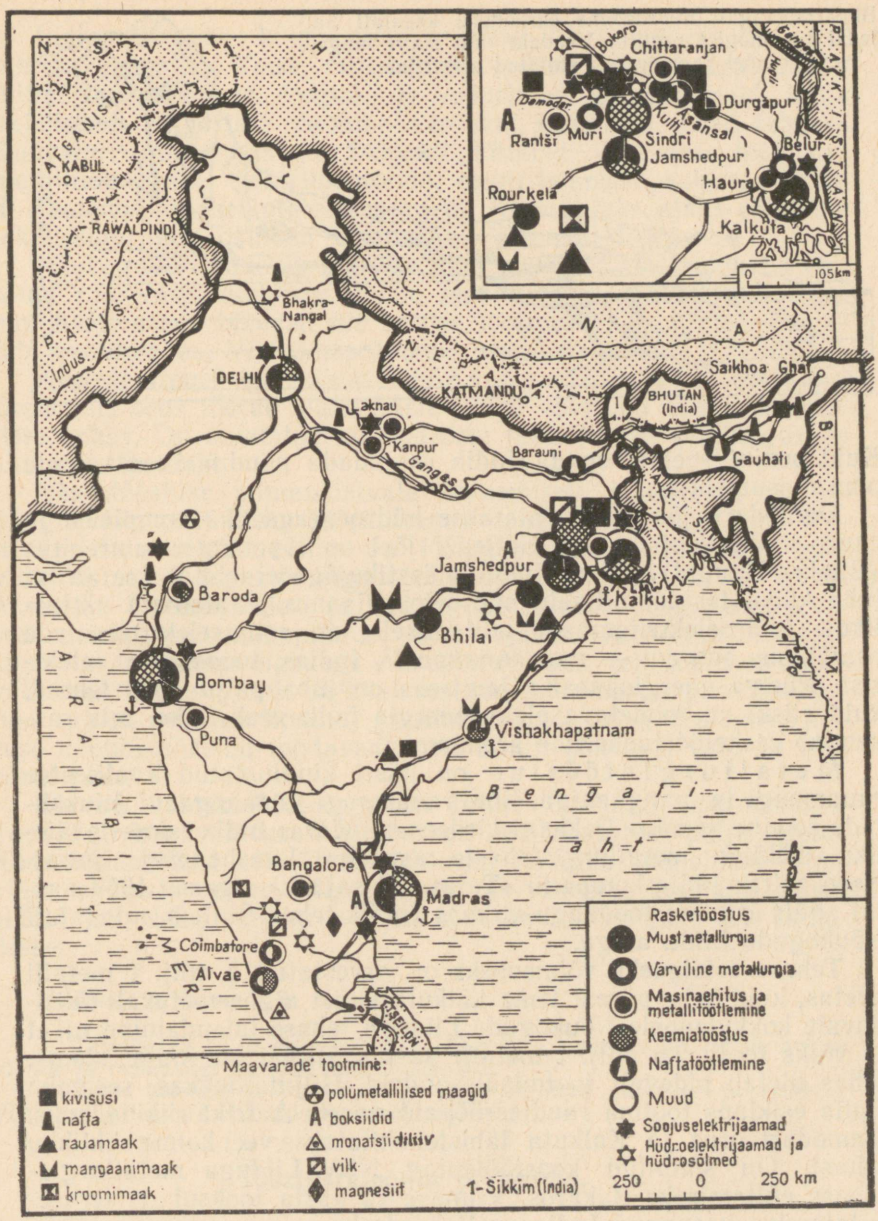
Tööstus.

Tööstuse ülesehitamisel on peamine tähelepanu pööratud energeetikale, metallurgiale, masinaehitusele ja keemiatööstusele.

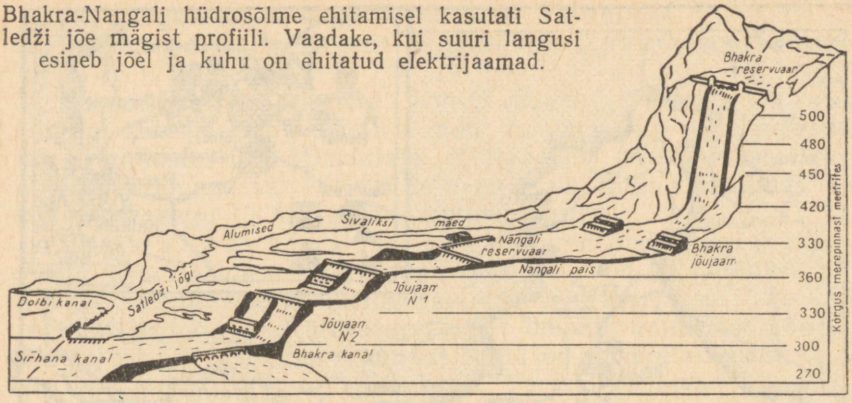
Peamisteks kütuse- ja energiaallikateks Indias on kivisüsi, hüdroenergia, puit ja teised kohalikud kütused. Energiabilansis etendab peaosa kivisüsi. Suurem osa India söest on madala kvaliteediga, eriti vähe on koksistuvat sütt. Kuni viimase ajani kaevandati sütt ainult ühes basseinis — Jamshedpuri linna lähedal. Praegu on alustatud söe kaevandamist poolsaare põhjaosas ja maa teistes rajoonides.

Nafta tootmine Assamis ei katnud isegi ühte kümnendikku India naftavajadustest. Nafta import ja töötlemine (tehased Bombays ja Visakhapatnamis) oli Inglise ja Ameerika kompaniide käes. 1956. aastal korraldati Nõukogude Liidu ja Rumeenia abiga ulatuslikud naftaotsingud. Nende tulemusena avastati ja hakati ekspluateerima uusi leiukohti Assami rajoonis, Pandžaabis, Bombayst põhja pool (Gudžaratis) ja Himaalaja eelmäestiku keskosas.

Gudžaratis lasti käiku kaks NSV Liidu abiga ehitatud naftatöötlemistehast; üks selline tehas on ehitatud Rumeenia abiga.

Missuguseid maavaru ja kus leidub Indias? Kuidas langevad kokku maavarade kaevandamine ning metallurgia ja masinaehituse asukohad? Uurige väiksema kaardi järgi (ülal nurgas) uusehituste rajooni Damodari jõe orus. Missugused tööstusharud on seal ülekaalus?

Bhakra-Nangali hüdrosõlme ehitamisel kasutati Satledži jõe mägist profiili. Vaadake, kui suuri langusi esineb jõel ja kuhu on ehitatud elektrijaamad.

Kuid senini veel ei suuda India rahuldada nõudmisi nafta järele oma ressurssidega.

Damodari jõe orus rajatakse hüdroenergeetika kompleksi ja suuri soojuselektrijaamu. Satledži jõel on lõpetamisel suurehitus (Bhakra-Nangal). Lõuna-India mäestikujõgedel ehitatakse ja on juba käiku lastud mitmeid hüdroelektrijaamu. Vaatamata ulatuslikule hüdroelektrijaamade ehitamisele, on soojuselektrijaamade osatähtsus suurem — nad annavad $^2/_3$ Indias toodetavast elektrist. Püsiva energiabaasi rajamiseks on juba palju ära tehtud, kuid siiski on toodetava elektrienergia hulk veel väike, mis raskendab rasketööstusharude arendamist.

Metallurgiatööstus on hästi kindlustatud kvaliteetse rauamaagi ja mangaaniga. Söe, rauamaagi ja mangaani leiukohtade soodne kooslus Dekkani kirdeosas määras India esimeste täieliku tsükliga metallurgiatehaste asukoha Jamshedpuri linnas. Need ehitas India kompanii «Tata» XX sajandi alguses. 1959. aastal andis esimese toodangu võimas riiklik tehas Bhilais, mis rajati Nõukogude Liidu abiga.

Tehase esialgseks võimsuseks oli arvestatud 1 milj. t metalli aastas, kuid kohe pärast tema käikulaskmist algas vastavalt täiendavale kokkuleppele Nõukogude Liiduga tehase laiendamine, nii et ta võiks toota 2,5 milj. t metalli aastas. Bhilai on India uhkus; tehas ületab pidevalt tootmisülesandeid. Hiljuti hakkas see vaba India esiklaps tootma raudteerööpaid noorte Aafrika riikide jaoks. Damodari orus ja Kalkuta lähistel ehitatakse veel kolme riiklikku tehast. On sõlmitud koostööleping NSV Liiduga metallurgiatehase ehitamiseks Bakaros. Viimase 12 aasta jooksul on terasesulatamine kasvanud Indias neljakordseks.

Suured boksiidivarud võimaldavad ehitada alumiiniumitehaseid. Viimastel aastatel on ehitatud kolm alumiiniumitehast, kuid elektrienergia vähesus takistab selle tootmisharu laiemat arenemist.

India tööstuse kõige noorem haru — masinaehitus, mis tekkis alles Teise maailmasõja päevil, täieneb igal aastal mitme uue tehasega. Vaguni- ja veduritehased vabastasid India vajadusest importida raudtee veerevat koosseisu; uued tehased Damodari piirkonnas ja Dekkani kiltmaa lõunaosas toodavad metallilõikepinke, elektrimootoreid, elektrijaamade, suhkru-, džuudi- ja puuvillavabrikute sisseseadeid. Käesolevaks ajaks on India tekstiilimasinate ostmise Inglismaalt peaaegu lõpetanud.

Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia ja Saksa DV abiga on ehitatud raskemasinatehased. Teise maailmasõja ajal ehitatud automontaažitehased lähevad üle autode tootmisele; Bangalore'is töötab lennukitehas, Vishakhapatnamis ehitatakse suurt laevatehast.

Kiiresti areneb ka keemiatööstus, eriti väetiste tootmine. Damodari orus töötab Välis-Aasia kõige võimsam lämmastikväetiste tehas. On alustatud sünteetiliste materjalide, sealhulgas ka kangaste tootmist.

Rasketööstuse silmapaistvale arenemisele vaatamata on toodangu väärtuselt ülekaalu säilitanud vanad harud — tekstiili- ja toiduainete tööstus. Kõige rohkem on arenenud puuvillatööstus. Kangaste kogutoodangult jääb India maha ainult Ameerika Ühendriikidest ja Nõukogude Liidust. Kuid tema tehased on tehniliselt mahajäänud: samal ajal kui Ameerika Ühendriikides on automaattelgedega varustatud kõik tehased, moodustavad need Indias ainult 10% sisseseadetest. Suurim puuvillatööstuse rajoon paikneb Bombay ja Ahmadabadi vahel. Kalkuta ümbruse džuudivabrikud toodavad mitte ainult siseturu, vaid ka ekspordi jaoks.

Kõrvuti vabrikutööstusega on Indias säilinud kodutööndus. Toodangu koguväärtuselt ei jää see suurtööstusest palju maha. Kodutööndusliku ettevõtted töötlevad põllumajanduslikku toorainet, valmistavad puuvillaseid, siid- ja villaseid kangaid, vaipu, ehteid jm. Neist suurem osa on koondunud Gangese oru linnadesse.

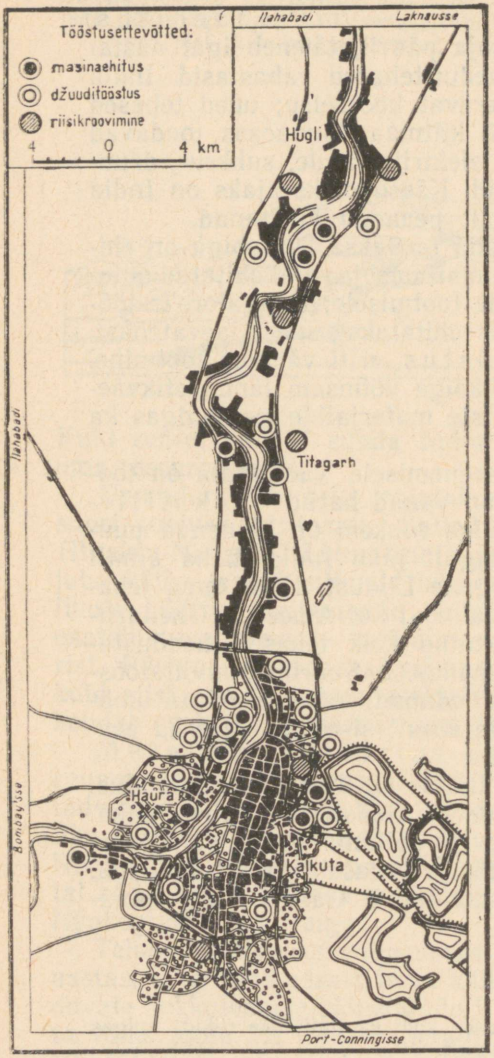
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tabelite 12 ja 15 järgi määrake India koht kapitalistlike riikide hulgas kivisöe ja rauamaagi varudelt ning toodangult.
2. Tehke tööstuse kaardi (lk. 259) järgi kindlaks sarnasus ja erinevus Põhja- ning Lõuna-India tööstuse struktuuris.

Tööstusrajoonid ja linnad.

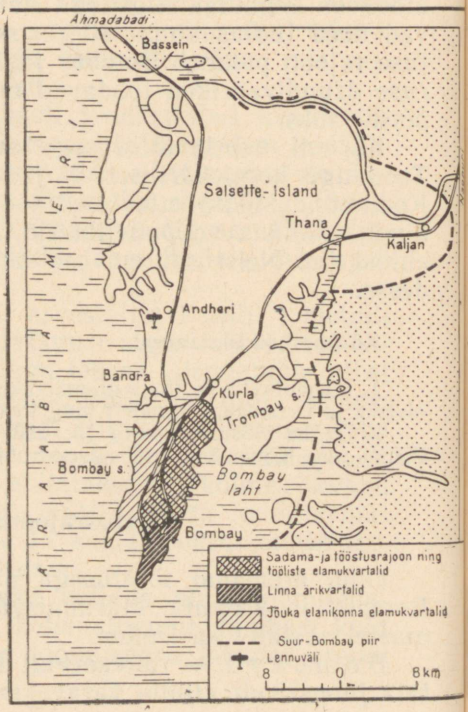
Oma arenenud tööstusega paistavad India linnade seas silma Bombay ja Kalkuta. Märkimisväärselt on tööstus laienenud viimastel aastatel ka Delhis.

Bombayd — rahvaarvult India suurimat linna — ei nimetata juhuslikult «India väravaks». Tema sadama kaudu toimub üle

Bombay paikneb saartel, mis on tammide abil ühendatud mandriga. Linna keskosa asub Bombay saarel. Linna põhiplaanis ilmnevad selgesti erinevused tema eri osade funktsioonides. Selgitage, miks paiknevad ärija tööstuskvartalid idarannikul, kuna kvartalid, kus elab linna jõukam rahvas ning asuvad turistidele määratud hotellid ja lõbustuskohad, hõlmavad saare lääneranniku.

Kalkuta on India suuremaid tööstuskeskusi. Tema tööstuslikud eeslinnad on nihkunud kaugele ülesjõge. Missugused tööstusharud on siin arenenud? Millega seletada Kalkuta tööstuse sellist struktuuri?

1/2 riigi impordist ja umbes 1/3 ekspordist. Laialdase kaubandusliku tegevuse kõrval on Bombay ka tähtsamaid puuvillaste kangaste, tekstiilimasinate ja elektriseadmete tootmise ning naftakeemia keskusi. Tema eeslinnades ehitati esimesed aatomireaktorid Indias. Linnas asuvad riigi suurim ülikool, filmistuudiod ja palju kultuuriasutusi. Bombay meelitab kokku palju välismaa turiste, keda teenindavad hästi korrastatud supelrannad, hotellid, staadionid, mitmesugused lõbustusasutused.

Kalkuta on tähtis sadam, mis asub Gangese deltaharu Hugli vasemal kaldal, 140 km kaugusel Bengali lahest. Sadama kaubakäibest langeb pool ekspordi arvele. Jõe laevateed puhastatakse pidevalt setetest ja ookeanilaevad võivad tõusta ülesvoolu kuni sadamakaideni. Kalkutas on väga palju töölisi. Suurem osa neist on tegevad džuudivabrikutes ja toiduainete tööstuses, samuti ka laevatehastes ning väikestes metallitöötlemise ettevõtetes, mis paiknevad Haura tööstuslikus eeslinnas. Nagu enamikus kapitalistliku maailma suurlinnades, nii ka Kalkutas erinevad heakorrastatud ärilinnaosa ja sellega liituvad jõuka rahvastiku elamurajoonid teravalt vanalinnast, heakorrastamata tööliskvartalitest. Kalkutas nagu Bombays on häda ja viletsus koondunud «bastidesse» (hurtsikute rajoonid, kus virelevad vaesed).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millega seletada asjaolu, et Bombay kujunes tähtsaimaks impordisadamaks, Kalkuta aga ekspordisadamaks?
2. Kandke teksti ja kaartide abil kontuurkaardile peamised tööstusrajoonid ning koostage nende iseloomustus.

Transport.

Peamine osa sisemaistest kaubavedudest toimub raudteedel. India raudteevõrgu kogupikkus on üsna suur, kuid see pole siiski küllaldane. Raudteevõrgu geograafia ei vasta kaasaegse majanduse vajadustele: maa siserajoonid on üksteisega nõrgalt seotud. Erineva laiusega raudteed ja ühe rööpmepaariga teede domineerimine teeb veod kalliks. Ka autotransport on puudulikult arenenud, kuigi Teise maailmasõja aastail rajati palju maanteid. India merelaevastik on veel väike ja suurem osa väliskaubandusest toimub välismaa laevadega. Alalised lennuliinid ühendavad omavahel kõiki India suuremaid linnu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Vaadake atlase transpordikaartidelt, kuidas paikneb India raudteevõrk, ja võrrelge selle tihedust Aasia teiste kapitalistlike riikide vastava näitajaga.
2. Vaadake tabelist 27, missugustel maailma maadel on raudteevõrgu pikkus enam-vähem niisama pikk kui Indial; missugused maad on selle näitaja poolest Indiast ees.

Inglise ülevõimu ajal moodustasid $^2/_3$ India ekspordist tee, džuut, puuvill, õliseemned, vürtsid ja mineraalne tooraine (mangaan, vilk). Samal ajal importis India peamiselt tarbekaupu ja toiduaineid. Selline väliskaubanduse struktuur peegeldas tema majanduse koloniaalset iseloomu.

Nüüd etendavad impordis peamist osa tehaste sisseseaded ja masinad, toorained ja poolfabrikaadid, nafta ja naftaproduktid, milles kajastub maa industrialiseerimine. Veel on säilinud küllaltki mahukas toiduainete sissevedu. Ekspordis kasvab tööstuskaupade osatähtsus, kuid põhilise osa moodustavad endiselt mineraalne tooraine ning lähistroopilise ja troopilise maaviljeluse saadused.

Väliskaubanduse geograafia on märgatavalt muutunud. Vanasti suunati peaaegu kogu eksport metropoli ja inglise kaubad moodustasid suurema osa impordist. Praegu on tunduvalt suurenenud Ameerika Ühendriikide osatähtsus, kes veavad Indiasse tööstuskaupu ja toiduaineid; on suurenenud kaubavahetus Saksa FV ja Jaapaniga.

Kõige tähtsam muutus majanduslikes välissidemetes seisneb aga selles, et aasta-aastalt kasvab India kaubavahetus Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike maadega. Viimase 8—10 aasta jooksul on väliskaubanduse käive nende maadega suurenenud 10-kordseks. India impordib sotsialismimaadest tööstuse sisseseadete komplekte ja masinaid, müües vastu rauа- ja mangaanimaaki, villa, villaseid ja siidkangaid, toornahka, džuudist tooteid ja muid kaupu. Kaubandus põhineb sõbralikul vastastikusel abistamisel ja võrdõiguslikkusel.

Sidemed sotsialismimaadega ei piirdu ainult väliskaubandusega. India saab märkimisväärseid laene soodsatel alustel ilma poliitiliste tingimusteta, mida esitavad talle imperialistlikud riigid. Peale abi tööstusettevõtete ehitamisel ja maapõue uurimisel saab India sotsialistlikelt riikidelt ka teaduslikku informatsiooni. Üheks India abistamise tähtsaks vormiks on tema rahvusliku kaadri ettevalmistamine; paljud India noored omandavad kõrgema hariduse Nõukogude Liidu ja teiste sotsialismimaade õppeasutustes; India noored teadlased ja insenerid praktiseerivad nende maade tehastes ja teaduslikes instituutides. India kultuurisidemed sotsialistlike maadega kasvavad ja tugevnevad.

LÄHIS- JA KESK-IDA MAAD.

Poliitiline kaart. Geograafiline asend.

Lähis- ja Kesk-Ida piirkonnas eksisteerivad juba pikemat aega mitmed iseseisvad riigid — Afganistan, Iraan, Iraak, Türgi, Saudi Araabia ja Jeemen. Pärast Teist maailmasõda said koloniaalsüsteemi lagunemise tulemusena iseseisvateks Jordaania, Küpros, Kuveit, Liibanon, Süüria, tekkis Iisraeli riik. Mitte ammu moodustati Araabia poolsaare lõunaosas veel üks sõltumatu araabia riik — Lõuna-Jeemeni Rahvavabariik. Tänaseni on säilinud siin veel järgmised Inglise valdused: Aden-asumaa ning mitmed protektoraadid — Lääne- ja Ida-Adeni vürstiriigid, Maskat ja Omaan, Lepinguline Omaan, Katar, Bahreini saared. Aden-asumaa ja osa Aden-protektoraadi vürstiriike on ühinenud Lõuna-Araabia Föderatsiooniks.

Afganistan, Iraan ja Türgi piirnevad põhjas Nõukogude Liiduga. Piki Lähis-Ida rannikut kulgeb tähtis meretee Vahemerest läbi Suessi kanali ja Punase mere Araabia merre. Läbi Lähis- ja Kesk-Ida maade on rajatud raudteed, mis viivad Pärsia lahe äärde, samuti kulgevad üle nende territooriumide Euroopast Aasiasse ja Austraaliasse ning Aasiast Aafrikasse suunduvad lennuliinid. Arvestades selle piirkonna geograafilisi iseärasusi, püüavad Ameerika Ühendriigid teda majanduslikult ja poliitiliselt endale allutada, lülitada need maad mitmesugustesse blokkidesse ning rajada nende territooriumile sõjaväebaase. Toetudes Ameerika Ühendriikide abile teostavad Iisraeli parempoolsed ringkonnad agressiivset poliitikat teiste Araabia riikide suhtes. Niisuguse poliitika tulemusena on Lähis- ja Kesk-Ida juba rida aastaid rahvusvahelise pinevuse koldeks. Kuid suurem osa selle piirkonna riike (Afganistan, Süüria, Liibanon, Jeemen jt.) sõjalistesse blokkidesse ei kuulu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kirjutage tabelist 2 vihikusse andmed Lähis- ja Kesk-Ida maade kohta.
2. Tõmmake kontuurkaardil värvilise pliiatsiga eespool käsitletud Lähis- ja Kesk-Ida maade riigipiirid ning kirjutage juurde pealinnade nimed.
3. Kasutades oskussõnade seletusi raamatu lõpus, tehke kindlaks, missugustesse sõjalistesse blokkidesse kuuluvad selle piirkonna maad.
4. Jälgige kaardilt, missugused riigid piirnevad NSV Liiduga ning missugustel puudub väljapääs merele.

Rahvastik.

Lähis- ja Kesk-Idas elab kokku ligikaudu 100 milj. inimest.

Elanikkonna rahvuslik koosseis on mitmekesine. Umbes 1/4 moodustavad araablased, kes elavad Süürias, Liibanonis, Jordaanias, Saudi Araabias, Jeemenis ja Kuveidis, asumaades ja protektoraatides. Iisraelis elavad juudid. Iraagis, Süürias ja

Iraanis moodustavad väikese osa rahvastikust kurdid. Iraan ja Afganistan on paljurahvuselised riigid. Afganistani territooriumil elab vähemalt 20 eri rahvust: afgaanid (60% rahvastikust), tadžikid, usbekid, turkmeenid. Iraanis moodustavad ligikaudu 1/2 rahvastikust pärslased; peale kurdide elavad seal veel aserbaidžaanlased, araablased, armeenlased, turkmeenid. Enamik Lähis- ja Kesk-Ida rahvastikust on islamiusulised, peale selle on veel juudiusulisi (Iisrael), kristlasi ja paljusid teisi. Paljurahvuselisus ja usulised erinevused tekitavad paljudes Idamaades keerukaid poliitilisi ja majanduslikke probleeme. Imperialistid ja reaktsioonilised ringkonnad õhutavad rahvaste vahel rahvuslikku ja usulist vaenu, et neid sellega eemale tõmmata üldisest vabadusliikumisest.

Rahvastiku paiknemine on Lähis- ja Kesk-Idas äärmiselt ebaühtlane. Elanikkond on koondunud jõeorgudesse, madalikele ja oaasidesse. Rahvastiku valdav enamik on tegev põllumajanduses ja elab väga vaeselt.

Linnarahvastiku osatähtsus ei ületa tavaliselt 25—30%. Erandiks on Iisrael, kus linnades elab üle 1/2 rahvastikust. Paljud linnad tekkisid juba antiikajal kaubateede äärde — mereranni-kule, jõeorgudesse, oaasidesse. Mitmetest neist kujunesid suured kaubandus- ja tööstuslinnad. Siin asuvad muhamedi ja ristiusu keskused: Meka ja Mediina Saudi Araabias on kogu maailma muhameedlaste palverännakukohtadeks. Jeruusalemm aga on kristlaste ja juudiusuliste püha linn.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake rahvaste kaardi järgi atlases, missugustesse keelterühmadesse ja keelkondadesse kuuluvad Lähis- ja Kesk-Ida rahvad.
2. Meenutage Aasia selle osa looduslikke tingimusi (reljeef, kliima) ning, kasutades rahvastiku tiheduse kaarti atlases, selgitage rahvastiku äärmiselt ebaühtlase paiknemise põhjusi.

Majanduse üldiseloomustus. Tööstus.

Allumine välismaa kapitali huvidele viis selleni, et Lähis- ja Kesk-Ida maades arenesid kaua aega ainult need majandusharud, millest oli huvitatud välismaa kapital. Nende maade peamiseks rikkuseks on nafta. Puuraukude kõrge tootlikkus, odav tööjõud ning torujuhtmetransport teevad siin nafta tootmise 10 korda odavamaks kui Ameerika Ühendriikides. Naftatootmine ongi siin kõige arenenum tööstusharu. Nafta pumbatakse torujuhtmeid pidi sadamalinnadesse, kust veetakse suurelt osalt Lääne-Euroopasse. Ameerika kompaniide arvele langeb üle 1/2 ja Inglise kompaniide arvele 1/3 toodetavast naftast.

Rida Lähis- ja Kesk-Ida maid astus võitlusse nende võimsate kompaniidega. Esialgu ei taotle nad tööstuse natsionaliseerimist, vaid oma osa suurenemist sissetulekutest, mida saadakse nafta turustamisel.

Töötlev tööstus on arenenud nõrgalt. Mõnevõrra kõrgema arenemistasemega paistavad silma Türgi ja Iisrael. Kõigis maades toodetakse vähe elektrienergiat (Iraan, näiteks, jääb elektrienergia toodangult ühe elaniku kohta Nõukogude Armeeniast maha 40 korda). Olemasolev kergetööstus rahuldab osa elanikkonna vajadustest riide, suhkru ja tuletikkude osas.

Vabrikutööstuse nõrga arenemise tõttu on suur tähtsus kodutööndusliku käsitööl. Eriti silmapaistev koht kuulub siin vaibakudumisele, mis on laialt levinud Iraanis, Afganistanis, Süürias ja teistes maades. Afganistanis ja Iraanis valmistatud villased ja poolvillased (pärsia) vaibad on tuntud kogu maailmaturul. Meistrid annavad põlvest põlve edasi värvide valiku ja mustrite loomise saladused. Vaipu valmistavad peamiselt naised ja lapsed. Käsitöölised toodavad samuti suures koguses puuvillaseid ja villaseid kangaid. Süüria on kuulus puust, vasest, kullast ja hõbedast esemete kunstilise töötluse ning külmrelvade väljatöötuse poolest.

Küsimusi ja ülesandeid.

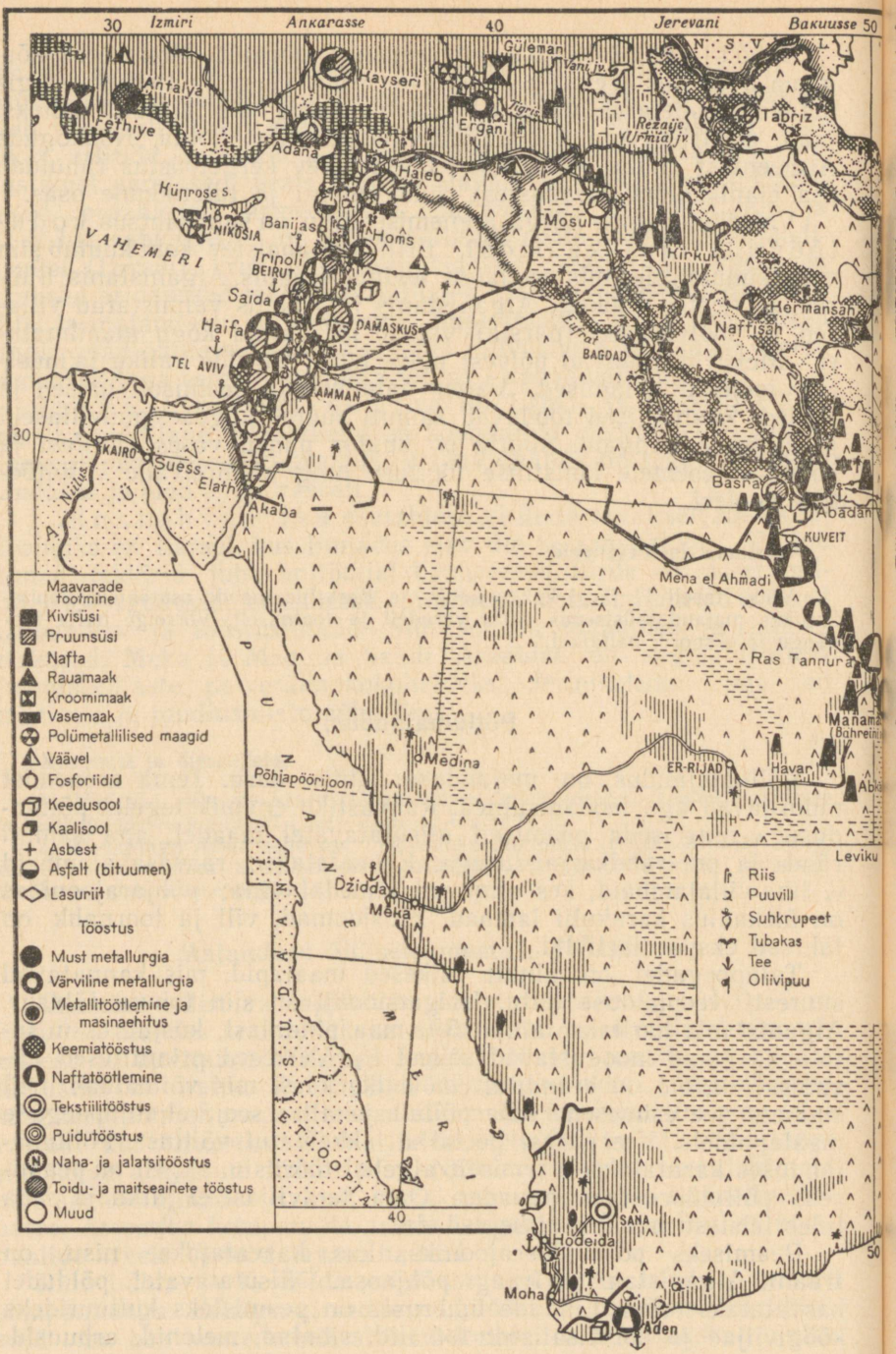
Võtke tabeli 11 järgi kokku Lähis- ja Kesk-Ida maade osatähtsus kapitalistlikus majandussüsteemis nafta varudelt ja tootmiselt. Võrrelge nafta toodangu ja ekspordi näitajaid.

Põllumajandus.

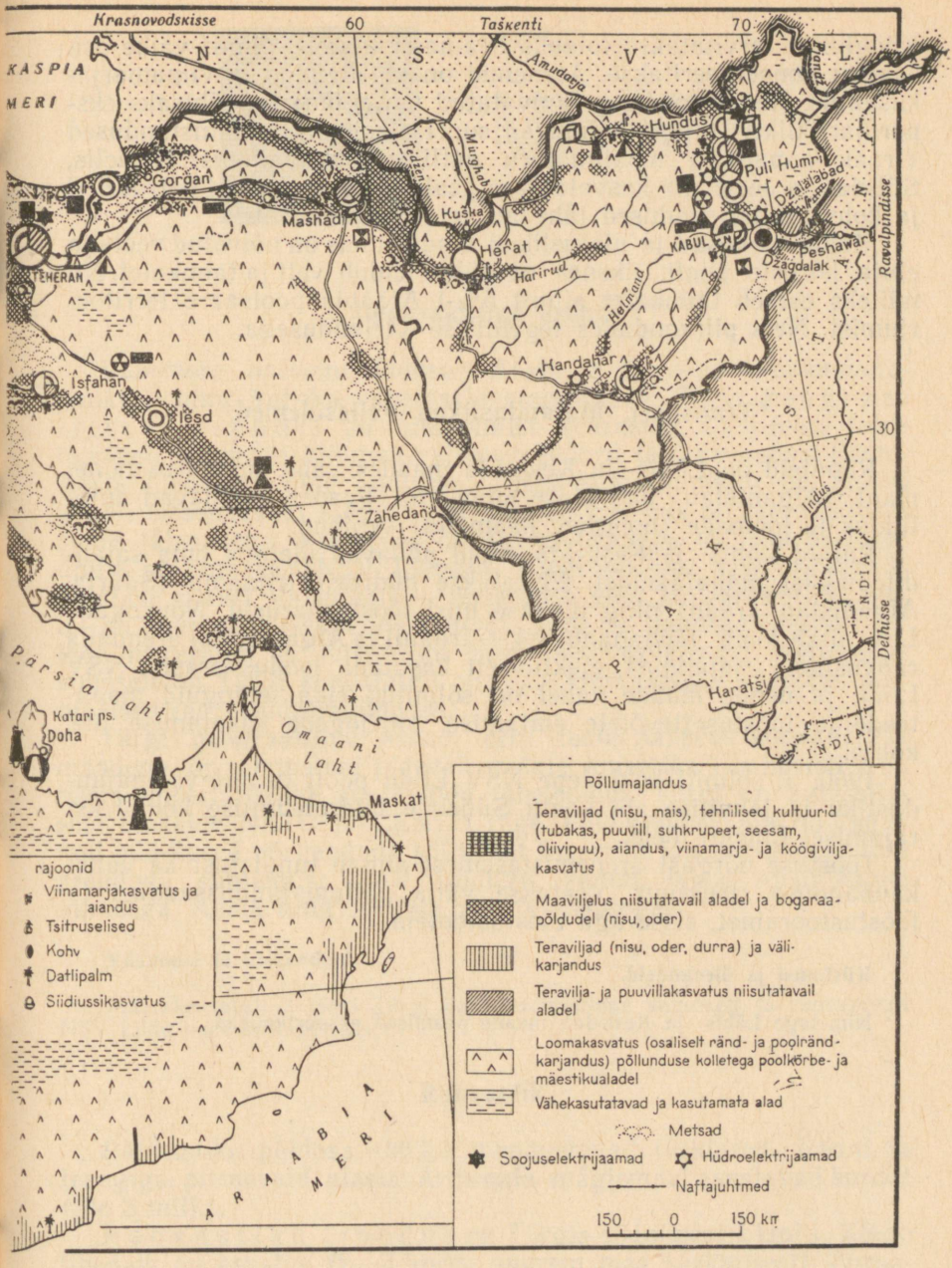
Põllumajandus on majanduse juhtiv haru. Tema arenemist pidurdavad aga feodaalsuhted. Rahvastiku enamik tegeleb põllundusega ning seda peamiselt niisutatavatel maadel, aga samuti ränd- ja poolrändkarjandusega. Kasvatatakse rasvasabalambaid e. liha-villalambaid, kes annavad jämedat villa; põhjarajoonides on ülekaalus karakulli lambad. Elusloomad, vill ja toornahk on tähtsad ekspordiartiklid.

Talupoegadel on ainult väikesed maalapid, mis kannatavad suuresti veepuuduse tõttu. Irrigatsioonil on siin tohutu tähtsus. Afganistanis haritakse ainult 5% maa pindalast, kusjuures niisutatavad maad moodustavad sellest $^1/_3$. Väikesed primitiivsed niisutussüsteemid on eranditult mõisnike käes, mis võimaldab neil suunata vee esimesena oma põllule ja alles seejärel talupoegade maalappidele. Vee pärast peetakse lakkamatut võitlust. Põllumajanduses kasutatakse äärmiselt algelisi tööriistu, sageli on peamiseks põllutööriistaks puuader. Oma teraviljast ei jätku ja seda tuleb teistest maadest sisse vedada.

Peamiseks põllundusrajooniks, kus kasvatatakse nisu, on Iraani, Afganistani ja Iraagi põhjaosa. Niisutatavatel põldudel kasvatatakse riisi. Linnade ümbruses on peamisteks kultuurideks köögiviljad ja kõrvitsalised: tomatid, sibulad, melonid, arbuusid.

Määrake kaardi järgi, kuidas paikneb Lähis- ja Kesk-Ida maades naftatööstu
luse ja loomakasvatuse rajooni

kuidas kulgevad peamised naftajuhtmed. Mida võite öelda peamiste maaviljepaiknemise kohta?

Köögivilju tarvitatakse toiduks enamasti toorelt, ainult väike osa saagist konserveeritakse. Arenenud on ka aiandus ja viinamarjakasvatus. Nende toodang (kuivatatud puuviljad) on tähtsaks ekspordiartikliks. Iraagis hõlmavad suuri alasid datlipalmiistandused (Iraak annab 3/4 maailmaturu datlitest). Liibanonis, Iisraelis, Süürias ja Jeemenis kasvatatakse peale teraviljade veel tsitruselisi ja kohvi, mille saadused lähevad samuti ekspordiks.

Maade siseosad ja ulatuslikud alad lõunas on hõivatud veeta ja eluta kõrbete poolt, üksnes oaasides leidub vett ja taimkatet. Nii näiteks esineb taimkatet ainult 5%-l Araabia poolsaare territooriumist. Neis piirkondades tegeldakse karjandusega.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Raudteid on Lähis- ja Kesk-Ida maades vähe, kusjuures mõnel maal (Afganistan) nad üldse puuduvad. Peaosa etendavad autoliiklus ja loomade (hobused, kaamelid) veojõud.

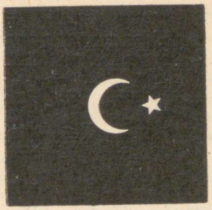
Paljud Lähis- ja Kesk-Ida maad püüavad ületada oma sajanditepikkust mahajäämust. Ehitatakse hüdroelektrijaamu (Süüria, Afganistan, Iraan) ning luuakse uusi tööstusharusid. Nõukogude Liit aitab oma lõunanaabritel — Iraanil ja Afganistanil arendada rahvuslikku majandust, efektiivselt kasutada loodusvarasid. NSV Liidu ja nende maade vahel on sõlmitud rida lepinguid maanteede ja tööstusettevõtete ehitamise, piirijõgede kasutamise jne. kohta.

1966. a. sõlmiti kokkulepe NSV Liidu poolt osutatava majandusliku ja tehnilise abi kohta Süüriale hüdrotehnilise kompleksi rajamisel Eufrati jõele.

Tööstuse nõrgast arenemistasemest annab tunnistust ka väliskaubanduse struktuur. Veetakse välja põllumajandussaadusi ja tööstustoorainet, sisse aga tööstustooteid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Nimetage Lähis- ja Kesk-Ida maade peamised eksportkaubad.

TÜRGI.

Pindala — 781 000 km².
Rahvastik — 34 milj. el.
Pealinn — Ankara.

Geograafiline asend.

Vahemere basseini idaosas, Aasia ja Euroopa «kokkupuutepunktis» ning Aafrika vahetus läheduses asuva Türgi geograafilisel asendil on mitu olulist iseärasust. Läbi tema territooriumi kulgevad lühimad rahvusvahelised teed Euroopast Edela-Aasia maadesse ning Indiasse. Türgi lõunarannikult on Suessi kanali sissepääsuni ainult veidi üle 600 km, mis on mereliikluses suure tähtsusega. Kirdeosas on Türgil peaaegu 600 km ulatuses ühine maismaapiir NSV Liiduga. Türgi piirides asub väljapääs Mustast merest Vahemerre — Bosporuse väin ja Dardanellid. Sellel on suur rahvusvaheline tähtsus, kuna ta puudutab paljude riikide meresõidu ja julgeoleku huve. Rahvusvahelise kokkuleppe kohaselt on Türgi kohustatud püsivalt kindlustama väinades normaalsed laevasõidutingimused.

Türgi geograafiline asend, eriti tema naabrus sotsialistlike maadega, on tõmmanud pidevalt endale Ameerika Ühendriikide ja teiste imperialistlike suurriikide tähelepanu. Türgi on agressiivsete blokkide NATO ja CENTO liige, kuid viimasel ajal on ilmnenud püüdlused nõrgendada sõltuvust Ameerika Ühendriikidest ning arendada suhtlemist NSV Liiduga, samuti teiste sotsialistlike maadega, Aasia ning Aafrika noorte riikidega.

Küsimusi ja ülesandeid.

Määrake tabeli 2 järgi Türgi koht territooriumi suuruselt ja rahvaarvult NSV Liidu naaberriikide seas.

Rahvastik.

Rahvastiku põhiosa (86%) moodustavad türklased, Iraani ja Iraagiga piirnevaid alasid Armeenia mägismaal asustavad kurdid (üle 3 milj.).

Rahvastiku tihedus on Türgis 43 inimest 1 km²-l. Kõige tihedam on asustus (2—3 korda suurem maa keskmisest) Euroopa-osas, Väike-Aasia poolsaare lääneosas ja mujal rannikupiirkondades; hõredalt on rahvastatud ulatuslikud kiltmaa-alad, eriti idaosas. Türgi on põhiliselt maarahvastiku maa. Savimajadest

Istanbul asub nii Euroopas kui Aasias, asetsedes sissepääsu juures Marmara merest Bosporuse väina. Vanades linnaosades (Fatih, Eminönü, Üsküdar) on kitsad kõverad tänavad, madalad majad, palju templeid ja käsitööduslikke töökodasid. Beyoglys asuvad äri- ja kaubanduskvartalid, Galatas — sadam ja tööstus.

koosnevad külad on õige armetu ilmega, seda eriti maa sise- ja idaosas. Ainult 1/3 rahvastikust elab linnades. Linnad on enamasti väikesed, meenutades nii elanike tegevusalade poolest kui ka oma välisilmelt rohkem suuri külasid.

Sellel foonil paistavad silma kaks linna. Esimene neist — Istanbul (koos eeslinnadega 2,5 milj. elanikku) — on Türgi tähtsaim kaubandus-, tööstus- ja transpordi- ning kultuurikeskus. Samuti on ta rikas iidsete ajaloomälestiste poolest. Istanbuli arvele langeb 1/2 kogu maa kaubandusoperatsioonidest ja tööstustoodangust. Pealinnas Ankaras (türgi k. *Angora*) elab ligi 1 milj. inimest. Linnas areneb kiiresti tööstus, kaubandus ja kultuur, on ehitatud palju administratiivhooneid ning rajatud uusi elamukvartaleid. Kuid sellele vaatamata jääb Ankara suurelt osalt kitsaste tänavate ja savist majadega vanaks türgi linnaks.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Maailma rahvastiku kaardi järgi atlases tehke kindlaks, missugusesse keelkonda ja keelterühma kuuluvad türklased; jälgige Türgi põhirahvaste paiknemist.
2. Missugustes Edela-Aasia maades peale Türgi elab veel kurde?

Majanduse üldiseloomustus.

Pärast vabariikliku korra kehtestamist 1923. a. suunas Türgi valitsus oma jõupingutused poolkoloniaalse sõltuvuse ja feodaalse mahajäämuse likvideerimisele ning kaasaegse tööstuse rajamisele. Tööstuse põhiharud natsionaliseeriti. Olulist abi osutas Türgile tema majanduslikus ülesehitustöös Nõukogude Liit. Hiljem, eriti pärast Teist maailmasõda, olukord Türgis aga muutus. Taas tugevnes tema sõltuvus väliskapitalist, eriti Ameerika Ühendriikide, Itaalia ja Saksa FV monopolidest. Türgi militariseerimine ja osavõtt sõjalistest liitudest õõnestab tema majandust. *Türgi on mahajäänud kapitalistlik riik; tema majanduse aluseks on põllumajandus.*

Põllumajandus.

Türgi viljakamad maad kuuluvad suurmõisnikele ja kulakutele, aga samuti riigile. Talupojad kannatavad maa vähesuse all, puudus on neil ka töökarjast ja inventarist; raskesti kannatavad nad arvukate maksude ja andamite, mõisnike ja kulakute omavoli all. Põllumajanduses kasutatakse masinaid vähe, neid on ainult suurtes mõisa- ja kulaklikes majandites. Algeliste vahenditega haritud, halvasti väetatud ja suurelt osalt niisutamata maa (niisutussüsteeme on väga vähe) annab madalat saaki. Viimasel ajal võib täheldada kapitalismi sissetungi ka põllumajanduses.

Haritud maa hõlmab ligi $^1/_3$ Türgi pindalast, paiknedes peamiselt lääneosa madalikul ning rannikul, samuti jõeorgudes ning kiltmaal mäestikuvahelistes nõgudes. P õ l l u n d u s e s etendavad peaosa teraviljad, eriti nisu. Teravilju kasvatatakse põhja-, kesk- ja idarajoonides, kus valitseb kontinentaalne kliima. Tehniliste kultuuride osa külvipinnas on õige tühine, kuid nende osatähtsus majanduses, eriti ekspordis, on suur. Kümnetesse maadesse veetakse välja peaaegu kogu tema erakordselt kõrge kvaliteediga tubaka saak. Tubaka- ja seesamisaagilt on Türgi maailmas esimeste hulgas, oliivisaagilt kolmandal (Hispaania ja Itaalia järel) ning oopiumimoonisaagilt esimesel kohal.

L o o m a k a s v a t u s e põhiharuks on lammaste ja kitsede kasvatamine. Anatoolia kiltmaa ja Armeenia mägismaa ääretutel kuivadel ning kivistel karjamaadel karjatatakse kokku rohkem kui 60-miljonilist kitse- ja lambakarja. Selle primitiivse rändkarjan-

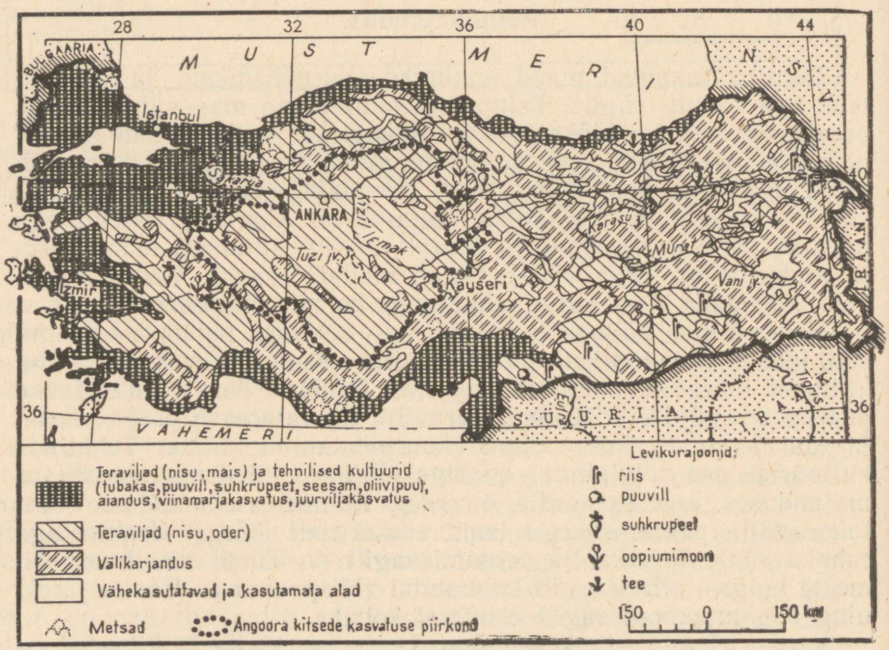
duse kõrval tegeldakse poolsaare siseosas veel angoora kitsede kasvatusega, kes on kuulsad oma pika valge siidpehme villa poolest. Türgile kuulub $^1/_2$ kogu maailma angoora kitsede arvust ning ta on esikohal angoora villa toodangult ja ekspordilt.

Küsimusi ja ülesandeid.

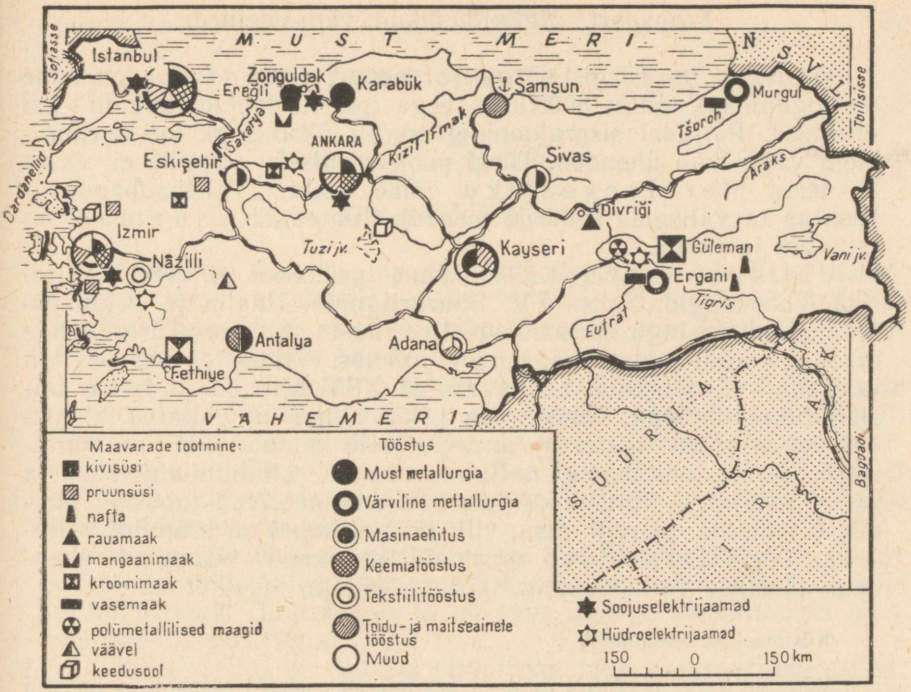
Tabelite 22, 25 ja 26 järgi määrake Türgi koht teiste maade hulgas nisu- ja puuvillatoodangult ning lammaste arvult.

Tööstus.

Türgi on rikas paljude maavarade poolest, mida vajab rasketööstus, aga samuti kerge- ja toiduainete tööstuse tarvis minevast toorainest. Kuid *rasketööstus,* eriti masinaehitus ja keemiatööstus, *on siin nõrgalt arenenud, jäädes maha kerge- ja toiduainete tööstusest.* Türgi on kapitalistlike maade seas kroomitoodangult kolmandal kohal. Peaaegu kogu maak veetakse välja kapitalistlikesse suurriikidesse, eriti Ameerika Ühendriikidesse ja Saksa FV-sse.

Vaadake kaarti ja tehke kindlaks, missuguseid kultuure kasvatatakse rannikul ning milliseid maa siserajoonides. Eristage tehniliste kultuuride põhivööndid. Millega seletada põllumajanduskultuuride sellist paiknemist?

Võrrelge seda kaarti Türgi põllumajanduskaardiga. Milliseid ühiseid jooni võib leida Türgi tööstuse ja põllumajanduse paiknemises? Nimetage peamised tööstuskeskused. Jälgige rauamaagi teekonda Divriğist Karabüki metallurgiakombinaati.

Muu mineraalse tooraine kaevandamine toimub ainult väikeses ulatuses. Elektrienergia toodangult ühe elaniku kohta on Türgi Aasia riikide seas viimaste hulgas. Karabükis töötab kohaliku söe ja Divriğist juurdeveetava rauamaagi baasil väike metallurgiakombinaat. Ereğlisse on ehitatud uus terasesulatustehas. Istanbulis, Ankaras, Izmiris ja Kayseris on ehitatud väikesed masinaehitus-, keemia- ning tsemenditehased. Enne Teist maailmasõda ehitati ja sisustati Nõukogude Liidu abiga tekstiilikombinaadid Kayseris ning Nazillis. Sadama- ja teistes rannikulinnades on arenenud tubaka-, veini-, puu- ja köögiviljakonservi- ning kalatööstus; siseosa linnades paiknevad suhkru-, naha- ja puuvillapuhastustehased, villapesemiskojad ning veskid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Andke Türgi ranniku- ja siserajoonide looduse, rahvastiku paiknemise ning majanduse lühike võrdlev iseloomustus.

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Transport on Türgis nõrgalt arenenud. Raudteid on vähe — kogupikkus ainult 8000 km, seega iga 100 km² kohta vaid 1 km raudteed. Paljudel siserajoonidel on nii üksteisega kui ka rannikuga väga halb ühendus. Türgi poolsaarelisele asendile ei vasta ka tema merelaevastiku väike maht. Väliskaubanduses kasutab ta välismaa laevade teeneid. Suuremad sadamad on Istanbul ja Izmir.

Väliskaubanduses on tema peamised partnerid Ameerika Ühendriigid, Saksa FV, Suurbritannia, Itaalia ja Prantsusmaa. Kaubalepingu ebasoodsate tingimuste tõttu on Türgil nende maadega kauplemisel negatiivne bilanss. Viimastel aastatel on laienenud võrdõiguslik kaubavahetus NSV Liiduga ja teiste sotsialistlike riikidega. Nõukogude Liidu abiga on ehitatud klaasivabrik (Istanbuli eeslinna Aasia-poolsele kaldale), mis on suuremaid Aasias, ehitatakse naftautmistehast, alumiiniumitehast ja veel 5 ettevõtet. Türgi ekspordis domineerivad tubakas, puuviljad, pähklid, puuvill, nisu, vill; tähtsal kohal on kromiidi väljavedu. Türgi impordib masinaid, seadmeid, transpordivahendeid, tööstuse valmistooteid, naftatooteid ja vedelkütust.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge Türgi ja Lõuna-Euroopa kapitalistlike maade ekspordi ja impordi struktuuri.

PRAKTILISED TÖÖD.

(Täidetakse valikuliselt õpetaja korraldusel.)

1. Kasutades tabelit 2, märkige kontuurkaardil eraldi ära Aasia imperialistlikud riigid, vähem arenenud kapitalistlikud maad, arenevad maad ning veel säilinud koloniaalvaldused. Sealjuures märkige eri tingmärgiga (selgitus andke legendis), kellele kuuluvad Aasia asumaad ja protektoraadid.
2. Aasia maavarade ja füüsilise kaardi järgi atlases kandke varem joonistatud Aasia poliitilisele kaardile nafta ja maagaasi, raua- ja mangaanimaagi ning tina kaevandamise piirkonnad.
3. Määrake põllumajanduse kaartide järgi atlases eri tüüpi maade spetsialiseerumine ning teie poolt koostatud kaardi abil iseloomustage lühidalt Aasias arenevate maade ning asumaade ja protektoraatide majandust.
4. Õpiku teksti, atlase kaartide ja nende statistiliste tabelite alusel, kus on toodud andmeid Iraani, Iraagi ja Afganistani majanduse ning rahvastiku kohta, koostage nimetatud maade lühike majandusgeograafiline iseloomustus.

AAFRIKA.

ÜLDINE ÜLEVAADE.

Pindala — 30,3 milj. km².
Rahvastik — üle 300 milj. el.

Geograafiline asend.

Hiiglasuurt Aafrika mandrit ümbritsevad ookeanid ja mered. Üksnes Suessi maakitsus, mida läbib kanal, ühendab Aafrikat Aasiaga. Seepärast *peab Aafrika ühendust maailma kõigi maadega õhu- ja meretee kaudu.*

Enne seda kui avastati ümber Aafrika kulgev meretee, oli selle mandri territoorium maailma peamistest kaubateedest kõrval. Üksnes Põhja- ja Kirde-Aafrika maadel oli üle Vahemere elav kaubavahetus Euroopaga ja Ees-Aasiaga. Pärast Suessi kanali ehitamist jäid need maad Euroopast Aasiasse ja Austraaliasse viivale tähtsale mereteele.

Praegu ühendavad Aafrikat teiste maailmajagudega regulaarsed laevaliinid. Aafrika kontinenti katab tihe rahvusvaheliste lennuliinide võrk. Õhutranspordil on suur tähtsus kaubanduses ning reisijate- ja postiveos.

Vähem soodus on Aafrika sisepiirkondade geograafiline asend. Sageli paiknevad nad tuhandete kilomeetrite kaugusel rannikust ning ühenduse pidamine nende aladega on raske. See on võimalik ainult lennukite ja autodega.

Imperialistlikud riigid kasutavad ära Aafrika geograafilise asendi. Mitmetes maades on nad ehitanud sõja-, lennu- ja mereväebaase, mida püütakse säilitada isegi sõltumatuse saavutanud riikides.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tutvuge atlases leiduva transpordikaardi järgi Aafrika asendiga ülemaailmse tähtsusega mereteedel.
2. Tehke atlases leiduvate Aafrika ja Euroopa kaartide alusel kindlaks vahemaa Kaplinnast Londonisse, New Yorki ja Singapuri ning Alžiirist Marseille'sse.

AAFRIKA POLIITILINE KAART.

Aafrika jaotamine.

Esmakordselt ilmusid eurooplased Aafrika rannikule XIV sajandil. Esialgu piirdusid nende vallutused rannikualaga. Suurte territooriumide vallutamise ja asumaade rajamise eesmärgil algas

sissetung Aafrika mandri südamiku suunas XIX sajandi teisel poolel. Eriti intensiivseks muutus Aafrika mandri jaotamine koloniaalriikide vahel XIX ja XX sajandi vahetusel. Aafrikat hinnati kui rikkalike loodusvarade allikat ning suurt kasumit andvat müügiturgu. Anastamine toimus nii vägivalla kui ka orjastavate lepingute pealesundimise teel. Kuid paljud Aafrika rahvad osutasid vallutajatele vastupanu, mis kestis sageli kümneid aastaid.

Mandri koloniseerimisega kaasnes äge võitlus imperialistlike riikide vahel. Suure osa Aafrika territooriumist haarasid enda kätte Suurbritannia ja Prantsusmaa.

Aafrika mandril olid riigid välja kujunenud juba enne eurooplaste kolonisatsiooni algust. Põhja-Aafrikas paiknevad araabia riigid — Alžeeria, Egiptus, Liibüa, Tuneesia ja Maroko — olid majanduslikult küllaltki arenenud maad. Nende käsitöötooteid müüdi laialdaselt Euroopa ja Aasia maadesse. Kõrgel järjel oli araabia kultuur. XVI sajandil sattusid need riigid (välja arvatud Maroko) Osmani impeeriumi võimu alla, mis pikendas ja pidurdas ligi neli sajandit nende maade majanduslikku arenemist. Aafrika mandri teistes osades olid keskajal juba välja kujunenud riikideks Etioopia, Mali, Gaana ja teised. Nendes maades oli hästi arenenud käsitöö ning loodud kaubanduslikud sidemed teiste maadega. K. Marxi sõnade järgi oli Aafrika XV—XIX sajandil jahimaaks, kus kütiti mustanahalisi. Orjadega kauplemise perioodil hukkus või veeti orjusesse ligi 100 miljonit aafriklast. Kolonisaatorid purustasid paljude keskaegsete riikide majanduslikud ja kultuurilised keskused, Aafrika rahvaste iidne kultuur oli hukkumas.

Inglise asumaad moodustasid Ida-Aafrikas peaaegu katkematu, põhjast lõunasse kulgeva vööndi. Mandri lõunatipus loodi dominiooni õigustes Lõuna-Aafrika Liit. Lääne-Aafrikas vallutas Suurbritannia Kullaranniku, Nigeeria ja Sierra Leone. Lääne-Aafrika ülejäänud osa, nagu osa Kesk-Aafrikatki, sattus peaaegu tervikuna Prantsusmaa võimu alla. XX saj. algul ühendati siin kaheksa tema koloniat üheks — Prantsuse Lääne-Aafrikaks, aga neli kolooniat Kesk-Aafrikas — Prantsuse Ekvatoriaal-Aafrikaks. Põhja-Aafrikas anastas Prantsusmaa Alžeeria; Tuneesia ja Maroko muutis aga oma protektoraatideks. Asumaaks muudeti ka Madagaskari saar. Enne Teist maailmasõda hõlmasid Inglise ja Prantsuse asumaad ligi $^2/_3$ Aafrika pindalast. Mandri südamikus paikneva hiiglasuure Kongo territooriumi anastas Belgia. Lisaks sellele oli Aafrikas asumaid Portugalil, Saksamaal ja Hispaanial. Niiviisi oli asumaaks muudetud kogu Aafrika. Pärast Esimest maailmasõda laiendasid Prantsusmaa ja Inglismaa veelgi oma valdusi Aafrikas Saksamaa endiste asumaade arvel.

Aafrika põlisasukaid rõhuti äärmise julmusega. Kolonisaatorid anastasid viljakad maad ning ajasid talupojad sealt minema, koormasid põliselanikke suurte maksudega, jätsid nad ilma igasugustest poliitilistest õigustest. Üle 90% elanikkonnast oli kirjaoskamatu. Aastatulu ühe aafriklase kohta oli mitukümmend korda madalam kui eurooplase kohta. Talupoegade ülimalt kasin sissetulek ja aafriklastest tööliste nigel palk sundisid neid poolnäljas kiratsema. Kõigi koloniaalmaade majandus oli mahajäänud. Julm oli rassiline diskrimineerimine.

Küsimusi ja ülesandeid.

Meenutage, mida olete õppinud ajaloost Aafrika poliitilise kaardi kohta XIX saj. lõpul — XX saj. algul.

Enne Teist maailmasõda oli Aafrikas kõigest neli vormiliselt sõltumatut riiki: Etioopia, Egiptus, Libeeria ja Lõuna-Aafrika Liit. Egiptuses aga paiknesid Inglise väed. Libeeria sõltus tegelikult Ameerika Ühendriikidest, Etioopia oli aastail 1936—1941 Itaalia poolt okupeeritud, aga Lõuna-Aafrika Liidus (alates 1961. a. — Lõuna-Aafrika Vabariik) olid poliitilised õigused ainult Euroopa päritoluga elanikkonnal.

Rahvusliku vabadusliikumise enneolematu tõusu tulemusena likvideeriti koloniaalrežiim enamikus Aafrika maades. Teistest varem said sõltumatuks Põhja- ja Kirde-Aafrika riigid — Ühinenud Araabia Vabariik (Egiptus), Liibüa, Tuneesia, Maroko ja Sudaan, Ginea lahe ääres aga Gaana ja Ginea. Alžeeria rahvas võitis kätte vabaduse kolonisaatorite vastu peetud võitluse tulemusena, mis kestis 1954. aastast kuni 1962. aastani. Poliitilise iseseisvuse saavutamine nende maade poolt oli eeskujuks teistele rõhutud rahvastele, kelle võitlus iseseisvuse eest veel jätkus. 1960. aastal kuulutati iseseisvaks 17 riiki. Seda aastat nimetatakse «Aafrika aastaks». *1968. aasta lõpuks oli Aafrika mandril 49 Aafrika riigist (ilma saarteta) iseseisvuse saavutanud 40 riiki.* Nende hulka ei kuulu Lõuna-Aafrika Vabariik ja Lõuna-Rodeesia, ehkki formaalselt on Lõuna-Aafrika Vabariik sõltumatu riik. Lõuna-Rodeesia on Inglismaa koloonia, kes kuulutati ebaseaduslikult «valge» elanikkonna valitseva ladviku poolt «sõltumatuks» riigiks. Mõlemas nendes riikides teostab vähemuses olev Euroopa päritoluga elanikkond miljonite põliselanike suhtes rassilise diskrimineerimise ja terroriseerimise poliitikat. Peale selle, Lõuna-Aafrika Vabariik okupeeris Edela-Aafrika ja kehtestas ka seal rassilise rõhumise režiimi. LAV ja Lõuna-Rodeesia rahvad võitlevad oma maa vabastamise eest.

ÜAV, Alžeeria, Ginea, Brazzaville'i Kongo, aga samuti Tansaania on valinud mittekapitalistliku arenemistee. Nendes maades toimuvad põhjalikud sotsiaalsed ümberkujundused ja nad kuuluvad imperialismi ja kolonialismi vastu võitlevate maade esirinda.

Noortes vabanenud riikides püüavad imperialistid oma positsioone säilitada ja võimule upitada endale kuulekaid valitsejaid ning muuta nende riikide sõltumatus tühipaljaks formaalsuseks. Aafrika sõltumatutele riikidele antava «abi» sildi all tõmbavad kolonisaatorid neid kaasa sõjalistesse blokkidesse ning suruvad peale majanduslikult ebasoodsaid lepinguid. Kõik see väljendab imperialistide püüdu takistada noorte Aafrika riikide mittekapitalistlikku arenemist ning säilitada koloniaalrežiim uutes vormides (neokolonialism). Mõnedes riikides on imperialistidel korda läinud saavutada oma eesmärk.

Suur tähtsus on 1963. aastal Addis Abebas Aafrika riikide riigi-

peade konverentsil vastuvõetud «Aafrika ühtsuse hartal». Aafrika riigid võtsid endale kohustuse arendada tihedat koostööd võitluses kolonialismi ja imperialismi vastu, koordineerida oma tegevust riigikaitse, majanduse, ühenduse pidamise, hariduse ja tervishoiu alal.

Senini alles jäänud koloniaalvaldused moodustavad vähem kui 12% Aafrika territooriumist, kusjuures neis valdustes elab 6% kontinendi rahvastikust.

Maailma suurimaks koloniaalriigiks on seni jäänud Portugal. Lõuna-Aafrikas, Angoola ja Mosambiigi koloniaalvaldustes, elab üle poole Aafrika koloniaalikkes olevast rahvastikust. Peale Portugali koloniaalvalduste on Aafrikas säilinud veel Hispaania, Inglise ja väiksemaid Prantsuse valdusi. Asumaade rahvad peavad oma rahvusliku vabaduse eest ränka võitlust kolonisaatorite vastu.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke tabeli 3 järgi kindlaks, missugused maad said iseseisvaks «Aafrika aastal» ja pärast seda. Kirjutage nende riikide nimed kontuurkaardile.
2. Viirutage kontuurkaardil Aafrika mandril asuvad koloniaalvaldused ning kirjutage juurde nende nimetus ja poliitiline kuuluvus. Kandke tabeli 2 alusel kontuurkaardile imperialistlike riikide valdused Aafrika saartel.

LOODUSLIKE TINGIMUSTE JA RESSURSSIDE MAJANDUSLIK HINNANG.

Aafrika loodus on mitmekesine ja tema loodusvarad rikkalikud.

Aafrika reljeefis domineerivad kiltmaad, mis mandri äärealadel tõusevad, rannikumadalikule aga laskuvad astanguna. Mandri südamikus paiknevate laialdaste nõgude ääred tõusevad samuti astanguliselt. Niisuguse reljeefi tõttu on Aafrika jõed kärestikulised ning laevatatavad üksnes osaliselt. Mandri kõrgeimad mäed asuvad Ida-Aafrikas. Siin kõrguvad lumiste tippudega kustunud vulkaanide hiiglakoonused — Kilimandžaaro, Keenia ja Ruvenzori massiiv. Samas piirkonnas paiknevad mandri suurimad mägismaad — Abessiinia ja Ida-Aafrika mägismaa. Lääne-Aafrika kõrgeimaks tipuks on kustunud Kameruni vulkaan Ginea lahe rannikul. Troopilises Aafrikas on mägismaad kõige soodsamaks elamispiirkonnaks ja põlluharimise alaks. Madalikualasid on Aafrikas suhteliselt vähe, kuid enamikus on nad põllunduseks sobivad. Põhja-Aafrika (Atlandi ookeanist Punase mereni ja Atlase mägedest kuni 17° põhjalaiuseni) võtab enda alla hiigelkõrb Sahara. Sellel territooriumil on suhteliselt suurema majandusliku tähtsusega niisutatud maa-alad oaasides.

Aafrika maapõu on rikas loodusvaradelt. Siin paiknevad kapitalistliku maailma suurimad teadaolevad kulla-, teemandi-, kromiidi-, koobalti-, antimonivarud, samuti uraani-, liitiumi- ja plaatinamaagi varud. Pärast Teist maailmasõda on geoloogilised uurimistööd võtnud suurema ulatuse, mille tulemusena

on avastatud rikkalikud nafta, rauamaagi, boksiidi, uraanitooraine ja muude loodusvarade leiukohad.

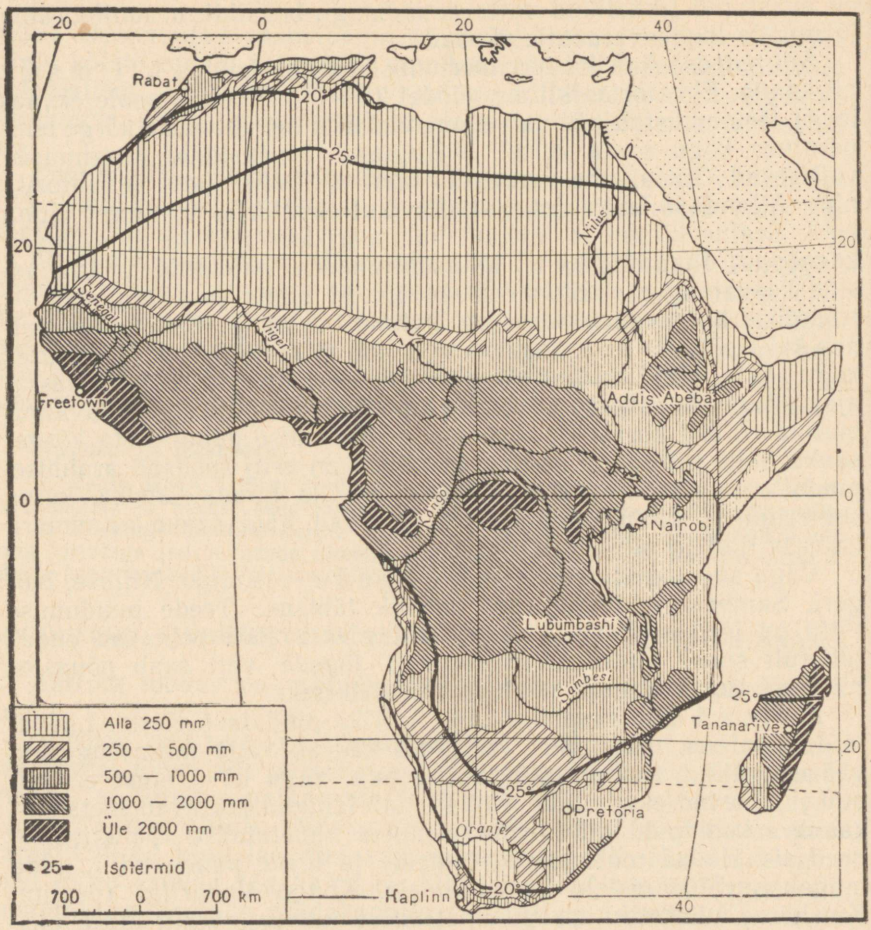
Suurem osa Aafrika territooriumist kuulub kuuma kliimaga piirkonda. Ekvatoriaalkliima vöödet (5—7° mõlemale poole ekvaatorit) iseloomustab püsivalt suur niiskus ning ühtlaselt kõrge temperatuur kogu aasta vältel. Niisugused looduslikud tingimused valitsevad Ginea lahe rannikul (kuni 9° põhja pool ekvaatorit) ning Atlandi ja India ookeani rannikul ekvatoriaalvöötmest lõuna pool. Sealne kliima ja levinud huumusrikkad mullad on soodsad kakaopuu, õlipalmi, kohvi, kautšukitaimede, banaanide ja ananasside kasvatamiseks. Ekvatoriaalvöötmest põhja ja lõuna pool — troopilise kliima piirkonnas on levinud savannid. Savannides esineb kaks põhilist aastaaega — vihmane ja kuiv periood, kusjuures kogu aasta vältel on keskmine temperatuur 25—27°. Kuival aastaajal nõuavad paljud maa-alad kunstlikku niisutamist. Savannimullad võivad korraliku harimise ja väetamise puhul anda kõrget saaki. Selle piirkonna mullad ja kliima on eriti soodsad arahhise, puuvilla ja riisi kasvatamiseks. Põhja- ja Lõuna-Aafrika kuiva subtroopilise kliima tingimustes annavad häid saake viinamari, tsitrusviljad ja oliivipuu.

Väga suur on Aafrika suurte jõgede — Kongo, Niiluse, Niigeri, Sambesi ja teiste majanduslik tähtsus. Teede puudumise tõttu on jõed olulisteks transporditeedeks; jõed peidavad endas tohutult suuri hüdroenergiavarusid; jõgede vett saab põuastes piirkondades kasutada põldude niisutamiseks.

Metsad hõlmavad ligi 13% Aafrika pindalast. Kesk-, Lääne- ja Ida-Aafrika troopilistes metsades kasvab väga mitmesuguseid väärispuuliike. Punane puu, roosa puu, väga kõva must eebenipuu jt. lähevad ekspordiks. Kohalikud elanikud korjavad metsikult kasvava koolapähklipuu (selle seemneid nimetatakse «pähkliteks»; need sisaldavad toniseerivaid aineid) ja teiste puude vilju, mida müüakse välismaistele kompaniidele. Kongo Vabariigi (pealinn Kinshasa) niisketest troopikametsadest veetakse välja mitte ükskes puitu, vaid ka kiinapuukoort ja kautšukit, mida saadakse metsikult kasvavatest kautšukitaimedest.

Marokos, Tuneesias ja Alžeerias kasvavad korgitammemetsad. Korgitammede koor läheb ekspordiks. Mandri rikkusi on tunduvalt vähendanud Aafrika loodusvarade röövellik ekspluateerimine välismaiste kompaniide poolt.

Aafrika iseseisvates riikides rakendatakse abinõusid looduse ümberkujundamiseks. Suureneb niisutatavate maade pindala. Selleks rajatakse kanaleid ning tuuakse maapinnale põhjavett. Mitmete riikide jõgedel ehitatakse uusi hüdroelektrijaamu või suurendatakse olemasolevate elektrijaamade võimsust. Taastatakse metsi. Eriti energiliselt kulgeb looduslike ressursside kasutuselevõtmine ÜAV-s, Alžeerias, Gineas ja mõnedes teistes riikides.

Võrrelge seda kaarti Aafrika poliitilise kaardiga ja tehke kindlaks, missugustes Aafrika riikides langeb aastas kõige vähem sademeid.

RAHVASTIK.

Rahvaarv ja rahvastiku juurdekasv.

Koloniaalrežiimi perioodil kasvas r a h v a a r v Aafrikas väga aeglaselt. See on seletatav elanikkonna erakordselt suure suremusega, mida põhjustasid halastamatu ekspluateerimine, inimeste otsene füüsiline hävitamine, orjakaubandus, viljatutesse kõrbetesse tõrjutud rahvaste (näiteks bušmanite ja hotentottide) järkjärguline väljasuremine. Belgia Kongo elanikkond kahanes aas-

tail 1911—1959 30 miljonilt 14 miljonile. Mitmetes sõltumatutes maades, eriti Alžeerias, Araabia Ühinenud Vabariigis, Brazzaville'i Kongos ja Gineas rakendatakse abinõusid võitluseks haiguste vastu, maaelamute ja linnatänavate sanitaarse seisundi parandamiseks. Ehitatakse haiglaid, kasvab meditsiinitöötajate kaader, paranevad elanikkonna üldised elutingimused.

Nende abinõude tulemusena väheneb suremus, rahvastiku loomulik juurdekasv on mitmel maal mõningal määral tõusnud. Kuid niisugust võitlust ei peeta kõigis Aafrika maades ühesuguses ulatuses. Enamikus Aafrika maades on tervishoiusüsteem veel madalal tasemel. Aafrika maades on sündimus ja elanikkonna juurdekasv suurem kui Euroopa maades, kuid keskmine eluiga on kõrge suremuse tõttu ainult 35—40 aastat.

Etniline koosseis.

Aafrika elanikkond koosneb paljudest rahvustest, rahvastest ja suguharudest, kes erinevad üksteisest keelelt, kultuurilt, elulaadilt. Elanikkonna rassilise ja rahvusliku koosseisu kirevust on süvendanud põliselanikkonna migratsioon, Aasia rahvaste ümberasumine Aafrikasse ja eurooplaste sissetung. Euroopa päritoluga elanike osatähtsus on väike (ainult 3% mandri rahvastikust). Pool Euroopa päritoluga elanikest asub Lõuna-Aafrika Vabariigis. Aafrika rahvad kõnelevad paljudesse keelkondadesse kuuluvaid keeli. Põhja- ja Kirde-Aafrika elanikkond, kaasa arvatud peaaegu kogu Sahara ja Somaali poolsaare rahvad (kokku üle kolmandiku kontinendi rahvastikust), kõneleb semiidi-hamiidi keeli. Siia kuulub ka araabia keel. Ida-, Kesk- ja Lõuna-Aafrikas on levinud bantuiidsed keeled. Ka neid keeli kõneleb üle $^1/_3$ Aafrika elanikkonnast. Eriti kirev ja keerukas on Lääne-Aafrika elanikkonna etniline koosseis.

Aafrika jagamisega imperialistlike riikide poolt lahutati ühtsed rahvusrühmad üksteisest poliitiliste piiridega ning nad sattusid erinevatesse asumaadesse. Näiteks Lääne-Aafrikas elav hausa rahvas jaotati Prantsuse asumaadesse Tšaadi ja Kameruni ning Inglise asumaasse Nigeeriasse.

Paljude Aafrika sõltumatute riikide ühiseks olulisemaks probleemiks on rahvusliku riigikeele loomine. Enamikul Aafrika keeltel ei ole kirja.

Aafrika noortes sõltumatutes maades osutatakse suurt tähelepanu haridusele ja kohaliku kultuuri taassünnile. Ühinenud Araabia Vabariigis, Alžeerias, Gineas, Brazzaville'i Kongos ning mitmel teisel maal pööratakse suurt tähelepanu kirjaoskamatuse likvideerimisele. Paljudes maades õpitakse koolides veel prantsuse või inglise keeles.

Rahvastiku paiknemine.

Aafrika on hõredasti asustatud mander. Rahvastiku tihedus on 10 inimest 1 km²-l. Suured maa-alad Saharas ja mõned troopikametsade piirkonnad on peaaegu asustamata. Kõige tihedam on asustus Niiluse jõe orus. Suhteliselt tihedasti paikneb rahvastik mõnedel Aafrika rannikualadel, kus on tekkinud suured sadamalinnad; nendesse keskustesse on koondunud kaubandus, tööstus ja käsitöö. Suhteliselt suur on rahvastiku tihedus ka Aafrika sisepiirkondades, kus kaevandatakse maavarasid, näiteks Lõuna-Aafrika Vabariigi põhjaosas, Kongos (pealinn Kinshasa) ja mujal. Seoses tööstuse arenemisega kasvab mitmete riikide linnaelanike arv.

Linnaelanikkond moodustab keskmiselt vähem kui 20%, enamikus maades aga kuni 10% rahvastikust. Aafrikas on ainult neli linna rahvaarvuga üle 1 miljoni: Kairo, Aleksandria, Johannesburg ja Casablanca.

Rahvastiku professionaalne koosseis ja klassistruktuur.

Aafrika rahvastiku professionaalse koosseisu ja klassistruktuuri iseärasused seisnevad selles, et neli viiendikku elanikkonnast on tegev põllumajanduses. Talurahvas on Aafrikas ühiskonna kõige arvukam klass. Töölisi on suhteliselt vähe ning enamikul ei ole kvalifikatsiooni. Tööstustööliste arvu poolest paistavad silma Ühinenud Araabia Vabariik, Lõuna-Aafrika Vabariik ja Kongo.

Aafrika rahvuslik kodanlus on üldiselt nõrk. Suuremas osas troopilise Aafrika riikides kuuluvad suurettevõtted, istandused ja kaevandused väliskapitalile. Üksnes Aafrika mandri araabia riikides olid rahvuslik kodanlus ja kohalikud mõisnikud omandanud suhteliselt kindla majandusliku positsiooni juba koloniaalvõimu tingimustes. Alžeeria ja ÜAV rahvastiku sotsiaalne struktuur on põhjaliku ümberkujunemise staadiumis. Selle aluseks on agraarreform ja tööstusettevõtete natsionaliseerimine.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 4 alusel Aafrika ja Euroopa rahvastiku iivet, sündimust ja suremust.
2. Tutvuge atlases leiduva maailma rahvastiku kaardi alusel Aafrika keelte klassifikatsiooniga. Tehke kindlaks missugustes maades domineerivad semiidihamiidi keeled, missugustes aga bantuiidsed keeled.
3. Võrrelge lk. 15 toodud kaardi järgi Aafrika ja teiste maailmajagude linnarahvastiku osatähtsust kogu elanikkonnas.

Euroopa riikide koloniaalvõimu tagajärjeks on Aafrika maade majanduse madal tase. Kogu Aafrika annab kapitalistliku maailma tööstustoodangust umbes 2%, s. o. poolteist korda vähem kui Itaalia või Kanada.

Põhiliseks majandusharuks Aafrika maades on põllumajandus. Imperialistlikud riigid muutsid Aafrika põllumajandusliku tooraine tootjaks. Seepärast oli osa Aafrika maadest spetsialiseerunud kahe-kolme, vahel aga üheainsa ekspordiks mineva kultuuri tootmisele. Seega oli Aafrika maade põllumajandus oma iseloomult ühekülgne (monokultuurne).

Paljud Aafrika piirkonnad on rikkad mitmesugustelt maavaradelt. Välismaa kapitalistlikud kompaniid huvitusid Aafrikast kui oma tööstusele vajaliku mineraaltooraine baasist. Seepärast arenes siin mäetööstus. Aafrika on praegu kapitalistlikus maailmas mitmesuguste mäekaevandussaaduste ja troopilise põllunduse saaduste tähtis tootja. Töötleva tööstuse arenemist pidurdati kolonialismiperioodil teadlikult, sest Aafrika oli kapitalistlikele maadele tööstuskaupade turuks.

Enamikus Aafrika maades on väliskapital ka pärast nende maade poliitilist iseseisvumist säilitanud kontrolli tähtsamate majandusharude üle. Kolm neljandikku välismaistest kapitalimahutustest kuulub Inglismaale ja Prantsusmaale. Ameerika Ühendriikidel ei olnud Aafrikas küll asumaid, kuid nende kapitalimahutuste kasvu tempo on pärast Teist maailmasõda kiirem kui ühelgi teisel riigil. Ameerika monopolid võtavad osa peamiselt maavarade tootmisest. Suureneb Saksa Föderatiivse Vabariigi ja Jaapani kapitali sissetung Aafrikasse.

Aafrika maad ei suuda saavutada majanduslikku iseseisvust, tõrjumata majandusest välja väliskapitali ja loomata oma rahvuslikku tööstust. Vabaduse saavutanud maadel tuleb lahendada ka teisi keerulisi ülesandeid: likvideerida põllumajanduse mahajäämus ja monokultuursus, põhjalikult parandada talurahva olukorda, tõsta rahva elatustaset ja kultuuri.

Paljud sõltumatud Aafrika riigid on hakanud rakendama uusi, progressiivseid majandamismeetodeid. Enamik neist realiseerib majanduse arendamise riiklikke plaane. Vastuvõetud plaanides on kindlaks määratud rahvamajandusharudesse suunatavate kapitalimahutuste suurus, ära toodud ehituste konkreetne loetelu. *Riikliku sektori laienemine on sõltumatute maade majanduse uus, progressiivne vorm.*

Mõnedes maades on riikliku sektori arenemine väliskapitali peaaegu täielikult või tunduvas ulatuses välja tõrjunud. ÜAV-s on välismonopolide ettevõtted natsionaliseeritud. Alžeerias, Gineas, Tuneesias, Tansaanias, Brazzaville'i Kongos on

natsionaliseeritud osa välismaiseid ettevõtteid ning piiratud välismonopolide osatähtsust väliskaubanduse valdkonnas.

Vabanenud Aafrika riikides kasvab põllumajanduse kooperatiivne sektor. ÜAV-s, Alžeerias ja Gineas hõlmab koopereerimine ka käsitööndust.

Paljudes maades muudavad need majanduse ümberkorraldamise uued meetodid ja abinõud järk-järgult majanduse senist koloniaalset struktuuri. Eriti suured muudatused on toimunud ÜAV-s, Alžeerias, Ginea, Brazzaville'i Kongo ja Tansaania majanduses. Kuid enamikus Aafrika maades on veel säilinud koloniaalmajandusele iseloomulik majanduse struktuur ning need maad sõltuvad veel suurel määral endistest metropolidest.

Aafrika sõltumatud riigid erinevad üksteisest tunduvalt mitte üksnes majanduse arenemistasemelt, vaid ka tootmisharude struktuurilt. Ühe maaderühma majanduses on esiplaanil mäetööstus (näiteks Kongos pealinnaga Kinshasa), teistes maades on mäetööstuse kõrval muutunud peamiseks tootmisharuks põllumajanduse eksportkultuuride tootmine (Gaana, Ginea). Mitmetes maades on majanduse aluseks jäänud veel ekstensiivne põllumajandus (Tšaadi Vabariik, Niiger, Kesk-Aafrika Vabariik).

PÕLLUMAJANDUS.

Agraarsuhted.

Aafrika anastamisel võtsid eurooplased põliselanike käest maa ära. Selle tagajärjel kuulus 1—3%-le elanikkonnast rohkem kui 25—30% maast. Eurooplaste ettevõtted Aafrika põllumajanduses on kas kapitalistlikud farmid või istandused. Farmitüüpi majandeid esineb rohkem mõnedes Põhja-, Ida- ja Lõuna-Aafrika maades, kus kliima on eurooplastele — metropolidest tulnud asukatele — soodsam. Troopika-aladel on enamik eurooplaste majandeist istandused, mis kuuluvad kompaniidele või üksikisikutele. Mõnedes Aafrika maades kuuluvad kompaniidele väga suured maavaldused. Nii näiteks kuulub Ameerika kompaniile «Firestone» Libeerias 400 000 ha maad, millest osa on kautšukitaime hevea istanduste all.

Põliselanikkond tegeleb peaasjalikult põllumajandusega, s. t. kuulub paljumiljonilise talurahva hulka, kellele kuulub tühine osa maavaldustest. Suurem osa maast kuulub välismaalastele, aga ka põliselanikkonna hulgast pärit mõisnikele ja feodaalidele või kasutatakse hoopiski kogukondlikult. Viimane maakasutuse viis on troopilise Aafrika maades säilinud küllaltki suures ulatuses. Maa ei kuulu eraomandina talupoegadele, vaid seda kasutab kogu suguharu või kogukond, mis koosneb kas ühest või mitmest liitunud suurperest; tegelikult dikteerivad maa kasutamist suguharude

pealikud või kogukondade vanemad. Aafrika külades on välja kujunenud ka väikesearvuline jõukatest talupoegadest koosnev ladvik. Aafrika talupoegade elu on väga raske seetõttu, et nad sõltuvad Euroopa plantaatoritest või kohaliku elanikkonna hulgast pärit mõisnikest, feodaalidest ja pealikuist; olukorra muudab veelgi raskemaks maapuudus. Eriti raske on talurahva olukord Lõuna-Rodeesia ja LAV reservatsioonides *, kus on väga tihe asustus. Eurooplased-kapitalistid ja -plantaatorid saavad reservatsioonidest odavat tööjõudu.

Poliitilise iseseisvuse saavutamise järel toimuvad mitmetes maades sotsiaalsed ümberkujundused, mis muudavad ka agraarsuhteid. ÜAV-s ja Alžeerias on välismaalaste maaomandus natsionaliseeritud; natsionaliseerimine on jõudnud lõppetappi ka Tuneesias. Välismaalaste maavaldused on osaliselt natsionaliseeritud ka Brazzaville'i Kongos ja Tansaanias.

Maareformi edasine arendamine puudutab ka kohaliku elanikkonna hulgast pärit mõisnike maid. Nii on see ÜAV-s, Alžeerias ja Tuneesias. Selle tulemusena läheb suur osa maast talupoegade kätte. Vastavalt sellele, kuidas areneb talurahva koopereerumine, likvideerub kogukondlik maakasutus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused on Aafrikas maavalduse ja maakasutuse peamised tüüpilised jooned?

Põllundus.

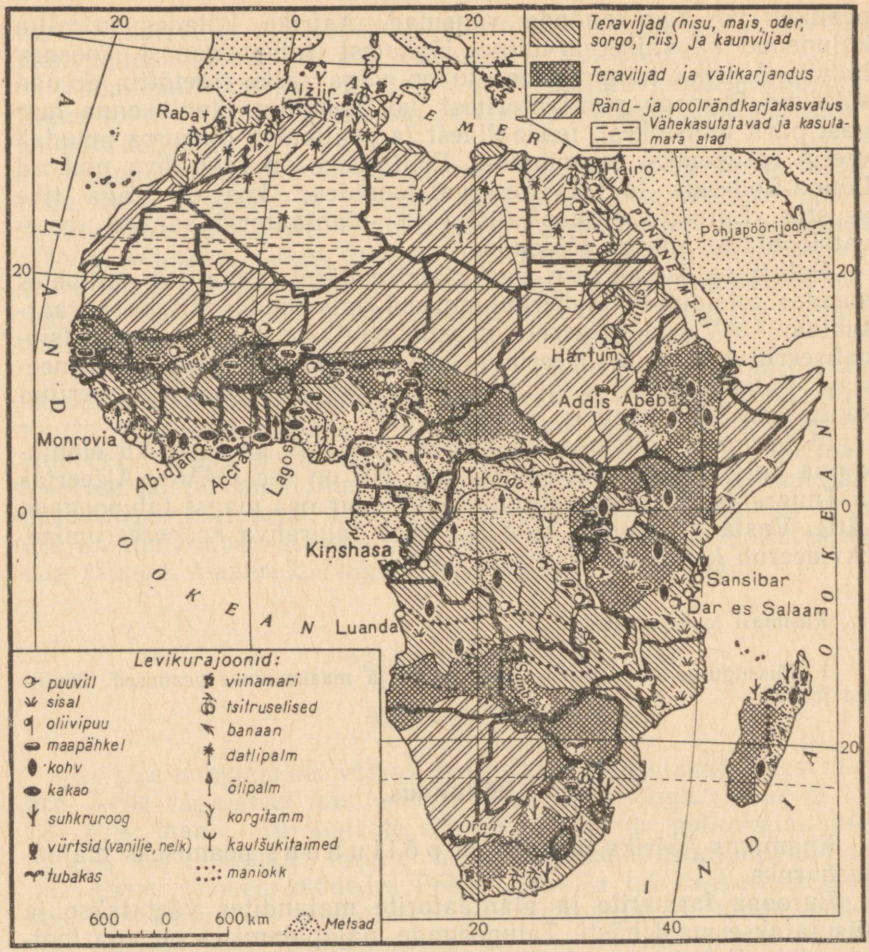
Enamikus Aafrika maades on p õ l l u n d u s peamiseks majandusharuks.

Euroopa farmerite ja plantaatorite majandites väetatakse ja niisutatakse maid hästi. Talupoegade majapidamises on aga tootmise tehniline tase veel väga madal. Suurem osa talupoegadest harib maad kõpla ja teiste omatehtud tööriistadega. Savannide ja troopikametsade vööndis domineerib alepõllundus. Talupojad põletavad metsa või savannirohu ning sel viisil puhastatud maalt kogutakse saaki paari-kolme aasta vältel; seejärel jäetakse väljakurnatud maa maha ning haritakse üles järgmine maatükk.

Loodusõnnetused (põuad, paduvihmadest tingitud üleujutused, rändrohutirtsude parved) põhjustavad mõnedel aastatel tuhandete inimeste näljasurma. Hoolimata sellest, et põllumajandus on elanikkonna põhiliseks tegevusalaks, on toiduainete probleem Aafrikas veel siiski üheks tähtsaimaks probleemiks.

Põllunduse struktuuris eristatakse eksportkultuure ja omatarbe kultuure.

Põllumajandussaaduste maailmaturul kuulub Aafrikale tähtis

Võrrelge seda kaarti Aafrika sademetekaardiga. Missugused eksportiks minevad ja missugused oma maal tarbitavad kultuurid on iseloomulikud troopika-aladele? Millised kultuurid on tüüpilised Aafrika põhja- ja lõunarannikul ning missugused näitajad sademetekaardil vastavad neile kultuuridele? Millistes riikides paiknevad märkimisväärsed ränd- ja poolrändkarjanduse piirkonnad?

koht kakao, õlipalmi viljade, sisali, vaniilli ja nelgi osas. Olulise tähtsusega on ka kohvi, banaanide, arahhise, puuvilla, datlite ja tsitrusviljade eksport.

Eksportkultuuride viljelemise peamiseks rajooniks on troopilise Aafrika maad. Gaana ja Nigeeria annavad poole kogu maailma kakaoubade toodangust. Nigeeria ja Kongo (pealinnaga Kinshasa) on maailma suurimad palmiõli ja palmipähkli tuumade

tootjad. Õlipalme kasvatatakse ka istandustes, kuid esikohal on siiski viljade kogumine metsikult kasvavatelt puudelt. Õlipalmi viljade ja viljatuumade kokkuost on peaaegu täielikult võimsa Inglise—Hollandi kompanii «Unilever» filiaali käes.

Aafrikas levib kiiresti kohvipuu. Maailmaturul tuntud kohvisorti «Arabika» kasvatatakse jahedas kliimas, peamiselt Etioopia kõrgendikel, teisi kohvisorte aga peaaegu kõigis troopilise Aafrika maades. Peamised kohvi tootvad ja eksportivad maad on Elevandiluurannik, Angoola ja Uganda.

Banaaniistandused on levinud kõikjal troopilises Aafrikas. Toodangult ja ekspordilt paistavad silma Ginea lahe äärsed maad (Kamerun ja Ginea Vabariik), India ookeani rannikualad (Somaali Vabariik, Tansaania ja Malagassi Vabariik).

Kautšukipuu (hevea) istandused paiknevd Libeerias, Kongos (pealinn Kinshasa) ja Nigeerias, ent Aafrika kui terviku osatähtsus naturaalkautšuki ülemaailmses ekspordis ei ole kuigi suur.

Troopilise Aafrika maad varustavad maailmaturgu mõningate vürtsidega kuni 70% ulatuses: vanilliga Malagassi Vabariik, nelgiga Sansibar, ingveriga Sierra Leone.

Arahhist kogutakse kõige rohkem Nigeerias, Senegalis, Malis, LAV-s. Tansaania annab $^1/_3$ kogu maailma sisalitoodangust.

Niiluse jõe ääres asetsevates troopilise kõrbekliima maades kasvatatakse puuvilla. Kõige rohkem koguvad ja ekspordivad puuvilla Ühinenud Araabia Vabariik ja Sudaan.

Põhja-Aafrika riikide ekspordis on tähtsal kohal tsitrusviljad ja oliivid. ÜAV ja Alžeeria on Aafrikas esikohal datlite kogusaagilt.

Peamisteks t o i d u k u l t u u r i d e k s, mida tarvitatakse oma maal, on Aafrikas sorgo ja teised hirsiliigid, mais, nisu, riis, maniokk. Nisukülvid paiknevad peaaegu täielikult Põhja- ja Lõuna-Aafrika maades. Marokos, Alžeerias ja Tuneesias kasvatatakse kõvateralisi nisusorte, mille saagist osa eksporditakse Euroopasse. Troopilise Aafrika toidukultuurideks on hirss, mais, riis ja maniokk. Lisaks sellele kasvatatakse Aafrikas bataati (magus kartul) ja kõrvitsaid. Toiduks kasutatakse ka mango- ja melonipuu vilju.

Tänapäeval võetakse Aafrika vabanenud maades tarvitusele abinõusid riisi ja teiste toidukultuuride all olevate külvipindade suurendamiseks. Selleks laiendatakse mõnedes maades kunstlikku niisutust. Käsil on tööd uute maade kasutuselevõtuks kõrbealade veega varustamise teel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke tabelite 23 ja 25 järgi kindlaks, missugused Aafrika riigid kuuluvad maailma suurimate maisi- ja puuvillatootjate maade hulka.
2. Tehke atlases olevate diagrammide järgi kindlaks mõnede Aafrika riikide osatähtsus kogu maailma kohvi- ja kakaotoodangus; võrrelge neid riike teiste maadega.
3. Selgitage, miks eksportkultuure toodetakse rohkem rannikualadel.

Loomakasvatus.

Mõnede Aafrika maade (Etioopia, Somaali, LAV) majanduses on esikohal l o o m a k a s v a t u s.

Aafrika loomakasvatus on ekstensiivne. Domineerivad loomade pidamine kaugkarjamaadel, poolränd- ja rändkarjandus. Veiseid peetakse kõigis Aafrika piirkondades, välja arvatud troopikametsade vöönd, kus levib tsetsekärbes. See kärbes kannab edasi loomadele ja inimestele surmava haiguse tekitajaid. Selles piirkonnas peetakse erilist väikesekasvulist veisetõugu, mis on vastupidavam tsetsekärbeste hammustustest tekkiva haiguse suhtes. Troopilises Aafrikas, savannides, on levinud kõrgeturjalised seebud.

Põhja- ja Ida-Aafrika mäestikurajoonides on levinud välikarjandus — loomi peetakse karjamaadel. Veiste arvult on Aafrikas esikohal Etioopia. Siinne kari on aga madala produktiivsusega ning karja hulgas on väga palju haigeid loomi. Kirde- ja Põhja-Aafrika poolkõrbetes ja kõrbetes liiguvad lammaste, kitsede ja kaamelite rändkarjad. Kariloomadel on suur tähtsus Aafrika maade sisekaubanduses.

Maalilised on Somaali Vabariigis, Etioopias ja mitmel teisel maal korraldatavad kaamelilaadad. Väljakutel seisavad või lamavad uhkelt kõrgele tõstetud peaga kaamelid. Nende lähedal on enese sisse seadnud kahupäised karjused. Lopsakad juuksed on neile kaitseks troopikapäikese kõrvetavate kiirte eest. Karjused kannavad omatehtud kergeid nahkjalatseid ning nende tõmmud jalad on põlvini paljad. Pikkadele karjusekeppidele toetudes seisavad karjused vaikivana keset kirevat ja tunglevat ostjaskonda.

Lääne-Aafrikas peetakse veiseid savannides. Sealsete maade hulgas on karjade suuruse ja loomakaubanduse ulatuse poolest kuulus Mali. Lõuna-Aafrikas paistab loomakasvatuse arenemise poolest silma Lõuna-Aafrika Vabariik, kellele kuulub Aafrikas esikoht lammaste arvult ja teine koht veiste arvult.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 26 alusel Aafrika ja teiste maailmajagude riike veiste arvu järgi.
2. Loetlege atlases esitatud põllumajanduse kaardi järgi maid, kus on arenenud loomakasvatus.

TÖÖSTUS.

Mäetööstus.

Aafrika loodusvarasid on veel vähe uuritud, kuid juba praegu on ta mitmete maavarade toodangult kapitalistlikus maailmas esimeste hulgas.

Ülemaailmse tähtsusega on kulla, plaatina ja teemantide tootmine. Lõuna-Aafrika Vabariik annab 50—60% kogu kapitalistliku

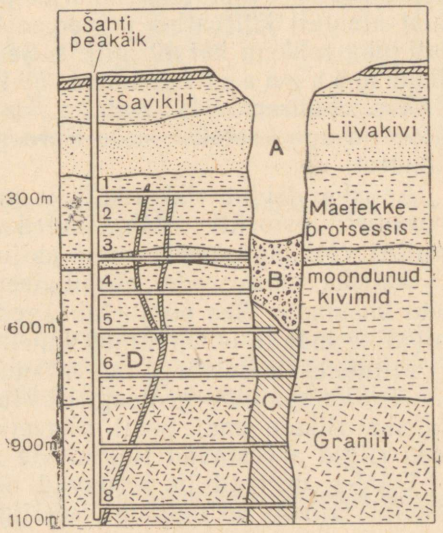
maailma plaatina- ja kullatoodangust. Lõuna-Aafrika Vabariigi järel on kullatoodangult tähtsal kohal Gaana ja Lõuna-Rodeesia. Kulda pestakse välja kullaliivast, aga saadakse ka kaevandatavatest kõvadest kivimitest.

Aafrika teemandileiukohad on seotud vulkaaniliste kivimisoontega, mida nimetatakse plahvatuskanaliteks. Et teemante leiti esmakordselt maailmas Lõuna-Aafrika Vabariigis Kimberley linna lähedal, siis hakati teemante sisaldavaid kivimeid nimetama kimberliitideks. Teemante leitakse ka liivastelt teemandiväljadelt. Aafrika arvele langeb peaaegu kogu kapitalistliku maailma teemanditoodang. Põhiliselt tehniliseks otstarbeks minevate teemantide toodangult on esikohal Kongo Vabariik (pealinn Kinshasa), teisel ja kolmandal kohal on aga Lõuna-Aafrika Vabariik ja Gaana.

Välismaised kompaniid on huvitatud sellest, et vedada Aafrikast välja mustade metallide ning legeerivate ja haruldaste metallide — mangaani, kroomi, koobalti ja liitiumi maake, mida peaaegu üldse ei leidu ei Lääne-Euroopa maades ega ka Ameerika Ühendriikides.

Lõuna-Aafrika Vabariigi ja Lõuna-Rodeesia kroomimaagitoodang moodustab üle 45% kogu kapitalistlikus maailmas saadavast kogusest. Koobaltimaaki toodetakse Kongos (pealinn Kinshasa), Sambias ja Marokos. Rikkalikke mangaanimaagi leiukohti ekspluateeritakse Lõuna-Aafrika Vabariigis, Kongos (pealinn Kinshasa), Gaanas ja Marokos; liitiumi annab peamiselt Lõuna-Rodeesia.

Rauamaagi tootmises on Aafrika osatähtsus kapitalistliku süsteemi maade hulgas tunduvalt väiksem (6%). See on seletatav asjaoluga, et mõningail arenenud imperialistlikel riikidel (Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa) on endal suuri rauamaagi-

Joonisel on kimberliitkanali läbilõige (teemandikaevandus Lõuna-Aafrika Vabariigis). Kanali läbimõõt on 25—800 m. Šaht ulatub 1 km sügavusele. Tingmärgid: A — lahtine karjäär; B — purustatud kivimid; C — sinimuld (see raudoksiidi ja teisi mineraale sisaldav savitaoline aines on kõige teemandirikkam); D — põhisoonest hargnev kõrvalsoon. Šahti peakäigust hargnevad külggaleriid — 1, 2, 3, 4 jne.

varusid. Paljud Euroopa riigid on samuti varustatud osaliselt oma ressurssidega või impordivad maaki lähematest maadest. Aafrikas endas on rauamaagi tarbijaid vähe. Pärast Teist maailmasõda on kasvanud Aafrika rauamaagi toodang ja eksport üsna kiiresti. Rauamaagi varudelt on kõige rikkamad Libeeria, Ginea, Alžeeria, LAV. Hiljuti avastati Mauretaanias ja Alžeeria Saharas uued rauamaagi leiukohad, mis kuuluvad maailma suurimate hulka.

Kongo Vabariigi lõunaosas (Katanga provintsis) ja piki Sambia põhjapiiri kulgeb *vasemaagi* vöönd. See maak sisaldab keskmiselt 4% metalli, mida peetakse väga kõrgeks kontsentratsiooniks. Siia on koondunud ulatuslik vasemaagi tootmine ning maagirikastustööstus. Aafrika maade osatähtsus *tinamaagi* (Nigeerias ja Kongos), *plii- ja tsingimaagi* (peamiselt Kongos ja Põhja-Aafrika maades) tootmises moodustab 10—15% kapitalistliku maailma kogutoodangust. Gineas ja Gaanas paiknevad suured *boksiidivarud*. Lõuna-Aafrika Vabariigile kuulub üks esikohtadest maailmas *uraanitoodangu* poolest. Uraani saadakse kulda sisaldavate kivimite jääkidest. Uraani- ja raadiumimaagi leiukohad on ammu teada ka Kongos.

Aafrika omab ka suuri *kütuse- ja energiaressursse*, kuid neid kasutatakse vähe. Enamikus Aafrika maades *sütt* ei toodeta. Euroopa kapitalistlikud maad on varustatud oma söega. Veel enam, nad veavad sütt Aafrikasse vedurite ning elektrijaamade kütteks. Ainult Lõuna-Aafrika Vabariigis on kindlaks tehtud suurte kivisöevarude olemasolu.

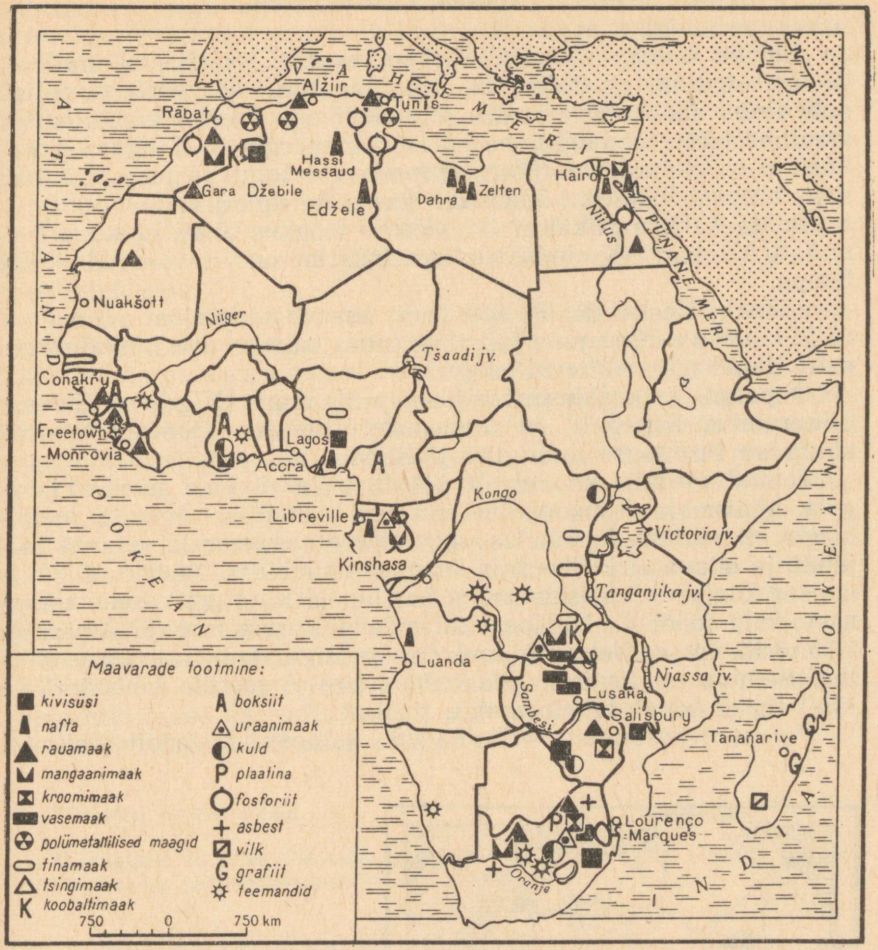
Sõjajärgseil aastail on Aafrikas suure ulatuse võtnud naftaleiukohtade otsimine ja *nafta tootmine*. Sellest võtab osa Ameerika, Inglise, Prantsuse ja Itaalia kapital. Kõige suuremad leiukohad on avastatud Saharas (Alžeerias ja Liibüas), kus tootmist alustati küll alles mõned aastad tagasi, kuid 1967. aastal toodeti juba rohkem kui 80 milj. t. Sealsamas on avastatud ka rikkalikud *maagaasi* leiukohad. Naftat toodetakse ka Nigeerias ja ÜAV-s. Suurem osa Aafrika naftast läheb ekspordiks, naftatooteid aga veetakse sisse Euroopa maadest ja Ameerika Ühendriikidest.

Aafrikas leidub rikkalikult ka mitmesugust *mittemaakset* toorainet: fosforiiti (Põhja-Aafrikas), asbesti (LAV-s), vilku ja grafiiti (Madagaskaril) ning paljusid teisi maavarasid.

Aafrika maavarade ekspluateerimine annab erakordselt kõrgeid kasumeid. See põhjustab ägedat konkurentsi erinevate kapitalistlike maade kompaniide vahel.

Mitmetes iseseisvuse saavutanud riikides korraldavad välismaised kompaniid geoloogilist luuret ja toodavad maavarasid Aafrika riikide endi poolt dikteeritavatel tingimustel, kusjuures need riigid arvestavad tingimuste seadmisel oma huve.

ÜAV-s uurivad ja toodavad maavarasid riiklikud organisatsioonid. Gineas on natsionaliseeritud kulla, teemantide ja osaliselt

Selle kaardi põhjal määrake maavarade poolest kõige rikkamad riigid. Missuguseid maavaru neis esineb?

ka boksiidi tootmine. On hakatud uurima Mali maavarasid: väiksemas ulatuses neid juba isegi ekspluateeritakse. Mäekaevandused on osaliselt natsionaliseeritud Alžeerias, Tuneesias, Tansaanias.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabelite 11, 15 ja 17 järgi Aafrika ja teiste maailmajagude maade nafta-, rauamaagi- ja boksiiditoodangut.

Aafrika maade töötlev tööstus on madalal järjel, kusjuures rasketööstust (must metallurgia, masinaehitus, keemiatööstus) leidub ainult üksikutes maades. Aafrika osatähtsus kapitalistliku maailma terasetoodangus on 1%, elektrienergia toodangus — 2%, kusjuures $^2/_5$ töötleva tööstuse toodangu koguväärtusest ja tööliste hulgast langeb Lõuna-Aafrika Vabariigi arvele.

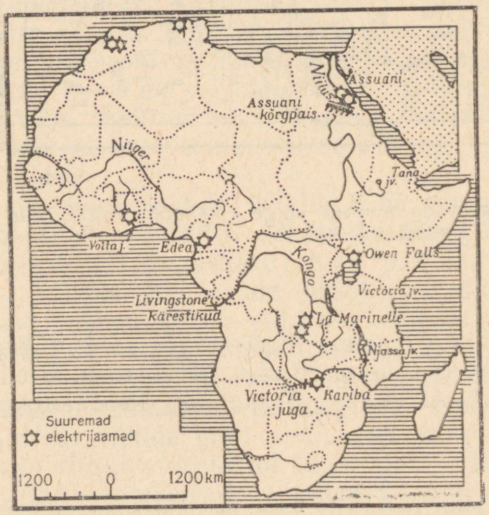
Põhja-Aafrika riikidest on töötlev tööstus kõige enam arenenud ÜAV-s. ÜAV industrialiseerimisele on iseloomulik kiire tempo.

Lääne-, Kesk- ja Ida-Aafrikas areneb tooraine esmane töötlemine (saematerjali tootmine, kakaoubade kuivatamine, puuvillapuhastuse ettevõtted jm.).

Õlipalmi- ja arahhiseistanduste piirkonnas (Nigeeria, Elevandiluurannik, Senegal) on arenenud õlitööstus. Suured tehased kuuluvad Prantsuse ja Inglise trustidele.

Teatud erandi moodustab ainult värviline metallurgia. Välismaised monopolid ehitavad Aafrikas värvilise metallurgia ettevõtteid, kasutades rikkalikke maagivarusid, odavat tööjõudu ja odava elektrienergia saamise võimalust. Näiteks on välismaised kompaniid seisukohal, et Sambia ja Katanga vasemaake on kasulikum töödelda kohapeal kui vedada Euroopasse või Ameerika Ühendriikidesse. Neis piirkondades on arenenud vasesulatustööstus. Sambia on kapitalistlikus maailmas Ameerika Ühendriikide järel teisel kohal vasetoodangu poolest.

Pärast rikastamist välismaiste kompaniide poolt ehitatud

Aafrika hüdroressursid on tohutud. Leidke suuremad ekspluatatsioonis olevad hüdroelektrijaamad. Suurimad nendest on Assuani kõrgpais (projekteeritud võimsus 2100 tuh. kW), Akosombo (780 000 kW) Volta jõel, Kariba (600 000 kW) Sambesi jõel, vana Assuani elektrijaam Niilusel (260 000 kW), La Marinel Lualaba jõel (280 000 kW), Owen Falls Victorial-Niilusel (150 000 kW) ja Edea Sanaga jõel (150 000 kW). Missugustes riikides need elektrijaamad asuvad?

tehastes veetakse Ginea boksiit Euroopa maadesse, samuti Kameruni, kus Prantsuse trust on ehitanud suure alumiiniumitehase.

Enamikus Kesk-, Lääne- ja Ida-Aafrika vabanenud maades on ainult üksikuid tööstusettevõtteid — tekstiili- ja jalatsivabrikuid, toiduainete tööstuse ettevõtteid või väiksemaid mehhaanikatöökodasid, keemiatehaseid. Põliselanikkond tegeleb ulatuslikult käsitööndusega (jalatsite, rõivaste, mattide, korvide, savinõude, elevandiluust ja puust rahvakunstiesemete valmistamine).

Lõuna-Aafrikas paistab Lõuna-Aafrika Vabariigi kõrval silma Lõuna-Rodeesia, kus on väiksema võimsusega metallurgia- ja masinatehaseid.

Aafrika maadel on avarad perspektiivid töötleva tööstuse arendamiseks seoses sellega, et on võimalik kasutusele võtta hiiglasuuri hüdroressursse. Neid hinnatakse 700 milj. kW-le. Üksnes Kongo jõel Livingstone'i kärestikel on võimalik «Inga projektiks» nimetatava projekti kohaselt ehitada hüdroelektrijaamad koguvõimsusega 25 milj. kW. Hiiglasuured on Sambesi jõel paikneva Victoria kose ja Niiluse ning Niigeri energiavarud. Olemasolevad hüdroelektrijaamad on tavaliselt väikese võimsusega ning nad kasutavad praegu ära vähem kui 1% kogu Aafrika hüdroressurssidest. On kinnitatud projektid hüdroelektrijaamade ehitamiseks Gineas, Malis ja Gaanas ning mitmes teises vabanenud riigis. Nõukogude Liidu abiga ehitatakse ÜAV-s Niiluse jõel paisu ja Aafrika suurimat hüdroelektrijaama võimsusega 2,1 milj. kW.

Enamikus Aafrika riikides töötavad elektrijaamad peamiselt imporditava söe ja nafta baasil. Lõuna-Aafrika Vabariigis köetakse elektrijaamu kohaliku söega.

Küsimusi ja ülesandeid.

Missugused töötleva tööstuse harud on hüdroressursside poolest rikastes Aafrika maades perspektiivsemad?

TRANSPORT. MAJANDUSLIKUD VÄLISSIDEMED.

Transport.

Aafrikas võimul olnud koloniaalriikide valitsemise üheks kõige rängemaks tagajärjeks on siinsete maade transpordi primitiivne seisund. Raudteede ja autoteede võrk on hõre. Veduri- ja autopark moodustab alla 1% ülemaailmsest näitajast. Ainult üksikutes Aafrika maades on omad väikesed mere- ja õhulaevastikud.

Veoste põhihulk transporditakse Aafrikas raudteedel, mille kogupikkus on 75 000 km. Peaaegu kolmandik raudteeliinidest paikneb Lõuna-Aafrika Vabariigis. Lääne-, Kesk- ja Ida-Aafrikas domineerivad kitsarööpmelised raudteed, kus sõidavad teh-

niliselt iganenud vedurid ja vagunid. Raudteid ehitasid koloniaalvõimud ja üksikud kompaniid. Tavaliselt ühendavad raudteeliinid maavarade tootmise piirkondi, ekspordiks minevate põllumajandussaaduste tootmise alasid ja metsaraiepiirkondi väljaveosadamatega. Osa raudteeliine ehitasid kolonisaatorid, lähtudes strateegilistest eesmärkidest ning soovist tagada linnadest kaugemal paiknevates piirkondades poliitiline ja administratiivne järelevalve põliselanikkonna üle. Seetõttu ei ole paljude maade raudteeliinid omavahel ega naabermaade liinidega seotud.

Nüüd on vabanenud maade raudteetransport peaaegu kogu ulatuses natsionaliseeritud. Alžeeria, ÜAV, Ginea ja teised sõltumatud maad rekonstrueerivad olemasolevaid raudteeliine ja rajavad uusi, ostavad vedureid, ehitavad uusi sildu.

Paljud autoteed on ehitatud Teise maailmasõja ajal sõjalis-strateegilistel eesmärkidel. Kuival perioodil saavad autod sõita ka tehiskatteta teedel. Aafrika jõed on kärestikulised ja seepärast kasutatakse neid kaubaveoks vähe. Jõgedel sõidavad ainult väiksemad laevad. Järved — Tanganjika, Victoria, Njassa — on laevatatavad.

Meretransport on peamiselt väliskaubanduse teenistuses. ÜAV-s on käiku lastud Aafrika esimene tehas merelaevade ehitamiseks. Eriti oluline koht kuulub Aafrika kaubalaevastikus Libeeriale. Libeeria on kapitalistlikus maailmas kaubalaevastiku tonnaažilt kolmandal-neljandal kohal, kuigi sellel maal pole ehitatud ühtki laeva. Libeeria laevastik koosneb välismaa, peamiselt Ameerika laevadest, mis on registreeritud Libeeria sadamates. See võte loob laevaomanikele eeliseid maksustamise alal. Aafrika maade meretransporti teenindavad Inglise, Prantsuse, Itaalia ja Ameerika laevad.

Peamisteks sadamateks põhjarannikul on Aleksandria ja Alžiir, idarannikul — Mombasa ja Lourenço Marques, lõunarannikul — Durban ja Kaplinn, läänerannikul — Casablanca, Dakar, Lagos.

Reisijateveos on suur tähtsus õhutransportdil. Õhutransport on peaaegu täielikult välismaiste kompaniide käes. Moskval on otsene õhuühendus ÜAV-ga ja Gineaga. Neil liinidel kursseerivad Nõukogude lennukid.

Aafrika sisepiirkondade territooriumi läbivad karavaniteed. Eriti suur on nende osatähtsus Saharas.

Rahvusliku majanduse arendamise, siseturu laiendamise ja Aafrika riikide vahelise kaubanduse jaoks on teede ehitamisel esmajärguline tähtsus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Arvutage välja, mitu kilomeetrit raudteid tuleb Aafrikas keskmiselt iga 100 km² kohta. Võrrelge saadud tulemust tabelis 27 toodud andmetega Euroopa maade ja Ameerika Ühendriikide raudteevõrgu tiheduse kohta.
2. Milles väljendub Aafrika maade raudteeliinide paigutuse koloniaalne iseloom?

Kolonialismi perioodil muutsid imperialistlikud riigid Aafrika maad oma agraar- ja tooraineripatsiks. Aafrika maade eksport koosnes põllumajanduslikust toorainest, väärispuidust ja mäetööstuse toodangust. Aafrikasse veeti toiduaineid, transpordivahendeid, riiet, valmisrõivaid, jalatseid, toidunõusid ja muid tarbeesemeid.

Sõltumatuse teele asunud Aafrika maade eksport peegeldab ikka veel majanduse ühekülgsust, mis kujunes välja kolonialismiperioodil. Maades, kus majanduse aluseks sai üks või paar kultuuri, on nende artiklite erikaal väljaveos väga suur. Näiteks moodustab kakao $^2/_3$ Gaana ekspordist ja suure osa Kameruni ning Nigeeria ekspordist. Arahhise eksport Senegalist ja Gambiast moodustab 80—90% nende maade kogueksportidest. Libeerias langeb põhiline osa ekspordist kautšuki arvele, Gabonis — puidu arvele, Niiluse oru maades — puuvilla arvele. Kongo ja Sambia ekspordis domineerib mineraaltooraine. ÜAV, Mali, Ginea, Maroko ja mõned teised maad on pärast vabanemist kehtestanud rahvusliku valuuta, nad püüavad saavutada majanduslikes välissidemetes suuremat iseseisvust.

Pärast sõltumatuse kättevõitmist on muutunud ka Aafrika maade impordi iseloom. Nad on hakanud ostma kaupu, mis on vajalikud rahvusliku majanduse arendamiseks.

Enamiku Aafrika maade väliskaubanduse geograafia kannab veel koloniaalse mineviku jälgi. Üle $^3/_4$ nende väliskaubanduse käibest langeb Euroopa kapitalistlike maade, Ameerika Ühendriikide ja Jaapani arvele. Krediidilepingutes sunnivad imperialistlike maade riigipangad ja erakompaniid Aafrika maid ostma saadava krediidi arvel kaupu, mille hind on ülemäära kõrge. Samal ajal kehtestatakse kunstlikult madalaid hindu Euroopasse ja Ameerikasse veetavatele Aafrika kaupadele. Seesuguste kokkulepetega tagatakse välismaistele kompaniidele kõrged kasumid ning säilitatakse mõnede Aafrika maade sõltuvus imperialistlikest riikidest, pidurdatakse nende majanduse arenemist. Paljusid kapitalistlikest maadest imporditavaid kaupu võiksid Aafrika maad ise toota.

Laieneb Aafrika riikide kaubavahetus sotsialistliku süsteemi maadega. Sotsialistlike maadega sõlmitud kaubalepingud erinevad täielikult kapitalistlike maadega sõlmitud lepingutest. Sotsialistlike maadega sõlmitud lepingute aluseks on vastastikune kasulikkus, võrdõiguslikkus, sotsialistlike maade sõbralik püüd aidata kaasa Aafrika maade rahvusliku majanduse arendamisele. NSV Liit on sõlminud pikaajalised kaubalepingud, tehnilise abistamise ja majandusliku koostöö kokkulepped Alžeeriaga, ÜAV-ga, Sudaaniga, Etioopiaga, Gineaga, Tuneesiaga, Brazzaville'i Kongoga ja mõnede teiste riikidega.

Meie kodumaa annab Aafrika riikidele soodsatel tingimustel pikaajalist krediiti, mille arvel müüakse neile maadele komplekseid tööstusseadmeid. Rajatakse tööstusettevõtteid, hüdrotehnilisi ehitisi, sadamaid, rekonstrueeritakse raudteid. Gineas aitab NSV Liit ehitada 31 tööstuslikku ja muud objekti, ÜAV-s võtab ta osa üle 100 objekti ehitamisest. Sotsialistlike maade spetsialistid — arstid, õpetajad, insenerid — töötavad Aafrika riikides ja aitavad ette valmistada kohalikku kaadrit. Palju üliõpilasi mitmesugustest Aafrika maadest õpib Moskvas Patrice Lumumba nimelises Rahvaste Sõpruse Ülikoolis ja teistes Nõukogude Liidu kõrgemates õppeasutustes.

Rea tööstuse ja transpordi uusehitusi on Alžeerias, ÜAV-s, Gineas ja teistes maades rajanud Tšehhoslovakkia, Poola, Saksa DV ja teised sotsialistlikud riigid.

Kolonialismiperioodil katkesid Aafrika piirkondade vahel traditsioonilised *sisemaised sidemed*. Nüüd on hakanud arenema Aafrika riikide omavahelised kaubanduslikud ja majanduslikud sidemed. Eriti tähtsat osa Aafrika riikide vahelise majandusliku koostöö kõikide vormide arendamisel peab esinevatest raskustest hoolimata etendama Aafrika Ühtsuse Organisatsioon, mis loodi 1963. aastal Addis Abebas toimunud Aafrika riigipeade nõupidamisel. Suurt tähelepanu pööratakse ühtse Aafrika turu loomisele. Sel eesmärgil on loodud rahvusvaheline Aafrika pank, võetakse tarvitusele abinõusid tollitariifide * reguleerimiseks. Rida maid abistab üksteist krediidiga ning on sõlminud majandusliku ja kultuurialase koostöö kokkulepped. Kõik need uued vahekorrad aitavad Aafrika maadel võidelda kolonialismi raskete tagajärgede vastu, arendada rahvuslikku majandust, haridust, teadust, tehnikat ja kaubandust, tõsta Aafrika rahvaste kultuuri ja parandada nende elutingimusi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tutvuge tabeli 29 järgi Aafrika riikide väliskaubanduse struktuuriga.
2. Kuidas muutub koloniaalikkest vabanenud Aafrika maade väliskaubanduse struktuur ja suund?

ÜHINENUD ARAABIA VABARIIK.

Pindala — 1 milj. km².
Rahvastik — 32 milj. el.
Pealinn — Kairo.

Koosseis ja geograafiline asend.

1952. aastal kukutas egiptuse rahvas monarhistliku režiimi ja 1953. a. juunis kuulutati välja vabariik. Inglismaaga sõlmitud orjastavad lepingud tühistati. Süüriaga ühinemise tulemusena moodustati 1958. a. veebruaris Ühinenud Araabia Vabariik, mis koosnes Egiptusest ja Süüria piirkonnast. 1961. a. lõpul Süüria lahkus ÜAV koosseisust, kuid riik säilitas oma nimetuse.

Ühinenud Araabia Vabariik paikneb Aafrika kirdeosas ja osaliselt Aasia koosseisu kuuluval Siinai poolsaarel. ÜAV on oma geograafilise asendi tõttu otsekui sillaks Aafrika ja Aasia vahel.

Suessi kanali tsoon oli pikka aega Inglismaa poolt okupeeritud. Kanal kuulus rahvusvahelisele Suessi kanali kompaniile, kus domineeris Inglise kapital. 1956. aastal Suessi kanal natsionaliseeriti. Sellest ajast alates kuulub Suessi kanal ja seal toimuv laevaliiklus Ühinenud Araabia Vabariigile. Iisraeli agressioon 1967. a., mil kanali idakallas okupeeriti Iisraeli poolt, katkestas ajutiselt selle tähtsa transporditee kasutamise ja vähendas Ühinenud Araabia Vabariigi sissetulekuid selle ekspluateerimisest.

Rahvastik.

Elanike arvult on ÜAV Nigeeria järel Aafrikas teisel kohal. Rõhuv enamik elanikkonnast on araablased. *Ligikaudu 97% ÜAV elanikkonnast on koondunud Niiluse orgu ja deltasse, mis moodustavad kõigest 4% maa territooriumist.* Pärast Egiptuse vabastamist koloniaalsest sõltuvusest on alanud kõrbealade kasutuselevõtt ja asustamine. Põllumajanduses on tegev $^2/_3$ elanikkonnast, kuid linnarahvastik kasvab aastast aastasse. ÜAV pealinn on Kairo (3,5 milj. elanikku) — rahvaarvult kõige suurem linn Aafrikas.

Küsimusi ja ülesandeid.

Leidke õpiku teksti järgi Ühinenud Araabia Vabariigi rahvastiku keskmine tihedus ja Niiluse oru rahvastiku tihedus ning võrrelge neid näitajaid.

Arengu iseärasused. Majanduse üldiseloomustus.

Inglise imperialistid muutsid Egiptuse äärmiselt ühekülgselt arenenud majandusega maaks. Egiptus andis puuvilla Inglismaa vabrikutele ja teistele kapitalistlike maade ettevõtetele.

Kuigi Egiptuses oli olemas puuvillriiet tootvaid vabrikuid, ei suutnud need elanikkonda kangaskaupadega varustada. Puuvilla eksporditi, riiet aga veeti Inglismaalt sisse. Tööstus oli nõrgalt arenenud. Domineeris väliskapital, kuid osaliselt rakendati ka egiptuse kodanluse kapitali. Suur osa maast kuulus egiptuse mõisnikele. Mõisnike maid harisid põllutöölised. Fellahitele, kelle arv ulatus miljonitesse, kuulus ainult $^1/_3$ maast. Enamik talupoegi olid saagiosa-rentnikud. Kõik põllumajanduslikud tööd tehti käsitsi. Puuvillapõllud vajasid hädasti niisutamist, kuid Niiluse vett kasutati maade niisutamiseks väga vähe.

Iseseisvuse aastatel on maa majanduses toimunud suured sotsiaal-majanduslikud ümberkujundused. Pankade, transpordivahendite, välismaiste ettevõtete ja egiptuse kapitalistide suurettevõtete ning osalt ka keskmiste ettevõtete natsionaliseerimine andis riiklikule sektorile juhtiva osa maa majanduses. Majanduse riiklik reguleerimine võimaldas vastu võtta majanduse arendamise pikaajalisi plaane. Neis plaanides pööratakse suurt tähelepanu raske-tööstuse, transpordi ja põllumajanduse arendamisele.

ÜAV majanduse struktuuris toimuvad järkjärgulised muudatused. Tööstuse osatähtsus natsionaalses tulus suureneb. Teostatakse agraarreformi, on likvideeritud suurmaavaldus. Väliskaubandus on nüüd riigi kontrolli all. *Kuid ÜAV majanduse aluseks on jäänud endiselt põllumajandus, mis on ühekülgselt spetsialiseerunud puuvillakasvatusele.* Puuvillaga on seotud paljud majandusliku tegevuse alad. Arenenud on puuvillapuhastus ja tekstiilitööstus, puuvill on peamine väliskaubanduse objekt.

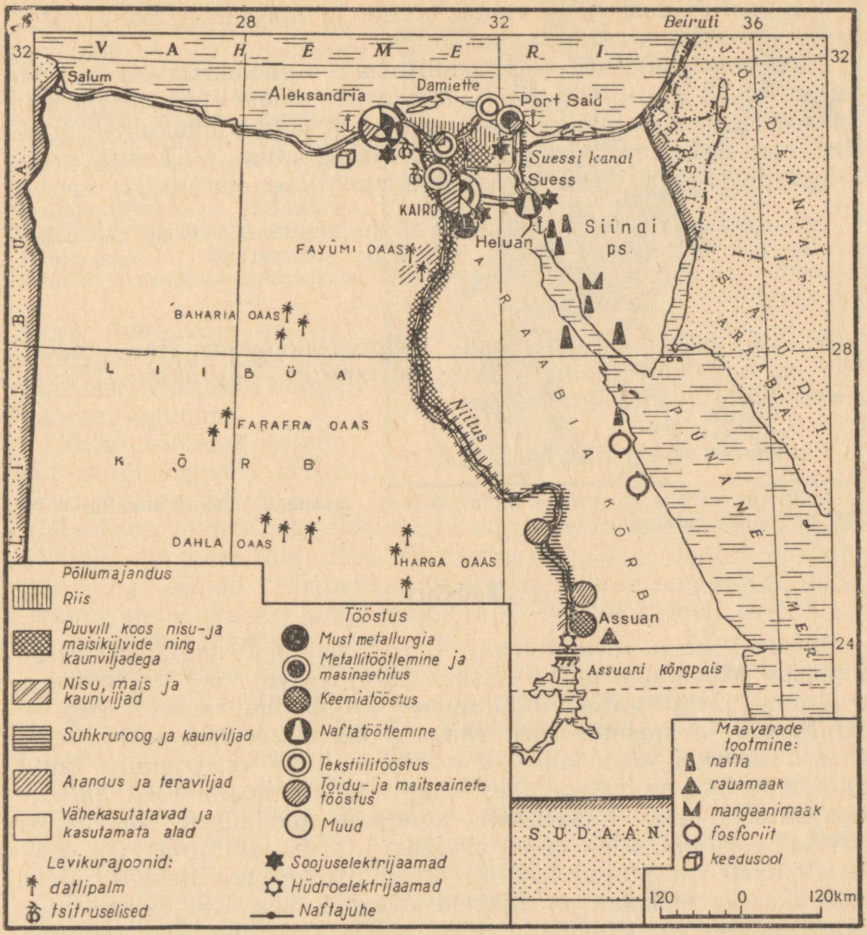
Põllumajandus.

1961. aastal kehtestatud agraarseadusandluse kohaselt ei ole Ühinenud Araabia Vabariigis kellelgi õigust omada üle saja feddani (42 ha) maad. Endiselt on ülekaalus talupoegade vähese võimsusega väikemajandid, kuid paljud talupojad ühinevad kooperatiividesse. Luuakse suuri riigimajandeid.

P õ l l u n d u s annab üle $^2/_3$ põllumajanduse kõigist tuludest. Loomakasvatus on arenenud nõrgalt.

ÜAV-s on valitsevaks kuiv ja kuum k l i i m a. Keskmine temperatuur on juulis 29—33°, jaanuaris 12—15°. Kairo piirkonnas langeb sademeid keskmiselt alla 40 mm, Assuanis aga 3 mm aastas. Seepärast on kogu põllundus rajatud kunstlikule niisutusele. Vabariigi jaoks on Niiluse vetel eluline tähtsus.

Liivases ja kivises Liibüa kõrbes on ainsateks põllunduslikult kasutatavateks piirkondadeks harvad oaasid. Niiluse orust lääne

Tehke kindlaks, missugused on tähtsamate kultuuride kasvupiirkonnad Ühinenud Araabia Vabariigis. Märkige ära tähtsamad tööstuslinnad ja nimetage, missugused tööstusharud on neile iseloomulikud. Tutvuge loodusvarade paiknemisega Ühinenud Araabia Vabariigis.

pool on hakatud üles harima Uut Orgu. Nii nimetatakse ÜAV-s oaaside rida, kus on käsil tööd põhjavete pinnale juhtimiseks. Laiendatakse niisutatavaid maid puuvilla ja teiste kultuuride kasvatamiseks. Nõukogude Liidu abiga ehitab ÜAV Niilusel Assuani kõrgpaisu, mis loob 130 miljardi kuupmeetrilise mahuga veehoidla. See on üks maailma suurimaid veehoidlaid. Assuani hüdrotehnilised ehitised võimaldavad suurendada niisutatavate maade pindala ühe kolmandiku võrra.

Ida pool Niilust laiub veetu, kivine ja mägine Araabia kõrb, kus on võimalik ainult rändkarjandus.

ÜAV kogupindalast — 100 milj. ha — moodustavad põllud vähem kui 3 milj. ha. *Üle 1/3 haritavast maast on puuvilla all.* Ühinenud Araabia Vabariigis on tähtsal kohal pikakiulise puuvilla kasvatamine. Peamiseks puuvillakasvatuse piirkonnaks on Niiluse delta. Külvikorras vaheldub puuvillaga teravili.

Põllumajandusaasta koosneb kolmest hooajast: suveperiood, mil külvatakse puuvilla, riisi, suhkruroogu, maisi, köögivilja; sügisperiood — septembrist novembrini, mil külvatakse riisi, maisi, hirssi; talveperiood — külvatakse nisu, otra, kaunvilju.

Niiluse deltas on arenenud köögiviljakasvatus ja aiandus. ÜAV on Aafrikas esikohal datlite toodangult. Datlipalme kasvatatakse Niiluse orus ja oaasides.

Küsimusi ja ülesandeid.

Selgitage tabelis 25 toodud andmete järgi, mitmendal kohal maailmas on ÜAV puuvillatoodangult.

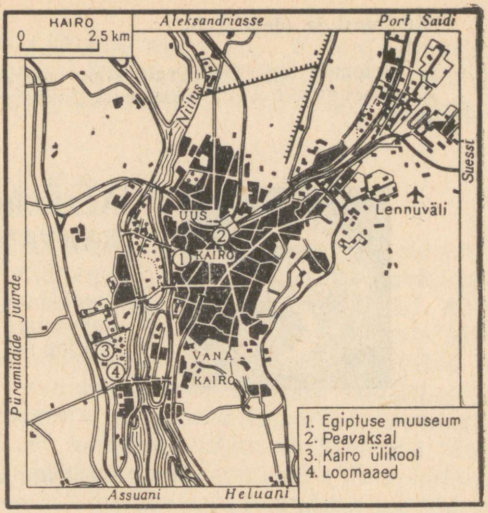
Tööstus.

Pärast 1952. a. revolutsiooni võib Ühinenud Araabia Vabariigi tööstuses täheldada mitte üksnes kiiret kasvu, vaid ka tööstuse struktuuri järkjärgulist muutumist. *On loodud rasketööstus — metallurgia ja masinaehitus, ehitatud keemiatööstuse ettevõtteid, kiiresti suureneb elektrienergia tootmine.* Siiski on peamine tähtsus kergetööstusel, kus kõige silmapaistvam koht kuulub puuvillatööstusele. Puuvillaste kangaste toodangult on ÜAV Aafrikas esikohal. Riiet enam ei impordita. On ehitatud uusi, tehniliselt hästi varustatud tekstiilikäitisi. Lisaks puuvillasele riidele toodetakse ka viskoos- ja villaseid kangaid. Tekstiilitööstuse ettevõtted paiknevad peamiselt Niiluse delta linnades. See piirkond on lähemal meresadamatele, millele tuginevad Ühinenud Araabia Vabariigi peamised kontaktid välisriikidega.

Metallurgia ja keemiatööstuse baasiks on hankiv tööstus. ÜAV-s toodetakse raua- ja mangaanimaaki, naftat, fosforiiti, keedusoola ja teisi maavarasid.

Pärast 1952. a. on riigis käiku lastud ja ehitamisel sajad töötleva tööstuse ettevõtted, sealhulgas metallurgia-, auto-, vaguni- jt. tehased. Nõukogude Liidust impordib Ühinenud Araabia Vabariik sisseseadet paljude tööstusettevõtete ja teadusliku uurimise laboratooriumide tarvis. Masinatehased on koondunud põhiliselt Kairosse ja Aleksandriasse.

Kairo on ÜAV tähtsaim poliitiline, tööstuslik ja kultuuriline keskus. Linn paikneb Niiluse mõlemal kaldal, olles riigi suurimaks transpordisõlmeks. Siia koonduvad raud- ja autoteed.

Kairo jaguneb vanalinnaks ja uuslinnaks. Kitsad tänavad on kärarikkad — siin töötatakse, valmistatakse toitu, süüakse ja kaubitsetakse. Vanalinna ehteks on mošeed toredate seinakaunistustega. Uuslinna moodustavad nägusad kaasaegsed majad. Tutvuge plaani järgi vana- ja uuslinna asetusega. Iseloomustage Kairo paiknemist Niilusel.

Kairo lennuväli on üks suurimaid Aafrikas. Siin maandub lennukeid kõigist maailmajagudest.

Kairo tööstust esindavad mitmesugused kergetööstuse (tekstiili- ja jalatsitööstuse), toiduainete tööstuse ja masinaehituse ettevõtted. Kairo ülikoolis on palju üliõpilasi. Kairo muuseumides talletatakse Egiptuse kauge ajaloo väärtuslikke mälestisi. Linnal on olulised funktsioonid kaubanduses, kuigi hulgi- ja väliskaubakäibelt jääb Kairo Aleksandriast maha.

Rasketööstuse tähtsaks keskuseks on kujunenud Kairo eeslinn Heluan. Siin paikneb ÜAV suurim metallurgiatehas.

Aleksandria on Aafrika Vahemere ranniku suurim ja tehniliselt hästi varustatud sadam, jõetranspordi lõppsadam Niiluse suudmes. Linnas paiknevad laevatehased, tekstiili-, masinaehitus- ja toiduainete tööstuse ettevõtted. Aleksandria sadama kaudu toimub peaaegu kogu ÜAV väliskaubandus. Aleksandria on Kairo järel tähtsuselt teine majanduslik keskus.

Uus tööstusrajoon on kujunemas Assuani hüdroelektrijaama naabruses. Assuani rauamaagi baasil rajatakse metallurgiaettevõtteid, kvaliteetmetalli aga hakkab kasutama masinaehitus. Lisaks sellele ehitatakse siia alumiiniumitehas. Juba on alustatud keemiakombinaadi rajamist. Assuani hüdroelektrijaam hakkab tootma 10 miljardit kWh elektrienergiat aastas, mis katab kiiresti kasvava tööstuse vajadused. Lisaks sellele parandab vee äravoolu reguleerimine navigatsioonitingimusi Niilusel ning hoiab ära kaldaäärsete maade üleujutused. Assuani paisu ehitamine on ÜAV töötajaile suureks tehniliste teadmiste kooliks. See ehitis on nõukogude ja araabia rahva sõpruse ja koostöö sümboliks selles suures võitluses, mida ÜAV arendab rahvusliku majanduse progressi nimel.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Iseloomustage ÜAV rahvusliku majanduse arenemisperspektiive.
2. Missugustel ÜAV ekspordiartiklitel võiks olla oluline tähtsus Aafr. siseturul.

ALŽEERIA DEMOKRAATLIK RAHVAVABARIIK.[1]

Pindala — 2,4 milj. km².
Rahvastik — 12,7 milj. el.
Pealinn — Alžiir.

Geograafiline asend.

Alžeeria Demokraatlik Rahvavabariik asub Põhja-Aafrikas. Euroopa maadega ja teiste maailmajagudega seob teda Vahemeri. Alžiiri, Orani ja mõnede teiste lahtede rannikul paiknevad riigi suurimad sadamad — Alžiir, Annaba, Oran. Maa lõunapiir on rannikust peaaegu 1500 km kaugusel. Lõuna pool Atlase mägede mäestikusüsteemi laiub Alžeeria Sahara, mis hõlmab ligi $^4/_5$ Alžeeria territooriumist. Alžeeria selle osa geograafiline asend on majanduslike sidemete mõttes vähem soodus kui põhjaosa asend.

Prantsusmaa poolt anastatud Alžeeria muudeti kolooniaks XIX sajandi keskel. 1954. aastal alustas alžeeria rahvas Rahvusliku Vabastusrinde juhtimisel relvastatud vabadusvõitlust, mis kestis rasketes tingimustes seitse ja pool aastat. 1962. aastal kuulutati välja Alžeeria Demokraatlik Rahvavabariik. Alžeeria Demokraatliku Rahvavabariigi konstitutsioon ja Rahvusliku Vabastusrinde programm deklareerisid, et Alžeeria asub mittekapitalistlikule arenemisteele, mis viib sotsialistliku korra kehtestamisele.

Rahvastik.

Kuni 1962. aastani elas Alžeerias alaliselt 1 miljon välismaalast — peamiselt prantslased. Pärast Alžeeria revolutsiooni võitu lahkus Alžeeriast umbes 700 000 välismaalast. *Elanikkonna rahvuslik koosseis muutus ühtlasemaks.* Enamik alžeerlasi on araablased, väike osa — berberid. Pärast iseseisvuse saavutamist on riigikeeleks kuulutatud araabia keel.

Peaaegu kogu elanikkond on koondunud riigi põhjaossa. Linnades elab $^1/_3$ kogu rahvastikust. Suurimad linnad on Alžiir

[1] Valiku järgi õpitakse kas Ühinenud Araabia Vabariik või Alžeeria.

(880 000 elanikku), Oran (390 000 elanikku). Koloniaalrežiimi tingimustes oli enamik alžeerlasi kirjaoskamatud. Praegu viiakse ellu haridustöö programmi ning peaaegu kõik kooliealised lapsed käivad koolis.

Majanduse üldiseloomustus.

Koloniaalvõimu tingimustes asustasid Alžeerias paremaid maid Prantsuse kolonistid, osa maad aga kuulus Prantsuse pankadele ja suurkompaniidele. Kokku oli eurooplaste valduses kuni 40% haritavast maast. Palju maad kuulus ka Alžeeria mõisnikele. Miljonid Alžeeria talupojad olid hoopiski maata. Tööstusettevõtted ja pangad kuulusid Prantsuse, samuti ka rahvuslikule kodanlusele.

Pärast sõltumatuse saavutamist toimuvad Alžeeria majanduses põhjapanevad revolutsioonilised ümberkorraldused. Suurima tähtsusega on agraarreform — välismaiste maaomanike maa natsionaliseerimine ja alžeerlaste-suurmõisnike maaomanduse piiramine. Natsionaliseeritud maa on antud talupoegade ja põllutööliste poolt valitud komiteede alluvusse. 1967. aastal on kavas likvideerida Alžeeria mõisnike suurmaavaldus. Kasvab põllumajanduslike kooperatiivide hulk.

Enamik välismaalastele kuulunud tööstus- ja kaubandusettevõtetest ning kaevandustest on natsionaliseeritud. Riiklikke ettevõtteid juhivad direktorid ja tööliste poolt valitavad komiteed. Reeturite ja spekulantide vara on konfiskeeritud. Töötavad «sotsialistlikud kauplused», kus hinnad on erakaupmeeste äridega võrreldes 2—3 korda madalamad. Alžeerial on nüüd oma rahvuslik pank.

Põllumajandus.

Alžeeria majanduse aluseks on põllumajandus. Põllumajanduses on tegev umbes 80% aktiivsest rahvastikust. Peamiselt maa põhjaosas paiknev põllumajanduslikult kasutatav maa moodustab alla 10% riigi pindalast. Pool sellest on karjamaad ja niidud. Suurem osa Alžeeria Saharast on veepuuduse tõttu põllumajanduseks kõlbmatu.

Põllumajanduse peamiseks haruks on põllundus. Põllumajandussaaduste kogutoodangust moodustab teravili umbes $^1/_3$, viinamarjakasvatus, aiandus ja köögiviljakasvatus annab umbes $^1/_2$ kogutoodangust, ülejäänud osa langeb loomakasvatuse arvele. Peamiseks kaubatoodangut andvaks kultuuriks on viinamari. Viinamarjavein on Alžeeria ekspordi tähtis artikkel. Viinamarjaistandused, tsitrusviljaliste aiad ja köögiviljaaiad paiknevad rannikumadalikul ja ranniku suunas laskuvatel mäenõlvadel, kus kasvatatakse ka oliivipuud. Oliividel ja oliiviõlil on suur tähtsus rahva toidulaual. Neli viiendikku külvipinnast on teraviljade — nisu,

odra ja maisi ail. Kasvatatakse ka kaunvilju. Levinud on tubakakasvatus. Sahara oaasides kasvavad datlipalmid. Datlid on oaasielanikele peamiseks toiduks. Osa datleid läheb ekspordiks.

Maa põhjaosa kuivades steppides kogutakse halfaheina, millest punutakse nööri ja matte ning valmistatakse muid esemeid. Osaliselt eksporditakse halfat Inglismaale, kus sellest valmistatakse paremaid paberisorte. Alžeeria metsades kasvab korgitamm. Selle koorest saadav kork läheb ekspordiks.

Karjandus on peamiselt ekstensiivset laadi. Rändrändsuguharud kasvatavad lambaid, kitsi ja kaameleid. Suur osa veistest kuulus varem välismaistele kolonisaatoritele, nüüd aga on koondatud isemajandavaisse majandeisse.

Põllumajanduse arendamise programmis osutatakse suurt tähelepanu majanduse intensiivistamisele, niisutussüsteemide laiendamisele. Põllumajanduse arendamise huvides ehitatakse mitmeid paisusid; on istutatud miljoneid viljapuid. Taastatakse ka koloniaalsõja ajal põlenud metsi.

Tööstus.

Alžeeria on rikas maavaradelt. Sellel asjaolul on suur tähtsus industrialiseerimise seisukohalt. Maapõuerikkused kuuluvad riigile, mäetööstus aga on osaliselt veel välismaiste kompaniide käes.

Alžeeria peamiseks maavaraks on nafta ja maagaas.

Eriti tähtsad naftatootmise piirkonnad on Hassi Messaud ja Edžele. Läbi kõrbe kulgeb Vahemere äärde kolm naftajuhet. Naftatootmise tingimused on Saharas rasked. Vett ja toiduaineid tuleb kaugelt kohale vedada. See-eest võimaldab aga maapinna üldine kallakus Vahemere suunas transportida naftat mööda torujuhtmeid, kusjuures pumpasid rakendatakse vähe.

Varem oli naftaleiukohtade ekspluateerimine täielikult väliskapitali käes. Käesoleval ajal laiendab Alžeeria valitsus järkjärgult osavõttu nafta- ja gaasileiukohtade geoloogilisest uurimisest ning nafta ja gaasi tootmisest, transportimisest ja turustamisest. Osa naftat töödeldakse viimastel aastatel ehitatud naftatöötlemistehases. Orani piirkonnas on käiku lastud vedelgaasitehas, mille toodang eksporditakse Euroopasse.

Peale nafta ja gaasi toodetakse Alžeerias kvaliteetset rauamaaki (peamiselt Alžeeria—Tuneesia piirivööndis), fosforiiti, kivisütt. Perspektiivse tähtsusega on hiljuti avastatud ülirikkad rauamaagi leiukohad (maa lääneosas, Maroko piiri lähedal).

Töötleva tööstuse harudest on kõige enam arenenud toidu- ja maitseainete tööstus (veinivalmistamine, konservi- ja jahutööstus, oliiviõli tootmine, tubakatööstus). On olemas tekstiilivabrikuid, ehitusmaterjalide tehaseid ja mõningaid masinaehitus-, metallitöötlemis- ja keemiatehaseid. Levinud on kangaste, toidu-

nõude ja jalatsite käsitööndus lik tootmine. Peamised tööstusettevõtted on koondunud suurtesse linnadesse, eeskätt Alžiiri — maa peamisse poliitilisse, kultuuri- ja tööstuskeskusse.

Majanduslikud välissidemed.

NSV Liidu ja Alžeeria Demokraatliku Rahvavabariigi sõbralikud suhted tugevnevad aastast aastasse. NSV Liit on andnud Alžeeriale pikaajalist krediiti ning osutab majanduslikku ja tehnilist abi põllumajanduse arendamisel, paisude ehitamisel maade niisutamiseks, geoloogilistel uurimistöödel. Krediidi arvel annab NSV Liit Alžeeriale komplekssеid seadmeid ning osutab abi täieliku tootmistsükliga metallurgiakombinaadi ehitamisel ja monteerimisel Annabas. Kingituseks Alžeeria rahvale ehitas Nõukogude Liit nafta ja gaasi instituudi ja tehnikumi. Alžeeria industrialiseerimisele aitavad kaasa ka teised sotsialistlikud riigid.

Alžeeria industrialiseerimisega on alanud majanduse koloniaalse struktuuri, prantsuse kolonisaatorite sada kolmkümmend kaks aastat kestnud võimutsemise tagajärgede likvideerimine.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kandke õpiku teksti ja maavarade kaardi alusel Alžeeria kontuurkaardile sealsed maavarad ja suurimad linnad.
2. Iseloomustage, milliseid abinõusid on rakendatud Alžeeria rahvusliku majanduse kindlustamiseks.

LÕUNA-AAFRIKA VABARIIK.

Pindala — 1,2 milj. km^2.
Rahvastik — 19 milj. el.
Pealinn — Pretoria.

Koosseis ja geograafiline asend.

Lõuna-Aafrika Vabariik paikneb Aafrika lõunaosas. LAV on rassistlik riik, imperialistide koloniaalpoliitika kants Aafrika mandril. LAV koosneb neljast provintsist: Kapimaa, Transvaal, Natal ja Oranje. Pärast Teist maailmasõda okupeeris LAV Edela-Aafrika ning muutis selle seadusvastaselt oma provintsiks.

LAV lõunatipus ulatub ookeani Nõelaneem, mis on Aafrika lõunapoolseimaks neemeks. Riigi geograafiline asend ümber Aafrika koolduval, Atlandi ookeanist India ookeani viival mereteel on soodustanud maa majanduslikku arenemist.

Rahvastik.

Kolm neljandikku LAV elanikkonnast moodustavad mitmesugused bantuiidsed rahvad (kossad, suulud). Niinimetatud «valgeid», euroopa päritoluga elanikke on üle 3 miljoni. Rahvastiku ülejäänud osa moodustavad segaverelised e. mestiitsid * (LAV-s nimetatakse neid «värvilisteks») ja Aasiast immigreerunud asukad (peamiselt hindud).

LAV konstitutsiooni kohaselt kuulub juhtiv koht nii maa poliitikas kui ka majanduses «valgetele». Üksnes neil on õigus juhtida riiki ning võtta osa valimistest. «Valgete» hulka kuuluvad afrikanderid (buurid) — hollandi asukate järeltulijad, samuti inglased. Riigikeelteks on kuulutatud afrikaanss (buuri keel) ja inglise keel.

Bantud elavad julma rassilise diskrimineerimise tingimustes. Neil ei ole õigust vabalt valida oma elukohta, suur osa bantudest on sunnitud elama reservatsioonides. Linnades on nad eraldatud omaette agulitesse, nad peavad sõitma eraldi vagunites või autobussides, tohivad õppida ainult aafriklastele määratud koolides, kasutada ainult neile määratud haiglaid, käia ainult aafriklaste jaoks määratud kinodes. Koole on vähe, pooled bantudest on kirjaoskamatud. Viimastel aastatel on LAV valitsus jaotanud riigi «metropoliks» ja kaheksaks bantu maa-alaks (nn. «bantu riigiks»). Viimased on endised reservatsioonid; hoolimata nimetuse muutmisest elab kohalik rahvastik endiselt õigusteta seisundis. Rassilise rõhumise all kannatavad ka mestiitsid ja immigrandid Aasiast. Rahvastiku keskmiseks tiheduseks on 15 inimest km^2-l, mõningates reservatsioonides aga elab kuni 200 inimest km^2-l.

Linnarahvastiku osatähtsus on LAV-s suurem kui teistes Aafrika riikides, moodustades 46%. LAV suurimateks linnadeks on Johannesburg (üle 1 milj. elaniku), Kaplinn (üle 700 000 elaniku), Durban (ligi 700 000 elanikku). Pealinn Pretoria (420 000 elanikku) on tähtis transpordi-, tööstus- ja kultuurikeskus. Kesklinna kvartalid, kus elab kodanlus, on heakorrastatud, siin on palju haljasalasid, parke ja puiestikke. Aafriklaste agulid on täis ehitatud hütte ja kasarmuid.

Majanduse üldiseloomustus.

LAV erineb teistest Aafrika riikidest kapitalistliku tööstuse kõrge taseme poolest. LAV on Aafrikas esikohal mõningate mineraalse tooraine liikide ja väärismetallide, elektrienergia, malmi ja terase toodangu ning masinaehituse tasemelt, raudteevõrgu tiheduselt ja tööstustööliste arvult. Kõikidel neil aladel langeb LAV arvele 40—50% kogu Aafrika vastavast näitajast, LAV terasetoodang aga moodustab ligi 90% kogu Aafrika terasetoodangust.

Kogu tööstus on kas riiklike monopolide kontrolli all (metallurgia, elektrotehnika) või anglo-afrikaani ja välismaiste kompaniide käes. LAV sõltub väga suurel määral väliskapitalist, eriti Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide kapitalist.

Kogu majanduse aluseks on põliselanikkonna julm ekspluateerimine. Aafriklastest töölised saavad mitu korda vähem palka kui «valged». LAV müüb kapitalistlikele suurriikidele mitmesugust toorainet (maavarad, vill). Tööstusharude hulgast on juhtival kohal mäetööstus. Hästi on arenenud ka töötlev tööstus, kuid selle toodang on kapitalistlike suurriikide toodangust mitu korda väiksem. Domineerib kergetööstus. Üle poole tarbetööstuskaupadest veetakse sisse.

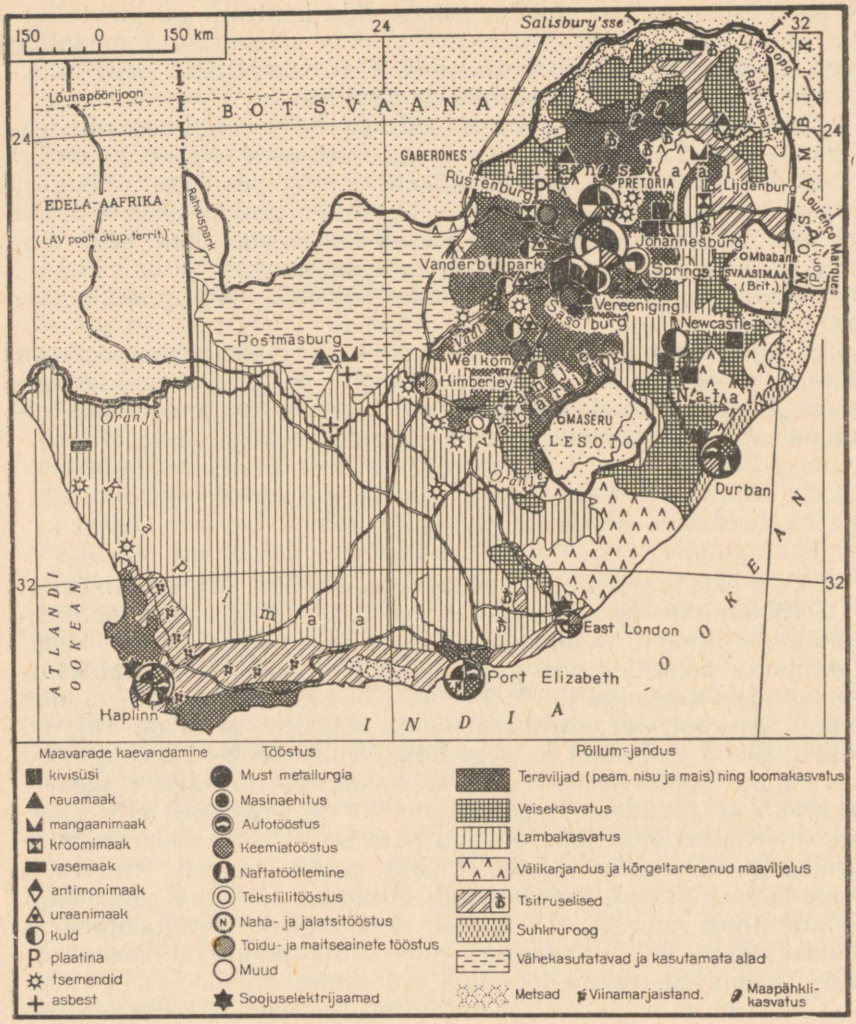
Põliselanikkonna põllumajandus, eriti reservatsioonides, on äärmiselt mahajäänud. Peaaegu kogu põllumajandussaaduste kauba- ja eksporttoodangu annavad «valgete» majandid. Oma toiduainetest ei piisa, suur hulk toiduaineid veetakse sisse.

Tööstus.

LAV-s ekspluateeritakse loodusvarasid väga suures ulatuses. LAV on kapitalistlikus maailmas esikohal kulla, ehteteemantide, kromiidi, antimoni ja mangaanimaagi toodangult, teisel kohal plaatina ja asbesti toodangult, kolmandal kohal — uraanikontsentraatide toodangult. Mäetööstuse toodangust annab poole Transvaal. Johannesburgi kohta öeldakse, et ta on rajatud kullale. Linna ümbruses ja isegi linnas endas on 2—3 km sügavusi kaevandusi. Töötingimused neis kaevandustes on väga rasked — sügavamates šahtides tõuseb kuumus 70°-ni. Teemante leiti esmakordselt Kimberleys, nüüd on aga peamiseks teemantide tootmise piirkonnaks Pretoria rajoon. Lisaks sellele langeb Transvaali arvele kogu plaatina, kroomimaagi, antimoni, asbesti ja rauamaagi toodang ning suurem osa kivisöe toodangust. Mangaanimaaki kaevandatakse Põhja-Kapimaal. Suur kulla ja uraani kaevandamise piirkond on tekkinud Oranje provintsis.

Töötleva tööstuse harudest on peale kergetööstuse enam arenenud must metallurgia, mõningad masinaehituse harud, elektrotehnika ja keemiatööstus. Kohaliku rauamaagi ja kivisöe baasil töötavad Pretorias ja selle naaberlinnades metallurgiakombinaadid. Masinaehituse peamisteks harudeks on kaevandusseadmete ning transpordivahendite tootmine ja elektrotehnikatööstus. Suurem osa tehastele ja vabrikutele vajalikest tööpinkidest ja mootoritest veetakse sisse. Keemiatööstuse ettevõtetest väärivad märkimist lõhkeainete- ja happetehased ning naftatöötlemistehased.

LAV suurim töötleva tööstuse keskus on Johannesburg. Linn paikneb tähtsaima mäekaevanduspiirkonna südamikus. Siia koon-

Kaardi põhjal iseloomustage Transvaali tööstusrajooni. Otsige välja põllumajandusrajoonid ja selgitage, millised on nende looduslikud tingimused.

duvad kõik LAV raudteemagistraalid; siin ristuvad rahvusvahelised lennuliinid. Johannesburgi on koondunud mitmekesine tööstus, pangad, börs, kapitalistlike kompaniide administratsioonid. Durbani sadam teenindab Transvaali tööstusrajooni ning on kaubakäibelt LAV-s esikohal. Nii sadamalinnana kui ka tööstuskeskusena on teisel kohal Kaplinn. Seal töötab ka LAV parlament.

Põllumajandus.

Lõuna-Aafrika Vabariigi looduslikud tingimused sobivad pigem välikarjanduseks kui põllunduseks. Põllundus vajab enamikus rajoonides kunstlikku niisutamist. Kliima on LAV põhjaosas troopiline, lõunaosas aga subtroopiline. Sademeid on rikkalikult (kuni 1000 mm aastas) üksnes lõuna- ja kagurannikul; neil aladel kasvavad igihaljad metsad ja põõsastikud. Platoopiirkonnale on tüüpiline savann, kus kasvab akaatsia ja aaloe; väiksemaid galeriimetsi esineb üksnes jõgede kallastel.

Põllumajanduses domineerib välikarjandus. Pooltel «valgeist» farmereist-karjapidajaist on üle 250 ha karjamaid. Loomakasvatuse peamiseks haruks on lambakasvatus. Peetakse meriino ja karakulli lambaid. Vill on LAV üheks oluliseks eksportartikliks. Rannikulähedastel aladel ja suurlinnade ümbruses on arenenud liha-piimakarjandus.

Põllundusel on teisejärguline tähtsus. Põllumaa moodustab kõigest 5% territooriumist. Põllukultuuridest on kõige enam levinud mais; peale selle külvatakse veel nisu ja kasvatatakse arahhist. Idarannikul on «valgete» farmerite suured suhkrurooistandused. Lõuna- ja idarannikul kasvatatakse viinamarju ja puuvilja. Reservatsioonides on peamiseks põllukultuuriks sorgo.

Majanduslikud välissidemed.

LAV peamisteks eksportartikliteks on kuld, teemandid, plaatina, kroomi- ja mangaanimaak, asbest, vill. Sisse veetakse masinaid, tööstusseadmeid, mitmesuguseid tarbekaupu ja toiduaineid. Paljud riigid on protestiks LAV rassismi ja imperialistliku poliitika vastu katkestanud kaubanduslikud sidemed selle riigiga.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Missugused jooned LAV majanduses iseloomustavad teda kui kapitalistlikku maad ja missugused rahvastiku, tööstuse, põllumajanduse ja väliskaubanduse iseärasused iseloomustavad tema majanduse poolkoloniaalset seisundit?
2. Võrrelge LAV ja kapitalistlike suurriikide majandust kivisöe, elektrienergia ja terase tootmise, maisi kogusaagi ning veiste ja lammaste arvu poolest.

PRAKTILISED TÖÖD.

(Täidetakse valikuliselt õpetaja korraldusel.)

1. Joonistage tabeli 36 alusel Aafrika riikide kullatoodangu sektordiagramm. Missugune on Aafrika osatähtsus kapitalistliku maailma kullatoodangus?

2. Leidke tabeli 36 alusel Aafrika riikide osatähtsus vasemaagi ja teemantide toodangus. Joonestage sektordiagramm.

3. Tutvuge atlases leiduva Aafrika kaardi järgi mandri raudteede konfiguratsiooniga. Võrrelge seda kaarti põllumajanduse ja maavarade tootmise kaartidega, mis leiduvad õpikus. Tehke kindlaks, missuguse tooraine väljaveoks kasutatakse üht või teist raudteed. Missugustes Aafrika riikides ei ole raudteid?

PÕHJA-AMEERIKA.

AMEERIKA ÜHENDRIIGID.

Pindala — 9,4 milj. km².
Rahvastik — 202 milj. el.
Pealinn — Washington.

Koosseis ja geograafiline asend.

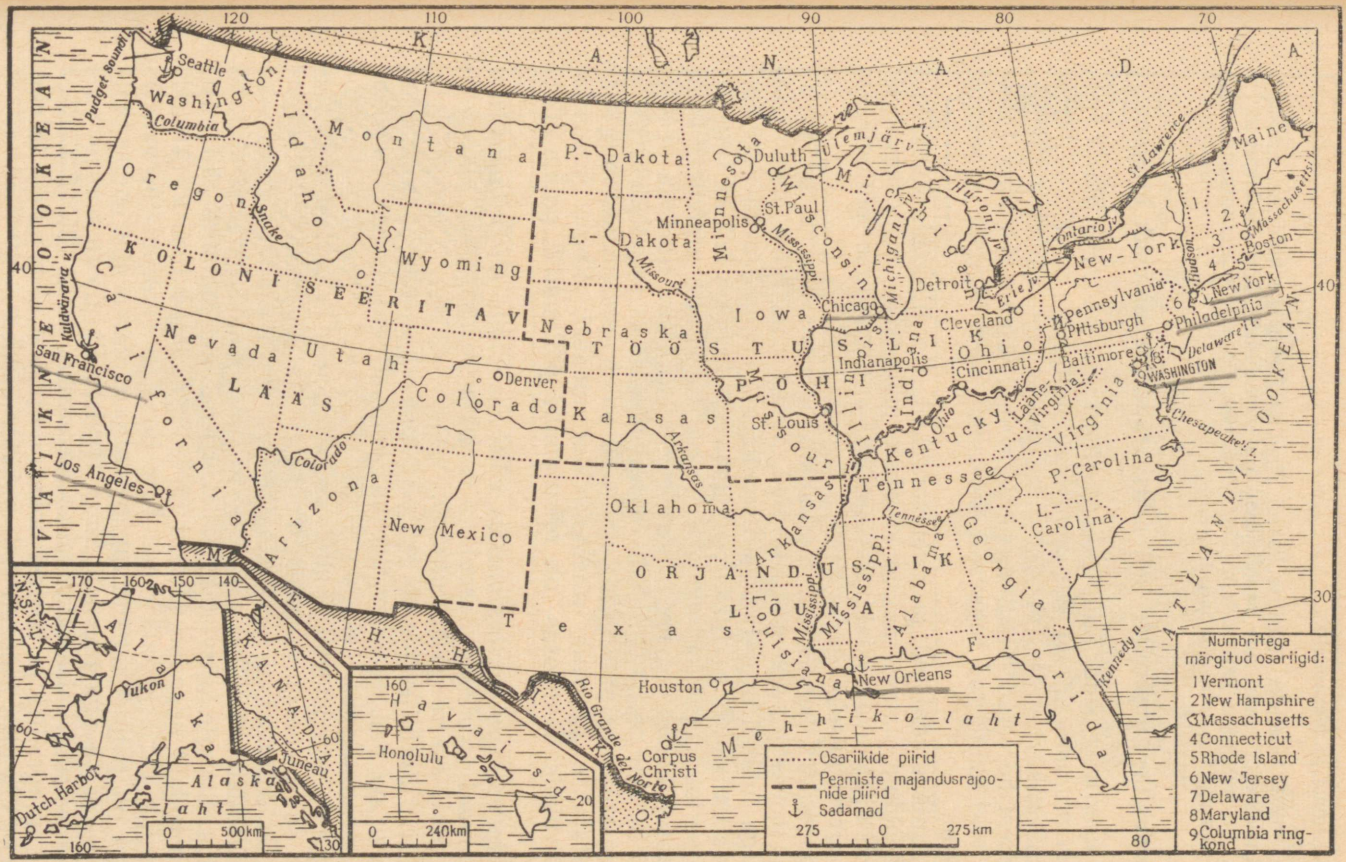
Ameerika Ühendriigid koosnevad kolmest üksteisest kaugel asuvast osast: p õ h i t e r r i t o o r i u m (pindala 7,8 milj. km², rahvastik 199 milj. el.), A l a s k a (1,5 milj. km²) ja H a v a i s a a r e d (umbes 17 000 km²).

Põhiterritoorium külgneb Atlandi ookeani, Vaikse ookeani ja Mehhiko lahega. Merepiiride pikkus ületab kahekordselt maismaapiiride pikkuse.

Ameerika Ühendriike ümbritsevad ookeaniavarused on juba ammust ajast kindlustanud odavate kaubateede rajamise ookeanitaguste maadega. Väliskaubanduse tingimusi on veelgi parandanud meresõidu kaasaegne tehnika, lühendades tunduvalt kaupade veoks kuluvat aega: praegu võib liinil London—New York (üle 6000 km) ületada Atlandi ookeani laevaga vähem kui nädala jooksul, purjelaevanduse perioodil kulus aga selleks umbes kaks kuud.

Ameerika Ühendriikide maismaapiire ületab rida raud- ja maanteid, mis ühendavad teda naaberriikide Kanada ja Mehhikoga. Kanadaga peetakse sidet ka Suure Järvistu kaudu ning Mehhikoga Mehhiko lahe kaudu. Need mõlemad riigid on Ameerika Ühendriikidest majanduslikult vähem arenenud. Ameerika monopolid ekspluateerivad nende loodusrikkusi ning ehitavad nende territooriumile oma tööstusettevõtteid.

Geograafiline asend on ajaloo kõigil etappidel soodustanud Ameerika Ühendriikide majanduslikku arenemist.

Ameerika Ühendriigid on föderatiivne vabariik, mis koosneb viiekümnest osariigist ja Columbia ringkonnast, kus asub riigi pealinn Washington. Põhiterritoorium jaotub 48 osariigiks; Alaska ja Havai osariik paiknevad põhiterritooriumist kaugel. Tugeva katkendjoonega on tõmmatud peamiste majandusrajoonide (Põhi, Lõuna ja Lääs) piirid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Põhja-Ameerika füüsilise kaardi järgi atlases tehke kindlaks, missugused Ameerika Ühendriikide rannikuosad on meresõiduks kõige sobivamad.
2. Leidke õpiku kaardil (lk. 313) Ameerika Ühendriikide suurimad sadamad. Missugustes lahtedes nad asuvad?

Looduslike tingimuste ja loodusvarade majanduslik hinnang.

Ameerika Ühendriikide põhiterritooriumil on vähe alasid, mis ei sobi majanduslikuks kasutamiseks. Sellisteks on Kordiljeeride kõrgmäestikualad ja Apalatšide kaljused tipud, väikesed jäänukmägedest hõivatud piirkonnad Mississippi jõgikonnas ning lisaks neile veel mõningad tugevasti soostunud alad järvede ja ookeani rannikul.

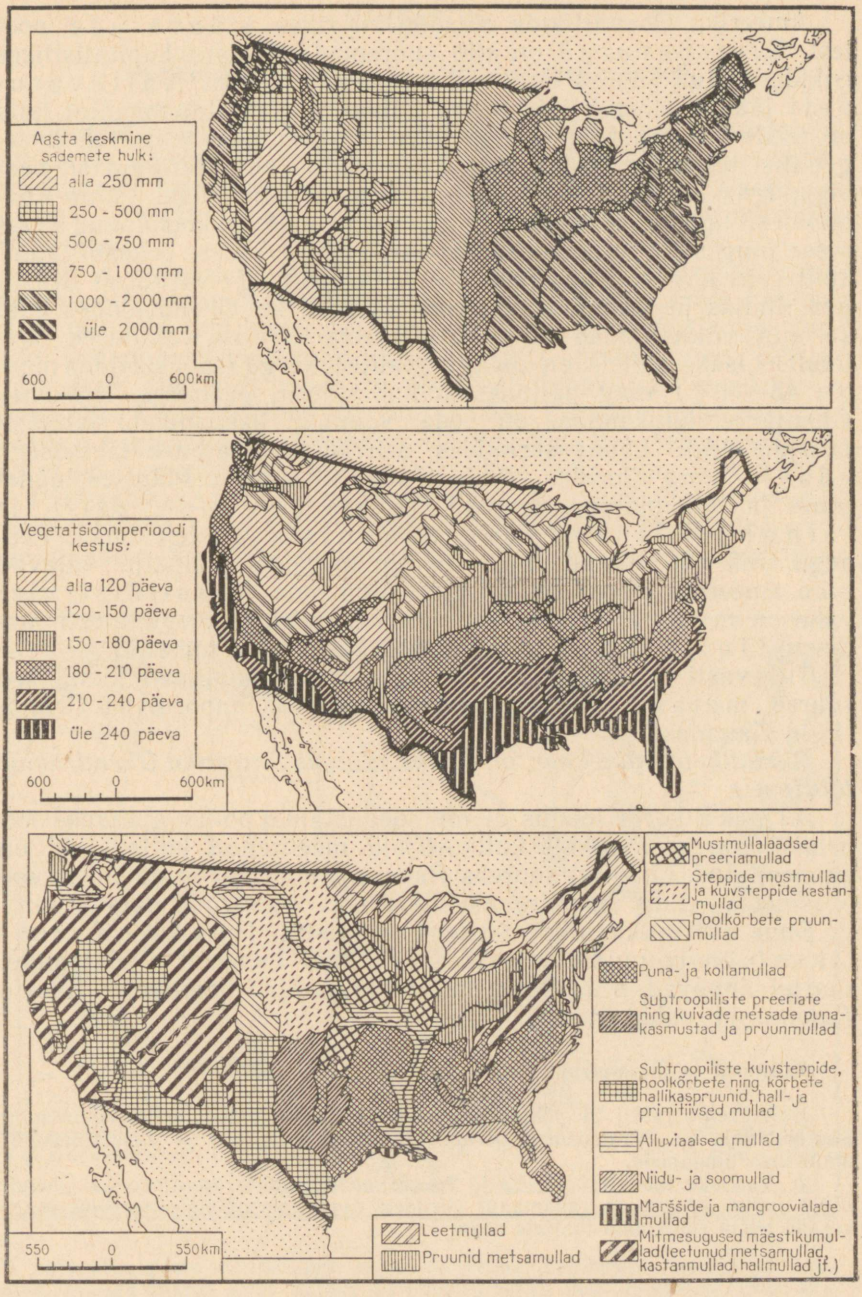
Rannikumadalikud ja sisetasandikud, Kordiljeeride künklikud eelmäestikud, samuti paljud viljakate muldadega mäestikevahelised nõod pakuvad laialdasi võimalusi mitmekülgse põllumajanduse arendamiseks.

Ameerika Ühendriikide ulatuslikul territooriumil on kliimatingimused väga mitmekesised. Mõnel pool tuleb maaviljeluses õige tublisti arvestada kliimaoludega, eriti piiravad need kultuuride valikut. Nii näiteks ei võimalda suhteliselt lühike vegetatsiooniperiood maa põhjapoolses osas kasvatada puuvilla, kuna lõunaosariikides on see väga levinud kultuur. Kuid ka seal ei valmi ta igal pool — Mehhiko rannikul näiteks liigniiskuse tõttu, Texase kuivades preeriates tuleb aga puudus sademetest ning seal kasvatatakse puuvilla niisutatavatel maadel. Kogu Ameerika Ühendriikide lääneosas on niisutamine põllunduse põhiprobleemiks.

Erinevates kliimatingimustes võib kasvatada eri kultuure, kuid kogu maal tervikuna kasvatatakse kõiki parasvöötme ning peaaegu kõiki subtroopilisi kultuure.

Paljud Kordiljeeride kõrged eelmäestikud ei sobi põllunduseks, seevastu on nad aga oma lopsaka rohtkattega headeks looduslikeks karjamaadeks.

Jõed annavad vett põldude niisutamiseks ja ühtlasi kätkevad endas suuri energiavarusid. Soodne on ka jõgedevõrgu konfiguratsioon. Mississippi ning tema lisajõgede Missouri ja Ohio veerist ühendab omavahel maa siserajoone; mõnede jõgede allikate lähedus Suurele Järvistule on kergendanud kanalite ehitamist. Juba varakult ühendati jõeteed järvedega ning hiljem ka Atlandi ookeaniga (Erie kanali kaudu Erie järve ja Hudsoni jõe vahel). Praegu on paljud kanalid vananenud ja kaotanud oma endise tähtsuse, seevastu aga muudeti Suur Järvistu St. Lawrence'i jõe veetee rekonstrueerimise tulemusena mereteeks: nüüd võivad Londonist, Leningradist ja teistest ookeanitagustest sadamatest tulnud laevad sõita otse Chicago sadamakaide äärde.

Uurige neid kaarte ning iseloomustage nende järgi looduslikke tingimusi põllumajanduse arendamise seisukohalt rannikumadalikel, kesktasandikel ja Kordiljeeride mäestikurajoonides.

Ameerika Ühendriikide maapõu on rikas maavarade poolest. Kivisöevarud on siin suuremad kui teistes kapitalistlikes riikides; väga suured on ka maagaasi varud. Naftavarudelt jäävad Ühendriigid maha Lähis- ja Kesk-Ida maadest, kuid on teiste kapitalistlike maade seas ka selles osas esikohal. Energeetilisi ressursse leidub kõigis rajoonides: söemaardlaid on peaaegu igas osariigis, kuid kõige enam on neid siiski Põhja-Apalatšides; tähtsamad nafta- ja gaasileiukohad on koondunud Texasesse ning selle naaberosariikidesse, samuti Vaikse ookeani rannikule, eriti Los Angelesi lähedale. Rauamaagi varud on Brasiilias, Indias ja Kanadas küll rikkalikumad kui Ühendriikides, kuid ka siin võimaldavad oma varud katta tööstuse vajadused täielikult. Lisaks sellele on maagi kvaliteet kõrge (rauasisaldus maagis 45—60%) ning paljudes kohtades, eriti peamises leiukohas Ülemjärve lähikonnas, on teda võimalik kaevandada lahtiselt (karjäärides). Lõunaosariikides asuvad ülemaailmse tähtsusega väävli- ning Floridas fosforiidilademed. Mägises lääneosas ja Ülemjärve rannikul paiknevad vase-, plii- ja tsingi-, volframi- ning uraanimaagi leiukohad. Peaaegu kõik nad võivad anda niipalju toorainet, kuipalju vajavad seda ameerika ettevõtted. Ei jätku aga oma boksiidist, väga vähe on mangaani- ja kroomimaaki, peaaegu täiesti puuduvad tina, nikkel ja mõningad haruldased metallid.

Tugevasti on maharaiumise tagajärjel kannatanud kunagised suured metsad; ehituspuitu ja pabermassi impordivad Ühendriigid Kanadast.

Rikkalik toorainebaas on heaks aluseks Ameerika Ühendriikide tööstusele.

Alaska karm loodus ei ole soodustanud põllumajanduse arenemist; varem arvukalt kullaotsijaid meelitanud kullaväljad on ammendatud. Osariigi suureks rikkuseks on mägede nõlvu katvad okasmetsad ning ümbritsevate merede ja ookeanide kalavarud.

Suur osa vulkaanilise tekkega mägisest Havai saarestikust on põllunduseks vähesobiv, kuid mõnedel madalamatel saartel annavad head saaki subtroopilised ja troopilised kultuurid (ananassid, suhkruroog).

Küsimusi ja ülesandeid.

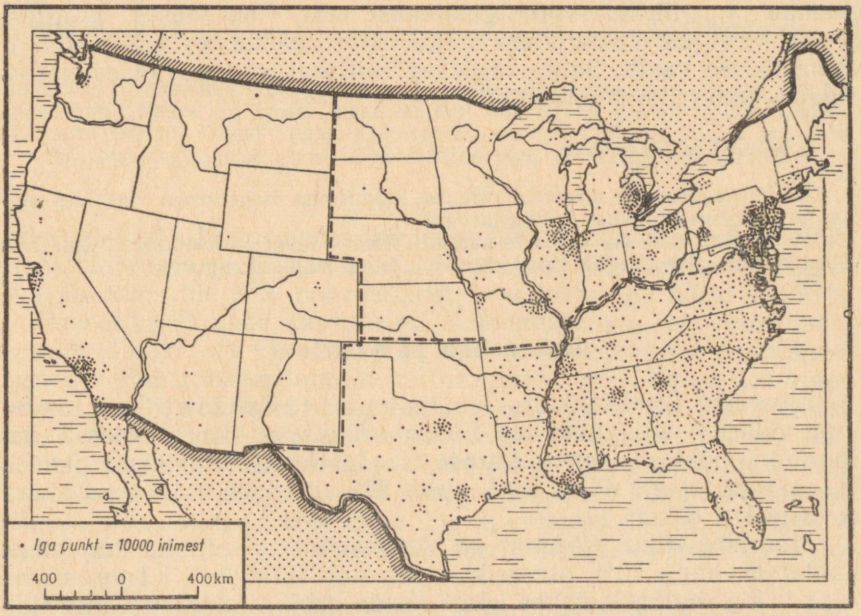
1. Võrrelge tabeli 21 põhjal Ameerika Ühendriikide põhiterritooriumi ning Suurbritannia ja Prantsusmaa põllumajanduslike kõlvikute ja kasutamiskõlbmatu maa pindalasid.
2. Vaadake tabelitest 11, 12 ja 15, mitmendal kohal on Ameerika Ühendriigid nafta, kivisöe ja rauamaagi varudelt ning kaevandamiselt nende maavarade teiste suuremate tootjate seas.

Ameerika rahvuse kujunemise iseärasused.

Ameerika rahvuse kujunemine toimus pikka aega peamiselt Euroopast ümberasujate arvel. Kuni XIX saj. viimase veerandini moodustasid suurema osa immigrantidest inglased, iirlased ja šotlased. Seepärast sai inglise keelest ka Ameerika Ühendriikide rahvuskeel.

Pärast Esimest maailmasõda, kui Ühendriikide arenemistempo märgatavalt alanes ja tekkis krooniline tööpuudus, andis valitsus välja mitmeid immigratsiooni vastu suunatud seadusi, mis suuresti kahandasid vaesemate ümberasujate juurdevoolu. Sellest ajast peale suureneb rahvaarv peamiselt loomuliku juurdekasvu arvel, mis Ühendriikides on suurem kui Euroopa kapitalistlikes maades. Ligikaudu $^4/_5$ Ameerika Ühendriikide kaasaegsest rahvastikust on ameeriklased, kes on sündinud juba Ühendriikides.

Pärisrahvas *indiaanlased* hävitati halastamatult valgete kolonisaatorite poolt või aeti reservatsioonidesse, kõige viletsamatele maadele. Suur osa Ameerika päriselanikke elab ka tänapäeval

XX sajandi alguses oli peaaegu kogu neegritest elanikkond koondunud Lõunasse. Jälgige kaardi järgi, kuidas oli olukord selles osas muutunud 1960. aastaks. Kõrvutage seda kaarti rahvastiku tiheduse kaardiga ja tehke kindlaks, kus elavad neegrid Põhjas ja Läänes, linnades või maal.

reservatsioonides, tegeldes küttimise, kalapüügi ja primitiivse põllundusega.

Esimesed *neegrid* veeti orjadena Ühendriikide istandustesse sisse XVII saj. alguses ja paljude järgnevate aastakümnete jooksul toimetasid orjakauplejad rohkesti neegreid lõunaosariikidesse. Nende neegerorjade järglased moodustavad tänapäeval Ameerika Ühendriikide rahvastikust üle 10%. Neegrid räägivad ka inglise keelt ja nad moodustavad ühe osa ameerika rahvusest. Pärast orjuse kaotamist tunnistas konstitutsioon neegrid täieõiguslikeks Ühendriikide kodanikeks, kuid see juriidiline tunnistamine ei toonud neegritele tõelist võrdsust valgetega.

Seadus orjuse kaotamise kohta ei varustanud neegreid maaga ja nad olid sunnitud rentima maad oma endistelt peremeestelt orjastava naturaalrendi alusel või otsima tööd linnades, kus nad leidsid üksnes kvalifitseerimata, madalapalgalist tööd. Nii jäid neegrid endiselt kõige kehvemaks ja faktiliselt ilma õigusteta osaks ameerika tööliste hulgas. Rassiline diskrimineerimine jätkub veel tänapäevalgi.

Rassilise diskrimineerimise all kannatavad ka «värvilised» immigrandid — mehhiklased, puertoriikolased jt., kelle arv on viimastel aastatel tunduvalt kasvanud.

Iga aastaga laieneb rõhutud etniliste rühmade võitlus majandusliku ja poliitilise võrdõiguslikkuse eest. Üha rohkem progressiivseid valgeid ameeriklasi astub välja häbistava rassilise diskrimineerimise vastu. Selles õiglases võitluses sammuvad esimestes ridades ameerika kommunistid.

Küsimusi ja ülesandeid.

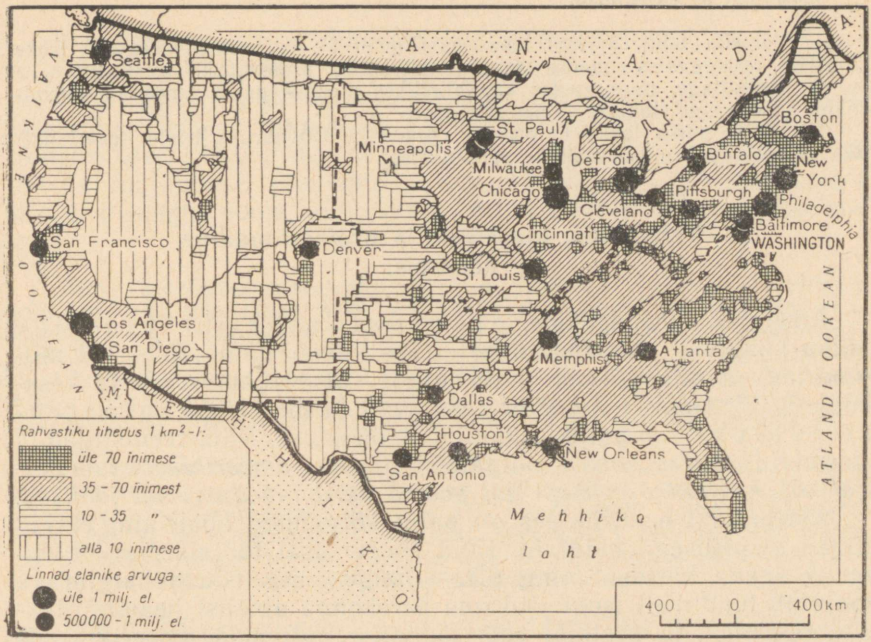
1. Missugused on ameerika rahvuse kujunemise iseärasused võrreldes inglise ja prantsuse rahvuse kujunemisega?
2. Jälgige maailma rahvaste kaardilt atlases, kuhu on koondunud Ameerika Ühendriikide mitteameeriklastest elanikud, ja missugused nimelt.

Rahvastiku paiknemine.

Ameerika Ühendriikides on *rahvastiku tihedus* tunduvalt väiksem kui enamikus Euroopa kapitalistlikes maades. Territooriumi põhiosas on asustuse tiheduseks 25 elanikku 1 km²-l, Havai saartel üle 43 el./km², kuna Alaskal tuleb 1 inimese kohta rohkem kui 6 km².

Maarahvastiku tihedus on keskmisest tihedusest tunduvalt madalam, kuna 70% ameeriklastest elab linnades. *Linnarahvastiku* hulka loetakse kõigi nende asulate elanikud, kus elab üle 2500 inimese, ning nn. «urbaniseeritud territooriumide» (suurte linnade ja nende eeslinnade piirkonnad) elanikud.

Iga aasta asub linnadesse elama rohkesti laostunud farmereid, mistõttu linnarahvastiku arv kasvab kiiresti. Urbaniseerimise aste

Ameerika Ühendriikide asustamine algas idarannikult. Vaadake, kuidas muutub rahvastiku tihedus liikumisel idast läände. Kaardil on märgitud ainult kõige suuremad linnad. Teised linnad paiknevad esmajoones tihedasti asustatud aladel. Otsustage, missuguses Ühendriikide osas on kõige rohkem linnu.

pole aga kõikjal ühesugune: kirdeosa tööstusrajoonides, Suure Järvistu ümbruses ja Vaikse ookeani rannikul (Kalifornia osariigis) elab linnades üle 80% rahvastikust, preeriates aga mitte üle 35%.

Ameerika linnade kasvule on iseloomulik see, et eeslinnades kasvab elanike arv kiiremini kui linna enda piirides. Mõnedes eeslinnades elab rohkem inimesi kui nn. pärislinnas. Nii on Los Angelesis 2,5 milj. elanikku, tema eeslinnades aga kokku ligi 4 miljonit. Autotranspordi arenemine soodustab eeslinnade vöötme laienemist, mis sageli ühendab paljusid lähestikku asuvaid linnu. Sellised linnad-aglomeratsioonid laiuvad teinekord kümnete kilomeetrite ulatuses. Linnad hõlmavad üha suuremaid alasid; viimase 10 aasta jooksul on «urbaniseeritud territooriumide» pindala kahekordistunud.

Põhjas ja Läänes elab suurem osa põllumajanduses tegevast rahvastikust hajusalt paiknevates farmides, kuna lõunaosariikides on enam levinud kompaktsemad asulad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 5 järgi Ameerika Ühendriike Euroopa maadega ja tehke kindlaks, missugustes maades on linnarahvastiku protsent kõige suurem.
2. Meenutage, missugustes kapitalistlikes maades peale Ameerika Ühendriikide esineb veel linnade aglomeratsioone.
3. Võttes abiks tabeli 6, võrrelge Ameerika Ühendriike teiste imperialistlike suurriikidega miljonilinnade arvu poolest.

Rahvastiku klassiline ja professionaalne koosseis.

Ameerika Ühendriikide ekspluataatorlike klasside hulka kuuluvad «hiidkodanluse» väga väike rühm (230—250 miljonäride ja miljardäride perekonda), väike rühm suur- ja keskkodanlust, samuti palgatööd kasutavad farmerid. Ekspluateeritavateks on paljumiljoniline töölisklass, väiketeenistujad ja -farmerid, kes ei kasuta palgatööd. *Üle $^4/_5$ ameeriklastest on palgalised, kusjuures rohkem kui pooled neist moodustavad töölised.*

Ameerika Ühendriikides on palju kõrgemaid koole ning eeskujuliku sisustusega haiglaid. Kuid suurel osal töötajaist ei ole võimalik saada haridust ning pikem haigus, mis nõuab haiglaravi, mõjutab tunduvalt isegi jõukama perekonna ainelist heaolu. Maksud õppimise ja arstiabi eest on väga paljudele ameeriklastele liialt kõrged. Kallis on ka korteriüür uutes kaasaegsetes majades. Seepärast elavad madalapalgalised töölised sageli vanades majades.

Tehnika võidukäik tööstuses suurendab töötude arvu, kiirendab väikefarmerite laostumist, mille tulemusena kasvab vähese sissetulekuga ameeriklaste perekondade arv.

Rahvastiku *professionaalses koosseisus väheneb pidevalt tööstuses ja põllumajanduses tegeleva elanikkonna osatähtsus, kasvab armee isikuline koosseis, riigiasutuste ja erakontorite teenistujate ning teenindussfääris töötajate arv.* Üle poole Ühendriikide aktiivsest rahvastikust ei tooda mingeid materiaalseid väärtusi.

Väikese, kuid majanduslikult tugeva «hiidkodanluse» huve kaitsevad kaks kodanlikku parteid — Vabariiklik ja Demokraatlik Partei. Vaatamata jälitamisele peab Kommunistlik Partei järjekindlalt võitlust Ameerika töölisklassi eluliste huvide ja rahu eest, uue sõja ettevalmistamise vastu.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 7 alusel Ameerika Ühendriikide rahvastiku professionaalset koosseisu Suurbritannia ja Prantsusmaa omaga; milliseid järeldusi võite sellest teha?

Ameerika Ühendriigid on majanduslikult kõige arenenum kapitalistlik maa. Tööstus- ja põllumajandustoodangu kogumahult on ta kõigi teiste kapitalistlike riikide seas maailmas esikohal. Olgugi et Teise maailmasõja järgsetel aastatel Ühendriikide osatähtsus kapitalistlike maade toodangus mõnevõrra vähenes teiste maade majanduse arenemise arvel, annab tema tööstus praegu ikkagi peaaegu poole kogu kapitalistliku maailma tööstustoodangust.

Pärast iseseisvuse saavutamist (1783. a.) hakkasid Ameerika Ühendriigid laiendama oma piire maade arvel, mis varem olid haaratud Prantsusmaa, Hispaania ja Suurbritannia poolt. XIX sajandi keskpaigaks omandas põhiterritoorium Põhja-Ameerika mandril kaasaegsed piirjooned. Koloniseerimise ja majanduse arenemise käigus vastuolud kapitalistliku Põhja ning orjandusliku Lõuna vahel teravnesid, kuni viisid (1865. a.) kodusõjani. Lõunaosariikide kaotus kodusõjas tähendas kapitalismi võidulepääsemist kogu Ühendriikide territooriumil.

Feodaalse maaomandi puudumine Põhja ja Lääne ulatuslikel aladel, vaba maa jaotamine farmeritele, avar siseturg, rahvastiku ja kapitali juurdevool Euroopast ning loodusvarade rikkus — kõik see kiirendas Ameerika Ühendriikide tehnilist ja majanduslikku arenemist, võimaldades neil XIX saj. lõpuks mööda minna kõigist teistest riikidest ning hõivata juhtpositsioon maailmamajanduses. Sellel arenemisetapil loodi Ühendriikides võimsad monopolistlikud koondised.

XIX ja XX sajandi vahetusel vallutasid Ühendriigid mitmed kolooniad: Havai saared (1898. a.), Filipiinid (1898. a.), faktiliselt muudeti asumaaks Kuuba, liideti endaga Puertoriiko (1899. a.), sunniti Panamat alla kirjutama mittevõrdõiguslikule lepingule, mille põhjal anastati Panama kanali tsoon (1904. a.). Juba varem olid Ühendriigid ostnud tsaari-Venemaalt Alaska (1867. a.).

Esimese maailmasõja aastail arenes Ühendriikide majandus kiiresti: Ameerika monopolistid said tohutuid kasumeid oma liitlaste varustamisest relvade ja toiduainetega, tuginedes samal ajal Aafrika ja Ladina-Ameerika turgudele, kus varem valitsesid Euroopa riigid, kes nüüd aga ise sõdisid. Ühendriigid hakkasid välja vedama kapitali ja ehitama teistesse maadesse mitmesuguseid ettevõtteid.

Pärast sõja lõppu seoses kapitalismi üldkriisi saabumisega majanduse arenemistempo aeglustus ning riigis tekkis pidev tööpuudus. 1930. a. haaras Ühendriike sügav majanduskriis, millest ei suudetud täielikult välja rabelda kuni Teise maailmasõjani.

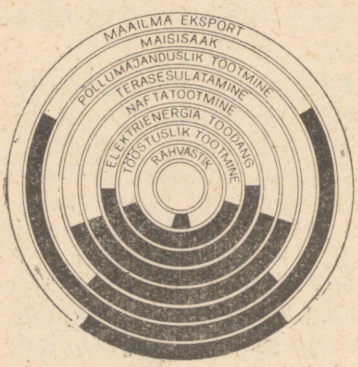
Teine maailmasõda andis Ühendriikide majanduse arenemisele uue tõuke, soodustades ühtlasi monopolide seninägematut rikastumist. Monopolid mitte ainult kontrollivad maa majandust, vaid nad on allutanud endale ka riigiaparaadi. Pangad, tööstusettevõtted, transport ja kaubandus — kõik kuuluvad monopolistidele. Paljudes tööstusharudes valitsevad 2—3 monopoli peaaegu kõiki ettevõtteid. Näiteks valmistatakse 97% sõiduautodest kolme kompanii («General Motors», «Ford» ja «Chrysler») tehastes. Tööstus- ja teiste monopolide üle valitsevad kaheksa suurt finantsühendust, mille seas paistavad silma Morgani ja Rockefelleri rühm.

Morgani rühm, näiteks, kontrollib 60 pangandus- ja tööstusmonopoli, kes valdavad energeetika-, metallurgia- ja masinaehitus- ning rakettrelvade ettevõtteid; samuti raudteetransporti ja kommunaalmajandust. Temale kuuluvad paljud ajalehed ja ajakirjad, raadio- ja televisioonijaamad, teadusliku uurimise instituudid, kõrgemad õppeasutused ja kirikud.

Ameerika Ühendriikides on väga hästi arenenud kõik majandusharud, kusjuures juhtivaks haruks on tööstus. Tööstuses on tegev üle 4 korra rohkem inimesi kui põllumajanduses, maa natsionaalses tulus ületab tööstuse osatähtsus 60%, kusjuures tööstustoodangu väärtus ületab põllumajanduse kaubatoodangu väärtuse 9-kordselt.

Stiihiliselt arenev Ühendriikide majandus muutus eriti ebapüsivaks kapitalismi üldkriisi perioodil. Pärast Teist maailmasõda on majandus korduvalt üle elanud langusi, mil toodang märksa kahanes. Eriti kestev oli mõõnaperiood 50-ndate aastate lõpust kuni 60-ndate aastate alguseni. Viimastel aastatel võib täheldada toodangu teatavat kasvu. See kasv on seotud üksikute viimasel ajal «vananenud» tööstusharude tehnilise ümbersisustamisega. Selliste «vanade» harude hulka kuuluvad metallurgia, üldine masinaehitus, söetööstus jt. Vastukaaluks neile arenesid kiiremini «noored» harud — elektrotehnika- ja elektroonikatööstus, sünteetiliste materjalide ning plastmasside tootmine ja neil oli hoopis kaasaegsem tehniline baas. Musta metallurgia ja üldise masinaehituse arenemistempo kasvus ei ole mitte väike osa ameerika imperialismi agressiivsel välispoliitikal, sõja laiendamisel Vietnami rahva vastu ning mitmesugustel sõjalistel provokatsioonidel Ladina-Ameerika ja Aafrika arenevates maades. Sõjalised nõudmised tingisid eri terasemarkide ja mitmete masinaehituse toodete väljalaske suurendamist. Esmakordselt sõjajärgsetel aastatel on kasvanud riidetoodang: tekstiilivabrikud said valitsuselt tellimusi sõjaväemundrite jaoks minevatele kangastele.

Ameerika Ühendriikide põllumajanduses domineerib kõrgekaubaline kapitalistlik farmimajandus. *Põllumajandustoodangu mahu suurenemine viimastel aastatel on seotud nagu tööstuseski tootmise mehhaniseerimisega, selle intensiivistamisega.* See nõuab farmeritelt üsna suuri rahalisi kulutusi, mis pole aga jõukohased väikemajapidamis-

Graafiku must sektor näitab Ameerika Ühendriikide osa kogu kapitalistlikus maailmas. Määrake graafiku järgi ligilähedaselt Ühendriikide osatähtsus kapitalistlike maade rahvaarvus ja märgitud tootmisharudes.

tele. Viimaste olukorda halvendab veel see, et põllumajanduskaupade kokkuost ja müük on monopolide käes. Monopolid alandavad süstemaatiliselt kokkuostuhindu ja farmerid saavad järjest väiksemaid sissetulekuid. On loomulik, et kõige selle tagajärjel väikefarmerid laostuvad. Viimase 20 aasta jooksul on laostunud ja oma maalt lahkunud ligi 1/3 ameerika farmeritest, keskmiselt laostub aastas seega üle 100 000 farmeri.

Ameerika Ühendriikide majandus paikneb väga ebaühtlaselt. XX sajandi alguses uuris V. I. Lenin kapitalismi arenemise küsimusi Ameerika Ühendriikides, millega seoses ta eraldas seal kolm põhilist majandusrajooni: tööstuslik Põhi, kus tööstus etendas peaosa ja kapitalism oli saavutanud kõrge arenemistaseme kõigis majandusharudes, endine orjanduslik Lõuna, kus kapitalismi arenemist pidurdasid orjanduslikud igandid, ning koloniseeritav Lääs, kus koloniseerimine polnud veel lõppenud. Sellest ajast on möödunud palju aega. Lõunas ja Läänes on rajatud tööstusettevõtteid, on muutunud ka nende põllumajandus. Kuid üldjoontes on need V. I. Lenini poolt märgitud põhilised erinevused säilinud tänaseni. Põhjarajoon on jäänud endiselt Ameerika Ühendriikide tööstuslikuks tuumikuks, säilitades ühtlasi koha ka põllumajanduses. Keerukamaks on muutunud rajoonidevahelised sidemed, on muutunud üksikute piirkondade majanduse geograafia ja struktuur, kuid veel praegugi võime selgesti eristada neid peamisi majandusrajoone, mida lühidalt nimetatakse Põhi, Lõuna ja Lääs.

Küsimusi ja ülesandeid.

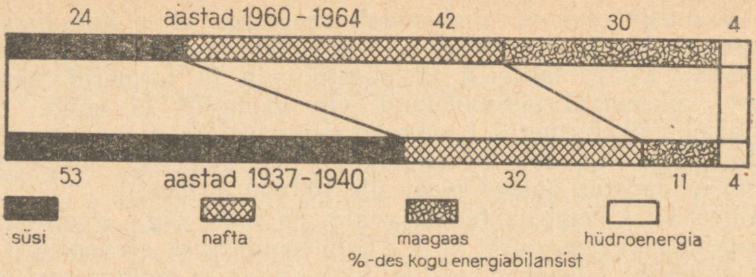
1. Korrake uusaja õpikust peatükki, kus räägitakse Ameerika Ühendriikide majanduslikust arenemisest ja agressiivsest välispoliitikast XIX saj. lõpul ning XX saj. algul.
2. Mille poolest erineb Ameerika Ühendriikide majanduse struktuur Suurbritannia ja Prantsusmaa majanduse struktuurist?
3. Tehke tabeli 9 põhjal kindlaks, missugused kapitalistlikud maad edestavad Ameerika Ühendriike tööstuse arenemistempolt.

TÖÖSTUS.

Ameerika Ühendriikide tööstuses on juhtival kohal rasketööstusharud, nende seas metallurgia, masinaehitus ja keemiatööstus.

Kütuse- ja energiamajandus.

Oma toorainevarud kindlustavad mitmekülgse kütuse- ja energiamajanduse arenemise. Kivisöe, nafta ja maagaasi tootmiselt on Ameerika Ühendriigid kapitalistlike maade seas esikohal. Veel üsna hiljuti etendas energiabilansis otsustavat osa süsi, kuid praegu on ta nafta ja maagaasi poolt tagaplaanile tõr-

Võrrelge seda graafikut lk. 29 toodud maailma kütuse- ja energiabilansi graafikuga. Millised järeldused tulenevad sellest võrdlusest?

jutud. Süsi on kaotanud oma sellised suured tarbijad, nagu raudteed, mis on täielikult läinud üle vedelkütusele, samuti kommunaalmajanduse, mis kasutab nüüd odavat maagaasi. Söe kaevandamine on vähenenud: eriti on selles suhtes kannatanud peamine söemaardla — Põhja-Apalatši bassein, kus iga kolmas kaevur kaotas töökoha. Märgatavalt on kasvanud aga naftatootmine; see on koondunud peamiselt Texase osariiki ja selle naaberosariikidesse; siin toodetakse üle poole Ühendriikide naftast ning maagaasist. Viimasel ajal on hakatud naftat tootma ka Mehhiko lahe madala rannikumere vöötmes. Läänes toodetakse naftat otse Los Angelesi linna piirides ja eeslinnades.

Arvukatest leiukohtadest suunatakse nafta ja maagaas torujuhtmete kaudu töötlemis- ning edasise transportimise keskustesse. Sealt läheb suur osa naftast, naftatooteist ja gaasist magistraaljuhtmetesse, mis ühendavad edelaosariike Põhja suurlinnadega. Magistraalnaftajuhtmete pikkus ulatub üle 300 000 km, gaasijuhtmete pikkus 200 000 km.

Ameerika Ühendriikide arvele langeb peaaegu $^1/_2$ kõigis kapitalistlikes maades toodetavast elektrienergiast. Põhiosa energiast annavad soojuselektrijaamad, millest suuremad paiknevad Põhjas. Kõige võimsamad hüdroelektrijaamad on ehitatud Columbia ja Colorado jõele; suur hüdroenergiasõlm on rajatud Tennessee jõele. Põhjas asub suur hüdroelektrijaam Niagaara joal, palju väikesi jaamu on ehitatud Apalatšide arvukatele Atlandi ookeani suubuvatele mäestikujõgedele. Nafta ja maagaasi tootmise piirkondades töötavad paljud elektrijaamad nafta- ja gaasiküttel. On ehitatud ka rida aatomielektrijaamu, eriti Põhja ja Lääne tööstusrajoonides. Kuid nende võimsus on väike ja Ühendriikide üldises elektrienergia toodangus etendavad nad veel väikest osa.

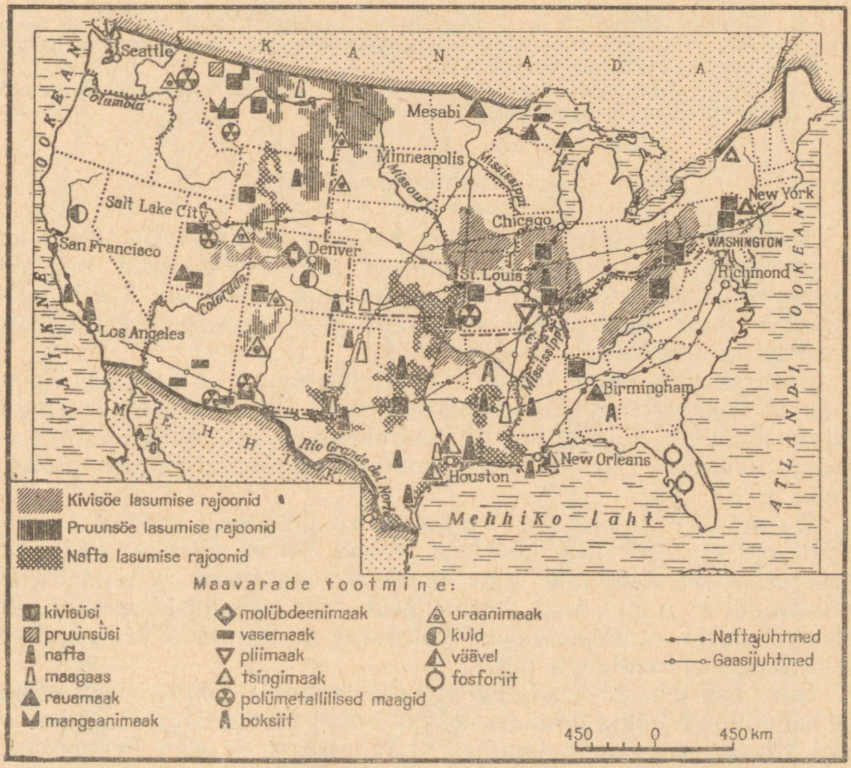
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jälgige kaardil lk. 325, kuidas on rajatud magistraal-nafta- ja -gaasijuhtmed. Missugustesse Põhja linnadesse nad annavad naftat ja maagaasi?

2. Ühendriikide kõige võimsamad hüdroelektrijaamad on Grand Coulee (võimsus umbes 2 milj. kW) ja Hoover Dam (1,4 milj. kW). Leidke need kaardil lk. 327 ning tehke kindlaks, missugustele tööstuslinnadele annavad nad elektrienergiat. Missugused tööstusharud tarvitavad nendes linnades palju elektrienergiat?

Metallurgia.

Ameerika metallurgial on hea toorainebaas. Viimastel aastatel aga on kasvanud rauamaagi ja värviliste metallide maakide import, ehkki oma varusid on piisavalt. See seletub sellega, et Ühendriikide monopolid, kasutades paljude majanduslikult nõrgaltarenenud maade loodusvarasid, kasutavad nende kaevandamisel kohaliku elanikkonna odavat tööjõudu, mis toob neile suuri kasumeid. Seepärast on need monopolid huvitatud meretaguse odava maagi sisseveost.

Vaadake, kuidas paiknevad nafta, söe, rauamaagi ja teiste maavarade leiukohad ning koostage eraldi iga majandusrajooni (Põhi, Lõuna, Lääs) maavarade kirjeldus.

Enamik musta metallurgia tehaseid asub Põhjas, söekaevanduste läheduses (Pittsburgh ja teda ümbritsevad linnad), või mööda Suurt Järvistut kulgevate söe- ja rauamaagiteede ääres (Chicago, Detroit, Cleveland jt.) või siis sadamates, kuhu maak veetakse teistest maadest (Baltimore, Philadelphia). Lõunas töötavad Birminghami metallurgiatehased lähestikku paiknevate söe- ja rauamaagimaardlate varudel.

Värvilise metallurgia ettevõtted paiknevad ühtlasemalt: peaaegu eranditult asuvad nad maavarade leiukohtade juures või sadamates, kuhu maak imporditakse. Alumiiniumisulatus orienteerub suurtele Lõuna ja Lääne hüdroenergiasõlmedele ja suurtele Põhja soojuselektrijaamadele, samuti Mehhiko lahe ääres paiknevatele sadamalinnadele, kuhu Ladina-Ameerika maadest veetakse boksiiti.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabelite 16 ja 17 järgi Ameerika Ühendriikide osatähtsus maailma malmi-, terase- ja alumiiniumisulatuses, aga samuti koht nende metallide tootmise osas kapitalistlike riikide seas.
2. Jälgige maavarade kaevandamise kaardil atlases, missugust toorainet ja missuguselt maalt veavad Ühendriigid sisse.

Masinaehitus.

Rasketööstuse kõige arenenum haru on masinaehitus. Eriti on arenenud transpordimasinate ehitus. Autotehased lasevad aastas välja keskmiselt 10 miljonit masinat (neist üle 7 milj. sõiduauto). Suur osa tehaseid asub «auto-osariigis» Michiganis Detroidi linna ümbruses.

Teise maailmasõja aastail tublisti laienenud lennukitööstus on toodangu mahult ja tööliste arvult autotööstusele peaaegu järele jõudnud. Veel hiljuti oli lennukiehitus koondunud Põhjarajooni; nüüd on aga esikohal, samuti nagu raketiehituse alalgi, Lääs.

Raudtee liikuva koosseisu tootmine kõrvuti laevaehitusega on Ameerika tööstuse vanad harud. Nende toodangu koosseisus on toimunud aga tunduvad muutused. Ühendriikide raudteedel ei liigu enam auruvedurid, neid asendasid mootor- ja elektrivedurid. Laevatehastes ehitatakse naftatanklaevu, sõjalise tähtsusega aatomilaevu jne.

Suur osa tehastest, mis valmistavad raudtee liikuvat koosseisu, on koondunud Põhja linnadesse; suuremad laevaehitustehased asuvad Atlandi ranniku sadamates, Läänes aga — San Franciscos.

Elektrotehnika- ja elektroonikatööstusele kuulub esikoht arenemistempo poolest. Suurem osa tema toodangust läheb sõjatehastele. Palju selle ala ettevõtteid, eriti raadioelektroonika tehaseid asub Põhja suurtes tööstuskeskustes, kuid

Määrake selle kaardi järgi, kuhu on koondunud auto- ja lennukitööstuse suuremad keskused. Missugused tööstusharud on kõige enam arenenud Lõunas ja missugused Läänes?

kõige suuremad neist on rajatud Vaikse ookeani rannikule. Uus noor elektrotehnikatööstuse rajoon kasvab kiiresti Floridas.

Tööpingiehitus, põllumajandusmasinate tootmine ja paljud teised masinaehituse harud on esindatud arvukate ettevõtetega, mis enamasti on koondunud Põhjarajooni. Lõuna ja Lääs sõltuvad oma uute tehaste sisustamisel ja masinatega varustamisel Põhjast.

Teised tööstusharud.

Keemiatööstuses on kõrvuti vanade hästiarenenud harudega (hapete, värvide, väetiste tootmine) pärast sõda eriti kiiresti tõusnud plastmasside ja sünteetiliste materjalide tootmine. Enamik nende uute harude tehaseid on ehitatud Lõunasse, nafta ja maagaasi leiukohtade ning tootmise lähedusse. Naftaosariigist, milline ta oli veel üsna hiljuti, on Texas muutunud naftakeemiaosariigiks. Palju keemiatehaseid on tekkinud ka maa kaguossa. Põhja osariikides paiknevad keemiaettevõtted naftatöötlemise keskustes, kuna koksikeemia esineb koos musta metallurgia tehastega.

Väga suuri vahendeid on paigutatud aatomitööstusse, mis Ühendriikides teenindab puhtsõjalisi eesmärke. Lisaks oma toorainele, mida kaevandatakse Lääne mäestikupiirkondades, veavad Ühendriigid uraanimaaki sisse Kanadast, Lõuna-Aafrika Vabariigist ja teistest maadest. Aatomitööstuse peamised keskused asuvad hüdroenergiasõlmede juures Tennessee ja Columbia jõe ääres.

Kergetööstuse harudest on tähtsamad tekstiili-, õmblus-, polügraafia- ning naha- ja jalatsitööstus. Esimene tekstiilivabrik ehitati Ühendriikides XVIII saj. lõpul Bostoni lähedale ja pikka aega olid Bostoni ümbruse linnad mitmesuguste kangaste peamisteks tootjateks. Pärast Esimest maailmasõda hakkas puuvillatööstuse raskuspunkt kanduma Lõunasse, rannikupiirkondadesse, kus oli palju odavat tööjõudu, mille hulk rentnikest farmerite laostumise arvel veelgi suurenes. Praegu on tekstiilitööstuse suurim rajoon Lõunas. Õmblustööstus on esindatud igas suuremas linnas, kuid eriti palju ettevõtteid leidub Põhja suurtes linnades: New Yorgis on iga kolmas tööline tegev õmblustööstuses. Polügraafiatööstus paikneb samuti suurlinnades. Tohutul arvul ajalehti ja ajakirju trükitakse New Yorgis, Chicagos ja Bostonis. Naha- ja jalatsitööstus on nagu tekstiilitööstuski tekkinud esmaselt Bostoni lähikonnas, kuid praegu on enamik tema ettevõtteid koondunud Suure Järvistu piirkonna linnadesse ja preeria põhjaossa. Erinevalt paljudest teistest kapitalistlikest maadest esindavad Ühendriikide toiduainete tööstust suured mehhaniseeritud kombinaadid. Enamik neist asub Suure Järvistu äärsete osariikide linnades.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Jälgige tabelitest 18 ja 19, mitmendal kohal on Ühendriigid kapitalistlike riikide seas masinaehituse ja keemiatööstuse mõningate toodete väljalaske poolest.
2. Millega seletub paljude masinaehitusharude koondumine Põhjarajooni?
3. Koostage õpiku teksti ja kaartide põhjal Põhja, Lõuna ja Lääne tööstuse lühike iseloomustus.

PÕLLUMAJANDUS.

Ameerika Ühendriikide põhiterritooriumi maafond on poolteist korda suurem kogu Välis-Euroopa pindalast. Looduslikke tingimusi ei kasutata põllunduse arendamiseks küllaldaselt. Põllumaa hõlmab maafondist ainult $^1/_5$, kusjuures suurem osa sellest asub Ühendriikide idapoolses osas. Sealsetes farmimajandites küntakse üles peaaegu kogu maa. Põllumajanduslike kõlvikute pindala kahaneb aasta-aastalt. Seda tendentsi toetab valitsus, kes ei ole rahul, et maal kuhjuvad põllumajandussaaduste «ülejäägid». Põllumajanduskaupade läbimüük on väike just kõrgete hindade tõttu, mille määravad monopolid.

Karjamaade pindala on põllumaast kaks korda suurem. Kõige ulatuslikumad karjamaad laiuvad Kordiljeerides ning Suure Järvistu rannikul.

Ühendriikide kaubatoodangurohke põllumajandus on kitsalt spetsialiseerunud. Orienteerudes turu nõudmistele, valivad farmerid need kultuurid, mis antud looduslikes tingimustes annavad parimat saaki minimaalsete kulutuste juures. Kitsas spetsialiseerumine tõstab küll tööviljakust, kuid jätab farmeri täielikku sõltuvusse toodangu kas edukast või ebaedukast müügist, mis mõjub eriti raskesti väikefarmerite majandeile.

Tehniline tase ja palgatöö põllumajanduses.

Viimase kahe aastakümne jooksul on *Ühendriikide põllumajanduse mehhaniseerimine saavutanud väga kõrge taseme.* Põldudel töötab üle 5 miljoni traktori, palju teraviljakombaine, kultivaatoreid, mitmesuguseid järelhaakemasinaid ja muud kaasaegset põllumajandustehnikat. Peaaegu kõik farmerid rakendavad majapidamises elektrienergiat. Samaaegselt on kasvanud väetiste ja mitmesuguste keemiliste taimekaitsevahendite kasutamine, tehakse suurt tööd selektsiooni ja sordiaretuse alal. Põhja ja Lääne suurmajanditesse on koondunud $^4/_5$ kõigist põllumajandusmasinaist. Lõunas, kus on säilinud rohkem väikemajandeid, on mehhaniseerimise aste palju madalam.

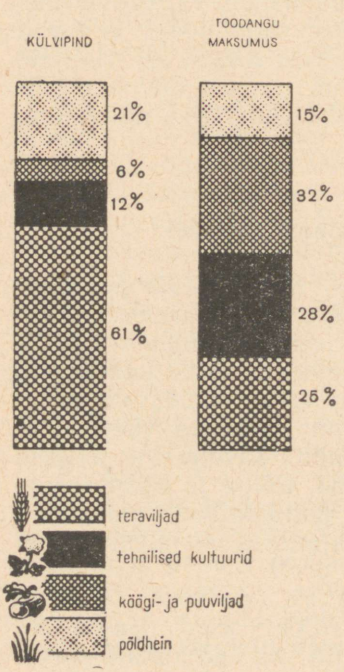
Kapitalistlikud suurfarmid saadavad turule põllumajandustoodangu põhiosa; nad kasutavad palgatööd. Nagu tööstuses nii ka põllumajanduses

kaasneb mehhaniseerimise kasvuga tööviljakuse tõus ja töötajate arvu vähenemine. Paljud farmerid loobuvad alalistest töölistest, palgates ainult hooajatöölisi. On muutunud ka põllutööliste töövormid, kusjuures ekspluateerimine on isegi tugevnenud.

Põllukultuurid ja nende paiknemine.

Põllumajanduse juhtivaks haruks on loomakasvatus; põllundus on suurelt osalt allutatud loomakasvatuse vajadustele, varustades seda söötadega.

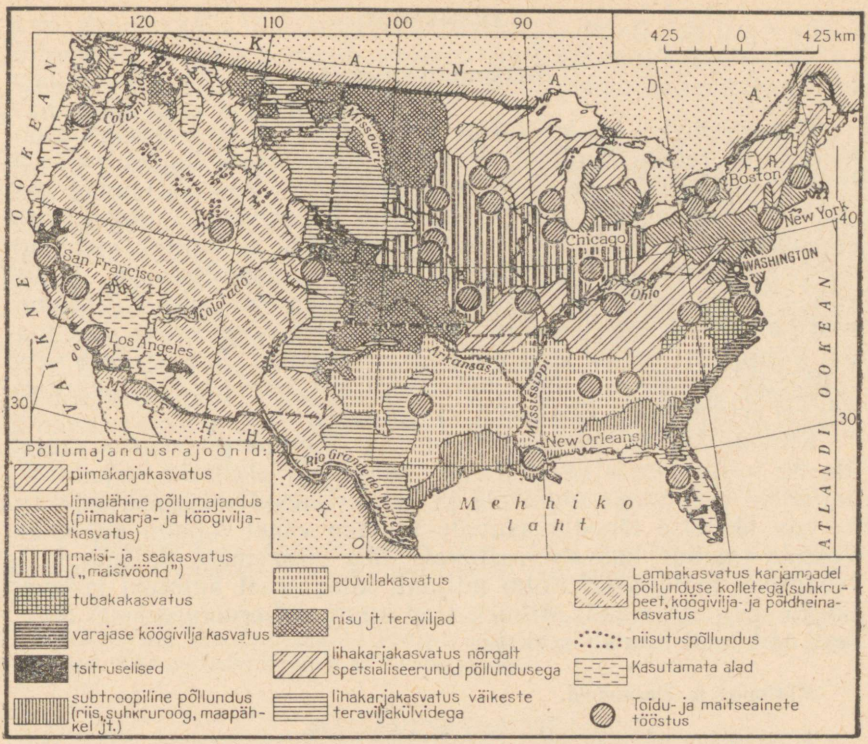
Külvipinnast hõlmavad peaaegu $^2/_3$ teraviljad, eriti nisu ja mais. Nisu kasvatatakse kõige rohkem Põhja preeriates, maisi Suure Järvistu ümbruses paikneva «maisivööndi» osariikides. Viimastel aastatel on maisikülvide pindala vähenenud, saak aga suurenenud: tootmise intensiivistamine tõstab saagikust. Üle poole maisisaagist kulub kariloomade söödaks. Tehnilistest kultuuridest on tähtsamad puuvill, tubakas, sojauba ja suhkrupeet. Puuvilla põhiosa kogutakse Texase ja selle naaberriikide põldudelt, kus niisutatavatel maadel kultiveeritakse pikakiulisi sorte. Neidsamu sorte kasvatatakse Lääne niisutatavatel põldudel, mis paiknevad pika palava suvega lõunaosas. Põhjaosa mäestikupiirkondade jõeorgudes levivad suhkrupeedipõllud. Ehkki köögi- ja puuviljade kasvupind on väike, on nende tähtsus väga suur. Mitmesuguseid köögi- ja puuvilju kasvatatakse rohkesti kõigi rajoonide linnalähedastes majandites; kaguosariikide ja Mehhiko lahe rannikul ning Kalifornia orus viljeldakse varajasi köögivilju. Tsitruselisi kasvatatakse Floridas ja Kalifornia orus.

Kumma diagrammi järgi on õigem otsustada kultuuride tähtsuse üle Ameerika Ühendriikide põllumajanduses?

Loomakasvatus.

Põhjas ja Lääne rannikuriikides eksisteerib intensiivne loomakasvatus: loomi hoitakse laudas, tööd farmides on mehhaniseeritud, loomadele

Missugustes rajoonides on ülekaalus teraviljad ja kus tehnilised kultuurid? Millega seletada nende kultuuride sellist paiknemist? Missugused kariloomad on ülekaalus Lõuna ja missugused Lääne loomakasvatuses?

antakse väga mitmekesist sööta. Loomakasvatus on spetsialiseerunud neis rajoonides peamiselt piima- ning piima-lihakarjandusele. Mäestikupiirkondades ja Kordiljeeride kuivades eelmägedes on säilinud ekstensiivne, lihaloomade kasvatamise suunaga välikarjandus: eelmäestikus on levinud veise- ning mäestikus lambakasvatus. Seakasvatus on suuremas osas koondunud «maisivööndisse», mida seepärast oleks õigem nimetada «maisi- ja seakasvatusvööndiks».

Laia levikuga on linnukasvatus. Osa farme on spetsialiseerunud lihakanapoegade kasvatamisele (broilerimajandus); linnuliha konkureerib edukalt looma- ja sealihaga.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake tabelite 22, 23 ja 25 alusel Ameerika Ühendriikide koht ja osatähtsus maailma maade seas nisu, maisi ja puuvilla külvipinna ning saagi poolest.
2. Koostage õpiku teksti ja kaartide järgi peamiste majandusrajoonide (Põhi, Lõuna ja Lääs) põllumajanduse lühike kirjeldus.

Maismaatransport.

Kaugevedudes kuulub juhtiv koht r a u d t e e l e. Võimsad mootorvedurid (elektriraudteid on vähe) toimetavad kaubad kiiresti riigi ühest otsast teise. San Franciscost New Yorki sõidavad rongid 4—5 ööpäevaga. Rongiliiklust on kiirendanud automaatblokeeringud ning peale- ja mahalaadimistööde eeskujulik mehhaniseerimine jaamades. Raudteedel veetakse metallimaake, tahket kütust, metsamaterjali, teravilja teisi mahukaid veoseid. Raudteed paiknevad väga ebaühtlaselt: üle poole raudteedest on ehitatud Põhja, kus paljud teed dubleerivad üksteist. See aga teeb veod kallimaks. Olukorda halvendab veelgi autotranspordi konkurents, mis on eriti kasulik lühikestel vahemaadel.

Kiiresti kasvab a u t o t r a n s p o r t. Autopargi suurus ulatub üle 80 miljoni masina. Auto on muutunud eluliseks vajaduseks paljudele eeslinnade elanikele ja farmeritele. Peaaegu kogu kaubavedu üksteise lähedal asuvate linnade vahel toimub autodega. Vedude raadius kasvab vastavalt üha raskemate ja suuremate veoautode tootmisele. Kolm miljonit kilomeetrit autoteid katavad tiheda võrguna maad. Mitmed teed kuuluvad eraomanikele. Sõidu eest neil teedel tuleb maksta.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Arvutage tabeli 27 järgi Ühendriikide osatähtsus maailma maade raudteede üldpikkuses.
2. Võrrelge atlase transpordikaardi järgi Ühendriikide raudteevõrgu tihedust Euroopa, Lõuna-Ameerika ja Aafrika raudteede tihedusega.

Vee- ja õhutransport.

J õ e t r a n s p o r t oli pikka aega maha jäänud, tema arenemist segas raudteetranspordi konkurents. Viimastel aastatel on vedude maht jõgedel kasvanud, mis on seotud monopolide poolt praktiseeritavate kauba transportimise uute vormidega.

Varem käsutasid eri monopolid harilikult mingit ühte transpordiliiki: ühed käsutasid raudteetransporti, teised autotransporti ning nad konkureerisid omavahel. Nüüd on ühe monopoli kätte koondunud mitmesugused transpordiliigid, mida saab soodsalt kasutada kombineeritud vedudeks. Kauba lähtekohas laaditakse kaup spetsiaalsesse autofurgooni, mille auto viib raudteejaama või sadamasse. Sealt viib laev autofurgooni sihtkohale lähemasse punkti, kust ta toimetatakse taas autoga edasi, nüüd juba otse adressaadile. Sellise kombineeritud veo puhul pole tarvis kaupa ümber laadida, mis märksa kiirendab kauba kättesaamist.

Vedudest siseveeteedel langeb põhiosa Suure Järvistu arvele. Tunduv osa spetsiaalsest järvelaevastikust on kohandatud kau-

pade (rauamaak, süsi, lubjakivi, ehitusmaterjalid) lahtiseks veoks. Pärast süvaveelise laevatee avamist St. Lawrence'i jõel (1959. a.) lakkas Suur Järvistu olemast «sisemeri». Tema sadamatesse võivad nüüd sõita ookeanilaevad.

Ameerika Ühendriikide vanim transpordiliik on *meretransport*. Laevade arvult ja nende tonnaažilt on Ühendriigid jõudnud ette kõigist kapitalistlikest riikidest, kuid välisvedude mahu järsk langus on põhjustanud seda, et üle poole laevastikust seisab tühjalt ankrus. Suurimaks meresadamaks on New York, millele tähtsuselt järgnevad Atlandi ookeani sadamatest Boston, Philadelphia ja Baltimore, Vaikse ookeani sadamatest San Francisco ning järvesadamatest Chicago.

Õhutransport teostab regulaarseid reise Ameerika Ühendriikide kõigi suurte linnade vahel ning ühendab maad välismaailmaga. Tema arvele langeb peaaegu $^1/_2$ Ühendriikide reisiliiklusest.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Määrake Põhja-Ameerika kaardi järgi atlases laevaliini New York—London pikkus ja arvutage välja reisilaeva kiirus, kui nimetatud reis kestab viis ööpäeva.
2. Meenutage Ameerika jõgede konfiguratsiooni iseärasusi ning vaadake Põhja-Ameerika füüsilisel kaardil atlases, missugused veeteed ühendavad Põhja Lõunaga. Kas laevasõit toimub ka Lääne jõgedel?

MAJANDUSRAJOONID.

Tööstuslik Põhi.

XVII sajandi alguses tekkis praeguse Bostoni lähedale üks esimesi inglise asundusi Ameerika Ühendriikide territooriumil. Selle elanikud tegelesid metsatööga, karusnahatöönduse ja kalapüügiga. Eikellegimaa ja tulusad tööndusalad meelitasid siia järjest rohkem ümberasujaid Inglismaalt ning varsti oli asustatud juba kogu rannik kuni Philadelphiani. Pärast iseseisvussõda (1776.—1783. a.) kujunesid endiste kolooniate kohale tekkinud Põhja osariigid uue riigi tööstuslikuks tuumikuks. See esialgne spetsialiseerumine säilis ka hiljem, mil Põhja territoorium laienes kaasaegsete piirideni. Selle kõrval kujunes Suure Järvistu piirkonna ja Põhja preeriate uutel maadel puhtkapitalistlik, kõrge kaubalisusega põllumajandus.

Ajaloolise arenemise, geograafilise asendi ja loodusliku keskkonna iseärasused tingisid mitmeid erinevusi Põhja eri osade spetsialiseerumises. Praegu eristatakse tema piirides selgesti kolm piirkonda: *Kirdeosa*, *Järvede-äärne ala* ja *Läneosa*.

1. *Kirdeosa* — tüüpiline tööstuspiirkond intensiivse põllumajandusega, mis varustab linnade elanikke värskete produktidega. Kirdeosa on «värav Atlandile». Arenemise esimestel etappidel kasutas tööstus oma rauamaagileiukohti ning puitu; nüüd veetakse kogu tooraine ja kütus sisse. Kvalifitseeritud tööjõu ole-

masolu, mis Euroopa immigrantide arvel veelgi täienes, soodustas siin täppis- ja peenmasinaehituse arenemist. Tööstus paikneb arvukates linnades, mis on liitunud lausalisteks linnapiirkondadeks. Kõige suurem tööstuslinnade vööde kulgeb piki rannikut. Siin asub ka New York.

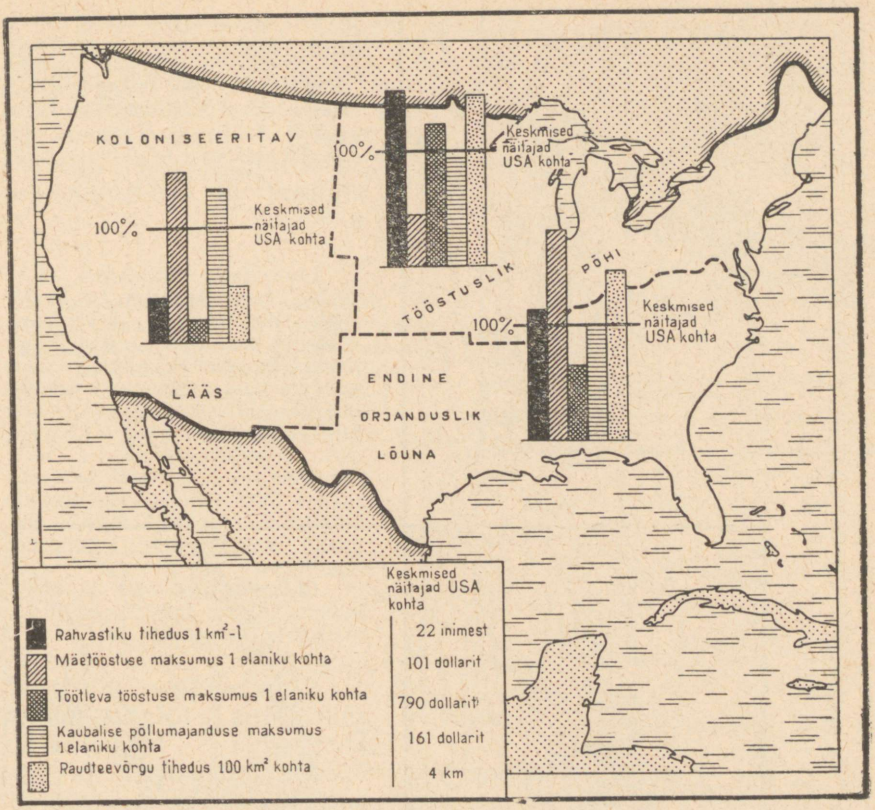
New York on maailma suurim sadam (Rotterdami kõrval), tähtis tööstussõlm, kaubandus- ja finantskeskus, kuhu on koondunud Ameerika monopolide kontorid ning filiaalid, börs ja pangad. «Rahanduskuningad» Wall Streetilt määravad faktiliselt valitsuse poliitilise joone. Kõrgemate õppeasutuste, teaduslike instituutide, raamatukogude, muuseumide ja teatrite arvult ületab New York kõiki teisi Ühendriikide linnu. Tööstusettevõtete seas on peamine tähtsus laeva-, elektrotehnika- ja teistel masinaehitustehastel. Hästi on arenenud veel õmblus-, polügraafia- ja toiduainete tööstus.

Linna põhiosa paikneb Hudsoni jõe suudmesaartel, ainult 1/8 linna territooriumist asub mandriosal. Kõge vanem rajoon ja nn. ärikeskus hõlmavad väikese Manhattani saare, mis on teiste linnaosadega ühendatud kahekümne silla, kaheteistkümne tunneli, metrooliinide, spetsiaalsete postitorude ning reisilaevade abil. Manhattanil asub ka enamik pilvelõhkujaid, sealhulgas 39-korruseline Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni hoone. Nad kõrguvad nende varju jäävate vanade 4—5-korruseliste majade kohal, mis kuuluvad järk-järgult lammutamisele. Pilvelõhkujate ehitamist põhjustasid ehituskruntide kõrged hinnad. kuid samaaegselt muutusid nad monopolidele omamoodi reklaamiks. Kõige kõrgem pilvelõhkuja on 102-korruseline; tema kõrgus oli varem 382 m, kuid hiljem lisandus sellele veel 67 m tema katusele püstitatud televisioonimasti arvel. Vanad majad moodustavad ligikaudu 1/5 New Yorgi elamufondist. Eriti palju on neid neegrite kvartalis Harlemis. New Yorgis segunevad miljonite ameeriklaste tohutu pingeline töö ja ameerika ladviku parasiitlik eluviis; see kõik peegeldub linnaelu välisilmes ja rütmis.

New Yorgist lõuna pool asub Delaware'i jõe ääres suur sadamalinn Philadelphia. Tema tööstus kasutab lähedal asuva Apalatši basseini sütt, juurdeveetavat maaki ja naftat. Siin on rohkem kui New Yorgis arenenud metallurgia ja naftatöötlemine; masinaehituses domineerib tööpingiehitus, mäetööstuse seadmete tootmine ning muud metallimahukad tootmisharud.

Chesapeake'i lahe ääres asub Ameerika Ühendriikide üks suuremaid laevaehituse ja naftatöötlemise keskusi — Baltimore. Tema äärelinnas töötab Ühendriikide kõige suurem metallurgiatehas.

2. Järvede-äärne ala on kõrgesti arenenud tööstusega ja intensiivse põllumajandusega piirkond. Järvede-äärse ala transiitne asend ning maavarade kohalikud varud on mõjutanud soodsalt mitmekesise tööstuse arenemist. Must metallurgia, transpordi- ja põllumajandusmasinate tootmine olid pikka aega juhtivateks tööstusharudeks, millele nüüd on lisandunud veel mootoriehitus, raadiotehnika ja elektroonikatööstus, aga samuti paljud keemia-

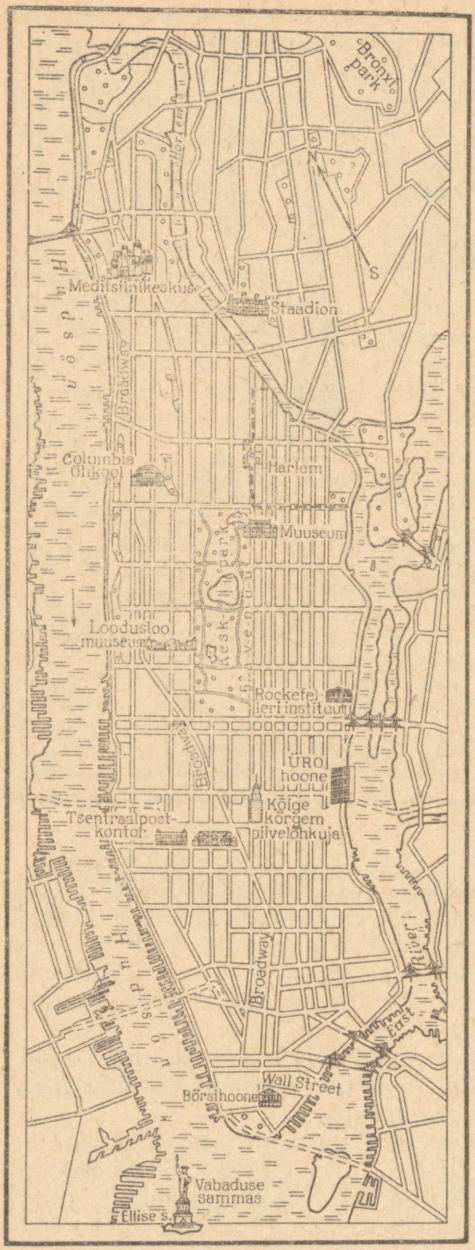

Sellel kaart-diagrammil on näidatud juhtivad majandusharud eraldi iga Ameerika Ühendriikide rajooni kohta protsentides maa keskmiste andmete suhtes. Püüdke iseloomustada, missugust osa etendab iga rajoon kogu maa majanduses.

tööstuse harud. Farmerid saadavad tapamajadesse ja lihakombinaatidesse eluskarja; siin asuvad kõige suuremad toiduainete tööstuse ettevõtted Ameerika Ühendriikides.

Tööstus on koondunud Suure Järvistu ümbrusse ja Ohio jõe äärde; idas asub Pittsburghi—Clevelandi tööstusrajoon, kus kaevandatakse sütt ja toodetakse koksi, malmi ja terast, valtsmetalli ning raudtee liikuvat koosseisu, samuti mäetööstuse seadmeid.

Järvede-äärse tööstusvöötme suurim keskus on Chicago — «Lähis-Lääne pealinn», nagu teda nimetavad ameeriklased. Chicago on suuruselt Ameerika Ühendriikide teine linn, suur sadam

ja raudteesõlm. Koos läheduses asuva Gary linnaga toodab Chicago palju malmi, terast ja valtsmetalli, kuid veelgi suurem tähtsus on tema mitmekesisel masinaehitusel ja elektrotehnikatööstusel.

Linn asub Michigani järve kaldal; tema keskosa ja kaldapealne on ehitatud järve käest võidetud maa-alale — kunstlikult loodud muldkehale; pilvelõhkujate vundamendid tuginevad sammastele. Piki kallast laiub avar park. Südalinna nimetatakse Loop'iks, mis tähendab «silmust». Selle nimetuse on ta saanud teda piiravast õhuraudteest; sammastele kinnitatud rööpmeid mööda sõidavad kõrgel peade kohal nn. õhurongid.

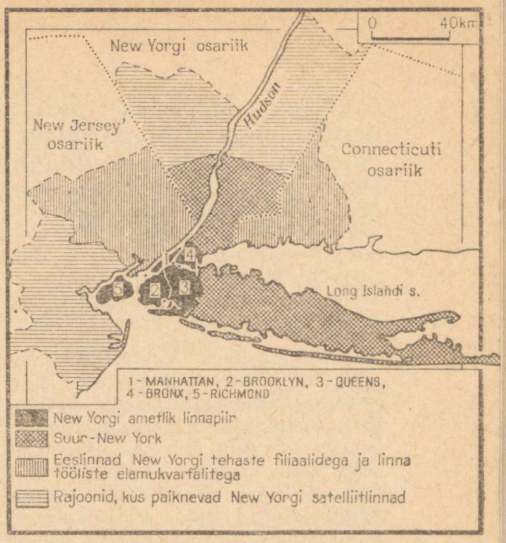
Chicago on suur kultuurikeskus, kus on palju õppeasutusi, instituute, muuseume jne.

Järvede-äärse ala teist suurt linna ja tööstuskeskust Detroiti nimetatakse «Fordi linnaks». Seda seepärast, et möödunud sajandi lõpul ehitas Ford Detroidi äärelinnas esimese autovabriku. Sellest ajast peale on Detroit ja paljud teised linnad tema ümbruses spetsialiseerunud autotööstusele ja sellega seotud tööstusharudele.

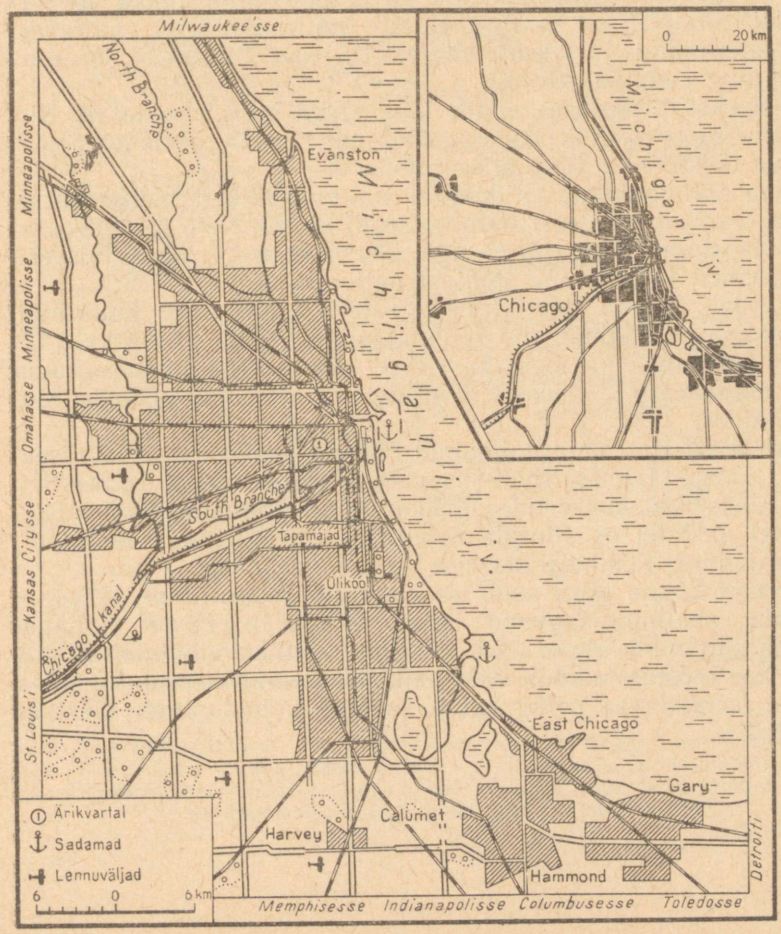
3. Lääneosa nimetatakse harilikult Kesk-Läänekes. See on Ameerika Ühendriikide mehhaniseeritumaid põllumajandusrajoone. Siia on koondunud pea-

Jälgige, kuidas on planeeritud New Yorgi keskosa Manhattani saarel. Leidke plaanil 5. avenüü ja Wall Street; kõiki nendega paralleelseid tänavaid nimetatakse vastavalt kas «avenüüdeks» või «striitideks». Vaadake, kus asub neegrite kvartal Harlem.

New Yorgi tööstusareaal on väljunud linna ja osariigi piiridest. Jälgige sellel skeemil, kuidas paiknevad New Yorgi mitmesugused eeslinnavöötmed. Sellised vöötmed ümbritsevad enamikku Ühendriikide suurlinnu, mida võib koondada mõiste alla «urbaniseeritavad territooriumid».

Chicago on Ameerika Ühendriikide tähtsamaid transpordisõlmi. Vaadake, kuidas magistraalteed mitmesugustest suundadest koonduvad Chicagosse. Raudteed läbivad linna ja lõpevad sadamas. Leidke Chicago tööstuslikud eeslinnad, mis oleksid piki järve kallast linnale nagu jätkuks.

aegu pool Ameerika traktoreist ja kombainidest. Tööstus on arenenud nõrgemini, piirdudes peamiselt toiduainete tööstuse ettevõtetega, mis on koondunud suurtesse linnadesse (Omaha, Saint Louis jt.). Ainult Teise maailmasõja aastail ehitati mõningaisse nendest lennukitehaseid.

Endine orjanduslik Lõuna.

Lõunarajooni Atlandi-äärse osa asustamine algas samaaegselt põhjapoolsete kolooniate tekkimisega. Kuid erinevalt viimastest hakkasid asukad siin kohe tegelema põllumajandusega, milleks aitasid suuresti kaasa selle majandusharu arendamiseks soodsad looduslikud tingimused. Peamiseks kaubaliseks kultuuriks oli algul tubakas, hiljem puuvill. Seepärast oli Lõunas suurimaks rikkuseks maa; inglise kolonisaatorid jagasid selle aadlikele, müüsid kõrge tasu eest. Kehvade Euroopast ümberasujate vaba immigratsioon siia ei ulatunud; kolonisaatorid tõid istandustesse neegerorje. Orjapidamine vajutas Lõuna majandusele sügava pitseri, selle jäänused pidurdasid kauaks rajooni arenemist.

Veel kuni Teise maailmasõjani jäi Lõuna Põhjarajooni agraarripatsiks. Sõjajärgseil aastail ehitati naftatöötlemis-, naftakeemia-, alumiiniumi- ja keemiatehased Texases, Tennessee jõe piirkonnas ning sadamalinnades.

Koos tekstiilitööstuse vanade keskustega idarajoonides ja Birminghami metallurgiakeskusega lõid nad Lõuna üksikute rajoonide uue tööstusliku spetsialiseerumise.

Lõuna põllumajanduses on veel säilinud väikefarmerid-rentnikud, kes tasuvad maa eest naturaalrendi alusel. Neid rentnikke on jäänud laostumise tagajärjel aga üha vähemaks. Mehhaniseerimise tasemelt jääb Lõuna Põhjast palju maha.

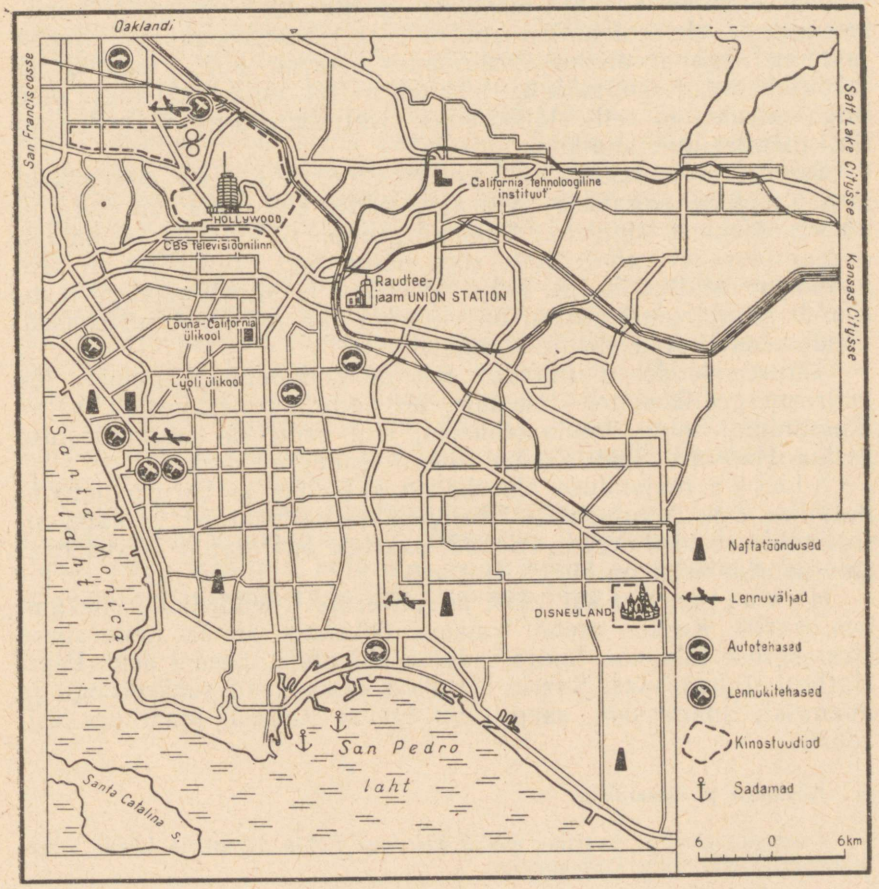
Puuvilla, tubaka ja mitmesuguste subtroopiliste kultuuride kasvatamine on jäänud siin põllumajanduse põhiharuks, kuid kiiresti on arenenud ka loomakasvatus, mis varem oli koondunud üksnes äärmisesse lääneossa, nüüd on aga arenenud kõikides lõunaosariikides.

Teistest eri suunas on toimunud Florida poolsaare spetsialiseerumine. Lisaks tsitrusviljade kasvatamisele on tema rahvastiku tegevusalaks veel kuurortides puhkajate teenindamine läbi aasta. Viimastel aastatel on Florida rahulikku elu häirinud raketipolügooni rajamine Kennedy neemele ja sõjaväebaasid.

Põhja ja Lõuna piiril asub iseseisev administratiivne üksus — Columbia pealinna-ringkond ühes Washingtoni linnaga. Pealinna ehitamine algas 1871. a.; linn rajati kui administratiivne keskus, kus tööstus puudub. Siin paiknevad ainult mõned suurlinna vajadusi teenindavad polügraafia-, õmblus- ja toiduainete tööstuse ettevõtted.

Koloniseeritav Lääs.

Suurem osa Lääne territooriumist, mis vallutati Mehhikolt, läks Ühendriikide koosseisu XIX saj. keskel. Rajooni aktiivne koloniseerimine algas veel hiljem. Kuni käesoleva sajandi 30-ndate aastateni said ümberasujad siin maad ja tegelesid põllumajandusega; väike osa leidis tööd kaevandustes ning elas mäetööstusasulates. Suurlinnad kasvasid aeglaselt, kusjuures nad koondusid rannikule. Nende peamine tähtsus seisis selles, et nad olid sadamad Vaikse ookeani ääres. Kolmekümnendatest aastatest alates, seoses põllumajanduse kriisiseisundiga, farmerite sisserändamine lakkas, vaatamata sellele, et palju maad oli veel asustamata ja kasutusele võtmata. Farmerite arv Läänes, nagu teisteski rajoonides, kahaneb väikemajandite laostumise tagajärjel.

Veel üsna hiljuti hõlmas Los Angelesi territooriumi üksnes rannikuriba. Nüüd aga on ta hõivanud juba suured eeslinnade piirkonnad. Ta on pindalalt Ameerika Ühendriikide suuremaid linnu. Loendage, mitu auto- ja lennukitehast asub Los Angelesis. Kuidas paiknevad naftatööndused?

Teise maailmasõja aastail ja pärast seda kasvasid linnad kiiresti. Neis rajati palju uusi tööstusettevõtteid (uusim masinaehitus, plastmasside tootmine jt. keemiatehased).

Teistest kiiremini arenes ja kasvas Los Angelesi urbaniseeritud territoorium. Käesoleva sajandi alguses sai Los Angeles kuulsaks oma filmitööstuse poolest, mis loodi looduslikult kaunis Hollywoodi eeslinnas. Hollywood on praegugi Ühendriikide filmitööstuse keskuseks. Tema stuudiod lasevad välja tohutul hulgal filme. Enamik filme ülistab banditismi, mistõttu ameerika progressiivsed kultuuritegelased nimetavad Hollywoodi «kuritegevuse taimelavaks».

Los Angelesi kaasaja tööstuses valmistatakse hulgaliselt mitmesuguseid elektrotehnilisi aparaate ja elektronseadmeid; linnas ja tema väga arvukates eeslinnades asuvad auto-, lennuki- ja raketitehased. Keemiatööstus kasutab naftat, mida toodetakse otse linna piirides ja selle lähikonnas. Naftapuurtorne ümbritsevad tihti mandariiniistandikud.

Teine suur sadamalinn San Francisco asub sissepääsul samanimelisse sügavasse avarasse lahte. Üle lahe on ehitatud 13 km pikkune rippsild. Silla kõrgus on 67 m, mis võimaldab ookeanilaevadel vabalt lahte sisse sõita. San Franciscos on arenenud laevaehitustööstus, palju on köögi- ja puuviljakonservivabrikuid. Sõjajärgseil aastail on ehitatud siia masinaehitustehased, nende seas suured elektrotehnikatehased.

Äärmise loodeosa linnades, mis on koondunud Columbia jõe hüdroenergeetikasõlme lähedale, on palju mitmesuguseid sõja-, alumiiniumi- ning masinatehaseid; siin asub ka aatomitööstuse keskus Hanford. Seattle'is on suured lennukitehased.

Alaska majanduse aluseks on kalandus ja karusnahatöötlus. See osariik annab $^1/_2$ Ühendriikide kalapüügist ja kalakonservitööstuse toodangust. Aleuudi saartele on rajatud sõjaväebaasid (suurim neist on Dutch Harbor).

Havai saartest sai 1959. a. Ameerika Ühendriikide viiekümnes osariik. Keskne asend Vaikses ookeanis annab neile suure strateegilise tähtsuse. Suure sadama Honolulu lähedal asub Pearl Harbori sõjaväebaas. Saarte elanikud kasvatavad suhkruroogu ja ananassi; ananasside saagilt on Havai saared maailmas esikohal.

Küsimusi ja ülesandeid.

Raamatu teksti ja kaartide põhjal koostage Põhja, Lõuna ja Lääne lühike majandusgeograafiline iseloomustus.

AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE MAJANDUSLIKUD VÄLISSIDEMED JA VALDUSED.

Ameerika Ühendriikide arvele langeb umbes 16% kapitalistlike maade ekspordist ja 13% impordist (1967. a. andmeil). Ühendriikide väliskaubanduse bilanss on aktiivne, kuid ta kulutab välismaal suuremaid summasid, kui on väliskaubandusest saadav sissetulek. Välismaised kulutused lähevad sõjaväebaaside ülalpidamiseks võõrastel territooriumidel, nõndanimetatud «sõjaliseks abiks» liitlasriikidele ning muudeks sõjalisteks eesmärkideks. Selle tagajärjel on Ühendriikide maksebilanss passiivne.

Euroopa maadega toimub Ühendriikidel kaubavahetus peamiselt valmistoodangu näol. Ameerika, Aafrika ja Aasia maadest veavad Ühendriigid madalate hindadega sisse mineraalset toorainet ning troopilise ja subtroopilise põllunduse saadusi. Vastu müüvad nad tarbekaupu ja toiduaineid kõrgete hindade eest, mis annab monopolidele suuri kasumeid. Sotsialistlike maadega on kaubandus väga piiratud. Ameerika Ühendriigid ajavad diskrimineerivat poliitikat: nad keelustasid kauplemise «strateegiliste kaupadega», kandes nende kaupade nimekirja mitmekesise toodangu laia sortimendi.

Ameerika Ühendriigid on suurim kapitali eksportöör maailmas. Ameerika monopolid paigutavad suuri summasid paljude maade mitmesugustesse mäetööstuse ja töötleva tööstuse ettevõtetesse. Riiklikke laene kasutab ameerika imperialism ühtlasi majanduslikuks ja poliitilise surve avaldamiseks teistele maadele.

Ameerika Ühendriikide valduste hulka kuulub rida saari Vaikses ookeanis (Guam, Ida-Samoa, Karoliinid, Marshalli s-d ja Mariaanid) ning Puertoriiko saar.

Ühendriikide rohkearvulised sõjaväebaasid on laiali pillatud kõikidesse maailmajagudesse. Ameerika imperialistid allutaksid endale kogu maailma, kuid nad on sunnitud arvestama rahu eest seisvate sotsialismimaade üha kasvava jõuga.

KANADA.

Pindala — ligikaudu 10 milj. km².
Rahvastik — 21 milj. el.
Pealinn — Ottawa.

Geograafiline asend.

Kanada paikneb Põhja-Ameerika mandri põhjaosas ja jääb pindalalt maha üksnes NSV Liidust. Põhjast, läänest ja idast uhuvad tema rannikut ookeanide veed. *Merepiiridel on Kanada jaoks esmajärguline tähtsus,* sest kõigi maailma maadega (peale Ameerika Ühendriikide) toimub ühenduse pidamine veetee kaudu. Kuid mitte kogu rannik pole laevasõiduks sobiv. Kanada peamiseks «mereväravaks» Atlandi ookeanile on St. Lawrence'i jõgi, mis avab juurdepääsu ka Suurele Järvistule; Vaiksel ookeanil on taoliseks «väravaks» Vancouveri sadam. Lõunas ja loodes on Kanadal maismaapiir Ameerika Ühendriikidega; põhjas on aga tema lähemaks naabriks Nõukogude Liit. Ühendriikide sõjalised ringkonnad on rajanud Kanada põhjaosse sõjaväebaase. Kanada on NATO bloki liige ja teda seovad Ameerika Ühendriikidega sõjalised kokkulepped.

Küsimusi ja ülesandeid.

Mispärast on Kanada rannik enamikus osas laevatamiseks ebasobiv? Missugused Kanada sadamad ei külmu kinni aastaringselt?

Arenemise iseärasused. Rahvastik.

Kanada elanikkond on rahvuslikult koosseisult väga kirju. See on seotud territooriumi kasutuselevõtu ja asustamise iseärasustega.

Kanada territooriumil elasid vanasti indiaani suguharud. Kaugel põhjas elasid eskimod. XVI ja XVII sajandil tekkisid St. Lawrence'i jõe kaldale prantlastest karusnahakaupmeeste esimesed asulad, nende naabrusesse aga kerkisid inglaste kindlustused. XVIII saj. keskel läks Kanada Prantsusmaa kaotuse tagajärjel sõjas Inglismaaga Suurbritanniale, muutudes selle asumaaks; 1867. aastal sai ta dominiooni õigused. Valged vallutajad tõrjusid indiaanlased alistatud maadelt välja ja pärast pikka ning visa võitlust olid indiaanlased sunnitud taganema põhja okasmetsade vööndisse. Transkontinentaalse raudtee ehitamine 1885. a., mis ühendas Põhja-Ameerika ida- ja läänerannikku, sai tõukeks maa kiirele asustamisele. XIX sajandi lõpul ja käesoleva alguses sai Kanadast massilise immigratsiooni maa paljudest Euroopa riikidest. Sel ajal saabusid siinsetele asustamata stepiavarustele ka väljarändajad Ida-Euroopast, Venemaalt jm.

Ligikaudu pooled kanadalased on Briti päritoluga (anglokanadalased) ja 1/3 Prantsuse päritoluga (frankokanadalased). Viima-

sed asustavad esimeste prantsuse asulate piirkonna maa kaguosas (Quebeci provints). Nende juures on veel tänaseni säilinud esivanemate keel, usk ja tavad. Kanadas on kaks riigikeelt — inglise ja prantsuse keel.

Pärisrahvad indiaanlased ja eskimod moodustavad vähem kui 1% maa rahvastikust. Peale nimetatute elab Kanadas immigrante teistest rahvustest — sakslasi, ukrainlasi, hollandlasi, poolakaid jt.

Kanada suurel territooriumil p a i k n e b tema suhteliselt väikesearvuline elanikkond väga ebaühtlaselt: ligikaudu $^{9}/_{10}$ rahvastikust elab 100 km laiuses vöötmes piki lõunapiiri. Umbes 70% kogu rahvastikust moodustavad linnaelanikud.

Maa pealinn O t t a w a (umbes 500 000 el.) tekkis metsakaubanduspunktina kahe jõe ühinemiskohas. Ottawa asend inglise ja prantsuse asunduste piirialal määraski tema valimise pealinnaks. Ottawa jõe metsastel kallastel ja arvukate kanalite ääres asuv pealinn meenutab suurt parki, mille rohelusse upuvad mugavad elumajad. Tööstusettevõtted on tõrjutud eeslinnadesse, väike on ka linna äriosa. $^{1}/_{3}$ Ottawa elanikest moodustavad riigiteenistujad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Rahvastiku tiheduse kaardi järgi atlases selgitage välja maksimaalse ja minimaalse tihedusega rajoonid Kanadas.
2. Võrrelge tabeli 2 järgi Kanadat rahvastiku keskmise tiheduse poolest teiste maadega.
3. Jälgige tabelist 7 Kanada rahvastiku professionaalset koosseisu.

Majanduse üldiseloomustus.

Kanada on kõrgestiarenenud tööstuse ja põllumajandusega maa. Tööstustoodangu mahult ühe elaniku kohta jääb ta maha ainult Ameerika Ühendriikidest.

Kapitalistlikus maailmas on Kanadal kahesugune seisund: tema majandus ühendab endas nii kõrgestiarenenud kui ka sõltuva maa jooni. Välismaa monopolid kontrollivad üle $^{1}/_{2}$ töötlevast ning peaaegu $^{2}/_{3}$ hankivast tööstusest. Selline olukord on seotud maa ajaloolise arenemise iseärasustega. Kanada majandus oli Suurbritannia mõju all, seejärel kasutades geograafilist lähedust, tungisid Kanada majandusse ka Ameerika Ühendriikide monopolid. Kanada majandus on alati sõltunud välisturu olukorrast ja nõudmistest. Kanada majanduse sõjajärgne arenemine on suuresti seotud Ameerika Ühendriikidega. Kanada tööstusringkondades räägitakse nii: «Kui Ameerika majandus saab külmetada, heidab Kanada oma haigevoodisse.»

Tööstuse arvele langeb ligikaudu 80% maa kogutoodangust, põllumajanduse arvele umbes 10%.

Kanadas on mitmekesise mineraalse tooraine väga rikkalikke leiukohti. Tema territooriumil kaevandatakse umbes 60 liiki maavarasid.

Maapõu on siin rikas energeetiliste maavarade — nafta, gaasi, kivisöe, pruunsöe ja uraani poolest. Naftatootmine on hankiva tööstuse harude seas toodangu väärtuselt esikohal, ta moodustab $^1/_2$ kogu kasutatavatest kütuse- ja energiavarudest. Arvukad jõed kätkevad endas tohutuid hüdroenergiavarusid. Hüdroelektrijaamad annavad üle 80% kogu toodetavast elektrienergiast. Suuremad hüdroelektrijaamad võimsusega 1,5—1,6 milj. kW asuvad maa kagu- ja lääneosas. Suure Järvistu piirkonnas töötab aatomielektrijaam. Maa energiavarusid kasutab Kanada ise aga ainult osaliselt. Naftat ja gaasi transporditakse torujuhtmeid pidi Ameerika Ühendriikidesse, kuhu veetakse ka uraani ning

Määrake kaardi järgi maavarade kaevandamise põhirajoonid. Leidke värvilise metallurgia ettevõtted ja selgitage nende paiknemise iseärasusi. Läbi missuguste linnade kulgevad kaks transkanada raudteed ja millistes lõpp-punktides nad ühinevad? Missuguseid Kanada rajoone teenindab Suure Järvistu ja St. Lawrence'i jõe veesüsteem?

antakse osa elektrienergiast. Samal ajal aga töötavad Suure Järvistu piirkonna ettevõtted ameerika söel ja naftal.

Värviliste metallide maakide rikkus ja odav elektrienergia on meelitanud ligi välismaa kapitali ja praegu on värviline metallurgia oma kogutoodangu mahult kapitalistlikus maailmas juhtival kohal (esimesel kohal niklitoodangult, teisel kohal alumiiniumi-, tsingi-, koobalti- ja kullatoodangult). Alumiiniumitööstus töötab Guajaanast ja Jamaika saarelt sisseveetaval boksiidil. Värvilisi metalle veetakse hulgaliselt välja Ameerika Ühendriikidesse ja Suurbritanniasse.

Rauamaagi kaevandamine intensiivistus käesoleva sajandi keskel pärast maardlate avastamist Labradori poolsaarel, kus maaki toodavad Ameerika monopolid. Peaaegu kogu kaevandatav maak veetakse Ameerika Ühendriikidesse ja Lääne-Euroopa maadesse. Selle tagajärjeks on aga asjaolu, et Kanada ise on sunnitud rauamaaki importima.

Must metallurgia, mis kasutab peamiselt sisseveetavat sütt ja rauamaaki, on arenenud võrdlemisi nõrgalt. Ta ei rahulda masinaehituse vajadusi. Musti metalle veab Kanada sisse.

Masinaehitus on tööstuse juhtivaid harusid. Hästi on Kanadas arenenud transpordimasinate ehitus — autode, lennukite, laevade ja elektrivedurite tootmine. Paljud tehased on aga Ühendriikide firmade filiaalid. Üha suurema tähtsuse omandavad elektrotehnika ja elektroonika.

Teise maailmasõja aastail tekkis keemiatööstus. Tema arenemise tagab odava elektrienergia ja tooraine (nafta, maagaas, värvilise metallurgia ning tselluloosi- ja paberitööstuse jäätmed) olemasolu. Toiduainete tööstus rahuldab maa vajadusi peaaegu kõigi toiduainete osas; osa toodangust läheb ekspordiks.

Metsatöötlemis- ning tselluloosi- ja paberitööstus on Kanada vanimad tööstusharud. Neil on rikkalik toorainebaas. Rohkem kui $^1/_3$ Kanada pindalast on kaetud metsadega, sealjuures peamiselt okasmetsaga. Tööstusliku puidu varudelt on Kanada välisriikide seas esimeste hulgas. Kanada on maailma suurim ajalehepaberi tootja ($^1/_2$ kogu maailma toodangust). Lisaks puidu olemasolule soodustasid selle tööstusharu arenemist odavad veeteed ja välisturu nõudmised. Peaaegu kogu toodetav paber läheb ekspordiks. Ameerika Ühendriikides ja Suurbritannias trükitakse ajalehti kanada paberile.

Tööstuse paiknemises avaldub välismaa monopolide mõju. Kanada «tööstuslik süda» asub Järvede-äärses piirkonnas ja St. Lawrence'i jõe ääres, kus toodetakse ligikaudu $^4/_5$ maa tööstustoodangust. Suuremad keskused Montreal ja Toronto on oma tüübilt täiesti erinevad.

Montreal oli kaua aega ookeanilaevade lõpp-peatuseks, mis oligi õieti tema arenemise stiimuliks. Ta asutati prantslaste poolt ja praegugi moodustavad ligikaudu $^1/_2$ tema elanikkonnast prant-

Määrake Kanada peamised põllumajandusrajoonid ja nende spetsialiseerumine. Kus paiknevad kasutamata maad?

suse päritoluga kanadalased. Linnas võib selgesti eristada piiri prantsuse ja inglise linnaosade vahel.

Toronto on ameerikaliku ilmega linn; siia on koondunud palju Ameerika monopolide sõsarettevõtteid.

Sõjajärgsetel aastatel hakkas tööstus intensiivselt arenema maa lääneosas. Vaikse ookeani rannikul asub Kanada ilusaim linn Vancouver, kus paiknevad selle piirkonna peamised tööstusettevõtted.

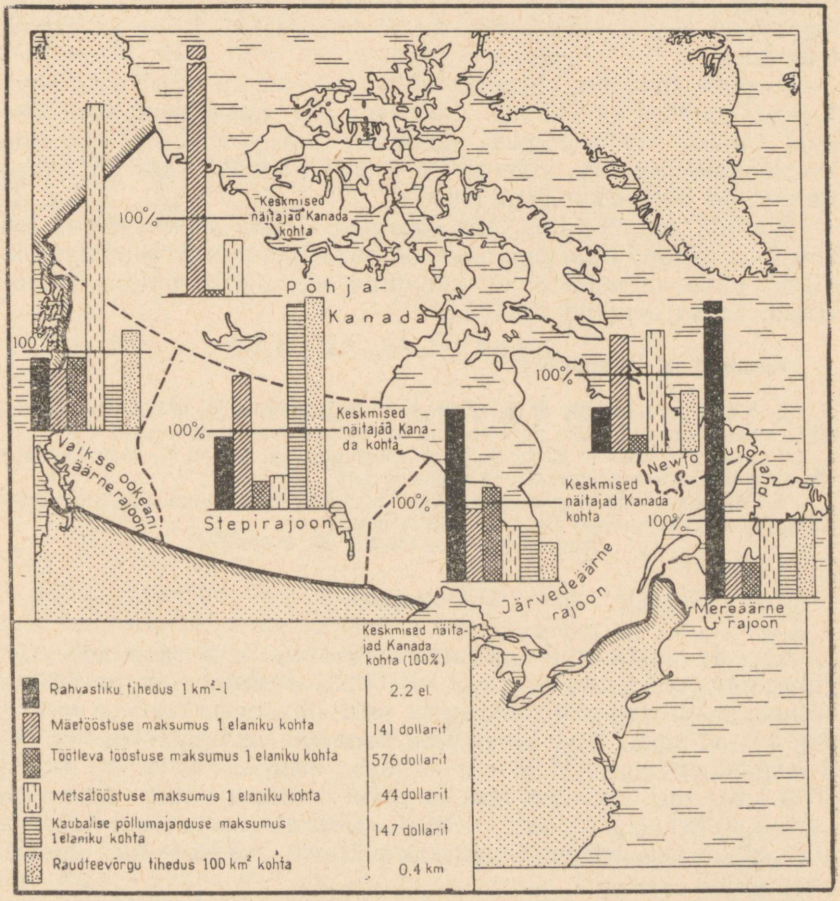
Küsimusi ja ülesandeid.

1. Näidake Kanada tööstuses jooni, mis on iseloomulikud kõrgestiarenenud ja mis sõltuvatele maadele.
2. Kasutades tabelite 14 ja 16 andmeid, võrrelge Kanadat teiste kapitalistlike riikidega elektrienergia- ning terasetoodangult ühe elaniku kohta, tabeli 17 põhjal aga alumiiniumisulatuse ulatuselt.

Põllumajandus.

Kanada põllumajandus on väga produktiivne. Peaosa etendavad siin kapitalistlikud suurmajandid. Kanada farmerid kasutavad rohkesti palgatöölisi ja tehnikat. Sõjajärgseil aastail on põllumajanduse intensiivistamine toimunud eriti kiiresti. Väikefarmerid ei suuda konkureerida suurmajanditega ning laostuvad.

Piima- ja lihakarjakasvatuse suunaga loomakasvatus on põllumajanduse juhtivaks haruks ja annab $^2/_3$ põllumajanduse kaubatoodangust. Piimakarjanduse põhirajooniks on Suure Järvistu rajoon, kuna lihakarjakasvatus on levinud stepiprovintsides.

Iseloomustage Kanada majandusrajoone. Milline rajoon on majanduslikult kõige arenenum, missugune on kõige madalama arenemistasemega? Kus on kõige enam arenenud mäetööstus, kus töötlev tööstus? Mispärast?

Põllundusel on samuti suur tähtsus. Juba XIX sajandil sai Kanadast üks suuremaid nisu tootjaid ja eksportööre. Üle 95% teraviljade külvipinnast ja kogusaagist langeb stepirajooni arvele. See on maa peamine nisurajoon. Selle piirkonna suurim linn Winnipeg on ülemaailmse tähtsusega nisumüügikeskus. Siia sõidavad farmerid kokku aastalaatadele, näitustele, tööliste palkamiseks jne. Winnipegis on palju hulgikauplusi ja suuri elevaatoreid. Eeslinnades asuvad karjakoplid. Suur osa nisusaagist veetakse välja.

Maa idaosas on laialt levinud söödakultuurid ning puu- ja köögiviljade kasvatamine müügiks. Aiad kulgevad peaaegu katkematu vööndina piki St. Lawrence'i jõge. Umbes poole aianduse toodangust moodustavad õunad. Suure Järvistu rannikul kasvatatakse virsikuid, aprikoose ja viinamarju. Palju on tubakaistandikke.

Kanada tähtsaks eksportartikliks on karusnahad. Põhja-Kanada metsad on rikkad mitmesuguste karusloomade poolest, kuid tunduv osa müügiks minevaist karusnahkadest saadakse karusloomakasvatuse majandeilt. Prints Edwardi saar on spetsialiseerunud karusloomakasvatusele.

Kanada on maailma üks suuremaid kala eksportööre. Eriti kuulsaks kalapüügipiirkonnaks on Newfoundlandi madalad, kus turska püüavad mitte ainult kanadalased, vaid ka paljud Euroopa riigid, kaasa arvatud NSV Liit.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 21 alusel Kanada põllumajanduslike kõlvikute struktuuri teiste maade omaga. Miks on Kanadas nii palju kasutamata maad?
2. Määrake tabelite 22 ja 26 järgi, missugusel kohal on Kanada kapitalistlikus maailmas nisutoodangult ja veiste arvult.
3. Millega seletada piimakarjanduse domineerimist Suure Järvistu piirkonnas ning lihakarjanduse ülekaalu stepirajoonis?

Transport.

Kanada territooriumi suured mõõtmed ja piirkondade erisugune spetsialiseerumine tingisid mitmesuguste transpordiliikide arenemise. Transpordi põhiliigiks on raudteetransport. Ka autotransport on juurdunud kanadalaste igapäevasesse ellu. Kanadas on ehitatud üks maailma pikemaid autoteid (umbes 7000 km), mis ühendab ida- ja läänerannikut. Suur tähtsus on samuti veetranspordil. St. Lawrence'i jõe ja Suure Järvistu ulatuslikku veesüsteemi kasutatakse elavalt nii sise- kui välissidemete puhul.

Sise- ja põhjarajoonides kasutatakse laialt õhutransporti. Nafta ja gaasi transportimiseks on rajatud torujuhtmed, mis kuuluvad pikemate hulka maailmas.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 27 järgi Kanada raudteede pikkust maailma teiste maade raudteede pikkusega.

Majanduslikud välissidemed.

Majanduse ühekülgne struktuur ja välismaa monopolide valitsemine paljudes harudes on põhjustanud Kanada majanduse suure sõltuvuse välisturust. Eksporditakse $^1/_5$ maa kogutoodangust. Väliskaubanduse mahult on Kanada kapitalistlikus maailmas viiendal kohal. Ta on tuntud kui mitmesuguse tööstusliku tooraine realiseerija. Kanada import koosneb peamiselt tööstusseadmetest. Ligikaudu $^2/_3$ Kanada ekspordist ja impordist langeb Ameerika Ühendriikide ning 15% Suurbritannia arvele.

Küsimusi ja ülesandeid.

Joonistage vihikusse Kanada ekspordi sektordiagramm järgmiste andmete põhjal: metsa- ning tselluloosi- ja paberitööstuse tooted — 29%, põllumajandussaadused — 25%, mustad ja värvilised metallid, maagid, metallitööstuse tooted — 34%, muud kaubad — 12%. Näidake konkreetselt, missugust tööstustoorainet, poolfabrikaate ja metsatööstuse toodangut veab Kanada välja.

LADINA-AMEERIKA.

ÜLDINE ÜLEVAADE.

Pindala — 21 milj. km².
Rahvastik — 235 milj. el.

Koosseis ja geograafiline asend.

Ladina-Ameerika koosseisu kuuluvad Mehhiko Põhja-Ameerikas; Kariibi mere saared, Kesk-Ameerika ja Lõuna-Ameerika — kokku üle kahekümne kapitalistliku riigi, mõned koloniaalvaldused ja üks sotsialistlik riik — Kuuba. Enamikus Ladina-Ameerika maades on riigikeeleks hispaania keel, Brasiilias — portugali keel, Haiitis aga prantsuse keel. Kõik need keeled kuuluvad romaani keelterühma ja on välja kujunenud ladina keele baasil. Sellest ongi tulnud nimetus Ladina-Ameerika.

Ladina-Ameerika asub kahe ookeani vahel. Neil ookeanidel kulgevad tähtsad mereteed, mis kergendavad ühendusepidamist teiste mandritega. Üksnes Mehhikol on maismaapiir Ameerika Ühendriikidega. Kesk-Ameerika ja Kariibi mere saared asetsevad Atlandi ookeanist Vaiksesse ookeani ja Põhja-Ameerikast Lõuna-Ameerikasse kulgevate mereteede ristumise piirkonnas. Aastail 1904—

1914 rajatud Panama kanali kaudu toimub nii Atlandi ja Vaikse ookeani kui ka Ladina-Ameerika lääne- ja idaranniku vaheline laevaühendus. Kõige kaugemas lõunatipus eraldab Drake'i väin Lõuna-Ameerikat Antarktisest. Ameerika Ühendriikide asend Ladina-Ameerika lähima naabrina ja soodsad mereteed kergendasid Ameerika monopolide sissetungi Ladina-Ameerika maade majandusse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kasutades atlast ja tabelit 2, kirjutage kontuurkaardile Ladina-Ameerika riikide nimetused ning pealinnad.
2. Täpsustage kaardi järgi, missugustel Ladina-Ameerika maadel puuduvad merepiirid.

Looduslike tingimuste ja loodusvarade majanduslik hinnang.

Suure ulatuse tõttu põhjast lõunasse, pinnaehituse keerukuse ja rea teiste tegurite tõttu valitsevad Ladina-Ameerikas väga erinevad looduslikud tingimused.

Ladina-Ameerika selles osas, mis paikneb ekvatoriaal- ja troopilises vöötmes (Lõuna-Ameerika põhja- ja kirdeosa), valitseb kogu aasta vältel ühtlaselt kõrge temperatuur (25°, 26°); sademeid on palju; domineerivad leetunud lateriitmullad. Kõik need tingimused võimaldavad viljelda soojalembesi põllukultuuri ning saada aastas mitu saaki.

Savannides on levinud viljakamad puna- ja punakaspruunid mullad, kuid sagedased põuad raskendavad mõnel määral põlluharimist.

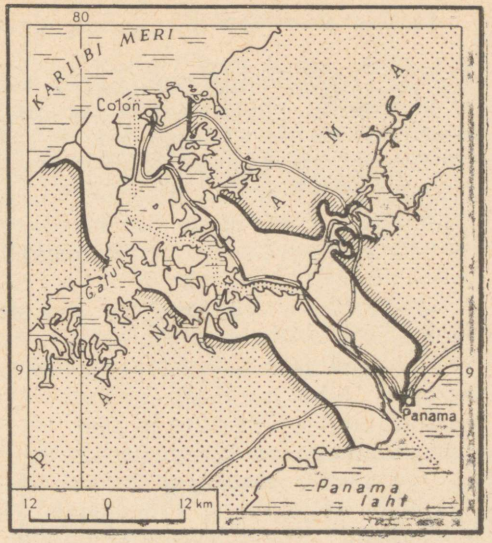
Savannidest lõuna pool levivad mõõdukalt kuiva subtroopilise kliimaga stepid — pampad. Keskmine talvetemperatuur on siin nullist kõrgem, kuid Antarktikast tulevate külmade tuulte tõttu esineb paari-kolme kuu vältel öökülma, vahel isegi pakaseid. Siiski ei katke põllutööd selles piirkonnas kogu aasta vältel.

Peaaegu kogu sellel maa-alal esineb sademeid enam-vähem võrdselt kõigil aastaaegadel, mille tõttu põuda esineb harva; täiesti kuivaks saab lugeda ükskõnes rajooni lääneosa kliimat — seal vajavad põllud niisutamist.

Veelgi lõuna pool (alates 40°lL.) on levinud kuiva ja karmi kliimaga kivistepid — Patagoonia. Sellele piirkonnale on iseloomustavad pruunmullad ning pruunikad kõrbe- ja stepimullad. Sademeid on vähe, põllundus on võimalik ainult maade niisutamise puhul. Suvi on suhteliselt kuum, keskmine talvetemperatuur on veidi üle nulli, kuid esineb pakast kuni —30°. Väga kuiv kliima ja talvised kestvad tugevad tuuled takistavad põlluharimist. Seda piirkonda kasutatakse edukalt lammaste karjamaana; loomad leiavad karjamaalt toitu kogu aasta vältel.

Andide mäestikupiirkonna looduslikud tingimused on väga mitmekesised. Siin on selgelt nähtav looduslike tingimuste vertikaalne tsonaalsus. Põhja-Andides on inimese eluks kõige soodsam mõõduka kliimaga vöönd (2500—3000 m merepinnast), sest mägede jalamil ja rannikumadalikul valitseb väga kuum ja niiske kliima, kõrgmägedes aga on liiga külm ja kuiv. Kesk-Andide südamiku moodustab 3000—4500 m kõrgune kiltmaa, mida idast ja läänest ääristavad mäeahelikud. Kuiva ja kontinentaalse kliima tõttu domineerib siin poolkõrbemaastik, mis kiltmaa lääneosas läheb üle kõrbeks. Lõuna pool (Kesk-Tšiilis) on sademeid rohkem ning siin esineb mustmulla-alasid. Selles piirkonnas on hästi arenenud põllundus. Lõuna-Andide kliima on väga niiske, tihti esineb udu, torme, tugevaid tuuli ja külma.

Panama kanal on üks tähtsamaid transporditeid maailmas. Enam kui pool aastasada tagasi eraldasid ameerika imperialistid vägivaldselt Panama Kolumbia territooriumist ning muutsid niinimetatud «kanali tsooni» oma sõjaliseks ja strateegiliseks baasiks Ladina-Ameerikas. Panama rahvas võitleb sihikindlalt oma kodumaa tõelise sõltumatuse eest, Panama kanali natsionaliseerimise eest.

Kesk-Ameerika ja Kariibi mere saarte kliima on ühetüübiline. See on troopikavööde. Suhteliselt niiskem on selle piirkonna idaosa. Rajooni lääneosas esinevad viljakad vulkaanilise päritoluga mullad, kogu ülejäänud territooriumil aga on rohkesti punakaspruune muldasid ja punamuldi.

Ladina-Ameerika taimkate on rikkalik ja mitmekesine. Üle poole pindalast võtavad enda alla metsad.

Amazonase oru troopikametsad on maailma suurimad, ulatudes katkematu massiivina peaaegu läbi kogu Brasiilia. Kasvab kuni 40 000 mitmesugust puuliiki. Mehhikos esineb kõrvuti troopikataimestikuga ka parasvöötme taimi. Ladina-Ameerika metsad said juba ammu eurooplaste huviobjektiks: esimeseks kaubaks, mida hakati Euroopasse vedama, oli punane puu. Mida enam laienes kolonisatsioon, seda suuremaks muutus metsade tööstuslik tähtsus. Tänapäeval on laialdase kuulsuse omandanud mitmesugused kautšukitaimed, kakao- ja kiinapuu, õlipalm.

Ladina-Ameerika maapõues peitub mineraalse tooraine ja kütuse rikkalikke varusid. Paljude maavarade poolest kuulub Ladina-Ameerikale kapitalistlikus maailmas juhtiv koht (rauamaak, värvilised metallid ja väärismetallid, tööstuses kasutatavad teemandid, boksiit, antimon). Paljudes Ladina-Ameerika riikides on tuntud nafta ja uraanimaagi leiukohad. Kivisütt on suhteliselt vähe. Ladina-Ameerika arvukad jõed kätkevad endas hiiglasuuri hüdroenergia varusid (600 milj. kW).

Ladina-Ameerika maades tervikuna on loodusvarad erakordselt rikkalikud, kuid neid kasutatakse valdavas osas ebaratsionaalselt.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke kaardi järgi kindlaks Ladina-Ameerika kõige lõunapoolsem ja kõige põhjapoolsem punkt; iseloomustage Ladina-Ameerika looduslikke vööndeid.
2. Põhja- ja Lõuna-Ameerika kaartide järgi tehke kindlaks, missugune maavarade kompleks on iseloomulik a) Mehhiko mägismaale, b) Kariibi mere rannikule, c) Guajaana mägismaale, d) Brasiilia mägismaale, e) Kesk-Andidele.
3. Missugused rajoonid on looduslikelt tingimustelt rohkem sobivad põllunduseks?

Rahvastik.

Rahvastiku etniline koosseis.

Ladina-Ameerika maade elanikkonna etniline koosseis on väga keerukas. Juba mitusada aastat elavad Ladina-Ameerika riikide territooriumil kolme suurde rassi — mongoliidsesse, europiidsesse ja negroidsesse-australoidsesse rassi kuuluvad rahvad. Ühelaadsetes tingimustes elades on rassid segunenud. Rasside segunemise tagajärjel on tekkinud vahepealsed rühmad — mestiitsid, mulatid ja sambod *. Segapäritoluga elanikkond moodustab ligikaudu $^2/_3$ kogu rahvastikust. Euroopa päritoluga on kreoolid, Hispaaniast ja Portugalist tulnud esimeste asukate järeltulijad, samuti ka XIX ja XX sajandil sissesõitnud ümberasujad — hispaanlased, portugallased, itaallased, sakslased, väljarändajad Ida-Euroopast.

Elanikkonna eri rühmade p a i k n e m i n e on seotud territooriumi kasutuselevõtmise ajalooga ja looduslike tingimustega. Suurem osa ümberasujaid Euroopast saabus Lõuna-Ameerika idarannikule, kus olid ka kõige paremad tingimused põllumajanduse arendamiseks. Seepärast on Euroopa päritoluga elanike põhiline osa koondunud Argentiinasse, Uruguaisse, Brasiilia lõuna- ja kaguossa. Neegrid ja mulatid elavad peamiselt vanades istandustepiirkondades — Brasiilia kirdeosas ja Kariibi mere saartel.

Indiaanlased, kes sisserännanute survel olid sunnitud taganema mandri sügavusse, kus valitsevad vähem sobivad elamistingimused, asustavad peamiselt sisemaa alasid. Erinevalt Ameerika Ühendriikide ja Kanada territooriumi põliselanikest on mõned Ladina-Ameerika indiaani rahvad säilitanud oma kultuuri ning moodustavad märkimisväärseid etnilisi kogumeid (ketšuad, guaraanid, atsteegid, maiad). Enamikus Ladina-Ameerika maades ei ole indiaanlased Euroopa päritoluga sisserännanud elanikkonnast isoleeritud, vaid, vastupidi, segunevad nendega järjest rohkem. Selleks aitab kaasa nende riikide maata ja vähese maaga talupoegade ning tööliste ühesugune õigusetu olukord ja klassihuvide ühtsus.

Küsimusi ja ülesandeid.

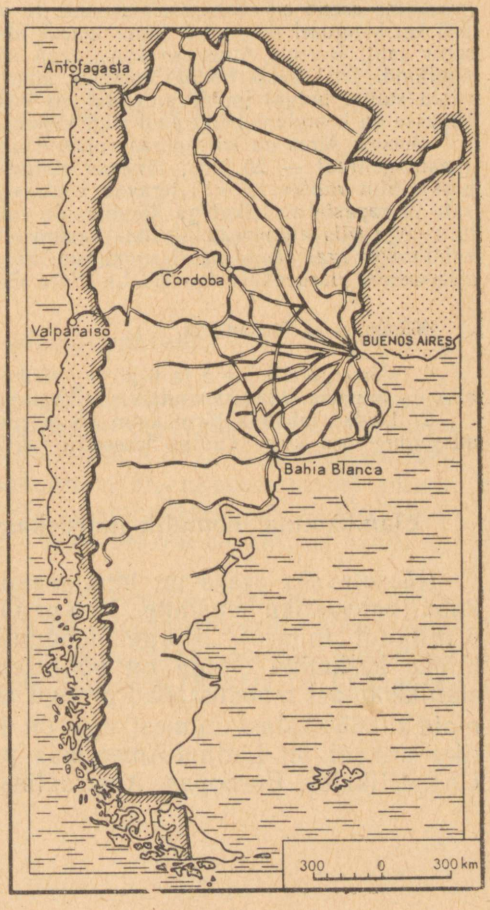
1. Loetlege atlases toodud maailma rahvaste kaardi järgi Ladina-Ameerika peamised keeled ja keelterühmad.
2. Vaadelge lk. 14 toodud migratsioonikaardi järgi peamisi Ladina-Ameerikasse suunduvaid migratsioonivoolusid.
3. Brasiilias, Argentiinas ja Uruguais on ülekaalus valge elanikkond; Boliivias, Peruus ja Ekuadoris on enamik elanikke indiaanlased; Venetsueelas, Kolumbias, Mehhikos, Paraguais, Tšiilis — mestiitsid; Haiitis — neegrid. Kandke kontuurkaardile nende maade elanikkonna etniline koosseis.

Rahvastiku paiknemine. Linnad.

Territoriaalselt paikneb elanikkond väga ebaühtlaselt. Ladina-Ameerika maade majanduse alaline orienteerumine välisturule on põhjustanud Atlandi ranniku piirkonna tihedama asustuse. Iidse indiaani kultuuriga maades (Mehhiko, Andides asuvad riigid) on tihedamini asustatud mägismaad. Lõuna-Ameerika troopikametsade ja savannide sisepiirkonnad on peaaegu asustamata (vähem kui 1 inimene 1 km² kohta). Rahvastiku keskmine tihedus on üksikutes maades teravalt erinev — 4 inimesest (Boliivias) ligi 290-ni (Puertoriikos) 1 km²-l. Ladina-Ameerika territooriumil ei leidu selliseid suuri alasid, kus asustus oleks territoriaalselt pidev. Asustatud piirkonnad paiknevad isegi rannikul üksteisest isoleeritud laikudena.

Peaaegu pool Ladina-Ameerika rahvastikust elab linnades. Linnaelanike protsent aga on üksikutes riikides väga erinev: Kesk-Ameerika riikides moodustab linnaelanikkond üle ühe kolmandiku kogu rahvastikust, Argentiinas, Tšiilis ja Venetsueelas — kaks kolmandikku, Uruguais aga neli viiendikku. Linnade kiiret kasvu põhjustab mitte niivõrd tööstuse arenemine, kuivõrd talurahva laostumine ja põgenemine maalt linna. Odava tööjõu küllus põhjustab linnades mittetootmissfääris, eriti teenustööde alal tegutsevate inimeste arvu kiiret kasvu.

Kõige intensiivsemalt kasvavad pealinnad ja vä-

Vaadelge raudteede konfiguratsiooni ja selgitage, miks nimetatakse Buenos Airest Argentiina väravateks.

hesed tööstuskeskused, mille ümber tekivad linnade aglomeratsioonid. Tihti koondavad need keskused oma territooriumile suurema osa rahvastikust. Nii näiteks elab pool Tšiili rahvastikust ühel kahekümnendikul kogu maa territooriumist, pool Argentiina rahvastikust on koondunud aga ühele neljakümnendikule. Kõikidele suurlinnadele on iseloomustav «viletsusetsoonide» olemasolu. Väga palju uusasukaid elab äärelinnade suure kiiruga kokkuklopsitud hurtsikutes. Nendes rajoonides puuduvad elementaarsedki eluolustikulised tingimused, mille tõttu esineb sageli epideemiaid ja elanikkonna suremus on väga kõrge. Neli Ladina-Ameerika linnade aglomeratsiooni kuuluvad maailma suurimate linnade hulka: Suur Buenos Aires, Suur México, São Paulo ja Rio de Janeiro.

B u e n o s A i r e s e s — lõunapoolkera suurimas linnas, Argentiina pealinnas ja peamises tööstuskeskuses — asub $^1/_5$ maa elanikkonnast. Linna geograafiline asend on erakordselt soodne: ta asetseb La Plata jõe paremal kaldal 275 km kaugusel ookeanist, linna juurde ulatub suur ning laevade sissesõiduks sobiv laht. Buenos Airesesse koonduvad kõik raudteed, maanteed, veeteed ja õhuliinid. Seal asub Lõuna-Ameerika suurim lennujaam. Buenos Aires võtab vastu suurel hulgal immigrante, tal on laialdased sidemed välismaailmaga ja temasse on koondunud ligi pool riigi tööstusettevõtteist.

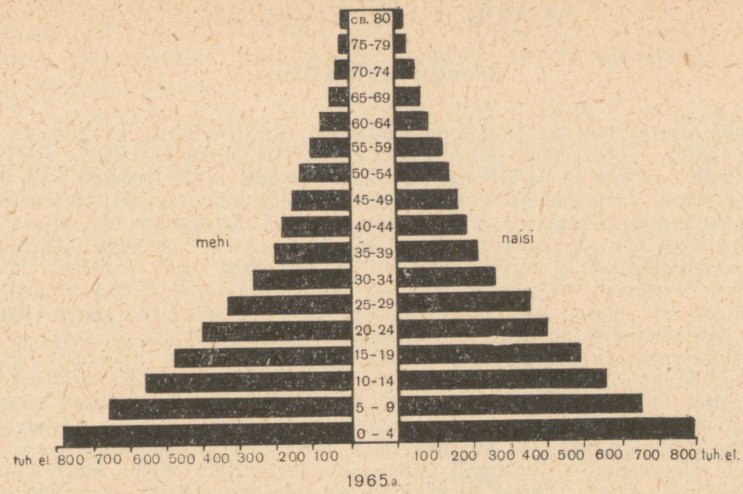
Buenos Aires on korrapärase plaanistusega. Sirged tänavad on väga pikad (peamagistraal — 20 km); tänavad ristuvad täisnurga all. Palju on aedu ja parke. Siin valitsevad eriti teravad kontrastid rikaste keskkvartalite ning viletsate ja räpaste hurtsikutega äärelinnade vahel. Linna keskosa ühendavad äärelinnadega viis allmaaraudteeliini. Sadam ei ole looduslik, tema laiendamiseks kulutatakse igal aastal suuri summasid. Süstemaatiliselt süvendatakse ka ookeanilaevadele juurdepääsu loovaid La Plata jõe kanaleid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabelite 5 ja 6 järgi Aafrika ja Ladina-Ameerika miljonilinnade arvu ja linnaelanikkonna osatähtsust kogu rahvastikus.
2. Leidke tabeli 2 järgi kolm kõige suurema rahvaarvuga riiki. Arvutage, missugune osa kogu Ladina-Ameerika rahvastikust elab neis riikides.

Elanikkonna loomulik juurdekasv ja vanuseline koosseis.

Käesolevaks ajaks on immigratsioon märgatavalt kahanenud, kuid rahvastiku aastane l o o m u l i k j u u r d e k a s v ületab 6 miljonit inimest. Kõrge loomulik juurdekasv ja suhteliselt lühike keskmine eluiga on põhjuseks, et 40% Ladina-Ameerika elanikkonnast moodustavad praegu alla 15-aastased lapsed. Vanemaid kui 65-aastasi inimesi aga on kõigest 3%. Aktiivse rahvastiku erikaal on Ladina-Ameerikas palju madalam kui Ameerika Ühendriikides, Euroopas, Austraalias.

Peruu rahvastiku vanuseline koosseis on Ladina-Ameerika maade jaoks tüüpiline. Arvutage välja, missuguse osa moodustavad Peruu elanikkonnast (12,2 miljonit el.) nooremad kui 15-aastased?

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 4 järgi Ladina-Ameerika ja Lääne-Euroopa maade, Ameerika Ühendriikide ning Kanada rahvastiku sündimust, suremust ja iivet.

Elanikkonna klassistruktuur.

Ligi pool Ladina-Ameerika elanikkonnast on tegev põllumajanduses ja peaaegu 90% põllumajanduses tegevast elanikkonnast on väiketalupojad, sulased ja põllutöölised, 1,5% — suurmaaomanikud. Üldse omastab 5% elanikkonnast $^1/_3$ natsionaalsest tulust, 50% elanikkonnast aga kõigest $^1/_6$ natsionaalsest tulust. Üle poole elanikkonnast on palgatöölised. Tööstusproletariaat on väikese-arvuline.

Kahekordse ikke — oma maa valitsevate klasside ja välismaiste monopolide rõhumise tõttu on Ladina-Ameerika maade töötajate elatustase väga madal. Umbes $^2/_3$ elanikkonnast kannatab pidevalt alatoitluse all või nälgib, suur osa rahvast on kirjaoskamatu.

Arengu iseärasused.

1492. aastal avastas Christoph Kolumbus Antilli saared. Ta nimetas need Lääne-Indiaks. Kolumbuse jälgedes purjetasid Hispaania laevakaravanid avastatud maad uurima ja vallutama. Anastatud maadel loodi Hispaania ja Portugali asumaad (praeguse Brasiilia territooriumil); Lääne-Indias ja Guajaanas rajati ka Inglise, Prantsuse ja Hollandi asumaad. Kolooniate majandust arendati metropoli huvide kohaselt. Hispaania kolonisaatorid hakkasid ekspluateerima väärismetallide rikkalikke leiukohti ning vedasid kulla ja hõbeda Hispaaniasse ja Portugali. Viljakatele maadele rajati istandused (Lääne-Indias, Ida-Brasiilias) või suured karjakasvatusmajandid (La Plata jõe orus). Suur osa maast läks katoliku kirikule, kes koloniaalrežiimi igakülgselt toetas. Tööjõuna põllumajanduses ja kaevandustes kasutasid kolonisaatorid indiaanlasi. Hiljem hakkasid kolonisaatorid tööjõu täiendamiseks vedama Aafrikast sisse neegreid ja muutsid nad orjadeks. Metropole huvitasid ainult nende kasumid ning nad takistasid asumaade majanduse kujunemist mitmekülgseks. Indiaanlaste ja neegrite äärmine viletsus ja väljasuremine, majanduse üldine seisak — niisugused olid Hispaania ja Portugali valitsemise tagajärjed Ladina-Ameerikas.

XIX saj. esimesel veerandil saavutas enamik asumaadest iseseisvuse. Noored vabariigid kujutasid endast väikesearvulise elanikkonnaga nõrku, mahajäänud agraarmaid. Peagi sattusid nad majandusliku ja poliitilisse sõltuvusse maailma tugevamatest kapitalistlikest riikidest. XIX sajandi alguses kuulus võim Ladina-Ameerikas Inglismaale, kelle sajandi lõpul tõrjusid välja Ameerika Ühendriigid. Noorte riikide majanduse arenemine sõltus täielikult välisturust; vormiliselt iseseisvatena olid nad sunnitud allutama oma majanduse Inglismaa, hiljem aga Ameerika Ühendriikide huvidele. Väliskapitali võimutsemise tõttu arenes Ladina-Ameerika riikide majandus võrdlemisi aeglaselt ja ühekülgselt. On arenenud põllumajanduse ja mäetööstuse mõningad harud, mille toodang läheb maailmaturule.

Teise maailmasõja aastail ja eriti pärast sõda on suurenenud Ameerika Ühendriikide sissetung Ladina-Ameerika maadesse. Paljud istandused, tööstusettevõtted ja elektrijaamad Ladina-Ameerika maades kuuluvad nüüd Ameerika monopolidele. Ladina-Ameerikas paikneb $^1/_4$ kõigist Ameerika kapitalimahutustest välismaal ning tema arvele langeb $^1/_5$ Ameerika väliskaubanduse käibest. Välismaiste monopolide käes on ekspordiks töötavad majandusharud; monopolid tungivad väga intensiivselt ka kaubandusse. Välismaiste kapitalimahutuste suuruselt on Ladina-Ameerika maad arenevate maade hulgas esikohal.

Võõramaise kapitali ülevõimu tõttu on paljude Ladina-Ameerika maade majandus monokultuurse suunaga, nende loodusvarasid kasutatakse vähe ja ebaratsionaalselt. Suur osa toodangust veetakse välja töötlemata kujul või poolfabrikaatidena, mille tõttu töötlev tööstus areneb väga aeglaselt. Sõjajärgsetel aastatel on Ladina-Ameerikas tugevnenud ka Lääne-Saksa, Prantsusmaa, Itaalia ja Jaapani kapitalide mõju.

Iseseisva sõltumatu rahvusliku majanduse loomine on Ladina-Ameerika maades üheks põhiliseks ülesandeks.

Mitmetes maades (Tšiili, Argentiina, Mehhiko, Venetsueela jt.)

realiseeritakse rahvusliku majanduse arendamise programme, mis näevad ette riiklike tööstusettevõtete ehitamist, majanduse riikliku sektori laiendamist, maavarade tootmise natsionaliseerimist, osalisi agraarreforme.

Teise maailmasõja ajal ja pärast sõda toimus Ladina-Ameerika maades tööstuse mõningane arenemine, kuid siiski on põllumajandus jäänud selleks juhtivaks majandusharuks, mis määrab ära Ladina-Ameerika maade koha maailmamajanduses. Ladina-Ameerika maade osatähtsus kapitalistliku maailma tööstustoodangus on ainult umbes 4%, samal ajal kui nende arvele langeb umbes $^4/_5$ kogu maailma kohvitoodangust, $^2/_3$ banaanide kogusaagist, ligi pool suhkrutoodangust jne.

Ladina-Ameerika maade ajaloolises arenemises on palju sarnaseid jooni; palju ühiseid jooni on ka majanduses. Siiski on iga maa majandusele iseloomulikud teatud iseärasused. Pärast Teist maailmasõda võib mõnedes maades täheldada tööstuse intensiivsemat arenemist, teised aga on jäänud puhtal kujul agraarmaaks. Kõrge arenemistasemega paistab silma niinimetatud suur nelik — Brasiilia, Mehhiko, Argentiina ja Tšiili. Need riigid hõlmavad suurema osa Ladina-Ameerika territooriumist, nende arvele langeb enamik rahvastikust ja kolm neljandikku kogu Ladina-Ameerika tööstustoodangust. Need riigid ekspordivad vähesel määral teistesse Ladina-Ameerika maadesse ka masinaid ja kapitali. Ekuadoris, Peruus, Kolumbias, Boliivias, Paraguais ja Kesk-Ameerika riikides annab tööstus kõigest umbes $^1/_{10}$ natsionaalsest tulust; tähtsal kohal on käsitööndus.

Sügavad disproportsioonid valitsevad ka riikide eri rajoonide arenemistasemes: siserajoonidega võrreldes on rannikualad hoopis enam arenenud.

PÕLLUMAJANDUS.

Agraarsuhted.

Põllumajandus on Ladina-Ameerika maade peamiseks majandusharuks. Ta annab elatist kahele kolmandikule elanikkonnast. Põllunduse ja loomakasvatuse tooted on peaaegu kõigi Ladina-Ameerika maade peamisteks eksportartikliteks.

Põllumajandust tervikuna iseloomustab aga madal produktiivsus, üksikute piirkondade ja tervete riikide kitsas spetsialiseerumine, ekstensiivsus, haritava maa väike osatähtsus (Ladina-Ameerika maades — 5% territooriumist, Euroopas — 37%). Elanikkonna toiduainetevajadused on peaaegu kõigis Ladina-Ameerika maades rahuldatud ainult osaliselt ning tööstus ei saa piisavas koguses toorainet. *Ladina-Ameerika põllumajanduse kasvu pidurdavaks, mitmekülgset arenemist takistavaks põhjuseks on peamiselt mõisnike suurmaavaldus ja väliskapitali ülevõim.*

Suurmaaomanikud ei hari oma hiiglavaldusi ise, vaid annavad maa rendile. Maata talupoegade hulgad on sunnitud töötama mõisniku maal, vaatamata tingimustele — orjastava rendi, saagiosarendi, teorendi alusel. Indiaanlaste asustuspiirkondades püsib seniajani võlaorjus — peoonide süsteem. Peoonid saavad maaomanikult väikese maatüki ja veidi raha ning on sunnitud vastutasuks töötama teatud hulk päevi peremehe maadel. Tavaliselt ei suuda peoon võlga tasuda ja satub võlaorjusse, muutub tegelikult orjaks. Kaht kolmandikku Ladina-Ameerika maadest harivad rentnikud, saagiosa-rentnikud, sulased. Viimastel aastatel juhtub üha sagedamini, et maata talupojad hakkavad nälja sunnil omavoliliselt harima suurmõisate — latifundiumide kasutamata maid. Maavalduste hiiglaulatus ja odav tööjõud ei stimuleeri mõisamajanduse intensiivistamist, sest mõisates on võimalik väljakurnatud põlde maha jätta ja hakata harima uusi maatükke. Kapitalistlikku tüüpi majandus esineb üksnes istanduste piirkonnas, kus kasutatakse laialdaselt kaasaegset tehnikat ja väetisi ning rakendatakse palgatööd.

Osa haritavast maast kuulub välismaistele monopolidele. Eriti palju on välismaalaste valdusi Kesk-Ameerikas (banaani- ja suhkrurooistandused). Kesk-Ameerikas kuulub Põhja-Ameerika kompaniile «United Fruit» üle 2,5 milj. ha maad. Teatud kindlat liiki turutoodangu saamisest huvitatud välismaa monopolid ja mõisnikud seavad maa rendile andmisel tingimuseks vastava kultuuri kasvatamise.

Põllundus.

Ladina-Ameerika põllumajanduses kuulub juhtiv koht põllundusele. Nagu Aafrikas nii ka Ladina-Ameerikas jagunevad kasvatatavad kultuurid eksportkultuurideks ja oma maal tarbitavateks kultuurideks. Eksportkultuure viljeldakse tavaliselt väliskapitalile kuuluvates istandustes. Põllukultuuride geograafiline paiknemine sõltub suurelt osalt looduslikest tingimustest. Põhilise eksportkultuuri — kohvi — peamiseks kasvatajaks on Brasiilia istandused, kuid kõige kvaliteetsemaid sorte saadakse Kolumbiast. Kolumbias kasvatatakse kohvipuid talupoegade majandeis, kus hooldatakse suure tähelepanuga iga üksikut puud. Eksportkultuuride hulka kuuluvad ka kakao, suhkruroog, puuvili, tubakas. Kesk-Ameerika maade ekspordis on tähtsal kohal mitmesugused puuviljad, mis valmivad kogu aasta vältel. Jaanuaris annavad saaki apelsinid, seejärel valmivad geipfruudid, juulis — mangopuu viljad, augustis aga avokado viljad. Banaane eksporditakse, kuid kohalik elanikkond kasutab neid ka toiduks, mille tõttu seda puuvilja nimetatakse «troopikamaade leivaks».

Parasvöötme eksportkultuuride hulgas on erilisel kohal nisu. Pampade piirkond on kogu kapitalistlikus maailmas üks suurimaid põllumajandussaaduste tootmise piirkondi. Ääretud nisuväljad vahelduvad karjamaadega.

Põllud on üksteisest eraldatud traataedadega, mille postid tehakse valgest kebratšost — kivikõvast puust. Saludesse peitunud talud paiknevad üksteisest kaugel. Metsasalu kohal kõrgub tavaliselt tuulemootor, mis pumpab vett.

Tehke kindlaks, kus paiknevad peamised teraviljakasvatuse, loomakasvatuse ja segatüübilise põllumajanduse piirkonnad. Kus leidub kasutuselevõtmata maa-alasid? Kuidas võib rühmitada Ladina-Ameerika maid põllumajanduse spetsialiseerumisest lähtudes?

Oma maal tarbitavatest kultuuridest on enam levinud mais, kartul ja maniokk, eriti aga uba.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Leidke atlases esitatud põllumajanduse kaartide järgi peamised eksportkultuuride ja oma maal tarbitavate kultuuride kasvatamise piirkonnad.
2. Kirjutage tabelites 22—25 esitatud andmete alusel vihikusse need Ladina-Ameerika riigid, kes kuuluvad nisu, maisi, riisi ja puuvilla kogutoodangult maailma esimese kümne hulka.
3. Missuguste põllukultuuride kodumaaks on Ladina-Ameerika?

Loomakasvatus.

Ladina-Ameerikas kasvatatakse veiseid ja lambaid. Kari saab sööta rohumaadelt kogu aasta vältel. Ka loomakasvatus annab märkimisväärsel hulgal eksportkaupu; veetakse välja liha, villa ja loomanahku. Loomakasvatuse paiknemine sõltub suurel määral looduslikest tingimustest. Viljakas pampa on tuntud lihaloomakasvatuse suurima piirkonnana; seetõttu on loomakasvatus Argentiina ja Uruguai majanduses juhtival kohal. Karmi kliimaga Patagoonias ja läänepoolsetel aladel on levinud lambakasvatus, troopikaaladel aga peetakse seebusid. Domineerib ekstensiivne karjandus: ääretutel avarustel hulkuvad kariloomad on poolenisti metsistunud ning neid aetakse karjakoplitesse üksnes enne tapmisele saatmist. Ladina-Ameerikas ei peeta tõukarja ja loomakasvatussaadused on suhteliselt madala kvaliteediga.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke tabeli 26 järgi kindlaks, missugused Ladina-Ameerika maad kuuluvad maailma esimese kümne hulka veiste, lammaste ja sigade arvult.
2. Missugused koduloomad on Ladina-Ameerikasse eurooplaste poolt sisse viidud?

TÖÖSTUS.

Mäetööstus.

Ladina-Ameerika annab 8—9% kogu kapitalistliku maailma mäetööstuse toodangust. Eriti suur on Ladina-Ameerika osatähtsus nafta, tina, vase, hõbeda, boksiidi, rauamaagi ja mangaani ülemaailmses toodangus. Brasiilia, Mehhiko ja Venetsueela arvele langeb ligi $^4/_5$ Ladina-Ameerika mineraalse tooraine toodangust. Rohkesti kaevandatakse maavarasid Tšiilis (vask), Guajaanas, Surinamis (Hollandi Guajaanas), Jamaikal (boksiit), Peruus (hõbe, plii, tsink), Boliivias (tina) jne. Mäetööstus on monopolide käes, suurem osa toodangust läheb väljaveoks.

Loodusvarade rööovellik ekspluateerimine ja väljavedu arenenud kapitalistlikesse riikidesse avaldab Ladina-Ameerika majan-

dusele negatiivset mõju. Mäekaevandussaadused annavad vähe tulu ega rahulda Ladina-Ameerika maade majanduse vajadusi.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke tabelite 11, 15 ja 17 alusel kindlaks, kui suured on Ladina-Ameerika maade nafta-, rauamaagi ja boksiidivarud ning toodang.
2. Tehke atlases leiduva maavarade kaevandamise kaardi järgi kindlaks, missuguseid mäekaevandussaadusi ja kuhu Ladina-Ameerikast veetakse. Märkige need andmed vihikusse.

Töötlev tööstus.

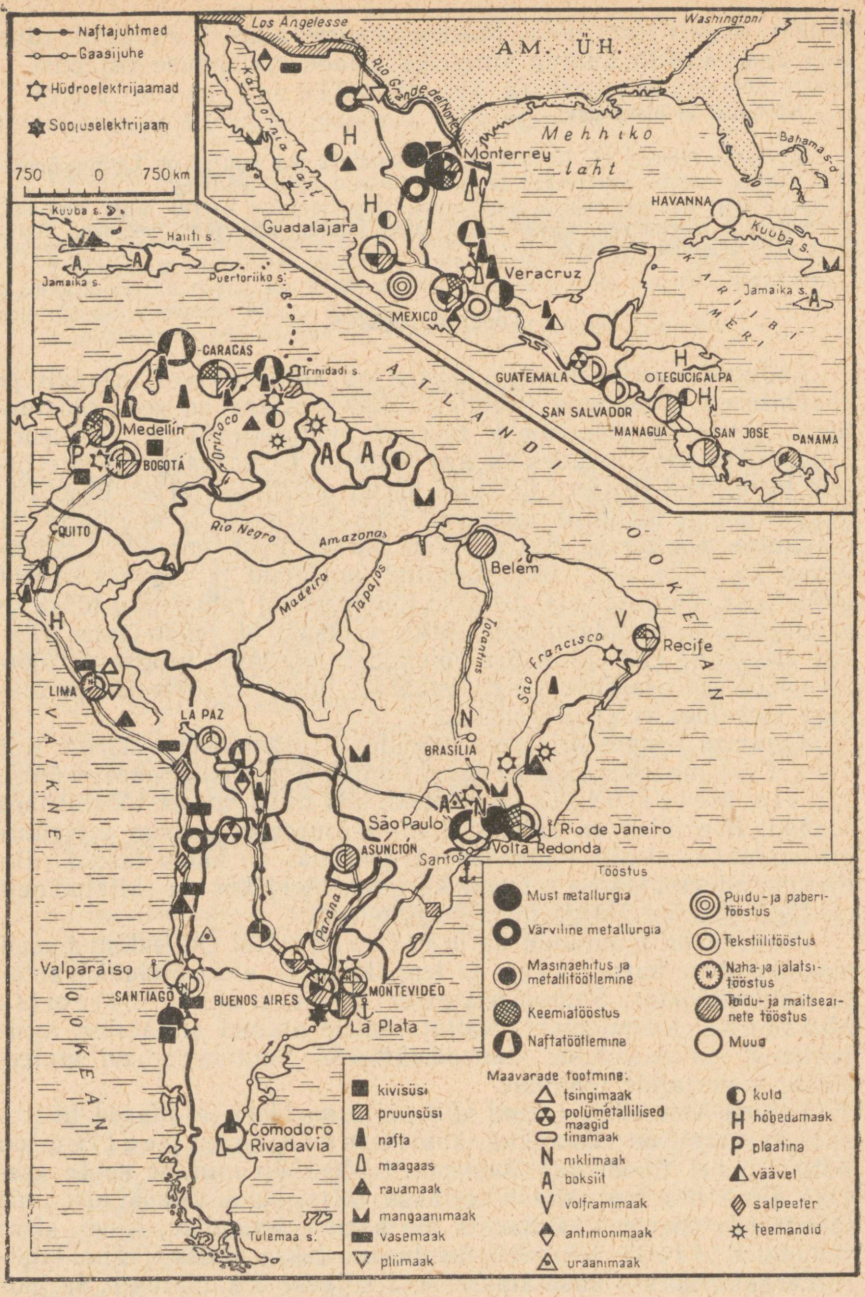
Ladina-Ameerika töötlev tööstus on arenenud veel nõrgalt ja ebaühtlaselt. Enamikus siinsetes riikides esindavad seda tööstusharu üksnes tarbeesemeid tootvad väikeettevõtted. Mõnedes Ladina-Ameerika maades on aga ehitatud ka kaasaegseid ettevõtteid ja mitmed töötleva tööstuse harud on kõrgel järjel. Brasiilia, Argentiina ja Mehhiko suudavad oma toodangu arvel rahuldada nõudmise mõningate masinaliikide järele, kuid enamik Ladina-Ameerika riike on siiski sunnitud masinaid ja tagavaraosasid importima. Viimasel ajal tehakse jõupingutusi rahvusliku tööstuse rajamiseks ja arendamiseks; olulist tähtsust on omandamas riiklike ettevõtete ehitamine. See võimaldab mõningat progressi; töötleva tööstuse osatähtsus natsionaalses tulus on sõjaeelse perioodiga võrreldes veidi suurenenud.

Kiiremas tempos arenevad mõningad rasketööstuse harud. Kui enne Teist maailmasõda ei olnud Ladina-Ameerikas peaaegu üldse *musta metallurgia* ettevõtteid, siis nüüd on see tööstusharu loodud. Brasiilias on rajatud Ladina-Ameerika suurim metallurgiakombinaat «Volta-Redonda»; Argentiinas on käiku lastud riikliku metallurgiatehase esimene kõrgahi; Mehhikos on ehitatud neli täieliku tootmistsükliga metallurgiatehast.

Oluliselt on muutunud ka *masinaehitus*. On tekkinud uued masinaehituse harud: laeva- ja lennukiehitus, elektrotehnika, auto- ja traktoritööstus. Suureneb *keemia-* ja *naftatöötlemistööstuse* tootmismaht. Naftajuhtmete asemel ehitatakse torujuhtmeid naftasaaduste transportimiseks. Suurenenud on sünteetiliste materjalide tootmine.

Ladina-Ameerikas leidub küll palju *naftat* ja siinsed hüdroenergia varud on rikkalikud, kuid *elektrienergeetika* on nõrgal järjel (toodetakse keskmiselt 350 kWh inimese kohta aastas). Suur osa toornaftast veetakse välja, kuna vedelkütust, mis moodustab energeetikabilansis üle kahe kolmandiku, tuleb sisse vedada. *Kivisõe* leiukohti ekspluateeritakse üldiselt vähe. Hüdroenergiaressursse kasutatakse seni kõigest 5% ulatuses. Seejuures kasutatakse mõnedes riikides kütteks palju puitu.

Rasketööstuse mõningasest elavnemisest hoolimata domineeri-

Millised Ladina-Ameerika maad on rikkad kütuselt ja energeetikaressurssidelt? Missugustes piirkondades ja maades paiknevad maaksete maavarade suuremad leiualad? Leidke Ladina-Ameerika maade suurimad tööstuspiirkonnad. Millega on seletatav tööstuse seesugune paigutus?

vad enamikus Ladina-Ameerika riikides endiselt traditsioonilised tootmisharud — tekstiili- ja toiduainete tööstus, mis baseeruvad kohalikul toorainel. Argentiina ja Uruguai tööstuse aluseks on põllumajanduslikku toorainet töötlevad tööstusharud (liha-, jahu-, juustu-, suhkru- ja veinitööstus). Nende riikide sadamalinnades on ehitatud suured toiduainetekombinaadid, külmhooned ja lihakonservitehased, mis kuuluvad Ameerika Ühendriikide kapitalile; need ettevõtted annavad eksporttoodangut. Metsarikkamates riikides on loodud puidutöötlemistööstus. Suurem osa töötleva tööstuse toodangust langeb Argentiina, Brasiilia ja Mehhiko arvele, kusjuures ka nendes riikides on ettevõtted ebardlikult kuhjunud üksikutesse keskustesse — ühte või paari linna, eeskätt sadamalinnadesse.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Ladina-Ameerikas toodetakse terast keskmiselt 14 kg elaniku kohta aastas. Võrrelge tabeli 16 järgi seda näitajat kapitalistlike suurriikide vastava näitajaga.
2. Missugused on peamised Ladina-Ameerika tööstuse ees seisvad ülesanded ja kuidas neid täidetakse?

TRANSPORT. MAJANDUSLIKUD VÄLISSIDEMED.

Transport.

Ladina-Ameerika transpordivõrgu paigutus ja konfiguratsioon peegeldavad siinsete maade majanduse spetsiifikat ja arenemise ebaühtlust. Suurem osa teedest kuulus varem välismaistele monopolidele, kuid on nüüd natsionaliseeritud.

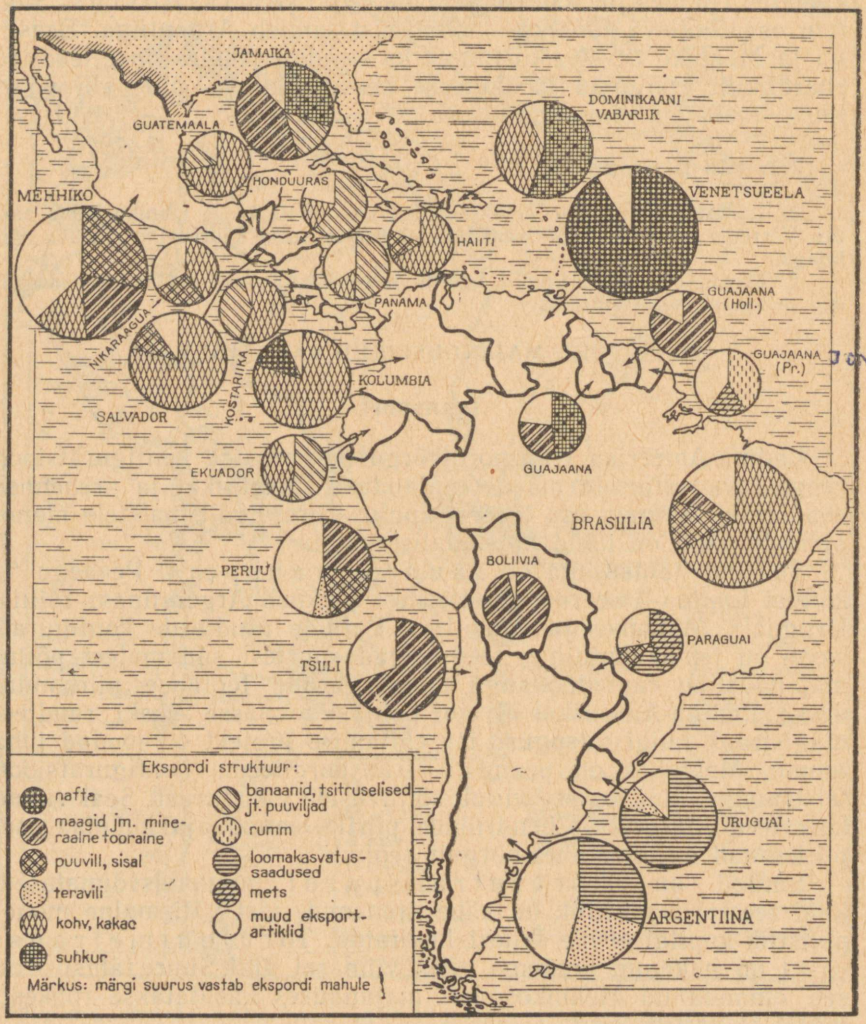
Suurima tähtsusega on raudteetransport. Peaaegu $^4/_5$ kõigist Ladina-Ameerika raudteedest paikneb Argentiinas, Tšiilis, Uruguais, Mehhikos ja Brasiilias. Paljude raudteede konfiguratsioon on lehvikukujuline: teed viivad suurtest sadamatest põllumajandusliku kaubatoodangu ja maavarade tootmise piirkondadesse. Ladina-Ameerikat ei läbi põhjast lõunasse ükski raudteemagistraal, kuigi niisuguse tee ehitamise projekt on loodud juba ammu. Mehhikos on peamiste transporditeede konfiguratsioon teistsugune, kuid ka see viitab sõltuvusele välisturust. Seal viivad kõik teed Ameerika Ühendriikide piirile, samal ajal kui maa sisepiirkonnad on omavahel nõrgalt seotud.

Suured on siseveetranspordi arenemisvõimalused, kuid see transpordiliik on vähe arenenud, sest välismaine monopolistlik kapital ei ole sellest huvitatud. Torujuhtmetransport on hakanud arenema alles viimasel ajal. Suure tähtsuse on see omandanud Mehhikos, kus majanduses kasutatakse rohkesti naftat ja naftatooteid.

Merelaevastik on väike. Väliskaubanduse vajadusi teenindab suures osas Ameerika Ühendriikide laevastik. See on

Ladina-Ameerika maadele majanduslikult ebasoodus, sest välismaistele laevakompaniidele tuleb maksta lastiraha *. Merelaevanduse seisukohalt on suur tähtsus Panama kanalil: 1/5 kanali veokäibest moodustab Ladina-Ameerika maade mineraalne tooraine.

Järk-järgult suureneb autotranspordi osatähtsus. Ameerika Ühendriikide survel on ehitatud niinimetatud Panameerika autotee, mis ühendab Ameerika Ühendriike enamiku Ladina-Amee-

Missugusteks rühmadeks võib Ladina-Ameerika maid jaotada eksporditavate kaupade järgi? Kirjutage järeldused vihikusse.

rika maade pealinnadega. See tee on imperialistide huviobjektiks, sest ta hõlbustab sissetungi Ladina-Ameerika turgudele ja on suure strateegilise tähtsusega. Järjest suuremat tähtsust omandab ka õhutransport.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tehke Lõuna-Ameerika kaardi järgi atlases kindlaks, missugused jõed pakuvad laevasõiduks kõige paremaid võimalusi.

Majanduslikud välissidemed.

Ladina-Ameerika maade majanduselus on väliskaubandusel erakordselt suur tähtsus. Nende maade väliskaubandus on iseloomult poolkoloniaalne: veetakse välja tööstuslikku toorainet ja põllumajandussaadusi, sisse aga tuuakse tööstuskaupu ja kütust. Ladina-Ameerika väliskaubakäibest langeb 40% Ameerika Ühendriikide arvele. Eriti sõltub Ameerika Ühendriikidest Kesk-Ameerika maade, Mehhiko, Venetsueela ja Kolumbia väliskaubandus. Ameerika Ühendriigid püüavad takistada Ladina-Ameerika maid sidemete loomisel sotsialistlike riikidega ning piiravad Ladina-Ameerika kaubavahetust teiste kapitalistlike maadega. Sageli on Ameerika Ühendriigid vahendajaks Ladina-Ameerika ja välisturu vahel.

Ladina-Ameerika maade eneste kaubavahetus moodustab kõigest 10% nende väliskaubakäibest, kuid võimalused väliskaubanduse selle sfääri laiendamiseks on suured. Näiteks teravilja maailmaturule eksportiv Argentiina võiks seda kaupa müüa Brasiiliale, kes praegu veab vilja sisse Ameerika Ühendriikidest; Venetsueela võiks varustada naftaga Ladina-Ameerika maid, kes praegu veavad naftat sisse Ameerika Ühendriikidest. Mittevõrdõiguslik kaubavahetus Ameerika Ühendriikidega tekitab paljude maade väliskaubanduses defitsiiti. Ladina-Ameerika maad ilmutavad käesoleval ajal püüdu luua majanduslikku koostööd ja liitu. Siiski on praegu Ladina-Ameerika väliskaubanduse üldine suunitlus ja struktuur veel endine.

Viimastel aastatel on laienenud Ladina-Ameerika kaubanduslikud suhted sotsialistlike riikidega.

Küsimusi ja ülesandeid.

Koostage õpiku teksti ja kaartide järgi tabel toodud vormi kohaselt:

Riik	Suurim sadam	Geograafiline asend	Tööstus	Eksportkaubad

MEHHIKO [1].

Pindala — 1,2 milj. km².
Rahvastik — 46 milj. el.
Pealinn — México.

Geograafiline asend.

Mehhiko paikneb Põhja-Ameerika lõunaosas. Mehhiko on ainus riik Ladina-Ameerikas, kellel on ühispiir ja maismaaühendus Ameerika Ühendriikidega. Ameerika Ühendriikide vahetu naabrus on mõjustanud Mehhiko majanduslikku ja poliitilist arengut. Kaubavahetus lõunapoolsete naabritega — Guatemaala ja Briti Honduurasega — puudub peaaegu täielikult. Mehhiko lääne- ja idapoolsetel merepiiridel on suur tähtsus maailma paljude riikidega loodud majanduslike sidemete seisukohalt.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Meenutage ajaloo kursusest, missugused Mehhiko rajoonid anastati Ameerika Ühendriikide poolt viimase territooriumi kujunemisel.
2. Tehke tabeli 2 järgi kindlaks, missugune koht kuulub Ladina-Ameerika riikide hulgas Mehhikole territooriumi ja elanike arvu poolest.

Rahvastik.

Kaasaegne Mehhiko rahvus on välja kujunenud sisserännanud hispaanlaste ja põliselanike — indiaanlaste — segunemisel.

Enne eurooplasi elasid Mehhiko territooriumil kõrge tsivilisatsiooniga indiaani suguharud — atsteegid ja maiad. Ka nüüd elab riigi territooriumil palju indiaani rahvaid, kes on säilitanud oma keele ja kultuuri. Need rahvusgrupid elavad peamiselt riigi lõunaosas; seal domineerib naturaalmajandus. Riigikeeleks on Mehhikos hispaania keel.

Suurem osa rahvastikust elab Mehhiko mägismaal ja lõunarannikul. Rahvastiku loomulik juurdekasv on kõrge, sest kõrge sündimuse juures on suremus suhteliselt väike.

Hoolimata mõningate rahva elatustaseme tõstmisele suunatud riiklike abinõude rakendamisest on Mehhikos palju maata ja vähese maaga talupoegi. Raskete elutingimuste survel rändab iga aasta tuhandeid mehhiklasi teistesse maadesse tööd otsima.

Pool rahvastikust elab linnades. Riigi suurimaks tööstus- ja transpordikeskuseks on pealinn México. See on ainus enam kui 3 miljoni elanikuga suurlinn maailmas, mis paikneb kaugel

[1] Õppida tuleb valikuliselt kas Mehhiko või Brasiilia.

jõgedest ja rannikust, ligi 2300 m kõrgusel merepinnast. México vahetus läheduses puudub tooraine- ja toiduainetebaas. Linna ümbruses ei ole harimiskõlblikku maad, mille tõttu ei ole välja kujunenud ka linnalähedase majanduse vööndit. Linna pidevalt kasvava elanikkonna varustamine on väga komplitseeritud ülesanne. Eriti teravalt annab end viimasel ajal tunda veenappus.

México territooriumi keskne asend on juba iidsest ajast tähelepanu äratanud. Siin oli atsteekide riigi, seejärel Hispaania valduste keskus; nüüd on ta Mehhiko pealinn. Linna välisilmes peegeldub tema ajalugu. Siinses suurimas pargis kasvavad veel indiaanlaste poolt istutatud sooküpressid. Kesklinnas on säilinud Hispaania kolonisatsiooniperioodi arhitektuuriga hooneid ja kirikuid, nende kõrval aga paiknevad kaasaegsed ehitised. Väljakutel ja parkides on palju mälestusmärke vabadusvõitlejate auks. Pealinna piirkonna looduslikud tingimused on väga keerukad, mille tõttu ehitustööd on raskendatud. Põhjavete pidev alanemine põhjustab maapinna vajumist, paljud hooned on pidevalt varisemisohus. Lisaks sellele esineb siin küllaltki tihti tugevaid maavärisemisi.

Küsimusi ja ülesandeid

1. Tehke atlases leiduva rahvastiku tiheduse kaardi järgi kindlaks, missugused Mehhiko piirkonnad on tihedamini asustatud.
2. Analüüsige tabeli 7 alusel Mehhiko elanikkonna professionaalset koosseisu. Kirjutage järeldused vihikusse.

Majanduse üldiseloomustus.

Nagu teised Ladina-Ameerika maad nii on ka Mehhiko läbi teinud koloniaalmaa pikaajalise arenemistee. Siiski kerkib Mehhiko teiste Ladina-Ameerika maade hulgas esile kui aktiivsem ja järjekindlam võitleja majandusliku iseseisvuse eest. Pärast 1910.—1917. a. kodanlik-demokraatlikku revolutsiooni viidi läbi osaline agraarreform ja natsionaliseeriti mitmed majandusharud. Need abinõud mõjutasid positiivselt majanduse arenemist, kuid ei suutnud siiski lõpuni lahendada ühtki teravat probleemi.

Ümberkujundused agraarsuhete valdkonnas aitasid kaasa põllumajanduse arenemisele, laiendasid mõnel määral tööstustoodete siseturgu ja võimaldasid rahuldada täielikult maa teraviljavajadused, kuid suurlatifundiumid säilisid. Väliskapitali mõju vähenes, ent jäi siiski püsima. Riik jäi endiselt sõltuvaks välisturust. Majanduse arenemises etendas tähtsat osa naftatööstuse, raudteede ja elektrienergeetika natsionaliseerimine. Nafta kasutamine majanduses andis tõuke keemiatööstuse arendamiseks ning võimaldas osaliselt lahendada elektrienergia probleemi. Rahvuslikule tööstusele osutatud riiklik toetus võimaldas rajada oma musta metallurgia ja naftakeemia. Kõik see võimaldas Mehhikol jõuda Ladina-Ameerika riikide suure neliku hulka.

Põllumajandus.

Põllumajandus on Mehhiko majanduse juhtivaks tootmisharuks. Maa kuulub põhiliselt suurmaapidajaile (1,5% maaomanikest hoiab enda käes umbes pool maafondi). Umbes 1/3 kogu põllumajanduslikust maast on kogukondade (ejido) valduses. Põllumajanduses on suhteliselt palju väikeomanikke ja vähe rentnikke ning palgatöölisi.

Mehhiko territooriumil esineb väga erinevate looduslike tingimustega piirkondi — kaktusekõrbetest kuni soodeni, lopsakast troopikataimestikust kuni parasvöötme okasmetsadeni. Suur osa territooriumist paikneb kuiva kliima vööndis, mille tõttu maade niisutamine on üheks kõige olulisemaks probleemiks.

Niisutatav maa moodustab 12% kogu haritavast maast, kuid sellelt saadakse ligi pool põllumajandussaadustest.

Domineerib põllundus. Looduslikud tingimused ja maade niisutamine võimaldavad viljelda väga mitmesuguseid kultuure. Oma maa vajaduste rahuldamiseks haritakse põldu peamiselt mägistes siserajoonides, kus maad valdavad eeskätt kogukonnad. Oma maal tarbitavatest kultuuridest on kogu riigis levinud mais ja türgi uba. Neid kasvatatakse tavaliselt koos, kusjuures maisivarred on ubadele toeks. Kasvatatakse ka agaavi, millest saadakse kiudu ja mahla (viimasest valmistatakse kohalikku alkohoolset jooki).

Kiiremini areneb põllumajanduslik kaubatootmine, mis on levinud peamiselt riigi põhja- ja loodeosa niisutatavatel maadel — Ameerika Ühendriikide piiri lähedaste jõgede basseinides. Kaubatoodangut andvaid kultuure viljeldakse nii suurtes mehhaniseeritud kapitalistlikes kui ka kogukondlikes majandites. Enam levinud kultuurideks on siin puuvill, nisu, riis, lutsern, tomatid, õlikultuurid, seesam, arahhis, köögiviljad. Rannikutasandiku istandustes kasvatatakse kohvi, suhkruroogu, agaavi, banaane.

Loomakasvatus jääb arengus põllundusest tunduvalt maha ega suuda katta elanikkonna vajadusi. Suurem osa kariloomadest on koondunud maa kesk- ja põhjaossa. Veiseid kasvatatakse müügiks Ameerika Ühendriikidesse. Maa keskosas peetakse sigu, keda nuumatakse maisiga. Levinud on jämevillalammaste ja kitsede pidamine (kitsede arvult on Mehhiko Ladina-Ameerikas esikohal).

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabelite 22, 23 ja 25 järgi Mehhiko, Brasiilia, Argentiina ja Ameerika Ühendriikide nisu, maisi ja puuvilla külvipinda ja kogusaaki. Mitmendal kohal on nende kultuuride toodangult Mehhiko kogu kapitalistlikus maailmas?

2. Tehke tabeli 26 järgi kindlaks, mitmendal kohal maailmas on Mehhiko kariloomade eri liikide arvult.

3. Missugused on Mehhiko põllumajanduse iseärasused teiste Ladina-Ameerika maadega võrreldes?

Tööstus.

Mehhiko tööstuses domineerivad mäetööstus, värviline metallurgia ja naftatöötlemistööstus. Arenevad keemiatööstus (väetiste tootmine) ja energeetika. Mehhiko püüab arendada ka töötlevat tööstust ning vedada välja valmistooteid ja poolfabrikaate, mitte aga toorainet. Riigi kontrolli all olevates tööstusharudes on loodud kaasaegsed suurettevõtted.

Rikkalikud on Mehhiko energeetikaressursid. Siin leidub rohkesti naftat, maagaasi, suured on hüdroenergiavarud; vähemal määral leidub ka kivisütt. Tänu nafta ulatuslikule kasutamisele (naftast saadakse ligi $^3/_4$ kogu toodetavast energiast) areneb energeetika kiiremini kui teistes Ladina-Ameerika maades; elektrienergia toodangult on Mehhiko teisel kohal kogu Ladina-Ameerikas. Selle kõrval kasutatakse siiamaani kütuseks ka puitu, mis viitab majanduse mahajäänud seisundile. Energiaressursside vähesus pidurdab majanduse arenemist.

Üheks juhtivaks majandusharuks on mäetööstus. Mehhikos leidub mitmesuguseid maavarasid: raua-, mangaani-, koobalti-, vase-, plii-, tsingi- ja titaanimaaki. Hõbedat, mis esineb sageli koos kullaga, toodetakse peaaegu kõikides rajoonides juba alates XVI sajandist; hõbedatoodangult on Mehhiko kapitalistlikus maailmas esikohal. Suured on elavhõbeda, arseeni ja antimoni varud. Mehhiko kuulub kapitalistlikus maailmas esimeste hulka ka eheda väävli varudelt.

Tööstuse vanimaks haruks on värviline metallurgia, mis tekkis plii- ja tsingimaagi ning vasemaagi leiukohtades. Enamik selle tööstusharu ettevõtetest kuulub Ameerika Ühendriikide monopolidele, mille tõttu peaaegu kogu toodang veetakse Ameerika Ühendriikidesse maagikontsentraatide näol. Mehhiko toorainebaas on piisav ka musta metallurgia arendamiseks. Kuigi paljude teiste Ladina-Ameerika maadega võrreldes siinsed rauamaagivarud ei ole eriti suured, siiski suudab Mehhiko täielikult katta kodumaise metallurgia vajadused, sest peaaegu kogu rauamaagitoodang leiab kasutamist oma maal.

Masinaehitust esindavad eeskätt monteerimis- ja remonditehased, mis enamasti kuuluvad välismaistele kompaniidele. Tekstiilitööstust esindavad mitmed tootmisharud — puuvilla-, villa- ja siiditööstus, tehiskiust kangaste tootmine. Toiduainete tööstus areneb suhteliselt kiiresti. Osa toodangust läheb välisturule, osa — siseturule.

Tööstusettevõtted on koondunud pealinna ümbrusesse ($^1/_3$

töötlevast tööstusest). Naftat toodetakse ja töödeldakse Mehhiko lahe rannikul. Riigi põhjaosas on kujunemas musta metallurgia, masinaehituse ja keemiatööstuse rajoon.

Küsimusi ja ülesandeid.

Mille poolest erineb Mehhiko tööstus enamiku Ladina-Ameerika riikide tööstusest? Mis on nende erinevuste põhjuseks?

Transport. Majanduslikud välissidemed.

Transpordis on tähtsal kohal raudteed, kuid järjest suuremat tähtsust on omandamas autotransport. Autotranspordi arvele langeb peaaegu kogu reisijatevedu ja üle poole kaubaveost. Erakordselt suure tähtsusega on torujuhtmetransport, mille kaudu nafta, naftasaadused ja gaas juhitakse tootmispiirkonnast maa paljudesse rajoonidesse. Laialdane naftasaaduste juhtmete võrk ühendab omavahel enamikku tööstuskeskusi.

Väliskaubanduse struktuur on põhiliselt samasugune nagu kõigis Ladina-Ameerika maades. Mehhiko eksportdib toiduaineid, taimset ja mineraalset toorainet (puuvill, nafta, kohv, tomatid, suhkur, väävel, maagikontsentraadid). Impordis domineerivad tööstusseadmed ja tagavaraosad. Mehhiko peamiseks väliskaubanduse partneriks on Ameerika Ühendriigid; Ladina-Ameerika maade arvele langeb ainult tühine osa väliskaubandusest. Viimastel aastatel laieneb järjest enam kaubavahetus NSV Liiduga.

BRASIILIA.

Pindala — 8,5 milj. km².
Rahvastik — 93 milj. el.
Pealinn — Brasilia.

Geograafiline asend.

Brasiilia paikneb Lõuna-Ameerika ida- ja keskosas; ta hõlmab peaaegu poole maailmajao pindalast.

Brasiilia idapiiriks on Atlandi ookean — peamine ühendustee teiste maadega. Maismaapiir on merepiirist kaks korda pikem, kuid maismaapiiri majanduslik tähtsus pole kuigi suur, sest Brasiilial ei ole oma naabritega majanduslikke sidemeid. Kirde-Brasiilia

hõlmab kõige kaugemale ookeani tungiva osa Lõuna-Ameerikas, mistõttu Brasiilia on idapoolkera maadele lähemal kui teised Ladina-Ameerika maad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke tabeli 2 järgi kindlaks, mitmendal kohal maailmas on Brasiilia oma territooriumi suuruselt.
2. Tehke atlases leiduva Lõuna-Ameerika kaardi alusel kindlaks, missuguseid looduslikke piire mööda kulgevad Brasiilia maismaapiirid ja milliste maadega ta piirneb.

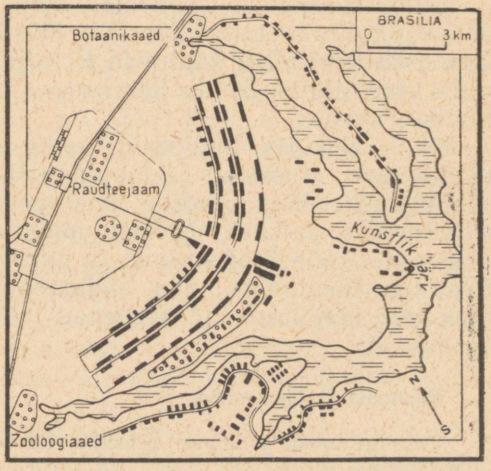
Rahvastik.

Rahvastiku enamuse moodustavad brasiillased. Brasiilia rahvus on kujunenud kolmest põhikomponendist — indiaanlastest, eurooplastest ja neegritest. Riigikeeleks on portugali keel.

Rannikuvööndis, mis moodustab ligikaudu ühe kolmandiku maa territooriumist, paikneb üle 90% rahvastikust. Selles piirkonnas elab ühel km²-l kuni 20 inimest ja rohkem, samal ajal kui riigi põhja- ja lääneosas elab kõigest 1 inimene 1 km²-l. Amazonase piirkonnas elavad üksikud säilinud indiaani suguharud. Need suguharud on alles sugukondlikul arenemisastmel; nende tegevusalaks on küttimine, kalapüük ja primitiivne põlluharimine.

Ligi pool Brasiilia elanikkonnast on tegev põllumajanduses, tööstuses töötab aga isegi vähem inimesi kui teenustööde alal. Maa peamised rikkused kuuluvad mõisnikele ja töösturitele. Umbes pool rahvastikust elab linnades. Brasiilia territooriumil on välja kujunenud kaks linnade aglomeratsiooni — São Paulo ja Rio de Janeiro.

Rio de Janeiro on rajatud XVI sajandi keskel. Linn kujunes XVII sajandi teisel poolel Lõuna-Ameerika üheks suurimaks orjakaubanduse keskuseks. See soodustas linna arenemist. Rio de Janeiro on suurimaid sadamaid Lõuna-Ameerikas; siia saabub ligi pool Brasiilia importtoodangust, siia

Brasiilia pealinn asub maa keskel, kolme jõe suudmealal. Linna plaan meenutab lennukit. See kujund peab sümboliseerima uue pealinna ajaloolist missiooni Brasiilia sisepiirkondade kasutuselevõtmisel. Pealinn on kuulus originaalse arhitektuuri poolest.

koondunud suur osa tööstusettevõtteist. 1960. aastal viidi aga riigi pealinn ule Brasiilia linna ning samal aastal saavutas esikoha nii elanike arvult kui ka tööstuslikult arengult tööstuskeskus São Paulo.

São Paulo on suurim tööstukeskus mitte üksnes Brasiilias, vaid kogu Lõuna-Ameerikas. Linna kiire kasv on seaduspärane. Piirkond, kus linn paikneb, on väga rikas energeetilistelt ressurssidelt ja toorainevarudelt; siinsed looduslikud tingimused on põllumajanduseks väga soodsad. São Paulo rajooni teenindab Santose sadam, mille arvele langeb pool Brasiilia ekspordist, sealhulgas peaaegu kogu kohvieksport.

Majanduse üldiseloomustus.

Brasiilia paistab Ladina-Ameerika riikide hulgas silma majanduse kõrgema arenemistaseme poolest. Brasiilia majanduses avalduvad eriti ilmekalt kõigile Ladina-Ameerika maadele omased vastuolud.

Majanduse kaasaegne struktuur on välja kujunenud pikaajalise väliskapitalile allumise ja välisturust sõltumise tingimustes.

Brasiilia majandus spetsialiseerus kuni XVI sajandi keskpaigani punase puu ülestöötamisele ja ekspordile. Seejärel hakkasid portugallased kasvatama suhkruroogu; suhkruroo tootmine ja eksport jäi kuni XVIII sajandi alguseni majanduse aluseks. Lisaks sellele hakati XVII sajandi alguses kasvatama tubakat, mida samuti veeti Euroopasse. Hiljem Brasiilia suhkrutoodang vähenes, sest ta ei suutnud konkureerida maailmaturul Kesk-Ameerika ja Antilli saarte suhkruga. Kogu XVIII sajandi vältel varustas Brasiilia Portugali kulla ja teemantidega. XIX sajandi algul, kui järsult suurenes nõudmine puuvilla järele, muutus Brasiilia üheks suurimaks puuvillatootjaks. XIX sajandi teisel poolel tõusis majanduses esikohale kohvitootmine. Samal perioodil suurenes järsult nõudmine kautšuki järele, mida vajas arenev autotööstus. Brasiilia majanduses algas kautšukipalavik. Üheaegselt kautšukiistandustega tekkisid kakaoistandused välisturu nõudmisel. Teise maailmasõja aastatel varustas Brasiilia Ameerika Ühendriike maagiga. Brasiilia majanduse struktuur on praegugi ebardlik.

Brasiilia valitsus soodustab oma poliitikaga mitmete riikide väliskapitali sissetungi Brasiilia tööstusse. Väliskapitalile, eeskätt Ameerika kapitalile, kuuluvad Brasiilia majanduses juhtpositsioonid, väliskapital kontrollib ka peamiste põllumajandussaaduste realiseerimist.

Nagu kõikides Ladina-Ameerika riikides, nii ka Brasiilias on territoorium asustatud ja majanduslikult kasutusele võetud väga ebaühtlaselt. Riigi idaosas, mis moodustab ligikaudu $^1/_3$ kogu territooriumist, paikneb $^4/_5$ kogu majandusest, samal ajal kui riigi lääneosa (troopilised metsad ja savannid) on veel läbi uurimata. Pealinna üleviimine maa südamesse ei ole andnud seni olulisi tulemusi; idapiirkonnad arenevad ikkagi teistest rajoonidest intensiivsemalt.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 21 alusel Brasiilia, Euroopa riikide ja Ameerika Ühendriikide maakasutust.

Brasiilia põllumajanduse juhtivaks haruks on põllundus. Brasiilias esineb kõiki Ladina-Ameerikale tüüpilisi maavalduse ja maakasutuse vorme.

Palju maad kuulub mõisnikele ja välismaistele kompaniidele. Domineerivad suurlatifundiumid. Kolm neljandikku talupoegadest on aga hoopis maata: nad peavad seda mõisnike käest rentima või töötama istandustes. Riigi kõige mahajäänum rajoon on Amazonase bassein; siin müüvad mõisnikud veel tänaseni laostunud talupoegi. Üles on haritud ainult väikene osa harimiskõlblikust maast, millel viljeldakse peamiselt eksportkultuure. Oma toiduainetest ei piisa. Brasiilia veab sisse kaks kolmandikku tarbitavast nisust, samuti loomakasvatussaadusi; samal ajal on välja arvestatud, et Brasiilia looduslike rikkuste efektiivse kasutamise korral võiks siin toota toiduaineid 500—900 miljoni inimese tarbeks. Põllumajandus on üldiselt madalal tehnilisel tasemel ja monokultuurse suunaga.

Brasiilia looduslikud tingimused võimaldavad edukalt kasvatada väga mitmesuguseid kultuure, kuid välisturu huvidest sõltuvalt *on põllumajandus spetsialiseerunud üksikute eksportkultuuride viljelemisele.* Tähtsuselt esikohal on kohvipuu. Brasiilia annab ligi poole kapitalistliku maailma kohvitoodangust. Kohviistanduste all on üle $^1/_5$ haritavast maast. Kohv moodustab $^2/_3$ Brasiilia ekspordi koguväärtusest. Brasiilia on kapitalistlikus maailmas teisel kohal kakaoubade toodangult. Oluline tähtsus on ka seesugustel eksportkultuuridel, nagu puuvill, tubakas, suhkruroog, riis. Brasiilia varustab maailmaturgu mitmesuguste puuviljadega. Banaanide ekspordilt on ta maailmas esikohal; lisaks sellele veetakse välja ananasse, apelsine, mangosid ja kookospähkleid. Suurem osa eksportkultuuridest saadakse maa kaguja kirdeosast.

Kagu-Brasiilia on maa teistest piirkondadest enam arenenud. Siin on väga palju kohvipuuistandusi. Tavaliselt kasvatatakse kohvipuid koos viljapuude või palmidega, et kohvioad valmiksid päikesevarjus. Kohvipuu annab aastas kaks saaki: suurim saak kogutakse mais-juunis, teine aga oktoobris. Istanduste ümber on tihedad tarad bambusest. Tihti kasvatatakse koos kohvipuuga ka suhkruroogu ja banaane.

Kirde-Brasiilia on suurimaid istanduste rajoone kogu Ladina-Ameerikas. Põuastes piirkondades laiuvad puuvillaväljad, kus kasvatatakse põuakindlaid puuvillasorte. Kirde-Brasiilia on juba ammust ajast suurte suhkrurooistanduste piirkond. Rooistanduste monotoonne sügavroheline väli levib kohati kümnete kilomeetrite ulatuses.

Kogu maal kasvatatakse kultuure oma maa tarbeks — maisi, türgi uba ja maniokki. Need saadused moodusta-

vad koos vähese liha või kala, bataadi ja odavate banaanisortidega enamiku brasiillaste peatoiduse.

Loomakasvatus annab ühe neljandiku põllumajanduse kogutoodangust. Veiste, sigade ja hobuste arvult on Brasiilia Ladina-Ameerikas esikohal.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Tehke tabelite 23, 24, 25 ja 26 alusel kindlaks, mitmendal kohal maailmas on Brasiilia maisi, riisi ning toorpuuvillakiu toodangult ja kariloomade arvult.
2. Meenutage, missugused väärispuuliigid kasvavad Amazonase metsades ja kuidas neid kasutatakse.

Tööstus.

Brasiilia on saavutanud mõningat edu töötleva tööstuse arendamisel. Tootmise kontsentratsiooni kõrge astme ja kiire arenemistempo poolest paistavad silma nooremad tööstusharud — naftakeemia ($^1/_3$ kogu Ladina-Ameerika toodangust), metallurgia, masinaehitus ning tselluloosi- ja paberitööstus. Brasiilias toodetakse üle 50 eri liigi tööpinke, areneb laeva- ja autotööstus.

Paljud auto- ja traktoritehased, elektrotehnika-, raadio- ja televisiooniseadmete tehased on Ameerika Ühendriikide monopolide filiaalid või allettevõtted.

Välismaiste monopolide võimutsemine takistab hankiva tööstuse arendamist. Rikkalikud loodusvarad ei leia küllaldast kasutamist. Arenevad need tööstusharud, mille toodang läheb ekspordiks: berülliumi tootmine ($^9/_{10}$ kapitalistliku maailma toodangust), tehniliseks otstarbeks kasutatavate teemantide ja tsirkooniumi tootmine. Rauamaagi ja mangaani toodangult ja väljaveolt on Brasiilia kapitalistlikus maailmas esimeste hulgas.

Tööstuse arenemist pidurdab ka elektrienergia puudus. Elektrivalgustus on sisse seatud ainult rannikupiirkonnas. Märkimisväärsed on Brasiilia hüdroenergia- ja aatomienergia tooraine varud; leidub naftat. Potentsiaalseid energiaressursse aga kasutatakse nõrgalt. Üle $^4/_5$ toodetavast elektrienergiast annavad hüdroelektrijaamad, millest enamik kuulub Ameerika kompaniile. Ehitamisel on aatomielektrijaam.

Ligi $^3/_4$ tööstusest on koondunud São Paulo ja Rio de Janeiro rajooni, mujal leidub ainult tekstiili- ja toiduainete tööstuse ettevõtteid.

Küsimusi ja ülesandeid.

Võrrelge tabeli 15 järgi Brasiilia ja teiste riikide rauamaagi varusid ja toodangut.

Transport ja majanduslikud sidemed.

Põhiliseks transpordiliigiks on raudteetransport. Raudteed on koondunud peamiselt rannikupiirkonda. Omavahel on väga nõrgalt seotud mitte üksnes kauged rajoonid, vaid ka tööstuskeskused ning riigi põhja- ja lõunaosa. Merelaevastik pole kuigi suur, välisvedusid teenindavad teiste maade laevad. Viimastel aastatel areneb õhutransport.

Väliskaubanduse mahult kuulub Brasiiliale Ladina-Ameerikas juhtiv koht. Üle poole Brasiilia väliskaubanduse käibest langeb aga Ameerika Ühendriikide arvele. Brasiilia kaupade alaliseks ostjaks on ka Euroopa «Ühisturu» riigid.

PRAKTILISED TÖÖD.

(Täidetakse valikuliselt õpetaja korraldusel.)

1. Leidke atlases esitatud põllumajanduse kaartidelt ja diagrammidelt andmed Ladina-Ameerika maade kohta. Kirjutage need andmed vihikusse. Kandke vastavad tingmärgid kontuurkaardile.
2. Kirjutage tabelist 26 vihikusse maad, kus peetakse palju veiseid, sigu ja lambaid. Kandke vastavad tingmärgid kontuurkaardile.
3. Kirjutage tabelist 15, 16 ja 17 vihikusse seal loetletud Ladina-Ameerika riigid; kandke vastavad tingmärgid kontuurkaardile.
4. Esimese kolme ülesande täitmise tulemusena on kontuurkaardil mitu riiki tähistatud paljude tingmärkidega, mõnda riiki tähistab üksainus tingmärk, mõned riigid aga on hoopiski kõrvale jäänud. Tehke selle kontuurkaardi alusel järeldused Ladina-Ameerika maade majandusliku arenemise kohta.

AUSTRAALIA.

AUSTRAALIA LIIT.

Pindala — 7,7 milj. km².
Rahvastik — 12 milj. el.
Pealinn — Canberra.

Geograafiline asend.

Austraalia Liit on ainus kogu mandrit hõlmav riik maailmas. Lisaks Austraalia mandrile kuulub riigi koosseisu veel Tasmaania saar ja hulk väiksemaid saari. Austraalia valduses on Paapua koloonia (Uus-Ginea kaguosa). Peale selle on Austraalia Liidu halduses veel Uus-Ginea hooldusalune territoorium * (saare kirde-

osa). Austraalia on teistest maailmajagudest eraldatud. Austraaliale kõige lähemal asuv Malai saarestik on mandrist 3500 km kaugusel. Kapitalistlikud suurriigid jäävad Austraaliast tuhandete kilomeetrite kaugusele: Londonist Austraaliasse on näiteks üle 20 000 km. Kaasaegne lennutehnika lähendab tunduvalt Austraaliat teistele mandritele. Lennuk jõuab Londonisse 30—35 lennutunniga, kuid XIX sajandil sõitis laev seda maad 8 kuud. Imperialistlikud suurriigid vaatlevad Austraaliat Kagu-Aasiasse tungimist võimaldava trampliinina. Austraalia kuulub agressiivsesse sõjalisse SEATO blokki.

Austraalial on ainult merepiirid. Mered on transporditeedeks sidepidamisel teiste maadega.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tutvuge atlases leiduva maailma transpordikaardi järgi mereteedega, mis ühendavad Austraaliat teiste maadega.

Looduslike tingimuste majanduslik hinnang.

Austraalia vähe liigestatud rannikul leidub sadamateks sobivaid lahtesid ainult mandri kagu- ja idaosas, avatud ja sügava Tasmaania mere ääres.

Austraalia mander on pinnaehituselt tasandik; mäed moodustavad kõigest $^1/_{20}$ territooriumist. Reljeef ei ole takistuseks põllundusele ega raudteede ehitamisele.

Austraalia on rikas mitmesugustelt maavaradelt. Mainimist väärivad energeetilised ressursid ning musta ja värvilise metallurgia tooraine.

Mandri põhjaosa paikneb troopilises ja subtroopilises kliimavöötmes, kuna lõunaosa ja Tasmaania saar ulatuvad parasvöötmesse.

Tavaliselt valitsevad kogu aasta vältel kõikjal positiivsed temperatuurid, mis soodustavad põllumajanduse arendamist, eriti loomakasvatust. Seevastu avaldab põllumajandusele negatiivset mõju sademete vähesus. Peaaegu üldse ei ole sademeid siserajoonides, sest kõrgemad äärealad tõkestavad niiskete meretuulte juurdepääsu. Üle poole territooriumist võtavad enda alla kõrbed. Domineerivad punakaspruunide muldadega kivi-, savi- ja liivakõrbed. Mandri sisepiirkondadest puhuvad kõrbetuuled kannavad liiva väga kaugele; liiv sajab maha linnatänavatele ja majadele punaka tolmuna. Vahel kestab põud nendes piirkondades mitu aastat. Siis hukkub tuhandeid veeta ja toiduta jäänud kariloomi ning paljud farmerid-loomakasvatajad laostuvad. Suurt kahju tekitavad loomakasvatusele põua ajal sagedased tulekahjud. Tuli hävitab lühikese ajaga suuri metsamassiive ja laialdasi karjamaid. Tihti järgneb põuale paduvihm, kus mõne päeva või isegi tunni vältel langeb maha kogu aastane sademetehulk. Võimsad veevood purustavad sildu ja uhuvad ära teid. Vesi imbub kiiresti kobedasse pinnasesse ning koguneb sügavamatesse pinnasekihtidesse, moodustades suuri põhjavee basseine. Põhjavett esineb peaaegu $^1/_3$ mandri territooriumil, sisemaa kõrbealadel on see peamiseks joogiveeallikaks nii inimestele kui loomadele. Põhjavett saadakse kätte arteesia kaevudest, mis on kuni 2000 m sügavused ja sügavamad.

Ligi 60% Austraalia territooriumist moodustavad äravooluta maa-alad. Jõed tekivad üksnes vihmade aegu ning kuivavad hiljem uuesti ära. Niisama on järvedega. Näiteks Austraalia suurim järv Eyre kuivab aeg-ajalt täiesti ja siis kasutatakse järve põhja autovõidusõitudeks. Püsiv veevool esineb üksnes Murray jões, kus saavad sõita isegi lamedapõhjalised laevad, olgugi et mitte regulaarselt. Tasmaania jõed on veerikkad kogu aasta vältel. Austraalia hüdroenergia potentsiaalsed varud on suhteliselt tagasihoidlikud, kuid ka olemasolevaid ressursse ei kasutata veel täielikult.

Austraalia mullad vajavad niisutamist ja väetamist. Ainult sel juhul on sealsed maad sobivad põllunduseks ja loomakasvatuseks.

Austraalia taimkate ja loomastik on väga omapärane. Metsad katavad kõigest 5% territooriumist.

Austraalias on kõige sagedamini esinevaks puuliigiks eukalüpt, mis esineb siin mitme eri liigina alates väikestest põõsastest kuni hiigelpuudeni välja. Võimsa juurestiku tõttu võib eukalüpt kasvada ka põuastel aladel. Eukalüpti lehed ja koor sisaldavad rohkesti eeterõlisid, mida kasutatakse meditsiinis ja tehniliseks otstarbeks. Eukalüpti puit on väga kõva; sellest tehakse raudteeliipreid ja telegraafiposte; seda kasutatakse sadamate ja kaide ehitamiseks. Suhteliselt hiljuti leiutati moodus eukalüptipuidust paberi tootmiseks. Austraalias kasvab ka mitmeid palmi- ja viigipuuliike, esneb sandlipuud, rohkesti leidub siin hiidsõnajalgu ja -osje, mitmesuguseid okaspuid jne. Okaspuude puit läheb nikerdustöödeks, mööbli valmistamiseks, ekspordiks.

Loomariigis esineb palju kukkurloomi. Sellest rühmast pakuvad suuremat huvi Austraalia kängurud. Kängurud söövad palju rohtu ja kahjustavad sellega mõnel määral lambakasvatust. Põudade ajal kogunevad kängurud suurteks karjadeks (isegi mitusada looma) ning janust vaevatuna liiguvad vett otsides niiske tuule suunas. Niisugused kängurukarjad hävitavad kõik, mis neile teel ette satub. Kängurude küttimine on lubatud: nende liha läheb toiduks, nahk aga ekspordiks.

Eurooplaste poolt sissetoodud küülikud on väga kiiresti paljunenud ja nad toovad kahju põllumajandusele. Kahju tekitavad ka metsikud koerad dingod, kes hävitavad iga aasta tuhandeid lambaid.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Selgitage atlases leiduva kaardi põhjal Austraalia pinnaehituse peamisi iseärasusi.
2. Missugused tegurid kujundavad Austraalia kliimat ning selle eri piirkondi?
3. Missugused looduslikud tingimused soodustavad, missugused aga raskendavad majanduslikku tegevust?

Arenemise iseärasused.

Et Austraalia asetseb tööstuslikult arenenud maadest kaugel, siis asustati ta teistest mandritest hiljem ja suhteliselt aeglasemalt.

Meretaguse valduse säilitamiseks saatis Inglise valitsus Austraaliasse XVIII saj. lõpul esimesi asunikke. Sinna viidi poliitilistel motiividel pagenda-

tuid ja kriminaalkurjategijaid. Esimene eurooplaste asundus tekkis kaguranniku, piirkonnas, kus tänapäeval paikneb Sydney. Austraalias ei olnud ei koduloomi ega põllukultuure. Kolonistid tarvitasid esialgu metropolist toodavaid toiduaineid. Põllundus arenes aeglaselt, sest põldudeks sobivad maad olid metsade all.

Inglismaal arenes tollal tekstiilitööstus, millele ei jätkunud kodumaisest toorainest. Suur nõudmine villa järele ajendas metropoli igati ergutama lambakasvatust. Niiviisi toodigi varsti pärast koloonia asustamist Austraaliasse lambaid. Lambakasvatus arenes suhteliselt kiiresti, sest seda soodustas rida asjaolusid: tohutud looduslikud karjamaad, vähene tööjõu vajadus, villa ja nahkade hea transporditavus. Inglise vabrikud hakkasid saama Austraalia villa juba XIX saj. alguses. Siiski takistas suur kaugus mandri vaba asustamist.

Alates XIX saj. keskpaigast, kui Austraalias leiti kulda ning siia siirdus hulgaliselt kullaotsijaid, hakkas majandus minema ülesmäge. Elanikkonna arvuline kasv nõudis toiduainete tootmise suurendamist: laiendati külvipinda, kasvas kariloomade arv. Kullatootmine rajas aluse mäetööstusele, seejärel aga ka töötlevale tööstusele.

Eriti kiire oli majanduse arenemine XIX saj. lõpul. Kiirete ookeanilaevade ehitamine lähendas kolooniat metropolile, külmutuslaevade leiutamine lõi võimaluse vedada välisturule selliseid kiiresti riknevaid kaupu, nagu liha, nisu, või ja puuviljad. XX sajandi algul ühinesid mandril kujunenud koloniaalvaldused Austraalia Liiduks, mis sai Suurbritannia dominiooni õigused.

Pikka aega jäi majanduse peamiseks haruks põllumajandus; rasketööstus hakkas arenema alles Esimese maailmasõja aastatel. Uue tõuke majanduse arenemisele andis Teine maailmasõda, sest Austraalia sai Saksamaa vastu sõdivatelt riikidelt suuri tellimusi strateegilisele toorainele, tööstuskaupadele ja põllumajandussaadustele.

Rahvastik.

Austraalia elanikkonna rahvastiku koosseis on ühtlane: Briti päritoluga austraallased moodustavad ligikaudu 85% maa elanikest. Riigikeeleks on inglise keel. Rahvaarv kasvab nii loomuliku juurdekasvu kui ka immigratsiooni arvel (iga aasta asub Austraaliasse üle 100 000 inimese). Ligi 80% aktiivsest rahvastikust on palgatöölised, 10% — farmerid.

Eurooplaste saabumisel asustasid mandrit negroidsesse-australoidsesse rassi kuuluvad põliselanikud. Lühikese ajaga hävitasid kolonisaatorid suurema osa põliselanikkonnast. Nüüd on aborigeene kõigest ligi 40 000 inimest (oli aga 300 000). Põliselanike olukord on sellest ajast peale muutunud vähe.

Osa põliselanikke on paigutatud reservatsioonidesse, osa hulgub sisemaakõrbetes või Austraalia põhjaosa troopikatihnikuis. Väike osa põliselanikest töötab farmides karjastena. Nad saavad töö eest valgetega võrreldes vähem palka, neil ei lubata elada linnades. Eriti rasketes tingimustes elavad põliselanikud Austraalia lõuna- ja kaguosas, kus rahvastiku tihedus on kõige suurem. Seal ei tohi nad tulla kaugemale kui 5 km linna piirist. Aborigeenide peamiseks mureks on see, kuidas leida toitu. Veel praegugi rändavad paljud suguharud mööda asustamata alasid, otsivad maa seest söödavaid ussikesi ja tõukusid, koguvad kõrbealadel taimejuurtest tilgakaupa vett.

Austraaliale on iseloomulik linnarahvastiku suur osatähtsus (üle 82%). Selle põhjuseks on mitte üksnes arenenud tööstus ja kaubandus, vaid ka asustamisel kujunenud agraarsuhted: maad hõivati ja müüdi suurte tükkidena. Nüüd takistavad kümneid tuhandeid hektareid valdavad eraomanikud maa asustamist. Isegi paljud põllumajandustöölised on sunnitud elama linnas ja sõitma sealt farmi tööle.

Austraalia on kõige hõredamini asustatud mander. Rahvastik paikneb väga ebaühtlaselt. Umbes $^{9}/_{10}$ kogu rahvastikust elab ida- ja kaguranniku tööstuspiirkondades. Eriti hõredasti on asustatud kõrbed: siin tuleb 4—5 km² kohta 1 elanik. Selles piirkonnas õpetatakse lapsi raadio teel.

Austraalia suurim linn Sydney paikneb sügavale mandrisse tungiva lahe kaldal. Kaid, dokid, laevaehitustehased võtavad enda alla kümneid kilomeetreid rannikust. Kaubakäibelt ja majanduslikelt sidemetelt võistleb Sydneyga Melbourne. Esimene neist teenindab Austraalia idaosa, teine — lõunaosa. Pärast dominiooni loomist tekkis osariikide vahel vaidlus selle üle, kummal linnal on rohkem õigust pealinnaks. Leiti kompromisslahendus: sisemaale ehitati selleks spetsiaalselt eraldatud föderaalringkonnas pealinn Canberra. Canberras ei ole tööstusettevõtteid. Linna elanikkonna moodustavad valitsusasutuste ametnikud ja teiste riikide diplomaadid. Peamiseks liiklusvahendiks on auto. Mõnedel tänavatel ei ole isegi kõnniteid.

Kõikidel Austraalia linnadel on palju ühiseid jooni. Enamik linnu paikneb ookeani ääres ja lahtede kallastel, mis on ühendatud sildadega. Seetõttu on linnad nägusad. Linnades on palju inglise stiilis parke ja haljasalasid, paljukorruselisi hooneid leidub üksnes kesklinna ärirajoonides, kuna elamurajoonidele on iseloomulikud ühe- ja kahekorruselised üksikelamud, mida ümbritsevad väikesed iluaiad.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Võrrelge tabeli 1 andmete alusel Austraalia ja teiste mandrite pindala ja rahvastiku keskmist tihedust.
2. Võrrelge Kanada ja Austraalia elanikkonna rahvastiku koosseisu.
3. Võrrelge atlases toodud maailma rahvastiku tiheduse kaardi järgi elanikkonna paiknemist Austraalia ja Kanada territooriumil. Põhjendage kummagi maa rahvastiku paiknemise iseärasusi.
4. Võrrelge tabeli 7 alusel Austraalia ja Kanada rahvastiku professionaalset koosseisu.

Majanduse üldiseloomustus.

Austraalia on arenenud kapitalistlik maa. Nagu Kanada nii ka Austraalia majandus on alati arenenud metropoli huvides. Austraalia majanduses on juhtival kohal tööstus, mis annab $^{2}/_{3}$ kogu toodangu väärtusest. Siiski säilitab olulise tähtsuse ka põllumajandus. Nagu tööstuses nii ka põllumajanduses domineerib kapi-

talistlik suurtootmine. Austraalia *on ainus maailmajagu, mille territooriumil ei ole kunagi kehtinud feodaalsuhteid.*

Maailma suurimad monopolid konkureerivad omavahel mõjusfääride pärast. Oma positsioonid on säilitanud Inglise kapital: ta valitseb mäetööstuses, keemiatööstuses, elektro- ja raadiotehnika alal, põllumajanduses ja merelaevanduses. Suurenenud on Ameerika kapitali osatähtsus. Ameerika kapital on tunginud autotööstusesse, naftatöötlemis- ja kummitööstusesse.

Välismaistele monopolidele kuulub ligi 20% natsionaalsest rikkusest. Maailmaturul esineb Austraalia endiselt tooraine ja toiduainete eksportijana.

Tööstus.

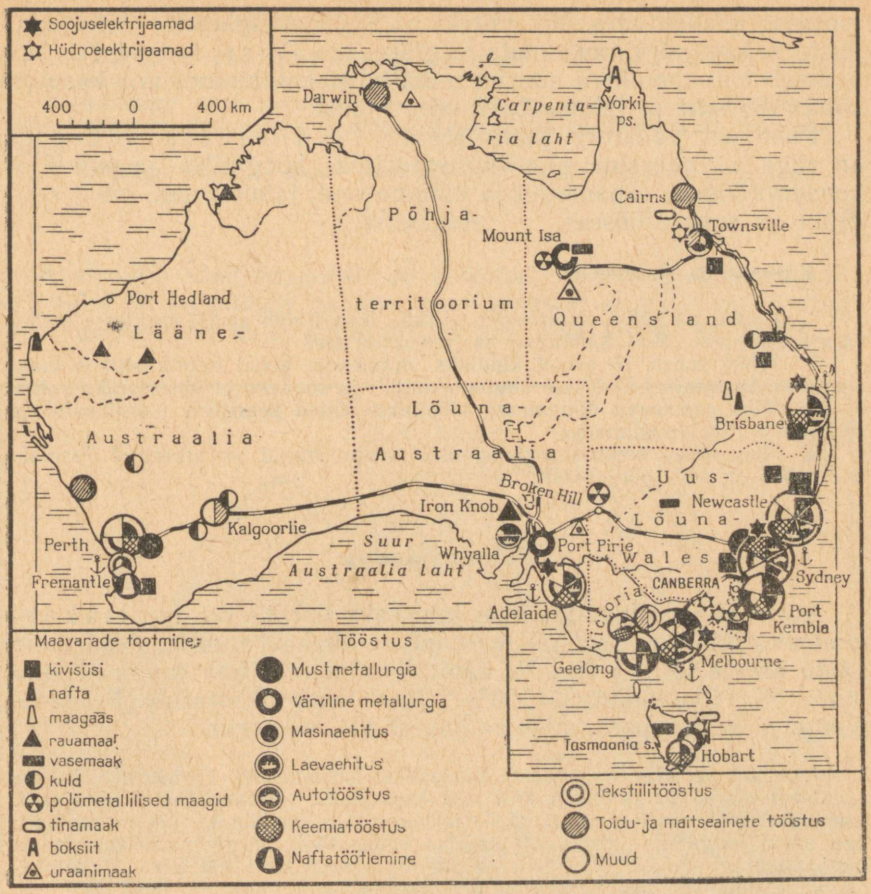
Austraalia energeetikaressursid on rikkalikud ja mitmekesised. Kivisütt kaevandatakse Newcastle'i ümbruses; rikkalik koksisöe leiukoht on avastatud ka mandri kirdeosas. Kagu-Austraalia (Victoria osariigi) lahtistes karjäärides kaevandatakse märkimisväärsel hulgal pruunsütt. Mitmel pool on hiljaaegu avastatud suuri nafta- ja gaasivarusid. Nende varude ekspluateerimine võimaldab tunduvalt vähendada nafta sissevedu. See on Austraalia majanduse jaoks väga oluline, sest praegu on riigi energeetikabilansi aluseks importnafta. Elektrijaamade kütteks kasutatakse peamiselt kivisütt. Hüdroelektrijaamad annavad ainult $^1/_5$ kogu elektrienergiast, kuid lähemas tulevikus nende osatähtsus suureneb. Austraalia Alpides luuakse hüdroelektrijaamade kaskaadi; Tasmaania saarel, kus juba varemgi kasutati ulatuslikult veeressursse, on samuti kavandatud mitme uue hüdroelektrijaama ehitamine.

Austraalia vanimaks majandusharuks on mäetööstus, mis suures osas töötab ekspordiks. Maaki veetakse Suurbritanniasse, Jaapanisse, Ameerika Ühendriikidesse ja teistesse maadesse. Austraalia must ja värviline metallurgia on täielikult varustatud kohaliku toorainega.

Kõrgekvaliteedilise rauamaagi (rauasisaldus — 64—68%) suured leiukohad paiknevad Iron Knobis, veelgi suurem maardla on avastatud aga mandri loodeosas. Polümetalliliste maakide ja vasemaagi rikkalikud leiukohad paiknevad Broken Hillis ja Mount Isas. Hiljuti avastati tähelepanuväärsed boksiidileiukohad (Yorgi poolsaarel ja riigi idaosas). Tasmaania saarel kaevandatakse vasemaaki. Tööstuse üheks vanimaks haruks on kullakaevandamine. Kulda toodetakse Lääne-Austraalia kõrberajoonides.

Austraalia kuulub kapitalistlikus maailmas esimeste hulka uraanimaagi toodangult, mille varud asuvad maa lõuna- ja põhjaosas.

Juhtivaks majandusharuks on töötlev tööstus. Esikohal on masinaehitus, teisel kohal — must ja värviline

Leidke kaardil maavarade kompleksse tootmise piirkonnad. Võrrelge Austraalia ja Kanada tööstuse kaarte. Missuguseid ühiseid seaduspärasusi võib täheldada nende maade tööstuse paiknemises? Millega seda seletada?

metallurgia. Töötleva tööstuse struktuuri mõjutab väliskapital. Masinaehitus on arenenud enam kui metallurgia, sest ta on spetsialiseerunud sissetoodavate masinaosade kokkumonteerimisele. Monteerimistehased kuuluvad enamikus välismaistele monopolidele ja paiknevad sadamalinnades — Sydneys, Melbourne'is. Masinaehituse harudest on silmapaistvamad auto- ja laevaehitus ning põllutöömasinate tootmine. Pidevalt suureneb uuemate tööstusharude — elektrotehnika ja keemiatööstuse — osatähtsus. Viimast esindavad naftatöötlemistehased ja autokummitehased.

Musta ja värvilise metallurgia tehased paiknevad peamiselt

tooraine leiukohtades. Nii näiteks on Sydney lähikonda, söekaevanduste rajooni, tekkinud metallurgiakeskus Port Kembla, kus paikneb lõunapoolkera suurim metallurgiakombinaat, mis kasutab kohalikku sütt ja Lõuna-Austraalia maaki.

Põhiliselt välisturu jaoks töötav toiduainete tööstus on väga mitmekesine; siia kuuluvad liha-, köögivilja- ja puuviljakonservitööstus, tapamajad ja külmhooned, jahutööstus, õlle-, kondiitri- ja suhkrutööstus.

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Kuidas on kõige otstarbekam vedada Iron Knobi maaki suurtesse metallurgiakeskustesse Port Kemblasse ja Newcastle'isse?
2. Tehke tabeli 16 alusel kindlaks, mitmendal kohal kapitalistlikus maailmas on Austraalia Liit terase kogutoodangult ja toodangult ühe elaniku kohta.
3. Miks paiknevad dominiooni tööstusettevõtted peamiselt tooraineallikate rajoonis või sadamalinnades?
4. Missugused elektrienergiamahukad tootmisharud on arenenud Tasmaanias? Mis on selle põhjuseks?

Põllumajandus.

Austraalia põllumajanduse juhtivaks haruks on loomakasvatus, mis on spetsialiseerunud lambakasvatusele. Austraalia Liidu arvele langeb ligi $^1/_5$ kapitalistliku maailma lammastest ja umbes $^1/_3$ villatoodangust, 90% villast läheb välisturule. See moodustab peaaegu poole ülemaailmsest villaekspordist.

Lambaid peetakse kogu aasta looduslikel karjamaadel. Farmerid ei kasuta tavaliselt alalisi palgatöölisi, küll aga kasutatakse mitmesuguseid masinaid. Lambafarmides on hädavajalikud karjakoerad, kes on läbi teinud eridressuuri. Iga aasta palgatakse üheks või paariks kuuks tööle kõrge kvalifikatsiooniga lambapügajaid. Oskustööline suudab pügada päevas kuni 100 lammast, lambapügajad-tšempionid aga isegi kuni 350 lammast.

Loomakasvatuses on tähtsal kohal veisekasvatus nii piima kui ka liha tootmiseks. Piimakarja farmid paiknevad peamiselt rannikuvööndis suurlinnade lähikonnas, kuna lihaloomade pidamisele on spetsialiseerunud Kirde-Austraalia ja mandri sisepiirkonnad. Põllundus on Austraalias arenenud vähem kui loomakasvatus: üles on haritud ainult 3% harimiskõlblikust territooriumist.

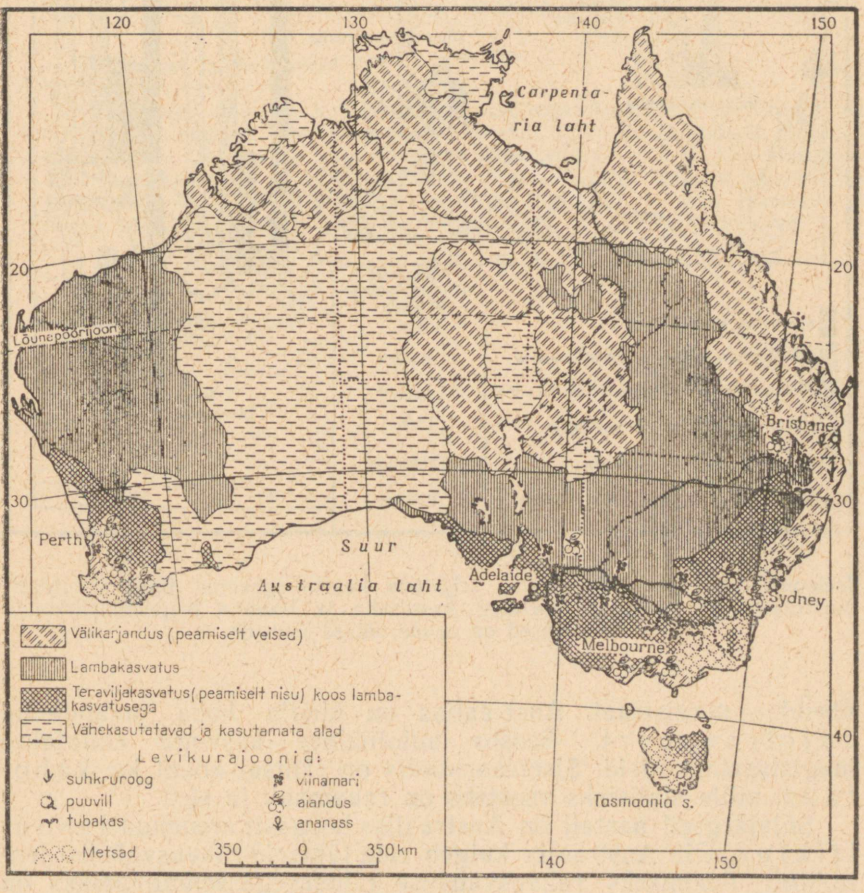
Austraalia põhiliseks teraviljakultuuriks on nisu, mille all on pool külvipinnast. Kaks kolmandikku nisusaagist läheb välisturule. Palju maad on söödakultuuride all, väikese osa võtavad enda alla suhkruroog, puuvill, lina, köögivili ja viljapuuaiad. Austraalia põllumajandus tervikuna paistab silma kaubatoodangu suure osatähtsuse poolest.

Küsimusi ja ülesandeid.

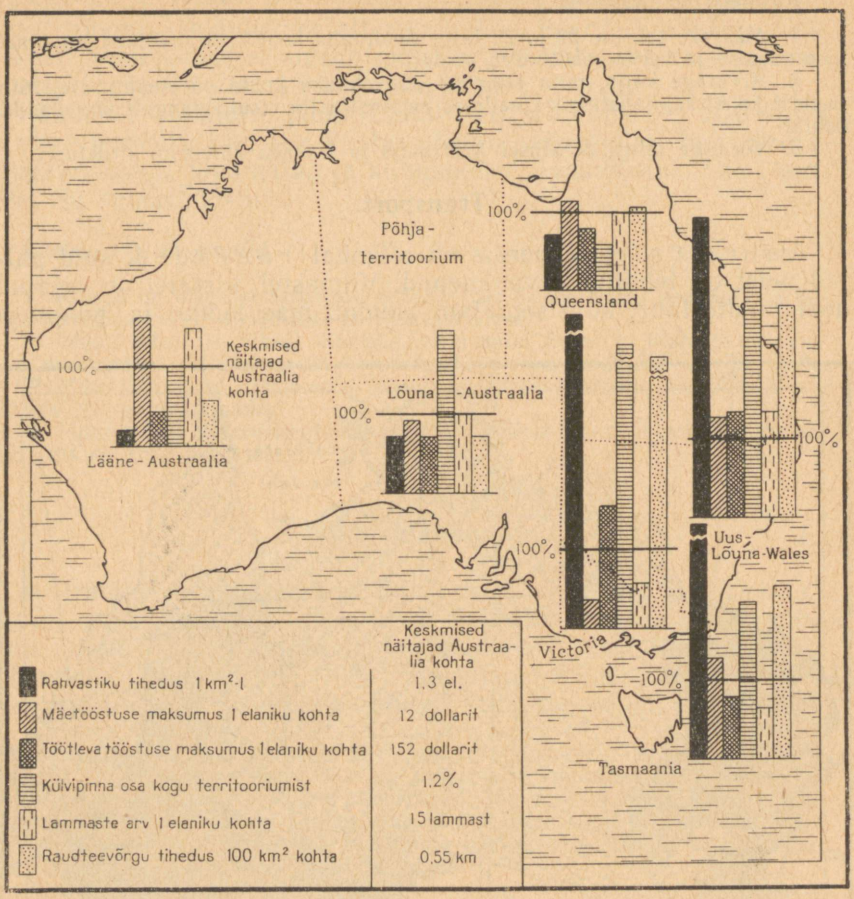
1. Määrake tabelite 22 ja 26 järgi Austraalia koht kapitalistlikus maailmas nisutootmise ja kariloomade arvu poolest.
2. Arvutage välja, mitu lammast ühe elaniku kohta on Austraalias. Mitmendal kohal kapitalistlikus maailmas on Austraalia nisutoodangult ühe elaniku kohta?
3. Võrrelge tabeli 21 alusel Austraalia ja Kanada kõlvikute struktuuri.

Transport.

Austraalia sisetranspordis on esikohal r a u d t e e d, kuid paljud neist on tehniliselt vananenud. Viimastel aastatel on rajatud uusi raudteeliine, kuid seniajani puudub maa lõuna- ja põhjaosa

Tehke kindlaks, missugused piirkonnad on spetsialiseerunud teatud kindlate kultuuride kasvatamisele või põllumajanduse teatud aladele. Millega on niisugune spetsialiseerumine seletatav?

Iseloomustage osariikide profiili selgitava kaart-diagrammi järgi võrdlevalt Austraalia eri piirkondi. Võrrelge Austraalia ja Kanada majanduspiirkondi. Missugused on nende ühised jooned?

ühendav magistraal. Austraalias on kindla koha omandanud autotransport. Seoses autoliikluse kasvuga ehitatakse magistraalmaanteid. Sisetranspordis on tähtsal kohal ka kabotaaž, mille alalisteks veosteks on rauamaak ja süsi.

Sõjajärgseil aastail on Austraalias hoogsalt arenenud lennuliiklus. Üle Austraalia kulgeb rida tähtsaid rahvusvahelisi lennuliine. Peamiseks rahvusvahelise tähtsusega lennujaamaks on Darwin. Side teiste maadega toimub ka mereteel. Suurema osa veostest transpordivad teiste maade, peamiselt Suurbritannia laevad.

Majanduslikud välissidemed.

Austraalia majandus sõltub olulisel määral välisturust; eks-pordist laekub 1/5 natsionaalsest tulust. Austraalia on maailmaturul tuntud tööstustooraine, villa, nisu, liha, või ja suhkru müüjana. Suurbritannia on säilitanud oma traditsioonilised majanduslikud sidemed Austraaliaga ning ta etendab Austraalia väliskaubanduses tähtsat osa. Teisel kohal on Jaapan (Jaapan on muutunud suurimaks villaostjaks, Inglismaa aga on tõrjutud teisele kohale).

Austraalia monopolid püüavad eksportida ka kapitali. Suured Austraalia kapitalimahutused on olemas Malaisias, Singapuris, Tais, Indias ja Vaikse ookeani saartel.

Küsimusi ja ülesandeid.

Tähistage maailma kontuurkaardil nooltega Austraalia ja Kanada väliskaubanduse suunad. Austraalia eksport jaotub ligikaudu järgmiselt: Suurbritannia — 19%, Jaapan — 7%, Ameerika Ühendriigid — 23%, Uus-Meremaa — 2%, Euroopa riigid — 16%, ülejäänud riigid — 24%; Kanada eksport jaotub järgmiselt: Ameerika Ühendriigid — 68%, Inglismaa — 8%, Jaapan — 2%, teised Euroopa riigid — 17%, ülejäänud riigid 5%. Tehke järeldused.

LISAD.

Tabel 1

Maakera pindala ja rahvastik.

Maailma osad	Pindala (milj. km²)	Rahvaarv						Rahvastiku tihedus (el. arv 1 km² kohta 1965. a.)
		1900. a.		1940. a.		1965. a.		
		milj. el.	%	milj. el.	%	milj. el.	%	
NSV Liit	22,4	132	8,2	195	8,6	230	6,9	10
Euroopa välisriigid	4,9	300	18,5	381	16,9	449	13,5	90
Aasia välisriigid	27,2	915	56,6	1212	53,9	1874	56,3	69
Aafrika	30,3	120	7,4	176	7,8	306	9,2	10
Ameerika	42,0	144	8,4	277	12,3	450	13,6	11
Austraalia ja Okeaania	9,0	6	0,4	11	0,5	19	0,5	2
Kokku	135,8	1617	100,0	2252	100,0	3328	100,0	24

Tabel 2

Välisriikide pindala, rahvastik ja riiklik kord.

Riigid	Pindala (tuh. km²)	Rahvastik (milj. el.)	Rahvastiku tihedus (el./1 km²)	Pealinn või administratiivne keskus	Riiklik kord
1	2	3	4	5	6
Euroopa					
Albaania Rahvavabariik	29	1,9	66	Tirana	Sotsialistlik riik (vabariik)
Andorra	0,5	0,01	20	Andorra	Vabariik
Austria	84	7,3	87	Viin	Föderatiivne vabariik
Belgia	31	9,6	310	Brüssel	Konstitutsiooniline monarhia * (kuningriik)
Bulgaaria Rahvavabariik	111	8,4	76	Sofia	Sotsialistlik riik (vabariik)
Hispaania	505[1]	32,0	63	Madriid	Faktiliselt fašistlik diktatuur, formaalselt monarhia

1	2	3	4	5	6
Holland	34[2]	12,8	380	Amsterdam, Haag	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Iirimaa	70	2,9	41	Dublin	Vabariik
Island	103	0,2	2	Reikjavik	Vabariik
Itaalia	301	53,2	177	Rooma	Vabariik
Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik	256	20,3	80	Belgrad	Sotsialistlik riik (föderatiivne vabariik)
Kreeka	131	8,7	66	Ateena	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Liihtenštein	0,2	0,02	121	Vaduz	Konstitutsiooniline monarhia (vürstiriik)
Luksemburg	2,6	0,33	127	Luxembourg	Konstitutsiooniline monarhia (hertsogiriik)
Lääne-Berliin	0,5	2,2	4400		Eri staatus
Malta	0,3	0,4	1333	La Valetta	Riik Briti Rahvaste Ühenduse koosseisus
Monako	0,002	0,02	15600	Monako	Konstitutsiooniline monarhia (vürstiriik)
Norra	324[3]	3,8	12	Oslo	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Poola Rahvavabariik	312	32,3	103	Varssavi	Sotsialistlik riik (vabariik)
Portugal	92[4]	9,2	100	Lissabon	Faktiliselt fašistlik diktatuur, formaalselt vabariik
Prantsusmaa	551	50,0	91	Pariis	Vabariik
Rootsi	450	8,0	18	Stokholm	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Rumeenia Sotsialistlik Vabariik	238	19,5	82	Bukarest	Sotsialistlik riik (vabariik)
Saksa Demokraatlik Vabariik	108	17,1	158	Berliin	Sotsialistlik riik (vabariik)
Saksa Föderatiivne Vabariik	248	58,0	234	Bonn	Föderatiivne vabariik
San Mariino	0,06	0,02	300	San Mariino	Vabariik
Soome	337	4,7	13	Helsingi	Vabariik
Suurbritannia	244	55,0	225	London	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Šveits	41	6,1	150	Bern	Föderatiivne vabariik
Taani	43[5]	4,8	112	Kopenhaagen	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)

1	2	3	4	5	6
Tšehhoslovakkia Sotsialistlik Vabariik	128	14,3	112	Praha	Sotsialistlik riik (föderatiivne vabariik)
Ungari Rahvavabariik	93	10,2	110	Budapest	Sotsialistlik riik (vabariik)
Vatikan	0,0004	0,001	2273	Vatikan (Roomas)	Teokraatlik monarhia * (paavstiriik)

Märkused: 1. Koos Baleaari ja Kanaari saartega. 2. Ilma kuivendatud veekogude pindalata — 7400 km². 3. Ilma Teravmägede saarestikuta (6200 km², 1000 elanikku), Karusaare ning Jan Mayeni saareta. 4. Koos Assoori saarte ja Madeira saarega. 5. Ilma Grööninmaata (2,176 milj. km², 0,03 milj. elanikku), mis loetakse Taani 1953. a. põhiseaduse kohaselt Taani kuningriigi osaks.

Tabelis pole näidatud andmeid mõnede väikeste territooriumide, nagu Gibraltari jt. kohta.

Kõik andmed Euroopa ja teiste mandrite osas käivad 1965.—1968. a. kohta.

Aasia

Afganistan	658	16,0	24	Kabul	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Bahrein	0,6	0,2	300	Manama	Absoluutne monarhia * (vürstiriik)
Birma	678	26,3	37	Ranguun	Föderatiivne vabariik
Bhutan	50	0,8	16	Punakha	Absoluutne monarhia (India protektoraadi all)
Filipiinid	300	33,5	112	Quezon City, Manila	Vabariik
Hiina Rahvavabariik	9597	758,0	79	Peking	Sotsialistlik riik (vabariik)
Iisrael	14[1]	2,7	193	Tel Aviv	Vabariik
India	3269	530,6	162	Delhi	Föderatiivne vabariik
Indoneesia	1908	115,0	60	Djakarta	Vabariik
Iraak	449	8,4	19	Bagdad	Vabariik
Iraan	1648	26,0	16	Teheran	Konstitutsiooniline monarhia (šahhiriik)
Jaapan	372	102,0	274	Tokio	Konstitutsiooniline monarhia (impeerium)
Jeemen	195	5,3	28	Sana	Vabariik
Jordaania	97	2,1	22	Amman	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)

1	2	3	4	5	6
Kambodža	181	6,3	35	Phnom Penh	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Katar	22	0,07	3	Doha	Absoluutne monarhia, šahhiriik (Suurbritannia protektoraadi all)
Korea Rahvademokraatlik Vabariik [2]	121	12,5	103	Phönjan	Sotsialistlik riik (vabariik)
Kuveit	16	0,6	38	Kuveit	Absoluutne monarhia (vürstiriik)
Küpros	9	0,6	63	Nikosia	Vabariik
Laos	237	2,7	11	Vientjan	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Liibanon	10	2,5	250	Beirut	Vabariik
Lõuna-Jeemeni Rahvavabariik	287	1,2	4	Šaab	Vabariik
Malaisia	333	9,8	30	Kuala Lumpur	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Malediivi saared	0,3	0,1	333	Male	Vabariik
Mongoolia Rahvavabariik	1565	1,2	1	Ulan-Bator	Sotsialistlik riik (vabariik)
Nepaal	141	10,0	71	Katmandu	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Omaan ja Maskat	212	0,6	3	Maskat	Absoluutne monarhia (sultanaat)
Pakistan	947	120,6	127	Rawalpindi, Islamabad	Vabariik
Saudi Araabia	2253	7,5	3	Er-Rijad	Absoluutne monarhia (kuningriik)
Sikkim	7	0,2	23	Gangtok	Absoluutne monarhia (India protektoraadi all)
Singapur	0,6	1,9	3333	Singapur	Vabariik
Süüria	184	6,0	33	Damaskus	Vabariik
Tai	514	33,5	65	Bangkok	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Tseilon	66	11,5	174	Colombo	Suurbritannia dominioon
Türgi	781	33,8	43	Ankara	Vabariik

1	2	3	4	5	6
Vietnami Demokraatlik Vabariik[3]	159	19,6	123	Hanoi	Sotsialistlik riik (vabariik)
Xianggang (Hongkong)	1	3,7	3700	Xianggang (Hongkong)	Suurbritannia asumaa

Märkused: 1. Iisraeli territoorium on antud ÜRO 1947. a. otsusele vastavates piirides. 2. Lõuna-Korea on marionetlik riik, mis on Ameerika Ühendriikide täieliku sõjalis-poliitilise kontrolli all (pindala 99 000 km², rahvaarv 28,0 milj. elanikku. 3. Lõuna-Vietnam on osa Vietnamist, mis asetseb vastavalt 1954. a. Genfi kokkuleppele lõuna pool sõjalist demarkatsioonijoont ja on Ameerika Ühendriikidest täielikult sõltuv marionetlik riik (pindala 171 000 km², rahvaarv 17,0 milj. elanikku).

Tabelis pole esitatud andmeid mõnede territooriumide kohta, nagu Lepingu-line Omaan, Brunei, Aomen jt. (Suurbritannia ja Portugali valdused).

Aafrika

Alžeeria Demokraatlik Rahvavabariik	2382	12,7	5	Alžiir	Vabariik
Angoola	1247	5,4	4	Luanda	Portugali asumaa
Botsvaana	712	0,6	1,0	Gaberones	Vabariik
Burundi	28	3,3	118	Bujumbura	Vabariik
Dahomee	116	2,5	22	Porto Novo	Vabariik
Edela-Aafrika	824	0,6	1	Windhoek	ÜRO hoolduse all, Lõuna-Aafrika Vabariigi poolt okupeeritud territoorium
Ekvatoriaal-Ginea	28	0,3	11	Santa-Isabel	Vabariik
Elevandiluurannik	323	3,9	13	Abidjan	Vabariik
Etioopia	1184	26,6	22	Addis Abeba	Konstitutsiooniline monarhia (impeerium)
Gaana	238	8,0	34	Accra	Vabariik
Gaboon	267	0,5	2	Libreville	Vabariik
Gambia	10	0,3	30	Bathurst	Riik Briti Rahvaste Ühenduses
Ginea	36	0,6	17	Bissau	Portugali asumaa
Ginea Vabariik	246	3,6	15	Conakry	Vabariik
Kamerun	475	5,4	11	Yaoundé	Föderatiivne Vabariik
Keenia	583	10,2	18	Nairobi	Vabariik
Kesk-Aafrika Vabariik	617	1,4	2	Bangui	Vabariik
Kongo	342	1,0	3	Brazzaville	Vabariik
Kongo	2345	16,0	7	Kinshasa	Vabariik
Lesoto	30	1,0	33	Maseru	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)

1	2	3	4	5	6
Libeeria	111	1,1	10	Monrovia	Vabariik
Liibüa	1760	1,7	1	Tripoli ja Bengasi	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Lõuna-Aafrika Vabariik	1223	18,9	15	Pretoria	Vabariik
Lõuna-Rodeesia	389	4,3	11	Salisbury	Suurbritannia asumaa, faktiliselt reaktsiooniline diktatuur
Malaavi	119	4,0	34	Zomba	Vabariik
Malagassi Vabariik	596	6,4	11	Tananarive	Vabariik
Mali	1204	4,7	4	Bamako	Vabariik
Maroko	446	14,1	31	Rabat	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Mauretaania	1086	1,1	1	Nuakšott	Vabariik
Mauritius	2	0,8	400	Port Louis	Riik Briti Rahvaste Ühenduses
Mosambiik	783	7,0	9	Lourenço Marques	Portugali asumaa
Nigeeria	924	59,2	64	Lagos	Föderatiivne Vabariik
Niiger	1267	3,3	3	Niamey	Vabariik
Rio de Oro (Lääne-Sahara)	266	0,05	0,2	Aiun	Hispaania asumaa
Ruanda	26	3,2	123	Kigali	Vabariik
Senegal	197	3,6	18	Dakar	Vabariik
Sierra Leone	72	2,3	32	Freetown	Riik Briti rahvaste Ühenduses
Somaalimaa	23	0,08	3	Djibouti	Prantsuse asumaa
Somaali Vabariik	638	2,6	4	Mogadišu	Vabariik
Sudaan	2506	14,7	6	Hartum	Vabariik
Svaasimaa	17	0,4	22	Mbabane	Konstitutsiooniline monarhia (kuningriik)
Tansaania Ühinenud Vabariik	940	12,2	13	Dar es Salaam	Vabariik
Togo	57	1,7	30	Lomé	Vabariik
Tšaad	1284	3,3	3	Fort Lamy	Vabariik
Tuneesia	125	4,8	38	Tunis	Vabariik
Uganda	243	7,6	31	Kampala	Vabariik
Ühinenud Araabia Vabariik	1000	31,8	32	Kairo	Vabariik
Ülem-Volta	274	5,0	18	Ouagadougou	Vabariik

Märkus: Tabelis pole antud Aafrika väikesi saari (Seišellid, Komoorid, Rohelise neeme saared, Réunioni saar jt.).

1	2	3	4	5	6
			Ameerika		
Ameerika Ühendriigid	9363	2202,3	22	Washington	Föderatiivne Vabariik
Argentiina	2778	22,8	8	Buenos Aires	Vabariik
Barbados	0,4	0,2	567	Bridgetown	Riik Briti Rahvaste Ühenduses
Boliivia	1099	3,7	4	La Paz, Sucre	Vabariik
Brasiilia	8514	93,2	11	Brasilia	Föderatiivne Vabariik
Briti Honduuras	23	0,1	4	Belize	Suurbritannia asumaa
Guajaana	215	0,6	3	Georgetown	Vabariik
Dominikaani Vabariik	49	3,8	77	Santo Domingo	Vabariik
Ekuador	271	5,4	20	Quito	Vabariik
Guatemaala	109	4,7	43	Guatemaala	Vabariik
Haiiti	28	4,7	168	Port au Prince	Vabariik
Hollandi Guajaana (Surinam)	143	0,4	3	Paramaribo	Hollandi asumaa
Honduuras	112	2,4	21	Tegucigalpa	Vabariik
Jamaika	11	1,8	164	Kingston	Suurbritannia dominioon
Kanada	9976	20,9	2	Ottawa	Suurbritannia dominioon
Kolumbia	1138	18,7	16	Bogotá	Vabariik
Kostariika	51	1,5	30	San José	Vabariik
Kuuba Vabariik	115	7,9	70	Havanna	Sotsialistlik riik (vabariik)
Mehhiko	1973	45,7	23	México	Föderatiivne Vabariik
Nikaraagua	148	1,7	11	Managua	Vabariik
Panama	74	1,2	16	Panama	Vabariik
Paraguai	407	2,1	5	Asunción	Vabariik
Peruu	1285	12,2	10	Lima	Vabariik
Prantsuse Guajaana	91	0,04	0,4	Cayenne	Prantsuse asumaa
Puertoriiko	9	2,6	290	San Juan	Am. Üh. asumaa
Salvador	21	3,0	143	San Salvador	Vabariik
Trinidad ja Tobago	5	1,0	200	Port of Spain	Suurbritannia dominioon
Tšiili	742	8,8	12	Santiago	Vabariik
Uruguai	187	2,8	15	Montevideo	Vabariik
Venetsueela	912	9,0	10	Caracas	Föderatiivne Vabariik

Märkus: Tabelis pole antud Ameerika väikesi saari.

1	2	3	4	5	6
Austraalia ja Okeaania					
Austraalia Liit	7704	12,2	2	Canberra	Suurbritannia dominioon
Lääne-Samoa	3	0,1	38	Apia	Vabariik
Nauru	0,02	0,006	300	Nauru	Vabariik
Paapua	234	0,6	3	Port Moresby	Austraalia valdused
Uus-Ginea	241	2,2	9		
Uus-Meremaa	269	2,6	10	Wellington	Suurbritannia dominioon

Märkus: Tabelis pole antud Okeaania väiksemaid saari.

Tabel 3

Pärast Teist maailmasõda poliitilise iseseisvuse saavutanud riigid.

Riigid	Maailmajagu	Iseseisvuse saavutamise aasta
1	2	3
1. Vietnami Demokraatlik Vabariik	Aasia	1945
2. Korea Rahvademokraatlik Vabariik	Aasia	1945
3. Indoneesia	Aasia	1945
4. Jordaania	Aasia	1946
5. Liibanon	Aasia	1946
6. Süüria	Aasia	1946
7. Filipiinid	Aasia	1946
8. India	Aasia	1947
9. Pakistan	Aasia	1947
10. Birma	Aasia	1948
11. Iisrael	Aasia	1948
12. Tseilon	Aasia	1948
13. Laos	Aasia	1949
14. Liibüa	Aafrika	1951
15. Kambodža	Aasia	1953
16. Maroko	Aafrika	1956
17. Tuneesia	Aafrika	1956
18. Sudaan	Aafrika	1956
19. Gaana (end. Kullarannik)	Aafrika	1957
20. Malai Föderatsioon [1]	Aasia	1957
21. Ginea Vabariik	Aafrika	1958
22. Elevandiluurannik	Aafrika	1960
23. Ülem-Volta	Aafrika	1960
24. Gaboon	Aafrika	1960
25. Dahomee	Aafrika	1960
26. Kamerun	Aafrika	1960
27. Kongo (pealinn Kinshasa)	Aafrika	1960
28. Kongo (pealinn Brazzaville)	Aafrika	1960
29. Mauretaania	Aafrika	1960
30. Mali	Aafrika	1960

1	2	3
31. Malagassi Vabariik	Aafrika	1960
32. Niiger	Aafrika	1960
33. Nigeeria	Aafrika	1960
34. Senegal	Aafrika	1960
35. Somaalimaa	Aafrika	1960
36. Togo	Aafrika	1960
37. Kesk-Aafrika Vabariik	Aafrika	1960
38. Tšaad	Aafrika	1960
39. Küpros	Aasia	1960
40. Kuveit	Aasia	1961
41. Sierra Leone	Aafrika	1961
42. Tansaania	Aafrika	1961[2]
43. Alžeeria	Aafrika	1962
44. Burundi	Aafrika	1962
45. Ruanda	Aafrika	1962
46. Uganda	Aafrika	1962
47. Trinidad ja Tobago	Ameerika	1962
48. Jamaika	Ameerika	1962
49. Lääne-Samoa	Okeaania	1962
50. Keenia	Aafrika	1963
51. Sambia (end. Põhja-Rodeesia)	Aafrika	1964
52. Malaavi (end. Njassamaa)	Aafrika	1964
53. Malta	Euroopa	1964
54. Malediivi saared	Aasia	1965
55. Singapur	Aasia	1965
56. Gambia	Aafrika	1965
57. Guajaana (end. Briti Guajaana)	Ameerika	1966
58. Botsvaana (end. Betšuaanamaa)	Aafrika	1966
59. Lesoto (end. Basuutomaa)	Aafrika	1966
60. Barbados	Ameerika	1966
61. Lõuna-Jeemeni Rahvavabariik	Aasia	1967
62. Mauritius	Aafrika	1968
63. Nauru	Okeaania	1968
64. Svaasimaa	Aafrika	1968
65. Ekvatoriaal-Ginea	Aafrika	1968

[1] Malaisia Föderatsiooni koosseisu 1963. a.
[2] Sõltumatu Tanganjika väljakuulutamine — 1961. a.
Sansibari väljakuulutamine — 1963. a.
Tansaania Ühinenud Vabariigi moodustamine — 1964. a.

Tabel 4

Rahvastiku sündimus, suremus ja loomulik juurdekasv
(1000 elaniku kohta aastas).

Riigid	Sündimus	Suremus	Loomulik juurdekasv
1	2	3	4
Nõukogude Liit	18,5	7,3	11,2
Euroopa välisriigid			
Belgia	16,5	12,5	4,0
Bulgaaria	16,1	7,9	8,2
Itaalia	19,2	10,0	9,2

1	2	3	4
Jugoslaavia	20,8	8,7	12,1
Poola	17,4	7,4	10,0
Prantsusmaa	17,6	11,1	6,5
Rootsi	16,0	10,0	6,0
Rumeenia	15,2	8,1	7,1
Saksa DV	16,5	13,4	3,1
Saksa FV	17,9	11,2	6,7
Soome	17,6	9,3	8,3
Suurbritannia	18,4	11,5	6,9
Tšehhoslovakkia	16,4	9,9	6,5
Aasia välisriigid			
Korea Rahvademokraatlik Vabariik	38,5	10,5	28,0
Indoneesia	43,0	21,0	22,0
India	24,4	10,6	13,8
Iraan	46,0	15,0	31,0
Jaapan	18,6	7,1	11,5
Mongoolia Rahvavabariik	40,0	9,7	30,3
Tai	42,0	20,0	22,0
Tseilon	36,6	9,8	26,8
Aafrika			
Elevandiluurannik	56,1	33,3	22,8
Gaana	55,8	25,6	30,2
Kongo (Kinshasa)	43,0	20,0	23,0
Mali	62,0	29,0	33,0
Maroko	50,0	20,0	30,0
Tuneesia	43,6	10,4	33,2
Ühinenud Araabia Vabariik	43,3	16,4	26,9
Ülem-Volta	49,1	30,5	18,6
Põhja-Ameerika			
Ameerika Ühendriigid	19,4	9,4	10,0
Kanada	23,8	7,6	16,2
Ladina-Ameerika			
Argentiina	22,4	8,1	14,3
Guatemaala	48,8	17,0	31,8
Kolumbia	42,9	12,6	30,3
Mehhiko	44,8	10,8	34,0
Tšiili	34,3	12,1	22,2
Venetsueela	44,8	7,1	37,7
Austraalia Liit	19,6	8,8	10,8
Keskmiselt maakeral	36,0	18,0	18,0

Tabel 5

Linnarahvastiku osatähtsus (%-des).

Riigid	Linnarahvastik (%-des)	Riigid	Linnarahvastik (%-des)	Riigid	Linnarahvastik (%-des)
NSV Liit	55	**Aasia välisriigid**		Mali	5
				Maroko	29
		India	18	Uganda	3
Euroopa välisriigid		Indoneesia	15	UAV	39
		Jaapan	61		
		Korea Rahvademokraatlik Vabariik	44	**Ameerika**	
Belgia	66				
Bulgaaria	46			Ameerika Ühendriigid	70
Holland	80	Mongoolia Rahvavabariik	41	Argentiina	68
Itaalia	49	Pakistan	13	Brasiilia	45
Jugoslaavia	30	Türgi	32	Kanada	70
Poola	50	Tseilon	15	Kuuba	60
Prantsusmaa	63			Mehhiko	51
Saksa DV	73			Paraguai	35
Saksa FV	78	**Aafrika**		Uruguai	81
Soome	40			Venetsueela	68
Suurbritannia	78	Alžeeria	33		
Tšehhoslovakkia	60	Gaana	23	**Austraalia Liit**	82
		Keenia	8		
Ungari	43	Lõuna-Aafrika Vabariik	46	**Keskmiselt maailmas**	32

Tabel 6

Maailma linnad elanike arvuga üle 1 miljoni.

Linn	Riik	Elanike arv (milj. el.)	Linn	Riik	Elanike arv (milj. el.)
1	2	3	1	2	3
Euroopa			Glasgow	Suurbritannia	1,1
			Gorki	NSV Liit	1,1
			Hamburg	Saksa FV	1,9
Ateena,			Harkov	NSV Liit	1,1
eeslinnadega	Kreeka	1,9	Kiiev	NSV Liit	1,1
Barcelona	Hispaania	1,6	Leningrad	NSV Liit	3,8
Birmingham	Suurbritannia	1,1	London,	Suurbritannia	
Brüssel	Belgia	1,0	eeslinnadeta		3,2
Budapest	Ungari	1,9	eeslinnadega		8,3
Bukarest	Rumeenia	1,3	Lääne-Berliin	Eri staatus	2,2
Demokraatlik Berliin	Saksa DV	1,1	Madriid	Hispaania	2,4

1	2	3
Milaano	Itaalia	1,6
Moskva	NSV Liit	6,4
München	Saksa FV	1,2
Napoli	Itaalia	1,2
Pariis,	Prantsusmaa	
eeslinnadeta		2,8
eeslinnadega		7,4
Praha	Tšehhoslovakkia	1,0
Rooma	Itaalia	2,5
Torino	Itaalia	1,2
Varssavi	Poola	1,3
Viin	Austria	1,6
Aasia		
Ahmadabad	India	1,2
Bakuu	NSV Liit	1,2
Bangkok	Tai	1,6
Bombay	India	4,4
Chengdu	Hiina	2,1
Chongqing	Hiina	2,1
Delhi	India	2,3
Djakarta	Indoneesia	3,0
Guangzhou	Hiina	2,8
Hyderabad	India	1,1
Hanoi	Vietnami DV	1,1
Harbiin	Hiina	1,6
Istanbul	Türgi	1,5
Yokohama	Jaapan	1,5
Kalkuta	India	3,0
Karatši	Pakistan	1,9
Kioto	Jaapan	1,3
Kita-Kiušiu	Jaapan	1,1
Kobe	Jaapan	1,2
Lahore	Pakistan	1,3
Lüda	Hiina	1,5
Madras	India	1,8
Manila	Filipiinid	1,1
Nagoja	Jaapan	1,7
Nanking	Hiina	1,5
Novosibirsk	NSV Liit	1,1
Osaka	Jaapan	3,2
Peking	Hiina	4,0
Pusan	Lõuna-Korea	1,8
Phönjan	Korea RDV	1,2
Saigon	Lõuna-Vietnam	1,3
Shenyang	Hiina	2,5
Söul	Lõuna-Korea	3,8
Xian	Hiina	1,3
Singapur	Singapur	1,8
Surabaja	Indoneesia	1,0
Sanghai	Hiina	6,9
Taškent	NSV Liit	1,3

1	2	3
Teheran	Iraan	1,8
Tokio,	Jaapan	
eeslinnadeta		8,6
eeslinnadega		11,4
Tianjin	Hiina	3,2
Qingdao	Hiina	1,1
Victoria	Xianggang (Hongkong)	1,0
Wuhan	Hiina	2,1
Aafrika		
Aleksandria	Ühinenud Araabia Vabariik	1,5
Johannesburg	Lõuna-Aafrika Vabariik	1,1
Kairo	Ühinenud Araabia Vabariik	4,5
Casablanca	Maroko	1,0
Ameerika		
Bogotá	Kolumbia	1,4
Buenos Aires,	Argentiina	
eeslinnadeta		3,0
eeslinnadega		7,0
Caracas	Venetsueela	1,5
Chicago	Ameerika Ühendriigid	3,6
Detroit	Ameerika Ühendriigid	1,7
Havanna,	Kuuba	
eeslinnadega		1,6
Lima	Peruu	1,7
Los Angeles	Ameerika Ühendriigid	2,5
México	Mehhiko	3,1
Montreal	Kanada	1,2
Montevideo	Uruguai	1,2
New York,	Ameerika	
eeslinnadeta	Ühendriigid	7,8
eeslinnadega		14,1
Philadelphia	Ameerika Ühendriigid	2,0
Rio de Janeiro	Brasiilia	7,8
Santiago,	Tšiili	
eeslinnadega		1,9
São Paulo	Brasiilia	7,8
Austraalia		
Sydney	Austraalia Liit	2,2
Melbourne	Austraalia Liit	2,0

Tabel 7

Rahvastiku professionaalne koosseis.

Riigid	Aktiivse rahvastiku rakendatus (%-des)		
	tööstuses ja ehituses	põllu- ja metsamajanduses	muudes harudes
Ameerika Ühendriigid	32	7	61
Austraalia	37	11	52
Gaana	14	58	28
India	14	70	16
Indoneesia	8	72	20
Itaalia	41	27	32
Jaapan	32	23	45
Kanada	35	11	54
Kreeka	18	53	29
Maroko	11	57	32
Mehhiko	19	54	27
Pakistan	9	75	16
Poola	28	48	34
Prantsusmaa	38	20	42
Saksa DV	47	16	37
Saksa FV	48	12	40
Suurbritannia	46	5	49
Tai	4	82	14
Tšehhoslovakkia	47	23	30
Türgi	10	75	15
Ühinenud Araabia Vabariik	12	57	31

Tabel 8

Maailma rahvaste arv (üle 25 milj.).

Rahvad	Milj. el.	Rahvad	Milj. el.	Rahvad	Milj. el.
Hiinlased	710	Inglased	48	Mehhiklased	35
Ameeriklased	152	Jaavalased	46	Bihaarid	34
Hindustaanlased	141	Prantslased	43	Pandžaabid	30
Venelased	123	Ukrainlased	41	Vietnamlased	29
Jaapanlased	97	Korealased	41	Türklased	27
Bengaallased	92	Telugud	40	Egiptlased (araablased, Ühinenud Araabia Vabariik)	27
Sakslased	84	Marathid	39		
Brasiillased	76	Tamilid	37		
Itaallased	59	Poolakad	35		

Tabel 9

Tööstustoodangu dünaamika sotsialistlikes ja kapitalistlikes riikides
(%-des 1937. aastast; 1937. a.=100%).

Riigid	1950. a.	1952. a.	1954. a.	1956. a.	1958. a.	1960. a.	1962. a.	1965. a.
Sotsialistliku süsteemi maad kokku,	190	257	326	404	521	681	790	975
sealhulgas:								
NSV Liit	251	326	413	513	623	760	909	1030
Poola	224	336	439	535	642	759	908	1140
Tšehhoslovakkia	143	192	219	266	326	403	466	510
Saksa DV	111	157	195	223	266	324	363	420
Ungari	158	254	295	293	377	420	505	620
Rumeenia	147	215	263	331	393	502	663	960
Bulgaaria	309	430	545	674	896	1230	1519	2100
Jugoslaavia	172	164	208	266	345	451	516	750
Kapitalistliku süsteemi maad kokku,	146	165	180	206	208	246	260	337
sealhulgas:								
Ameerika Ühendriigid	189	212	216	252	236	274	298	350
Suurbritannia	122	124	142	150	153	165	168	200
Saksa FV	99	129	157	197	212	246	273	360
Prantsusmaa	119	128	136	164	188	211	236	280
Itaalia	125	148	173	203	225	291	355	400

Tabel 10

Tähtsamate riikide osatähtsus kapitalistliku maailma tööstustoodangus
(%-des).

Riigid	1938. a.	1948. a.	1958. a.	1965. a.
1	2	3	4	5
Kogu kapitalistlik maailm	100,0	100,0	100,0	100,0
Tööstuslikult arenenud kapitalistlikud maad,	93,0	92,0	90,5	89,4
sealhulgas:				
Lääne-Euroopa	45,0	30,4	35,7	34,1
«Ühisturu» maad	24,2	13,0	19,9	19,6
Saksa FV	11,5	4,2	9,5	9,4
Prantsusmaa	6,2	4,5	5,0	4,5
Itaalia	3,2	2,2	3,1	3,5
Suurbritannia	15,6	11,9	9,8	8,2

1	2	3	4	5
Ameerika Ühendriigid	36,6	55,8	46,6	45,1
Kanada	2,5	3,5	3,3	3,1
Jaapan	4,7	1,3	3,5	5,7
Arenevad maad, sealhulgas:	7,0	8,0	9,5	10,6
India	1,5	1,2	1,0	1,1
Argentiina	1,0	1,1	0,8	0,5
Mehhiko	...	0,7	0,8	0,8

Tabel 11

Nafta varud, toodang ja eksport
(riigid toodanguga üle 10 milj. t. 1967. a.).

Riigid ja riikide grupid	Uuritud varud (mljr. t)	Toodang (milj. t)			Nafta ja naftasaaduste eksport 1967. a.
		1937	1950	1967	
NSV Liit	...	29	39	288	54
Euroopa välisriigid, sealhulgas:	0,5	7	11	37	...
Rumeenia	0,1	6	5	13	6
Kesk- ja Lähis-Ida, sealhulgas:	34,0	16	90	499	433
Abu Dhabi [1]	2,0	—	—	19	18
Iraak	3,2	4	6	60	56
Iraan	5,9	10	32	129	108
Katar	0,5	—	2	15	15
Kuveit	9,6	—	17	115	103
Neutraalne tsoon	2,0	—	—	22	19
Saudi Araabia	10,1	—	26	129	112
Lõuna- ja Kagu-Aasia, sealhulgas:	1,5	10	7	37	21
Indoneesia	1,2	7	6	25	15
Aafrika, sealhulgas:	5,6	1	2	151	140
Alžeeria	0,9	—	—	38	35
Liibüa	3,8	—	—	83	83
Nigeeria	0,5	—	—	16	16
Põhja-Ameerika, sealhulgas:	6,3	173	271	483	24
Kanada	1,2	—	4	48	20
Ameerika Ühendriigid	5,1	173	267	435	4
Ladina-Ameerika, sealhulgas:	3,8	42	101	255	132
Argentiina	0,4	2	3	16	...
Venetsueela	2,4	27	80	185	125
Mehhiko	0,4	7	10	21	...
Kogu maailm	52,3	288	520	1750	810

Märkus: Märk... tähendab andmete puudumist.

[1] Territoorium Pärsia lahe ääres.

Tabel 12

Kivisöe varud, toodang ja eksport
(riigid toodanguga üle 10 milj. t 1967. a.).

Riigid	Varud (mljr. t)	Toodang (milj. t)			Toodang elaniku kohta (kg)	Eksport 1967. a. (milj. t)
		1937. a.	1950. a	1967. a		
Sotsialistliku süsteemi maad						
NSV Liit	5182	110	185	451	1900	22
Hiina Rahvavabariik	1200	37	32	348[1]	500	...
Poola	86	69[2]	78	124	3880	24
Tšehhoslovakkia	6	17	18	26	1890	3
Korea Rahvademokraatlik Vabariik	10	3	2			
Kapitalistliku süsteemi maad						
Ameerika Ühendriigid	1253	448	505	507	2519	46
Suurbritannia	170	244	220	175	3157	2
Saksa FV	224	150	126	112	1872	17
India	125	25	32	70	140	...
Prantsusmaa	9	44	51	47	955	1
Jaapan	19	45	38	47	478	—
Lõuna-Aafrika Vabariik	70	16	27	50	2696	3
Austraalia	11	15	17	35	2957	8
Belgia	5	30	27	16	1700	2
Hispaania	3	2	11	12	380	—
Kogu maailm	11500	1310	1425	2205	645	145

[1] 1959. a. andmed.
[2] Kaasaegsetes piirides.

Tabel 13

Pruunsöe ja ligniidi varud ning toodang
(riigid toodanguga üle 15 milj. t 1967. a.).

Riigid	Varud (mljr. t)	Toodang (milj. t)	Riigid	Varud (mljr. t)	Toodang (milj. t)
Kogu maailm, sealhulgas:	4300	750	Jugoslaavia	26	25
			Ungari	3	23
Saksa DV	50	249	Bulgaaria	8	28
NSV Liit	3487	144	Poola	40	24
Saksa FV	63	97	Austraalia	56	22
Tšehhoslovakkia	13	71	Rumeenia	3	15

Tabel 14

Elektrienergia toodang 1967. a.
(riigid toodanguga üle 20 mljr. kWh).

Riigid	Toodang (mljr. kWh)	Toodang elaniku kohta (kWh)	Hüdroelektrijaamade osatähtsus kogu toodangust (%)
Kogu maailm, sealhulgas:	3930	1150	28
Ameerika Ühendriigid	1387	6966	17
NSV Liit	588	2495	15
Jaapan	238	2377	40
Suurbritannia	208	3797	2
Saksa FV	182	3147	7
Kanada	160	8258	81
Prantsusmaa	117	2349	46
Itaalia	97	1851	54
Saksa DV	60	3494	1
Rootsi	54	6842	95
Norra	53	14096	99
Poola	51	1605	2
Austraalia	43	3693	23
Hiina Rahvavabariik (1959. a.)	42	60	10
Hispaania	40	1239	70
Tšehhoslovakkia	39	2700	10
Ühinenud Araabia Vabariik	38	2246	—
India	45	88	45
Brasiilia	33	393	76
Holland	30	2386	—
Šveits	30	5140	99
Rumeenia	25	1284	5
Austria	24	3335	73
Belgia	24	2476	—

Tabel 15

Rauamaagi varud, kaevandamine ja eksport
(riigid toodanguga üle 5 milj. t 1965. a.).

Riigid	Varud (milj. t)	Kaevandamine (milj. t)	Eksport (milj. t)
1	2	3	4
Kogu maailm, sealhulgas:	160000	600	175
NSV Liit	42000	153	24
Ameerika Ühendriigid	10000	91	—
Prantsusmaa	8350	60	21
Kanada	21000	35	30
India	22000	21	11
Rootsi	3400	30	25
Venetsueela	2130	18	17

1	2	3	4
Libeeria	1400	18	16
Suurbritannia	4600	16	—
Brasiilia	24000	15	12
Tšiili	800	12	...
Saksa FV	3800	11	—
Hiina Rahvavabariik (1960. a.)	...	9	...
Peruu	1170	7	6
Malaisia	100	7	7
Austraalia	3200	7	3
Luksemburg	270	6	...
Hispaania	3300	6	...
Mauretaania	250	6	6
ÜAV	3500	6	1

Tabel 16

Malmi- ja terasetoodang 1967. a.
(riigid terasetoodanguga üle 2 milj. t).

Riigid	Malmi-toodang (milj. t)	Terasetoodang	
		kokku (milj. t)	elaniku kohta (kg)
Kogu maailm, sealhulgas:	352	497	142
Ameerika Ühendriigid	80	118	523
NSV Liit	75	102	434
Jaapan	40	62	622
Saksa FV	28	37	637
Suurbritannia	15	24	440
Prantsusmaa	16	20	394
Hiina Rahvavabariik (1959. a.)	21	13	18
Itaalia	7	16	304
Belgia	9	10	937
Poola	7	10	327
Tšehhoslovakkia	7	10	699
Kanada	7	9	470
India	7	7	13
Austraalia	5	6	480
Luksemburg	4	5	14000
Rootsi	2	5	630
Hispaania	3	5	120
Saksa DV	3	4	272
Brasiilia	3	4	35
Rumeenia	2	4	212
ÜAV	4	3	190
Holland	3	3	260
Austria	2	3	470
Ungari	2	3	268
Mehhiko	2	3	60
Jugoslaavia	1	2	92

Tabel 17

Boksiitide kaevandamine ja eksport ning alumiiniumitoodang välisriikides (riigid boksiiditoodanguga üle 500 000 t ja alumiiniumitoodanguga üle 50 000 t 1964.—1965. a.).

Riigid	Boksiitide kaevandamine (tuh. t)	Alumiiniumitoodang (tuh. t)
Kogu maailm, sealhulgas:	34250	
Jamaika	8105	—
Surinam	4398	—
Prantsusmaa	2652	340
Guajaana	1746	—
Ginea	1600	—
Ameerika Ühendriigid	1681	2500
Jugoslaavia	1574	35
Ungari	1500	60
Kreeka	1151	—
Austraalia	1075	80
Dominikaani Vabariik	760	—
Malaisia	647	—
India	591	55
Indoneesia	495	—
Kanada	—	760
Jaapan	—	290
Norra	—	275
Saksa FV	—	235
Suurbritannia	—	215
Itaalia	240	125
Austria	—	110
Sveits	—	65
Tšehhoslovakkia	—	60
Kamerun	...	50

Tabel 18

Mõnede masinaehituse toodete valmistamine NSV Liidus ja kapitalistlikes suurriikides 1965. a.

Riigid	Mootor- ja elektrivedurid (tk.)	Veoautod (tuh. tk.)	Traktorid (tuh. tk.)	Teraviljakombainid (tuh. tk.)
NSV Liit	2126	380	355	86
Ameerika Ühendriigid	1806	1780	272[1]	38
Saksa FV	943	535	189	21
Suurbritannia	719	455	232	5
Prantsusmaa	293	220	146	5
Itaalia	...	70	62	...
Jaapan	396	1220	21[1]	...

[1] Ilma aiatraktoriteta ja mootorkultivaatoriteta.

Tabel 19

Tähtsamate keemiasaaduste toodang 1965. a.

Riigid	Väävelhape (milj. t)	Mineraal-väetised (milj. t)	Keemilised kiudained (tuh. t)	Plastmassid (tuh. t)
Ameerika Ühendriigid	22,5	50,0	1500	5150
NSV Liit	8,5	31,3	407	821
Jaapan	5,7	9,1	866	1551
Saksa FV	3,8	15,7	432	1970
Suurbritannia	3,3	5,0	384	948
Itaalia	3,0	6,5	290	840
Prantsusmaa	2,9	14,6	216	650
Poola	1,1	...	104	118
Saksa DV	1,0	7,6	173	216
Tšehhoslovakkia	0,9	...	79	124

Tabel 20

Puuvillase riide toodang 1965. a.

Riigid	Toodang (mljr. m^2)	Toodang elaniku kohta (m)
Ameerika Ühendriigid	9,0	46,4
NSV Liit	6,0	25,9
India	4,7	10,0
Hiina Rahvavabariik (1955)	3,6	5,0
Jaapan	3,0	30,8
Prantsusmaa	1,2	23,6
Saksa FV	1,1	19,4
Suurbritannia	0,9	17,3
Itaalia	0,7	14,4
Poola	0,7	24,4
Pakistan	0,7	6,7
Ühinenud Araabia Vabariik	0,6	21,0

Tabel 21

Mõnede riikide kõlvikute struktuur.[1]

Riigid	Kogu maafond		Põllumajanduslik maa			Mets	Kõlbmatu ja kasutamata maa
			Kokku	sealhulgas			
	milj. ha	%		põllumaa	heina-, karjamaa		
			%-des kogu maafondist				
Kanada	919	100	6	4	2	41	53
Brasiilia	851	100	15	2	13	58	27
Ameerika Ühendriigid[2]	770	100	74	21	53	16	10
Austraalia	770	100	50	3	47	5	45
India	326	100	53	49	4	17	30
Lõuna-Aafrika Vabariik	122	100	83	9	74	1	16
Türgi	78	100	69	32	37	14	17
Prantsusmaa	55	100	62	40	22	22	16
Jaapan	36	100	20	17	3	69	11
Poola	31	100	65	52	13	25	10
Soome	30	100	9	9	—	71	20
Itaalia	29	100	77	60	17	20	3
Suurbritannia	24	100	80	30	50	8	12
Saksa FV	24	100	58	33	25	30	12
Tšehhoslovakkia	13	100	58	43	15	33	9
Taani	4	100	73	65	8	10	17

[1] Maafondi hulka pole arvatud siseveed, mistõttu maafondi suurus on väiksem vastava riigi territooriumi suurusest.

[2] Põhiterritoorium ilma Alaskata ja Havai saarteta.

Tabel 22

Nisu kogusaak ja külvipind (1960.—1961. a. keskmine)
(riigid toodanguga üle 1 milj. t).

Riigid	Kogusaak (milj. t)	Külvipind (milj. ha)
1	2	3
Maailm kokku,	256,0	208,9
sealhulgas:		
NSV Liit	65.1	65,7
Ameerika Ühendriigid	33,3	19,5
Hiina Rahvavabariik (1958. a.)	28,9	26,6
Prantsusmaa	11,7	4,2
Kanada	11,4	10,8
India	10,8	13,3
Türgi	8,6	7,9
Itaalia	8,3	4,4
Austraalia	8,2	6,4
Saksa FV	4,7	1,4

1	2	3
Argentiina	4,4	6,3
Hispaania	4,1	4,1
Pakistan	4,0	4,9
Rumeenia	3,9	3,0
Jugoslaavia	3,6	2,1
Suurbritannia	3,3	0,8
Poola	2,9	1,5
Iraan	2,8	3,3
Bulgaaria	2,0	1,3
Ungari	1,9	1,0
Tšehhoslovakkia	1,7	0,7
Kreeka	1,7	1,1
Mehhiko	1,6	0,8
Jaapan	1,4	0,6
Saksa DV	1,3	0,4
Tšiili	1,2	0,8
Maroko	1,1	1,6

Tabel 23

Maisi kogusaak ja külvipind (1960.—1964. a. keskmine)
(riigid toodanguga üle 1 milj. t).

Riigid	Kogusaak (milj. t)	Külvipind (milj. ha)
Maailm kokku, sealhulgas:	219,0	106,4
Ameerika Ühendriigid	95,6	24,6
NSV Liit	14,4	6,6
Brasiilia	9,6	7,3
Mehhiko	5,9	6,4
Rumeenia	5,7	3,4
Jugoslaavia	5,5	2,4
Lõuna-Aafrika Vabariik	5,2	3,8
Argentiina	4,9	2,9
India	4,4	4,5
Itaalia	3,7	1,1
Ungari	3,3	1,3
Indoneesia	2,8	2,9
Prantsusmaa	2,2	0,9
Bulgaaria	1,7	0,6
Filipiinid	1,6	2,0
Hispaania	1,1	0,5

Tabel 24

Riisi kogusaak ja külvipind (1960.—1964. a. keskmine)
(riigid toodanguga üle 1 milj. t).

Riigid	Kogusaak (milj. t)	Külvipind (milj. ha)
Maailm kokku,	255,2	125,4
sealhulgas:		
Hiina Rahvavabariik (1958. a.)	113,7	32,7
India	52,8	31,5
Jaapan	16,9	3,3
Pakistan	16,3	9,9
Indoneesia	12,7	7,0
Tai	9,0	6,0
Birma	7,3	4,6
Brasiilia	5,7	3,4
Lõuna-Vietnam	4,1	2,5
Filipiinid	3,9	3,2
Lõuna-Korea	3,6	1,1
Ameerika Ühendriigid	2,9	0,7
Kambodža	2,1	1,9
Ühinenud Araabia Vabariik	1,8	0,3
Nepaal	1,3	1,4
Malagassi Vabariik	1,2	0,7
Tseilon	1,0	0,5

Tabel 25

Puuvilla kogusaak ja külvipind (1960.—1964. a. keskmine)
(riigid toodanguga üle 100 000 t).

Riigid	Kogusaak (tuh. t.)	Külvipind (milj. ha)
Maailm kokku,	11050	34,0
sealhulgas:		
Ameerika Ühendriigid	3221	6,0
Hiina Rahvavabariik (1958. a.)	2100	5,7
NSV Liit	1654	2,4
India	920	7,8
Brasiilia	609	3,3
Mehhiko	475	0,8
Ühinenud Araabia Vabariik	435	0,7
Pakistan	363	1,4
Türgi	228	0,6
Sudaan	147	0,4
Süüria	141	0,3
Peruu	139	0,2
Argentiina	115	0,5
Iraan	106	0,4

Veiste, sigade ja lammaste arv 1964/1965. a. ja 1963/1964. a.
(riigid, kus veiseid ja sigu on üle 5 miljoni, lambaid üle 10 milj.).

Veised		Sead		Lambad	
Riigid	Arv (milj.)	Riigid	Arv (milj.)	Riigid	Arv (milj.)
Maailm kokku, sealhulgas:	1084,2	Maailm kokku, sealhulgas:	459,2	Maailm kokku, sealhulgas:	986,3
India	175,7	Hiina Rahvavabariik (1957. a.)	146,0	Austraalia	165,0
Am. Ühendriigid	107,1	Brasiilia	57,7	NSV Liit	133,9
NSV Liit	87,2	Am. Ühendriigid	53,0	Hiina Rahvavabariik (1957. a.)	98,6
Brasiilia	81,5	NSV Liit	52,8	Uus-Meremaa	51,3
Hiina Rahvavabariik (1957. a.)	65,4	Saksa FV	18,1	Argentiina	50,0
Argentiina	43,0	Poola	12,9	India	40,2
Mehhiko	28,4	Mehhiko	12,1	Lõuna-Aafrika Liit	38,1
Pakistan	25,8	Prantsusmaa	9,1	Türgi	32,3
Etioopia	21,0	Saksa DV	8,8	Suurbritannia	29,6
Prantsusmaa	20,1	Taani	8,0	Am. Ühendriigid	28,0
Austraalia	19,5	Suurbritannia	7,4	Etioopia	24,2
Kolumbia	16,0	Jugoslaavia	7,0	Uruguai	21,9
Saksa FV	13,0	Ungari	6,4	Brasiilia	21,0
Türgi	12,6	Tšehhoslovakkia	6,1	Iraan	19,9
Lõuna-Aafrika Vabariik	12,5	Kanada	5,6	Hispaania	19,0
Kanada	11,9	India	5,1	Peruu	16,3
Suurbritannia	11,6	Itaalia	5,1	Maroko	15,0
Poola	9,9	Hispaania	5,0	Mongoolia Rahvavabariik	13,0
Itaalia	8,9			Rumeenia	12,4
Uruguai	8,5			Bulgaaria	10,3
Sudaan	7,1			Pakistan	10,3
Uus-Meremaa	6,8				
Tai	5,4				
Jugoslaavia	5,2				

Tabel 27

Raudteede pikkus ja tihedus.

Riigid	Raudteede pikkus (km)	Raudteevõrgu tihedus (km/100 km²)	Riigid	Raudteede pikkus (km)	Raudteevõrgu tihedus (km/100 km²)
1	2	3	1	2	3
Nõukogude Liit	129000	0,6	Hispaania	13400	2,7
Euroopa välisriigid, sealhulgas:	310000	6,2	Holland	3200	9,8
			Itaalia	21500	7,0
Belgia	4500	16,0	Jugoslaavia	11900	4,5
Bulgaaria	4200	3,8	Poola	26900	8,6

1	2	3	1	2	3
Prantsusmaa	38200	7,0	Etioopia	1000	0,1
Rootsi	14100	3,1	Gaana	900	0,4
Rumeenia	11000	4,6	Ginea	700	0,3
Saksa DV	16100	15,0	Kongo (Kinshasa)	5400	0,2
Saksa FV	35600	14,3	Liibüa	400	0,03
Soome	5400	1,6	Lõuna-Aafrika Vabariik	21900	1,7
Suurbritannia	25700	10,5	Maroko	2500	0,6
Tšehhoslovakkia	13200	10,4	Nigeeria	3200	0,4
Ungari	9800	10,5	Sudaan	4700	0,2
Sveits	5100	12,4			
Aasia välisriigid, sealhulgas:	165000	0,6	**Põhja-Ameerika**	417000	2,0
Birma	3100	0,4	Ameerika Ühendriigid	346500	3,7
Hiina Rahvavabariik (1958. a.)	31200	0,3	Kanada	70500	0,7
India	57400	1,7	**Ladina-Ameerika,** sealhulgas:	140000	0,7
Indoneesia	6600	0,3	Argentiina	43800	1,5
Iraan	3600	2,2	Brasiilia	38200	0,4
Jaapan	26300	7,0	Kuuba	5700	5,0
Pakistan	11300	1,2	Mehhiko	23200	1,2
Tai	3500	0,7	Tšiili	7800	1,0
Türgi	7900	1,1			
Aafrika, sealhulgas:	74000	0,2	**Austraalia ja Okeaania**	50000	0,6
Alžeeria	4300	0,2	Austraalia Liit	41000	0,6
Ühinenud Araabia Vabariik	4800	0,5	Uus-Meremaa	5400	0,4
			Kogu maailm	1285000	0,9

Tabel 28

Maailma suuremad kaubalaevastikud

(riigid kaubalaevastiku tonnaažiga üle 1 milj. t 1967. a.).

Riigid	Tonnaaž (milj. t)	Riigid	Tonnaaž (milj. t)
Maailm kokku, sealhulgas:	182,1	Holland	5,1
Libeeria	22,6	Panama	4,8
Suurbritannia	21,7	Rootsi	4,6
Ameerika Ühendriigid	20,3 [1]	Taani	3,0
Norra	18,4	Hispaania	2,6
Jaapan	16,9	Kanada	2,3
NSV Liit	10,6	India	1,9
Kreeka	7,4	Brasiilia	1,3
Itaalia	6,2	Argentiina	1,2
Saksa FV	6,0	Poola	1,2
Prantsusmaa	5,6	Jugoslaavia	1,1
		Soome	1,1

[1] Kaasa arvatud Suure Järvistu laevastik ja vananenud laevad.

Tabel 29

Monokultuuri maad (riigid, kelle ekspordist moodustab üle poole üks tooraine liik).

Riigid	Kauba nimetus	Osatähtsus ekspordist (%)	Riigid	Kauba nimetus	Osatähtsus ekspordist (%)
Kuveit	nafta	99	Panama	banaanid	67
Mauritiuse s.	suhkur	99	Tseilon	tee	66
Antilli saared (Holl.)	nafta	99	Gaana	kakao	66
Iraak	nafta	92	Tšiili	vask	63
Senegal	arahhis	92	Malaisia	kautšuk	62
Venetsueela	nafta	91	Libeeria	„	62
Saudi Araabia	„	90	Brasiilia	kohv	62
Niiger	arahhis	87	Tanganjika [1]	sisal	60
Iraan	nafta	85	Pakistan	džuut	58
Kolumbia	kohv	77	Uruguai	vill	58
Birma	riis	74	Boliivia	tina	57
Haiiti	kohv	74	Sambia	vask	60
Salvador	„	73	Ekuador	banaanid	56
Guatemaala	„	73	Etioopia	kohv	56
Ühinenud Araabia Vabariik	puuvill	70	Sudaan	puuvill	55
Sansibar [1]	nelk	68	Honduuras	banaanid	51
			Elevandiluurannik	kohv	50

[1] Kuulub Tansaania Ühinenud Vabariigi koosseisu.

Tabel 30

Tööstuse ja põllumajanduse osatähtsus nende harude kogutoodangust Euroopa välisriikide hulka kuuluvates sotsialistlikes maades (%-des).

Riigid	Tööstuse osatähtsus		Põllumajanduse osatähtsus	
	sõjaeelne aasta	1964. a.	sõjaeelne aasta	1964. a.
Poola	47	72	53	28
Saksa DV	75	88	25	12
Tšehhoslovakkia	57	82	43	18
Ungari	42	79	58	21
Rumeenia	40	72	60	28
Bulgaaria	25	72	75	28
Jugoslaavia	...	69	...	31
Albaania	10	61	90	39

Tabel 31

Mõnede tööstustoodete liikide tootmine Euroopa välisriikide hulka kuuluvates sotsialistlikes maades enne Teist maailmasõda ja 1965. a.

Riigid	Süsi (milj. t)		Elektrienergia (mljr. kWh)		Teras (milj. t)	
	sõjaeelne aasta	1965. a.	sõjaeelne aasta	1965. a.	sõjaeelne aasta	1965. a.
Poola	36,0	141,4	3,6	43,8	1,5	9,1
Saksa DV	104,6	253,4	14,0	53,5	1,2	4,4
Tšehhoslovakkia	34,7	101,0	4,1	34,2	2,3	8,6
Ungari	9,4	31,5	1,4	10,2	0,6	2,5
Rumeenia	2,8	12,1	1,1	17,2	0,3	3,4
Bulgaaria	2,2	26,2	0,3	10,2	—	0,6
Jugoslaavia	5,8	30,0	1,1	15,5	0,2	1,8

Tabel 32

Kütuse ja energia tootmise struktuur Euroopa välisriikide hulka kuuluvates sotsialistlikes maades 1964.—1965. a. (%-des).

Riigid	Süsi	Nafta ja gaas	Hüdro-energia	Muud liigid	Kokku
Poola	96	1	—	3	100
Saksa DV	99	—	1	—	100
Tšehhoslovakkia	94	3	2	1	100
Ungari	79	18	—	3	100
Rumeenia	13	82	2	3	100
Bulgaaria	82	3	5	10	100
Jugoslaavia	62	13	20	5	100

Tabel 33

Masinaehituse osatähtsus tööstuse kogutoodangus (%-des).

Riigid	Sõjaeelne aasta	1965.—1966. a.
Poola	7	28
Saksa DV	22	38
Tšehhoslovakkia	24	2
Ungari	17	30
Rumeenia	10	28
Bulgaaria	2	23
Jugoslaavia	11	25
Albaania	—	6

Tabel 34

Euroopa välisriikide hulka kuuluvate sotsialistlike maade ekspordi ja impordi struktuur 1964. a. (%-des).

Riigid	Eksport				Import			
	Masinad ja seadmed	Kütus ja tooraine	Toidukaubad	Mittetoidukaubad	Masinad ja seadmed	Kütus ja tooraine	Toidukaubad	Mittetoidukaubad
Poola	33	36	19	12	31	49	15	5
Saksa DV	48	33	3	15	12	59	24	5
Tšehhoslovakkia	47	31	5	17	28	50	18	4
Ungari	34	25	21	20	29	57	9	5
Rumeenia	16	53	23	8	42	48	4	8
Bulgaaria	21	34	43	2	44	44	6	6
Jugoslaavia	12	42	24	22	22	63	10	5

Tabel 36

Kulla, teemantide ja vasemaagi kaevandamine (metallisisalduse järgi) peamistes Aafrika kaevandavates maades 1966. a.

Riigid	Kuld (tonnides)	Teemandid (tuhandetes karaatides)	Vasemaak (tuh. t)
Kogu Aafrika	1001,4	29260	1130
Angoola		1300	
Edela-Aafrika		1030	40
Elevandiluurannik		280	
Gaana	23,4	2560	
Ginea		1120	
Kongo (Kinshasa)	6,8	15200	290
Liberia		1000	
Lõuna-Aafrika Vabariik	950,3	4370	60
Rodeesia	17,1		20
Sambia			600
Sierra Leone		1740	
Tansaania	3,5	660	20
Uganda			
Kogu kapitalistlik maailm	1265,9		

Euroopa kapitalistlike riikide osatähtsus (ümardatult %-des) maailma kapitalistlikus majanduses (1965. a.)

Riigid	Pindala	Rahvastik	Töötustoodang kokku	Kivisöetoodang	Elektrienergiatoodang	Terase sulatamine	Puuvillase riide toodang	Nisusaak	Suhkrupeedisaak	Väliskaubanduse käive
Suurbritannia	0,2	2,5	8,2	17,0	8,3	9,0	4,2	2,4	6,7	8,6
Saksa FV	0,2	2,7	9,4	12,3	7,5	12,0	5,0	3,3	13,8	10,6
Prantsusmaa	0,5	2,3	4,5	4,6	4,4	6,4	7,2	8,8	17,3	6,0
Belgia	0,03	0,4	1,0	2,0	1,0	3,0	3,1	0,5	3,5	3,8
Holland	0,03	0,6	1,1	1,0	1,1	1,0	2,3	0,5	4,2	4,0
Austria	0,08	0,3	0,7	0,01	0,9	1,0	0,7	0,5	2,1	1,1
Šveits	0,04	0,3	0,7	0,0	1,1	0,1	0,0	0,2	0,3	2,0
Kokku 7 riiki Kesk-Euroopas	1,1	9,2	25,6	36,9	24,3	32,5	22,5	16,2	47,9	36,1
Itaalia	0,3	2,5	3,5	0,04	3,5	3,1	4,6	5,5	8,6	4,3
Hispaania	0,5	1,5	1,2	1,2	1,3	0,9	2,0	2,6	3,6	1,2
Portugal	0,1	0,4	0,1	0,04	0,2	0,05	1,0	0,3	0,0	0,4
Kreeka	0,1	0,4	0,1	0,0	0,2	0,03	0,6	1,4	0,0	0,4
Kokku 4 riiki Lõuna-Euroopas	1,0	4,8	4,7	1,3	5,2	4,1	8,2	8,8	12,2	6,3
Soome	0,3	0,2	0,5	0,0	0,6	0,1	0,0	0,2	0,4	0,9
Rootsi	0,4	0,4	1,0	0,01	2,0	1,1	0,2	0,6	2,0	2,5
Norra	0,3	0,2	0,4	0,04	2,1	0,2	0,0	0,02	0,0	1,0
Taani	0,04	0,2	0,4	0,0	0,3	0,1	0,2	0,3	3,3	1,5
Kokku 4 riiki Põhja-Euroopas	1,0	1,0	2,3	0,05	5,0	1,5	0,4	1,1	5,7	5,9
Kokku 15 Euroopa kapitalistlikku riiki	3,1	15,0	32,6	38,3	34,5	38,1	31,1	26,1	65,8	48,3

OSKUSSÕNADE SELETUSED.

Absoluutne monarhia — ladinakeelsest sõnast *absolutus* — tingimatu, piiramatu, ja kreekakeelsest sõnast *monarhia* — ainuvalitsus. Kapitalistliku riigi valitsusvorm, kus kõrgeim võim kuulub täielikult ühele isikule (monarhile).

Aglomeratsioon — ladinakeelsest sõnast *agglomerare* — liitma, lisandama. Rahvastiku geograafias tähistatakse selle terminiga lähestikku asuvate linnade liitumist, linnarahvastiku kasvamise protsessis toimuvat ulatuslike linna-alade kujunemist.

Agraarsuhted — sotsiaalsed klassisuhted põllumajanduses töötavate inimeste vahel. Need määrab esmajoones asjaolu, kellele kuulub maa ja kes sellel töötab. Kapitalistlikes riikides kuulub suurem osa maast suurmaaomanikele, kes ekspluateerivad palgatöölisi või väiketalupoegi.

Aktiivne rahvastik — elanikkond, kes peab ennast ülal oma tegevusest saadud sissetulekutest. Kapitalistlikes maades hõlmab aktiivne rahvastik ka neid isikuid, kes ei tööta, kuid kellel on iseseisev sissetulek (näit. panka paigutatud kapitalilt jne.).

Animism — ladinakeelsest sõnast *anima* — hing. Loodusrahvaste ettekujutus sellest, et igal esemel on hing. Loodust jumalustavad vanad uskumused, mis on mõningate hõimude ja rahvaste juures säilinud tänapäevani.

Arahhis — maapähkel ehk hiina pähkel, õlitaim kaunviljaliste sugukonnast. Maa sees valmivaid vilju tarvitatakse toiduks ja arahhiseõli saamiseks. Kasvatatakse troopilistes ja subtroopilistes maades.

Areaal — ladinakeelsest sõnast *area* — väljak. Mingi nähtuse, taime- või loomaliigi loomulik levikuala; rahvastiku geograafias rahvaste, rasside jne. levikuala.

Assimilatsioon — ladinakeelsest sõnast *assimilatio* — sarnastamine, sarnastumine. Tähendab geograafias ja etnograafias eri rahvaste või rasside segunemist ja kokkusulamist.

Bataat ehk magus kartul. Taim kassitapuliste sugukonnast, mille jahuseid juuremugulaid tarvitatakse toiduks, samuti valmistatakse neist jahu ja tärklist. Kasvatatakse troopilistes ja subtroopilistes maades.

CENTO — Suurbritannia ja Ameerika Ühendriikide initsiatiivil 1955. a. loodud agressiivse bloki nimetuse lühend. Loomise perioodil nimetati seda Bagdadi paktiks ning sellesse kuulusid Suurbritannia, Türgi, Iraan, Iraak ja Pakistan. Pärast revolutsiooni Iraagis 1959. a. astus Iraak paktist välja ja viimane nimetati ümber CENTO-ks, mis tuleneb ingliskeelsest nimetusest *Central Treaty Organization.*

Demarkatsioonijoon — prantsuskeelsest sõnast *démarcation* — piiristamine. Piirivöönd kahe naaberriigi vahel, mis on määratud kindlaks lepingu alusel.

Demograafia — kreekakeelsetest sõnadest *dēmos* — rahvas, *graphō* — kirjutan. Sõnasõnalises tõlkes — «rahvastikukirjeldus» — rahvastiku koosseisu ja liikumise seaduspärasusi statistiliste meetodite abil uuriv teadusharu.

Diskriminatsioon — ladinakeelsest sõnast *discriminatio* — eraldamine, lahutamine. Mingi riigi õiguste vähendamine, osa kapitalistliku riigi rahvastiku rõhumine rassiliste tunnuste järgi (rassiline diskriminatsioon), samuti poliitilistel ja muudel kaalutlustel.

Disproportsioon — ladinakeelsest sõnast *proportio* — võrdsus, ja eesliitest *dis*, mis annab sõnale vastupidise tähenduse. Ebavõrdsus. Kasutatakse väga ebaühtlaselt arenenud mitmesuguste majandusharude (tööstusharude jne.) märkimiseks.

Dominioon — ingliskeelsest sõnast *dominion* — valdus, võim. Briti impeeriumi koostisosa (endine asumaa), kellel on oma parlament ja valitsus. Otsustab iseseisvalt välis- ja sisepoliitilisi küsimusi, kuid on säilitanud metropoliga majanduslikud sidemed.

Eelsadam (avanport). Jõgede suudmetes paiknevatesse suurtesse meresadamatesse ei saa suured ookeanilaevad madalvee ajal alati sisse sõita. Seetõttu on neil sageli eelsadam, mis asub merele lähemal.

Eksport — ladinakeelsest sõnast *exportare* — välja vedama. Kaupade (või kapitali) väljavedu teistesse maadesse.

Ekstensiivne põllumajandus — ladinakeelsest sõnast *extensivus* — laiendav. Majapidamine, kuhu on mahutatud vähe kapitali, mehhaniseerimise tase on madal ja loodetakse rohkem maa looduslikule viljakusele. Võrreldes intensiivse põllumajandusega on kultuuride hektarisaak ja kariloomade toodang 1 ha söödakõlviku kohta tublisti madalam.

Elektrivagonett — iseliikuv (mitte raudteerööbastel) veok, mis on varustatud elektrimootoriga. Kasutatakse tehasesisesteks vedudeks, kaupade toimetamiseks lähedal asuvast laost kauplusesse, peale- ja mahalaadimistöödel raudteejaamades ja sadamates.

Emigratsioon — vt. migratsioon.

Epizoootia — kreekakeelsetest sõnadest *epi* — juures, *zōon* — loom. Loomataudi ulatuslik levik. Hõlmab alasid, mõnikord terveid riike.

Etniline — kreekakeelsest sõnast *ethnikos* — teatava rahvaga seoses olev. Rahvastiku etniline koosseis — rahvastiku koosseis rahvuste järgi.

Geotermiline elektrijaam — kreekakeelsetest sõnadest *gē* — maa, *thermos* — soe. Soojuselektrijaama liik, mis kasutab kütuseks Maa sisesoojust (näiteks Islandil ja Uus-Meremaal kuumaveeallikad ja geisrid).

Hapnik-konvertermenetlus — uusim meetod terase saamiseks sulatatud malmist atmosfäärirõhuga, küllastatud hapnikuga või tehnilise hapnikuga läbipuhumise teel. Meetod on saanud oma nimetuse ingliskeelsest sõnast *converte* — muutma. Kasutatakse kõrvuti terase tootmise vanade meetoditega.

Hooldusalune territoorium — Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eestkoste (hoolduse) all olev maa. Vastavalt ÜRO põhikirjale on eestkostmise ülesandeks, mis on usaldatud ühele ÜRO liikmesriigile, kaasa aidata hooldatava territooriumi majanduslikule ja sotsiaalsele arenemisele, kuni ta saavutab sõltumatu riigi õigused.

Immigratsioon — vt. migratsioon.

Import — ladinakeelsest sõnast *importare* — sisse vedama. Kaupade (või kapitali) sissevedu välismaalt.

Integratsioon — ladinakeelsest sõnast *integratio* — täiendamine, osade ühendamine tervikuks. Majandusgeograafias kasutatakse seda terminit riikidevaheliste lepingute alusel moodustatud mitmesuguste ühenduste kohta.

Intensiivne põllumajandus — ladinakeelsest sõnast *intensio* — pingutus. Põllumajanduslik tootmine, kus mehhaniseerimise, kemiseerimise ja muude agrotehniliste võtete abil on saavutatud kõrge tööviljakus, on langenud toodangu omahind ning kasvanud kultuuride saak 1 ha põllumaa kohta ja loomakasvatuse toodang 1 ha põllumajandusliku maa kohta.

Istandus. Koloniaalsetes ja majanduslikult nõrgalt arenenud maades nimetatakse istanduseks harilikult välismaalasest omanikule kuuluvat suurmajandit, kus kasutatakse kohalike elanike pool-orjatööd.

Kogutoodang — ettevõtete poolt teatud ajavahemikul (aasta, kvartal, kuu) väljalastud toodangu üldmaht rahalises väljenduses. Teatud tööstusharu kõigi ettevõtete kogutoodangu summa moodustab selle haru kogutoodangu, kõigi harude kogutoodangu summa aga tööstuse kogutoodangu. Rahvamajanduse kogutoodang hõlmab kõigi majandusharude kogutoodangu.

Põllumajanduse kogutoodangus eristatakse kaubatoodangut, s. o. seda toodangu osa, mis suunatakse turule, ning toodangut, mida tootjad ise tarvitavad endale toiduks.

Koloonia — ladinakeelsest sõnast *colonia* — asundus, asula. Nii nimetati antiikajal vallutajate asulaid võidetud maadel. Hiljem hakati kolooniateks nimetama imperialistlike riikide võimu all asuvaid maid, kellelt oli vägivaldselt võetud majanduslik ja poliitiline iseseisvus.

Konkretsioon — ladinakeelsest sõnast *concretio* — kokkukasve. Settekivimites esinev mineraalne moodustis, sageli ümara kujuga. Koosneb ühest või mitmest mineraalist, mis erinevad ümbritsevast kivimist.

Konstitutsiooniline monarhia — ladinakeelsest sõnast *constitutio* — rajamine ja kreekakeelsest sõnast *monarchia* — ainuvalitsus. Kapitalistliku riigi valitsusvorm, kus monarhi ainuvalitsuslikku võimu piirab valitsuse seadusandlik organ (parlament, kongress, vm.)

Kopra — kookospähkli kuivatatud tuum, millest valmistatakse kookosõli. Pärast pressimist järelejäänud nn. õlikoogid lähevad loomasöödaks.

Kunstkiud ja sünteetiline kiud. Neid valmistatakse keemiatehastes keemilistest ühenditest — polümeeridest. Kunstkiudu valmistatakse looduslikest polümeeridest (peamiselt tselluloosist), sünteetilist kiudu saadakse aga nafta töötlemisel tehases sünteesitud polümeeridest.

Kütuse-energiabilanss — kütuse tulu ja kulu vahekord, väljendatuna tinglikes ühikutes — «tingkütusena», mille küttevääртus on 7000 kcal. Bilansi tulude ossa arvestatakse kogu kütus — nii see, mida kaevandatakse oma riigis, kui ka imporditud kütus, kulude hulka aga kütuse tarbijad (tööstus, transport jne.).

Lamaism — budismi erivorm, tekkinud XIV saj. lõpul ja XV saj. algul Tiibetis; kirikupeaks on dalai-laama. Tänapäeval nimetatakse kõiki munki Tiibetis ja Mongoolias laamadeks.

Lastiraha — maks kaupade üleveo eest teisele riigile kuuluvatel laevadel.

Latifundium — ladinakeelsest sõnast *latus* — suur, ulatuslik ja *fundus* — mõis. Suurmaavaldus, eraomanduses olev suurmõis, kus põllutöödel rakendatakse töötajate ekspluateerimise mitmesuguseid vorme, sealhulgas ka kapitalismieelseid (naturaalrent, teorent jne.).

Ligniit — ladinakeelsest sõnast *lignum* — puit. Liik pruunsütt. Harilikult habras, kobe; selgesti on nähtav puidu koetis. Kasutatakse peamiselt kütusena.

Maksebilanss — vahekord teatud ajavahemikus (harilikult 1 aasta jooksul) ühe riigi poolt teistele riikidele tasutud rahaliste maksete summa ja teistelt riikidelt laekunud maksete summa vahel. Need summad hõlmavad ka kaubandusbilansi kulusid ja tulusid, makseid ja tulusid, mis on seotud laevaliiklusega, protsente laenudelt jne.

Maksebilanss on aktiivne, kui laekunud summad ületavad makseid, ning passiivne, kui maksed on suuremad kui sissetulekud.

Merilõvilased — imetajate sugukond, mille liikide seas hinnatakse eriti kotikuid ja merilõvisid.

Mestiitsid — valgete ja indiaanlaste segaverelised järglased Ameerikas.

Metropol — kreekakeelsest sõnast *metropolis* — emalinn, linnriik (Vana-Kreekas). Hiljem hakati seda terminit kasutama kolooniaid omavate imperialistlike riikide kohta.

Migratsioon — ladinakeelsest sõnast *migratio* — rändamine, ränne. Demograafias tähendab see rahvastiku ümberasumist, -paiknemist. Teise riigi kodanike alaliselt või pikemaks ajaks elama asumist mingile maale nimetatakse immigratsiooniks (ladinakeelsest sõnast *immigrare* — sisse rändama); inimeste ümberasumist maalt, kus nad on sündinud ja kaua aega elanud, teisele maale nimetatakse emigratsiooniks (ladinakeelsest sõnast *emigrare* — välja rändama). Emigrantide tagasipöördumist kodumaale nimetatakse reemigratsiooniks.

Mitteekvivalentne kaubandus — ladinakeelsest sõnast *aequivalens* — võrdväärne. Mitteekvivalentne — mittevõrdväärne.

Monatsiidiliiv — monatsiiti (mineraal) sisaldav liiv, millest saadakse tooriumi ja haruldasi muldmetalle.

Mulatid — valgete ja neegrite segaverelised järglased.

NATO — Põhja-Atlandi riikide liidu lühendatud nimetus, tuleneb ingliskeelse nimetuse *North Atlantic Treaty Organization* (Põhja-Atlandi leppeorganisatsioon) esimestest tähtedest. Imperialistlike maade agressiivne blokk, loodud Ameerika Ühendriikide eestvedamisel. 1949. a. lepingu põhjal kuuluvad organisatsiooni koosseisu 12 riiki: Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Prantsusmaa, Itaalia, Kanada, Belgia, Holland, Luksemburg, Portugal, Taani, Norra ja Island. Hiljem liitusid nendega Türgi, Kreeka ja Saksa FV.

Naturaalne rentimine — maakasutuse vorm, mille puhul renditalupoeg annab õiguse eest harida maad maaomanikule osa saagist või harib maad, mille peremees on jätnud endale.

Poolkoloonia — vormiliselt iseseisev riik, kuid faktiliselt on täielikus majanduslikus sõltuvuses ühest või mitmest imperialistlikust riigist.

Protektoraat — ladinakeelsest sõnast *protector* — kaitsja. Faktiliselt asumaa, kus kolonisaatorid säilitavad näiliselt kohaliku omavalitsuse eesotsas feodaalidega. Sellise valitsuse võim piirdub üksnes maa siseelu kitsa küsimusteringiga.

Põllumajanduse kaubatoodang — vt. kogutoodang.

Rahvastiku loomulik juurdekasv — sündimuse ülekaal suremuse suhtes, harilikult arvutatakse 1000 elaniku kohta. Viimane võimaldab võrrelda loomulikku juurdekasvu erinevatel maadel ja eri aastatel. Rahvastiku loomulikku juurdekasvu arvutatakse samuti protsentides maa kogu elanikkonna suhtes, mis näitab rahvaarvu kasvamise kiirust.

Rahvastiku tihedus — territooriumi asustatuse aste. Arvutatakse välja sel teel, et jagatakse riigi või mingi rajooni elanike arv selle pindalaga. Olenevalt sellest, missugune rahvastik võetakse arvutamisel aluseks, räägime rahvastiku keskmisest tihedusest $\left(\frac{\text{kogu rahvastik}}{\text{kogu pindala}}\right)$, maarahvastiku tihedusest $\left(\frac{\text{maarahvastik}}{\text{pindala ilma linnadeta}}\right)$ või põllumajandusliku rahvastiku tihedusest $\left(\frac{\text{põllumajanduslik rahvastik}}{\text{ülesharitud e. kasutatav maa}}\right)$.

Raudteevõrgu (või autoteede, siseveeteede) tihedus — teede pikkus kilomeetrites 100 või 1000 km² kohta.

Reemigratsioon — vt. migratsioon.

Reservatsioon — ladinakeelsest sõnast *reservate* — säilitama. Pärisrahvaste sundasumise ala, kuhu neid on tõrjunud kolonisaatorid.

Riigilõiv — eriline riigimaksu liik; majandusgeograafias kasutatakse riigimaksu väljendamiseks kaupade sisse- ja väljaveo puhul. Riigilõivu suurus sõltub tollitariifidest, mis määratakse kindlaks riikide oma äranägemise järgi.

Sambod — indiaanlaste ja neegrite segaverelised järeltulijad Ladina-Ameerikas.

SEATO — tuleneb ingliskeelse nimetuse *South East Asia Treaty Organization* esitähtedest. Ameerika Ühendriikide initsiatiivil 1954. a. loodud agressiivne sõjaline blokk. Ühendab 8 riiki: Ameerika Ühendriigid, Suurbritannia, Prantsusmaa, Austraalia, Uus-Meremaa, Pakistan, Filipiinid ja Tai.

Statuut (staatus) — ladinakeelsest sõnast *statutum* — põhikiri. Tähendab, et antud territooriumi juhitakse eri põhikirja, seaduse alusel. Selline on näiteks olukord Lääne-Berliinis, kus vastava põhikirja koostasid liitlasriigid pärast Teise maailmasõja lõppu okupatsiooni kehtestamisel 1945. aastal.

Teokraatlik monarhia — kreekakeelsetest sõnadest *theos* — jumal ja *kratos* — võim. Riigikorra vorm, kus võim kuulub vaimulikkonna peale. Vatikanis näiteks katoliku kiriku peale Rooma paavstile.

Tollitariif — vt. riigilõiv.

Transiit — itaaliakeelsest sõnast *transito* — üle-, läbikäik. Kaupade või reisijate läbivedu ühelt maalt teisele läbi kolmanda maa; kaubalaadungi vedu lähtepunktist sihtpunkti ilma vahepealsetes jaamades ümber laadimata.

Urbanisatsioon — ladinakeelsest sõnast *urbanus* — linna-. Rahvastiku geograafias tähendab see linnade kiiret kasvamist seoses maarahvastiku rändamisega linna. Urbanisatsioon suurendab linnarahvastiku osatähtsust riigis.

Väliskaubanduse bilanss — maa impordi ja ekspordi väärtuse suhe teatud perioodi (harilikult aasta) vältel. See bilanss võib olla aktiivne, mille puhul eksport ületab impordi, ja passiivne, kui import on ekspordist suurem.

VÕÕRNIMEDE LIGIKAUDNE HÄÄLDAMINE.

Aachen — aahhen
Abidjan — abid'žaan
Accra — 'akra
Addis Abeba — 'ädiss a'beeba
Asunción — assun'sjon

Baltimore — 'boolti'moor
Barcelona — barsse'lona
Bastille — bas'ti
Bathurst — 'bätörst
Beijing — 'bei'tsing
Belize — bö'liiz
Białystok — b(j)a'lõstok
Birmingham — 'böömingäm
Bistriţa — 'bistritsa
Bogotá — bogo'ta
Bologna — bo'lonja
Bombay — bom'bei
Bordeaux — bor'do
Bourbon — bur'bo(n)
Brăila — 'bröila
Braşov — 'brašov
Brazzaville — braza'vil
Bretagne — brö'tann
Bridgetown — 'bridžtaun
Broken Hill — 'broukn 'hil
Buckingham — 'bakingäm
Buenos Aires — bu'enos 'aires

Calbe — 'kalbe
Calder Hall — 'koolder 'hool
Canberra — kan'berra
Caracas — ka'rakas
Cardiff — 'kaadif
Carl Zeiss — karl tsaiss
Casablanca — kasa'blanka
Cayenne — ka'jen
Champagne — ša(n)'pann
Changchun — 'tšang'tšun
Chengdu — 'tšeng'tu
Chesapeake — 'tšessepiik
Chicago — ši'kaagou
Chongqing — 'tšong'tsing
Chrysler — 'kraisler
Cité — si'te
Citroën — sitro'en
Cleveland — 'kliivländ
Cluj — kluž
Clyde — klaid
Colombo — ko'lombo
Colorado — kolo'raado
Columbia — ko'lumbia
Conakry — konak'ri
Constanţa — kons'tantsa
Cottbus — 'kottbus
Coventry — 'kaventri
Csepel — 'tšäpäl
Częstochowa — 'tše(n)sto'hhova

Dar es Salaam — 'daaressa'laam
Darwin — 'darvin
Debrecen — 'däbrätsän
Delaware — 'delavaar
Detroit — det'roit
Divriği — divri'gi
Djakarta — dža'karta
Dordogne — dor'donn
Drake — dreik
Dunaújváros — 'dunaui'vaaroš
Dunkerque — dö(n)'kerk
Dutch Harbor — 'datš 'haa(r)bör

Eisenhüttenstadt — 'aizenhüttenštat
Ereğli — e'reeli
Erie — iiri

Firenze — fi'rentse
Firestone — 'faie(r)stoun
Florida — 'florida
Ford — foord
Fort Lamy — foor la'mi

Freetown — 'friitaun
Fuxin — 'fu'sin

Galaţi — ga'latsi
Garonne — ga'ron
Gary — 'käri
Gdynia — gdõn(j)a
General Motors — 'dženeral 'moutorz
Genova — 'džeenova
George Town — 'džoodžtaun
Glasgow — 'glaasgou
Goethe — göötе
Grand Coulée — 'gränd 'kuuli
Guangdong — 'kuang'tung
Guangzhou — 'kuang'tšou

Haiphong — 'hai'fong
Hanford — 'hänfoord
Hollywood — 'holivud
Hoover Dam — 'huuve(r) 'däm
Hortopágy — 'horto'paadj
Hradčany — 'hradtšani
Hudson — 'hadson
Hull — hall
Hyde Park — 'haid 'paak

Iron Knob — 'ai(r)ön 'nob

Jamshedpur — 'džamšedpur
Jiang Jie-shi — 'tsjang'tsje'ši

Kampala — kam'pala
Karabük — kara'bük
Karl-Marx-Stadt — karlmarksštat
Katowice — kato'vitse
Kayseri — 'kaiseri
Kiel — kiil
Kimberley — 'kimberli
Kingston — 'kingstön
Kinshasa — kin'šasa
Korçë — kortše
Kościuszko — kos'ts(j)uško

Lacq — lak
Lahore — la'hoor
La Manche — la 'ma(n)š
Lancashire — 'länköšiö
Lanzhou — lan'tšou
La Paz — la 'paass
Le Bourget — löbur'že
Leeds — liidz
Le Havre — lö'aavr
Leipzig — 'laiptsih
Leunawerke — 'löinaverke
Libreville — librö'vil
Lille — lil
Lima — liima
Liverpool — 'livö(r)puul
Livingstone — 'livingstoun
Loire — luaar
Lomé — 'loomee
Los Angeles — los'ändžilis
Lourenço Marques — lo'rensso 'markešš
Louvre — luuvr
Luxembourg — lüksa(n)'buur
Lyon — li'o(n)

Managua — ma'nagua
Manchester — 'mäntšestö(r)
Manhattan — 'män'hättän
Mannheim — 'manhaim
Marne — marn
Marseille — mar'sei
Mauritius — mau'ritsius
Mecklenburg — 'meklenburg
Meissen — maissen
Melbourne — 'melbörn
México — 'mehhiko
Michigan — 'mišigän
Middlesbrough — midlzbrö
Midland — 'midländ
Miskolc — 'miškolts
Mont Cenis — 'mo(n)sö'ni
Montevideo — montevi'deo
Montreal — montri'ool
Mount Isa — maunt 'aise
München — 'münhjen

Nantes — na(n)t
Nazilli — nasi'lii
Newcastle — 'njuukaasl
Newfoundland — 'njuu'faundländ
New York — 'njuu 'jo(r)k
North Atlantic Treaty Organization — nooth ät'läntik 'triiti oogäni'zeišn

Ohio — o'haio
Omaha — 'oomäha
Oran — or'a(n)
Orly — or'li
Oświeçim — os'v(j)entsim
Ottawa — 'ottava
Ouagadougou — vaga'duugu
Owen Falls — 'ouen 'foolz

Paramaribo — para'maribo
Pas de Calais — padöka'le
Pearl Harbor — pöö(r)l haa(r)bör
Pécs — peetš
Père-Lachaise — 'peerla'šeez
Pest — päšt
Philadelphia — fila'delfia
Pittsburgh — 'pitsbö(r)g
Płock — plotsk
Ploieşti — plo'ješt(i)
Port au Prince — porto'prä(n)s
Port Kembla — poo(r)t 'kemblä

Port Moresby — poo(r)t 'moorsbi
Pulawy — pulavi

Qingdao — 'tsing'tao
Qinghai — 'tsing'hai
Quebec — kui'bek
Quezon City 'ke(i)son 'siti
Quito — 'kito

Rakovica — 'rakovitsa
Renault — rö'no
Reşiţa — 'rešitsa
Réunion — reün'jo(n)
Rhône — roon
Rio de Janeiro — 'riudöža'neiru
Rockefeller — 'rokfelö(r)
Roquefort — rok'foor
Rostock — 'rostok
Roubaix — ru'be
Rouen — ru'a(n)
Royal Duch Shell — 'rojäl 'datš 'šell
Ruhr — ruur

Saint-Etienne — sä(n)tet'jen
Saint Louis — sänt 'luuis
Salzgitter — 'zaltsgitter
San Francisco — sanfrän'sisko
San José — san ho'se
San Juan — san hu'an
Sanminxia — sanmin'sja
San Salvador — san salva'dor
Saône — soon
São Paulo — 'sau pa'ulu
Schiller — šiller
Schwarze Pumpe — švartse pumpe
Schwedt — švet
Seattle — 'siitl
Seine — seen
Sheffield — 'šefiild
Sichuan — 'sõtšuan
Smíchov — 'smiihhov
Sorbonne — sor'bon
South East Asia Treaty Organization — sauth iist 'eišö 'triiti oogäni'zeišn
Spree — špree
Szczecin — 'štšetsin
Szeged — 'sägäd

Standard Oil — 'ständä(r)d oil
St. Gotthard — sankt 'gotthard
St. Lawrence — sänt 'loorens
Strasbourg — stras'buur
Stuttgart — 'štuttgart
Sydney — 'sidni

Zenica — 'zenitsa

Tarnobrzeg — tar'nobžek
Tayuan — 'tai'juan
Tegucigalpa — tegussi'galpa
Texas — 'teksas
Thames — te(i)mz
Thälmann — 'teelmann
Tianjin — 'tjen'tsin
Tisza — tissa
Tourcoing — tur'kuä(n)
Tunis — tuunis

Unilever — 'junilevö(r)
United Fruit — ju'naitid 'fruut

Valparaiso — valpara'iiso
Vancouver — vän'kuuver
Victoria — viktooria
Vysočany — 'visotšani

Walbrzych — 'valbžõhh
Wales — ueilz
Wall Street — 'uool 'striit
Washington — 'uošington
Weimar — vaimar
Wellington — 'uelington
Weser — veeser
Wieliczka — v(j)e'litška
Windhoek — 'vindhuuk
Winnipeg — 'uinipeg
Wrocław — 'vrotslav
Wuhan — u'han

Xian — 'si'an
Xianggang — 'sjang'kang
Xijiang — 'si'tsjang
Xinjiang — 'sin'tsjang

Yorkshire — 'jookšir
Youndé — jaundee

Rõhumärk ' on rõhulise silbi ees; sulgudes olevad tähed võib jätta hääldamata; (n) ees olev täishäälik hääldatakse ninahäälikuna.

SISUKORD.

Sissejuhatus 3

I osa.

ÜLDINE ÜLEVAADE.

Maailma poliitiline kaart 5
Maailma rahvastik 9
Maailmamajandus 19
Tööstuse geograafia 27
Põllumajanduse geograafia 36
Transpordi geograafia 41
Rahvusvaheline geograafiline tööjaotus. Majandus-
likud välissidemed 45

II osa.

SOTSIALISTLIKUD RIIGID.

Euroopa.

Poola Rahvavabariik 51
Saksa Demokraatlik Vabariik 64
Tšehhoslovakkia Sotsialistlik Vabariik 77
Ungari Rahvavabariik 88
Rumeenia Sotsialistlik Vabariik 96
Bulgaaria Rahvavabariik 103
Jugoslaavia Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik . 109
Albaania Rahvavabariik 117
Praktilised tööd 120

Aasia.

Hiina Rahvavabariik 121
Mongoolia Rahvavabariik 136
Korea Rahvademokraatlik Vabariik 141
Vietnami Demokraatlik Vabariik 147
Praktilised tööd 152

Ameerika.

Kuuba Vabariik 153

III osa.

KAPITALISTLIKUD JA ARENEVAD MAAD.

Euroopa.

Kesk-Euroopa maad 159
Suurbritannia 163
Saksa Föderatiivne Vabariik 177
Prantsusmaa 191
Lõuna-Euroopa maad 205
Itaalia 209
Põhja-Euroopa maad 219
Praktilised tööd 224

Aasia.

Jaapan 225
Kagu-Aasia maad 237
Lõuna-Aasia maad 244
India 249
Lähis- ja Kesk-Ida maad 265
Türgi 271
Praktilised tööd 276

Aafrika.

Üldine ülevaade 277
Ühinenud Araabia Vabariik 299
Alžeeria Demokraatlik Rahvavabariik 304
Lõuna-Aafrika Vabariik 307
Praktilised tööd 311

Põhja-Ameerika.

Ameerika Ühendriigid 312
Kanada 342

Ladina-Ameerika.

Üldine ülevaade 349
Mehhiko 366
Brasiilia 370
Praktilised tööd 375

Austraalia.

Austraalia Liit 375

Lisad 386
Oskussõnade seletused 415
Võõrnimede ligikaudne hääldamine 419

Александра Григорьевна Артемьева, Владимир Павлович Максаковский, Сергей Николаевич Раковский, Ирина Николаевна Смидович, Маргарита Григорьевна Соловьева. ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГЕОГРАФИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН. Учебник для средней школы. Издание 6-е. На эстонском языке. Перевели с русского А. Марксоо, У. Полисинский, В. Тармисто. Художественное оформление Т. Ару. Издательство «Валгус». Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja M. Soosaar. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja L. Krikmann. Korrektorid H. Kull ja M. Pall. Laduda antud 12. I 1969. Trükkida antud 15. V 1969. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2, 60×90/16. Trükipoognaid 26,5 + 1 (kaardid). Arvestuspoognaid 31,79. Trükiarv 13 000. Tellimise nr. 1152. Hans Heidemanni nim. Trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I.

Hind 71 kop.

KAARDID

Lisa õpikule „Välisriikide majandusgeograafia“

Märkus. Poliitiline jaotus seisuga 1. I 1969. a.

MAAILMA RAHVASTIK KEELKONDADE JA KEELTERÜHMADE JÄRGI

INDO-EUROOPA KEELKOND

Slaavi keelterühm
1 Vanelased 2 Ukrainlased 3 Valgevenelased 4 Poolakad 5 Tšehhid ja slovakid 6 Serblased, horvaadid, sloveenid jt. jugoslaavia rahvad 7 Bulgaarlased

Läti-leedu keelterühm
8 Leedulased ja lätlased

Germaani keelterühm
9 Sakslased 10 Austerlased 11 Šveitslased (kaasa arvatud prantsuse ja itaalia keelt kõnelevad grupid) 12 Hollandlased ja flaamid 13 Afrikanderid (buurid) 14 Hollandi keelt kõnelevad segagrupid 15 Rootslased 16 Norralased 17 Islandlased 18 Taanlased 19 Inglased ja šotlased 20 Inglise päritoluga austraallased 21 Inglise päritoluga uusmeremaalased 22 Inglise päritoluga kanadalased 23 Inglise keelt kõnelevad segagrupid 24 Ameerika Ühendriikide ameeriklased (sealhulgas Ameerika Ühendriikide neegrid)

Keldi keelterühm
25 Iirlased 26 Uelslased 27 Bretoonid

Romaani keelterühm
28 Itaallased 29 Prantslased ja korsiklased 30 Valloonid 31 Prantsuse päritoluga kanadalased ja prantsuse keelt kõnelevad segagrupid 32 Hispaanlased, kataloonlased, galisslidid 33 Mehhiklased, kuubalased, argentiinlased, tšiillased jt. hispaania keelt kõnelevad Kesk- ja Lõuna-Ameerika rahvad 34 Brasiillased 35 Portugallased 36 Rumeenlased 37 Moldaavlased

Kreeka keelterühm
38 Kreeklased

Albaania keelterühm
39 Albaanlased

Iraani keelterühm
40 Pärslased 41 Kurdid, luurid ja bahtiaarid 42 Tadžikid 43 Hasaraad 44 Afgaanid (puštunid) 45 Beludžid

India keelterühm
46 Bengaalid 47 Hindustaanlased ja bihaarid 48 Radžastanid 49 Pandžaabid 50 Gudžaratid 51 Sindhid 52 Marathid 53 Singaleesid 54 Assamid, kašmiirid jt. 55 Nepaallased

Armeenia keelterühm
56 Armeenlased

KAUKAASIA KEELKOND
57 Gruusiinlased 58 Abhaasi-adõgee rahvad 59 Dagestani rahvad (avaarid jt.)

60 BASKID

SEMI-HAMI KEELKOND

Semi keelterühm
61 Araabia rahvad (AÜV araablased, alžeerlased jt.) 62 Iisraeli juudid 63 Amhaarad, tigreed ja tigraid

Kušiidi keelterühm
64 Gallad, somaalid, danakilid jt.

Berberi keelterühm
65 Berberid, tuaregid jt.

HAUSA KEELTERÜHM
66 Hausa rahvad

BANTU KEELKOND
67 Bantu rahvad

IDABANTOIIDNE KEELTERÜHM
68 Tivid jt. idabantoiidse keelterühma rahvad

GURI KEELTERÜHM (KESKBANTOIIDNE)
69 Mossid, grussid jt. guri keelterühma rahvad

ATLANDI KEELTERÜHM (LÄÄNEBANTOIIDNE)
70 Fulbed, volofid jt. atlandi keelterühma rahvad

SONGAI KEELTERÜHM
71 Songaid

MANDE KEELKOND
72 Mandingod, susud jt. mande keelkonna rahvad

GINEA KEELTERÜHM
73 Krud 74 Akanid 75 Joruubad ja ibod 76 Eved jt.

KESK- JA IDA-SUDAANI RAHVAD
77 Azanded, bagirmid, foorid jt. Kesk- ja Ida-Sudaani rahvad

NILOODI KEELKOND
78 Nuubialased, dinkad, masaid jt. niloodi rahvad

KANURI KEELTERÜHM
79 Kanurid ja tubud

KOISAANI KEELTERÜHM
80 Bušmanid, hotentotid

URAALI KEELKOND

Soome keelterühm
81 Soomlased 82 Karjalased 83 Eestlased 84 Saamid (laplased) 85 Mordvalased, marid ja udmurdid 86 Komid

Ugri keelterühm
87 Ungarlased 88 Handid ja mansid

Samojeedi keelterühm
89 Neenetsid, nganassaanid ja selkupid

ALTAI KEELKOND

Türgi keelterühm
90 Tatarlased ja baškiirid 91 Tšuvašid 92 Kasahhid 93 Kirgiisid 94 Karakalpakid 95 Usbekid 96 Uiguurid 97 Turkmeenid 98 Azerbaidžaanlased 99 Kaskaid jt. 100 Türklased 101 Altailased, šoorid ja hakassid 102 Tuvalased 103 Jakuudid

Mongoli keelterühm
104 Halha-mongolid ja oiraadid 105 Hiina mongolid 106 Kalmõkid 107 Burjaadid

Tunguusi-mandžu keelterühm
108 Evengid ja eveenid 109 Amuuri-äärsed rahvad (nanaid, orotšid, udegeelased jt.) 110 Mandžud 111 KOREALASED 112 JAAPANLASED 113 KETID

HIINA-TIIBETI KEELKOND

Hiina keelterühm
114 Hiinlased

Tai-tšuaani keelterühm
115 Siamlased 116 Laod 117 Tšuangid, šanid jt.

Miao-jao keelterühm
118 Miaod ja jaod

Tiibeti-birma keelterühm
119 Tiibetlased, ladakid, šerpad jt. 120 Nevaarid, magarid, gurungid jt. 121 Birmalased 122 Itsud, kuki-tšinid ja nagad, kareenid

Vietnami keelterühm
123 Vietnamlased

MONI-KHMERI KEELKOND
124 Khmerid ja monid

MUNDA KEELKOND
125 Santaalid, mundad, hod

DRAVIIDI KEELKOND
126 Telugud 127 Tamiilid 128 Malajalid 129 Kannarad 130 Gondid jt.

MALAI-POLÜNEESIA KEELKOND

Indoneesia keelterühm
131 Jaavalased, sundalased, batakid jt. 132 Malaia malailased 133 Filipiinide rahvad (tagalid, visaiad jt.) 134 Malgašid

Polüneesia keelterühm
135 Maoorid, havailased, tahiitilased, samoalased jt.

Melaneesia keelterühm
136 Fidžid, melaneeslased

Mikroneesia keelterühm
137 Mikroneeslased

138 PAAPUA RAHVAD

139 AUSTRAA LLASED-ABORIGEENID

PALEO-AASIA RAHVAD
140 Tšuktšid 141 Korjakid 142 Itelmeenid

ESKIMO-ALEUUDI KEELKOND
143 Eskimod 144 Aleuudid

INDIAANI RAHVAD
145 Indiaani rahvad

Asustamata territooriumid

Märkus. Tähega „J" on tähistatud juudi rahvuse peamine paiknemine väljaspool Iisraeli

Mõõt 1:115 000 000

Kaardi „Maailma rahvad" järgi, mille koostas V. Kozlov

RAHVASTIKU TIHEDUS

VÄLIS-EUROOPA

Mõõt 1: 50 000 000

Rahvastiku tihedus (el. 1 km²)

- üle 200
- 50–200
- 10–50
- 1–10
- kuni 1
- Asustamata alad

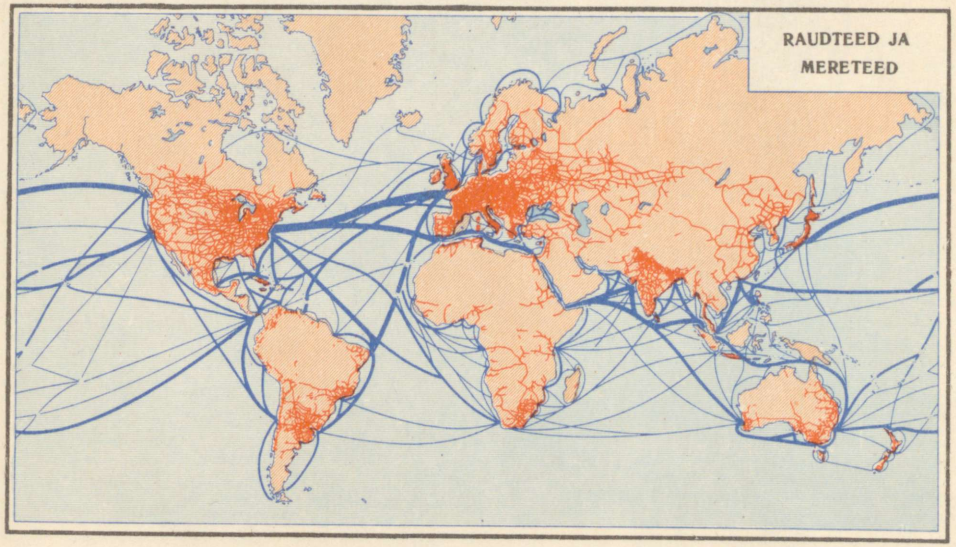
• Linnad rahvaarvuga üle 1. milj. elaniku

Lühendid

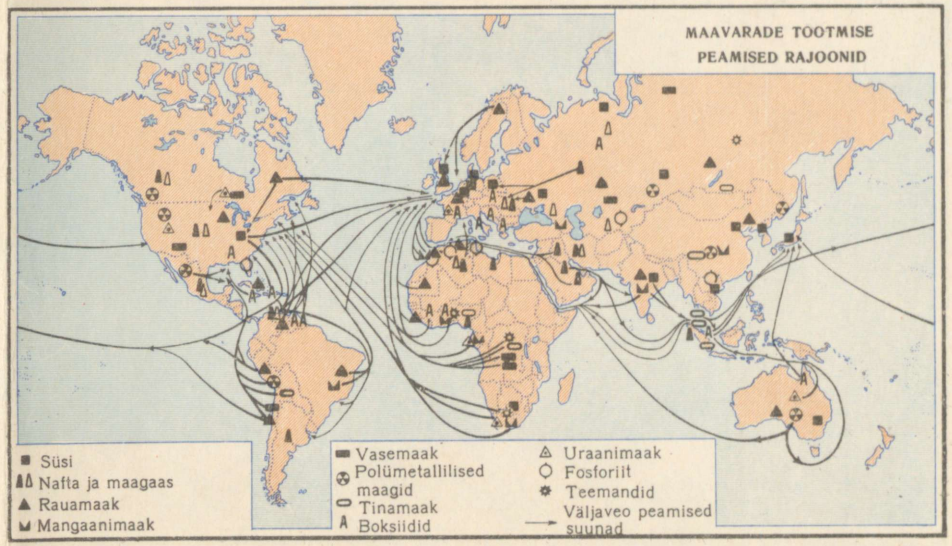
D	Dalian	Na	Nanking	W	Wuhan
Kt	Kioto	I	Istanbul	Q	Qingdao
K	Kobe	T	Taiyan	C	Chengdu
N	Nagoja	Ti	Tianjin	Sö	Söul

Mõõt 1:90 000 000

RAUDTEED JA MERETEED

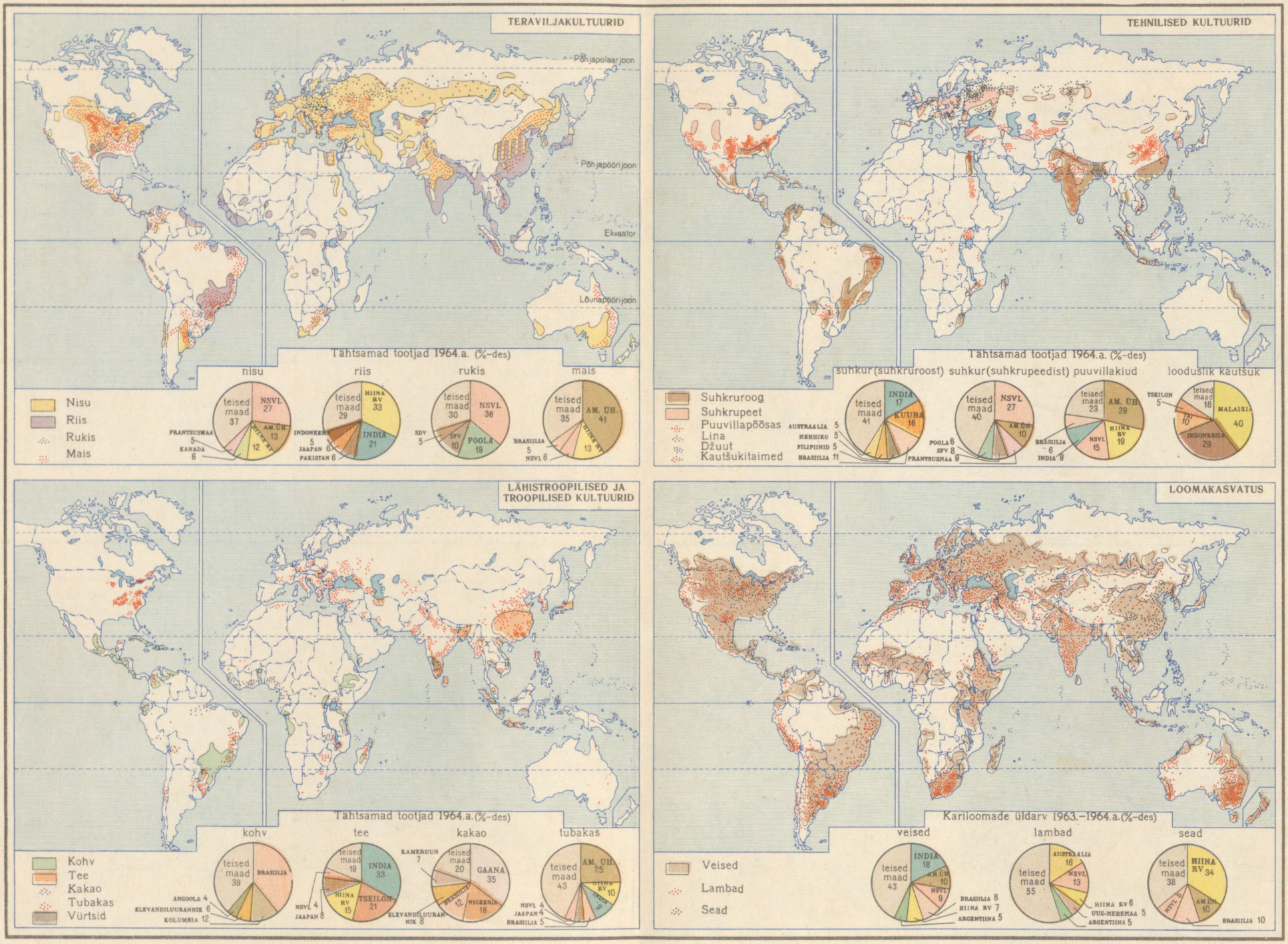

MAAVARADE TOOTMISE PEAMISED RAJOONID

- Süsi
- Nafta ja maagaas
- Rauamaak
- Mangaanimaak
- Vasemaak
- Polümetallilised maagid
- Tinamaak
- Boksiidid
- Uraanimaak
- Fosforiit
- Teemandid
- Väljaveo peamised suunad

PÕLLUMAJANDUS

Hiina RV–andmed hinnangu järgi

VÄLIS-EUROOPA

Peamised kalapüügi rajoonid
heeringas
skumbria
tursk
sardiinid
Sügavuste ja kõrguste skaala meetrites
sügavam 2000 1000 200 0 200 500 1000 2000 3000 kõrgem
1:15 000 000
1:22 500 000
ATLANDI OOKEAN
PÕHJA-MERI
BALTI MERI
MUSTA MERE
VÄIKE-AASIA
Põhja-Uurali
Kesk-Uurali
Lõuna-Uurali
Kaukaasia
Alpid
Pürenee
Apenniini
Balkani
Dinaari mägismaa
Kantaabria mäed
Meseta
Sierra Morena
Andaluusia mäed
Atlas
Rhodope mäed
Pontose mäed
Taurose
Armeenia mägismaa
Kreeta s.
Sitsiilia s.
Sardiinia s.
Korsika s.
Baleaari s-d
Gibraltari v.
Kopenhaagen 1200
Murmansk 2700
Stockholm 600
Leningrad 1100
Odessa 2700
Istanbul 3300
Port Said
New York 6200
Rio de Janeiro 9700
Lissabon 1400
London–Gibraltar 2300
Koplian 1300
Quebec 4900
Colón 5000
Hebriidi s-d
Kattegat
Skagerrak
Gibraltari v.
Tangier
Lissabon
Madrid
Barcelona
Valencia
Sevilla
Cádiz
Cartagena
Porto
La Coruña
Bilbao
Gijón
Toledo
Gibraltar
Marseille
Nizza
Monaco
Genua
Milaano
Torino
Venetsia
Triest
Ljubljana
Zagreb
Rijeka
Sarajevo
Belgrad
Budapest
Wien
Bratislava
Prag
Berlin
Hamburg
Bremen
Amsterdam
Rotterdam
Antwerpen
Brüssel
Bonn
Köln
Essen
Dortmund
Frankfurt
Nürnberg
Stuttgart
München
Zürich
Bern
Strassburg
Saarbrücken
Luksemburg
Metz
Nancy
Reims
Lille
Dunkerque
Calais
Dover
London
Cardiff
Birmingham
Liverpool
Manchester
Leeds
Sheffield
Hull
Newcastle
Aberdeen
Glasgow
Belfast
Dublin
Cork
Plymouth
Portsmouth
Cherbourg
Le Havre
Rouen
Paris
Brest
Nantes
Bordeaux
Toulouse
Clermont-Ferrand
Saint-Etienne
Lyon
Dijon
Kristiansand
Göteborg
Kopenhaagen
Malmö
Arhus
Gdynia
Gdansk
Szczecin
Rostock
Sassnitz
Stralsund
Kiel
Liepaja
Klaipeda
Kaliningrad
Vilnius
Riia
Varssavi
Lodz
Poznan
Bydgoszcz
Wroclaw
Katowice
Krakov
Ostrava
Brno
Praha
Plzen
Miskolc
Debrecen
Szeged
Arad
Timişoara
Subotica
Pécs
Graz
Linz
Odessa
Iasi
Galaţi
Braşov
Ploeşti
Bukarest
Constanta
Craiova
Varna
Burgas
Istanbul
Sofia
Plovdiv
Skopje
Saloniki
Tirana
Durrës
Brindisi
Napoli
Vesuuvi vulk.
Roomа
San Marino
Livorno
Firenze
Bologna
Ajaccio
Bastia
Olbia
Cagliari
Palermo
Messina
Catania
Etna vulk.
Reggio di Calabria
Ateena
Peloponnesose ps.
Kalamai
Kreeta s.
Helsinki
Tallinn
Turu (Åbo)
Tampere
Vaasa
Oulu
Kemi
Kuopio
Joensuu
Lahti
Stockholm
Göteborg
Oslo
Bergen
Stavanger
Trondheim
Narvik
Kristiansand
Norrköping
Malari jv.
Vättern jv.
Saimaa
Päijänne
Inari jv.
Oulujärvi
Ladoga
Peipsi
Onega
Liverpool–Murmansk 3300
Newcastle–Murmansk 2700
Kopenhaagen–Leningrad 1200
Stockholm–Leningrad 1100
Kopenhaagen–Tallinn 600
Helsinki–Leningrad 1100
Helsinki–Tallinn 400
Helsinki–Stockholm 400
Stockholm–Turu (Åbo) 270
Stockholm–Oslo 440
Oslo–Stockholm 440
Oslo–Kristiansand 240
Oslo–Bergen 460
Bergen–Stavanger 240
Stockholm–Kristiansand 660
Stockholm–Malmö 440
Malmö–Kopenhaagen 89
Kopenhaagen–Hamburg 750
Hamburg–Bremen 120
Bremen–Amsterdam 150
Amsterdam–Rotterdam 80
Rotterdam–Antwerpen 80
Antwerpen–Brüssel 50
Brüssel–Bonn 240
Bonn–Köln 30
Köln–Essen 30
Essen–Dortmund 30
Dortmund–Frankfurt 200
Frankfurt–Nürnberg 220
Nürnberg–Stuttgart 180
Stuttgart–München 220
München–Zürich 300
Zürich–Bern 120
Bern–Strassburg 240
Strassburg–Saarbrücken 150
Saarbrücken–Luksemburg 120
Luksemburg–Metz 60
Metz–Nancy 60
Nancy–Reims 180
Reims–Paris 140
Paris–Lille 220
Lille–Dunkerque 60
Dunkerque–Calais 40
Calais–Dover 40
Dover–London 120
London–Cardiff 240
Cardiff–Birmingham 160
Birmingham–Liverpool 120
Liverpool–Manchester 50
Manchester–Leeds 50
Leeds–Sheffield 50
Sheffield–Hull 60
Hull–Newcastle 150
Newcastle–Aberdeen 300
Aberdeen–Glasgow 150
Glasgow–Belfast 120
Belfast–Dublin 120
Dublin–Cork 160
Cork–Plymouth 300
Plymouth–Portsmouth 200
Portsmouth–Cherbourg 200
Cherbourg–Le Havre 120
Le Havre–Rouen 80
Rouen–Paris 120
Paris–Brest 360
Brest–Nantes 200
Nantes–Bordeaux 220
Bordeaux–Toulouse 200
Toulouse–Clermont-Ferrand 200
Clermont-Ferrand–Saint-Etienne 120
Saint-Etienne–Lyon 120
Lyon–Dijon 200
Dijon–Nancy 200
Nancy–Strassburg 120
Strassburg–Zürich 200
Zürich–München 300
München–Linz 200
Linz–Wien 120
Wien–Bratislava 60
Bratislava–Budapest 200
Budapest–Subotica 120
Subotica–Pécs 60
Pécs–Zagreb 120
Zagreb–Ljubljana 120
Ljubljana–Triest 120
Triest–Venetsia 120
Venetsia–Milaano 200
Milaano–Torino 120
Torino–Genua 120
Genua–Livorno 200
Livorno–Firenze 120
Firenze–Roomа 300
Roomа–Napoli 220
Napoli–Brindisi 300
Brindisi–Durrës 300
Durrës–Tirana 60
Tirana–Saloniki 200
Saloniki–Skopje 120
Skopje–Sofia 120
Sofia–Plovdiv 120
Plovdiv–Burgas 200
Burgas–Istanbul 300
Istanbul–Varna 400
Varna–Constanta 200
Constanta–Galaţi 120
Galaţi–Braşov 120
Braşov–Ploeşti 60
Ploeşti–Bukarest 60
Bukarest–Craiova 200
Craiova–Timişoara 200
Timişoara–Arad 60
Arad–Szeged 60
Szeged–Budapest 120
Budapest–Miskolc 120
Miskolc–Debrecen 120
Debrecen–Iasi 200
Iasi–Odessa 200
Odessa–Istanbul 700
Istanbul–Port Said 1200
Port Said–Ateena 1200
Ateena–Kreeta s. 300
Kreeta s.–Sitsiilia s. 300
Sitsiilia s.–Palermo 200
Palermo–Messina 120
Messina–Reggio di Calabria 60
Reggio di Calabria–Napoli 300
Napoli–Roomа 220
Roomа–Firenze 300
Firenze–Livorno 120
Livorno–Genua 200
Genua–Milaano 120
Milaano–Venetsia 200
Venetsia–Triest 120
Triest–Ljubljana 120
Ljubljana–Zagreb 120
Zagreb–Rijeka 120
Rijeka–Sarajevo 200
Sarajevo–Belgrad 200
Belgrad–Subotica 200
Subotica–Szeged 120
Szeged–Arad 60
Arad–Timişoara 60
Timişoara–Craiova 200
Craiova–Ploeşti 120
Ploeşti–Bukarest 60
Bukarest–Galaţi 120
Galaţi–Iasi 200
Iasi–Odessa 200
Odessa–Istanbul 700
Istanbul–Varna 400
Varna–Burgas 200
Burgas–Sofia 120
Sofia–Skopje 120
Skopje–Saloniki 120
Saloniki–Tirana 200
Tirana–Durrës 60
Durrës–Brindisi 300
Brindisi

VÄLIS-AASIA

Peamised püügirajoonid
heeringas
sardiinid
skumbria
Sügavuste ja kõrguste skaala meetrites
sügavam 7000 4000 2000 200 0 200 500 1000 2000 3000 5000 kõrgem
1:40 000 000

AAFRIKA
Peamised püügirajoonid
sardiinid
Vaalapüügi rajoon
Sügavuste ja kõrguste skaala meetrites
sügavam
kõrgem
1:55 000 000
AUSTRAALIA
1:50 000 000
Peamised rajoonid
Vaalapüügi rajoonid
lestapüük
Sügavuste ja kõrguste skaala meetrites
sügavam
kõrgem
UUS-MEREMAA
1:25 000 000

PÕHJA-AMEERIKA

LÕUNA-AMEERIKA

Toimetaja V. Ovtšinnikova
Maht trükip.l 1.0 Trükkimisele antud 24.X.1968 Tellimise nr. 37

A-29874

71 kop.

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00815837 2